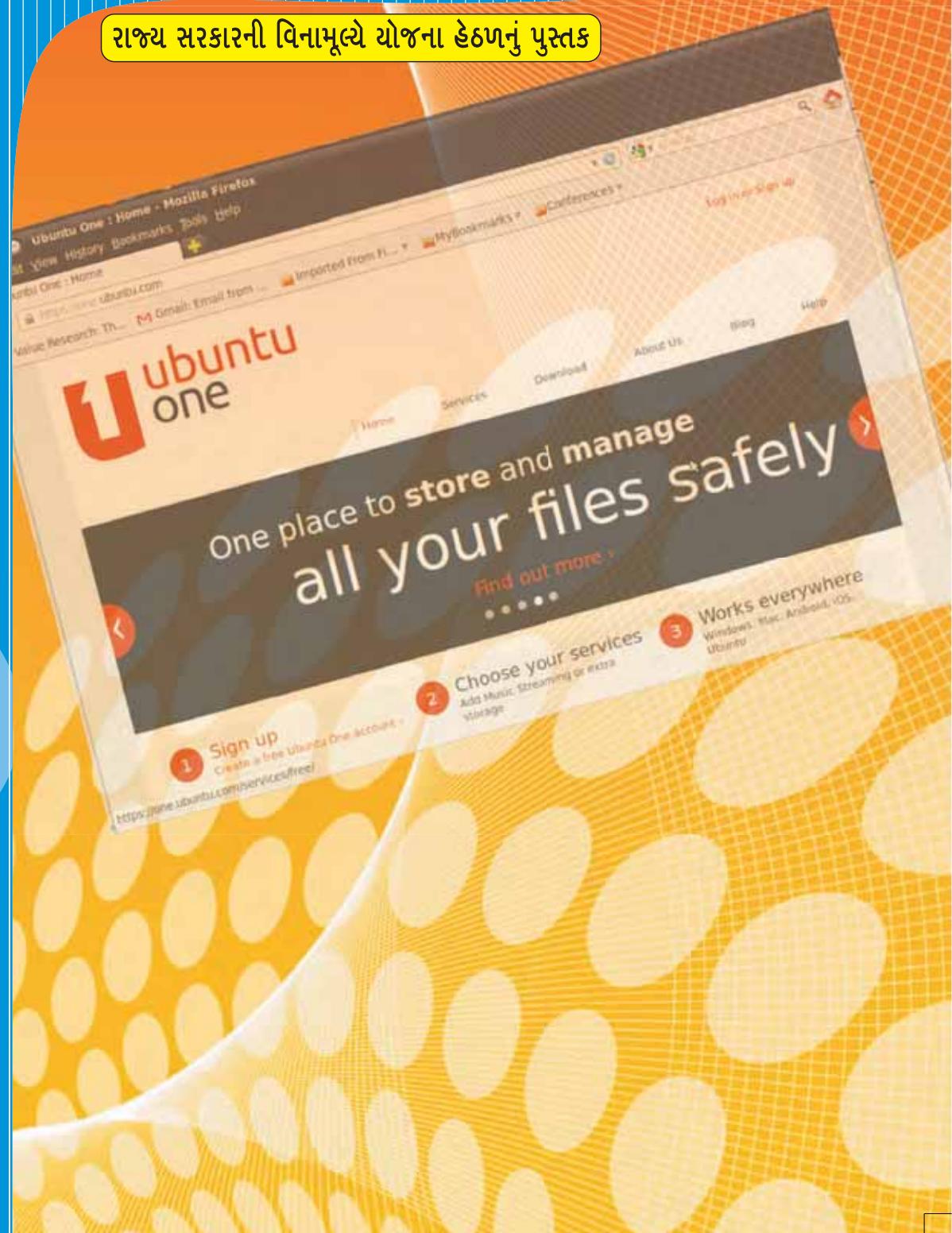

કર્મચારી અધ્યાત્મન

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

ધોરણ
11

ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણવિભાગના પત્ર-કમાંક
મશબ/1213/110/૭, તા. 18-3-2013-થી મંજૂર

કમ્પ્યુટર-અધ્યયન

ધોરણ 11

પ્રતિષ્ઠાપત્ર

ભારત મારો દેશ છે.
બધાં ભારતીયો મારાં ભાઈબહેન છે.
હું મારા દેશને ચાહું છું અને તેના સમૃદ્ધ અને
વૈવિધ્યપૂર્ણ વારસાનો મને ગર્વ છે.
હું સદાય તેને લાયક બનવા પ્રયત્ન કરીશ.
હું મારાં માતાપિતા, શિક્ષકો અને વડીલો પ્રત્યે આદર રાખીશ.
અને દરેક જગ્યા સાથે સભ્યતાથી વર્તિશ.
હું મારા દેશ અને દેશબાંધવોને મારી નિઝા અપું છું.
તેમનાં કલ્યાણ અને સમૃદ્ધિમાં જ મારું સુખ રહ્યું છે.

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ
'વિદ્યાયન', સેક્ટર 10-એ, ગાંધીનગર-382010

© ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર
આ પાઠ્યપુસ્તકના સર્વ હક ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળને હસ્તક છે.
આ પાઠ્યપુસ્તકનો કોઈપણ ભાગ કોઈપણ રૂપમાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક
મંડળના નિયામકની લેખિત પરવાનગી વગર પ્રકાશિત કરી શકાશે નહિ.

વિષય સલાહકાર

પ્રો. આર. પી. સોની

લેખન-સંપાદન

ડૉ. હર્ષલ આરોલકર (કન્વીનર)

ડૉ. સોનલ જૈન

ડૉ. નિલેખ મોઢી

શ્રી તૃપ્તિબહેન ડેડીયા

અનુવાદ

શ્રી રોહિતભાઈ દોશી

શ્રી નિરીશ બ્રહ્મભટ્ટ

શ્રી સાકેત દવે

સમીક્ષા

શ્રી બીમલભાઈ રાવલ

શ્રી પંકજકુમાર શુક્લ

શ્રી નિરીતાબહેન ગાંધી

શ્રી રાજેશ્વીબહેન પટિયા

ભાષાશુદ્ધિ

શ્રી ઓ. બી. દવે

સંયોજન

શ્રી આશિષ એચ. બોરીસાગર

(એકેડેમિક સેકેટરી)

નિર્માણ-સંયોજન

ડૉ. કમલેશ અન. પરમાર

(નાયબ નિયામક : શૈક્ષણિક)

મુદ્રણ-આયોજન

શ્રી મનીષ એચ. બધેકા

(નાયબ નિયામક : ઉત્પાદન)

વિતરણ-આયોજન

શ્રી હર્ષદ એચ. ચૌધરી

(નાયબ નિયામક : વહીવટ-વિતરણ)

પ્રસ્તાવના

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ ઓપન સોર્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ અને તેને સુસંગત વિવિધ મુદ્દાઓ માટેના કમ્પ્યુટર-અધ્યયનને લગતા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર આધારિત નવો અભ્યાસક્રમ તૈયાર કર્યો છે. આ અભ્યાસક્રમ ગુજરાત સરકાર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાત સરકાર દ્વારા મંજૂર થયેલા ધોરણ 11ના કમ્પ્યુટર-અધ્યયન વિષયના નવા અભ્યાસક્રમ અનુસાર તૈયાર કરવામાં આવેલું આ પાઠ્યપુસ્તક વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મૂક્તાં મંડળ આનંદ અનુભવે છે.

આ વિષયનું અંગેજુ માધ્યમનું પાઠ્યપુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં પહેલાં એની હસ્તપત્રની આ સ્તરે શિક્ષણકાર્ય કરતા શિક્ષકો અને તજજ્ઞો દ્વારા સર્વાંગી સમીક્ષા કરાવવામાં આવી છે અને તેમનાં સૂચનો અનુસાર હસ્તપત્રમાં યોગ્ય સુધારા-વધારા કર્યા પછી આ પાઠ્યપુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. અંગેજુ માધ્યમના પાઠ્યપુસ્તકનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે.

પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તકને વિષયવસ્તુલક્ષી, રસપ્રદ અને ક્ષતિરહિત બનાવવા માટે મંડળે પૂરતી કાળજી લીધી છે, તેમ છતાં શિક્ષણમાં રસ ધરાવનાર વ્યક્તિઓ પાસેથી પુસ્તકની ગુણવત્તા વધારે તેવાં સૂચનો આવકાર્ય છે.

વિનયગિરિ ગોસાઈ

નિયામક

તા. 06-01-2025

મુકેશ કુમાર (IAS)

કાર્યવાહક પ્રમુખ

ગાંધીનગર

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2013, પુનઃમુદ્રણ : 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2022, 2023, 2024, 2025

પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ‘વિદ્યાયન’, સેક્ટર ૧૦-એ, ગાંધીનગર વતી
વિનયગિરિ ગોસાઈ, નિયામક.

મુદ્રક :

મૂળભૂત ફરજો

ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ નીચે પ્રમાણે રહેશે :*

- (ક) સંવિધાનને વફાદાર રહેવાની અને તેના આદર્શો અને સંસ્થાઓનો, રાષ્ટ્રર્ધજનો અને રાષ્ટ્રગીતનો આદર કરવાની;
- (ખ) આજાદી માટેની આપણી રાષ્ટ્રીય લડતને પ્રેરણા આપનારા ઉમદા આદર્શોને હૃદયમાં પ્રતિજ્ઞિત કરવાની અને અનુસરવાની;
- (ગ) ભારતનાં સાર્વભૌમત્વ, એકતા અને અખંડિતતાનું સમર્થન કરવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની;
- (ઘ) દેશનું રક્ષણ કરવાની અને રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવવાની હાકલ થતાં, તેમ કરવાની;
- (ય) ધાર્મિક, ભાષાકીય, પ્રાદેશિક અથવા સાંપ્રદાયિક ભેદોથી પર રહીને, ભારતના તમામ લોકોમાં સુમેળ અને સમાન બંધુત્વની ભાવનાની વૃદ્ધિ કરવાની, સ્ત્રીઓના ગૌરવને અપમાનિત કરે તેવા વ્યવહારો ત્યજ દેવાની;
- (ઇ) આપણી સમન્વિત સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ વારસાનું મૂલ્ય સમજ તે જાળવી રાખવાની;
- (ઈ) જંગલો, તળાવો, નદીઓ અને વન્ય પશુપક્ષીઓ સહિત કુદરતી પર્યાવરણનું જતન કરવાની અને તેની સુધારણા કરવાની અને જીવો પ્રત્યે અનુકૂંપા રાખવાની;
- (ઝ) વૈજ્ઞાનિક માનસ, માનવતાવાદ અને જિજાસા તથા સુધારણાની ભાવના કેળવવાની;
- (ડ) જાહેર મિલકતનું રક્ષણ કરવાની અને હિંસાનો ત્યાગ કરવાની;
- (ઢ) રાષ્ટ્ર પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિનાં વધુ ને વધુ ઉન્નત સોપાનો ભણી સતત પ્રગતિ કરતું રહે એ માટે, વૈયક્તિક અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિનાં તમામ ક્ષેત્રે શ્રેષ્ઠતા હાંસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની;
- (ઝ) માતા-પિતાએ અથવા વાલીએ 6 વર્ષથી 14 વર્ષ સુધીની વયના પોતાના બાળક અથવા પાલ્યને શિક્ષણની તકો પૂરી પાડવાની.

* ભારતનું સંવિધાન : કલમ 51-ક

અનુક્રમણિકા

1. મલ્ટિમીડિયાનો પરિચય	1
2. એનિમેશન ટૂલ : સીન્ફિંગ	20
3. સીન્ફિંગ વડે એનિમેશન	38
4. સ્તર (Layer) નો પરિચય	57
5. સીન્ફિંગમાં ચિત્રનો ઉપયોગ	73
6. ઉબન્ટુ લિનક્સના મૂળભૂત કમાન્ડ	99
7. વિભ એડિટર અને મૂળભૂત સ્ક્રિપ્ટિંગ	137
8. એડવાન્સ સ્ક્રિપ્ટિંગ	158
9. ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમનો પરિચય	184
10. ટેબલ્સ સાથે કાર્ય	208
11. કવેરીનો ઉપયોગ કરી માહિતી મેળવવી	233
12. ફોર્મ અને અહેવાલ	263
13. તાજેતરના પ્રવાહો અને ટેકનોલોજી	286
● પરિશીળન	313

આ પાઠ્યપુસ્તક વિશે...

મૃદુ શિક્ષકો,

એક વેગીલા રાહે કમ્પ્યુટર-સાક્ષરતા ફેલાવવાના ધ્યેય સાથે, ગુજરાત સરકારે ICT@School કાર્યક્રમ હેઠળ સહાય મેળવતી 6000 કરતાં વધુ શાળાઓને અધ્યતન કમ્પ્યુટર સાધનસામગ્રી પૂરી પાડી છે. નવી નીતિની પહેલ તરીકે તમામ શાળાઓને ઉબન્ટુ (લિનક્સનું ભિન્ન સ્વરૂપ) ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ અને અન્ય ઓપનસોર્સ સોફ્ટવેર પેકેજિસ આપવામાં આવ્યાં છે, જેથી શાળાઓ લાઈસન્સ જેવી સમસ્યાઓની ચિંતા કર્યા વિના કોઈ પણ જાતના દ્વારા કે રોકટોક વિના સોફ્ટવેર વાપરી તેમજ બદલી પણ શકે. અગાઉનાં પાઠ્યપુસ્તકો મોટા ભાગે પ્રોપ્રાઇટરી સોફ્ટવેર પર આધારિત હોવાથી નવા અભ્યાસક્રમ આધારિત પાઠ્યપુસ્તકો લખવાની ફરી આવશ્યકતા જણાઈ. આ ઉપરાંત 8મું ધોરણ પ્રાથમિક વિભાગમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યું હોવાથી પણ આ અનિવાર્ય હતું. આના પરિણામ રૂપે, કમ્પ્યુટર-અભ્યાસના વિવિધ વિષયો માટે ઓપનસોર્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ અને સુસંગત ઓપનસોર્સ સોફ્ટવેર ટૂલ્સ આધારિત નવું વિષયવસ્તુ 9થી 12 ધોરણ માટે તબક્કાવાર પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે.

આ પાઠ્યપુસ્તક ધોરણ 11 માટે 'કમ્પ્યુટર-અધ્યયન'ના વિષય માટેની શ્રેષ્ઠીમાંનું ત્રીજું પાઠ્યપુસ્તક છે. આ પાઠ્યપુસ્તકનો ઉદ્દેશ નીચેના વિષયોથી પરિચિત થવાનો છે : મલ્ટિમીડિયાનું પ્રાથમિક જ્ઞાન, લિનક્સ ઉપરનું ઓપનસોર્સ મલ્ટિમીડિયા ટૂલ સીન્ફિંગનો ઉપયોગ કરીને એનિમેશનનો પરિચય, વિવિધ કાર્યો માટે અનિવાર્ય ઉબન્ટુ લિનક્સના આદેશોની ચર્ચા, શેલ સ્ક્રિપ્ટિંગનો પરિચય, ઓપન ઓફિસ ડેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમનું ટૂલ બેઝ વડે ડેટાબેઝની પ્રક્રિયાઓ અને કેટલીક ઊભરી રહેલી ટેક્નોલોજીનું વિહંગાવલોકન કે જે ભવિષ્યમાં ઘણી પ્રગતિ કરી શકે.

અમે આશા રાખીએ છીએ કે આવરી લિધેલો અભ્યાસક્રમ, વિદ્યાર્થીઓને કમ્પ્યુટર એપ્લિકેશન્સ અંગે સ્પષ્ટ સમજ મેળવવામાં ઉપયોગી બને અને તમે ઓપનસોર્સ સોફ્ટવેર ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરીને શિક્ષણ આપવામાં અને પ્રાયોગિક કાર્યમાં આનંદ અનુભવો.

મૃદુ વિદ્યાર્થીઓ,

અમે એમ માની લઈએ છીએ કે તમે ઓપનસોર્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ ઉબન્ટુ લિનક્સ અને ઓપન ઓફિસના ઘટકોથી પરિચિત હશો. આ પાઠ્યપુસ્તકમાં તમે નીચેની બાબતોથી પરિચિત બનશો : મલ્ટિમીડિયાની મૂળભૂત બાબતો, લિનક્સમાં ફાઈલ માટેના પાયારુપ આદેશો અને સામાન્ય પ્રક્રિયાઓ, એડિટરમાં કામ કરવાની પદ્ધતિ અને પ્રાથમિક સંચાલન માટે શેલસ્ક્રિપ્ટ. તમે ડેટાબેઝ કેવી રીતે બનાવવા, માહિતી મેળવવા માટે ક્વેરીઝ (Queries) કેવી રીતે લખવી તેમજ ફોર્મ્સ અને અહેવાલો તૈયાર કરવા બાબત પણ ભાજાશો. અંતમાં, કેટલીક ઊભરી રહેલી ટેક્નોલોજી અને વલણોની ચર્ચા પણ કરવામાં આવશે, જેથી ઈન્ફર્મેશન ટેક્નોલોજી નજીકના ભવિષ્યમાં કઈ દિશામાં લઈ જાય તેવી શક્યતા છે, તે બાબત પણ તમે પરિચિત બનો.

પ્રકરણ 1થી 5 નીચેની બાબતોને આવરી લે છે : મલ્ટિમીડિયાનો પરિચય, મલ્ટિમીડિયા ટૂલ સીન્ફિંગની લાક્ષણિકતાઓ, સીન્ફિંગ વાપરીને એનિમેશન બનાવવું, લેયર્સનો ઉપયોગ કરીને એનિમેશનનાં અધ્યતન જ્યાલો સમજવા અને લેયર્સને એકબીજા ઉપર મૂકી શું હાંસલ કરી શકાય, સીન્ફિંગ ટૂલમાં ચિત્રો અને ઈમેજિસનું કેવી રીતે સંચાલન કરી શકાય વગેરે. પ્રકરણ 6 સામાન્ય કાર્યો કરવા માટે મૂળભૂત લિનક્સ આદેશો; ફાઈલ અને ડિરેક્ટરીનો કાર્યક્રમ ઉપયોગ; ઈનપુટ/આઉટપુટ

રિડાઇરેક્શન અને પાઈપ; તેમજ રેકોર્ડ્સને સોર્ટ કરવા બાબતની માહિતીને આવરી લે છે. પ્રકરણ 7માં વિમ-એડિટરનો ઉપયોગ કરીને ફાઈલ બનાવવી તેમજ તેમાં સુધારા-વધારા કરવા અને શેલસ્ક્રિપ્ટિંગનો પરિચય આવરી લીધો છે. પ્રકરણ 8માં અનેક શેલસ્ક્રિપ્ટિંગનાં ઉદાહરણ આપ્યાં છે, જેથી પ્રાથમિક સંચાલનનાં કાર્ય કરવા માટે સ્ક્રિપ્ટ લખવાનો તમારો આત્મવિશ્વાસ વધે.

પ્રકરણ 9 અને 10 ઓપન ઑફિસ ટૂલબેઝનો ઉપયોગ કરીને ટેટાબેઝ (ટેબલ્સ) બનાવવા અને બનાવેલાં ટેબલ્સમાં ખરેખરી (વાસ્તવિક) માહિતી ભરવા બાબત પરિચય આપે છે. પ્રકરણ 11 અને 12 માહિતી પાછી મેળવવા માટે queries લખવી, ફોર્મની રચના કરવી તેમજ આઉટપુટ માટે રિપોર્ટ્સ બનાવવા બાબત ચર્ચા કરી છે. છેલ્લું પ્રકરણ 13 કેટલીક ઊભરી રહેલી ટેક્નોલોજી અને વલાણો જેમ કે મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ, કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગ, RFID, બાયોમેટ્રિક્સ અને બાકીના અન્યમાં ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ વિશે છે. અમને ખાતરી છે કે કમ્પ્યુટિંગનું વર્તમાન અને તેનાં ભાવિ વલાણોની માહિતી તમારા વાચન અને શીખવાને રસપ્રદ બનાવશે.

અહીં એ અપેક્ષિત છે કે જો તમે પાઈપુસ્ટકનો અભ્યાસ અને પ્રાયોગિક કાર્યની કળજીપૂર્વક પ્રોક્ટિસ કરશો, તો સીન્ફિંગ એનિમેશન ટૂલ સાથે કામ કરવામાં, શેલસ્ક્રિપ્ટ લખવામાં, ટેટાબેઝની રચના કરવામાં ને ફોર્મ્સ બનાવવામાં, અહેવાલો તૈયાર કરવામાં અને માહિતી મેળવવા માટે queries લખવામાં તમારું આત્મવિશ્વાસનો વિકાસ જરૂર થશે.

1

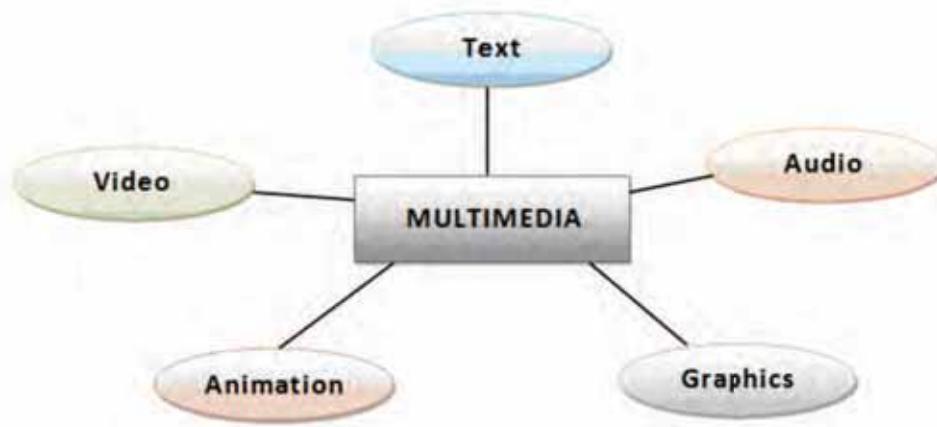
મલ્ટિમીડિયાનો પરિચય

સંચારણ (Communication) આપણા જીવનનો અભિન ભાગ છે. સંચારણ માટે આપણે રેડિଓ, વર્તમાનપત્ર, ટેલીવિજન, થિયેટર, મૂવી ફિલ્મો, ઇન્ટરનેટ અને અન્ય વિવિધ માધ્યમોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. આ તમામ માધ્યમો આપણને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કે શિક્ષણ મેળવવામાં મદદરૂપ બને છે. વિવિધ પ્રકારના દર્શકો સમક્ષ અર્થપૂર્ણ સંદેશ રજૂ કરવા માટે સંચારણનું એક જ માધ્યમ પૂરતું હોતું નથી. જેમકે, કોઈ મિત્ર સાથે ટેલીફોન પર વાત કરતી વખતે તેનો અવાજ સાંભળી શકાય છે, પરંતુ તેના ચહેરાના હાવબાવ જોઈ શકતા નથી. જ્યારે તમે મિત્રને તમારી કાશ્મીરની સહેલગાહ વિશે માહિતી આપતો પત્ર લખો છો ત્યારે, માત્ર લખાણ મોકલી શકો છો, પરંતુ મિત્ર તમારો અવાજ સાંભળી શકતો નથી. જો તમે પત્ર સાથે ચિત્રો પણ મોકલશો તો તે સહેલગાહ દરમિયાન તમે અનુભવેલા આનંદની કલ્પના કરી શકશો. આમ છતાં, તમે વીડિયોક્લિપ મોકલશો, તો તે તમે અનુભવેલા આનંદને વધુ સારી રીતે કલ્પી શકશો. આમ, માહિતીનાં વધુ માધ્યમોનો ઉપયોગ કરવાથી સંચારણની અસરકારકતા વધારી શકાય છે. સંચારણને વધુ પ્રભાવશાળી બનાવવા માટે મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ પ્રકરણમાં આપણે મલ્ટિમીડિયા, તેના મૂળભૂત ઘટકો અને મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગો વિશે અભ્યાસ કરીશું.

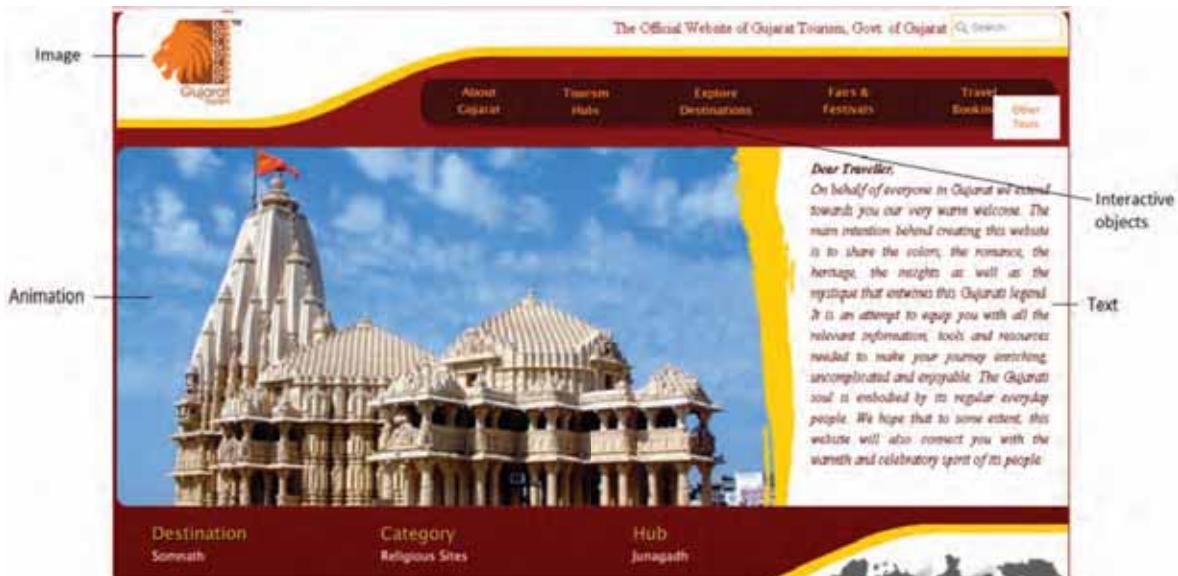
મલ્ટિમીડિયા (Multimedia)

મલ્ટિમીડિયા શબ્દ બે શબ્દો મળીને બન્યો છે : મલ્ટિપલ (multiple) અને મીડિયા (media). માટે જ, સંચારણ માટે એકથી વધુ (મલ્ટિપલ) માધ્યમોનો ઉપયોગ એટલે મલ્ટિમીડિયા. બીજા શબ્દોમાં, મલ્ટિમીડિયા એટલે લખાણ (text), ચિત્રો (graphics), વીડિયો અને ઑનિમેશન જેવાં વિવિધ માધ્યમોનું એકત્રીકરણ. આ તમામ માધ્યમોને એકત્રિત કરવાથી ઉપયોગકર્તા સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવનાર સંચારણને વધુ સુશ્રયિત (structured) અને સમજણપૂર્વકનું (understandable) બનાવી શકાય છે. હાલમાં શિક્ષણ, રંગમંચ, જાહેરાત, શૈલી (ફિશન), રમતો વગેરેનાં ક્ષેત્રોમાં મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. આકૃતિ 1.1 મલ્ટિમીડિયાનાં જુદા-જુદાં ઘટકો દર્શાવે છે.

આકૃતિ 1.1 : મલ્ટિમીડિયાનાં ઘટકો

આ માધ્યમોનાં ઘટકોનો વિકાસ કરવા માટે કમ્પ્યુટર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. લખાણ, ચિત્રો, ધ્વનિ, વીડિયો અને ઑનિમેશનને ચલાવી શકતાં કમ્પ્યુટરો કેટલીક વાર મલ્ટિમીડિયા કમ્પ્યુટરના નામથી પણ ઓળખાય છે. મલ્ટિમીડિયાનાં જુદા-જુદાં ઘટકોનો ઉપયોગ આકૃતિ 1.2માં દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 1.2 : મલ્ટિમીડિયાનાં ઘટકોનો ઉપયોગ

મલ્ટિમીડિયાનાં ઘટકો

મલ્ટિમીડિયાને લખાણ, ધર્મ, ચિત્રો, વીડિયો અને ઓનિમેશન જેવા વિવિધ ઘટકોના સમૂહ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય, તે આપણે જોયું હવે, આ દરેક ઘટક વિશે માહિતી મેળવીએ.

લખાણ (Text)

કોઈ પણ વિષયની રજૂઆત માટે તેમાં લખાણ ઉમેરવાની કિયા એ મલ્ટિમીડિયાનું એક પાયારુપ પગલું છે. ઉપયોગકર્તાને માહિતી પૂરી પાડવા માટે લખાણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. મલ્ટિમીડિયા રજૂઆતમાં લખાણ અને શર્દૂનો યોગ્ય ઉપયોગ ઉપયોગકર્તા સુધી યોજનાઓ અને સંદેશા પહોંચાડવા માટે ઘણો મદદરૂપ બને છે. શર્દૂ, લીટી કે ફકરા એમ કોઈ પણ સ્વરૂપે લખાણ હોઈ શકે છે. મલ્ટિમીડિયા માટે લખાણ સ્વરૂપની વિગતો દર્શાવવા માટે કોઈ પણ ટેક્સ્ટ એડિટરનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. જોકે, તેમાં વિશિષ્ટ અસર મેળવવા ગ્રાફિક સોફ્ટવેર જરૂરી છે. વ્યાવસાયિક જરૂરિયાત માટે મલ્ટિમીડિયા સોફ્ટવેર દ્વારા લખાણના જુદા-જુદા પ્રકાર, કદ, રંગ અને શૈલી મેળવી શકાય છે.

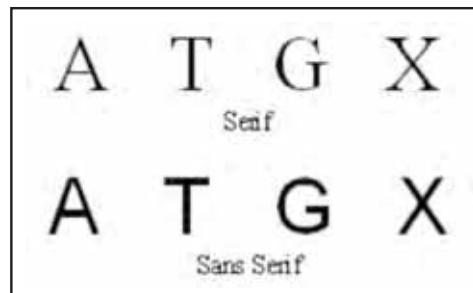
આકૃતિ 1.3માં દર્શાવેલા નમૂના દેખાવમાં સમાન નથી તેની નોંધ કરો
કારણકે તેમને જુદા-જુદા પ્રકારનાં ટાઈપફેસ (typeface), ફોન્ટ (font)
અને કદ (size) આપવામાં આવ્યાં છે.

GUJARAT
GUJARAT
GUJARAT

આકૃતિ 1.3 : નમૂનારૂપ લખાણ

એકસમાન દેખાવ ધરાવતા અક્ષરોનો સમૂહ ટાઈપફેસ તરીકે ઓળખાય છે. ઉદાહરણ તરીકે Times, Arial, Courier અને અન્ય ટાઈપફેસ 'ફોન્ટ' (Font) નામે ઓળખાતી જુદી-જુદી શૈલીઓ અને કદ ધરાવે છે. શૈલીમાં ત્રાંસા અક્ષરો (italic), ઘાટા અક્ષરો (bold), નીચે લીટી ધરાવતા અક્ષરો (underline) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. કદ એટલે અક્ષરના ઉપરના ભાગથી નીચેના ભાગ જેટલું અંતર. તેને પોઇન્ટ (point) એકમ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે. જેમકે, 12 પોઇન્ટ, 20 પોઇન્ટ વગેરે. ઉદાહરણ તરીકે, જો Times new roman 14 point અક્ષરોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો તેમાં Times new roman શૈલી છે અને 14 point તેનું કદ છે.

ટાઈપફેસને બે વર્ગમાં વહેંચી શકાય : સેરિફ (Serif) અને સાન્સ સેરિફ (Sans Serif). સેરિફ પ્રકારના ફોન્ટમાં અક્ષરના છેડા પર થોડું સુરોભન કરવામાં આવેલું હોય છે. Times, Century, Bookman વગેરે સેરિફ ફોન્ટનાં ઉદાહરણ છે. લીટીમાં આવેલ લખાણને વધુ સરળતાપૂર્વક વાંચી શકાતા હોવાને કારણે સેરિફ ફોન્ટનો ઉપયોગ ધાપેલાં પાનાં માટે વધુ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે મોટા પ્રમાણમાં લખાણનું વાંચન કરવાનું હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. બીજી તરફ, નામ સૂચવે છે તે તે મુજબ સાન્સ સેરિફ (ફિન્ચ ભાષામાં sansનો અર્થ ‘વગર’ થાય છે) સુરોભન વગરના ફોન્ટ છે. Arial, Verdana અને Helvetica સાન્સ સેરિફ પ્રકારના ફોન્ટનાં ઉદાહરણ છે. તેનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે મથાળાં કે શીર્ષક માટે કરવામાં આવે છે. પરંતુ કમ્પ્યુટરના સ્ક્રીન પર ઓછા રેઝોલ્યુશન (resolution)ને કારણે સેરિફ ફોન્ટને વાંચવા સાન્સ સેરિફ કરતાં મુશ્કેલ હોય છે. આકૃતિ 1.4માં ટાઈપફેસનાં ઉદાહરણ દર્શાવેલાં છે.

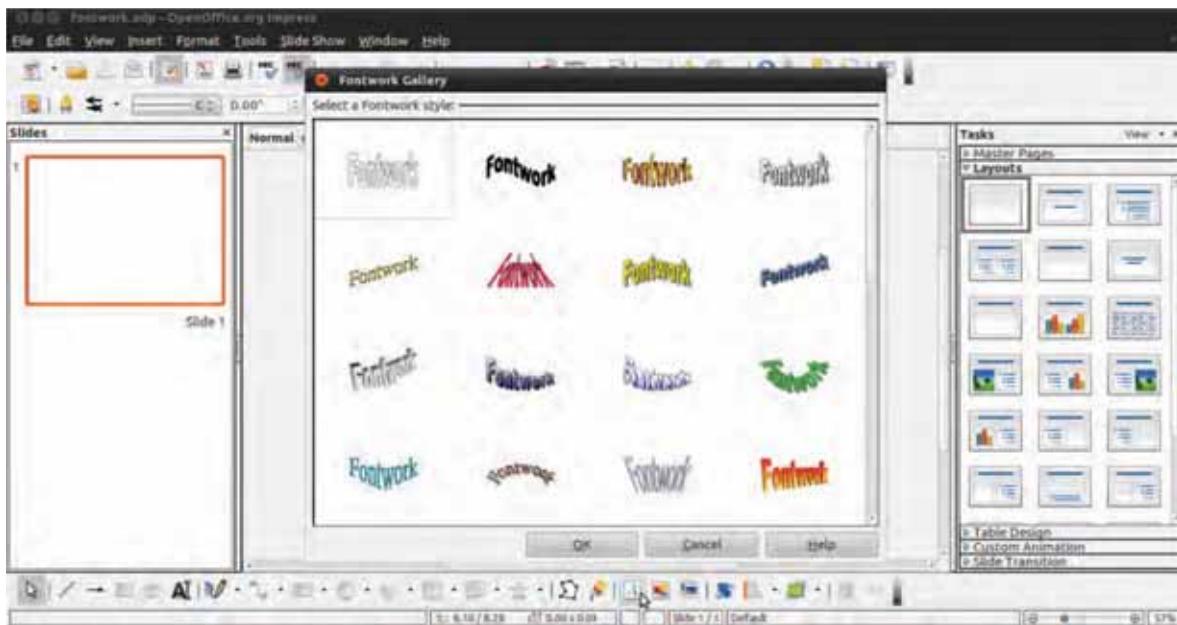

આકૃતિ 1.4 : ટાઈપફેસનાં ઉદાહરણ

કાગળ અને પેનની પરંપરાગત પદ્ધતિ કરતાં મલ્ટિમીડિયામાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું લખાણ અલગ છે. પરંપરાગત રીતમાં લખાણનો ઉપયોગ કરીને માહિતી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે, જ્યારે મલ્ટિમીડિયામાં લખાણ સાથે અન્ય ઘટકોનો સમાવેશ પણ થઈ શકે છે. આમ, મલ્ટિમીડિયામાં માહિતીની રજૂઆત ઉપયોગકર્તા સમક્ષ એટલી સરળ હોવી જોઈએ કે જેથી તે ગુંચવાઈ ન જાય. ઉપયોગકર્તાનું ધ્યાન દોરવા માટે મલ્ટિમીડિયામાં આવેલ લખાણ સંક્ષિમ, મુદ્દાસર અને આકર્ષક હોવું જોઈએ.

ધારોકે, આપણે ઓપન ઓફિસ ઈમ્પ્રેસનો ઉપયોગ કરી “Gujarat Tourism” માટે એક રજૂઆત તૈયાર કરવી છે. સૌપ્રથમ આ માટે Gujarat Tourismના શીર્ષક સાથે મુખ્ય પાનું બનાવીશું. આ માટે આપણે સામાન્ય લખાણ ટાઈપ કરી શકીએ, પરંતુ લખાણને આકર્ષક સ્વરૂપે રજૂ કરવા ફોન્ટવર્ક (Fontwork)નો ઉપયોગ કરી શકાય. લખાણની રૂચના કરવા માટેનાં પગલાં નીચે જણાવ્યાં છે :

- ઓપન ઓફિસ ઈમ્પ્રેસમાં નવી (કોરી) રજૂઆત ખોલો.
- View → Toolbars → Drawing પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી ડ્રોઇંગ ટૂલબાર રજૂ કરવામાં આવશે.
- ડ્રોઇંગ ટૂલબાર પર Fontwork Gallery ના icon પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 1.5માં દર્શાવ્યા મુજબ Fontwork Gallery ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે.

આકૃતિ 1.5 : Fontwork Gallery ડાયલોગબોક્સ

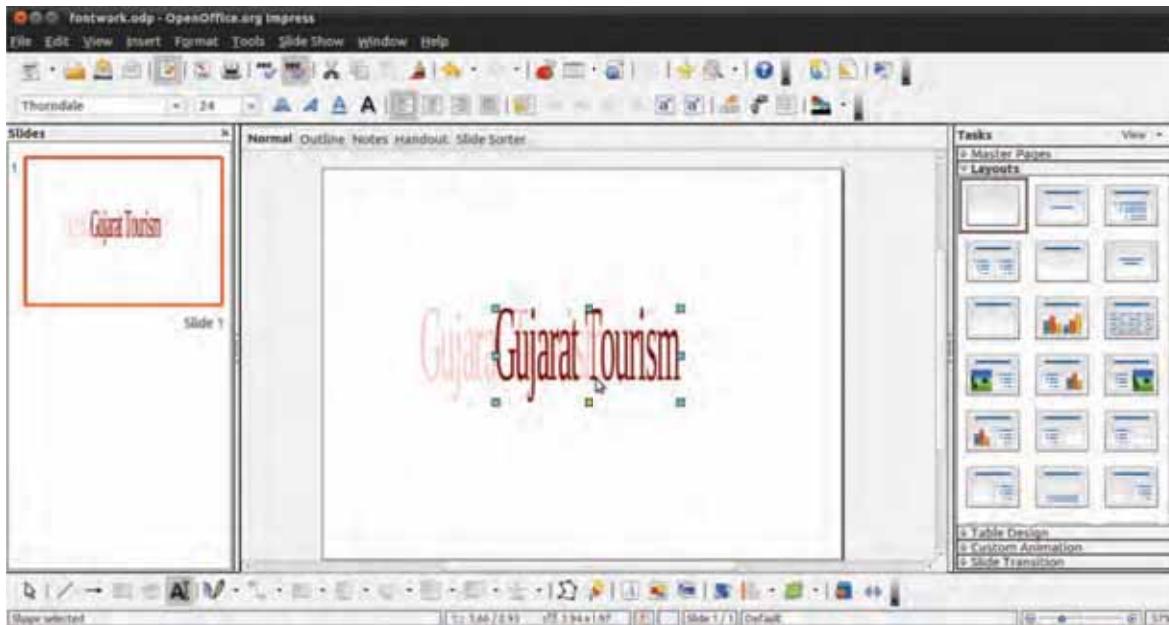
- Fontwork Gallery ડાયલોગબોક્સમાં આવેલી કોઈ પણ શૈલી પસંદ કરી OK બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 1.6માં દર્શાવ્યા મુજબ ફોન્ટવર્ક ઓફ્ઝિકટ દસ્તાવેજમાં ઉમેરવામાં આવશે.
- લખાણ સુધારવા માટે ઓફ્ઝિકટ પર ઉબલ ક્લિક કરો.

આકૃતિ 1.6 : ફોન્ટવર્ક લખાણમાં સુધારો

- પૂર્વનિર્ધારિત લખાણને “Gujarat Tourism” લખાણ સા�ે બદલો.
- લખાણના સુધારા પૂરા કરવા માટે ESC કી દબાવો.

- હવે આકૃતિ 1.7માં દર્શાવ્યા મુજબ “Gujarat Tourism” લખાણ સ્લાઈડમાં જોવા મળશે.
- હવે પછીના ઉપયોગ માટે ફાઈલનો સંગ્રહ કરો.

આકૃતિ 1.7 લખાણ સાથેની તૈયાર સ્લાઈડ

ધ્વનિ (Audio)

અવાજ (sound) એ મલ્ટિમીડિયાનો સૌથી મહત્વનો ઘટક છે. ધ્વનિ (audio) એટલે કોઈ પણ ભાષાની અર્થપૂર્ણ બોલી (speech). અવાજના એનેલોગ સ્વરૂપને સાઉન્ડ (sound) તરીકે તથા તેના ડિજિટલ સ્વરૂપને ઓડિયો (audio) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રેક્શકો સમક્ષ હાજર રહીને રજૂઆત કરવાની હોય ત્યારે ધ્વનિ વગરનાં લખાણ અને ચિત્રો મદદરૂપ બને છે. પરંતુ પ્રસ્તુતકર્તાની ગેરહાજરીમાં ધ્વનિ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. કોઈ પણ શૈક્ષણિક સીડી આ માટેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. ઉપયોગકર્તા ધ્વનિને ચાલુ કે બંધ રાખી શકે છે, પરંતુ શિક્ષણ-પ્રક્રિયા ધ્વનિની હાજરીમાં વધુ ઉપભોગ બને છે. આ પ્રકારની મલ્ટિમીડિયા રજૂઆત બનાવવા માટે સૌપ્રથમ ધ્વનિનું મુદ્રણ કરવું પડે છે અને તેને રજૂઆત સમયે ઑનિમેશન મુજબ વગાડવું પડે છે. આમ, ઑનિમેશનને ધ્વનિ સાથે જોડવાથી રજૂઆતને વધુ સરળતાથી સમજ શકાય છે.

હાલના કમ્પ્યુટર મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગને સમર્થન આપે છે. તે મલ્ટિમીડિયા માટે જરૂરી હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેર સાથે ઉપલબ્ધ બને છે. મલ્ટિમીડિયા માટે ઉપયોગી એવા સાઉન્ડકાર્ડ, સ્પીકર, માઇક્રોફોન અને વેબકોમેરા તેમાં પૂર્વસ્થાપિત હોય છે. ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ દ્વારા પૂર્ણ પાડવામાં આવેલા વિનિયોગ દ્વારા ઓડિયો કે વીડિયો કમ્પ્યુટરમાં સીધા જ ઉમેરી શકાય છે.

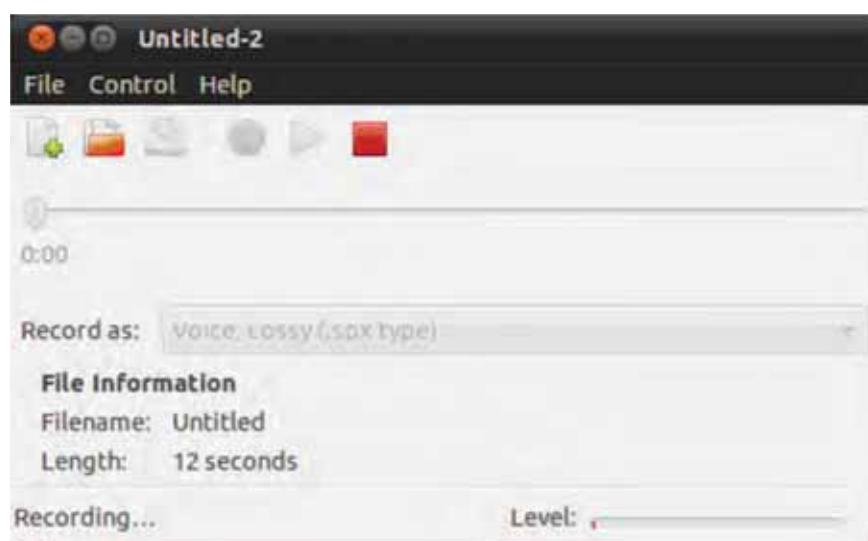
હવે આપણે ઉબન્ટુ લિનક્સ દ્વારા ઉપલબ્ધ એવા એક ધ્વનિમુદ્રણ માટેના વિનિયોગ (audio recording application)નો ઉપયોગ કરીએ. કમ્પ્યુટર સાથે માઈક્રોફોન અને સ્પીકર જોડાયેલાં હોય, તેની ખાતરી કરી લો. નીચે દર્શાવેલ પગલાં દ્વારા વિનિયોગનો ઉપયોગ કરી ધ્વનિને મુદ્રિત કરીએ :

- Applications → Sound and Video → Sound Recorder પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 1.8માં દર્શાવ્યા મુજબ Sound Recorder ખૂલશે.
- File → New પસંદ કરો.
- Record as ડોપડાઉન યાદીમાંથી નીચે દર્શાવેલ વિકલ્પોમાંથી કોઈ એકની પસંગળી કરો.
 - CD quality, Lossless
 - CD quality, Lossy
 - Voice

આકૃતિ 1.8 : સાઉન્ડ રેકૉર્ડ

- રેકૉર્ડિંગ શરૂ કરવા માટે આકૃતિ 1.8માં દર્શાવ્યા મુજબ Control → Record પસંદ કરો અથવા Record બટન પર ક્લિક કરો.
- હવે, ધ્વનિ રેકૉર્ડ કરવાનું શરૂ કરો. ઉદાહરણ તરીકે, “Gujarat Tourism”ની રજૂઆત માટે ગુજરાતના કોઈ પ્રવાસનસ્થળ અંગે માહિતી રેકૉર્ડ કરો. આકૃતિ 1.9માં ધ્વનિમુદ્રણ માટેની પ્રક્રિયા દર્શાવવામાં આવી છે.

આકૃતિ 1.9 : ધ્વનિમુદ્રણ (Audio Recording)

- ધ્વનિનું રેકોર્ડિંગ પૂરું કરવા વિકલ્પ Control → Stop પસંદ કરો અથવા Stop () બટન પર ક્લિક કરો.
- રેકોર્ડિંગ સાંભળવા માટે Control → Play પસંદ કરો અથવા Play () બટન પર ક્લિક કરો.
- ધ્વનિ-મિશ્રણ (audio mixer) માટે File → Open Volume Control પસંદ કરો.
- રેકોર્ડિંગનો સંગ્રહ કરવા માટે File → Save As પસંદ કરી ધ્વનિફાઈલનું નામ ટાઇપ કરો.

આ ધ્વનિફાઈલમાં ફેરફાર કરવા પણ શક્ય છે. જેમકે, કોઈ ભાગ દૂર કરવો, ધ્વનિ વાગવાની ગતિ બદલવી, તેની તીવ્રતા બદલવી, પદવા (echo) ઉમેરવા વગેરે. ધ્વનિ અને વીડિયો જેવા મલ્ટિમીડિયા ઘટકોનો સંગ્રહ મીડિયાફાઈલમાં કરવામાં આવે છે. મીડિયાફાઈલનો પ્રકાર જાણવા માટે તેના અનુલંબન (એક્સ્ટેન્શન) નામનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવાતાં ધ્વનિસ્વરૂપો વિશે કોષ્ટક 1.1માં માહિતી આપવામાં આવી છે.

ફાઈલ એક્સ્ટેન્શન	ફાઈલનો પ્રકાર	સમજૂતી
.mid, .midi	MIDI ફાઈલ	MIDI (Musical Instrument Digital Interface) ફાઈલ સંગીત પ્રકારની વિગતોનો સંગ્રહ કરે છે.
.rm, .ram	Real Audio ફાઈલ	.ram (Real Audio Metadata) એ ધ્વનિ અને વીડિયોફાઈલનું સંયોજન છે.
.wav	Wave ફાઈલ	વેવસ્વરૂપમાં ધ્વનિફાઈલ
.wma	Windows media audio ફાઈલ	વિન્ડોज મીડિયા કોમ્પ્રેશનથી સંકુચિત કરવામાં આવેલી ધ્વનિફાઈલ.
.mp3, .mpga	MP3 Audio ફાઈલ	સંકુચિત ધ્વનિસ્વરૂપ

કોષ્ટક 1.1 : સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં ધ્વનિફાઈલ સ્વરૂપો

ઇન્ટરનેટ પર સૌથી પ્રચલિત સંકોચનરહિત (uncompressed) ફાઈલસ્વરૂપ .wav છે અને તેને તમામ પ્રચલિત બ્રાઉઝર દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવે છે. મુદ્રિત સંગીત માટે .mp3 એ નવું સંકુચિત સ્વરૂપ છે. જો તમે મુદ્રિત સંગીતનો ઉપયોગ કરવા માંગતા હો, તો mp3 એ શ્રેષ્ઠ પસંદગી છે.

ચિત્ર (Image)

સામાન્ય રીતે મલ્ટિમીડિયા રજૂઆતો ચિત્ર (graphics/image) આધારિત હોય છે. ચિત્ર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી યાદ રાખવી અને સમજવી વધુ સરળ હોય છે. મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગોમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં ચિત્રો સ્કેનરની મદદથી ડિજિટલ સ્વરૂપમાં ફેરવવામાં આવેલી તસવીરો હોઈ શકે છે અથવા તો તેને કમ્પ્યુટર દ્વારા જ બનાવવામાં આવે છે. ચિત્રનો સંગ્રહ કરવા માટે કમ્પ્યુટર બીટમેપ (bitmap) કે રાસ્ટર (raster) ચિત્ર નામે ઓળખાતા પિક્સેલ-નકશા (pixel map)નો ઉપયોગ કરે છે. Pixel (picture elementનું ટૂંકું સ્વરૂપ) એ સ્કીન પર આવેલું એક નાનું ટપકું છે. નકશો (map) એ આ ટપકાંઓનો ડિપરિમાણીય શ્રેણિક છે. આમ, બીટમેપ એ નાનાં-નાનાં ટપકાંઓનો એક સરળ શ્રેણિક છે, જે કમ્પ્યુટરના સ્કીન પર ચિત્રની રચના કરે છે. દરેક પિક્સેલ તેમાં આવેલા રંગની કિમત દર્શાવે છે. જ્યારે ચિત્રને સ્કીન પર દર્શાવવા મોકલવામાં આવે છે, ત્યારે આ ચિત્ર-વિગતોનું પિક્સેલમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે છે.

કમ્પ્યુટર દ્વારા બનાવવામાં આવતા ચિત્રના અન્ય એક સ્વરૂપને સદિશ ચિત્ર (vector graphic)ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ ચિત્રનો ગાણિતિક સમીકરણોના સ્વરૂપમાં સંગ્રહ કરે છે. સ્કીન પર બીટમેપ અને સદિશ બસે પ્રકારનાં

ચિત્રો એક્સમાન દેખાય છે. પરંતુ જ્યારે બીટમેપ ચિત્રને વિસ્તૃત કરવામાં આવે, ત્યારે તે આકૃતિ 1.10માં દર્શાવ્યા મુજબ ઝંપું (blur) થઈ જાય છે અને તેમાં આવેલાં પિક્સેલ વિસ્તૃત બને છે. બીજી તરફ, સદિશ ચિત્રો વિસ્તૃત કર્યા બાદ પડી પહેલાનાં જેવાં જ દેખાય છે. કારણ કે તેમાં વિગતોનો ગાણિતિક સમીકરણોના સ્વરૂપમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો હોય છે. જ્યારે-જ્યારે ચિત્રને સ્કીન પર દર્શાવવામાં આવે, ત્યારે સમીકરણોની કિંમતની પુનઃગાણતરી કરવામાં આવે છે.

બીટમેપ ચિત્ર

પિક્સેલ દર્શાવતું વિસ્તૃત બીટમેપ ચિત્ર

આકૃતિ 1.10 : બીટમેપ ચિત્ર

બસે પ્રકારનાં ચિત્રો કોષ્ટક 1.2માં જણાવ્યા મુજબનાં વિવિધ ફાઈલસ્વરૂપો દ્વારા સાચવી શકાય છે. પરંપરાગત રીતે, મેમરીની જગ્યાનો બચાવ કરવા માટે આ પ્રકારની ફાઈલોને સંકુચિત કરવામાં આવે છે. gif, jpeg અને png જેવાં બીટમેપ ફાઈલસ્વરૂપો સ્વયં-સંકોચનની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરે છે. કોષ્ટક 1.2માં ચિત્ર માટે ઉપયોગમાં લેવાતાં સામાન્ય સ્વરૂપો દર્શાવ્યાં છે.

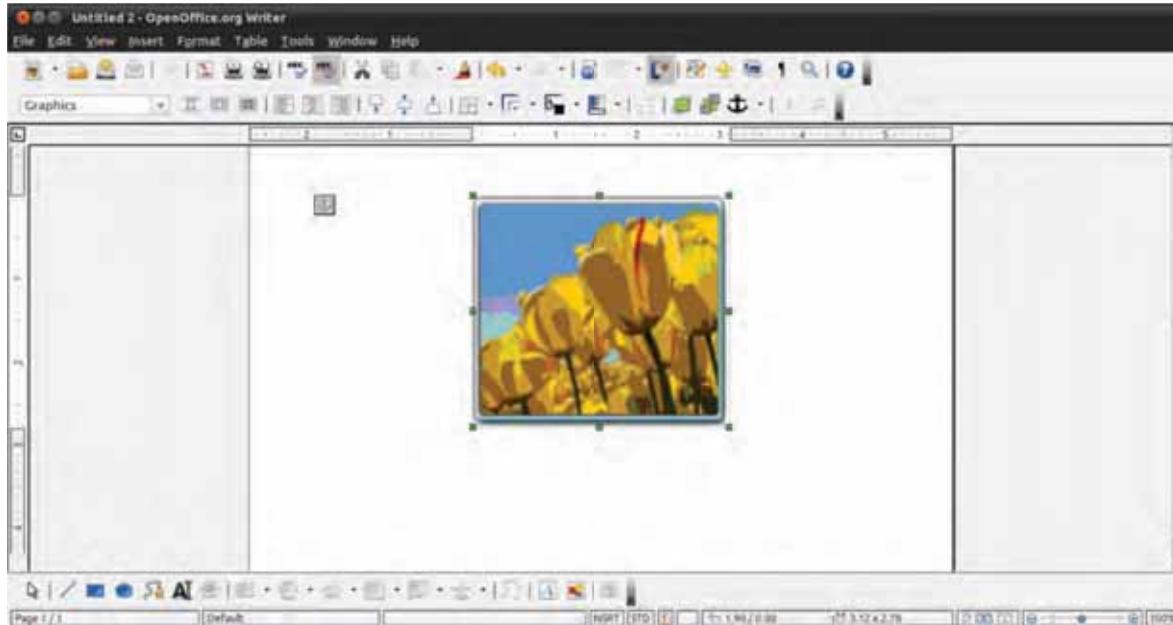
ફાઈલ એક્સટેન્શન	ફાઈલનો પ્રકાર	સમજૂતી
.bmp	Bitmap ફાઈલ	બીટમેપ ઇજિટલ ચિત્રનો સંગ્રહ કરવા માટેની સંકોચનરહિત ચિત્રફાઈલ.
.gif	Graphical Interchange Format ફાઈલ	લખાડા સાથે નાનાં ચિત્રો તથા વેબચિત્રો માટે સામાન્ય મર્યાદિત રંગોનો ઉપયોગ.
.png	Portable Network Graphic ફાઈલ	વેબચિત્રોનો સંગ્રહ કરવા માટેનું સ્વરૂપ અને 32 બીટ રંગોનું સમર્થન. તે gifનું સુધીએલું સ્વરૂપ છે.
.jpeg / .jpg	Joint Photographic Expert Group ચિત્ર ફાઈલ	ઇજિટલ કેમેરા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું સામાન્ય ચિત્રફાઈલ સ્વરૂપ. 24-bit રંગો સુધીનું સમર્થન.
.psd	Photoshop document	એડોબ ફોટોશૉપ દ્વારા બનાવવામાં આવેલી ચિત્રફાઈલ
.tif	Tagged Image File સ્વરૂપ	અત્યંત લવચીક (flexible), પ્લેટફોર્મથી સ્વતંત્ર (Platform independent) અને હાલમાં બહેળા પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં લેવાતું સ્વરૂપ

કોષ્ટક 1.2 સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં ચિત્ર ફાઈલસ્વરૂપો

સામાન્ય રીતે રજૂઆત બનાવવા માટે પૂર્વસ્થાપિત ચિત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે ઓપન ઓફિસ રાઈટરમાં Insert → Picture વિકલ્પ દ્વારા ચિત્ર ઉમેરી શકાય છે. ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું ચિત્ર પહેલેથી કમ્પ્યુટરમાં

સંગૃહીત થયેલું હોઈ શકે છે અથવા તો સ્કેનરનો ઉપયોગ કરી, ચિત્રને સ્કેન કરી રિજિટલ સ્વરૂપમાં પરિવર્તિત કરવામાં આવે છે, જેને કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. આકૃતિ 1.11માં ઓપન ઓફિસ રાઇટર દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલ ચિત્ર ધરાવતો દસ્તાવેજ દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 1.11માં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલું ચિત્ર પહેલેથી આપણી પાસે ઉપલબ્ધ હતું. આપણી પસંદગી મુજબનું કોઈ પડા ચિત્ર આ રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. ચિત્રમાં સુધારા કરવા એડોબી ફોટોશૉપ, GIMP, માઈકોસૉફ્ટ પેઈન્ટ અને અન્ય પ્રોગ્રામનો ઉપયોગ પડા કરી શકાય છે.

આકૃતિ 1.11 : ચિત્ર સાથેનો દસ્તાવેજ

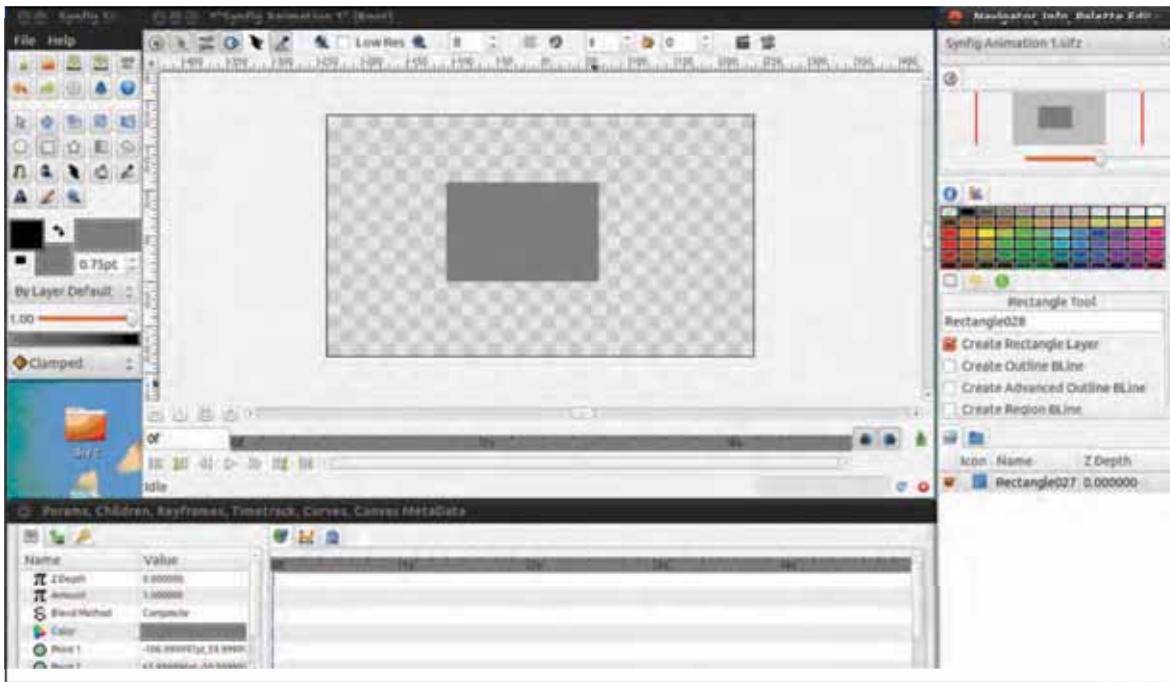
વીડિયો અને એનિમેશન (Video and Animation)

એનિમેશન દ્વારા કોઈ પડા મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગને અત્યંત સક્ષમ બનાવી શકાય છે. વીડિયો કે એનિમેશન ઉમેરવાથી કોઈ પડા સ્થિર રજૂઆતને ગતિશીલ બનાવી શકાય છે. સૌપ્રથમ એનિમેશન અને વીડિયો વચ્ચેનો તફાવત સમજ્ઞાએ. એનેલોગ કે રિજિટલ પ્રકારના વીડિયો લઈ શકાય તેવા સાધન (video capturing device) દ્વારા મેળવવામાં આવેલાં કુદરતી દશ્યોની શ્રેષ્ઠીને 'વીડિયો' કહે છે. આ સાધન વેબકેમેરા, રિજિટલ કેમેરા કે પછી મોબાઈલ ફોન પડા હોઈ શકે છે.

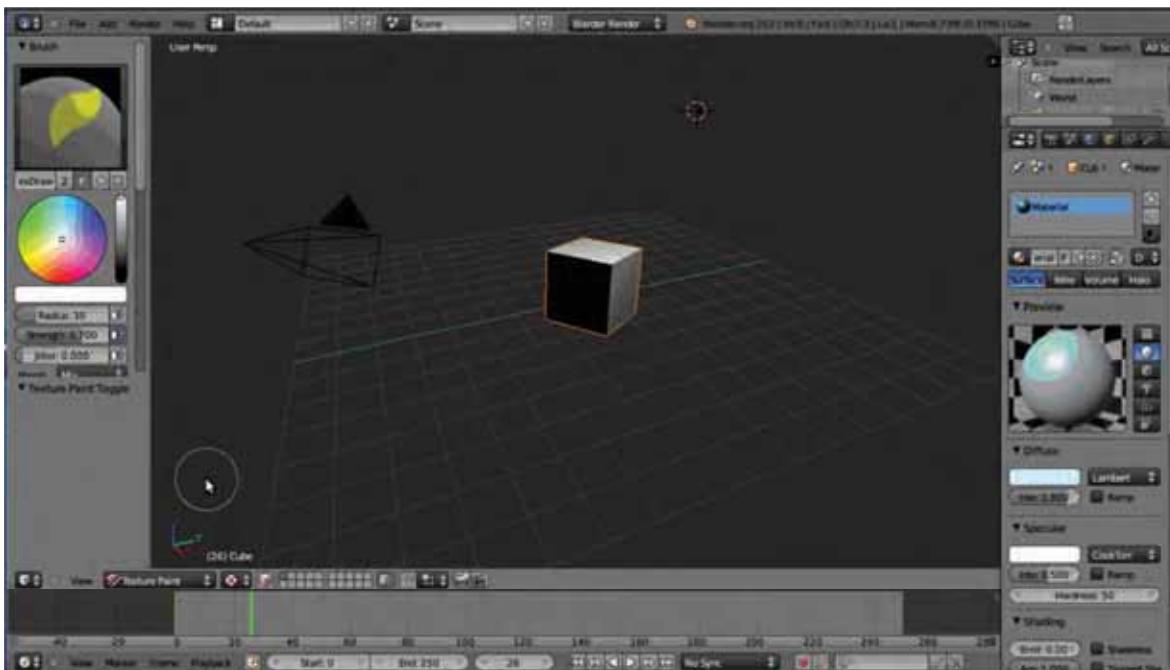
સમયની ગતિ પ્રમાણે બદલાતાં ચિત્રોને એનિમેશન કહે છે. આ માટે ગતિમાન અસરો દર્શાવવા રિજિટલ ચિત્રોને એક પછી એક દર્શાવવામાં આવે છે. એમ કહી શકાય કે કેટલીક ચિત્રિત આકૃતિઓ દ્વારા એનિમેશનની રચના કરવામાં આવે છે. જ્યારે વીડિયોની રચના માટે પ્રત્યક્ષ સમયનાં દશ્યો (real time visuals)નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સુનિયોજિત અને સારી રીતે અમલ કરવામાં આવ્યો હોય, તેવી વીડિયો-ક્લિપ કે એનિમેશન, મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગની અસરકારકતામાં નોંધપાત્ર વધારો કરે છે. Kung Fu Panda અને Smurfs એનિમેશન ફિલ્મનાં જાણીતાં ઉદાહરણ છે.

એનિમેશનને દ્વિ-પરિમાણીય (two-dimensional-2D) કે ત્રિ-પરિમાણીય (three dimensional-3D) એમ બે વિભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય. દ્વિપરિમાણીય એનિમેશનમાં સ્કીન પરના ચિત્રમાં X અને Y અક્ષને સંબંધિત દાર્શનિક ફેરફારો (visual change) કરવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં એનિમેશન સરળ છે. Macromedia Flash, Synfig Studio અને Pencil એ દ્વિપરિમાણીય પ્રકારનાં એનિમેશન સોફ્ટવેરનાં ઉદાહરણ છે. ત્રિ-પરિમાણીય એનિમેશનમાં દર્શનીય ફેરફારોને X, Y અને Z અક્ષને અનુલક્ષીને દર્શાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં એનિમેશન માનવ-ચક્ષુ સમક્ષ ચિત્રનું પ્રાય: વાસ્તવિક

દશ્ય રજૂ કરે છે. Maya, Blender અને 3D Max એ ત્રિ-પરિમાળીય ઓનિમેશનનાં કેટલાંક ઉદાહરણ છે. આકૃતિ 1.12 દ્વિ-પરિમાળીય ઓનિમેશન સોફ્ટવેરમાં વસ્તુનો દેખાવ દર્શાવે છે અને ત્રિ-પરિમાળીય ઓનિમેશનમાં વસ્તુનો દેખાવ આકૃતિ 1.13માં દર્શાવ્યો છે. ઓનિમેશન તૈયાર કરવાની રીતનો આપણે હવે પછીના પ્રકરણમાં અભ્યાસ કરીશું.

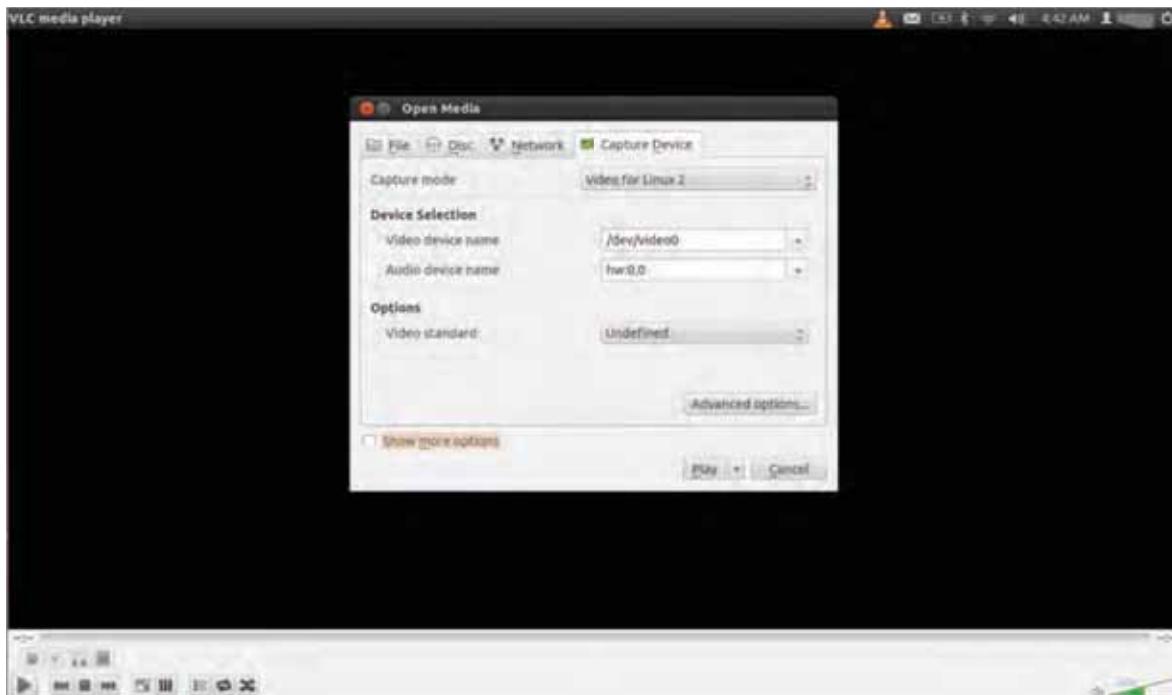
આકૃતિ 1.12 : વસ્તુનો દ્વિ-પરિમાળીય દેખાવ

આકૃતિ 1.13 : વસ્તુનો ત્રિ-પરિમાળીય દેખાવ

હવે આપણે VLC મીડિયાલેયરનો ઉપયોગ કરી વીડિયો કેવી મુદ્રિત (રેકોર્ડ) કરી શકાય તે જોઈએ. આ માટે કમ્પ્યુટરમાં VLC મીડિયા લેયર સ્થાપિત થયેલું હોય તે જરૂરી છે. જો ન હોય તો તેને ઉબન્ટુ સોફ્ટવેર સેન્ટર પરથી ડાઉનલોડ કરી શકાય છે. તે નિઃશુલ્ક અને ઓપનસોર્સ મલ્ટિમીડિયા લેયર છે. હવે કમ્પ્યુટર સાથે વેબકોમેરા જોડામેલ હોય તેની સૌપ્રથમ ખાતરી કરી લો. નીચેનાં પગલાંને અનુસરી વીડિયો મુદ્રિત કરવાનું કાર્ય કરી શકાય.

- VLC મીડિયાલેયર ખોલો.
- Media → Open Capturing Device પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 1.14માં દર્શાવ્યા મુજબ Open Media ડાયલોગબોક્સ ૨જૂ થશે. વીડિયો અને ઓડિયો માટેનાં સાધનનાં નામ પસંદ કરો. આકૃતિ 1.14 પસંદ કરેલ વિકલ્પો દર્શાવે છે.

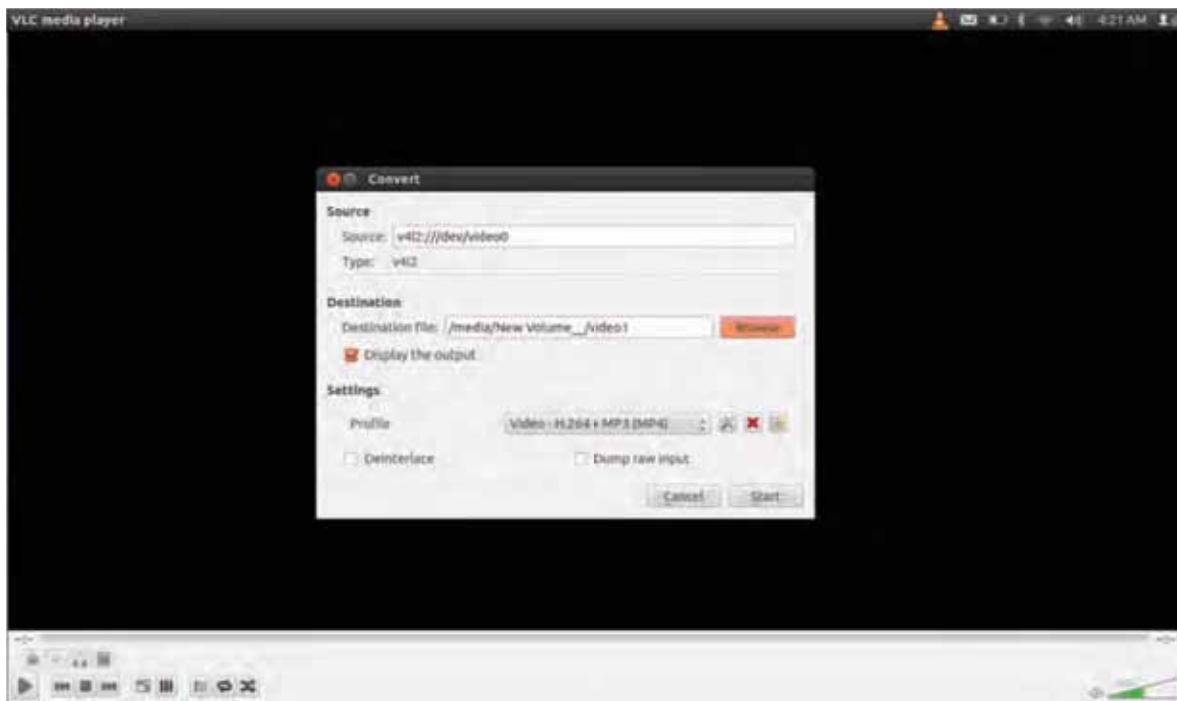

આકૃતિ 1.14 : Open Media ડાયલોગબોક્સ

નોંધ :

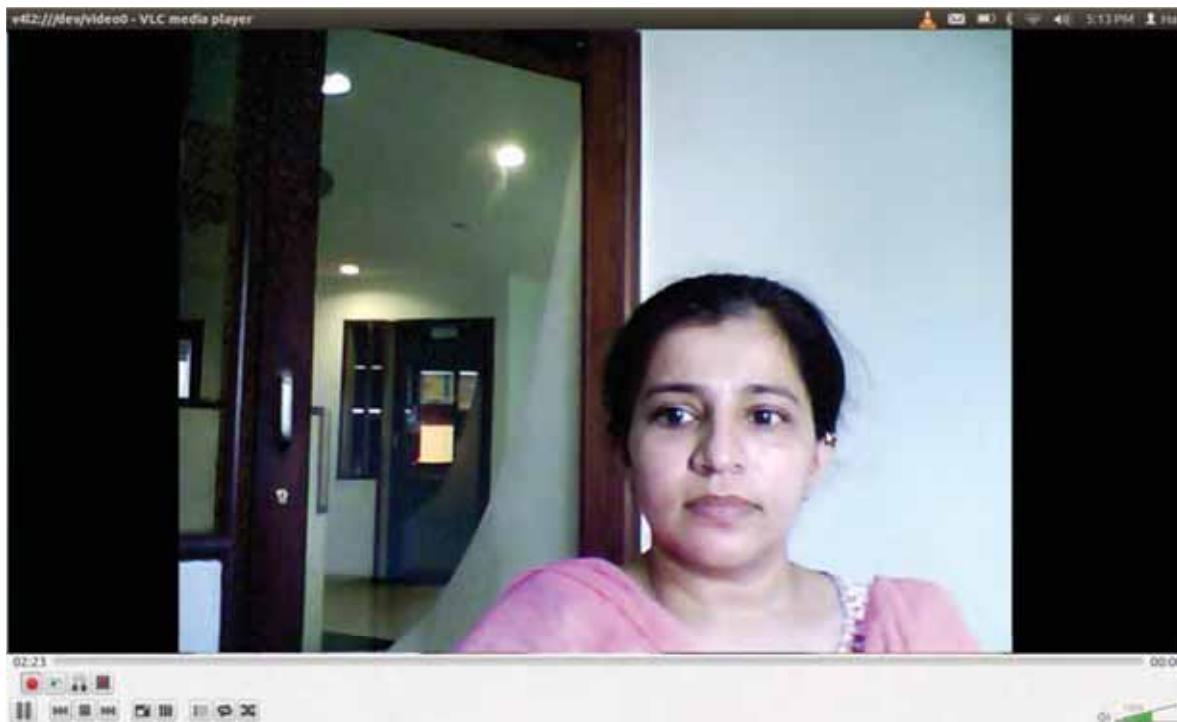
અહીં ઓડિયો અને વીડિયો સાધનોનાં નામ વાચકના મશીનની ગોઠવણ મુજબ જુદાં હોઈ શકે છે. એકથી વધુ સાધનોની હાજરીમાં ઉપયોગ માટે તેમાંથી કોઈ એકની પસંદગી કરી શકાય.

- આકૃતિ 1.14માં આવેલા Open Media ડાયલોગબોક્સમાં દર્શાવવામાં આવેલા Play ડ્રોપડાઉન મેનુમાંથી Convert વિકલ્પ પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 1.15માં દર્શાવ્યા મુજબ Convert ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે. Destination file લેબલની બાજુમાં આવેલા ટેક્સ્ટબોક્સમાં નિર્દિષ્ટ સ્થાન અને ફાઈલનું નામ પસંદ કરો. જે મુદ્રિત થઈ રહ્યું છે, તેને જોવા માટે 'Display the output' ચેકબોક્સ પસંદ કરો.
- Start બટન પર ક્લિક કરો.

આકૃતિ 1.15 : વીડિયોફાઈલનો સંગ્રહ કરવો

આકૃતિ 1.16માં વીડિયો લેવાની પ્રક્રિયા દર્શાવી છે. મુદ્રણ અટકાવવા Stop બટન (■) પર ક્લિક કરો.

આકૃતિ 1.16 : વીડિયો લેવાની પ્રક્રિયા

હવે પછી આ મુદ્રિત થયેલા વીડિયોને કોઈ મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગ સાથે પણ સાંકળી શકશે. વીડિયો લેવા માટે ઉબન્ટુ સોફ્ટવેર સેન્ટરમાં ઉપલબ્ધ અન્ય એક સોફ્ટવેર Cheese Webcam Boothનો ઉપયોગ પણ કરી શકાય છે. કોઈક 1.3માં વીડિયો માટે સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં સ્વરૂપો દર્શાવ્યાં છે:

ફાઈલ એક્સટેન્શન	ફાઈલનો પ્રકાર	સમજૂતી
.avi	Audio Video Interleave ફાઈલ	વિન્ડોज ઓપરેટિંગ સિસ્ટમમાં વીડિયો ચલાવવા માટે માર્ટકોસોફ્ટ દ્વારા બનાવેલ ફાઈલ સ્વરૂપ
.wmv	Windows Media Format ફાઈલ	ઇન્ટરનેટ પર સ્ટ્રીમિંગ વિનિયોગો માટે માર્ટકોસોફ્ટ દ્વારા બનાવેલું એક સંકુચિત વીડિયો ફાઈલ સ્વરૂપ
.mpg, .mpeg	Moving Pictures Expert Group ફાઈલ	ઇન્ટરનેટ પર વીડિયો વહેંચવા માટેનું પ્રયોગિત સ્વરૂપ
.mov	Quick Time Format ફાઈલ	એપલ કંપની દ્વારા રચિત, ઇન્ટરનેટ પરથી સરળતાથી ડાઉનલોડ થઈ શકે તે માટેનું સંકુચિત ફાઈલસ્વરૂપ
.rm, .ram	Real Video Format ફાઈલ	.ram (Real Audio Metadata) એ ધ્વનિ અને વીડિયોનું સંકલન છે.
.swf, .flv	Adobe Flash Shockwave ફાઈલ	એડોબી ફ્લેશ સોફ્ટવેર દ્વારા બનાવવામાં આવેલી લખાણ અને ચિત્રો ધરાવતી અનિમેશન ફાઈલ.
.mp4	MPEG4 Video ફાઈલ	ઇન્ટરનેટ પર વીડિયો વહેંચવા માટેનું સામાન્ય ફાઈલસ્વરૂપ

કોઈક 1.3 વીડિયોના સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં ફાઈલસ્વરૂપો

હાલમાં, ઇન્ટરનેટ પર સૌથી વધુ ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું વીડિયો ફાઈલસ્વરૂપ mp4 છે. તેને ફ્લેશ પ્લેયર્સ, યુ-ટ્યૂબ તથા HTML5 દ્વારા પણ સર્મર્થન આપવામાં આવ્યું છે.

સંવાદિત ઘટકો (Interactive Objects)

મહત્તમ સંવાદિતતા ધરાવતી મલ્ટિમીડિયા રજૂઆત સૌથી વધુ અસરકારક નીવડે છે. કેટલીક વાર ઉપયોગકર્તા રજૂઆતના કોઈ અંશને છોડી દેવા માંગતો હોય અથવા તો વારંવાર નિહાળવા ઈચ્છાનો હોય તેમ પણ બનવાજોગ છે. આ પ્રકારના ડિસ્સામાં ઉપયોગકર્તાને નોવિગેશન માટે બટન અથવા હાઈપરલિંક આપવામાં આવે છે. જ્યારે આ સંવાદિત ઘટકો ઉપર ક્લિક કરવામાં આવે છે, ત્યારે રજૂઆતનો પ્રવાહ ઉપયોગકર્તાની પસંદગી મુજબ બદલાઈ જાય છે.

શરૂઆતના સમયમાં ઇન્ટરનેટ માટેનાં વેબબ્રાઉઝર માત્ર એક જ માધ્યમ-લખાણને સર્મર્થન આપતાં હતાં. લખાણ પણ એક જ ફોન્ટ અને રંગ પૂર્તું મર્યાદિત રહેતું માધ્યમ માટેના ઉપર સમજાવેલા તમામ ઘટકોને હવેના અધ્યતન ઇન્ટરનેટ બ્રાઉઝર દ્વારા જુદા-જુદા પ્રકારે સર્મર્થન આપવામાં આવી રહ્યું છે. કેટલાંક માધ્યમોના ઘટકો પૂર્વસ્થાપિત હોય છે, જ્યારે કેટલાંક માટે પ્લગ-ઇન (Plug-in) અનિવાર્ય બને છે. પૂર્વસ્થાપિત મીડિયા ઘટકોનો પ્રોગ્રામની અંદર જ <inlinemediaobject> ટેગ દ્વારા ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પ્લગ-ઇન એવા અતિરિક્ત અને સહાયક પ્રોગ્રામ છે, જેને સરળતાથી પ્રસ્થાપિત કરી વેબબ્રાઉઝરના એક ભાગ તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. યોજનાના વિષય સંબંધિત તેમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવનાર

માર્ગિયા-ઘટકોની પસંદગી કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, “Gujarat Tourism” પરની મલ્ટિમીડિયા રજૂઆતમાં ગુજરાતનાં વિવિધ સ્થળોને લગતાં ચિત્રો, વીડિયો-ક્લિપ અને લખાશનો ઉપયોગ કરવામાં આવે. આ ઘટકો વિશેની વધુ માહિતી આપણે હવે પણીના પ્રકરણમાં મેળવીશું.

મલ્ટિમીડિયાનું વર્ગીકરણ (Classification of Multimedia)

સામાન્ય રીતે, મલ્ટિમીડિયાને સંવાદિત (Interactive) અને અસંવાદિત (Non-Interactive) એમ બે ભાગમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય.

સંવાદિત મલ્ટિમીડિયામાં માધ્યમ-ઘટકોનો કમ અને સમય ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિયંત્રિત કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, “સંગીતનાં વાયોનો અભ્યાસ” પરથી મલ્ટિમીડિયા સીડીમાં ઉપયોગકર્તા તેની મરજ મુજબનાં જુદા-જુદાં વાયો વગાડી શકે છે. વળી, ઉપયોગકર્તા જે-તે વાય સાથે સાંભળી શકાય તે માટે તેનું કોઈ મનપરસંદ ગિત પણ પસંદ કરી શકે છે. બજારમાં ઉપલબ્ધ મોટા ભાગનાં CD-ROM આલબમ અને રમતો કાર્યમાં સંવાદિત હોય છે. સામાન્ય રીતે, સંવાદિતતાને કારણે ઉપયોગકર્તાની સહભાગિતા વધે છે તથા તે તેને વધુ માણી શકે છે. સંવાદિતતાનું પ્રમાણ મલ્ટિમીડિયા યોજનાના ક્ષેત્ર ઉપર આપારિત છે.

ટેલીવિઝન, રેડિયો અથવા વર્તમાનપત્ર જેવાં પરંપરાગત સામૂહિક માધ્યમો દ્વારા કરવામાં આવતું સંચારણ એકમાર્ગીય (one-way) હોય છે. બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકાય કે આ પ્રક્રિયા સોત પરથી શરૂ થાય છે અને પ્રેક્ષકોના મોટા સમૂહને પ્રેષિત કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે ટેલીવિઝન પર દર્શાવતા મૂવીને ઉપયોગકર્તા નિહાળે છે કે નહીં તેનાથી અનપેક્ષ શીસે નિશ્ચિત પ્રારંભ અને અંત હોય છે. આમ, આ તકનિકો કોઈ સંવાદિતતા વગર વીડિયો, ધ્વનિ, લખાશ અને ચિત્રોનો ઉપયોગ કરે છે આથી વિપરીત મલ્ટિમીડિયામાં ઉપયોગકર્તા પોતે નિષ્ઠિક રહેતો નથી, પરંતુ ઘટકોને નિયંત્રિત કરી શકે છે. આમ, સામૂહિક માધ્યમ (mass media) અને મલ્ટિમીડિયા વચ્ચેનો તફાવત એ છે કે મલ્ટિમીડિયામાં પ્રેક્ષક ઉપયોગકર્તા બને છે અને સંચારણ એકમાર્ગીય (one-way) ને બદલે દ્વિમાર્ગીય (two-way) હોય છે.

અસંવાદિત મલ્ટિમીડિયામાં ઉપયોગકર્તા માધ્યમને પ્રારંભથી અંત સુધી સીધેસીધું નિહાળે છે. પ્રવાહ પર તેનું કોઈ નિયંત્રણ હોતું નથી. ઉદાહરણ તરીકે કોઈ નિગમ (corporate)ની રજૂઆત અથવા મલ્ટિમીડિયાનું પ્રદર્શન.

કાર્યક્રમને અનુલક્ષિને મલ્ટિમીડિયાનું અન્ય પ્રકારે પણ વર્ગીકરણ કરી શકાય છે : મનોરંજનક્ષેત્ર અને શિક્ષણક્ષેત્ર.

તમામ પ્રકારની રમતો, મૂવી વગેરે મનોરંજનક્ષેત્રનાં મલ્ટિમીડિયા છે, જેનો ઉદ્દેશ ઉપયોગકર્તાને મનોરંજન પૂરો પાડવાનો હોય છે, જ્યારે ઉપયોગકર્તાને શિક્ષણ પૂરું પાડતાં શૈક્ષણિક સીડી-ટાઈટલ્સ શિક્ષણક્ષેત્રમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં મલ્ટિમીડિયાનાં ઉદાહરણ છે.

મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ (Usage of Multimedia)

મલ્ટિમીડિયા આપણા જીવનનું અભિજ્ઞ અંગ બની ચૂક્યું છે. મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગોનો ઉપયોગ જાહેરાત, કલા, શિક્ષણ, મનોરંજન, ઠિંકનેરી, દવાઓ, ગાંધિત, વ્યવસાય અને વૈજ્ઞાનિક શોધ જેવાં અનેક ક્ષેત્રોમાં કરવામાં આવે છે. આપણે જુદા-જુદાં કેટલાંક ક્ષેત્રોમાં મલ્ટિમીડિયાના ઉપયોગનો અભ્યાસ કરીએ.

શિક્ષણ અને તાલીમ (Education and Training)

શિક્ષણાના ક્ષેત્રમાં મલ્ટિમીડિયાનું મહત્વ ધર્થું છે. આપણે ધરણ સમયથી શિક્ષણ આપવા માટે આવેખો, કોષ્ટકો અને અન્ય ઘટકો ધરાવતી રજૂઆતોનો ઉપયોગ કરતા આવ્યા છીએ. પરંતુ હાલના વર્ગમાં આપવામાં આવતું શિક્ષણ પહેલાની પરંપરાગત પદ્ધતિઓ સુધી ભર્યાદિત રહ્યું નથી, પરંતુ હવે તેમાં દશ્ય-શ્રાવ માધ્યમોનો ઉપયોગ પણ કરવામાં આવે છે. મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ કમ્પ્યુટર આધારિત તાલીમ (Computer Based Training) માટે કરવામાં આવે છે, જેને સામાન્ય રીતે CBTથી ઓળખવામાં આવે છે. CBTમાં ઉપયોગકર્તા સમક્ષ રજૂઆતો, ઓનિમેશન, કોઈ મુદ્દા પરંતુ લખાશ વગેરેની શ્રેષ્ઠીને ઉદાહરણ સહિત રજૂ કરવામાં આવે છે. હાલમાં CBT નો ઉપયોગ બાળવાડીથી લઈ અનુસ્નાતક શિક્ષણ સુધીનાં

તમામ વયજૂથ ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓ માટે કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે ‘બાળગીતો’ અથવા ‘કમ્પ્યુટર શીખો’ જેવી સીડી. શિક્ષણ (Education) અને મનોરંજન (Entertainment)ને મલ્ટિમીડિયાના ઉપયોગથી સંયુક્ત રીતે રજૂ કરવા માટે પદના ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

મલ્ટિમીડિયાનો ઘણો મોટો ઉપયોગ તાલીમ-કાર્યક્રમોમાં કરવામાં આવે છે. તબીબી તાલીમ આપનાર અને તબીબો પ્રત્યક્ષ શખ્ચક્રિયા કરતાં પહેલાં શખ્ચક્રિયાની પદ્ધતિનો અભ્યાસ કરી શકે છે; મિકેનિક એન્જિનનું સમારકામ શીખી શકે છે અથવા તો વેચાણ-અધિકારી વસ્તુની વિગતો વિશેનો અભ્યાસ કરી શકે છે.

શિક્ષણ અને તાલીમ માટે મલ્ટિમીડિયાના કેટલાક ઉપયોગો નીચે દર્શાવેલ છે :

- વ્યાખ્યાન તૈયાર કરી પ્રસારિત કરી શકાય છે.
- વીડિયો-કોન્ફરન્સિંગ (video-conferencing)ની મદદથી અન્યત્ર રહેલ નિષ્ણાતને જોઈ કે સાંભળી શકાય છે.
- સામાન્ય રીતે શખ્ચક્રિયા કે તેના જેવી અન્ય તકનીકો જોવાની તક મળતી નથી. વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મલ્ટિમીડિયા દ્વારા તેનું પ્રદર્શન કરી શકાય છે, જેથી પણીથી તેને પ્રત્યક્ષ અમલમાં મૂકી શકાય.
- ફીડબેક (feedback)નો ઉપયોગ કરી વિદ્યાર્થીની પ્રગતિની નોંધ રાખી શકાય છે.

વિજ્ઞાપન (Advertisements)

વિજ્ઞાપનક્ષેત્રમાં મલ્ટિમીડિયા આવશ્યક ભાગ બજવે છે. આજે, બજારમાં ઉત્પાદક સંસ્થાઓ દ્વારા કોઈ ઉત્પાદનને રજૂ કરવા તથા આગળ વધારવા માટે જાહેરાત એ એક મુખ્ય સોત છે. રોમાંચક એનિમેશન અને ટૂંકા અસરકારક શબ્દપ્રયોગો (slogan) જાહેરાતને આકર્ષક બનાવી શકે છે, તેનાથી વેચાણ વધે છે. આપણે આજકાલ ઘણાં વિજ્ઞાપનો જોઈએ છીએ અને તેમાંના કેટલાંક આપણું વિશેષ ધ્યાન આકર્ષિત કરે છે અને છેવટે આપણે તે ઉત્પાદન ખરીદી લઈએ છીએ. ઉદાહરણ તરીકે જુજુઝ (Jujus) અને pug શાનનો ઉપયોગ કરી વોડાફોન સંસ્થાએ તેના અનેકવિધ પ્લાન અને પેકેજ આગળ વધાર્યા છે.

મનોરંજન (Entertainment)

એનિમેશન અને મૂવીમાં વિશિષ્ટ અસરો (special effects) ઉમેરવા માટે મનોરંજનક્ષેત્રમાં મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ મોટા પાયે થઈ રહ્યો છે. આઇસ એજ, જ્યુરાસિક પાર્ક, અવતાર વગેરે જેવી ફિલ્મોને તેમની વિશિષ્ટ અસરો અને એનિમેશનને કારણે હંમેશાં યાદ રાખવામાં આવશે.

બાળકોમાં મલ્ટિમીડિયા રમતો ઘણી પ્રચલિત છે અને આ પ્રકારની વિવિધ રમતો CD-ROM કે ઓનલાઈન ઉપલબ્ધ છે. વૈયક્ટિક કે જૂથમાં રમી શકાય તે માટેની રમતોનાં અનેક સોફ્ટવેર ઉપલબ્ધ થવાને કારણે આભાસી રમતો આજે વાસ્તવિકતા બની ગઈ છે. આ પ્રકારના સોફ્ટવેરના ઉપયોગ દ્વારા જુદાં-જુદાં સ્થળે રહેલ બે વ્યક્તિઓ પોતાના કમ્પ્યુટર પર બેસી એક જ રમતમાં ભાગ લઈ શકે છે.

પત્રકારત્વ (Journalism)

પત્રકારત્વક્ષેત્રમાં મલ્ટિમીડિયા ઘણું ઉપયોગી છે. નિયત સમયાંતરે ઘણાં સામયિકો અને વર્તમાનપત્રો પ્રકાશિત થતાં હોય છે. આજે આપણે વર્તમાનપત્રમાં માત્ર લખાણ નહીં, પરંતુ તસવીરો પણ જોઈ શકીએ છીએ. ઈ-વર્તમાનપત્રો (E-newspaper) અને ઈ-સામયિકો (E-magazines) પણ ઓનલાઈન ઉપલબ્ધ હોય છે; જેમાં સમાચારને સંબંધિત વીડિયો પણ જોઈ શકાય છે.

મલ્ટિમીડિયાની રચનાનાં વિવિધ સોપાન (Stages in Multimedia Production)

કોઈ પણ મલ્ટિમીડિયા રજૂઆત સંભાળપૂર્વક તૈયાર કરેલી આયોજનબદ્ધ અને રૂપરેખા સહિત હોવી જોઈએ. આપણે જોયું કે મલ્ટિમીડિયા લગભગ તમામ ક્ષેત્રોમાં લાગુ પડે છે માટે તેનું આયોજન પસંદ કરેલ ક્ષેત્રને અનુલક્ષીને થવું જોઈએ.

ઉદાહરણ તરીકે, મનોરંજન માટે વિકસાવવામાં આવેલ વિનિયોગ, શિક્ષણ માટે યોગ્ય કાર્ય ન કરે તેમ બની શકે અને તેથી વિરુદ્ધ પણ કહી શકાય. મલ્ટિમીડિયાની રચનાનાં સોપાન કોઈ પણ ક્ષેત્રના વિનિયોગ માટે સમાન છે. મલ્ટિમીડિયાની રચનાનાં વિવિધ સોપાનોની ચર્ચા કરીએ.

સંશોધન અને વિશ્લેષણ (Research and Analysis)

આ સોપાન દરમિયાન પ્રેક્ષકો, તેમની કક્ષા, તેમની આવશ્યકતાઓ અને યોગ્યતા વિશે સંશોધન કરવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતિ માટેની શક્ય એવી તમામ વિગતો પણ અહીં એકનિત કરવામાં આવે છે.

સ્ક્રિપ્ટિંગ કે ફ્લોચાર્ટિંગ (Scripting or Flowcharting)

મલ્ટિમીડિયાની યોજનાના પ્રવાહને નક્કી કરવાની કિયા સ્ક્રિપ્ટિંગ કે ફ્લોચાર્ટિંગ તરીકે ઓળખાય છે. આ માટે ઉપયોગકર્તા પસંદ કરી શકે તે માટે મુખ્ય મેનુ અને તેમાં આવેલી શાખાઓ માટે ફ્લોચાર્ટની રચના કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે જો ધોરણ-11ના કોઈપણ વિષય માટે આપણે શૈક્ષણિક મલ્ટિમીડિયા યોજના બનાવી રહ્યા હોઈએ, તો તેના હોમપેજમાં તમામ પ્રકરણોનાં નામ દર્શાવીશું. ચોક્કસ પ્રકરણ પસંદ કરવાથી તેની સમજૂતી, સ્વાધ્યાય, પ્રશ્નપત્રો અને તે પ્રકરણની અન્ય માહિતી દર્શાવવામાં આવશે. આમ, ફ્લોચાર્ટ બનાવવાની શરૂઆત મુખ્ય મેનુથી કરવામાં આવે છે અને ત્યાર બાદ તેના સભમેનુની રચના કરવામાં આવે છે, જે પરસ્પર સંકલિત હોય છે.

નોંધ : અહીં ‘સ્ક્રિપ્ટિંગ’ (Scripting) પદ એકશન-સ્ક્રિપ્ટિંગ (Action-scripting) કે જાવા સ્ક્રિપ્ટિંગ (Java scripting) રજૂ કરતું નથી.

સ્ટોરીબોર્ડિંગ (Storyboarding)

આ સોપાન અન્વયે યોજના વાસ્તવિક રીતે દર્શનીય બને છે. દરેક સ્કીન કેવો દેખાશે, કયા માધ્યમ-ઘટકોનો ઉપયોગ કરવાનો છે અને તેમને સ્કીન પર કયા સ્થાને મૂકવાના છે તે અહીં નક્કી કરવામાં આવે છે. અગાઉનું ઉદાહરણ લઈએ તો સ્ટોરીબોર્ડમાં હોમપેજની ગોઠવણા, બટન માટેનાં સ્થાન, તેનો દેખાવ, બટન પર ક્લિક કરવાથી અમલમાં મૂકવાની કિયા અને અન્ય જરૂરી ઘટકોનો સમાવેશ કરી શકાય.

માધ્યમ-ઘટકોનું એકત્રીકરણ અને સંરચના (Collection of media elements and construction)

સ્ટોરીબોર્ડ તૈયાર થઈ ગયા બાદ, ડિઝાઇનર પાસે યોજનાનો નમૂનો (prototype) તૈયાર હશે અને હવે યોજના માટે ઉપયોગમાં લેવાનાં હોય તેવાં ચિત્રો અને અન્ય માધ્યમ-ઘટકોની રચના તે શરૂ કરશે. ઉદાહરણ તરીકે, પાત્રોની રચના કરવામાં આવશે, ધ્વનિ અને વીડિયોનું મુદ્રણ કરવામાં આવશે તથા એનિમેશન બનાવવામાં આવશે.

પ્રોગ્રામિંગ (Programming)

માધ્યમ-ઘટકોના એકત્રીકરણ અને સંરચના પછી મેકોમીડિયા ફ્લેશ, સીન્ફિંગ, હાઈપર કાર્ડ વગેરે જેવાં સોફ્ટવેર પેકેજની મદદથી તેમને અંતિમ ઉત્પાદન સ્વરૂપે યોજના સાથે સાંકળવામાં આવે છે.

ચકાસણી (Testing)

મલ્ટિમીડિયા યોજનાનું આ અંતિમ સોપાન છે. આમાં તમામ માધ્યમ-ઘટકો આવશ્યકતાનુસાર કાર્ય કરી રહ્યા છે કે નહીં તેની ચકાસણી કરવામાં આવે છે. તદ્વારાંત પ્રેક્ષકોને પ્રસ્તુતિની શૈલી અને વિગતો આકર્ષક લાગશે કે નહીં તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવે છે.

અહીં આપવામાં આવેલ સોપાનો મુજબ જો મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગનું આયોજન કરવામાં આવે, તો તે મોટા ભાગે શ્રેષ્ઠ વિનિયોગ બની શકે છે.

सारांश

આ પ્રકરણમાં આપણે મલ્ટિમીડિયા અને તેના ઘટકો જેવા કે, લખાણ, ધ્વનિ, ચિત્રો, વીડિયો અને ઓનિમેશન વિશે ચર્ચા કરી. મલ્ટિમીડિયા યોજનાના વિકાસ માટે આ દરેક મહત્વનો ભાગ ભજવે છે માટે આપણે દરેક ઘટક વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા કરી. મલ્ટિમીડિયાને સંવાદિત, અસંવાદિત, મનોરંજનક્ષેત્ર માટે અને શિક્ષણ માટે એમ વિભાગિત કર્યા. શિક્ષણ અને તાત્કાલિક, વિજ્ઞાપન, મનોરંજન, પત્રકારત્વ જેવાં અનેક ક્ષેત્રોમાં મલ્ટિમીડિયાનો ઉપયોગ વ્યાપક પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે. મલ્ટિમીડિયા વિનિયોગને પદ્ધતિસર અને લાભદાયી બનાવવા માટે તેના વિકાસ માટેનાં સોધાન અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

स्वाध्याय

- મલિટીડિયા એટલે શું? મલિટીડિયાનાં ઘટકોની યાદી બનાવો.
 - ટાઈપફસ અને ફોન્ટ એટલે શું?
 - સંવાદિત ઘટકો વિશે માહિતી આપો.
 - મલિટીડિયાનું વર્ગીકરણ યોગ્ય ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
 - જુદાં-જુદાં ક્ષેત્રોમાં થતાં મલિટીડિયાના ઉપયોગ વર્ણવો.
 - મલિટીડિયાની રચના માટેનાં સોપાનની યાદી બનાવો. દરેક સોપાન સંકેપમાં સમજાવો.
 - નીચેના ઘટકો માટેનાં જુદાં-જુદાં ફાઇલસ્વરૂપોની યાદી બનાવો.
 - (a) ધનિ
 - (b) વીડિયો
 - (c) ચિત્ર
 - હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

- (6) અક્ષરની ટોચથી સૌથી નીચેના બિંદુ વચ્ચેના અંતરને કયા પદ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે ?
(a) કદ (b) શૈલી
(c) લંબાઈ (d) પહોળાઈ

(7) જુદી-જુદી શૈલીઓ અને કદ ધરાવતા ટાઇપફેસને રજૂ કરવા માટે કયા પદનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?
(a) ફોન્ટ (b) ટેક્સ્ટ
(c) લેટર (d) કેરેક્ટર

(8) મેકોમીડિયા ફ્લેશ, સીન્ફિંગ સ્ટુડિયો અને પેન્સિલ કયા પ્રકારનાં ઑનિમેશન સોફ્ટવેરનાં ઉદાહરણ છે ?
(a) 3D (b) 2D
(c) 4D (d) 5D

(9) કમ્પ્યુટરની સ્ક્રીન પર આવેલા નાના ટપકાને કયા નામથી ઓળખવામાં આવે છે ?
(a) Pixel (b) Point
(c) Cursor (d) Cell

(10) ચિત્રને કયા વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય ?
(a) સાદિશ, રાસ્ટર (b) બીટમેપ, રાસ્ટર
(c) ચિત્ર, કિલપાર્ટ (d) ગ્રાફિક, ચિત્ર

(11) સમય પ્રમાણે થતા દર્શનીય ફેરફારોને રજૂ કરવા શેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?
(a) લખાણ (b) ધ્વનિ
(c) ઑનિમેશન (d) ચિત્ર

(12) ટપકાંઓના ડિ-પરિમાળીય સમૂહને કયા નામથી ઓળખવામાં આવે છે ?
(a) Screen (b) Map
(c) Cell (d) Array

(13) MIDIનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ ક્યું છે ?
(a) Musical Instrument Data Interface (b) Musical Instrument Digital Interface
(c) Musical Image Digital Interface (d) Musical Instrument Digital Image

(14) ડિજિટલ કેમેરા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું સૌથી સામાન્ય ચિત્ર ફાઈલસ્વરૂપ ક્યું છે ?
(a) .gif (b) .jpeg
(c) .tif (d) .bmp

(15) નીચેનામાંથી કઈ પદ્ધતિમાં ગાણિતિક સમીકરણોની મદદથી ચિત્રનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે ?
(a) સાદિશ (b) રાસ્ટર
(c) બીટમેપ (d) પિક્ચર

(16) તસવીરોને ડિજિટલ સ્વરૂપમાં રૂપાંતરિત કરવા કયા સાધનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?
(a) સ્કેનર (b) મોટેમ
(c) પ્રિન્ટર (d) મોનિટર

(17) PNG એટલે શું ?

- (a) Programmable Network Graphic (b) Photo Network Graphic
(c) Portable New Graph (d) Portable Network Graphic

(18) વેબબાઉઝરના ભાગ તરીકે સરળતાથી પ્રસ્થાપિત કરી ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા સહાયક પ્રોગ્રામને શું કહે છે ?

- (a) plug-in (b) text
(c) video (d) Picture

(19) માલ્ટિમીડિયાને નીચેનામાંથી ક્યા પદમાં વહેંચી શકાય ?

- (a) બુદ્ધિશાળી અને બુદ્ધિહીન (intelligent and non-intelligent)
(b) સંવાદિત અને અસંવાદિત (interactive and non-interactive multimedia)
(c) અંતજ્ઞાની અને અનંતજ્ઞાની (intuitive and non-intuitive)
(d) માહિતીપ્રદ અને માહિતીરહિત (informative and non-informative)

(20) નીચેનામાંથી એનિમેશનના ક્યા પ્રકારમાં x અને y અક્ષ પર દર્શાની ફેરફારો ઉદ્ભબે છે ?

- (a) 2D (b) 3D
(c) 4D (d) 5D

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

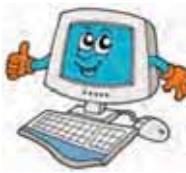
1. “Gujarat” લખાણ માટે ઓપન ઓફિસ ઈમ્પ્રેસ કે રાઇટરનો ઉપયોગ કરી શીર્ષક લખાણ તૈયાર કરો.
2. ‘અડાલજની વાવ’ વિશે સાઉન રેકોર્ડરનો ઉપયોગ કરી તમારો અવાજ મુક્રિત કરો.
3. ‘માલ્ટિમીડિયા’ શું છે?” વિષયને સમજાવતો વીડિયો મુક્રિત કરો.

2

એનિમેશન ટૂલ : સીન્ફિગ

D5U7U2

પ્રથમ પ્રકરણમાં આપણે મલ્ટિમીડિયા અને તેમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા મૂળભૂત ઘટકો વિશે ચર્ચા કરી. આ મૂળભૂત ઘટકોનો ઉપયોગ કરીને મલ્ટિમીડિયા રજૂઆતની રચના કરવા માટે મલ્ટિમીડિયા ઓથરિંગ ટૂલ્સ (Multimedia Authoring Tools)ના નામે ઓળખાતા વિનિયોગ પ્રોગ્રામની જરૂર પડે છે. આ ઓથરિંગ વિનિયોગો ચિત્રો, ધ્વનિ, વીડિયો અને એનિમેશન જેવા મલ્ટિમીડિયા ઘટકોની ગોઠવણા કરવા માટે મહત્વનું માળખું પૂરું પડે છે.

સામાન્ય રીતે ઓથરિંગ ટૂલ્સને નીચે મુજબ વર્ગીકૃત કરી શકાય :

- કાર્ડ અથવા પૃષ્ઠ આધારિત ટૂલ્સ
- આઈકન અને ઘટના (Event) આધારિત ટૂલ્સ
- સમય આધારિત ટૂલ્સ

કાર્ડ કે પૃષ્ઠ આધારિત ટૂલ્સમાં ઘટકોને પુસ્તકનાં પાનાં કે કાર્ડના ઢગલા સ્વરૂપે ગોઠવવામાં આવે છે. ઓથરિંગ ટૂલ આ પાનાંને શ્રેષ્ઠીમાં ગોઠવે છે. જુદા-જુદા ઘટકોને પુસ્તકનાં પાનાં સ્વરૂપે સ્વતંત્ર રીતે દર્શાવવાના હોય ત્યારે આ પ્રકારનાં ટૂલ્સ ઉપયોગી છે. Hyper card અને Multimedia Toolbox એ કાર્ડ આધારિત ઓથરિંગ ટૂલનાં ઉદાહરણ છે.

આઈકન અને ઘટના આધારિત ઓથરિંગ ટૂલમાં ઘટકોને માળખાકીય ગોઠવણા અથવા પ્રક્રિયાના સ્વરૂપે ગોઠવવામાં આવે છે. અહીં ઘટના (event) અથવા કાર્યો (task) માટે ફ્લોચાર્ટ બનાવવામાં આવે છે અને ત્યાર બાદ માળખા પ્રમાણે તેમાં ઘટકો ઉમેરવામાં આવે છે. આઈકન અને ઘટના આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ્સમાં Authorware અને IconAuthor જેવાં સોફ્ટવેરનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

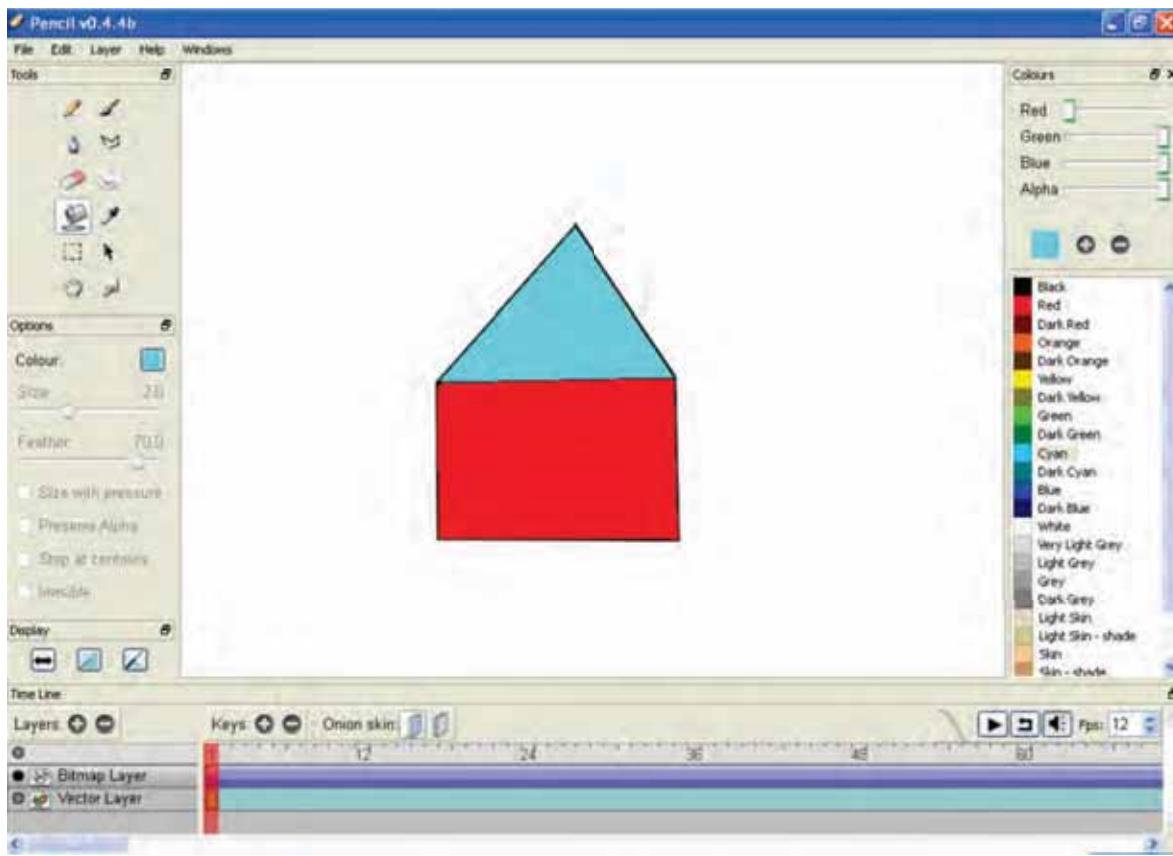
સમય આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ્સમાં ઘટકોને સમયરેખા (ટાઈમલાઇન) દ્વારા ગોઠવવામાં આવે છે, જે સંદેશને પ્રારંભ અને અંત હોય તેવા ડિસ્સામાં આ ઉપયોગી છે. ઘટનાના સમય અને સ્થાન મુજબ અહીં ઘટકોને દર્શાવવામાં આવે છે. સમય આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ્સ સૌથી વધુ પ્રચલિત છે. Synfig, Pencil, Flash અને Director એ સમય આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ્સનાં કેટલાંક ઉદાહરણ છે.

બજારમાં ઘણાં મલ્ટિમીડિયા ટૂલ્સ ઉપલબ્ધ છે. તેમાંનાં કેટલાંક માલિકીહક ધરાવતાં તો કેટલાંક મુક્ત-વિતરિત (open source) છે. ઇન્ટરનેટ પર સરળતાથી ઉપલબ્ધ એવાં કેટલાંક ઓપનસોર્સ એનિમેશન ટૂલ્સમાં ‘પેન્સિલ’ અને ‘સીન્ફિગ’નો સમાવેશ કરી શકાય છે. તે વિન્ડોઝ, લિનક્સ અને મેક જેવી ઘડી ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ માટે ઉપલબ્ધ છે.

પેન્સિલ (Pencil)

બીટમેપ અને સાદ્ધિશ એમ બને પ્રકારનાં ચિત્રો માટે પરંપરાગત હસ્તચિત્રિત એનિમેશન બનાવવા માટે પેન્સિલ નામના દ્વિ-પરિમાણીય એનિમેશન સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેને <http://www.pencil-animation.org>. પરથી નિઃશુદ્ધ ડાઉનલોડ કરી શકાય છે. તે વિન્ડોઝ, લિનક્સ અને મેક જેવી ઘડી ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ માટે ઉપલબ્ધ છે.

આકૃતિ 2.1માં પેન્સિલ સોફ્ટવેરનો કાર્યવિસ્તાર દર્શાવ્યો છે. આ કાર્યક્ષેત્ર અન્ય એનિમેશન કે ચિત્ર બનાવવા માટેના સોફ્ટવેરને મળતું આવે છે. પદાર્થચિત્ર (object drawing)ને બદલે મુક્તહસ્ત ચિત્ર (freehand drawing)માં પારંગત હોય તેવી વ્યક્તિ પેન્સિલ એનિમેશન સોફ્ટવેરમાં સારાં એનિમેશન તैયાર કરી શકે છે.

આફ્ટિ 2.1 : પેન્સિલ એનિમેશન સોફ્ટવેરનો કાર્યવિસ્તાર

પદાર્થચિત્ર અને એનિમેશન માટે સીન્ફિગ સ્ટુડિયો (Synfig Studio) નામના એક ઓપનસોર્સ એનિમેશન ટૂલનો અભ્યાસ કરીએ.

સીન્ફિગ સ્ટુડિયો (Synfig Studio)

સીન્ફિગ સ્ટુડિયો એ સમય આધારિત મલ્ટિમીડિયા ઓથરિંગ ટૂલ છે, જેનો સમાવેશ ઓપનસોર્સ તરીકે કરવામાં આવ્યો છે. તે ઇન્ટરનેટ પર નિઃશુલ્ક ઉપલબ્ધ છે અને <http://www.synfig.org> પરથી ડાઉનલોડ કરી શકાય છે. સીન્ફિગ સ્ટુડિયો (અથવા માત્ર સીન્ફિગ) એ GNU GPL (General Public License) ડેફલ ઈ.સ. 2005માં રજૂ કરવામાં આવેલું દ્વિ-પરિમાણીય સહિત એનિમેશન સોફ્ટવેર છે. અલ્પતમ વ્યક્તિઓ અને સોત સાથે ફિલ્મ કષાનું એનિમેશન બનાવી શકાય તે માટે સીન્ફિગની રચના કરવામાં આવી છે. તે લિનક્સ, વિન્ડોઝ અને Mac OS X જેવી વિવિધ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ માટે ઉપલબ્ધ છે. સીન્ફિગની સૌપ્રથમ આવૃત્તિ 0.61.05 હતી. તેમાં વધારાની સુવિધાઓ સાથેની નવી આવૃત્તિઓ નિશ્ચિત સમયાંતરે આજ સુધી બહાર પડતી રહી છે. સીન્ફિગની અધતન આવૃત્તિ 0.63.05 છે. ઉબન્ટુ લિનક્સ સાથે પૂર્વનિર્ધારિત રીતે ઉપલબ્ધ ન હોવાને કારણે તેને પ્રસ્થાપિત કરવું જરૂરી છે. પ્રસ્થાપના બાદ તે Applications મેનુના Graphics વિકલ્પમાં ઉપલબ્ધ બને છે.

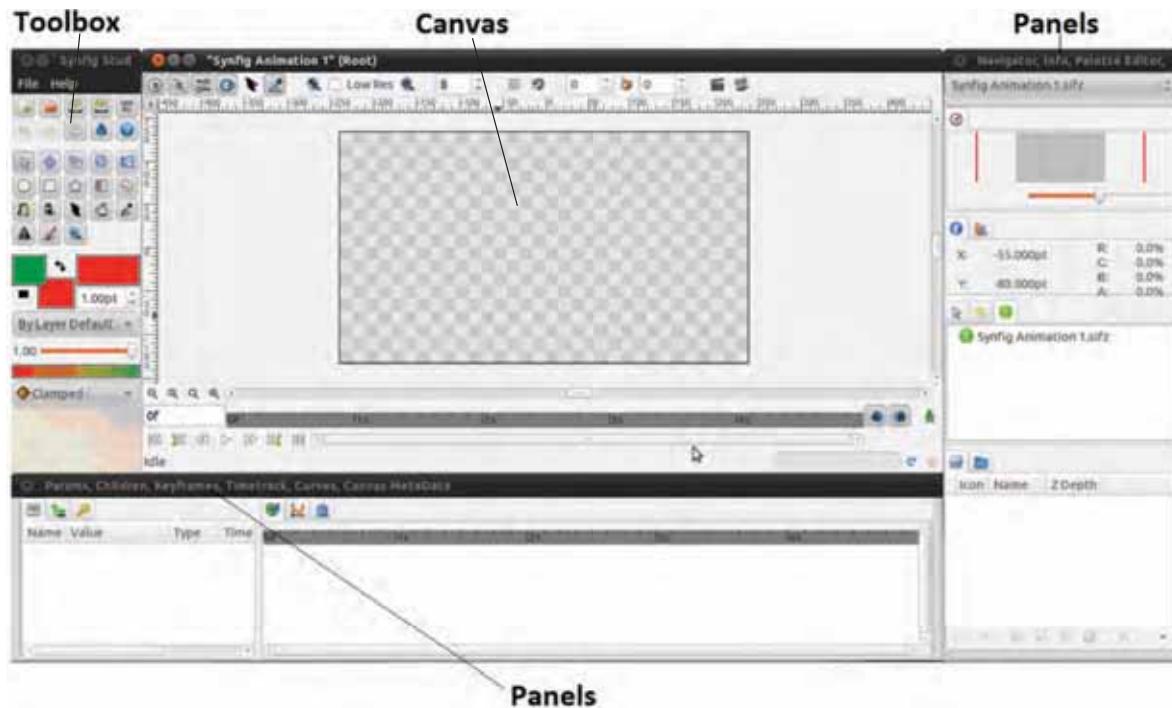
સીન્ફિગ એનિમેશનને XML (Extensible Markup Language) ફાઈલ સ્વરૂપમાં સાચવે છે અને કેટલીક વાર gzip નામના સંકોચન સોફ્ટવેર દ્વારા સંકુચિત બનાવે છે. gzip એ GNU zipનું ટૂંકું રૂપ છે. સીન્ફિગ ફાઈલોનું ઑક્સેન્શન તેના સંકોચનરહિત (uncompressed) સ્વરૂપમાં .sif અને સંકુચિત (compressed) સ્વરૂપમાં .sifz આપવામાં આવે છે.

પ્રારંભ (Getting Started)

સીન્ફિગ શરૂ કરવા માટે Applications → Graphics → Synfig મેનુ-વિકલ્પ પસંદ કરવામાં આવે છે. જ્યારે સીન્ફિગ સ્ટુડિયો શરૂ કરવામાં આવે ત્યારે જોઈ શકાય છે કે તે એક જ વિન્ડો દ્વારા ખોલવામાં આવતું નથી, પરંતુ ડેસ્કટોપ

પર અનેક સ્વતંત્ર વિન્ડો ૨જી કરવામાં આવે છે. આ વિન્ડોની સીમારેખાને ટ્રેગ કરી તેનું કદ બદલી શકાય છે. આકૃતિ 2.2માં દર્શાવ્યા મુજબ જો સીન્ફિંગ સ્ટુડિયોની વિન્ડોને તેની પૂર્વનિર્ધારિત રૂચના દ્વારા ગોઠવવી હોય તો Toolbox → File menu → Panels → Reset Windows to Original layout વિકલ્પ પસંદ કરી શકાય છે.

સૌપ્રથમ સીન્ફિંગના કાર્યક્ષેત્રનો પરિચય મેળવીએ. આકૃતિ 2.2માં સીન્ફિંગ સ્ટુડિયો વિન્ડોની ગોઠવણ દર્શાવેલી છે.

આકૃતિ 2.2 : સીન્ફિંગનું કાર્યક્ષેત્ર

આકૃતિ 2.2માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાર્યક્ષેત્રમાં ટૂલબોક્સ (Toolbox), કેનવાસ (Canvas) અને પેનલ (Panel)નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ દરેક ઘટક વિશે ચર્ચા કરીએ.

ટૂલબોક્સ (Toolbox)

આકૃતિ 2.3માં દર્શાવ્યા મુજબ ટૂલબોક્સ એ મુખ્ય વિન્ડો છે; જેમાં સિસ્ટમ-મેનુ અને ચિત્રો (artwork) બનાવવા કે સુધારવા માટેનાં સાધનોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. ટૂલબોક્સને બંધ કરવાથી સીન્ફિંગ વિનિયોગ પણ બંધ થઈ જાય છે. સીન્ફિંગમાં અનેક યોજનાઓ ખોલી શકાય છે, પરંતુ તે દરેક માટે એક જ ટૂલબોક્સ ઉપલબ્ધ હોય છે. ટૂલબોક્સના ઉપયોગથી નવી ફાઈલ બનાવી શકાય છે, સંગ્રહ કરેલી ફાઈલ ખોલી શકાય છે, ફાઈલનો સંગ્રહ કરી શકાય છે તથા લાક્ષણિકતાઓ (properties) ગોઠવી શકાય છે. ટૂલબોક્સમાં Circle, Rectangle, Transform અને અન્ય ઓફ્ઝેક્ટ બનાવવા તથા સુધારવા માટેના સામાન્ય ટૂલ્સનો પણ સમાવેશ થયેલો છે ટૂલબોક્સ વિન્ડો ત્રણ ક્ષેત્ર (area) અથવા પેલેટ (palette)માં વહેંચાયેલી છે :

- ઉપરની પેલેટમાં ફાઈલ બનાવવા માટે, સંગૃહીત ફાઈલ ખોલવા માટે, વર્તમાન કે તમામ ફાઈલોનો સંગ્રહ કરવા માટે, હાલમાં કરેલ કાર્ય રદ કરવા માટે (undo) કે ફરી કરવા માટે (redo) તથા ગોઠવણી માટેના ડાયલોગ-બોક્સ ખોલવા અને મદદ મેળવવા માટેનાં બટન આપેલાં છે.
- વચ્ચેની પેલેટમાં Circle, Rectangle, Transform વગેરે જેવા ઓફ્ઝેક્ટની રૂચના કરવા તથા સુધારવા માટેના ટૂલ્સ આપવામાં આવ્યાં છે. આપણે હવે પછી આ પ્રકરણમાં આ દરેક ટૂલ વિશેનો અભ્યાસ કરીશું.

- સૌથી નીચેની પેલેટમાં નવા લેયર માટેની પૂર્વનિર્ધારિત ગોઠવણો સમાયેલી હોય છે, જેમકે,

- **Foreground and Background Color :**

તે ઓળજેકટની અંદરના (fill) રંગ અને સીમારેખા (outline)ના રંગની રચના કરે છે. જો સીમારેખા વગરના લેયરની રચના કરવામાં આવે, તો તેને માત્ર આંતરિક (fill) રંગ હશે. આંતરિક રંગ કે સીમારેખા પર ક્લિક કરી, તેનો રંગ બદલી શકાય છે.

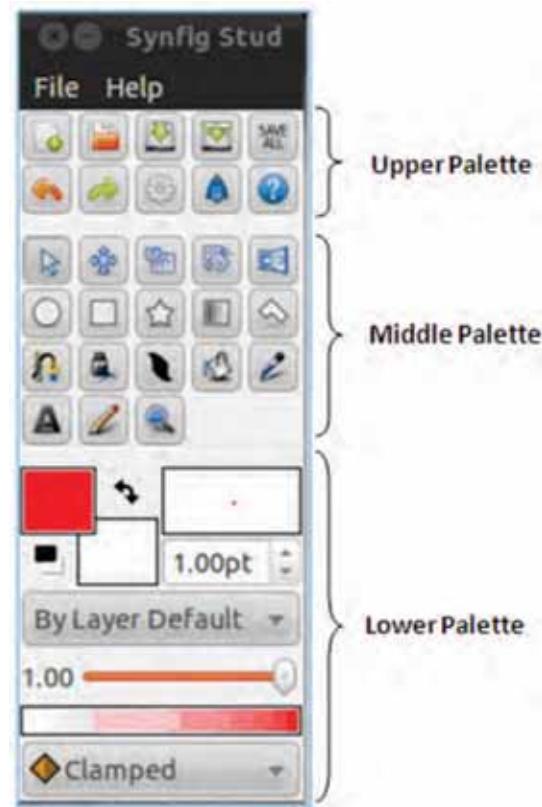
- **Brush Size :** સીમારેખાના નવા લેયર માટે લીટીનું કદ નક્કી કરે છે.

- **Blend Method :** બ્લેન્ડ પદ્ધતિની ગોઠવણ કરે છે, જેના વિશે હવે પછીના પ્રકરણમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેને “By Layer Default” તરીકે ગોઠવવામાં આવી છે.

- **Opacity :** તે લેયરની દશ્યતાનું નિયંત્રણ કરે છે. 0નો અર્થ થાય છે કે લેયર અદશ્ય છે, જ્યારે 1 કિમત લેયરની દશ્યતા દર્શાવે છે.

- **Gradient :** લેયરના ‘ફિલ’ તરીકે ગ્રેડિયન્ટનો ઉપયોગ કરે છે. તે ફોરગ્રાઉન્ડ અને બેકગ્રાઉન્ડ રંગો વચ્ચે કમશા: વધતા જતા રંગની અસર તરીકે ગોઠવવામાં આવે છે.

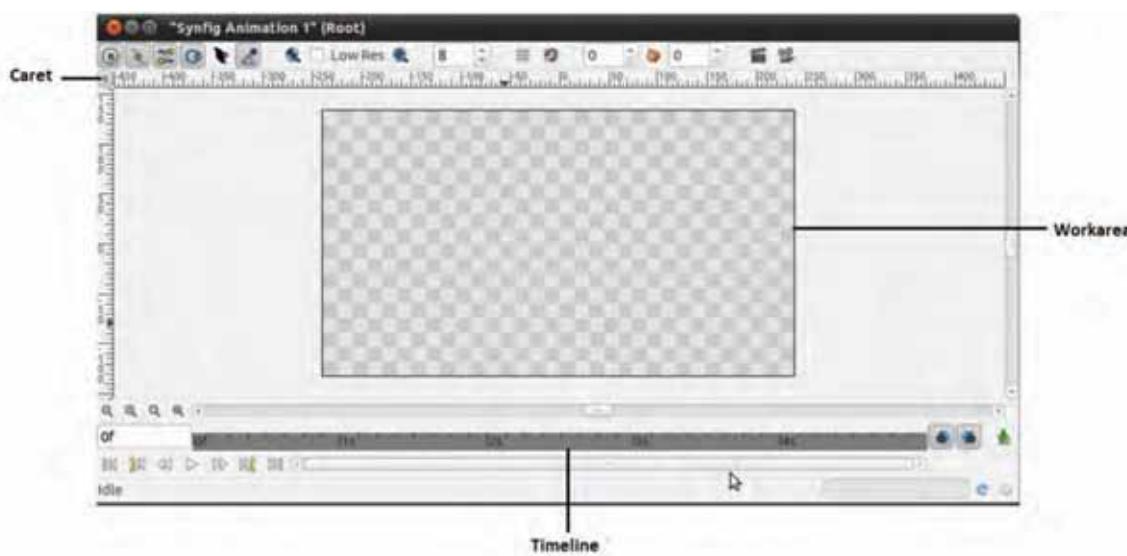
- **Interpolation :** દરેક માર્ગબિંદુ (waypoint) પાસે વધારાની ઉમેરેલી (interpolation) ગોઠવણ હોય છે, જે પ્રાચલ (parameter)ના બદલાવની પદ્ધતિ નક્કી કરે છે.

આકૃતિ 2.3 : ટૂલબોક્સ

કેનવાસ (Canvas)

જ્યારે નવી યોજના માટે નવી ફાઈલ ખોલવામાં આવે, ત્યારે સ્ક્રીન પર કેનવાસ વિન્ડો દેખાય છે. આકૃતિ 2.4માં દર્શાવ્યા મુજબ તે કાર્યક્રમના મથ્ય ભાગમાં ગોઠવવામાં આવે છે. કેનવાસમાં એનિમેશન બનાવવા માટેનાં ચિત્રો (artwork) ઉમેરવામાં આવે છે. જ્યારે સીનિઝિંગ સ્ટુડિયો શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે નવી કેનવાસ વિન્ડો રજૂ કરવામાં આવે છે.

આકૃતિ 2.4 : કેનવાસ વિન્ડો

અહીં રાખોડી ચોખંડાની ભાત ધરાવતો વિસ્તાર એ કાર્યવિસ્તાર છે, જેમાં વિવિધ ઘટક/લેયર બનાવવામાં આવે છે તથા તેમાં ફેરફારો કરી શકાય છે.

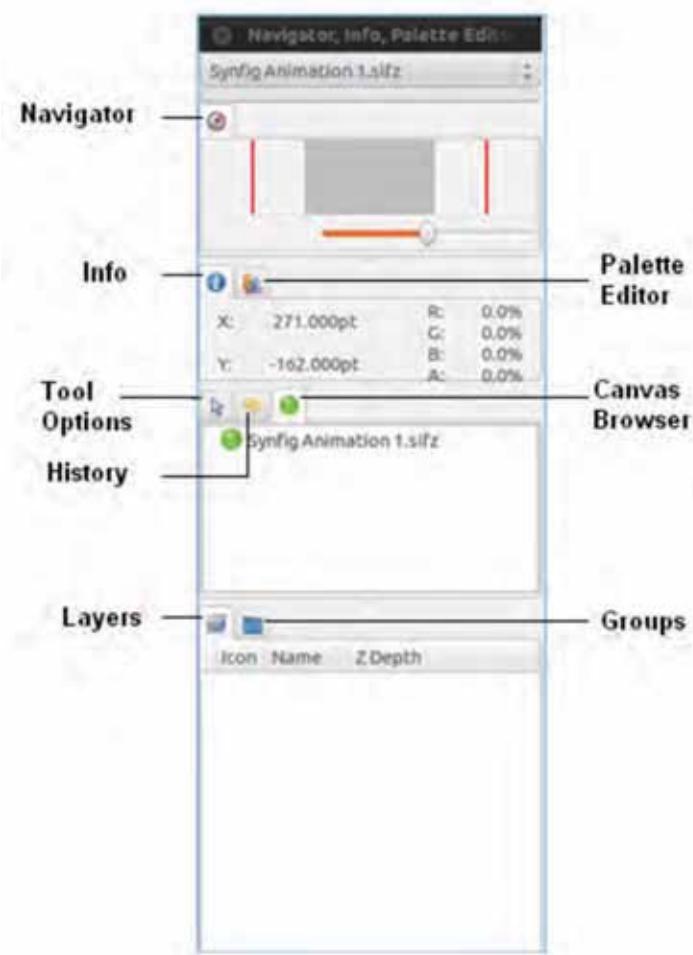
કેનવાસની ઉપરના ડાબી બાજુના ખૂણા પર એક કાળું અને નાનું ટ્રિકોણાકાર બટન જોવા મળે છે, જેને કેરેટ (caret) , તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ બટન પર ક્લિક કરવાથી કેનવાસ મેનુ ખૂલે છે, જેના દ્વારા સીનિઝિંગની અધિકાંશ સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. સામાન્ય રીતે, દરેક વિનિયોગમાં મેનુની ગોઠવણ સ્કીન અથવા કાર્યવિસ્તારના ઉપરના ભાગમાં જોવા મળે છે.

જો યોજનાની ગોઠવણ શૂન્યેતર સમય માટે રાખેલી હોય, તો સ્કીન ઉપર સમયરેખા (timeline) પણ જોઈ શકાય છે. ડાબી બાજુના વિભાગમાં વર્તમાન ફેમનો કમ જાણી શકાય છે અને જમણી બાજુ એનિમેશનની સ્થિતિને બદલવા માટે તથા કી-ફેમને લોક/અનલોક કરવા માટેનાં બે બટન આપવામાં આવેલા છે.

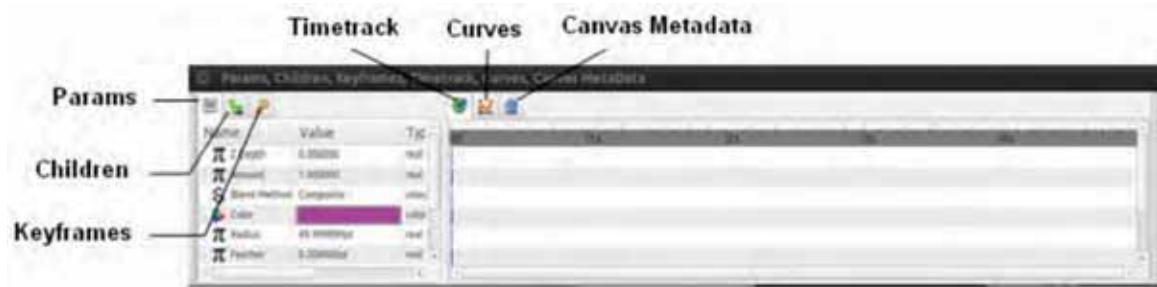
પેનલ (Panels)

સીનિઝિંગમાં લેયર, પેરામીટર, હિસ્ટ્રી વગેરે જેવી જુદા-જુદા પ્રકારની પેનલ આવેલી છે. યોજનાના ચોક્કસ ઘટકો માટેની માહિતી અને ટૂલ્સ પેનલમાં આપવામાં આવે છે. કેટલીક પેનલ દ્વારા આ ઘટકોને બદલી શકાય છે.

નીચેની તરફ જમણી બાજુ આવેલી બે વિન્ડો અનુકૂળ ગોઠવણી કરી શકાય તે મુજબની (customizable) ડોક ડાયલોગ (dock dialogs) છે. ડોક ડાયલોગમાં પેનલનું જૂથ સમક્ષિતિજ (horizontal) કે શિરોલંબ (vertical) ગોઠવાયેલું હોય છે. કેટલીક પેનલ ડોક ડાયલોગમાં એક જ સ્થાનને વહેંચે છે તથા તેના ટેબ પર ક્લિક કરી કઈ પેનલ દર્શાવવી છે તે પસંદ કરી શકાય છે. ડોક ડાયલોગમાં આપેલી પેનલને ડ્રેગ કરી ઈચ્છિત સ્થાન પર તેની ફેર-ગોઠવણી કરી શકાય છે. જો અકરમાતે કોઈ પેનલ બંધ થઈ જાય તો ટૂલબોક્સમાંથી File → Panels વિકલ્પ દ્વારા જરૂરી પેનલ ફરી ખોલી શકાય છે. ત્યાર બાદ પેનલને ડ્રેગ કરી ડોક ડાયલોગમાં ઈચ્છિત સ્થાને ગોઠવી શકાય છે. આકૃતિ 2.5 અને આકૃતિ 2.6માં સમક્ષિતિજ અને શિરોલંબ સ્વરૂપે ગોઠવાયેલી પેનલ દર્શાવી છે.

આકૃતિ 2.5 : શિરોલંબ (vertically) ગોઠવાયેલ પેનલ

આકૃતિ 2.6 : સમક્ષિતિજ (horizontally) ગોઠવાયેલ પેનલ

હવે કેટલીક મહત્વની પેનલનાં કાર્યો વિશે ચર્ચા કરીએ.

લેયર્સ પેનલ (Layers Panel) :

તે હાલના કાર્યરત કેનવાસનું લેયર દર્શાવે છે. આ લેયરમાં ફેરફાર પણ કરી શકાય છે.

પેરામ્સ પેનલ (Params Panel) :

તે વર્તમાન લેયરના પ્રાચલ (parameter) દર્શાવે છે. જ્યારે એકથી વધુ લેયરની પસંદગી કરવામાં આવી હોય ત્યારે તમામ લેયરના સામાન્ય પ્રાચલ દર્શાવવામાં આવે છે.

ટૂલ-ઓપ્શન્સ પેનલ (Tool Options Panel) :

તે હાલમાં પસંદ કરવામાં આવેલા ટૂલના વિકલ્પો દર્શાવે છે.

નોવિગેટર (Navigator) :

તે હાલમાં પસંદ કરેલા કેનવાસનો દેખાવ લઘુ સ્વરૂપે (thumbnail) દર્શાવે છે. તેનો દેખાવ વિસ્તારી (zoom) ઈચ્છિત ભાગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય છે.

હિસ્ટ્રી પેનલ (History Panel) :

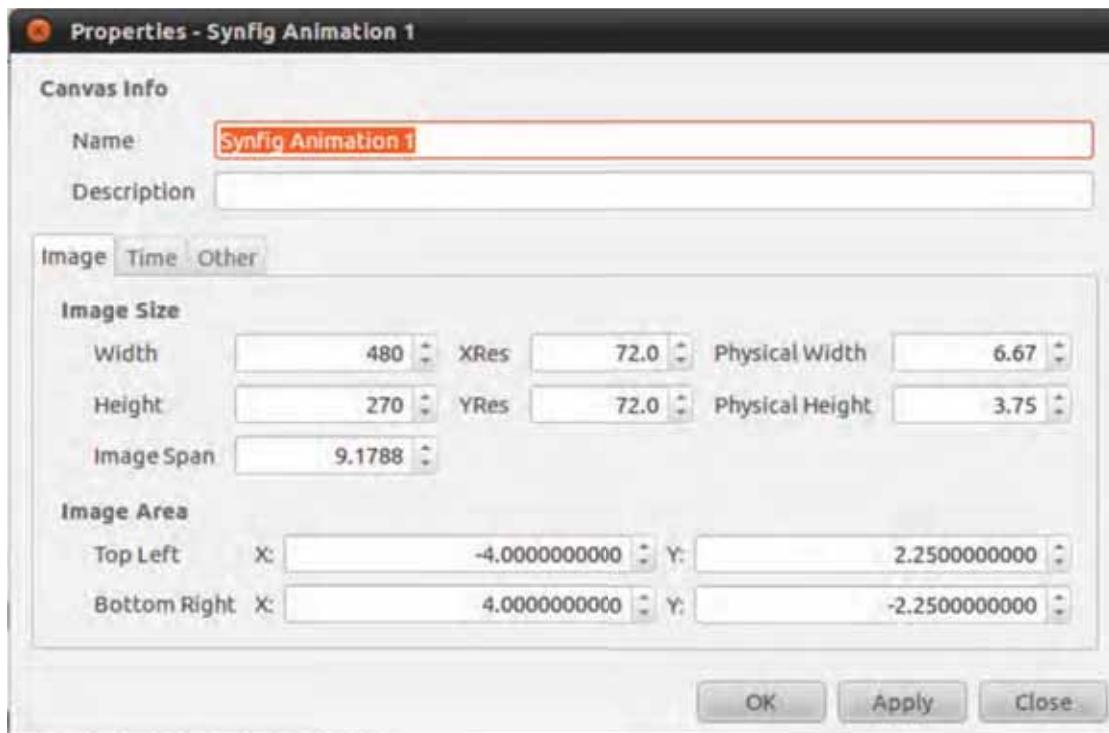
ફાઈલમાં સુધારા કરતી વખતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલી તમામ કિયાઓની નોંધ અહીં રાખવામાં આવે છે. તમામ કિયાઓની યાદીમાં ગયા વગર ચેકબોક્સ કોલમની મદદથી પસંદગીની કિયા રદ કરી શકાય છે. કોઈ કિયા કે કિયાના જૂથને તેના ચેકબોક્સ પર માત્ર ક્લિક કરીને અન-ડુ (undo) કે રી-ડુ (redo) કરી શકાય છે.

તદ્દુપરાંત અન્ય અનેક પેનલ આપવામાં આવેલી છે, જેના વિશે માહિતી મેળવવા માટે દરેક આઈકન પર માત્ર માઉસ-પોઇન્ટર ગોઠવવાથી તેના કાર્યને દર્શાવતી ટૂલટીપ જોવા મળે છે.

નવી ફાઈલ બનાવવી (Creating New File)

હવે આપણે નવી ફાઈલ બનાવી તેની લાક્ષણિકતાઓ ગોઠવીએ. નવી ફાઈલની રચના કરવા માટે નીચે જણાવેલાં પગલાંને અનુસરો :

- Toolbox → New file વિકલ્પ પસંદ કરો. વૈકલ્પિક રીતે, જ્યારે સીન્ફિંગ શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આપોઆપ નવી ફાઈલની રચના કરવામાં આવે છે.
- Caret → Edit → Properties પસંદ કરો. આકૃતિ 2.7માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે.

આંકૃતિક 2.7 : File properties ડાયલોગબોક્સ

- આહી ફાઈલનું નામ આપી એનિમેશનની સમજૂતી ઉમેરી શકાય છે. વિન્ડોમાં ત્રણ ટેબ જોવા મળે છે : *Image*, *Time* અને *Other*. આંકૃતિક 2.7માં દર્શાવ્યા મુજબ *Image* ટેબનો ઉપયોગ કરી ચિત્રનું કદ અને વિસ્તાર ગોઠવી શકાય છે. *Time* ટેબના ઉપયોગ દ્વારા આરંભસમય, સમાપ્તિસમય અને દર સેકન્ડે પસાર થતી ફેમની સંખ્યા (frame per second) નિયંત્રિત કરી શકાય છે. આંકૃતિક 2.8માં પૂર્વનિર્ધારિત ગોઠવણો દર્શાવી છે. આપણે આ લાક્ષણિકતાઓ વિશે આગામી ઉપર વધુ અભ્યાસ કરીશું.

આંકૃતિક 2.8 : Time ટેબ પસંદ કરેલ હોય ત્યારે File properties ડાયલોગબોક્સ

- OK બટન પર ક્લિક કરવાથી ફેરફારોનો સંગ્રહ કરવામાં આવશે.
- ફાઈલની રચના કરી તેમી લાક્ષણિકતાઓ ગોઠવી લીધા બાદ ચિત્ર (artwork) અને એનિમેશન બનાવવાનું શરૂ કરી શકાય છે.

હવે, ઓફ્જેક્ટની રચના કરી તેમાં ફેરફાર કરવા માટે ઉપયોગી એવાં સાધનો (ટૂલ્સ) વિશે માહિતી મેળવીએ.

ટૂલ્સ (Tools)

મલ્ટિમીડિયા યોજના અંતર્ગત ચિત્રો (artwork) અને એનિમેશનની રચના કરવા માટે ટૂલ્સ મદદરૂપ બને છે. ઓફ્જેક્ટ બનાવવા અને તેમાં ફેરફાર કરવા માટે સીન્ફિંગમાં ઘણાં ટૂલ્સ ઉપલબ્ધ છે. આકૃતિ 2.9 ટૂલ દર્શાવે છે. દરેક ટૂલને પોતાનાં વિકલ્પો અને પ્રાચલોનું જૂથ હોય છે. ટૂલ્સના વિકલ્પોને Tool options પેનલમાં દર્શાવવામાં આવે છે અને પ્રાચલોને (Params-Parameter) પેનલમાં દર્શાવાય છે. જ્યારે ચોક્કસ ટૂલ પસંદ કરવામાં આવે ત્યારે, તે ટૂલ માટે ઉપલબ્ધ વિકલ્પોને Tool options પેનલમાં દર્શાવવામાં આવે છે.

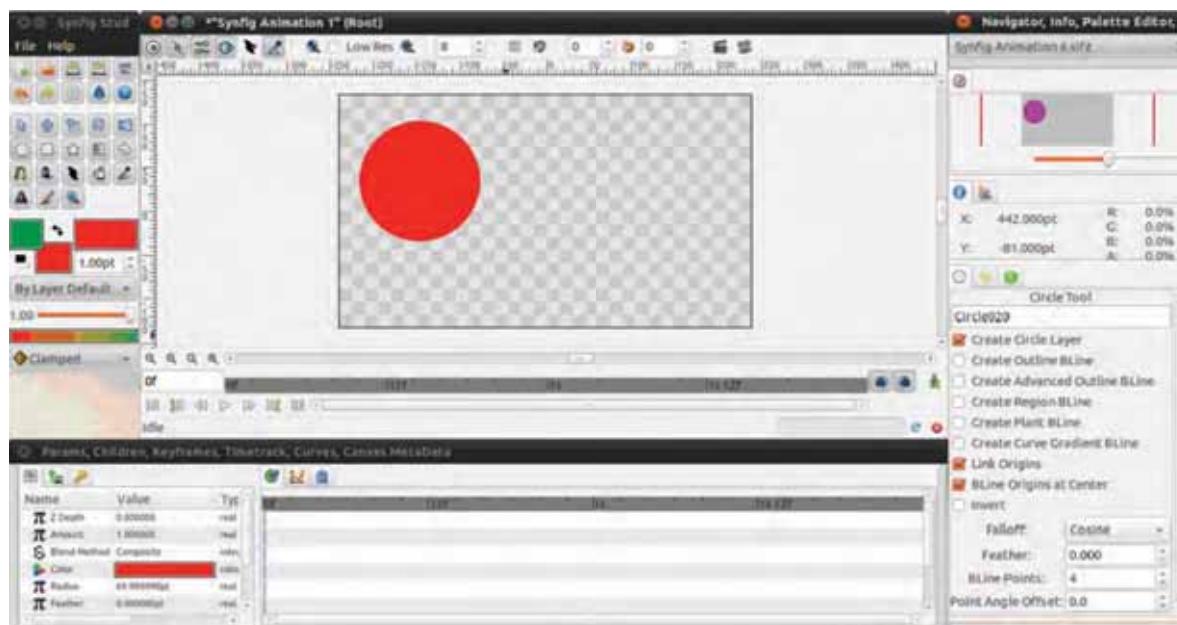
આકૃતિ 2.9 : ચિત્રની રચના અને ફેરફાર કરવા માટેનાં ટૂલ્સ

સૌપ્રથમ આપણો ઓફ્જેક્ટની રચના કરવા માટે ઉપયોગી ટૂલ્સની ચર્ચા કરીએ.

સર્કલ ટૂલ (Circle Tool)

વર્તુળ માટેના નવા લેયરની રચના કરવા માટે સર્કલ ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સર્કલ લેયર વર્તુળને રજૂ કરે છે. વર્તુળને બે અગત્યનાં પ્રાચલો છે : કેન્દ્રબિન્દુ અને ત્રિજ્યા. પેરામીટર પેનલમાં આ પ્રાચલો જોઈ શકાય છે. ચિત્ર દોર્યાં બાદ કોઈ પણ પ્રાચલને બદલી પણ શકાય છે.

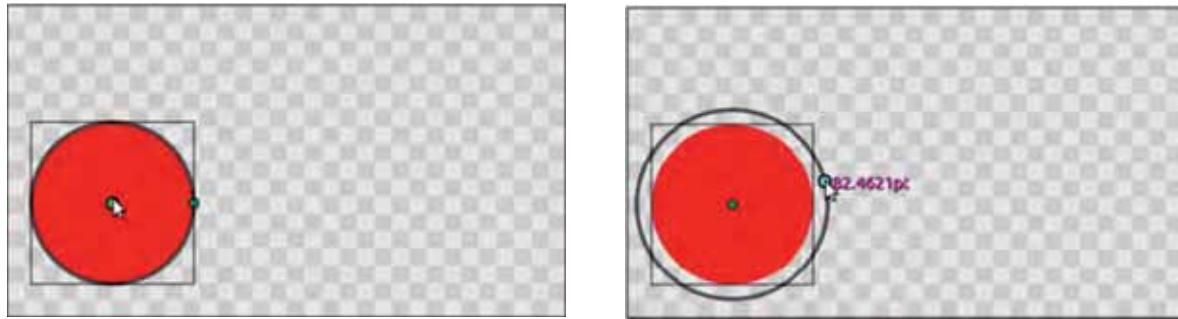
વર્તુળ દોરવા માટે સર્કલ ટૂલ પસંદ કરો. આકૃતિ 2.10માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાર્યક્રમમાં વર્તુળના કેન્દ્ર માટે ક્લિક કરી ત્રિજ્યા પસંદ કરવા માટે માઉસને ડ્રેગ કરો.

આકૃતિ 2.10 : સર્કલ ટૂલનો ઉપયોગ

Tool options पेनलनो उपयोग करी सર्कल लेयरनुं नाम बदली शकाय छे तथा चेकबॉक्सनो उपयोग करी सीमारेखा (outline) माटेनुं लेयर उभेरी शकाय छे, जे वर्तुण फरते सीमारेखा दर्शावशे. आटूति 2.10मां मात्र *Create Circle Layer* पसंद करवामां आव्युं छे. जो *Create Outline Bline* विकल्प पसंद करवामां आवे तो, वर्तुणनी रचना सीमारेखा सहित करवामां आवे छे.

वर्तुणनी त्रिज्या वधारवी के वर्तुणने खसेडवुं - जेवा फेरफारो करवा माटे आटूति 2.11मां दर्शाव्या मुजब 'डक' (duck) पर क्लिक करवामां आवे छे, जो डक दश्यमान न होय, तो Transform टूल पर क्लिक करवाथी डक्स जोઈ शकाय छे. तमने आश्वर्य थतुं हशे के आ 'डक' शुं छे ?

आटूति 2.11 : वर्तुण माटेनां डक्स

'डक' ए लेयरनां केटलांक प्राचलोनुं नियंत्रण करवा माटेना हाथा (हेन्डल) छे. उदाहरण तरीके, वर्तुणने बे डक्स होय छे : एक, वर्तुणना केन्द्रनुं स्थान नियंत्रित करवा माटेनुं डक. अने बीजुं, तेनी त्रिज्यानुं नियंत्रण करवा माटेनुं डक. आटूति 2.11मां लीला अने भूरा रंगनां डक जोઈ शकाय छे. डक जुदा-जुदा रंगोमां दर्शावाय छे अने दरेक रंगनो निश्चित अर्थ होय छे. पसंद करेल ओझेकटमां डक्नो रंग नीचे जाणावेल फेरफार सूचवे छे :

- लीला रंग - ऑझेकटनुं स्थान
- भूरो रंग - वर्तुणनी त्रिज्या
- केसरी रंग - शिरोबिंदु
- पीणो रंग - वक
- धेरो भूरो रंग - स्टारमां खूऱ्हो बदलवा माटे

आटूति 2.11मां लीला डक्नो उपयोग वर्तुणनुं स्थान बदलवा माटे तथा भूरा डक्नो उपयोग वर्तुणनी त्रिज्या बदलवा माटे करवामां आव्यो छे. कार्यक्षेत्रमां पसंद करेला तमाम लेयर माटे डक दर्शाववामां आवे छे. प्राचलोने बदलवा माटे डक्ने ढेग करी शकाय छे. वधु झीणवटपूर्वकना नियंत्रण माटे कर्सरनो उपयोग पाश करी शकाय छे. शिफ्ट-की दबावीने ढेग करवाथी हलनथलनने मात्र समक्षितिज के शिरोलंब दिशामां मर्यादित करी शकाय छे.

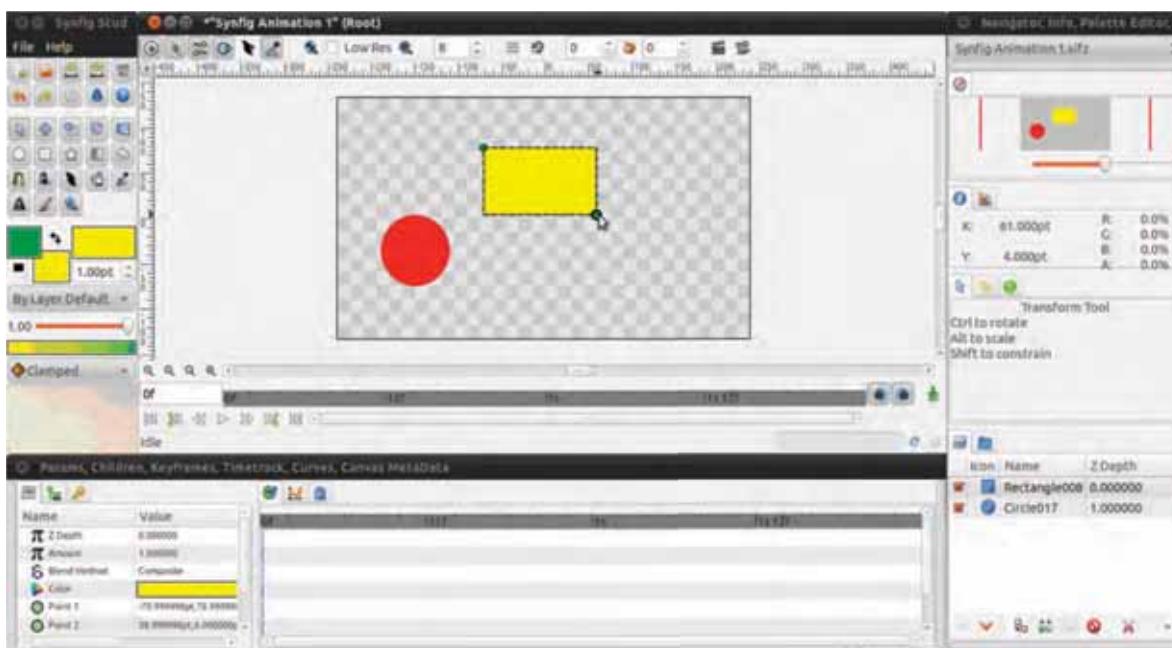
केटलीक वार एक प्रकारनुं डक अन्य प्रकारनां डक्ना कार्यमां अवरोधरूप बने छे. आटूति 2.12मां दर्शाव्या मुजब केनवास विन्डोनी उपरना भागमां आवेला विकल्प द्वारा डक्नो देखाव दश्यमान के अदृश्य बनावी शकाय छे.

આકૃતિ 2.12 : ડકનો દેખાવ નિયંત્રિત કરવો

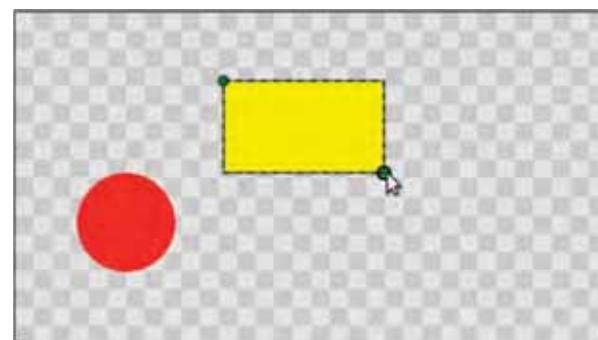
રેક્ટએન્ગલ ટૂલ (Rectangle Tool)

રેક્ટએન્ગલ ટૂલનો ઉપયોગ પણ સર્કલ ટૂલની જેમ જ કરી શકાય છે. તેના દ્વારા લંબચોરસ માટેના લેયરની રચના કરી શકાય છે. લંબચોરસ આકાર ઢોરવા માટે રેક્ટએન્ગલ ટૂલ પસંદ કરી આકૃતિ 2.13માં દર્શાવ્યા મુજબ લંબચોરસના એક ખૂલાની પસંદગી કરવા માટે ક્લિક કરવામાં આવે છે અને તેની સામેના ખૂલા સુધી માઉસ-પોઇન્ટરને ડ્રેગ કરવામાં આવે છે.

આકૃતિ 2.13 : રેક્ટએન્ગલ ટૂલનો ઉપયોગ

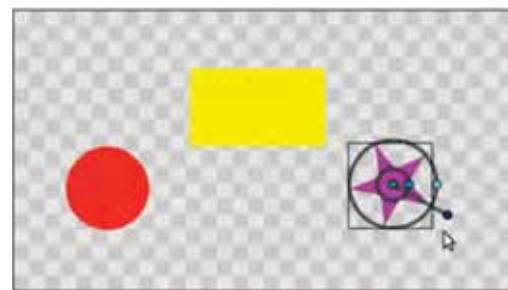
Tool options પેનલમાં રેક્ટએન્ગલ ટૂલને સંબંધિત વિકલ્પો જોઈ શકાશે. સાથે-સાથે પેરામીટર પેનલમાં પ્રાચલો દર્શાવવામાં આવશે. કાર્યક્ષેત્રમાં હવે બે ઓફ્જેક્ટ હોવાથી પેરામીટર પેનલમાં વર્તુળ અને લંબચોરસ બનેનાં સામાન્ય પ્રાચલોને દર્શાવવામાં આવશે. આ રીતે એક જ પ્રાચલને બદલીને તમામ પસંદ કરેલા ઓફ્જેક્ટમાં પણ ફેરફાર કરી શકાય છે. માત્ર લંબચોરસનાં પ્રાચલ જોવા માટે લેયર પેનલમાં લંબચોરસના લેયરને પસંદ કરવું જોઈએ. આમ કરવાથી હવે માત્ર લંબચોરસનાં પ્રાચલ દર્શાવવામાં આવશે. લંબચોરસમાં ફેરફાર કરવા માટે તેના ડકને પસંદ કરી ડ્રેગ કરી શકાય છે. આકૃતિ 2.14માં રેક્ટએન્ગલ ટૂલ માટેના ડકસ દર્શાવ્યા છે.

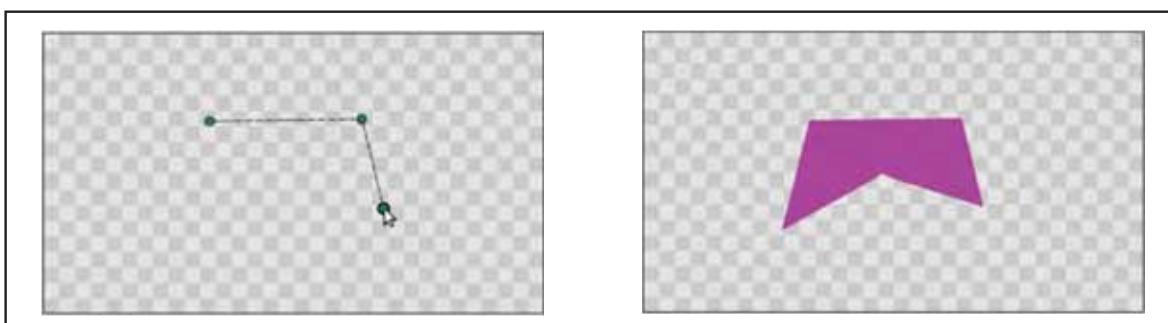
આકૃતિ 2.14 : રેક્ટએન્ગલ ટૂલનાં ડકસ

સ્ટાર અને પોલિગોન ટૂલ (Star and Polygon Tool)

આ જ રીતે, સ્ટાર અને બહુકોણ માટેનાં લેયરની રચના કરવા માટે સ્ટાર અને પોલિગોન ટૂલનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. માત્ર તેમના સુધારા કરતી વખતે તફાવત જણાય છે. દરેક આકાર માટે જુદાં-જુદાં ડક આપવામાં આવ્યાં છે. આકૃતિ 2.15 (a) સ્ટારનાં ટૂલનો ઉપયોગ અને તેને સુધારવા માટેનાં ડકને દર્શાવે છે. તફાવત જોવા માટે તેમાં ફેરફાર કરો. આકૃતિ 2.15 (b) પોલિગોન ટૂલ વડે કેવી રીતે બહુકોણની રચના કરવી તે દર્શાવે છે. બહુકોણને ગમે તેટલાં બિંદુઓનો ઉપયોગ કરી રચી શકાય છે અને છેલ્લે પ્રથમ બિંદુ પર ક્લિક કરી તેને પૂર્ણ કરી શકાય છે.

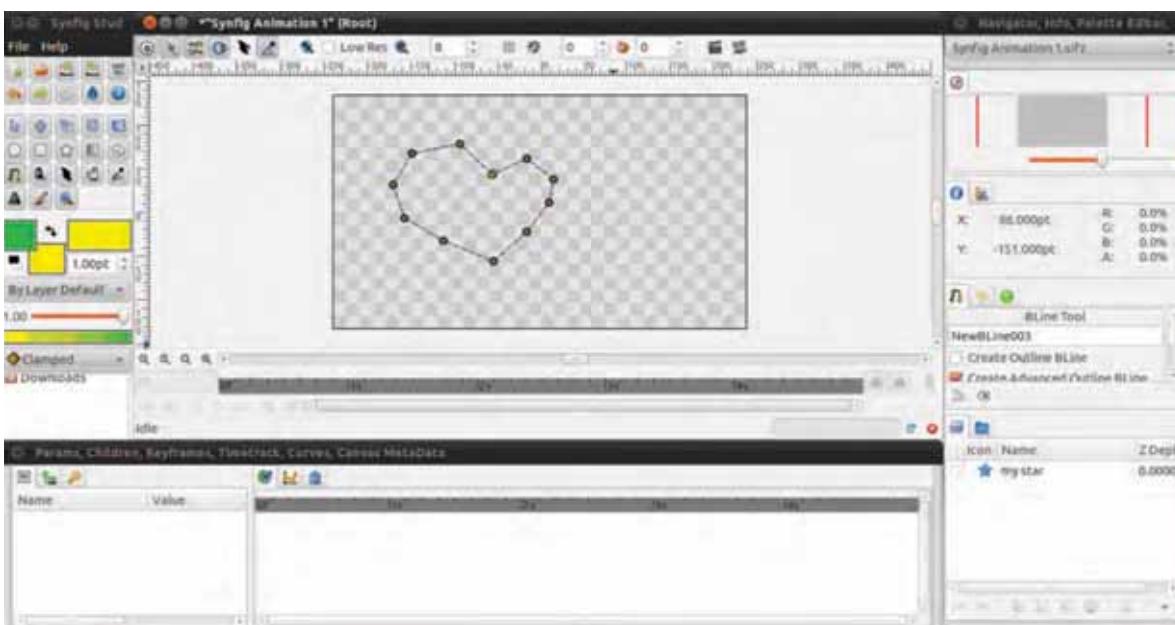
આકૃતિ 2.15(a) : સ્ટાર ટૂલનો ઉપયોગ

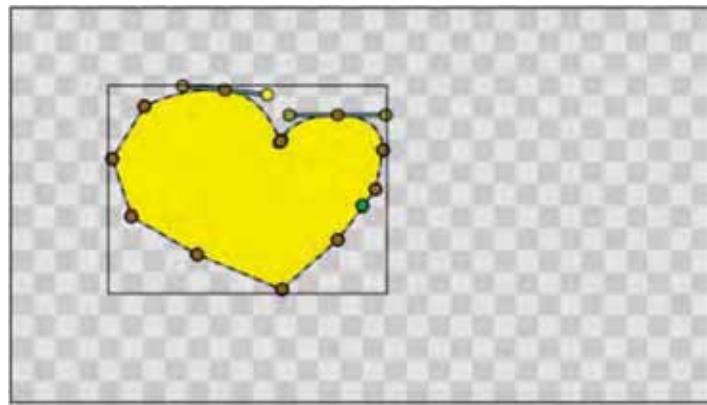
આકૃતિ 2.15(b) : પોલિગોન ટૂલનો ઉપયોગ

બી લાઈન ટૂલ (B Line Tool)

ગમે તેટલી સંખ્યાનાં બિંદુઓ અને વકો સાથેનો ઓફ્જેક્ટ બનાવવા માટે બી લાઈન ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ માટે બી લાઈન ટૂલ પર ક્લિક કરી બિંદુઓ ઉમેરવાનું શરૂ કરો. આકૃતિ 2.16 (a)માં બી લાઈન ટૂલ વડે ઉમેરેલું ચિત્ર જોઈ શકાય છે. ઓફ્જેક્ટને પૂર્ણ કરવા માટે છેલ્લા બિંદુ પર રાઈટ ક્લિક કરવામાં આવે છે. ચિત્રને ત્યાર બાદ ડકની મદદથી સુધારી શકાય છે. બી લાઈન ટૂલ દ્વારા દોરવામાં આવેલા આકાર માટેનાં ડકસ આકૃતિ 2.16 (b)માં દર્શાવ્યાં છે.

આકૃતિ 2.16(a) : બી લાઈન ટૂલ

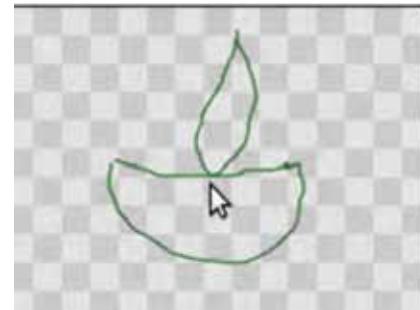

આકૃતિ 2.16 (b) : દોરવામાં આવેલો આકાર-ડક્સ સાથે

ફ્રોં ટૂલ (Draw Tool)

ચિત્ર દોરવા માટેના સૌથી વધુ સામાન્ય એવા ફ્રોં ટૂલ વિશે જાગ્રાકારી હોવી ખૂબ જરૂરી છે. આ ટૂલનો ઉપયોગ કરી માઉસની મદદથી ચિત્ર દોરી શકાય છે. ફ્રોં ટૂલનો ઉપયોગ આકૃતિ 2.17માં દર્શાવ્યો છે.

ચિત્ર દોરવા માટેનાં કેટલાંક ટૂલ વિશે ચર્ચા કર્યા બાદ અન્ય ટૂલ વિશે માહિતી મેળવીએ.

આકૃતિ 2.17 : ફ્રોં ટૂલ

ફિલ ટૂલ (Fill Tool)

ઓફ્જેક્ટનો રંગ બદલવા માટે ફિલ ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઓફ્જેક્ટમાં રંગ ભરવા માટે કલર પેલેટમાંથી રંગ પસંદ કરો. ફિલ ટૂલને પસંદ કરી ઓફ્જેક્ટ પર ક્લિક કરો. આ ટૂલ નીચે જણાવેલ લેયરને અસરકર્તા છે :

- વર્તુળ (Circle)નું લેયર
- લંબચોરસ (Rectangle)નું લેયર
- બહુકોણ (Polygon)નું લેયર
- સ્ટાર (Star)નું લેયર
- વિસ્તાર (Region)નું લેયર
- સીમારેખા (Outline)નું લેયર
- ચેકરબોડ (Checkerboard)નું લેયર

અન્ય લેયર આ ટૂલ દ્વારા અસર પામતાં નથી, કારણકે દશ્યમાન વિસ્તારને આવરી લેવા તે ગ્રેડિયન્ટ (gradient)નો ઉપયોગ કરે છે.

આઈડ્રોપ ટૂલ (Eyedrop Tool)

કાર્યક્ષેત્રમાંથી રંગ પસંદ કરવા માટેની સુવિધા આઈડ્રોપ ટૂલ પૂરી પાડે છે. આઈડ્રોપ ટૂલ પસંદ કરી કાર્યક્ષેત્રના કોઈ પણ ભાગ પર ક્લિક કરવાથી ત્યાં આવેલ રંગને વર્તમાન ફોરગ્રાઉન્ડ (foreground) રંગ તરીકે પસંદ કરવામાં આવશે.

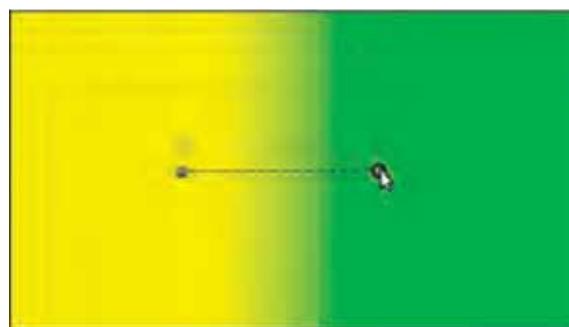
ગ્રેડિયન્ટ ટૂલ (Gradient Tool)

ઓફ્જેક્ટમાં બે કે વધુ રંગોને એક્સરખી સંકંચિત (transition) અસર સાથે પૂરવા માટે ગ્રેડિયન્ટ ટૂલ ઉપયોગી છે. જ્યારે ગ્રેડિયન્ટ ટૂલ પસંદ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આકૃતિ 2.18માં દર્શાવ્યા મુજબ તેના માટેના વિકલ્પો દર્શાવવામાં આવે છે.

તે લેયરનું નામ આપવાની તથા ગ્રેડિયન્ટનો પ્રકાર પસંદ કરવાની સુવિધા આપે છે.

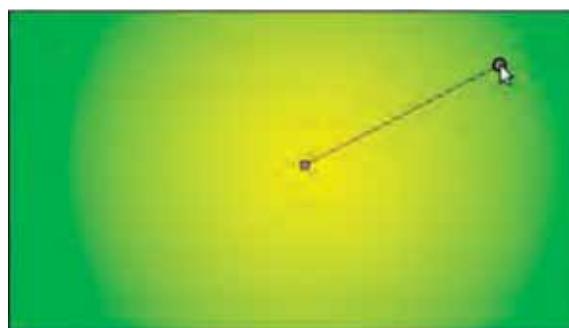
ગ્રેડિયન્ટ ચાર પ્રકારનાં છે : લિનિયર (Linear), રેડિયલ (Radial), કોનિકલ (Conical) અને સ્પાઈરલ (Spiral)

લિનિયર (Linear) : આ પ્રકારનું ગ્રેડિયન્ટ સીધી લીટીમાં ટ્રાન્ઝિશન દર્શાવે છે. ફોરગ્રાઉન્ડ અને બેકગ્રાઉન્ડ રંગ પસંદ કરો. ગ્રેડિયન્ટ શરૂ કરવાનું હોય તે સ્થાન પર ક્લિક કરી ગ્રેડિયન્ટ પૂરું કરવાનું હોય તે સ્થાન સુધી માઉસ ડ્રેગ કરો. માઉસની દિશાને લંબરૂપ (perpendicular) ગ્રેડિયન્ટની રૂચના કરવામાં આવશે. સામાન્ય ટૂલના ઉપયોગથી અંતિમ બિંદુને ખસેડી ગ્રેડિયન્ટમાં સુધારો કરી શકાય છે. આકૃતિ 2.19માં લિનિયર ગ્રેડિયન્ટની અસર દર્શાવી છે.

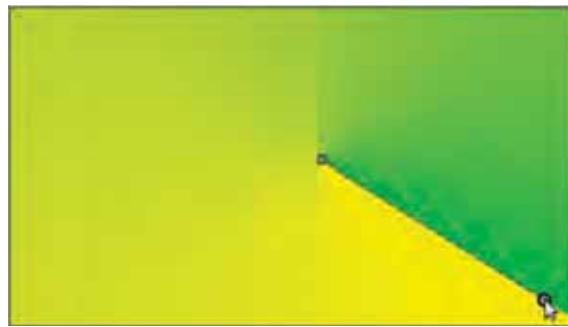
આકૃતિ 2.19 : લિનિયર ગ્રેડિયન્ટ

રેડિયલ (Radial) : આ પ્રકારનું ગ્રેડિયન્ટ વર્તુળાકાર રંગો દર્શાવે છે, જેમાં આ વર્તુળોનાં કેન્દ્રબિંદુએ ટ્રાન્ઝિશનની અસર ગોઠવવામાં આવે છે. વર્તુળનું કેન્દ્રબિંદુ રાખવું હોય તે સ્થાને ક્લિક કરી ગ્રેડિયન્ટની ત્રિજ્યા પૂરી પાડવા માટે માઉસ ડ્રેગ કરવામાં આવે છે. આકૃતિ 2.20 રેડિયલ ગ્રેડિયન્ટની અસર દર્શાવી છે.

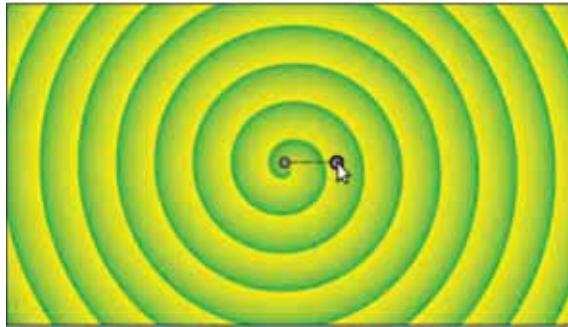
આકૃતિ 2.20 : રેડિયલ ગ્રેડિયન્ટ

કોનિકલ (Conical) : આ પ્રકારના ગ્રેડિયન્ટને શંકુ (cone) આકારની ટોચ પરથી નીચેની તરફ દર્શાવવામાં આવે છે. ગ્રેડિયન્ટની અસર વર્તુળના વક્કભાગથી શરૂ થઈ તમામ દિશાઓમાં વિસ્તારે છે કેન્દ્રબિંદુ નક્કી કરવા માટે ક્લિક કર્યા બાદ ફોરગ્રાઉન્ડ અને બેકગ્રાઉન્ડ રંગ કઈ તરફ પ્રસારવા જોઈએ, તે નક્કી કરવા માટે માઉસને ડ્રેગ કરવામાં આવે છે. કેન્દ્રના અંત્યબિંદુ (center endpoint) ગ્રેડિયન્ટના કેન્દ્રને ગોઠવે છે અને અન્ય અંત્યબિંદુઓ ગ્રેડિયન્ટની દિશા નક્કી કરે છે. આકૃતિ 2.21માં કોનિકલ ગ્રેડિયન્ટની અસર દર્શાવી છે.

આકૃતિ 2.21 : કોનિકલ ગ્રેડિયન્ટ

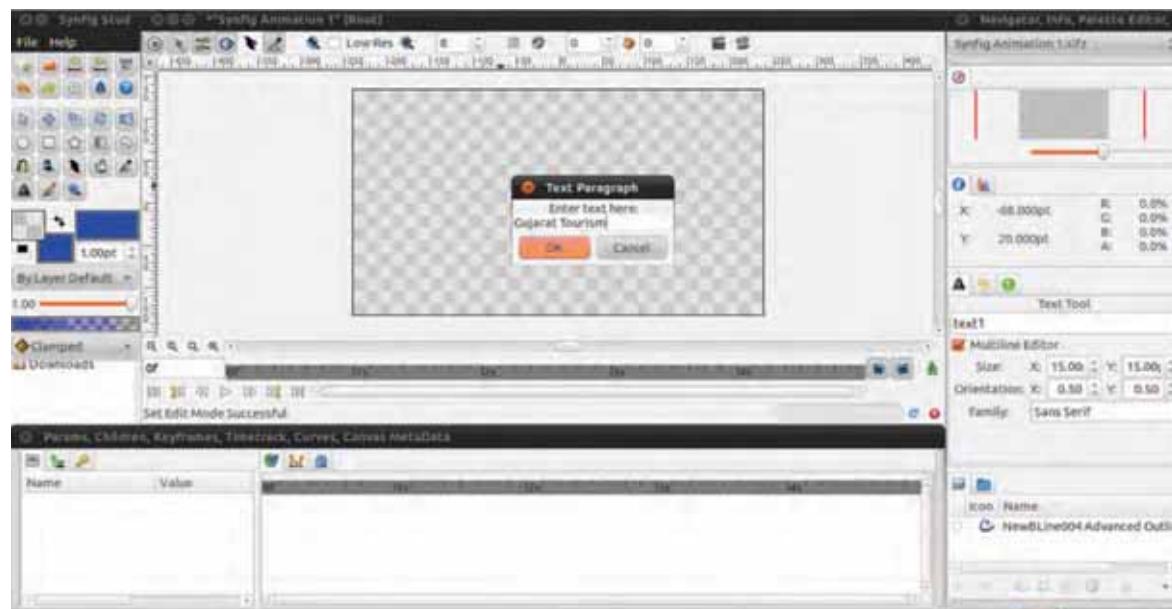
સ્પાઈરલ (Spiral) : આ પ્રકાર ગુંચળાકાર (સ્પાઈરલ) ગ્રેડિયન્ટ પ્રસ્તુત કરે છે. સ્પાઈરલના કેન્દ્રબિંદુને ગોઠવવા ક્લિક કરી તેની સુગંઠિતતા (tightness) નક્કી કરવા માટે માઉસ ડ્રેગ કરવામાં આવે છે આકૃતિ 2.22 સ્પાઈરલ ગ્રેડિયન્ટની અસર દર્શાવે છે.

આકૃતિ 2.22 સ્પાઈરલ ગ્રેડિયન્ટ

ટેક્સ્ટ ટૂલ (Text Tool)

ટેક્સ્ટ લેયરની રચના કરી લખાણ ઉમેરવા માટે ટેક્સ્ટ ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ટૂલબોક્સમાંથી ટેક્સ્ટ ટૂલના આઈકોનને પસંદ કરી કેનવાસ પર જ્યાં ટેક્સ્ટ લેયરની રચના કરવી હોય તે સ્થાને ક્લિક કરો. આકૃતિ 2.23(a)માં દર્શાવ્યા મુજબ એક ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરવામાં આવશે, જેમાં તે લેયરમાં ઉમેરવા માટેનું લખાડા ટાઇપ કરી શકશે.

આકૃતિ 2.23(a) : ટેક્સ્ટ લેયર ડાયલોગબોક્સ

આકૃતિ 2.23 (b) નવું બનાવેલું ટેક્સ્ટ લેયર તેના ડક્સ સાથે દર્શાવે છે. પેરામીટર પેનલનો ઉપયોગ કરી ઉમેરેલ લખાણને આવશ્યકતાનુસાર બદલી શકાય છે.

આકૃતિ 2.23 (b) : ડક્સ સાથે લખાણ

ટૂલ-ઓપ્શન (Tool option) પેનલ દ્વારા નીચેનાં કાર્યો કરી શકાય છે :

- નવા લેયર માટેનું નામ પસંદ કરવું જેમ જેમ નવાં લેયર ઉમેરવામાં આવશે તેમ આ કમ વધતો રહેશે.
- લખાણ ઉમેરવા એક (single) અથવા અનેક (multi) લીટીઓ માટેનું ઓડિટર પસંદ કરવું. જો એક જ લીટીનું ઓડિટર પસંદ કરવામાં આવેલ હોય, તો લખાણ પૂરું કરવા એન્ટર-કીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જ્યારે અનેક લીટીના ઓડિટરમાં OK બટન પર ક્લિક કરી લખાણ ઉમેરવાનું કાર્ય પૂરું કરી શકાય છે.
- લખાણનું સમક્ષિતિજ અને શિરોલંબ કદ નક્કી કરવું.
- લખાણનું અનુમાપન (Orientation) નક્કી કરવું. પૂર્વનિર્ધારિત અનુમાપન (0.5, 0.5) હોય છે, માટે ક્લિક કર્યું હોય તેની આજુભાજુમાં લખાણ ગોઠવાશે.
- ફોન્ટ પસંદ કરવા.

જૂમ ટૂલ (Zoom Tool)

કાર્યક્રમમાં કોઈ ઓફ્જેક્ટને નજીક લાવીને અથવા તો દૂર લઈ જઈને જોવા માટે જૂમ ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જૂમિંગ પરિણામ પર કોઈ અસર કરતું નથી. ઓફ્જેક્ટને દૂર અથવા નજીક લાવીને માત્ર જોવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વિદ્ધ ટૂલ (Width Tool)

લીટીની પહોળાઈ વધારવા કે ઘટાડવા માટે વિદ્ધ ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પેન્સિલની મદદથી લીટીને પહોળી કરવી કે રબરની મદદથી લીટીને પાતળી કરવા જેવું આ કાર્ય છે. ચોક્કસ લીટીની પહોળાઈ બદલવા માટે સીમારેખાનું લેયર પસંદ કરી માઉસ-પોઇન્ટરને તે લીટી પર રાખી, માઉસનું બટન દબાવી આગળ અને પાછળ ફેરવો. કર્સરને જે સ્થાને ફેરવવામાં આવશે, ત્યાં સીમારેખાની પહોળાઈ વધારવામાં આવશે. કર્સર ફેરવતી વખતે “CTRL” કી દબાવી રાખવાથી પહોળાઈ ઘટાડી શકાશે. લીટીની પહોળાઈને બારીકાઈથી બદલવા આ ટૂલ ઉપયોગી નીકડે છે.

ટ્રાન્સફોર્મ ટૂલ (Transform Tool)

પસંદ કરેલા ઓફ્જેક્ટને ખસેડવાની (move), વર્તુળકારે ફેરવવાની (rotate) કે કદ બદલવા માટે (scale)ની સુવિધા ટ્રાન્સફોર્મ ટૂલ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. કેનવાસ વિન્ડો પર આવેલ ઓફ્જેક્ટ પસંદ કરી ટ્રાન્સફોર્મ ટૂલ પર ક્લિક

કરો. જો ઓફિશિયલ અન્ય કોઈ લેયરની પાછળ હોય અને પસંદ થઈ શકે તેમ ન હોય તો લેયર પેનલમાંથી તેના લેયરની પસંદગી કરી શકાશે. આમ કરવાથી ઓફિશિયલ પર તેનાં ડક્સ દર્શાવવામાં આવશે. ડક્ને પસંદ કરી આવશ્યકતા અનુસાર ફેરફાર કરી શકાશે.

સ્મૂધ મૂવ ટૂલ (Smooth Move Tool)

સ્મૂધ મૂવ ટૂલ એ ટ્રાન્સફોર્મ ટૂલ જેવું જ કાર્ય કરતું એક ટૂલ છે, સિવાય કે એકથી વધુ ડક પસંદ કરવામાં આવ્યાં હોય. એકથી વધુ ડક પસંદ કરવા માટે CTRL+A કી દબાવી શકાય અથવા લંબચોરસ આકારે માઉસ-પોઇન્ટરને ડ્રેગ કરી તેના દ્વારા બનાવવામાં આવતા આભાસી લંબચોરસની વચ્ચે આવેલાં તમામ ડક્સ પસંદ કરી શકાય. હવે જો કોઈ પણ ડકને ખસેડવામાં આવશે, તો પસંદ કરેલાં તમામ ડક્સ પણ તેની સાથે સ્થાનાંતર પામશે.

સ્કેલ ટૂલ (Scale Tool)

સમૂહ મૂવ ટૂલની જેમ જ, અહીં પડા જો એકથી વધુ ડક્સ પસંદ કર્યા બાદ, કોઈ એક ડકને ત્રેગ કરવામાં આવે, તો અન્ય તમામ ડકસના સ્કેલ પસંદ કરેલા ડકના કેન્દ્રને અનૂલક્ષિને બદલાય છે.

રોટેટ ટૂલ (Rotate Tool)

સમૂહ મૂવ ટૂલ અને સ્કેલ ટૂલની જેમ, જ્યારે અનેક ડક્સ પસંદ કરી તેમાંથી કોઈ એક ડક્સ ડ્રેગ કરવામાં આવશે, ત્યારે પસંદ કરેલા તમામ ડક્સ જુથના કેન્દ્રાંબિંદુને અનુલક્ષિને વર્તુળાકારે ફરશે.

सारांश

આ પ્રકરણમાં આપણે ઓથરિંગ ટૂલ્સ અને તેના પ્રકારો વિશે અભ્યાસ કર્યો. સીન્ફિંગના કાર્યક્રેતનો પરિચય મેળવ્યો અને નવી ફાઈલ બનાવી તેની લાક્ષણિકતાઓ ગોઠવવા વિશે માહિતી મેળવી. આપણે દરેક પેનલના હેતુની ચર્ચા કરી, દરેક ટૂલની તેના વિકલ્પો સાથે ચર્ચા કરી. આ ટૂલના ઉપયોગ દ્વારા ઓફ્જેક્ટ બનાવી કે સુધારી શકાય, જેનો આગળ ઉપર એનિમેશનની રચનામાં ઉપયોગ થઈ શકશે. હવે આપણે આ ઓફ્જેક્ટને એનિમેશન આપતા શીખિશું. સીન્ફિંગમાં ઉપલબ્ધ જુદાં-જુદાં ટૂલનાં કર્યો વિશે અભ્યાસ કર્યા બાદ આપણે આ ટૂલનો ઉપયોગ કરી એનિમેશનની રચના તરફ આગળ વધીશું.

स्वाध्याय

- (2)** ઓફ્ઝેક્ટનો રંગ બદલવા માટે નીચેનામાંથી ક્રું ટૂલ ઉપયોગી છે ?
- (a) draw
 - (b) fill
 - (c) circle
 - (d) rectangle
- (3)** સીન્ફિંગ સ્ટુડિયો નીચેનામાંથી ક્યા પ્રકારનું ઓથરિંગ ટૂલ છે ?
- (a) સમય આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ
 - (b) ઘટના આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ
 - (c) પૃષ્ઠ આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ
 - (d) આઈકન આધારિત ઓથરિંગ ટૂલ
- (4)** ટૂલબોક્સ વિન્ડો કેટલી પોલેટમાં વહેંચાયેલી છે ?
- (a) બે
 - (b) ત્રણ
 - (c) ચાર
 - (d) પાંચ
- (5)** સીન્ફિંગ સ્ટુડિયોમાં બનેલી ફાઈલને ક્રું એક્સ્ટેન્શન આપવામાં આવે છે ?
- (a) .fiz
 - (b) .sifz
 - (c) .zif
 - (d) .fis
- (6)** કઈ પેનલ પસંદ કરેલ લેયરનાં પ્રાચલ દર્શાવે છે ?
- (a) Layer
 - (b) Params
 - (c) Timetrack
 - (d) History
- (7)** વર્તુળની ટ્રિજ્યા બદલવા માટે ક્યા રંગનું ૯૯ ૨૯ કરવામાં આવે છે ?
- (a) લીલા રંગનું
 - (b) પીળા રંગનું
 - (c) કેસરી રંગનું
 - (d) ભૂરા રંગનું
- (8)** ગમે તેટલાં બિંદુઓ અને વકોની મદદથી ઓફ્ઝેક્ટની રચના કરવા માટે ક્યા ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?
- (a) bline
 - (b) circle
 - (c) rectangle
 - (d) star
- (9)** ઓફ્ઝેક્ટમાં બે રંગો વચ્ચે એક્સરખી અસરથી સંક્રમિત (transition) પૂરવા માટે ક્યા ટૂલનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?
- (a) width
 - (b) fill
 - (c) eyedrop
 - (d) gradient
- (10)** નીચેનામાંથી ક્રું ગ્રેડિયન્ટ સીધી લીટીમાં સરળ ટ્રાન્ઝિશનની રચના કરે છે ?
- (a) Conical
 - (b) Radial
 - (c) Linear
 - (d) Spiral
- (11)** ઓથરવેર અને આઈકનઓથર ક્યા પ્રકારનાં ટૂલ્સ છે ?
- (a) કાર્ડ અને પૃષ્ઠ આધારિત ટૂલ્સ
 - (b) આઈકન કે ઈવેન્ટ આધારિત ટૂલ્સ
 - (c) સમય આધારિત ટૂલ્સ
 - (d) ઓનિમેશન ટૂલ્સ
- (12)** પરંપરાગત હસ્તનિર્મિત ઓનિમેશન બનાવવા માટે નીચેનામાંથી ક્રું ઓનિમેશન સોફ્ટવેર ઉપયોગી છે ?
- (a) પેન્સિલ
 - (b) સીન્ફિંગ
 - (c) ફ્લેશ
 - (d) ડાઇરેક્ટર

(13) વર્તુળના બે અગત્યનાં પ્રાચલ ક્યાં છે ?

(a) કેન્દ્ર, વ્યાસ	(b) ત્રિજ્યા, વ્યાસ
(c) વ્યાસ, બિંદુ	(d) કેન્દ્ર, ત્રિજ્યા

(14) લેયરનાં કેટલાંક પ્રાચલનું નિયંત્રણ કરવા માટેના હાથાને ક્યા નામથી ઓળખવામાં આવે છે ?

(a) point	(b) tool
(c) duck	(d) panel

(15) ઓફ્ઝેક્ટનું સ્થાન બદલવા માટે ક્યા રંગના ડકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?

(a) લીલા રંગના	(b) ભૂરા રંગના
(c) લાલ રંગના	(d) પીળા રંગના

(16) નીચેનામાંથી કઈ કિયા દ્વારા લેયરની દશ્યતા નિયંત્રિત કરી શકાય છે ?

(a) Opacity	(b) Gradient
(c) Interpolation	(d) Blend

(17) ટેક્સ્ટ લેયરની રચના કરી લખાણ ઉમેરવા માટે ક્યું ટૂલ ઉપયોગી છે ?

(a) Circle	(b) Text
(c) Draw	(d) Fill

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

1. કેનવાસ પર વર્તુળ, લંબચોરસ અને સ્ટારની રચના કરો. દરેક ઓફ્ઝેક્ટ માટે જુદા રંગની પસંદગી કરો. ઓફ્ઝેક્ટને અનુરૂપ લખાણ પણ ઉમેરો.
2. બી લાઈન ટૂલની મદદથી મીણબત્તી ઢોરો.
3. ધોંય ટૂલનો ઉપયોગ કરી પુષ્પ અને મીણબત્તીનું ચિત્ર બનાવો.

સીન્ફિંગ વડે એનિમેશન

J5G2F8

આગળના પ્રકરણમાં આપણે સીન્ફિંગના ઈન્ટરફેસ વિશે વાત કરી. મૂળભૂત કલાકૃતિઓ તૈયાર કરીને તેમાં ફેરફાર કરવા માટેના જુદાં-જુદાં સાધનોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે પણ આપણે જોયું. તો ચાલો હવે, ચિત્રને જીવંત બનાવવા ‘એનિમેશન’ (Animation) કેવી રીતે કરવું તે શીખીએ. આપણે અગાઉ ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે એનિમેશન એટલે સમયાંતરે ચિત્રના દશ્યમાં પરિવર્તન. બીજા શબ્દમાં કહીએ તો, એનિમેશન નિયત સમયમાં દર્શાવાતી એક પછી એક છબીઓની હારમાળા છે. તો ચાલો, હવે એનિમેશનની કેટલીક મૂળભૂત બાબતોની ચર્ચા કરીએ.

એનિમેશન

અગાઉ ચર્ચા કર્યા મુજબ એનિમેશન એ નિયત સમયમાં દર્શાવાતી એક પછી એક છબીઓની હારમાળા છે, જેમાં ચિત્ર કે આકૃતિને જીવંત લાગે તેવી બનાવવા સાંચિક છબીઓ (ડિજિટલ ઈમેજ)ને એક પછી એક રજૂ કરવામાં આવે છે. એનિમેશનમાં ઉપયોગમાં લેવાની છબીઓને પહેલાં તૈયાર કરવામાં આવે છે અને ત્યાર બાદ તેને કમબદ્ધ રીતે દર્શાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારના એનિમેશનને ‘ફેમ બાય ફેમ એનિમેશન’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ફેમને દસ્તાવેજમાં સમયની અવધિ રૂપે દર્શાવાય છે. દરેક ફેમમાં સમયાંતરે દર્શાવવા માટેના કેટલાક ઓઝેક્ટ હોય છે. આમ, ‘ફેમ બાય ફેમ એનિમેશન’માં દરેક છબીમાં નાનો ફેરફાર સર્જવામાં આવે છે અને પછી કમબદ્ધ રીતે દર્શાવવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ ધીમી અને કંટાળાજનક છે. તેમાં ઘણો સમય અને સંશાધનોની જરૂર પડે છે.

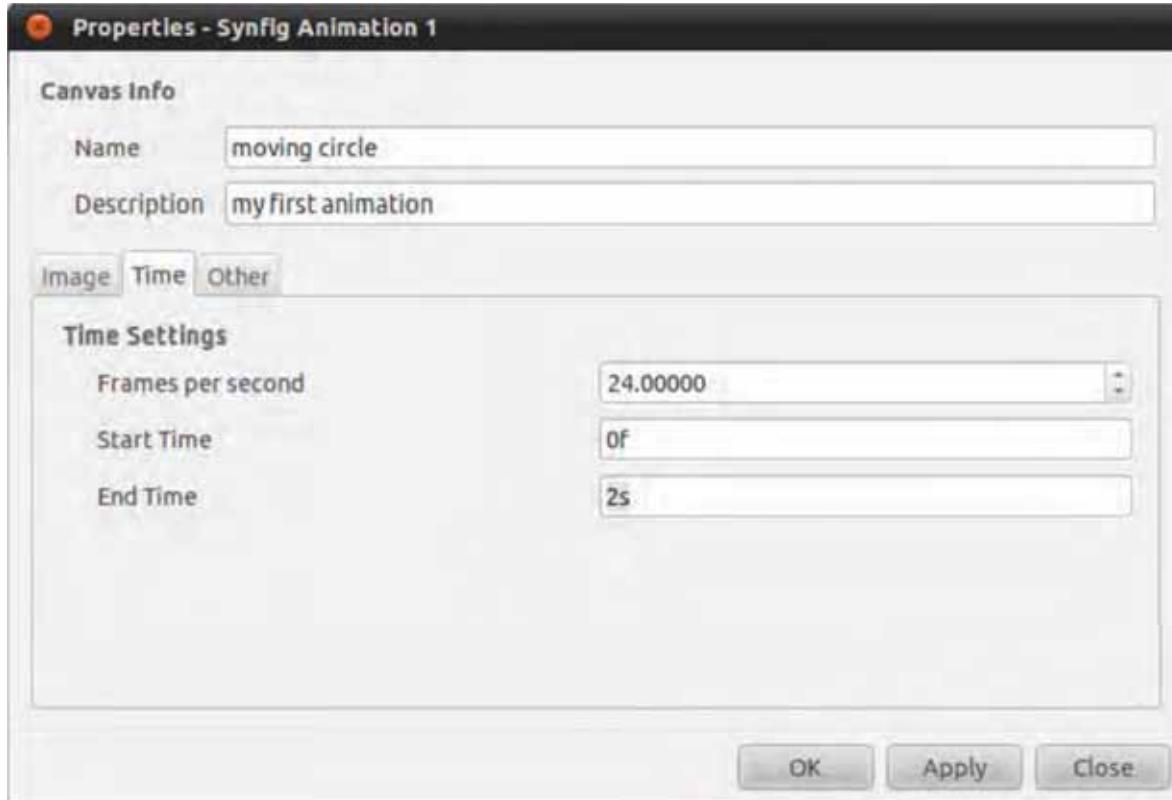
‘કી-ફેમ’ મારફત એનિમેશન તૈયાર કરવાની પદ્ધતિ એક સરળ પદ્ધતિ છે. ‘કી-ફેમ’ એટલે એવી ફેમ કે જેમાં આપણે કોઈ ઓઝેક્ટના ગુણધર્મોમાં થયેલ ફેરફારને રાખીએ છીએ. કી-ફેમનો ઉપયોગ કરવા તમારે ઓઝેક્ટની શરૂઆતની અને આખરની સ્થિતિ દર્શાવવી પડે. તેની વચ્ચે આવતી ફેમ આપમેળે જ સીન્ફિંગને સમજાઈ જાય છે અને તેથી તે દર્શાવવાની જરૂર રહેતી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, ધારોકે આપણે ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ તરફ સરકતું જતું એક વર્તુળ બતાવવું છે, તો અહીં તમારે ડાબી બાજુ પહેલી કી-ફેમ બનાવવી પડશે અને જમણી બાજુ છેલ્લી કી-ફેમ મૂકવાની રહે. આ બચેની વચ્ચેની જરૂરી તમામ ફેમ આપમેળે દોરાઈ જશે. આ રીતે અપાતી આવી અસરને ‘ટ્વીનિંગ’ (Tweening) કહે છે. ટ્વીનિંગ એ એવી કિયા છે, જે બે કી-ફેમની વચ્ચે આવનારી ફેમની સંચાલનાની ગણી કાઢે છે. આ પ્રકારના એનિમેશનને ‘સેલ એનિમેશન’ (cel animation) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે, કમ્પ્યુટરમાં આ પ્રકારના એનિમેશનને રાખવામાં આવે છે. ઉપયોગકર્તા દ્વારા કેટલું દોરવું પડે અને કમ્પ્યુટર દ્વારા કેટલું આપમેળે દોરાઈ જાય એ તફાવત જ જુદાં-જુદાં એનિમેશન સોફ્ટવેરને એકબીજાંથી જુદાં પાડે છે.

કમ્પ્યુટર એનિમેશનનો અન્ય એક બીજો પ્રકાર ‘કાઈનેમેટિક્સ’ (Kinematics) તરીકે ઓળખાય છે. આ પદ્ધતિ કોઈ ઓઝેક્ટની ગતિ અને હલનયલનનો અભ્યાસ છે, જેવાં કે, ચાલતો માણસ કે દોડતો ચિત્રો. કોઈક એનિમેશનમાં આપણે “મોર્ફિંગ” (Morphing) તરીકે ઓળખાતી અસરનો ઉપયોગ કરી શકીએ, જેમાં એક છબી બીજી છબીમાં રૂપાંતર પામે છે. ઉદાહરણ તરીકે તમે એવી ટીવી જાહેરાત જોઈ હશે કે જેમાં એક વ્યક્તિનો ચહેરો દર્શાવાય અને થોડીક જ પળોમાં તે વ્યક્તિનો ચહેરો બદલાઈને બીજી વ્યક્તિનો ચહેરો થઈ જાય. આ પ્રકારની અસર થઈ શકતી હોય તેવાં ઘણાં બધાં એનિમેશન સોફ્ટવેર બજારમાં ઉપલબ્ધ છે.

એનિમેશન બનાવવું

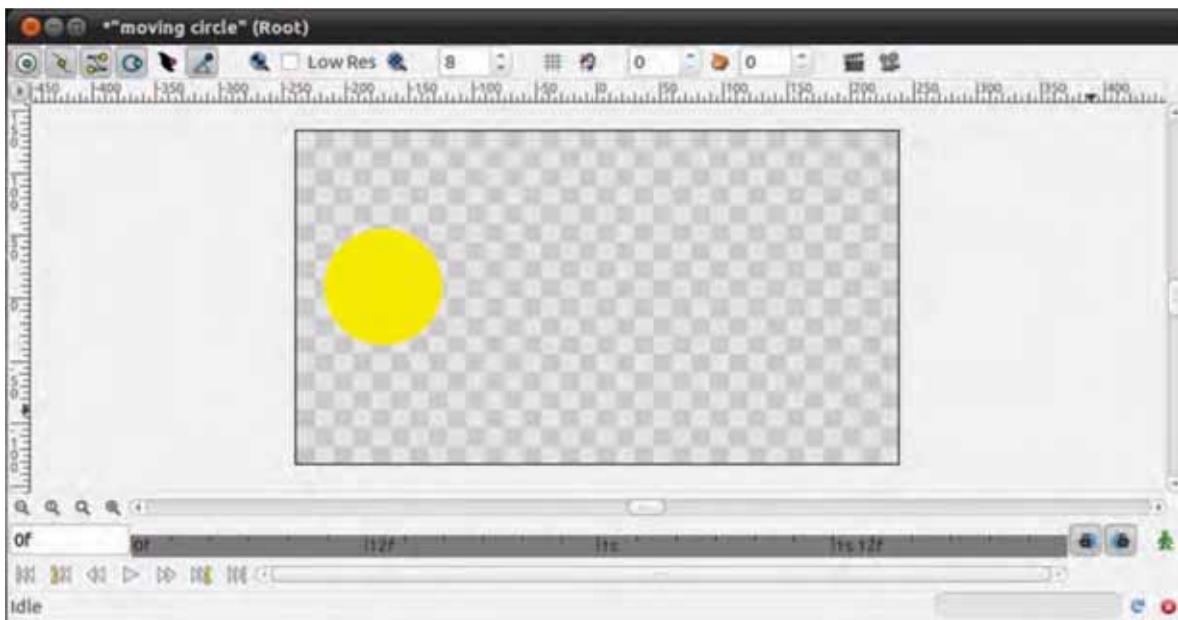
તો ચાલો, હવે આપણે આપણું પહેલું એનિમેશન બનાવીએ, જેમાં એક વર્તુળ ડાબી બાજુથી સરકતું-સરકતું જમણી બાજુ જતું હોય તેવું દેખાય. આવું એનિમેશન બનાવવા નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો.

- Synfig શરૂ કરો (અથવા Application → Graphics → Synfig પસંદ કરો) આમ કરવાથી આપમેળે તમારા માટે એક નવી ફાઈલ ખૂલી જશે.
- Caret → Edit → Properties પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 3.1માં દર્શાવ્યા મુજબ Canvas Properties ડાયલોગબોક્સ દર્શાવાશે.

આકૃતિ 3.1 : Properties ડાયલોગબોક્સ

- તમારા પ્રથમ ઓનિમેશનનું નામ અને વર્ણન દર્શાવો. આકૃતિ 3.1માં દર્શાવ્યા મુજબ આપણે આપણા ઓનિમેશનને moving circle એવું નામ અને my first animation, એવું વર્ણન આપ્યું છે. હવે Time ટેબ પર ક્લિક કરી End time નામના ખાનામાં 2s ટાઇપ કરો. એનો અર્થ એ થાય કે, તમારું ઓનિમેશન 2 સેકન્ડનું થશે. સામાન્ય રીતે, આ સમય 5 સેકન્ડનો ગોકદવાયેલો જ હોય છે.
- OK બટન ક્લિક કરો. આમ કરવાથી Properties ડાયલોગબોક્સ બંધ થશે. અને આપણે કરેલ ફેરફાર જોઈ શકાય છે.
- હવે આપણે વર્તુળ દોરવું પડશે. ફોરગ્રાઉન્ડ રંગ પર ક્લિક કરીને અથવા પોલેટ (Palette)નો ઉપયોગ કરીને વર્તુળ માટેનો રંગ પસંદ કરો. પાછળથી પેરામીટર પેનલ (Parameter Panel)નો ઉપયોગ કરીને પણ આપણે રંગ બદલી શકીએ. હાલ આપણે વર્તુળમાં રંગ પૂરવા (fill color) માટે પીળો રંગ પસંદ કરીએ. એ પછી circle ટૂલ પસંદ કરીને આકૃતિ 3.2માં દર્શાવ્યા મુજબ વર્તુળ દોરો. દોરાયેલ વર્તુળમાં ફેરફાર કરવા માટે ટ્રાન્સફોર્મ (Transform) ટૂલ પસંદ કરો.

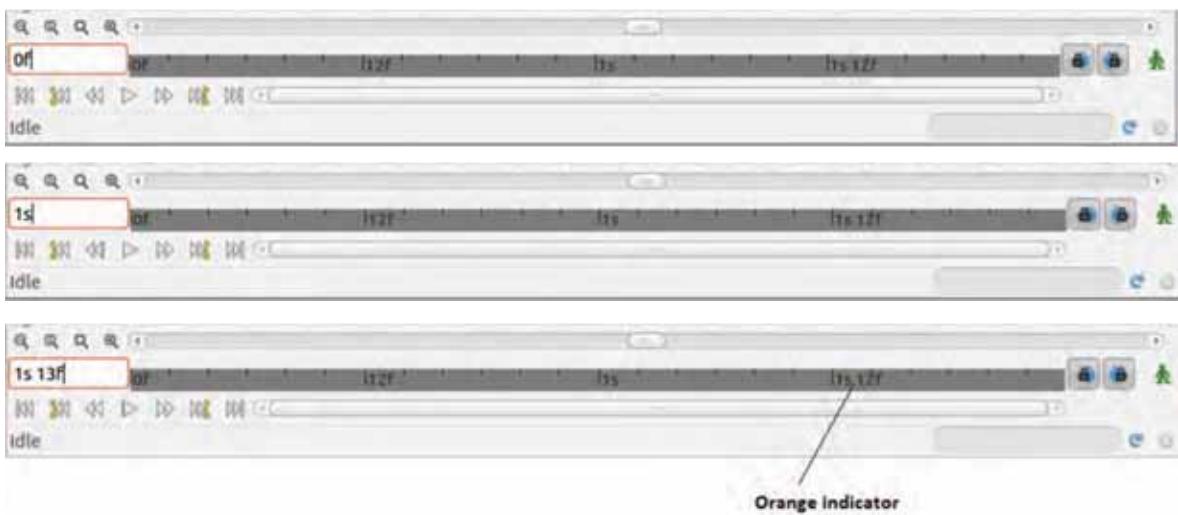

આકૃતિ 3.2 : Circle ટ્રૂલનો ઉપયોગ

જેનું ઓનિમેશન કરવાનું છે, તે ઑફ્જેક્ટ સાથે હવે આપણે તૈયાર છીએ. ઓનિમેશન શરૂ કરતાં પહેલાં, ચાલો આપણે બે અગત્યની વસ્તુ સમજ લઈએ : ‘ટાઈમબાર’ (Timebar) અને ‘ઓનિમેટ એડિટિંગ મોડ’ (Animate Editing Mode).

ટાઈમબાર

આકૃતિ 3.3માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટાઈમબાર પર ક્લિક કરો. આમ કર્યા પછી, સમયની સ્થિતિ દર્શાવતું નારંગી રંગનું બટન જોઈ શકો છો. જુદાં-જુદાં સ્થાન પર ક્લિક કરવાથી તમે આગળના ખાનામાં “0f, 1s, 1s 10f” વગેરે કિમતો જોઈ શકો છો. આ આગળના ખાનામાં આપણે સીધેસીધી કિમત ટાઈપ કરીને પણ Enter કી દબાવી શકીએ. આમ કરવાથી બટનનું સ્થાન બદલાશે. આ કિમતો સેકન્ડ (s) અને ફેન્ડ (f)ના આધારે ટાઈમલાઈન પરનું ચોક્કસ સ્થાન દર્શાવે છે. સામાન્ય રીતે પ્રત્યેક સેકન્ડને 24 ફેન્ડમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે. તમે આકૃતિ 3.1માં જોઈ શકો છો કે, પ્રત્યેક સેકન્ડમાં ફેન્ડની સંખ્યા 24 રાખવામાં આવી છે. ફેન્ડ 0થી શરૂ થઈને 24 સુધી જાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે એક સેકન્ડ અને તેર ફેન્ડ પસાર થઈ જાય તે વખતે આ ખાનામાં 1s 13f દર્શાવાશે.

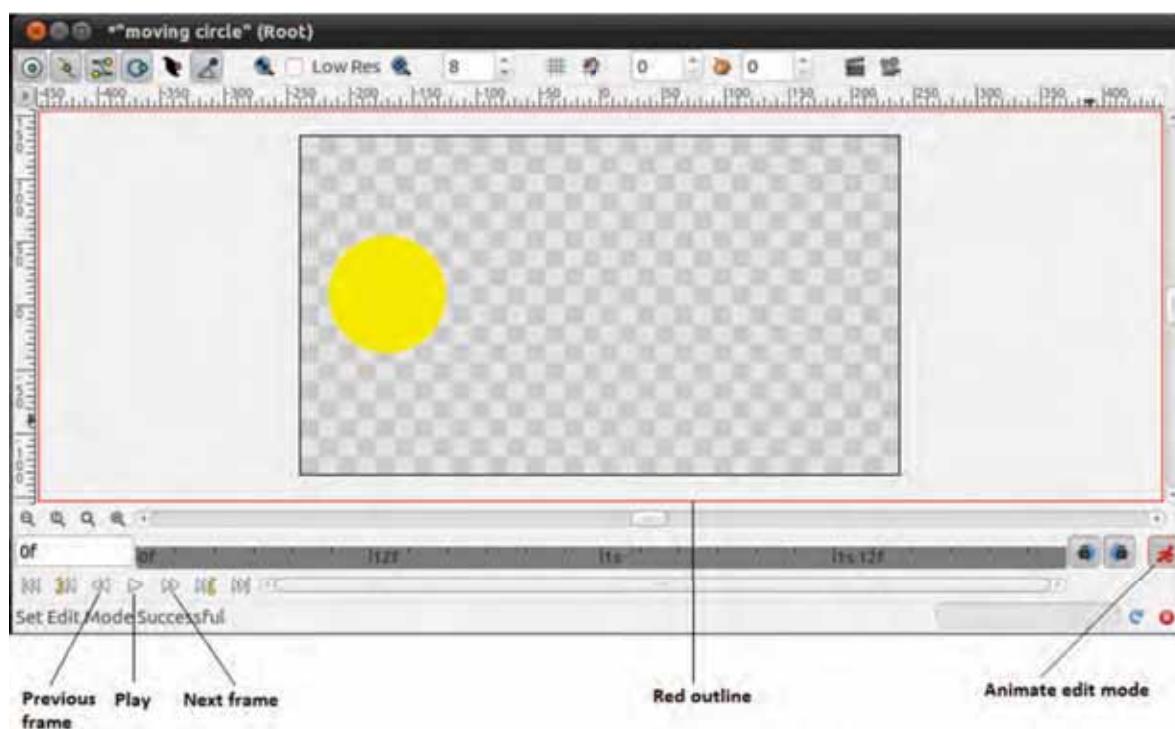

આકૃતિ 3.3 : 0f, 1s અને 1s 13f કિમત સાથે ટાઈમબાર

ॲनਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ

ਆਕੂਤਿ 3.3ਮਾਂ ਦਰਸਾਵੇਲ ਟਾਈਮਬਾਰਨੀ ਜਮਣੀ ਬਾਜੁ ਏਕ ਲੀਲਾ ਰੰਗਨੁੰ ਬਟਨ () ਜਾਂ ਸ਼ਕਾਅ ਛੇ. ਜੋ ਅੱਤ ਸਮਧ ਸ਼ੂਨ੍ਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵ ਤੋ ਤੇ ਫੇਖਾਤੁੰ ਹਥੇ. ਆ ਬਟਨ ਪਰ ਕਿਲਕ ਕਰਵਾਥੀ, ਬਟਨ ਲਾਲ ਰੰਗਨੁੰ () ਥਈ ਜਥੇ ਅਨੇ ਕੇਨਵਾਸਨੀ ਝਰਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗਨੀ ਲੀਠੀ ਦਰਸਾਵਾਂ. ਆਨੋ ਅਰਥ ਏ ਥਧੋ ਤੇ, ਹਥੇ 'ਐਨਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ' ਸਾਂਕਿਅ ਥਈ ਗਥੋ ਅਨੇ ਹਥੇ ਆਕੂਤਿ 3.4ਮਾਂ ਦਰਸਾਵਾ ਮੁਜ਼ਬ ਕਰਵਾਮਾਂ ਆਵਤਾ ਕੋਈ ਪਣ ਫੇਰਫਾਰਨੀ ਅਸ਼ਰ ਟਾਈਮ-ਸਲਾਈਡਰਮਾਂ ਥਥੇ.

'ਐਨਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ' ਮਾਂ ਜਧਾਰੇ ਪਣ ਕੋਈ ਔਬਜੇਕਟਾਂ ਕੋਈ ਪਰਿਭਗ ਬਦਲਾਵੇ, ਤਾਰੇ ਸਥਾਨਮਾਂ ਥਧੇਲ ਫੇਰਫਾਰ ਅਨੇ ਟਾਈਮ-ਸਲਾਈਡਰ ਪਰ ਜੇ ਸਮਧੇ ਫੇਰਫਾਰ ਥਧੋ ਤੇ ਸਮਧਨੇ ਧਾਇ ਰਾਖਵਾ ਏਕ ਨੌਥ ਤੈਥਾਰ ਕਰਵਾਮਾਂ ਆਵੇ ਛੇ.

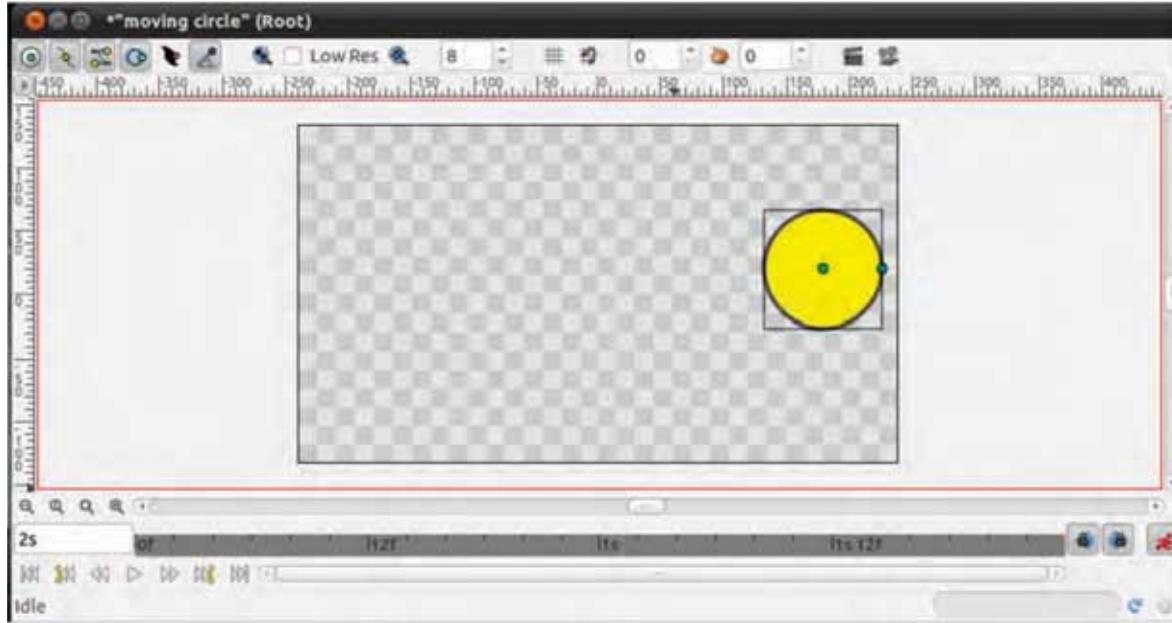

ਆਕੂਤਿ 3.4 : ਐਨਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ

ਜਧਾਰੇ 'ਐਨਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ' ਸਾਂਕਿਅ ਨ ਹੋਵ ਤਾਰੇ ਕੋਈ ਪਣ ਪਰਿਭਗਮਾਂ ਕਰਾਤਾ ਫੇਰਫਾਰ ਐਨਿਮੇਸ਼ਨਨੀ ਆਖੀ ਟਾਈਮਲਾਈਨਨੇ ਲਾਗੂ ਪਾਇਵਾਮਾਂ ਆਵੇ ਛੇ.

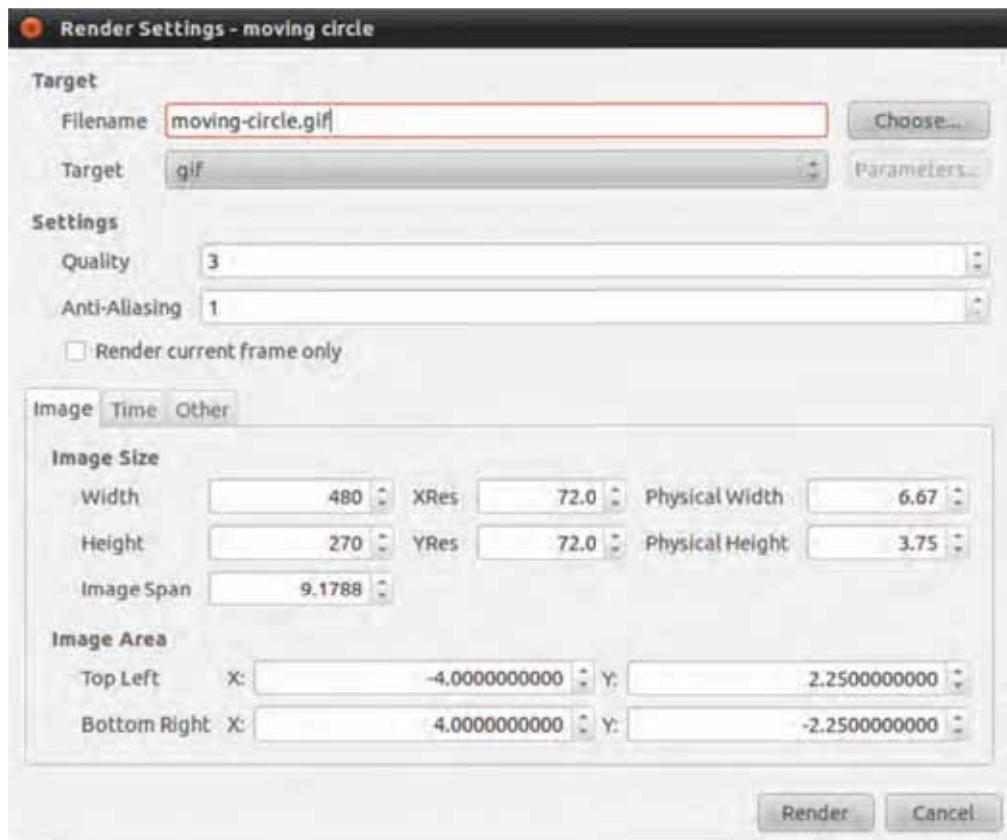
- ਤੋ ਧਾਲੋ, ਹਥੇ ਆਪਣ੍ਹੂ ਐਨਿਮੇਸ਼ਨ ਬਨਾਵਵਾਨੁੰ ਸ਼ਾਡ ਕਰੀਐ. 'ਐਨਿਮੇਟ ਓਡਿਟਿੰਗ ਮੋਡ' ਪਰ ਕਿਲਕ ਕਰੋ.
- 'ਟਾਈਮਲਾਈਨ ਏਨ੍ਟ੍ਰੀ ਫਿਲਡ' ਨਾਮਨਾ ਖਾਨਾਮਾਂ ਤਮਨੇ Of ਜ਼ੋਵਾ ਮਣਥੋ. ਵਰਤੁਣੇ ਥੋੜੂਕ ਫੇਰਵੋ, ਜੇਥੀ ਕਰੀਨੇ ਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਫੇਮਨੁੰ ਸਥਾਨ ਨੌਥੀ ਸ਼ਕੇ. ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਸਥਾਨ ਤਰੀਕੇ ਤਮੇ ਕਾਰ्यਵਿਸ਼ਾਰ ਪਰ ਨਵਾ ਸਥਾਨ ਉਪਰ ਵਰਤੁਣੇ ਅਖੇਡੀ ਸ਼ਕੋ.
- ਹਥੇ ਟਾਈਮਲਾਈਨਨਾ ਅੱਤ ਭਾਗ ਪਰ ਕਿਲਕ ਕਰੋ. ਆਮ ਕਰਵਾਥੀ 'ਟਾਈਮਲਾਈਨ ਏਨ੍ਟ੍ਰੀ ਫਿਲਡ' ਨਾਮਨਾ ਖਾਨਾਮਾਂ '2s' ਦਰਸਾਵਾਂ. ਟਾਈਮਲਾਈਨਨਾ ਅੱਤ ਪਰ ਪਛੋਂਚਵਾ ਤਮੇ ਜਾਤੇ ਪਣ ਆ ਖਾਨਾਮਾਂ '2s' ਟਾਈਪ ਕਰੀ ਸ਼ਕੋ.

આકૃતિ 3.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વર્તુળને કાર્યવિસ્તારની જમણી બાજુ સીધી લીટીમાં ખસેડવા, તેને પસંદ કરી shift કી દબાવી રાખો.

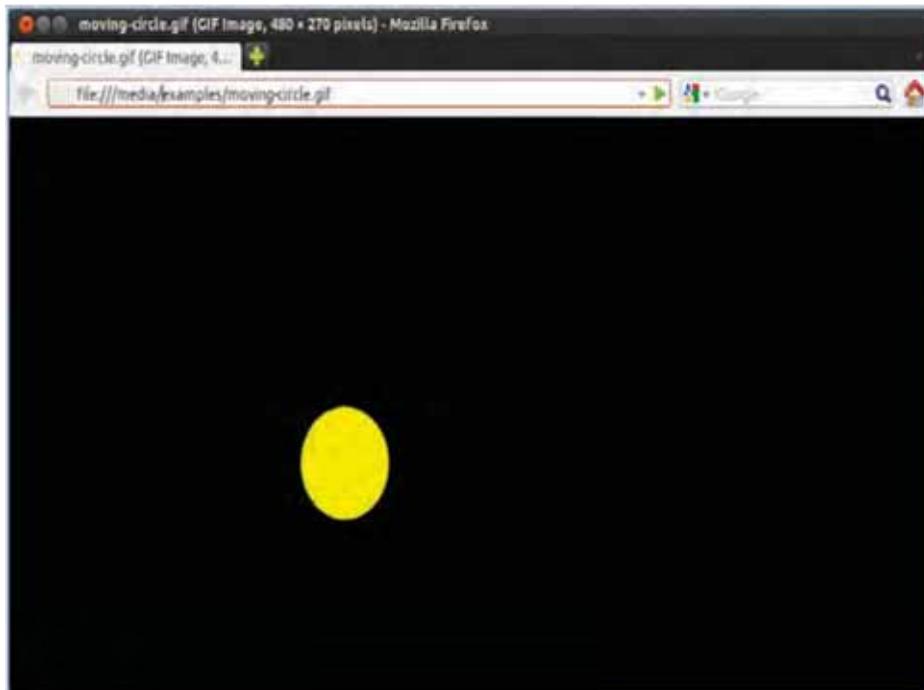
આકૃતિ 3.5 : વર્તુળને જમણી બાજુ ખસેડવું

- યાઈમ-સ્લાઇડર પર કોઈ પણ સ્થાન પર ક્લિક કરશો, એટલે તરત જ વર્તુળ નવા સ્થાન પર જોવા મળશે. આપણે તો માત્ર વર્તુળનું શરૂનું અને અંતનું સ્થાન જ દર્શાવ્યું હતું, પરંતુ Synfig આપમેળે વચ્ચેની વર્તુળની ફેમની છબીઓ તૈયાર કરી દે છે. અગાઉ આપણે ચર્ચા કરી તે મુજબ આ પ્રક્રિયાને ‘ટ્વીનિંગ’ (tweening) કહે છે. આ બધી ફેમો જ્યારે એકસાથે દર્શાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે વર્તુળ ખસતું હોય તેવી અસર ઊભી કરે છે.
- આપણું એનિમેશન કેવું દેખાશે તે જોવા માટે, આકૃતિ 3.4માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Play બટન પર ક્લિક કરો. એ જ રીતે એનિમેશન એક પછી એક ફેમ જોવા તમે Previous Frame અથવા Next Frames બટન પર પણ ક્લિક કરી શકો.
- છેલ્લે, આપણે આપણા કામનું ‘રેન્ડરિંગ’ (Rendering) કરવું પડે. રેન્ડરિંગ એટલે, તમે બનાવેલ ઓફ્જેક્ટ પર દર્શાવેલ અસરો આપવા કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા વિવિધ તર્ક (અલોરિધમ).
- રેન્ડરિંગ કરતાં પહેલાં ‘એનિમેટ એડિટિંગ મોડ’માંથી બહાર નીકળવા બટન પર ક્લિક કરો.
- Caret → File → Save કમાન્ડ પસંદ કરી ફાઈલને moving-circle.sifz નામ આપી સાચવી દો.
- Caret → File → Render કમાન્ડ પસંદ કરો, અને ફાઈલનું નામ બદલીને moving-circle.gif કરી, તેને જ્યાં moving-circle.sifz સાચવી હતી, ત્યાં સાચવી દો. ફાઈલસ્વરૂપ તરીકે Autoને બદલે gif. પસંદ કરો, ત્યાર બાદ આકૃતિ 3.6માં દર્શાવ્યા મુજબ Render બટન પર ક્લિક કરો.

આકૃતિ 3.6(a) : ફાઈલ-રેન્ડરિંગ કરવું

- તમારું એનિમેશન નિહાળવા વેબબ્રાઉઝરમાં અથવા ઈમેજ વ્યુઅર moving-circle.gif ફાઈલ ખોલો.

આકૃતિ 3.6(b) : વેબબ્રાઉઝર પર દેખાતું પરિણામ

સરસ. આમ, હવે તમે તમારું પ્રથમ એનિમેશન તૈયાર કર્યું.

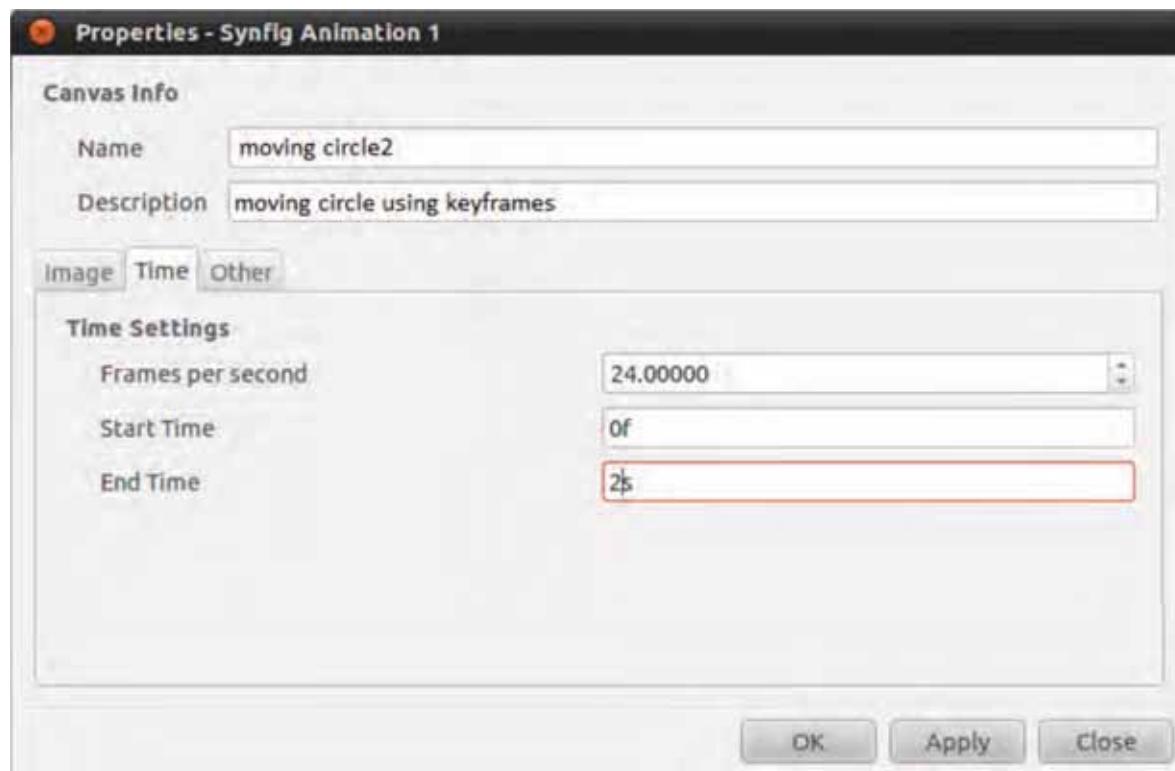
કી-ફેમના ઉપયોગથી એનિમેશન

ચાલો હવે, કી-ફેમના ઉપયોગ દ્વારા ડાબેથી જમણે અને પાછું ડાબી બાજુ સરકતા વર્તુળનું એનિમેશન તૈયાર કરીએ. આ માટે આપણો નીચે મુજબનાં ત્રણ પગલાં અનુસરવાં પડે :

- પ્રથમ વર્તુળ ડાબી બાજુ
- બીજું વર્તુળ જમણી બાજુ
- અને ત્રીજું વર્તુળ પાછું ડાબી બાજુ

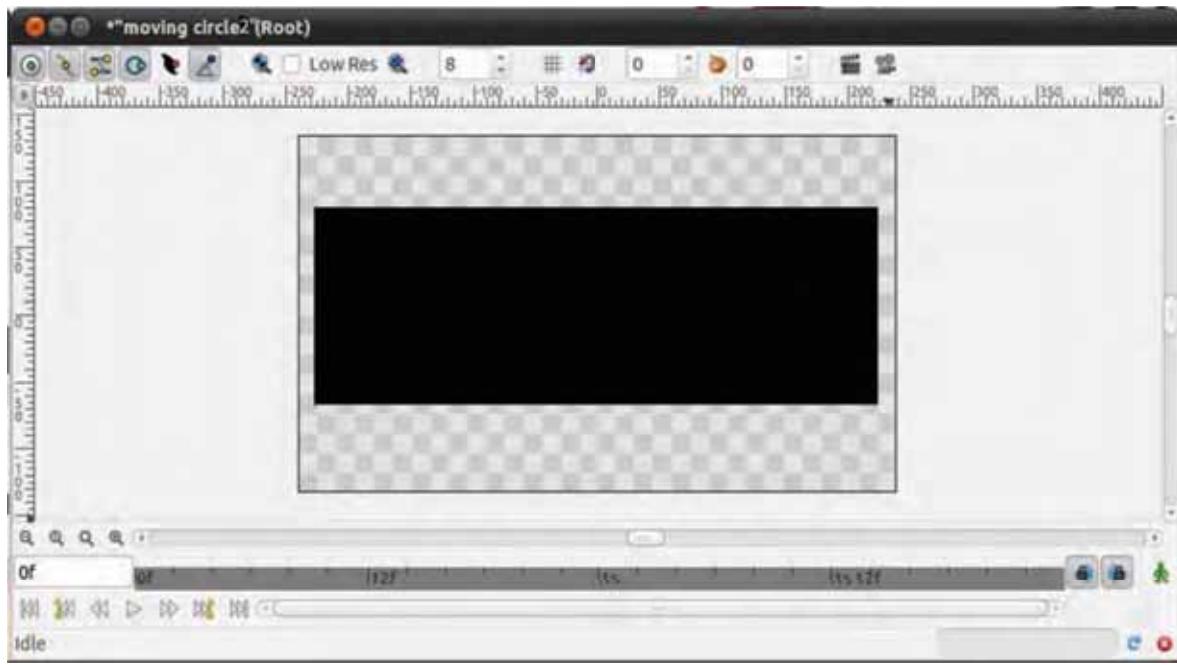
આ એનિમેશન તૈયાર કરવા નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો :

- Synfig શરૂ કરીને નવી ફાઈલ ખોલો.
- Caret → Edit → Properties મેનુ-વિકલ્પ પસંદ કરો. તમારા એનિમેશનને નામ આપી વર્ણન દર્શાવો. આકૃતિ 3.7માં દર્શાવ્યા મુજબ આપણે આપણા એનિમેશનને moving circle2 નામ આપ્યું અને વર્ણન તરીકે moving circle using keyframes આપ્યું. હવે, Time ટેબ પર ક્લિક કરીને અંતસમય તરીકે 2S કરો. ફેરફાર કાયમ કરવા OK પર ક્લિક કરો.

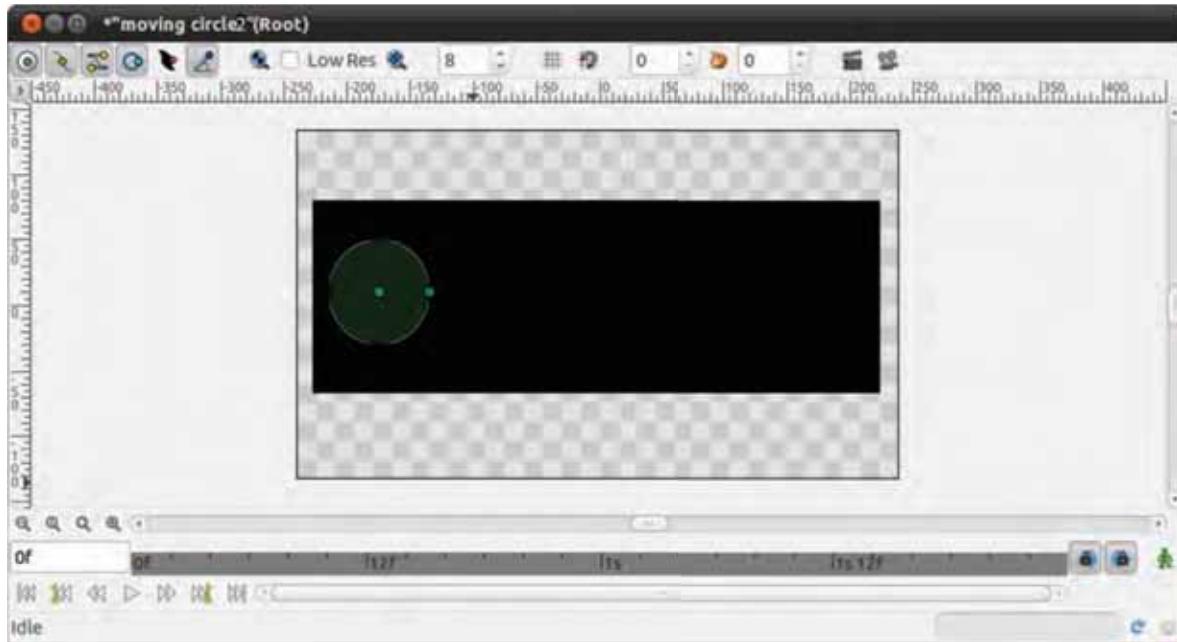
આકૃતિ 3.7 : Canvas properties અયલોગબોક્સ

- તો ચાલો, હવે આપણે આપણા એનિમેશન માટે બોકગ્રાઉન્ડ બનાવીએ. Rectangle ટૂલને પસંદ કરો અને આકૃતિ 3.8માં દર્શાવ્યા મુજબ એક સાદો કાળો લંબચોરસ બનાવો.

આકૃતિ 3.8 : Rectangle ટૂલ વડે લંબચોરસ

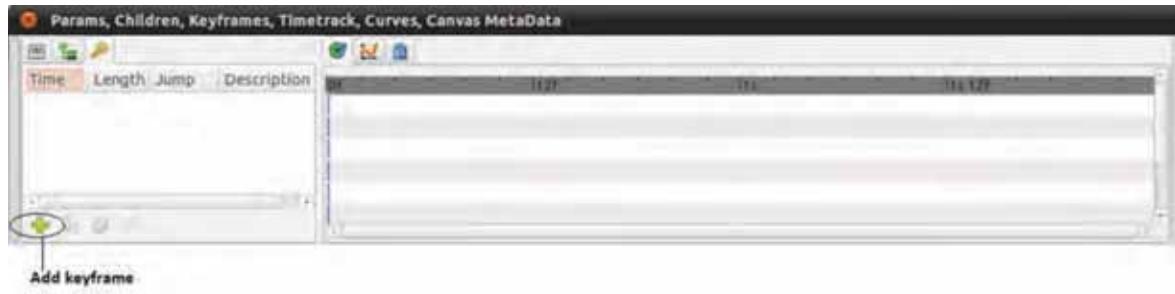
- હવે આપણે વર્તુળ દોરવાની જરૂર છે. સૌપ્રથમ Fill Colorને બદલીને 'લીલો' રંગ પસંદ કરો. એ પછી Circle ટૂલ પસંદ કરી આકૃતિ 3.9માં દર્શાવ્યા મુજબ વર્તુળ બનાવો. દોરેલા વર્તુળમાં ફેરફાર કરવા તમે Transform ટૂલનો ઉપયોગ કરી શકો.

આકૃતિ 3.9 : Circle ટૂલ વડે વર્તુળ

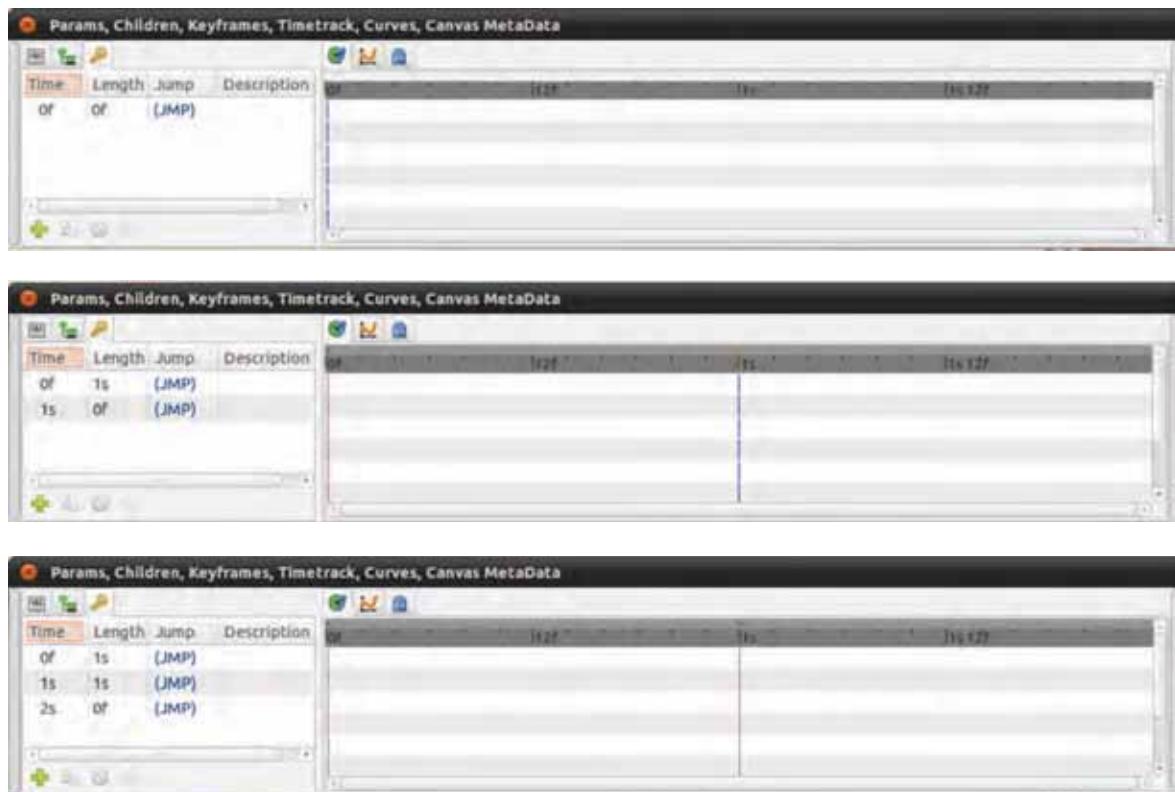
- હવે જ્યારે ઓફ્જેક્ટ તૈયાર છે, ત્યારે ચાલો હવે, Animate Editing Mode પર ક્લિક કરીને આપણું ઓનિમેશન તૈયાર કરવાનું શરૂ કરીએ.

- ‘પેરામીટર પેનલ’ પર જાવ અને કી-ફેમ ઉમેરવા કી-ફેમ પેનલ ખોલો. આગળ આપણે ત્રણ પગલાંની ચર્ચા કરી હતી : તે હવે આપણી કી-ફેમ બનશે. આકૃતિ 3.10માં દર્શાવ્યા મુજબ નવી કી-ફેમ ઉમેરવા બટન પર ક્લિક કરો. આમ, કરવાથી યાદીમાં નવી લીટી ઉમેરશે, જે 0f, 0f (JMP) દર્શાવશે.

આકૃતિ 3.10 : કી-ફેમ પેનલ

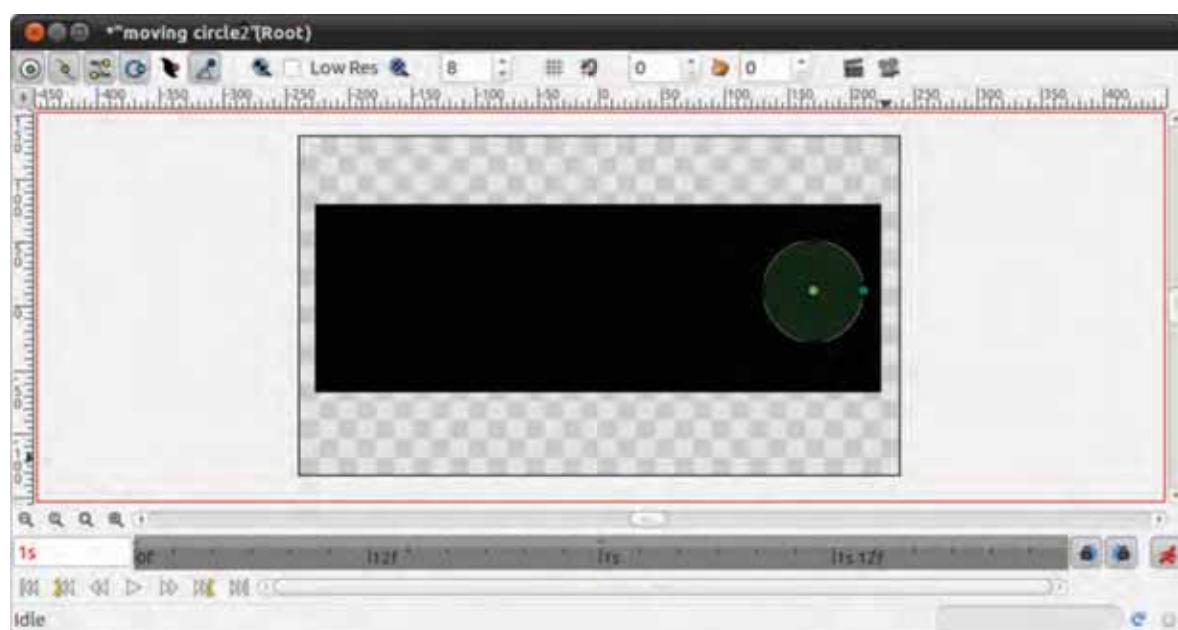
- ટાઈમ-સ્લાઇડરમાં 1s નિશાની પર જાવ. અન્ય કી-ફેમ ઉમેરવા બટન પર ક્લિક કરો. ફરીથી ટાઈમ-સ્લાઇડરમાં 2s પર જાવ અને અન્ય કી-ફેમ ઉમેરો. આમ હવે, આકૃતિ 3.11માં દર્શાવ્યા મુજબ યાદીમાં ત્રણ કી-ફેમ છે.

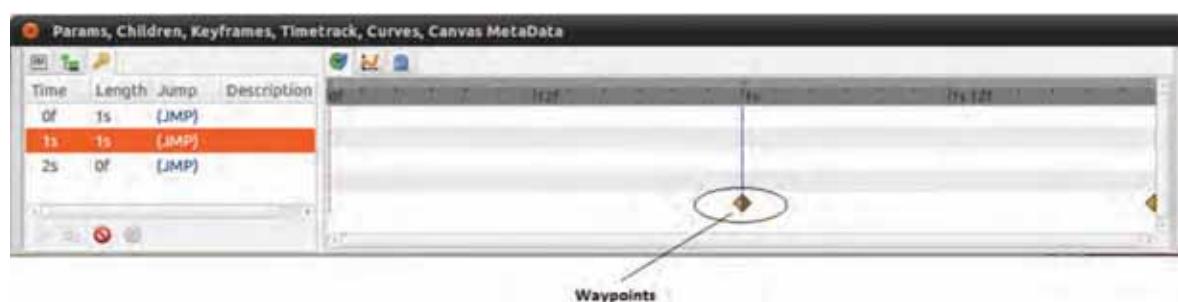
આકૃતિ 3.11 : 0f, 1s અને 2s પર ત્રણ કી-ફેમ

તો ચાલો, હવે 'કી-ફેમ પેનલ' વિશે સમજાએ. તે Time દર્શાવે છે, જે શરૂઆતના સમયનો નિર્દેશ કરે છે. Length જે સમય-અવધિ દર્શાવે છે. Jump, જે સચોટ સમય અને Description પર કૂદવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી કરીઓ છે.

- અહીં આપણે ડાબી બાજુ પર તમામ ગ્રાફિક્સ કી-ફેમમાં વર્તુળો દોર્યાં છે. પરંતુ આપણાં પગલાંઓમાં ચર્ચા કર્યા પ્રમાણે વર્તુળનું બીજું સ્થાન જમણી બાજુ છે. તો ચાલો, હવે બીજી કી-ફેમના વર્તુળમાં સુધારા કરીએ, જેમકે 1s સ્થાન પરના (JMP) પર ક્લિક કરો અને આકૃતિ 3.12 (a)માં દર્શાવ્યા મુજબ વર્તુળને ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ ખસેડો. આમ, આખરે આપણનું વર્તુળ ડાબી બાજુ 0f પર, એ પછી જમણી બાજુ 1s પર અને ફરી ડાબી બાજુ 2s પર હશે. આકૃતિ 3.12 (b)માં દર્શાવ્યા મુજબ ટાઈમ-ટ્રેક પેનલ પર તમે નારંગી રંગના ત્રણ ચતુર્ભાષા (ડાયમંડ) જોઈ શકો છો, જેને વે-પોઈન્ટ (Waypoint) કહે છે. એ ઓળજેક્ટનાં વિવિધ પરિબળો (જેવાં કે, રંગ કે સ્થાન) બદલાયાં ત્યારનો સમય રજૂ કરે છે.
- ટાઈમ-સ્લાઇડરમાં કોઈ પણ સ્થાન પર ક્લિક કરશો, તો વર્તુળ તમને નવા સ્થાન પર જોવા મળશે. આપણે આપણા વર્તુળનાં માત્ર ત્રણ સ્થાન જ દર્શાવ્યાં, પરંતુ Synfigએ આપમેળે એની વચ્ચેની છબીઓ કે ફેમ બનાવી દીધી. આ ફેમ જ્યારે બધી એકસાથે દર્શાવાશે, ત્યારે આપણાને સરકતા વર્તુળનો આભાસ કરાવશે.

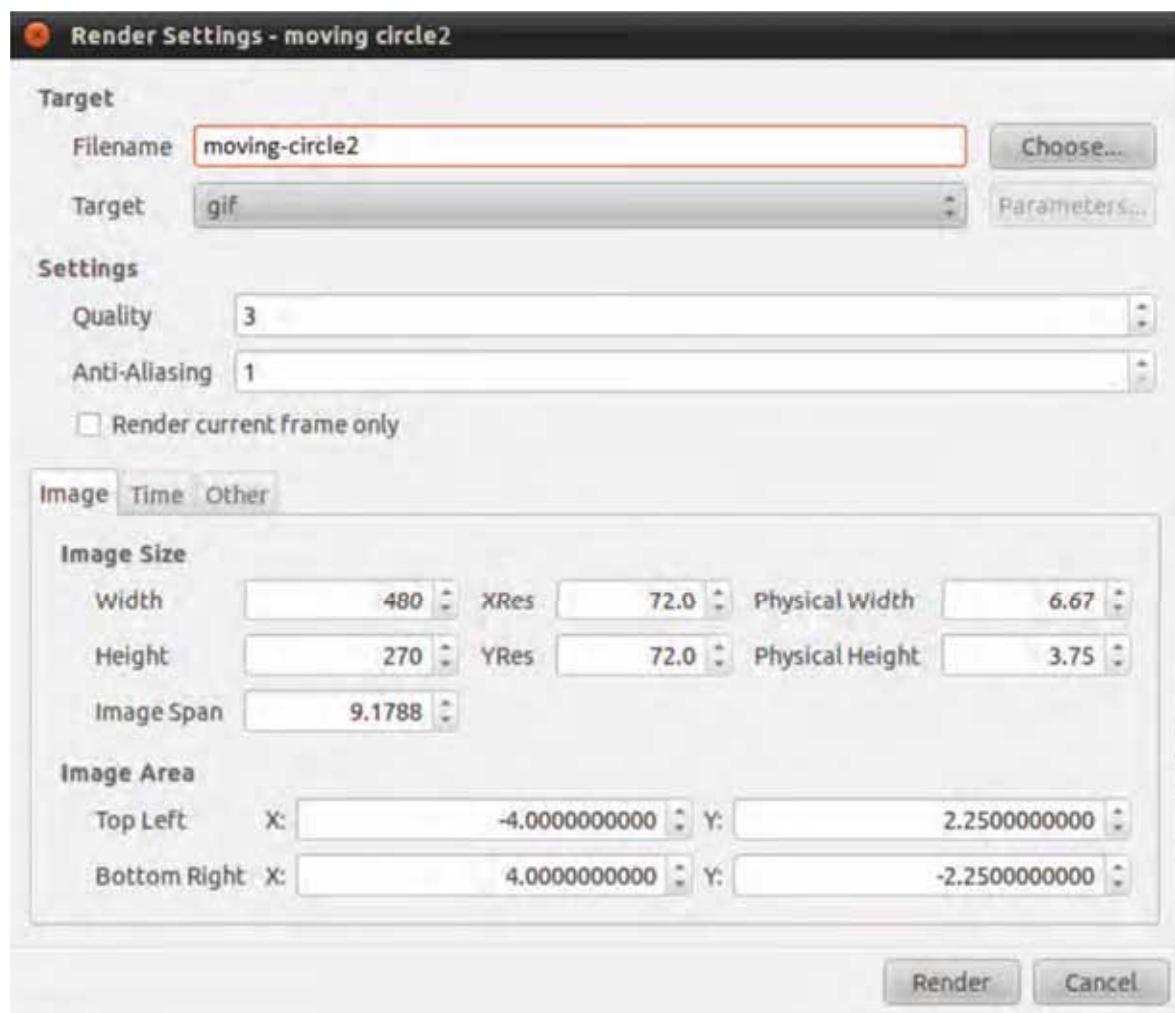

આકૃતિ 3.12 (a) : જમણી બાજુ 1s પર વર્તુળને ખસેડવા

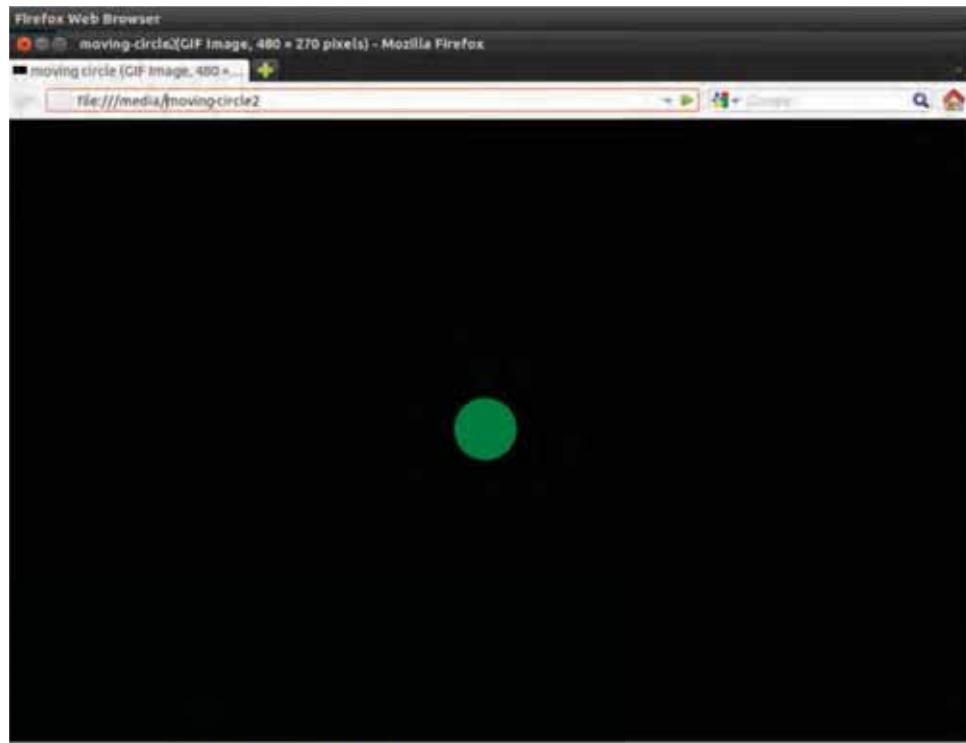
આકૃતિ 3.12(b) : વે-પોઈન્ટ

- હવે એનિમેશનને નિહાળવા માટે આપણે આપણા કમન્સું ‘રેન્ડરિંગ’ કરવું જરૂરી છે.
- રેન્ડરિંગ કરતાં પહેલાં, ‘એનિમેટ એડિટિંગ મોડ’માંથી બહાર નીકળવા બટન પર ક્લિક કરો.
- Caret → File → Save પર ક્લિક કરીને moving-circle2.sifz નામ વડે ફાઈલને સાચવી દો.
- Caret → File → Render પર ક્લિક કરીને moving-circle2.sifz ફાઈલ જ્યાં સાચવી હતી, ત્યાં જ નામ બદલીને moving-circle.gif તરીકે સાચવો. ફાઈલના સ્વરૂપ તરીકે Autoને બદલે .gif પસંદ કરીને આકૃતિ 3.13(a)માં દર્શાવ્યા મુજબ Render પર ક્લિક કરો. વિન્ડોના નીચેના ભાગે આવેલ સ્ટેટ્સ બાર પર તમને File rendered successfully સંદેશો દેખાશે.

આકૃતિ 3.13(a) : ફાઈલ રેન્ડરિંગ કરવી

- તમારા એનિમેશનને નિહાળવા વેબશ્રાઉઝરમાં moving-circle.gif ફાઈલ ખોલો. આકૃતિ 3.13 (b) પરિણામ દર્શાવે છે.

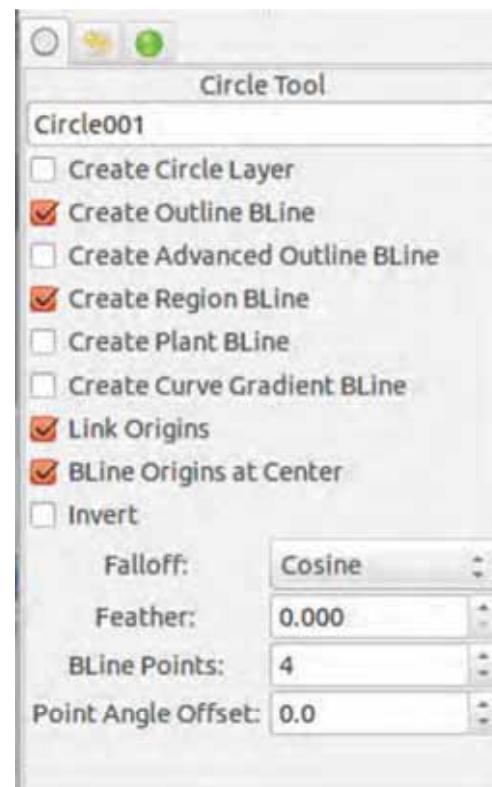

આકૃતિ 3.13(b) : એનિમેશનનું પરિષામ

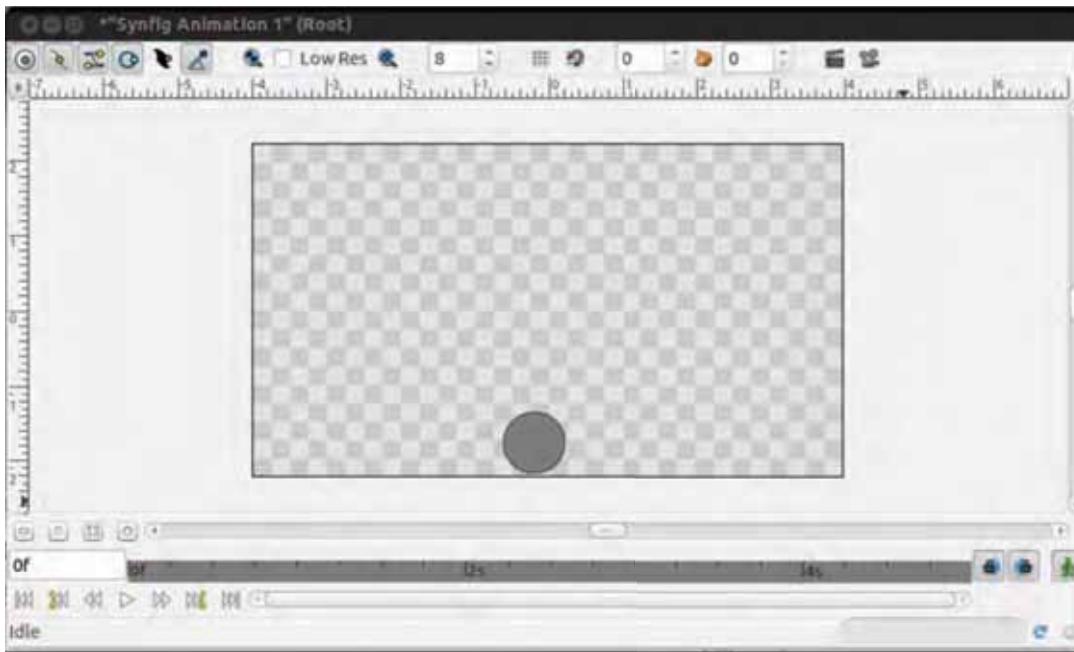
ટાઈમ લૂપનો ઉપયોગ કરવો

જો એનિમેશનનું ફરીથી પુનરાવર્તન થાય તેવું તમે ઈચ્છતા હોય, તો ટાઈમ લૂપ (Time loop)નો ઉપયોગ કરો. સાદા શરૂઆતમાં લૂપ (loop) એટલે 'ચક્કર' કે 'ફેશ' અને 'ટાઈમ લૂપ' એટલે અમુક સમય સુધી ચાલતું ચક્કર. તો ચાલો, ટાઈમ લૂપનો ઉપયોગ સમજવા આપણે ઉછળતા દડા (bouncing ball)નું ઉદાહરણ લઈએ. કી-ફેન્નની ડેવી રીતે નકલ કરવી તે પણ આપણે જોઈશું, જેથી એનિમેશનમાં ફરીથી ઓઝેક્ટને ગોઠવવાનો સમય બચે. આ ઉદાહરણમાં આપણે દડાને દીવાલ બાજુ ઉછાળીશું, દુલ્ખિકેટ કી-ફેન્ન સિદ્ધાંતના ઉપયોગ દ્વારા એનિમેશનનું બે વાર સર્જન થશે અને એનિમેશનના અંત સમય સુધી દડાનું ઉછળવાનું ચાલુ રહે તેવું દર્શાવવા ટાઈમ લૂપનો ઉપયોગ કરો.

- નવી ફાઈલ બનાવો.
- Circle ટૂલ પસંદ કરો અને Tool વિકલ્પમાં આકૃતિ 3.14માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Region અને Outline પસંદ કરો. આકૃતિ 3.15માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કેનવાસ પર વર્તુળ દોરો.

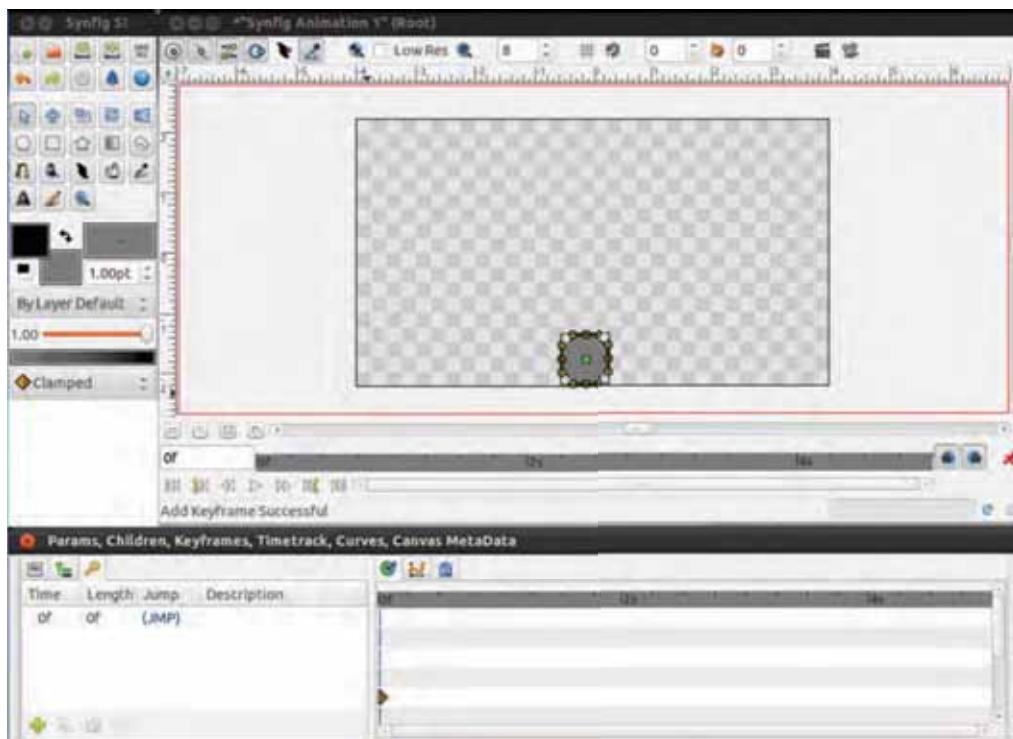

આકૃતિ 3.14 : Circle ટૂલના વિકલ્પો

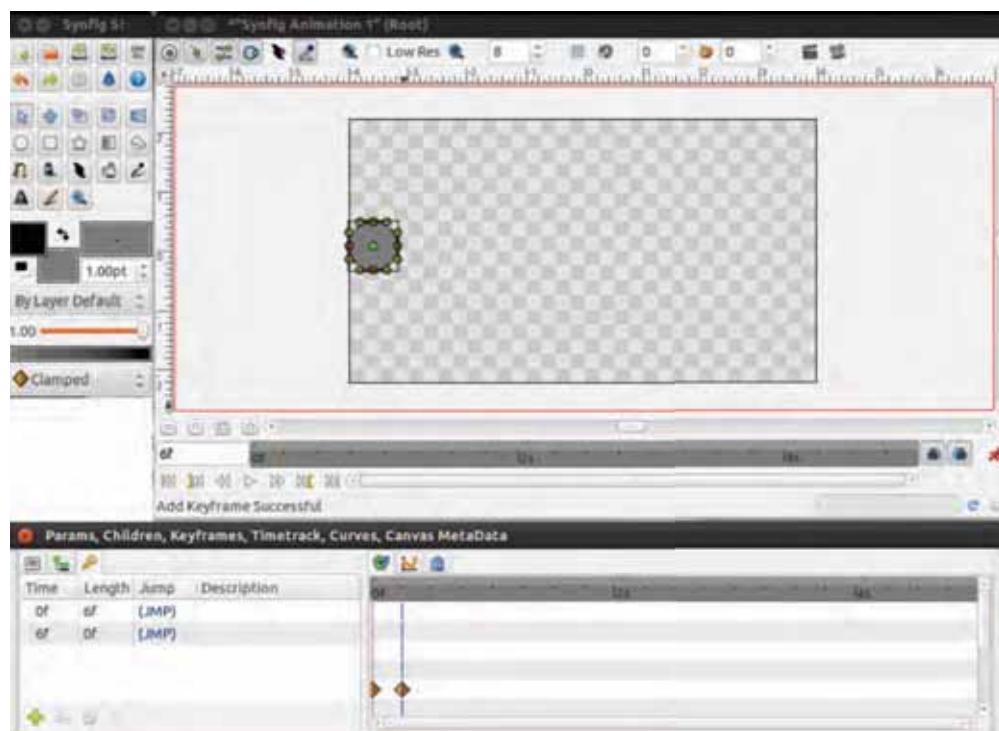
આકૃતિ 3.15 : Circle ટૂલ વડે દોરાયેલ દડો

- ‘ઓનિમેટ મોડ’ ચાલુ કરો. ટાઈમ-લાઇન ખાનામાં દડાને તેના સ્થાનથી થોડો ખસેડીને 0f સ્થાન પર લઈ આવો. હવે કી-ફેમ પેનલ પસંદ કરો અને કી-ફેમ પેનલના નીચેના ભાગે બટન પર ક્લિક કરીને કી-ફેમ ઉભેરો.

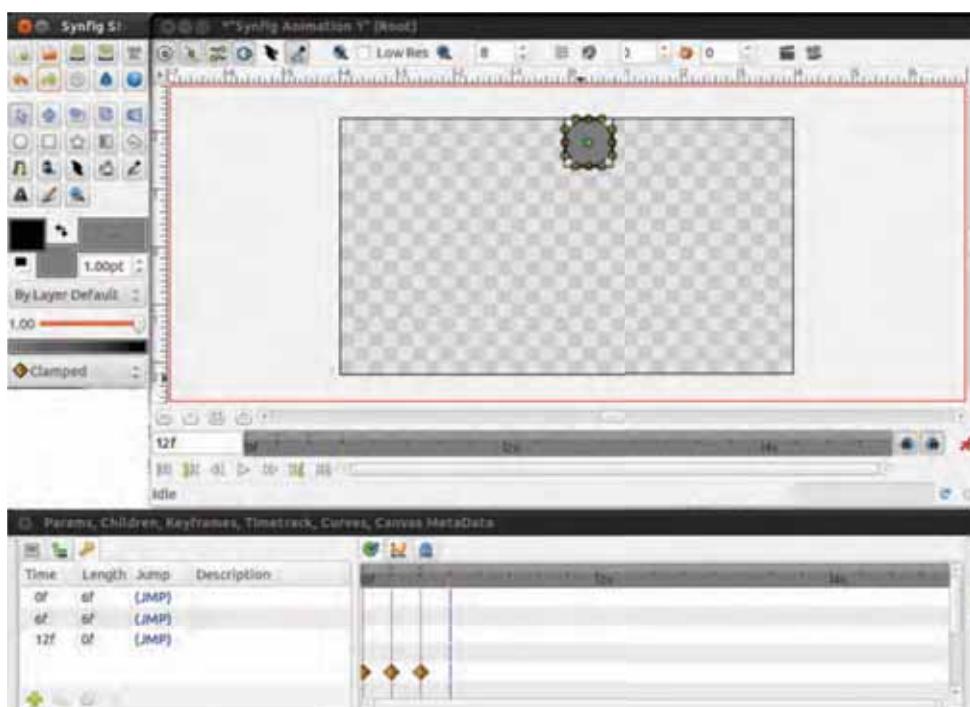
આકૃતિ 3.16 : 0f પર કી-ફેમ

- હવે ટાઈમલાઇનમાં 6f પર આવો અને દડાને નવા સ્થાન તરફ ધસડી જવ. આકૃતિ 3.17માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે 6f પર નવી ક્રી-ફેમ ઉમેરો.

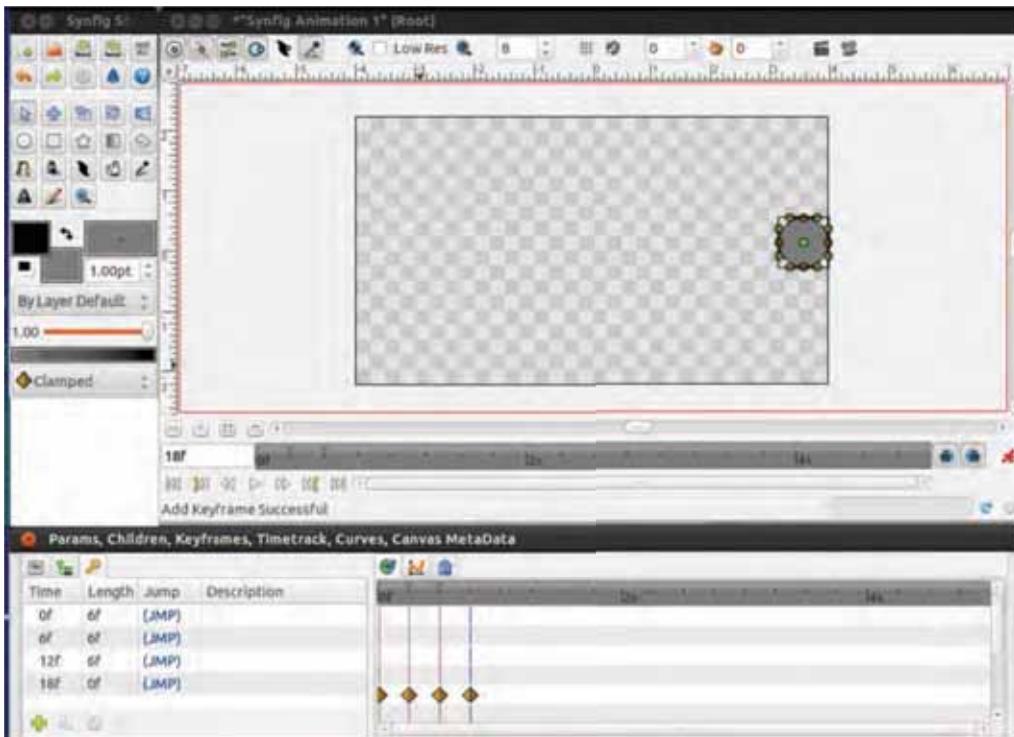

આકૃતિ 3.17 : 6f પર ઉમેરેલ ક્રી-ફેમ

- એ જ રીતે, “12f”, “18f” પર જઈને દડાને આકૃતિ 3.18 અને 3.19માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સ્થાન પર ધસડો.

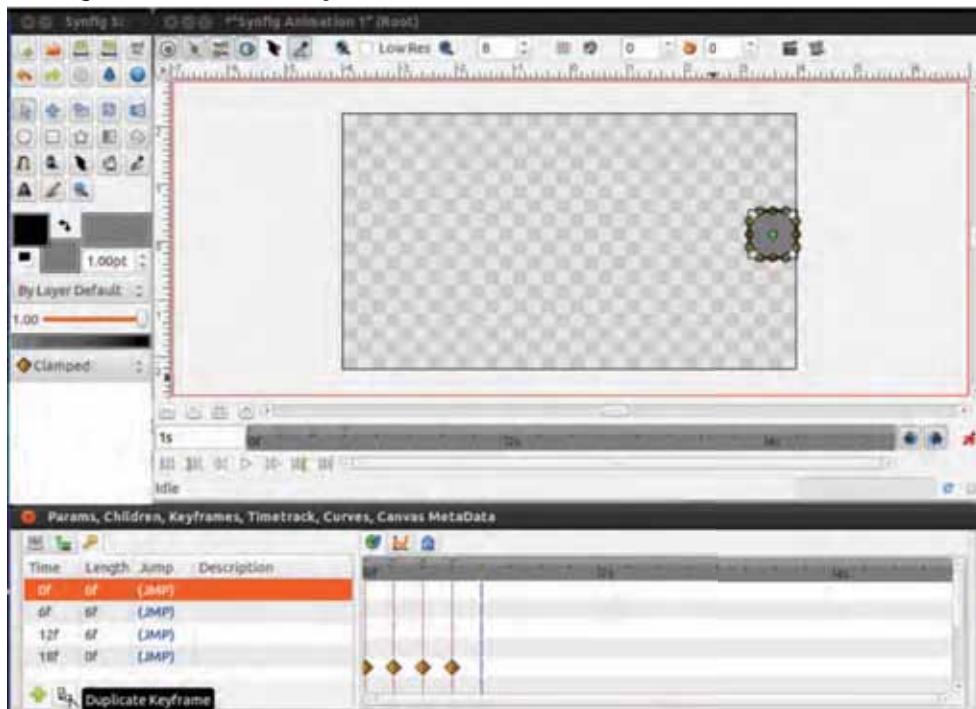

આકૃતિ 3.18 : 12f પર ઉમેરેલ ક્રી-ફેમ

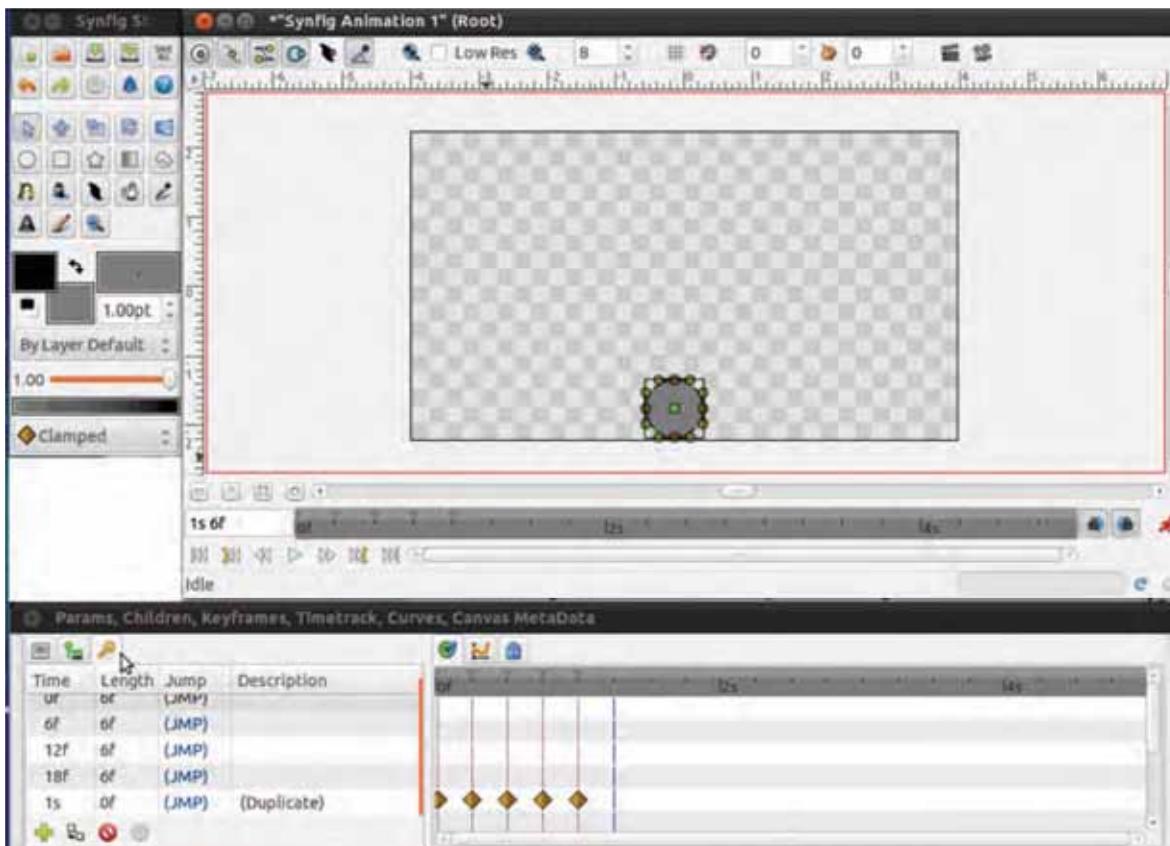

આકૃતિ 3.19 : 18f પર ઉમેરેલ કી-ફેમ

- હવે ટાઈમલાઇનમાં “1s” પર પાછા આવો. અહીં દો તેની મૂળ સ્થિતિમાં આવે કે જે “0f” પર હતી તે જરૂરી છે. માટે “0f” પરની કી-ફેમની આપણે નકલ બનાવવી જરૂરી છે. કી-ફેમ પેનલમાંથી “0f” કી-ફેમ પસંદ કરીને આકૃતિ 3.20માં દર્શાવ્યા મુજબ Duplicate Keyframe પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 3.21માં દર્શાવ્યા મુજબ “1s” પર નવી રૂલિટેક કી-ફેમ ઉમેરશે.

આકૃતિ 3.20 : 1s પર એક ‘રૂલિટેક કી-ફેમ’ ઉમેરવી

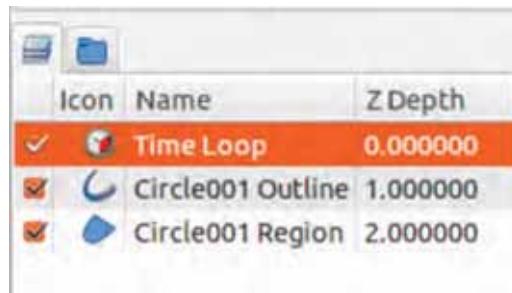
આકૃતિ 3.21 : ‘ડુલિકેટ ક્રીફેમ’ ઉમેર્યા પછી દર્શાવાતી પેનલ

- આ જ રીતે, દાનાં બે વાર ઓનિમેશન કરવા, આપણે 1s6f, 1s12f, 1s18f અને 2s 0f પર ડુલિકેટ ક્રીફેમ બનાવવી પડશે. આકૃતિ 3.22માં ડુલિકેટ ક્રીફેમ ઉમેરાયેલી જોઈ શકાય છે.

આકૃતિ 3.22 : ડુલિકેટ ક્રીફેમ ઉમેરવી

- હવે File → Preview કરીનો ઉપયોગ કરી ઓનિમેશનનું પૂર્વવલોકન કરો. તમે દાને બે સેકન્ડ સુધી બે વાર ઉદ્ઘટો જોઈ શકશો અને બે સેકન્ડ પછી તે રોકાઈ જશો. ઓનિમેશન છેક અંત સમય સુધી ચાલુ રહે તેવું આપણે ઈચ્છીએ છીએ. આપણા ટિક્સ્સામાં અંતસમય 5 સેકન્ડ છે.
- આપણે Circle Layerની ઉપર એક નવું Timeloop Layer ઉમેરીશું.
- સૌથી ઉપરના Circle Outline સ્તર પસંદ કરો. એ પછી રાઇટ ક્લિક કરી Add new layer → Other → Timeloop પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 3.23માં દર્શાવ્યા મુજબ એક નવું સ્તર (લેયર) ઉમેરશે.

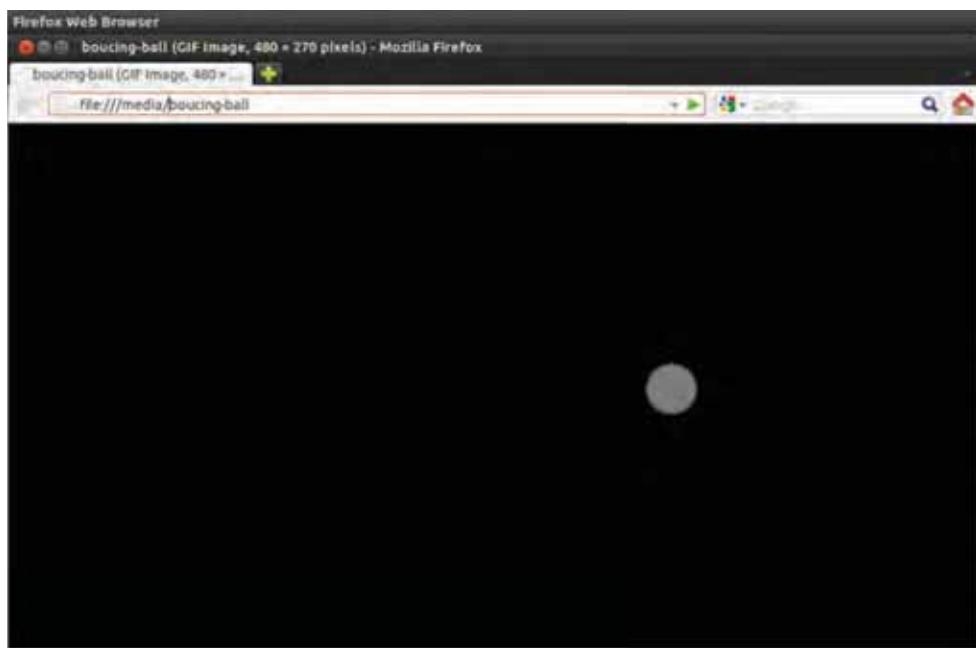
આકૃતિ 3.23 : Time loop લેયર ઉમેરવું

The screenshot shows the Params, Children, Keyframes, Timetrack, Curve editor for the Time Loop node. The Duration parameter is set to 1s.

Name	Value	Type
π Z Depth	0.000000	real
Link Time	0f	time
Local Time	0f	time
Duration	1s	time
Only For Positive Duration	☐	bool
Symmetrical	☒	bool

આકૃતિ 3.24 : Timeloopમાં સમયઅવધિ માટેના ઘટકો

- આકૃતિ 3.24માં (Timeloop) ના ઘટકો સમય અવધિ દર્શાવે છે, જે કેટલી ફેમ કે સેકન્ડ સુધી લૂપ ફરશે, તે દર્શાવે છે. આપણું એનિમેશન 2s સુધી બે વાર ચલાવાતું હોઈ આપણે તેને બદલીને 2s કરી શકીએ.
- એનિમેશનનું પૂર્વવલોકન કરો. તમે જોશો તો એનિમેશન છેક અંત સમય સુધી ચાલશે. જો તમે File properties વિન્ડોમાં અંત સમય બદલીને 10s કરશો, તો એનિમેશન 10 સેકન્ડ સુધી ચાલ્યા કરશે.
- ફાઈલને રેન્ડરિંગ કરો અને સાચવી લો. આકૃતિ 3.25 વેબબ્રાઉઝર ઉપરનું પરિણામ દર્શાવે છે.

આકૃતિ 3.25 : વેબબ્રાઉઝર ઉપર પરિણામ

આરાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે એનિમેશન કેવી રીતે બનાવાય તે શીખ્યા. Timebarના ઉપયોગ દ્વારા જુદાં-જુદાં સમયે ઓફ્ઝેક્ટના સ્થાનમાં કરતા ફેરફારને નોંધવા એનિમેટ ઓડિટ મોડ મદદરૂપ થાય છે. જ્યારે “એનિમેટ ઓડિટ મોડ”માં નહીં હોય ત્યારે ઓફ્ઝેક્ટમાં કરવામાં આવતાં કોઈ પણ ફેરફાર અથવા તેનાં પરિબળોની એનિમેશન પર કોઈ અસર થશે નહીં. ‘કી-ફેમ’ અને ‘વે-પોઇન્ટ’ના ઘ્યાલની ચર્ચા કરવામાં આવી. TimeLoop સ્લાના ઉપયોગ દ્વારા અંત સમય સુધી એનિમેશનને કેવી રીતે પુનરાવર્તિત કરવું, તે પણ આપણે શીખ્યા. સ્લાન (લેયર)ના ઘ્યાલ વિશે અને ઓફ્ઝેક્ટ પર અસર આપવા તેનો ઉપયોગ કરવા અંગે આપણે આગળના પ્રકરણમાં શીખીશું.

સ્વાધ્યાય

1. એનિમેશનની વ્યાખ્યા આપી તેના પ્રકારો જણાવો.
2. ‘ફેમ-બાય-ફેમ’ અને ‘સેલ (cel) એનિમેશન’ વર્ણવો.
3. ‘કી-ફેમ’ એટલે શું ?
4. ‘ટ્રીનિંગ’ એટલે શું ?
5. ‘એનિમેટ ઓડિટીંગ મોડ’ વર્ણવો.
6. ‘ટાઈમબાર’નો હેતુ જણાવો.
7. ‘મોફિંગ’ એટલે શું ?
8. ‘કાઈનેમેટિક્સ’ એટલે શું ? ત્રણ ઉદાહરણ આપો.
9. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો :
 - (1) નીચેના પૈકી ક્યો શબ્દ ઓફ્ઝેક્ટને અમુક સમયાંતરે દર્શાવવાની બાબતને રજૂ કરે છે ?
 - (a) ફેમ
 - (b) ઓફ્ઝેક્ટ
 - (c) કી-ફેમ
 - (d) પેનલ
 - (2) નીચેના પૈકી કઈ ટેક્નિકમાં, ધ્યેયમાં પહેલાં દરેક નાના ફેરફાર કરવામાં આવે છે અને પણી કમબદ્ધ રીતે દર્શાવવામાં આવે છે ?
 - (a) ફેમ-બાય-ફેમ એનિમેશન
 - (b) સેલ-એનિમેશન
 - (c) ટ્રીનિંગ
 - (d) મોફિંગ
 - (3) અંતસમય માટે સામાન્ય રીતે નીચે પૈકી ક્યો સમય ગોઠવાયેલ હોય છે ?
 - (a) 2s
 - (b) 5s
 - (c) 3s
 - (d) 6s
 - (4) નીચેના પૈકી કઈ બાબત એક ફેમ રજૂ કરે છે, જે ઓફ્ઝેક્ટના ગુણધર્મોમાં ફેરફાર નક્કી કરે છે ?
 - (a) ટાઈમલાઈન
 - (b) સ્લાન (લેયર)
 - (c) કી-ફેમ
 - (d) પેનલ
 - (5) નીચેના પૈકી ક્યું ‘વે-પોઇન્ટ’ રજૂ કરતો નિર્દેશક દર્શાવે છે ?
 - (a) વર્તુળ
 - (b) ચોરસ
 - (c) લંબચોરસ
 - (d) ચતુર્ભુંષા (ડાયમન્ડ)

- (6)** એનિમેટ એડિટ મોડમાં કેનવાસની ફરતે કિનારી (outline)નો રંગ ક્યો થઈ જય છે?
- (a) નારંગી (b) પીળો
 (c) લાલ (d) લીલો
- (7)** નીચેનાં પૈકી ક્યું પદ દસ્તાવેજમાં સમયની લંબાઈ નક્કી કરે છે?
- (a) ફેમ (b) ક્રી-ફેમ
 (c) લેયર (d) ટ્રીનિંગ
- (8)** નીચેનાં પૈકી કઈ સ્લાઇડબારની સાચી કિંમત છે ?
- (a) 3f9f (b) 3s9f
 (c) 3f9s (d) 3s9s
- (9)** નીચેનાં પૈકી ક્યું પદ અસરને રજૂ કરે છે, જેમાં એક છબી બીજી છબીમાં પરિવર્તિત થાય છે?
- (a) મોર્ફિંગ (b) ટ્રીનિંગ
 (c) કાઈનેમેટિક્સ (d) ક્રી-ફેમ
- (10)** ફેમ-પ્રતિ-સેકન્ડ માટે સામાન્ય રીતે નીચેના પૈકી કઈ ગોઠવણ હોય છે ?
- (a) 15 (b) 30
 (c) 24 (d) 28
- (11)** નીચેનાં પૈકી ક્યું પદ સાંધા હોય તેવા ઓઝેક્ટની ગતિ અને હલનચલનનો અભ્યાસ રજૂ કરે છે ?
- (a) એનિમેશન (b) કાઈનેમેટિક્સ
 (c) ટ્રીનિંગ (d) મોર્ફિંગ

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

1. ઉપરથી નીચે સરકતા જતા તારો (star)નું એનિમેશન તૈયાર કરો.
2. એક એવું એનિમેશન તૈયાર કરો કે જેમાં એક દઢો ભૌયતળિયે ઊછળતો હોય. અંતસમય સુધી એનિમેશન ચાલુ રાખવા ટાઈમ લૂપનો ઉપયોગ કરો.
3. વર્તુળ ડાબેથી જમણી તરફ જતું હોય અને એ જ વખતે તારો (star) જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ જતો હોય, તેવું એનિમેશન તૈયાર કરો.
4. અલગ-અલગ ઝડપ સાથે ઊછળતા ગ્રાણ દડાનું એનિમેશન તૈયાર કરો.

ઉગતા સૂર્યનું સુંદર દશ્ય હંમેશાં નયનરમ્ય લાગે છે. એમાંય વળી જો આ સૂર્યોદય પર્વતોની વચ્ચે જોવા મળે, તો દશ્ય વધુ આનંદદાયક બને છે. આ દશ્ય ઘડી બધી બાબતો કે વસ્તુઓ (ઓફિસ)નું બનેલું છે. જેમકે, સૂરજ, પર્વતની ટેકરીઓ, પક્ષીઓ, વૃક્ષો વગેરે. ધારોકે, આપણે આવા સૂર્યોદયના દશ્યનું અનિમેશન બનાવવું છે. હવે એ તો તમે સમજ જ શકો કે, કેનવાસ પર જ્યારે આપણો આ દશ્ય દોરીએ ત્યારે, આ દરેક ઓફિસ કાં તો કોઈ ઓફિસની આગળ હોય કે પાછળ હોય. ઉદાહરણ તરીકે, સૂર્ય (sun) પર્વતો (mountains)ની પાછળથી ઉદય પામે છે. આમ ‘sun’ નામનો ઓફિસ ‘mountain’ નામના ઓફિસની પાછળ જ મૂકવો પડે. એ જ રીતે જો પર્વતની ટેકરીઓ ઝૂપડી (hut)ની પાછળ હોય તો ‘hut’ નામનો ઓફિસ ‘mountain’ ઓફિસની ઉપર મૂકવો જોઈએ. આ પ્રમાણે આ ઉદાહરણમાં આપણે જાડ, પક્ષીઓ વગેરે જેવા અન્ય ઓફિસને કોઈ ઓફિસની આગળ કે પાછળ મૂકી શકીએ. આ પ્રકરણમાં આપણે ‘લેયર’ (સ્તર) નામના એક વિશિષ્ટ ઘ્યાલ વિશે શીખીશું, જે આપણાને ઉપર મુજબનું દશ્ય સર્જવામાં મદદરૂપ બનશે.

સ્તર (Layers)

સીન્ફિગમાં જુદા-જુદાં સ્તર કે જેના ઉપર આપણે આપણાં ચિત્રો કે ઓફિસ મૂકી શકીએ, તેને સ્તર (લેયર) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવાં સ્તર એકબીજાની ઉપર કે નીચે ઉપરા-ધારપરી રાખવામાં આવે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ ઉપરનું સ્તર નીચેના સ્તરને ઢાંકી દે છે. સ્તરને આપણે જુદા-જુદા કાગળ સ્વરૂપે કલ્યી શકીએ કે જે જુદા-જુદા આકારમાં કપાયેલા હોય. એક સ્તર પર આપણી પાસે તારા (star)ના આકારમાં કાપેલ કાગળ છે. બીજા સ્તર પર ચોરસ આકારમાં કપાયેલ કાગળ છે. શક્ય છે કે, ચોરસ કાગળ તારાના કોઈક ભાગને ઢાંકી પણ દેતો હોય.

સ્તરનો ઉપયોગ આપણાને દરેક ઓફિસ સાથે અલગ રીતે કાર્ય કરવાની સ્વતંત્રતા આપે છે. જ્યારે કોઈ ઓફિસને સુધારવામાં આવે ત્યારે તે તેની ઉપરના કે નીચેના અન્ય ઓફિસને જરાય અસર પહોંચાડતું નથી. સ્તરોની પુનઃગોઠવણી પણ કરી શકાય છે, અને એ રીતે બધા ઓફિસ કયા કમમાં દર્શાવાય તે કમ બદલવાની આપણાને છૂટ આપે છે. આમ, આપણે આપણા દશ્યના દેખાવને બદલી શકીએ છીએ.

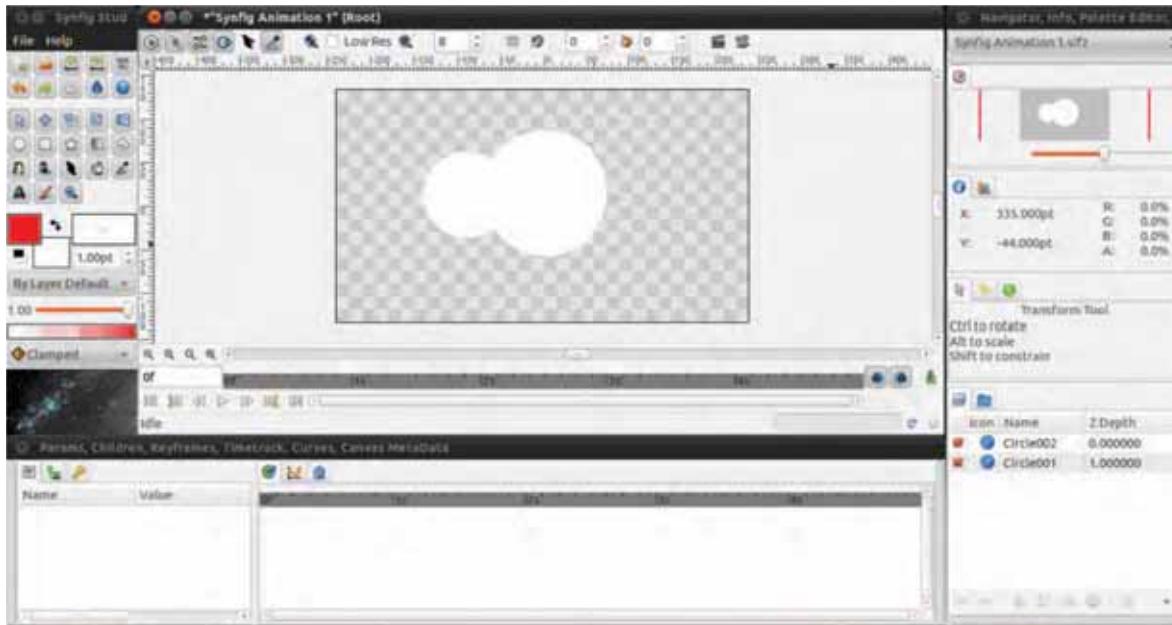
સીન્ફિગમાં કેનવાસના દરેક અલગ-અલગ તત્ત્વ અલગ-અલગ સ્તરોમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે આપણે વર્તુળ દોર્યું, ત્યારે તે એક અલગ સ્તર પર દર્શાવાયું. સીન્ફિગના સ્તર અન્ય અનિમેશન સોફ્ટવેરના સ્તર કરતાં નીચેની બે બાબતે જુદું પડે છે :

1. દરેક ઓફિસ, તત્ત્વ અને અસરોને તેમનું અલાયદું સ્તર હોય છે, અનેકવિધ અસર સાથેનું એક સ્તર હોયનું નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સ્તર કોઈ એક બાબત જેમકે, ઓફિસ, આઉટલાઇન કે છબી જ રજૂ કરે છે.
2. ઉપરનું સ્તર તેની નીચેના સ્તરના વર્તનમાં ફેરફાર કરી શકે. તે નીચેના સ્તરને સુધારી શકે કે તેને વિકૃત કરી શકે. અસરનો કે ‘ફિલ્ટર-લેયર’નો ઉપયોગ કરીને આવું કરી શકાય.

જુદા-જુદા પ્રકારનાં સ્તર હોય છે જેવાં કે ‘ગ્રેડિયન્ટ’, ‘બ્લર’, ‘ડિસ્ટોર્સન’, ‘ફિલ્ટર’ અને અન્ય. દરેક સ્તરને તેનાં પોતાનાં પરિબળો હોય છે. કોઈ પણ સ્તરને Layers Panelમાંથી પસંદ કરીને પછી Params Panelમાં જઈને આપણે જે-તે સ્તરનાં પરિબળો જોઈ

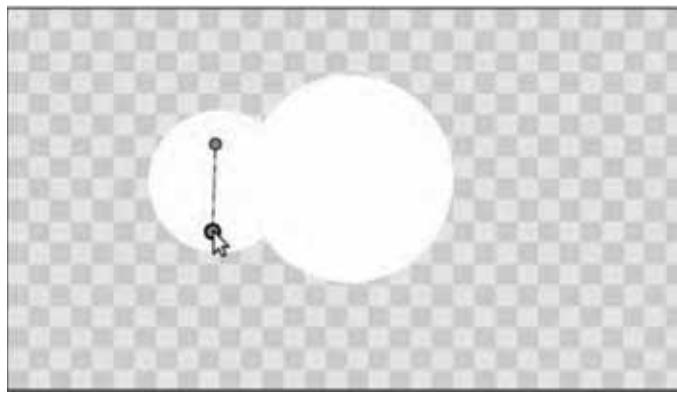
શકીએ છીએ. તો ચાલો, ઉદાહરણની મદદથી સ્તર (લેયર)ના ખ્યાલને સમજુએ. ધારોકે, આપણે વર્તુળ ધરાવતા સ્તરને ધીરે ધીરે આંદોલન થતી રંગ ગ્રેડિયન્ટ જેવી (gradient) અસર આપવી છે. ગ્રેડિયન્ટ જેવી અસર મેળવવા માટે નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો :

- નવી ફાઈલ બનાવો.
- Circle ટૂલનો ઉપયોગ કરીને બે વર્તુળ ઢોરો. વર્તુળનો રંગ સફેદ જ રાખો કે જેથી કરીને ગ્રેડિયન્ટની અસર જોઈ શકાય. આકૃતિ 4.1 આ બે વર્તુળ દર્શાવે છે.

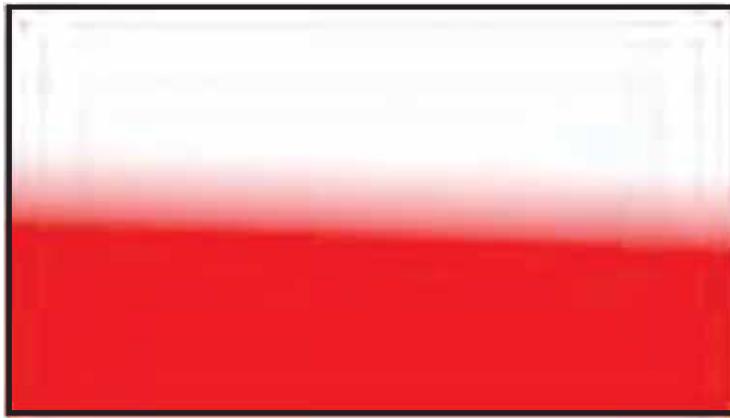
આકૃતિ 4.1 : જુદા-જુદા કદનાં બે વર્તુળ

- ટૂલબોક્સમાંથી Gradient ટૂલ પસંદ કરો. outline color માટે તમારી પસંદગી મુજબનો રંગ પસંદ કરો. અહીં આપણે લાલ રંગ પસંદ કર્યો છે. આકૃતિ 4.2માં દર્શાવ્યા મુજબ Gradient બિંદુને ઘસડો.

આકૃતિ 4.2 : ગ્રેડિયન્ટ ઉમેરવો

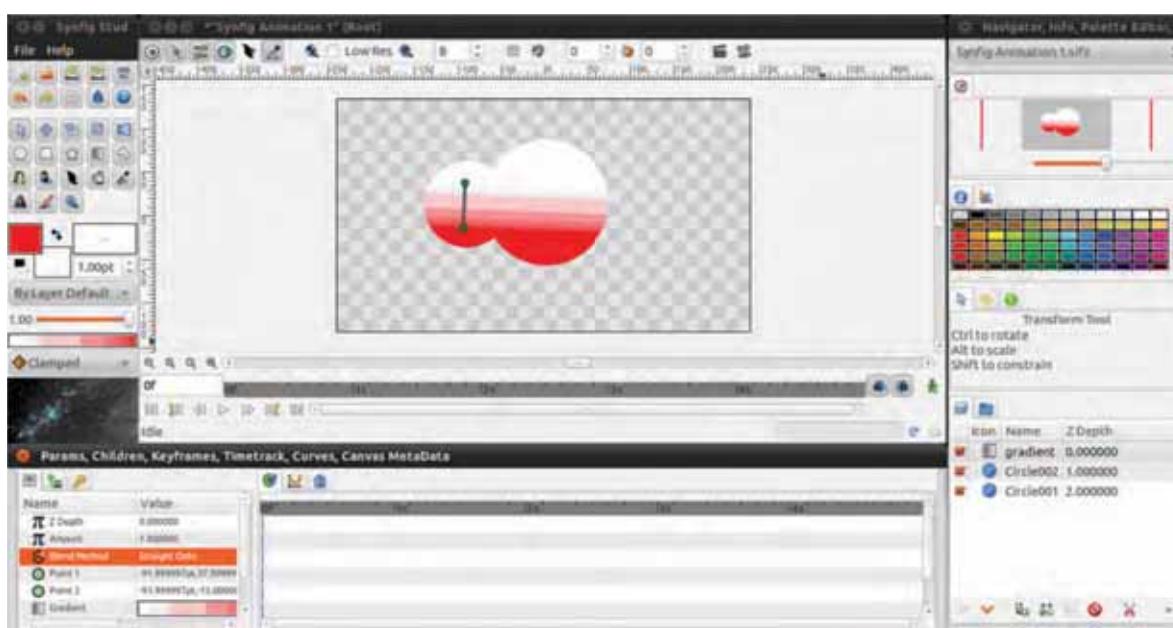
- આકૃતિ 4.3માં ગ્રેડિયન્ટ રંગ દ્વારા લગભગ આખું કેનવાસ રંગાઈ ગયેલું આપણે જોઈ શકીએ છીએ. જો તમે બેકગ્રાઉન્ડ સ્તર તરીકે ગ્રેડિયન્ટ રાખવા માંગતા હોય, તો આ ખૂબ જ ઉપયોગી બની શકે. પરંતુ આપણે તો ગ્રેડિયન્ટની અસર માત્ર ઓળજેકર પર જ થાય તેવું દ્રષ્ટીએ છીએ.

આકૃતિ 4.3: કેનવાસ પર ગ્રેડિયન્ટની અસર

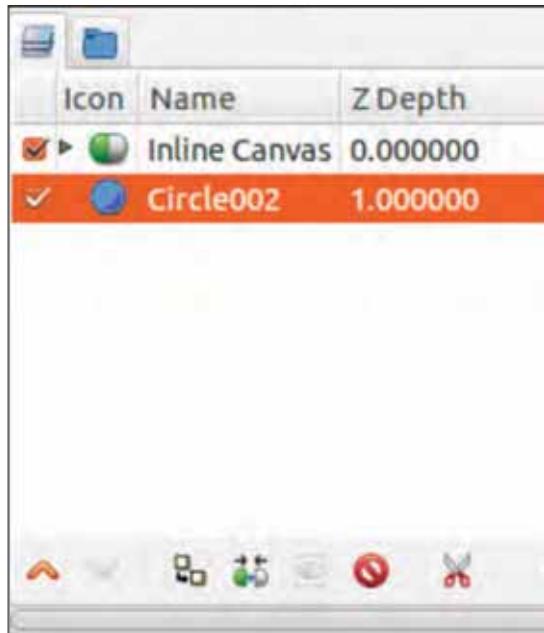
- ગ્રેડિયન્ટ સ્તરને પસંદ કરો અને Params ભાગ પર જાવ ત્યાં તમને blend method નામનું પ્રાચ્યલ (પેરામીટર) જોવા મળશે. ‘બ્લેન્ડ (Blend) મોડ’ એ નક્કી કરે છે કે કેવી રીતે છબીને તેની નીચે આવેલા ઘટકો સાથે ગોઠવવામાં આવે. સામાન્ય રીતે ‘Composite’ ગોઠવણા હોય છે, જે સ્તર પર રહેલી વિગતો દર્શાવે છે. Blend પદ્ધતિમાં આકૃતિ 4.4માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે પરિબળો ગોઠવણીને બદલીને ‘straight onto’ કરી દે છે. તમે એ જોઈ શકો છો કે, ગ્રેડિયન્ટનો ઉપયોગ હવે ઓફ્જેક્ટ લેયરની પાછળ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ આપણે એવું ઈચ્છાએ છીએ કે, ગ્રેડિયન્ટ માત્ર એક જ ઓફ્જેક્ટ સાથે ઉપયોગમાં આવે તેમજ ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની નીચેના બધા ઓફ્જેક્ટ પર નહીં. આ માટે આપણે ‘એનકેપ્સ્યુલેશન’ (encapsulation)નો ઉપયોગ કરીશું.
એનકેપ્સ્યુલેશન (પ્રાવૃત્ત) એટલે જુદી-જુદી વસ્તુઓને જૂથમાં ભેગી (ગ્રુપિંગ) કરવી. જો આપણે એવું ઈચ્છતા હોઈએ કે, કોઈ ચોક્કસ ઓફ્જેક્ટ અથવા ઓફ્જેક્ટના અમૂક સમૂહ પર ગ્રેડિયન્ટનો અમલ થાય તો આપણે તેવા ઓફ્જેક્ટને એક સ્તરમાં ભેગા (એનકેપ્સ્યુલેટ) કરવા પડે. આમ, એનકેપ્સ્યુલેશનના ઉપયોગ દ્વારા આપણે ગ્રેડિયન્ટને ફક્ત એક સ્તર માટે, અમલી બનાવી શકીએ. (અને એ પણ આ સ્તરની નીચેનાં સ્તરોને અસર આપ્યા વગાર).

આમ, આપણા ઉદાહરણમાં આપણે ગ્રેડિયન્ટ અને જેની ઉપર ગ્રેડિયન્ટની અસર આપવી છે, તે ઓફ્જેક્ટ પસંદ કરવા પડે અને તે બધાને ભેગા (એનકેપ્સ્યુલેટ) કરવા પડે.

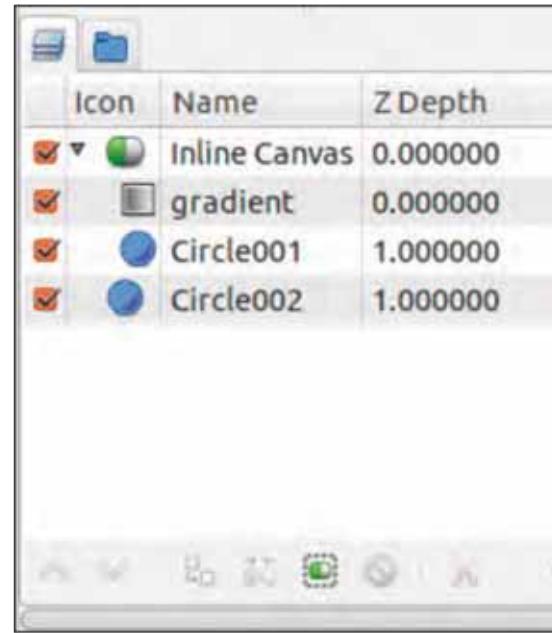

આકૃતિ 4.4 ‘Straight onto’ બ્લેન્ડ પદ્ધતિનો ઉપયોગ

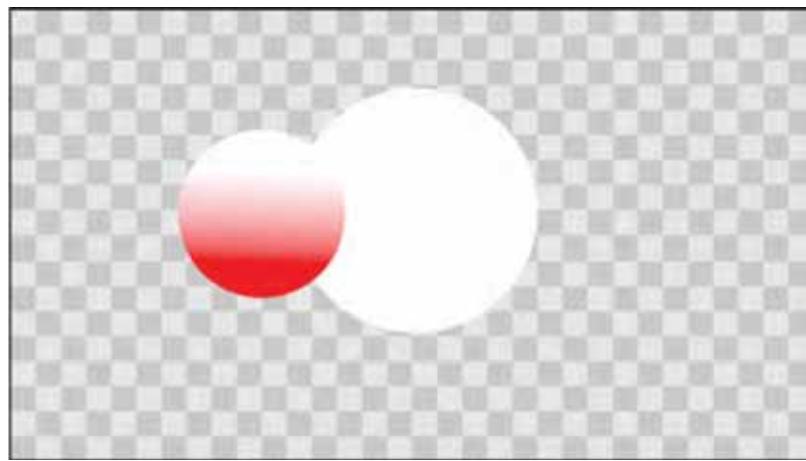
- જેના પર આપણો ગ્રેડિયન્ટની અસર આપવી છે, તે ગ્રેડિયન્ટ સ્તર અને સર્કલ લેયરને પસંદ કરો. (બે સ્તરને પસંદ કરવા CTRL કી દબાવીને પકડી રાખો.) જેના પર આપણો ગ્રેડિયન્ટની અસર આપવી છે. માઉસનું જમણું બટન દબાવીને Encapsulate પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 4.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ‘inline canvas’ નામનું નવું સ્તર બનશે. આ ફિલ્ચની નજીક તમે એક નાનો ટ્રિકોણ જોઈ શકશો. આ ટ્રિકોણ પર ક્લિક કરશો એટલે આકૃતિ 4.6માં દર્શાવ્યા મુજબ ‘ઇનલાઈન કેનવાસ’, ગ્રેડિયન્ટ અને સર્કલ લેયર એમ બગે સ્તરને દર્શાવવા વિસ્તરીને મોટું થશે. આકૃતિ 4.7માં માત્ર નાના વર્તુળમાં ગ્રેડિયન્ટની અસર સાથેનું કેનવાસ દર્શાવાય છે.

આકૃતિ 4.5 : ઇનલાઈન કેનવાસ સ્તર

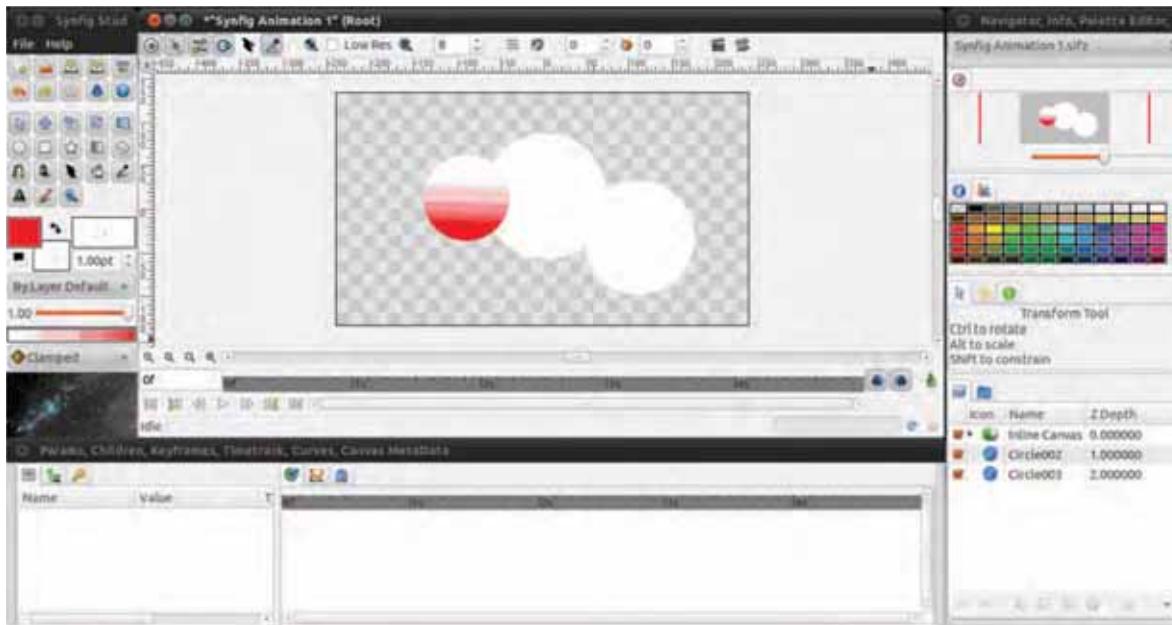

આકૃતિ 4.6 : વિસ્તરેલું ઇનલાઈન કેનવાસ લેયર

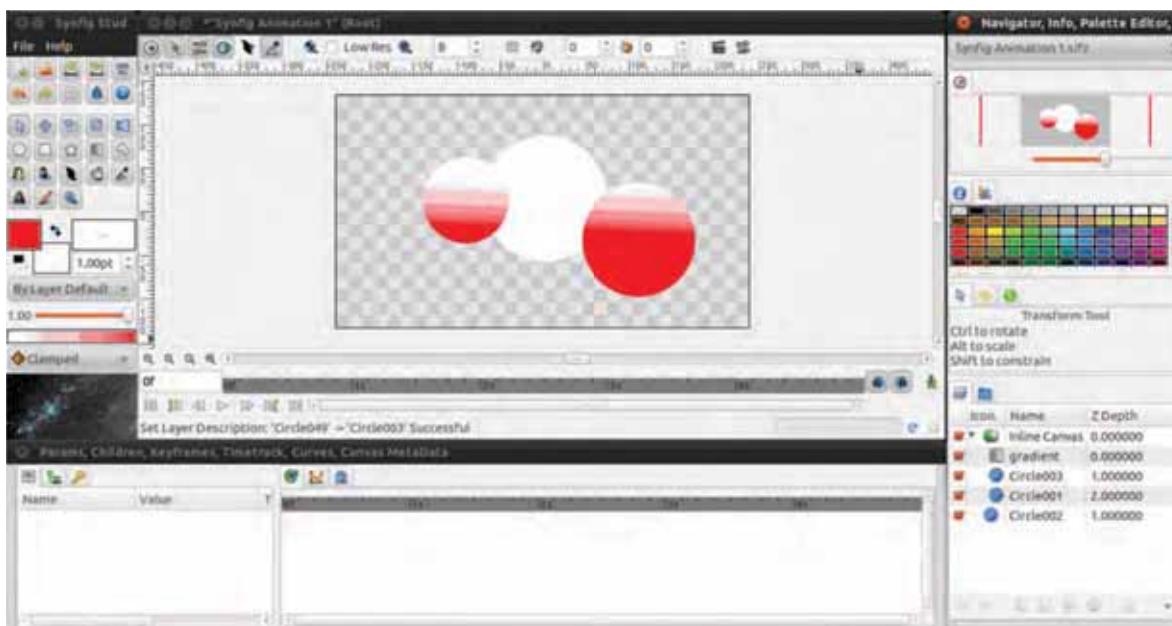
આકૃતિ 4.7 : એનકેપ્સ્યુલેશન પછી ગ્રેડિયન્ટ અસર દર્શાવતું કેનવાસ

આમ, આપણો એ જાણ્યુ કે, એનકેપ્સ્યુલેશનનો ઉપયોગ કરીને કેવી રીતે ઓળજેક્ટ પર ગ્રેડિયન્ટની અસર આપી શકાય છે. આને વધુ સ્પષ્ટ કરવા આકૃતિ 4.8માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ચાલો circle ટૂલનો ઉપયોગ કરી એક વધુ વર્તુળ ઉમેરીએ.

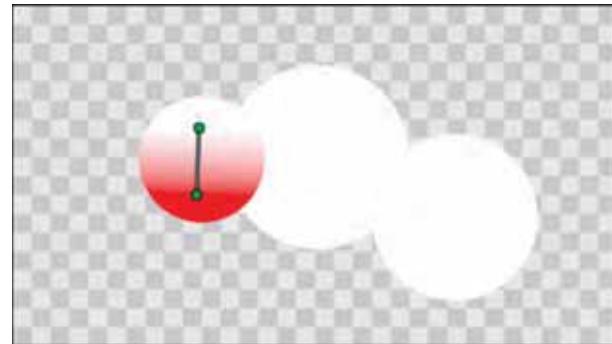
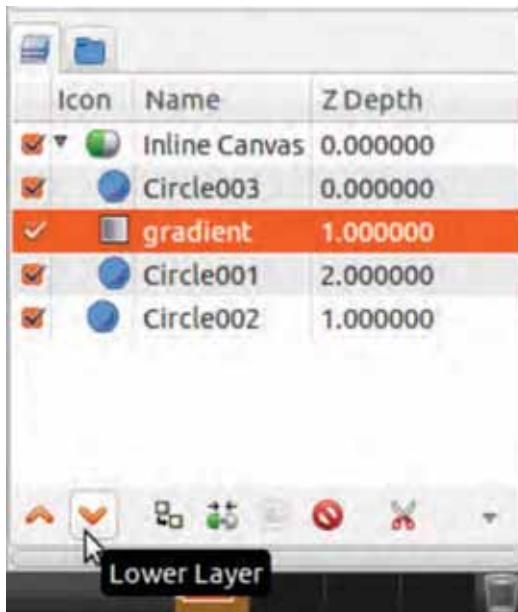
આકૃતિ 4.8 : નવા સ્તર સાથે નવું વર્તુળ

હવે, આ નવા સર્કલ લેયરને ઇનલાઇન કેનવાસ સ્તરમાં ધસડીને લઈ જાવ. આપણા સર્કલ લેયરને બિલકુલ ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની નીચે મૂકીશું, અને એની અસર આકૃતિ 4.9 માં દર્શાવ્યા મુજબ દેખાશે. અહીં તમે એ જોઈ શકશો કે, ગ્રેડિયન્ટની અસર એનકેપ્સ્યુલેટેડ વિસ્તારની અંદરના ઓભેક્ટ્સને આપવામાં આવી છે.

આકૃતિ 4.9 : ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની નીચે મૂકવામાં આવેલ નવું સર્કલ લેયર

જો આપણે આકૃતિ 4.10 (a)માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Lower Layer બટનનો ઉપયોગ કરીને જો આપણે ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની ફેરગોઠવણી કરીએ તો, એ પછી ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની માત્ર એકાદ સર્કલ લેયરને અસર અપાશે. બીજા શર્દોમાં આપણે કહી શકીએ કે, ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની અસર માત્ર એ ૪ સ્તર પર થશે કે જે એનકેપ્સ્યુલેટેડ વિસ્તારમાં તેની નીચે આવેલા હોય. આકૃતિ 4.10 (b) આ ફેરગોઠવણીની અસર દર્શાવે છે.

આકૃતિ 4.10 (a) :

ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની ફેરગોઠવણી

આકૃતિ 4.10 (b) :

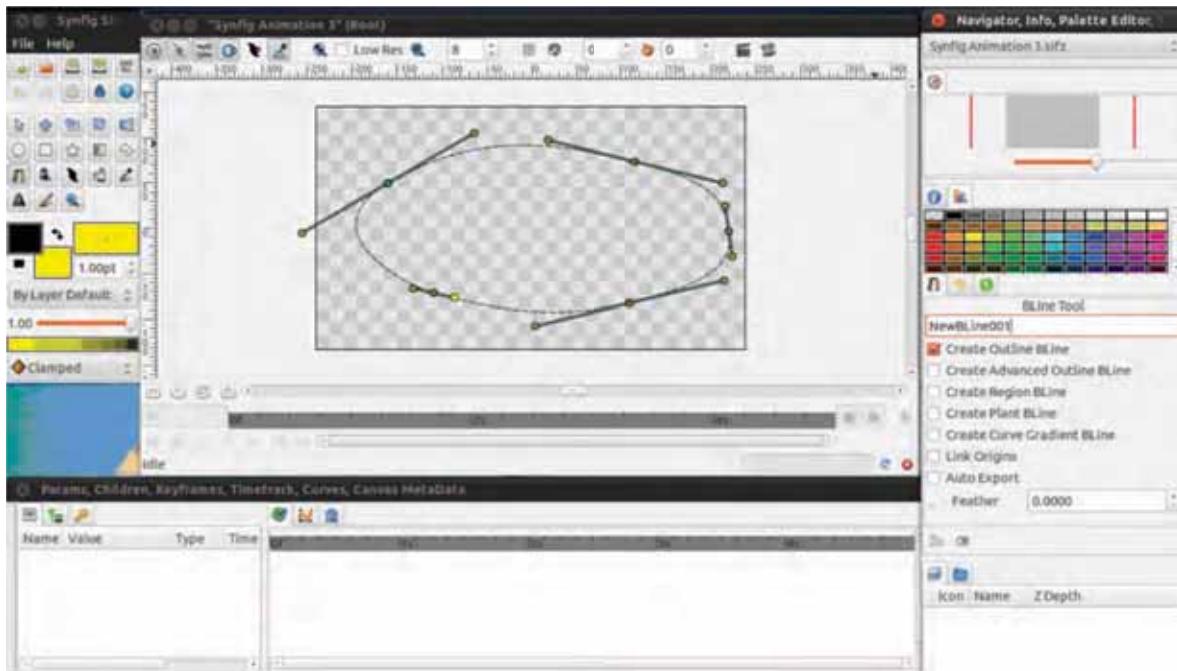
ગ્રેડિયન્ટ સ્તરની ફેરગોઠવણીની અસર

અહીં યાદ રાખવા જેવો અગત્યનો મુદ્દો એ છે કે, સ્તર માત્ર એ માહિતીમાં સુધારો કરી શકે છે કે, જે તેની તરત નીચેના સ્તર પાસેથી મળે. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણે ‘ઈનલાઇન કેનવાસ’ની અંદર, સ્તરની ઉપર Blur Layer (જીલર લેયર)નો ઉપયોગ કર્યો હોય, તો તે માત્ર ‘ઈનલાઇન કેનવાસ’ સ્તરને જ થોડું ઝાંખું (જીલર) કરશે, નહીં કે, ઈનલાઇન કેનવાસ ડેટાની આવેલા તમામ સ્તરને.

નિર્ધારિત પથ પર ચકાકાર ભ્રમણ

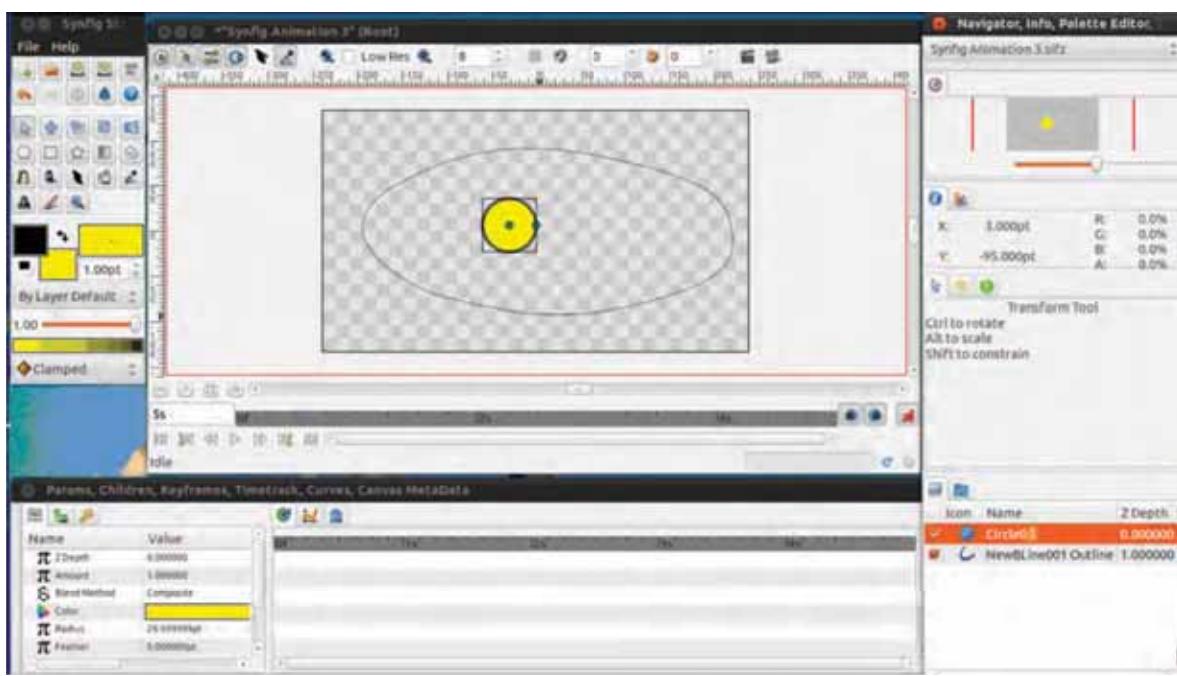
એનકેપ્યુલેશનના ખ્યાલનો ઉપયોગ કરીને, ચાલો ચોક્કસ પથની આસપાસ ફરતા દડાનું અન્ય ઉદાહરણ ચર્ચા કરીએ. અગાઉના પ્રકરણમાં વર્ણવેલ ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ તરફ સરકતા વર્તુળના આપણા એનિમેશનના ઉદાહરણમાં આપણે શરૂઆતનું સ્થાન અને અંતનું સ્થાન દર્શાવેલ. સીનિઝ પથ સીધો હોવાનું આપમેળે ધારી લે છે. પરંતુ અહીં આપણા ઉદાહરણમાં તો આપણે આપણા ઓંજેક્ટને આપણા નિર્દિષ્ટ પથ પર ફેરવવું છે. ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિર્ધારિત પથ બનાવવા નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો :

- નવી ફાઈલ બનાવો.
- તો ચાલો, Bline ટૂલનો ઉપયોગ કરીને સૌપ્રથમ આપણે ચકાકાર ભ્રમણ માટેનો આપણો પથ તૈયાર કરીએ. Bline ટૂલ પસંદ કરીને આકૃતિ 4.11માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનો લંબગોળ આકારનો પથ દોરો. Tool વિકલ્યમાં માત્ર Create Outline Bline વિકલ્ય પસંદ કરો.

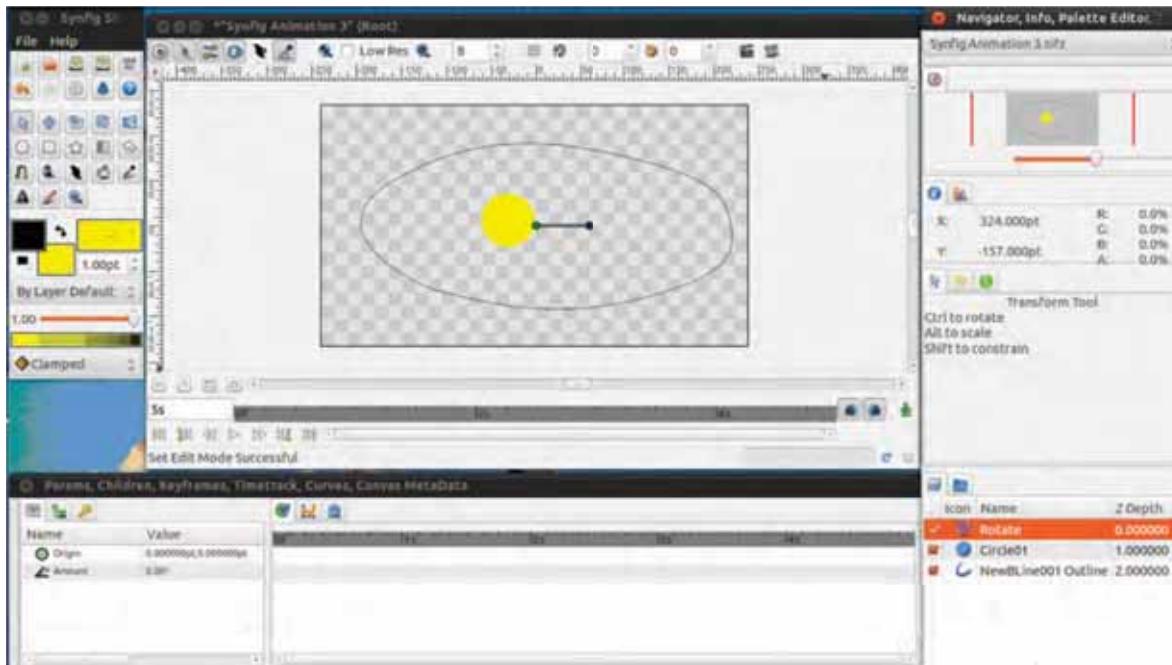
આકૃતિ 4.11 : Bline ટૂલ વડે પથ તૈયાર કરવો

- Blineને બંધ કરવા Transform ટૂલ પસંદ કરો. (Esc કી દબાવવાથી Blineને દૂર કરાશો.)
- હવે Circle ટૂલને પસંદ કરો. Palette Editorનો ઉપયોગ કરીને તમને ગમતો રંગ પસંદ કરો અને આકૃતિ 4.12માં દર્શાવ્યા મુજબ કેનવાસ પર વર્તુળ દોરો.

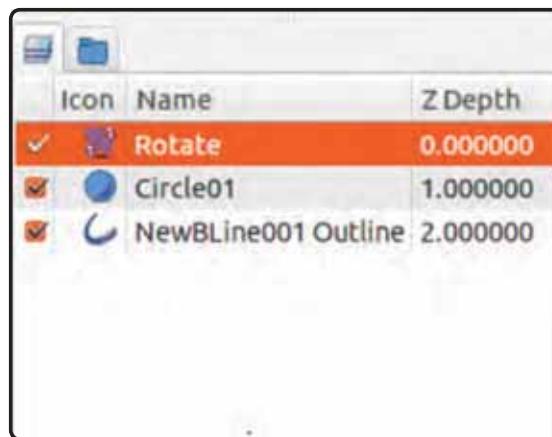

આકૃતિ 4.12 : વર્તુળ બનાવવું

- ચાલો, Circle Layerની ઉપર એક નવું Rotate Layer ઉમેરીએ. layers પેનલમાં Circle Layer → Right Click → New layer → Transform → Rotate પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 4.13 (a) અને 4.13 (b) માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Circle Layerની ઉપર rotate નામનું એક નવું સર ઉમેરશે.

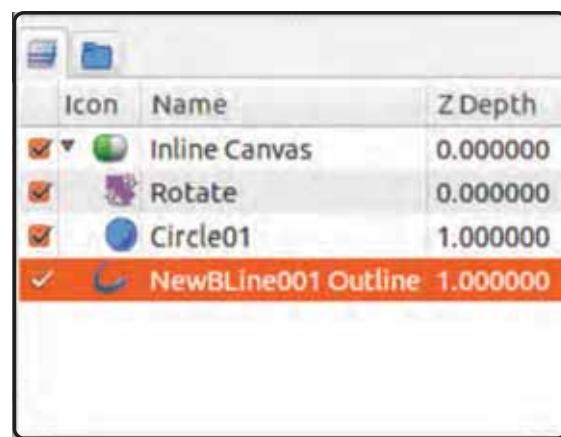
આકૃતિ 4.13 (a) : Circle Layerની ઉપર નવું Rotate Layer

આકૃતિ 4.13 (b) : Circle Layerની ઉપર Rotate Layer દર્શાવતી Layers Panel

આપણે વર્તુળને ફેરવવાનું હોવાથી આપણે Circle Layerની ઉપર Rotate Layer ઉમેયું છે.

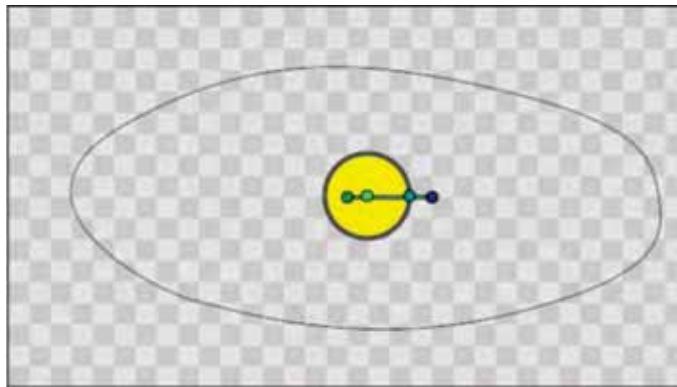
- હવે આપણે Rotate Layer અને Circle Layer બચેને ભેગા (એનકોપ્સ્યુલેટ) કરીશું. આ બચે સ્તરોને પસંદ કરવા Layers panelમાં Rotate Layer પર ક્લિક કરો, shift કી દબાવી રાખીને Circle Layer પસંદ કરો.
- માઉસનું જમણું બટન દબાવી Encapsulate પસંદ કરો. આમ, Rotate અને Circle Layer બચે inline canvas નામના સ્તરમાં

આકૃતિ 4.14 : ભેગાં થ્યેલ Rotate અને Circle સર

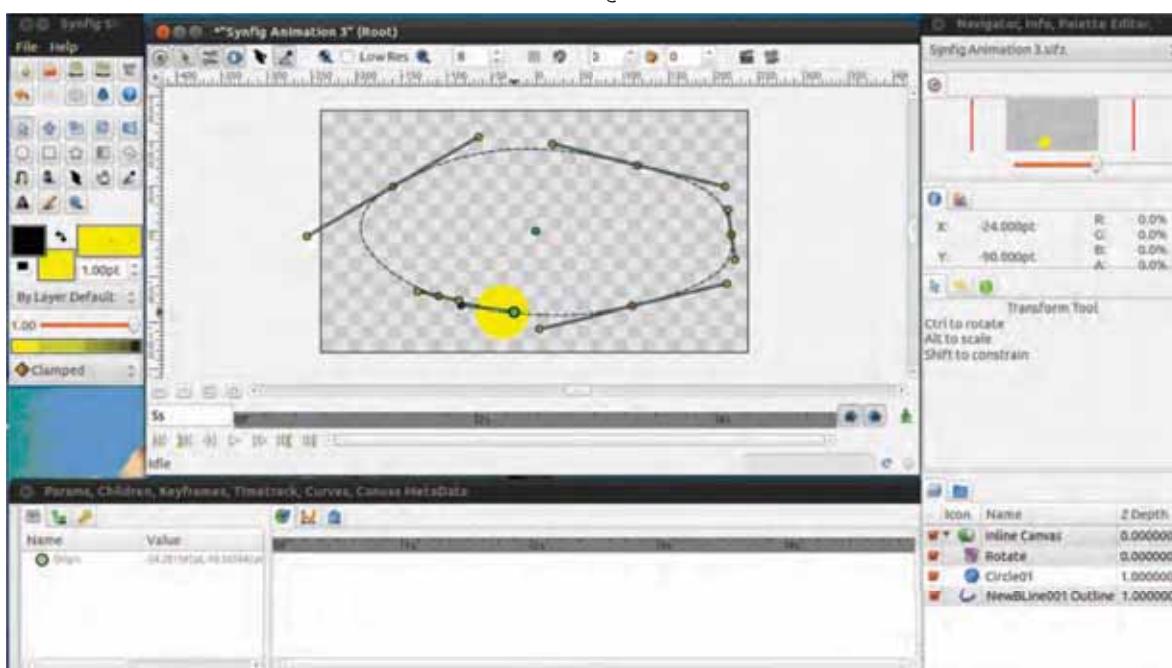
ભેગાં (એનકેષ્યુલેટ) થઈ ગયાં. આ રીતે બનેલા એનકેષ્યુલેટ સ્તરનું નામ તમે બદલી શકો. આકૃતિ 4.14માં આ એનકેષ્યુલેટ સ્તર �Inline Canvas દર્શાવાય છે.

- Rotate અને Circle સ્તરને પસંદ કરીને તેના Green Duckને આકૃતિ 4.15માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે એકબીજાંની નજીક લઈ આવો.

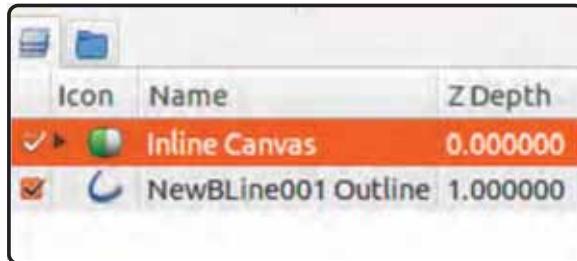
આકૃતિ 4.15 : Green Ducksને એકબીજાની નજીક ધર્સાવા

- Inline Canvas પસંદ કરો અને તેના ‘ગ્રીન ડક’ને પસંદ કરો. CTRL કી દબાવી રાખીને Rotation Layerને પસંદ કરો. CTRL કી દબાવેલી રાખીને Rotation Layer પરનું Blue Duck પસંદ કરો. CTRL કી દબાવી રાખીને Bline સ્તર પસંદ કરો. હવે કેનવાસમાં જ્યાંથી વર્તુળ શરૂ થાય તેમ ઠથ્થો છો, ત્યાં Bline પરના માઉસનું જમણું બટન દબાવો, ‘Link to Bline’ વિકલ્પ પસંદ કરો.
- Link to Bline લાક્ષણિકતા ઓફ્જેક્ટના શિરોબિંદુ (vertex)ને Blineના શિરોબિંદુ સાથે જોડવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. શિરોબિંદુ Blineના શિરોબિંદુ સાથે જોડાઈ જાય છે અને તેને તેની સાથે જ ખસેડી શકાય છે. Bline વિકલ્પની કડીના ઉપયોગની અસર આકૃતિ 4.16માં દર્શાવાય છે.

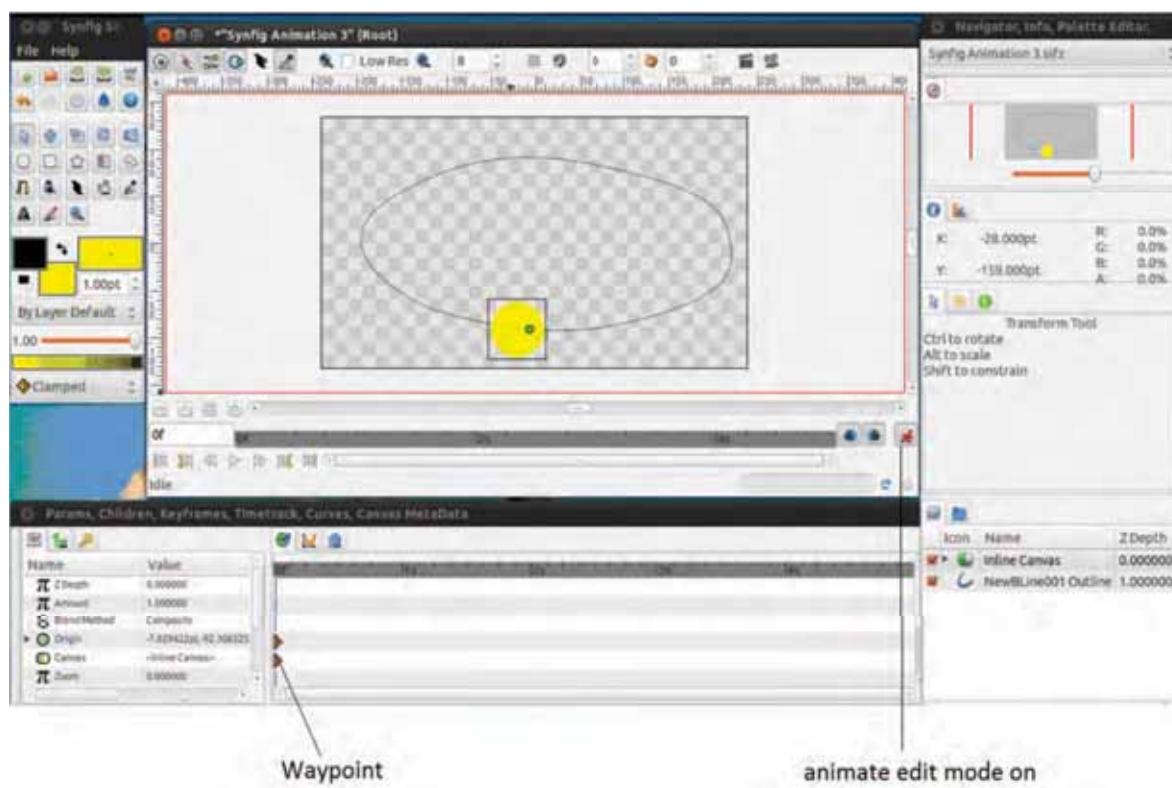
આકૃતિ 4.16 : Link to Bline વિકલ્પ પસંદ કર્યા બાદ

- Inline Canvas સ્તરને બંધ કરવા તેની નજીક દેખાતા નાના ટ્રિકોણ પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 4.17માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Inline Canvas પસંદ કરો.

આકૃતિ 4.17 Inline canvas સ્તરની પસંદગી

- ‘એનિમેશન એડિટિંગ મોડ’ ચાલુ કરો.
- આકૃતિ 4.18માં તમે કેનવાસની ફરતે લાલ રંગની લીટી જોઈ શકો છો, જે એમ દર્શાવે છે કે, ‘એનિમેશન એડિટિંગ મોડ’ ચાલુ થઈ ગયો છે. આકૃતિ 4.18માં દર્શાવ્યા મુજબ શરૂઆતનું સ્થાન નોંધવા ટાઈમલાઈનમાં Of ઉપર ‘ગ્રીન ડક’નો ઉપયોગ કરી વર્તુળને થોડુંક ઘસડો. Of પર એક ‘વે-પોઇન્ટ’ ઉમેરાયો હશે, જે તમે જોઈ શકશો.

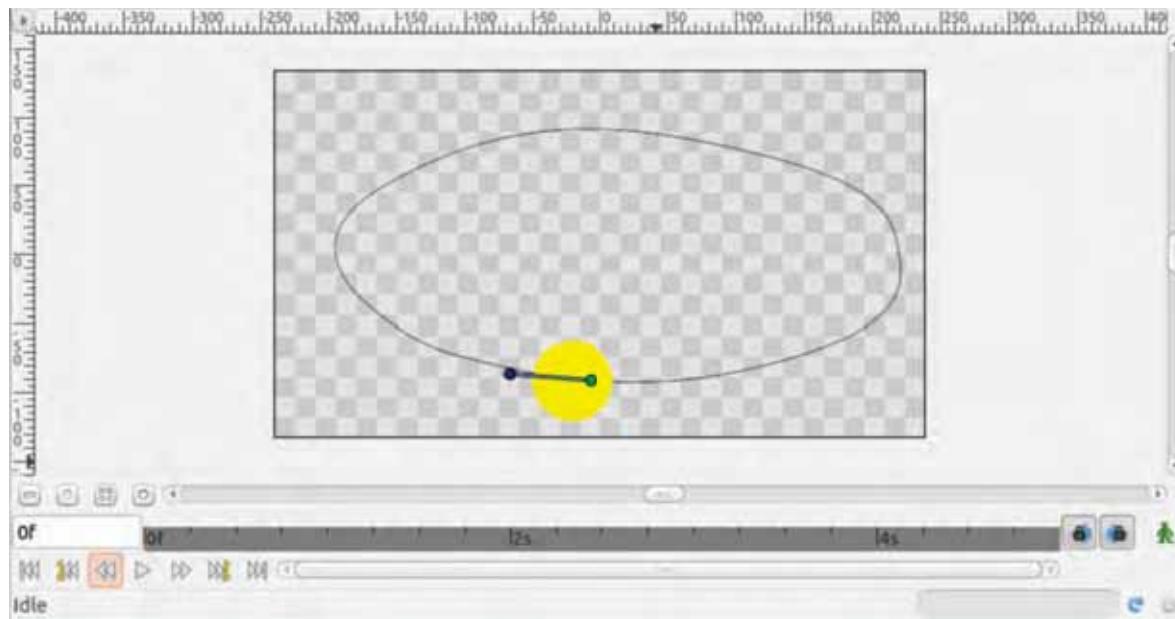

આકૃતિ 4.18 : ટાઈમલાઈનમાં 0s સ્થાન પર નોંધણી

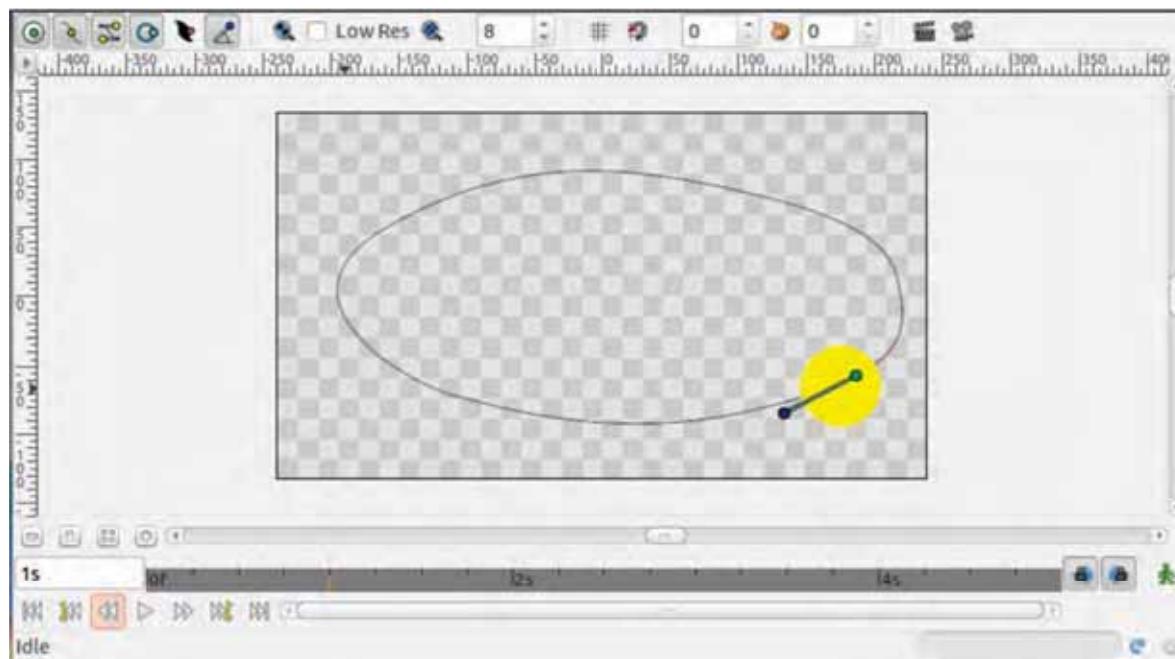
- હવે ટાઈમલાઈનમાં 5s સ્થાન પર ક્લિક કરો, અને ગ્રીન ડકનો ઉપયોગ કરીને તમે blineના અંતસ્થાન પર પછોંચો, ત્યાં સુધી વર્તુળને ઘરિયાળની ઊંઘી દિશામાં ઘસડો. આકૃતિ 4.19 4.19 (a), (b), (c), (d),

(e) અને (f) વર્તુળ શરૂઆતના સ્થાન પરથી અંત સ્થાન સુધી ઘસડાયાનું દર્શાવે છે. દરેક છબીમાંની ટાઈમલાઇન તે ચોક્કસ સમયે વર્તુળનું સ્થાન દર્શાવે છે.

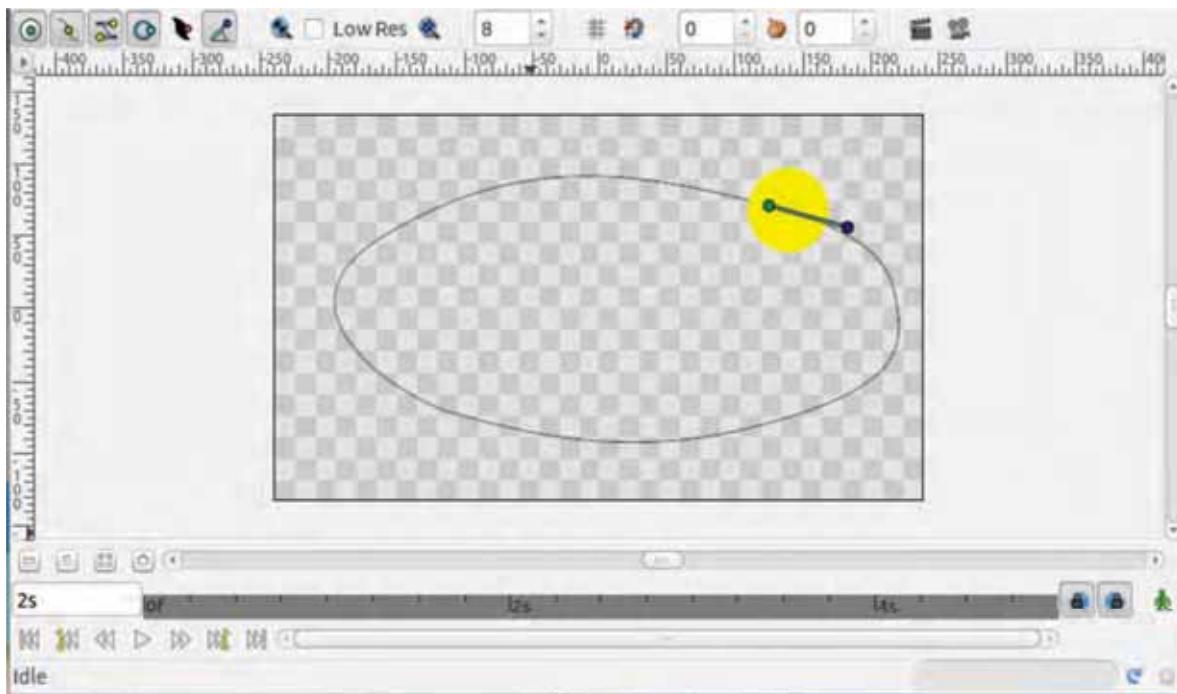
નોંધ : વર્તુળને ઘડિયાળની દિશામાં ફેરવીને સીધું જ અંત સ્થાન પર ન ઘસડો. આમ કરવાથી જુદાં-જુદાં સમય-સ્થાન પર વર્તુળનું સ્થાન યોગ્ય રીતે નોંધી શકશે નહીં.

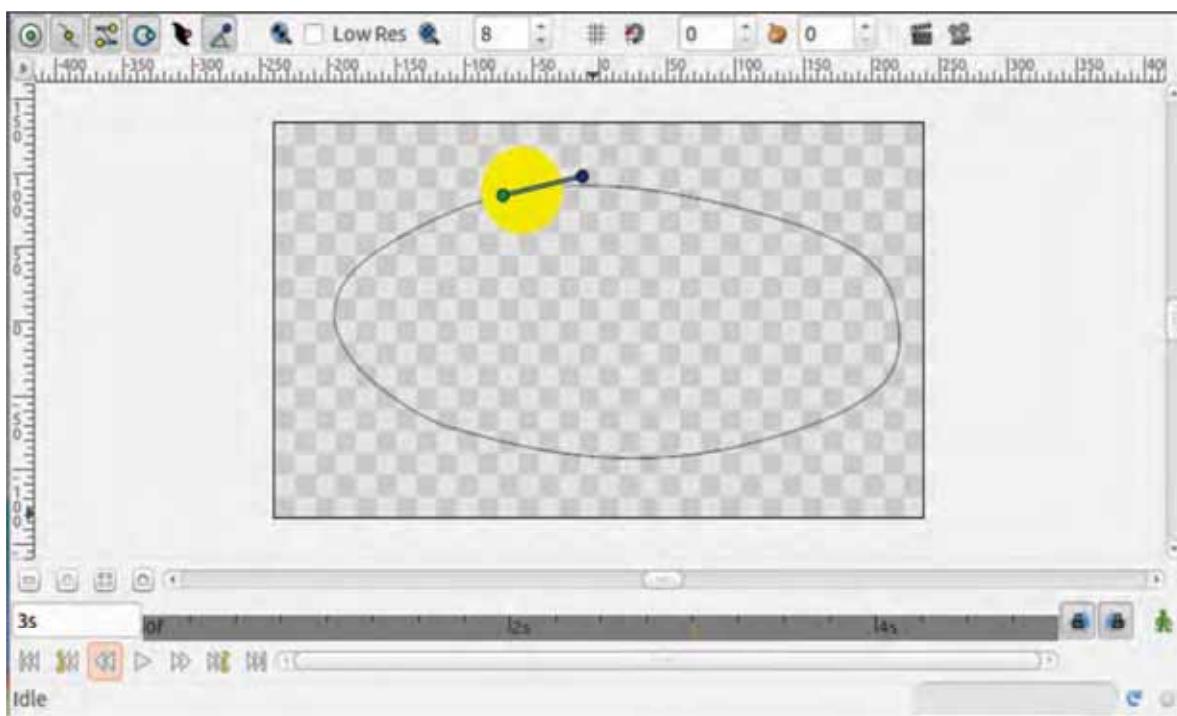
આકૃતિ 4.19(a) : 0f પર વર્તુળનું સ્થાન

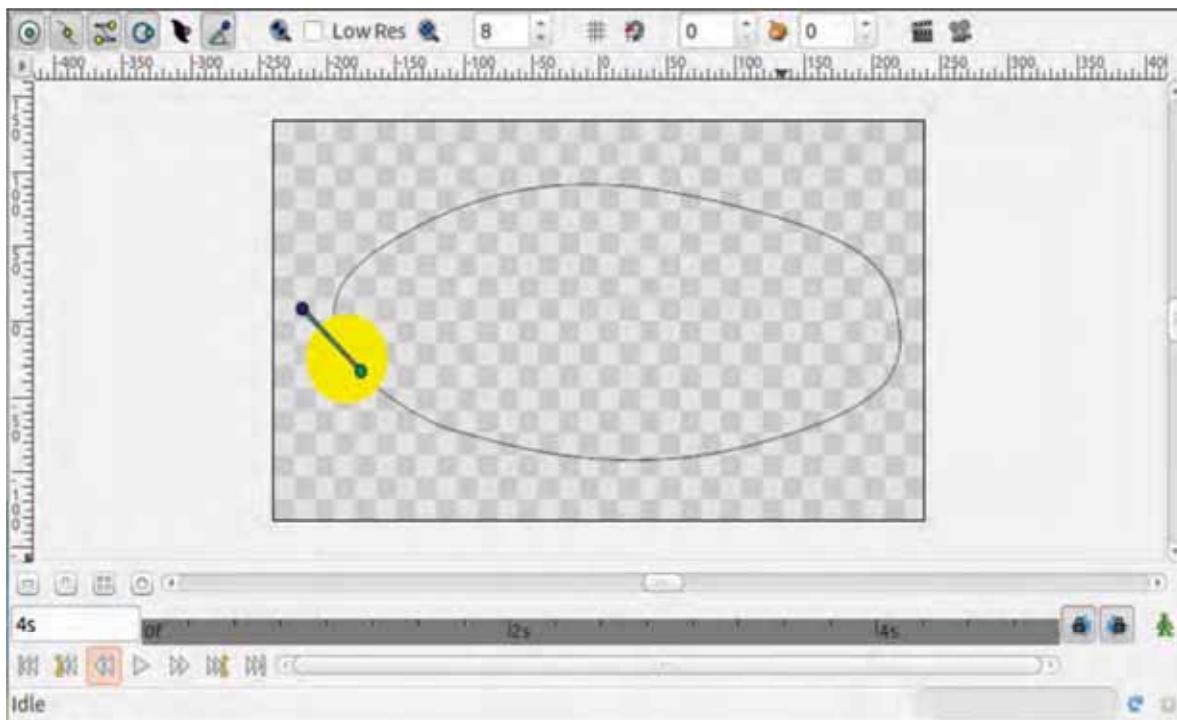
આકૃતિ 4.19 (b) : 1s પર વર્તુળનું સ્થાન

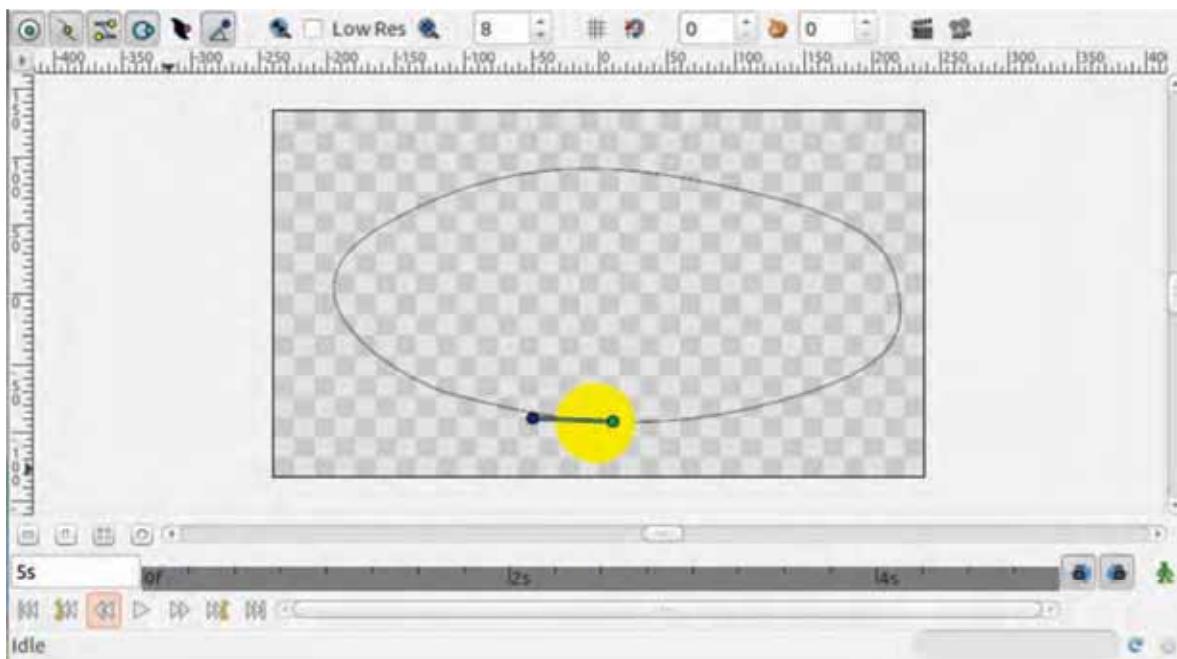
આકૃતિ 4.19(c) : 2s પર વર્તુળનું સ્થાન

આકૃતિ 4.19 (d) : 3s પર વર્તુળનું સ્થાન

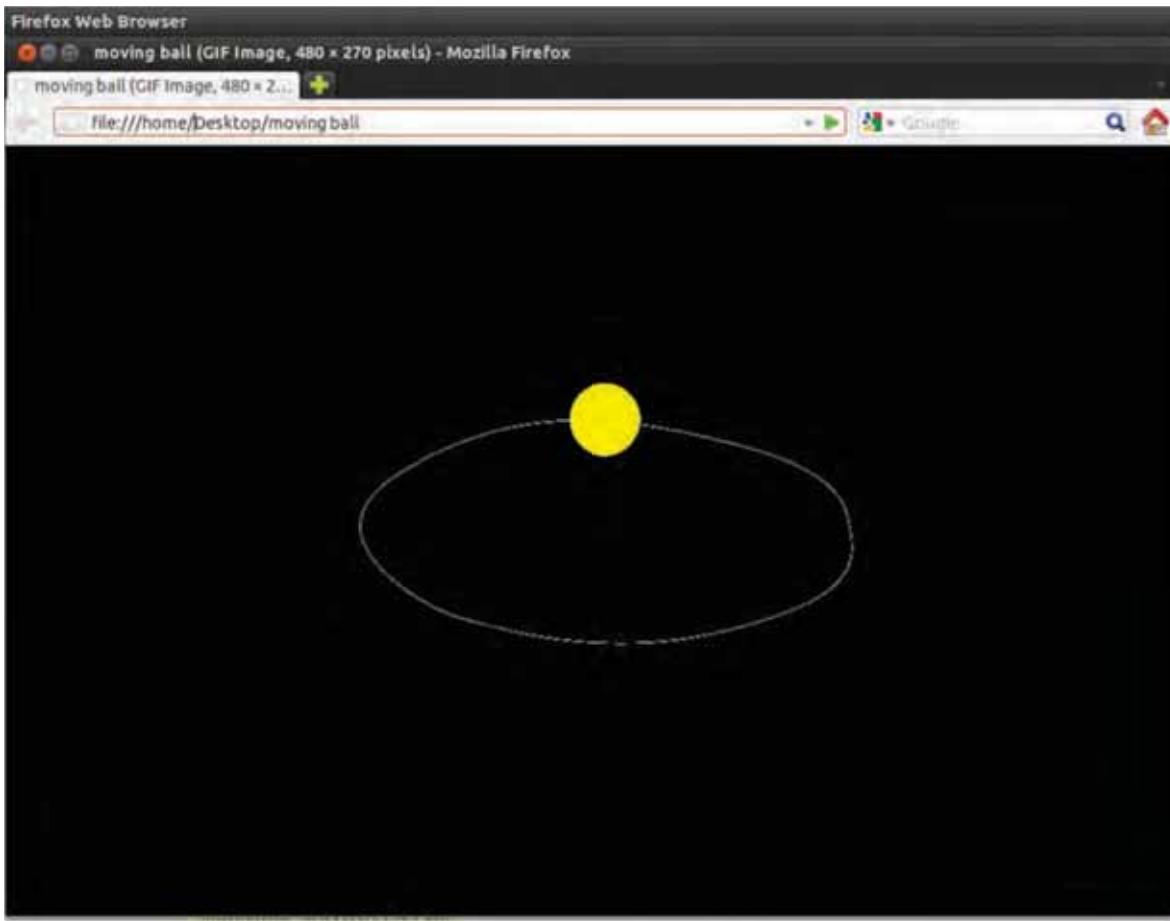

આકૃતિ 4.19(e) : 4s પર વર્તુળનું સ્થાન

આકૃતિ 4.19(f) : 5s પર વર્તુળનું સ્થાન

- એનિમેશનનું પૂર્વાવલોકન કરવા Play પર ક્લિક કરો. તમે વર્તુળને ઘડિયાળની ઊંઘી દિશામાં ફરતું જોઈ શકશો.
- ફાઈલને સાચવીને પછી રેન્ડરિંગ (save and render) કરો. આકૃતિ 4.20 વેબબ્રાઉઝરનો ઉપયોગ કરીને જોઈ શકાતું પરિષ્ણામ દર્શાવે છે.

આકૃતિ 4.20 : વેબ ખ્રાઉઝરમાં પરિણામ

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણો સ્તરના ઘ્યાલનો અને એક ઓફ્જેક્ટની ઉપર કે નીચે આપણે બીજો ઓફ્જેક્ટ કેવી રીતે મૂકી શકીએ, તેનો પરિચય મેળવ્યો. સ્તર આપણાને દરેક ઓફ્જેક્ટ સાથે સ્વતંત્ર રીતે કામ કરવાની છૂટ આપે છે. એનકેપ્સ્યુલેશનના ઘ્યાલનો પરિચય પણ મેળવ્યો. એનકેપ્સ્યુલેશનનો ઉપયોગ કરીને ઓનિમેશનમાં બાકીના ઓફ્જેક્ટમાં ફેરફાર કર્યા સિવાય અમુક ચોક્કસ ઓફ્જેક્ટને અસર આપી શકાય છે. આપણે એ પણ ચર્ચા કરી કે, ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિર્ધારિત પથ પર ઓફ્જેક્ટને કેવી રીતે ઓનિમેટ કરી શકાય.

સ્વાધ્યાય

1. સ્તર (Layers) વર્ણવો. ઉદાહરણ આપો.
2. એનકેપ્સ્યુલેશન એટલે શું ? આપણાને શા માટે એની જરૂર પડે છે ?
3. એક શેરીના દશની કલ્પના કરો, જેમાં મકાન, કાર, સૂર્ય, ટ્રાફિકલાઈટ અને વ્યક્તિઓ હોય. કયું સ્તર ઉપર હશે અને કયું સ્તર નીચે હશે, તે જણાવો.
4. Link to Bline વિકલ્પનો ઉદ્દેશ શું છે? તે જણાવો.

5. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

(11) નીચેનાં પૈકી કયું પદ જુદાં-જુદાં સર રજૂ કરે છે, જેના પર આપણે એકબીજાની ઉપર ઓળખેકાર મૂકીએ છીએ ?

(a) ਸਤਰ (Layer)	(b) ਫੇਮ (Frame)
(c) ਪੇਰਾਮੀਟਰ (Parameter)	(d) ਪੈਨਲ (Panel)

(12) ગ્રેડિયન્ટ (Gradient), બ્લર (blur), ડિસ્ટોરસન (distortion) અને ફિલ્ટર (filter) ક્યા ભાગના પ્રકારો છે ?

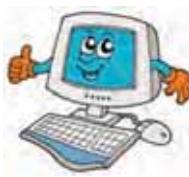
प्रायोगिक स्वाध्याय

1. એકબીજાની ઉપર આવતાં (overlapping) હોય તેવાં લંબચોરસ-વર્તુળ અને ચોરસ દોરો. કેનવાસને પાછળનો (બેકગ્રાઉન્ડ) રંગ પણ કરો.
 2. તારો દર્શાવતું Star Layer અને વર્તુળ દર્શાવતું Circle Layer બનાવો. Star Layer પર ગ્રેડિયન્ટ અસર આપો. ચોરસ દર્શાવતું Square Layer બનાવીને તેના પર આંદોલન કરો (બ્લર) અસર આપો. હવે લંબચોરસ માટે Rectangle બનાવીને તેને પણ બ્લર (blur) અસર આપો. (નોંધ : ઓફ્ઝેક્ટ એકબીજાની ઉપર (overlap) થવા જોઈએ.)
 3. કેનવાસ પર ગ્રેડિયન્ટ (Gradient) અસરનો ઉપયોગ કરીને આકાશ અને મેદાન જેવું ચિત્ર દેખાય તેવું બનાવો. બસે માટે જુદા રંગનાં ગ્રેડિયન્ટનો ઉપયોગ કરો. ગ્રેડિયન્ટ તરીકે આકાશ માટે નીલા રંગનો અને મેદાન માટે લીલા રંગનો ઉપયોગ કરો.
 4. એકબીજાની ઉપર આવતાં હોય તેવાં બે વર્તુળ દોરીને તેમાંથી માત્ર એક જ વર્તુળ પર બ્લર (blur) અસર આપો.
 5. ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિર્ધારિત પથ પર ચાલતો હોય તેવા તારા (star)નું ઑનિમેશન તૈયાર કરો.
 6. એક તારો (star) ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ સરકતો હોય, ત્યારે તે ફરતો (rotating) હોય તેવું ઑનિમેશન તૈયાર કરો.
 7. આકાશમાં પતંગ ઉડતો હોય તેવું ઑનિમેશન તૈયાર કરો.

5

સીન્ફિગમાં ઈમેજનો ઉપયોગ

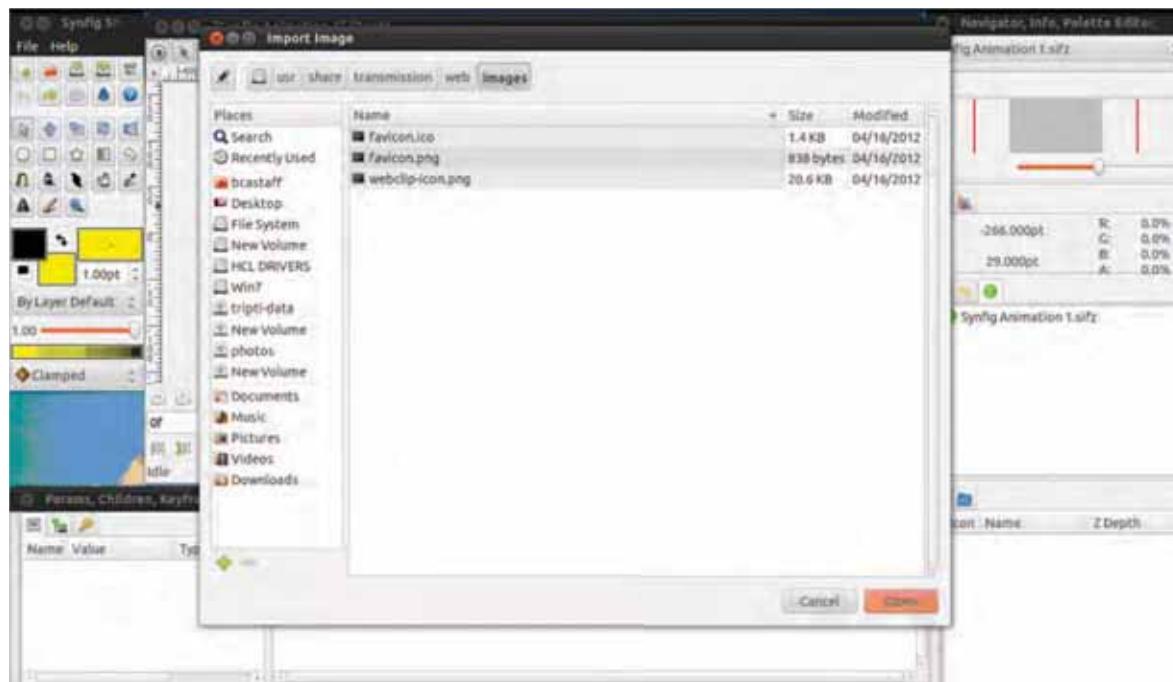

જ્યારે કોઈ રજૂઆત (પ્રોજેક્ટનેશન) કે એનિમેશનમાં ચિત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે રજૂઆતને ગ્રહણ કરવાની ગુણવત્તામાં ધડો સુધારો થાય છે. આપણા એનિમેશનને વિશિષ્ટ દેખાવ આપવા માટે આપણે સીન્ફિગમાં ચિત્રો (ઈમેજિસ) ઉમેરી શકીએ છીએ. ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરીને આપણે ઓઝેક્ટ્સ સાથે જે રીતે કામ કરીએ છીએ, એ જ રીતે આ ચિત્રો/ઈમેજિસ સાથે કામ કરી શકીએ છીએ અને આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે તેને ગોઠવી શકીએ છીએ. આપણે આ પ્રકરણમાં ઈમેજ સાથે કેવી રીતે કામ કરવું તે બાબત જોઈશું.

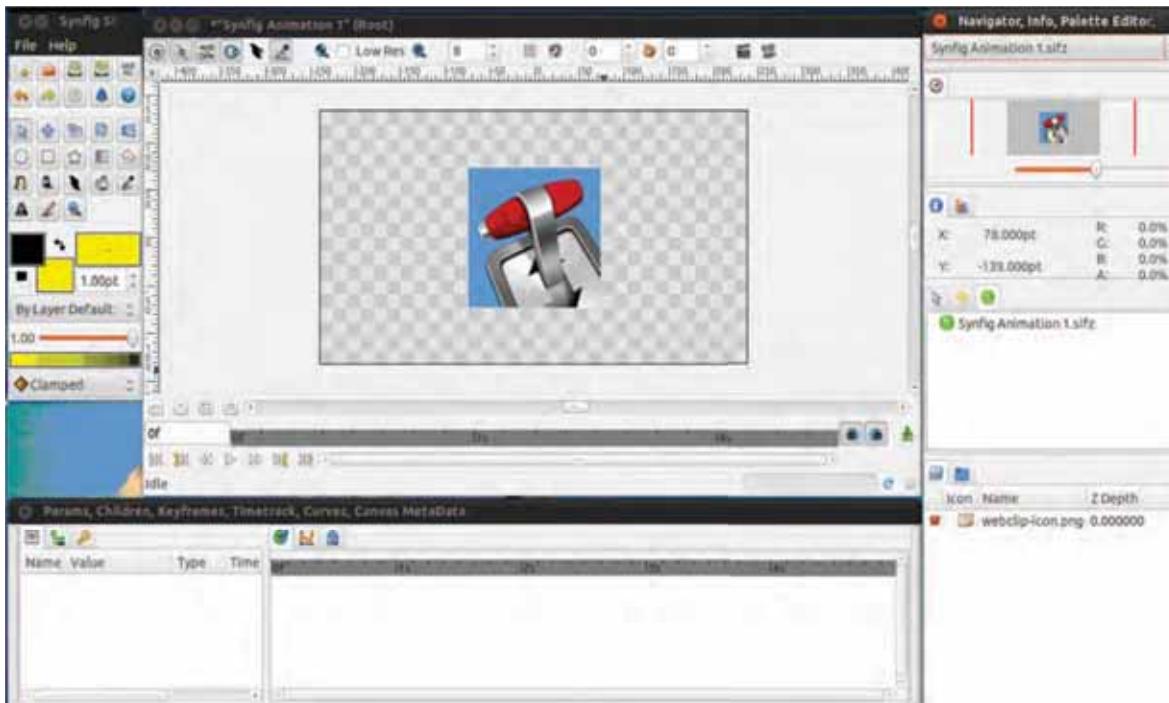
ઈમેજ ઉમેરવી (Inserting Image)

ચાલો, આપણે એક લેયર (Layer) બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ કે જે આ ઈમેજને ધરાવશે. ઈમેજને કેનવાસ ઉપર આયાત કરવા માટે નીચે જણાવેલાં પગલાંઓ પ્રમાણે કાર્ય કરો :

- એક નવી ફાઈલ બનાવો.
- પસંદ કરો File → Import. આના વિકલ્પ રૂપે, તમે CTRL + i પણ દબાવી શકો. આ એકીકરણ CTRL + i ઈમેજને આયાત કરવા માટે શોર્ટકટ કી છે. આથી આકૃતિ 5.1માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે જેમાંથી ઈમેજ આયાત કરવા ઈછો છો તે ફોલ્ડર્સ બતાવતું એક ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે. હવે તમે જે ઈમેજ આયાત કરવા માંગો છો તે પસંદ કરો અને Open કી દબાવો. આથી કેનવાસ ઉપર ઈમેજ આયાત થશે. આકૃતિ 5.2માં આપણે કેનવાસ ઉપર આયાત કરેલી ઈમેજને દર્શાવેલ છે. અહીં એ નોંધ કરશો કે આપણે જે ઈમેજ આયાત કરવા પસંદ કરીએ છીએ, તેના ઉપર આપણા સ્ક્રિનના દેખાવનો આધાર છે.

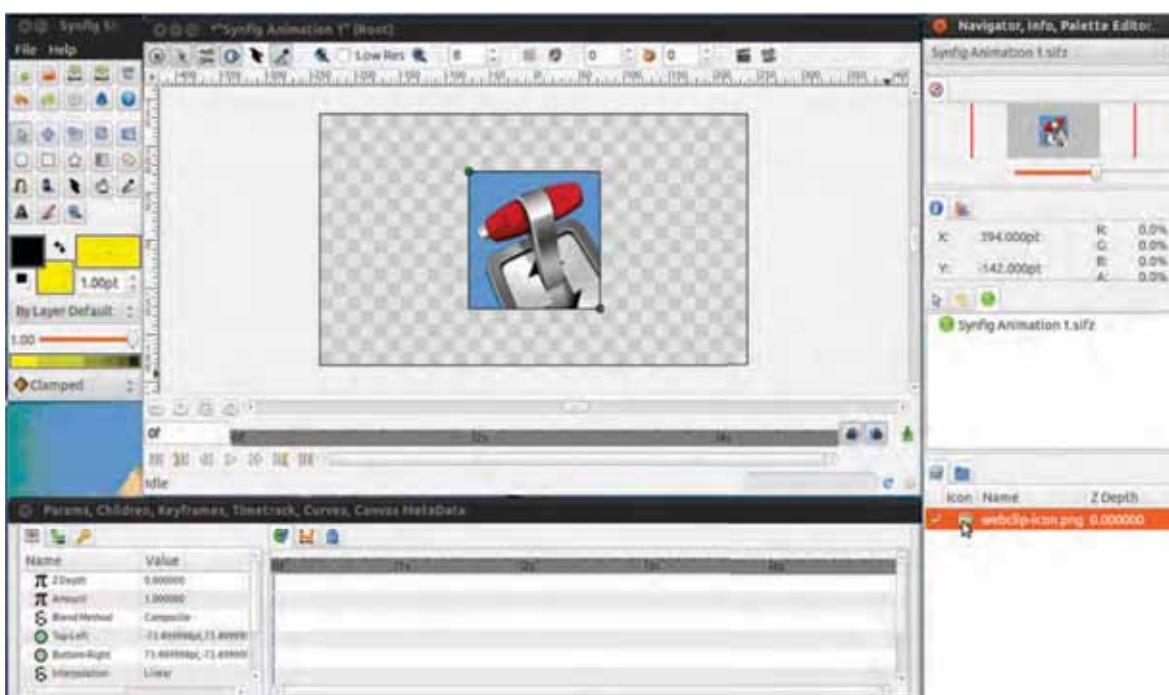

આકૃતિ 5.1 : ‘ઈમ્પોર્ટ ઈમેજ’ ડાયલોગબોક્સ

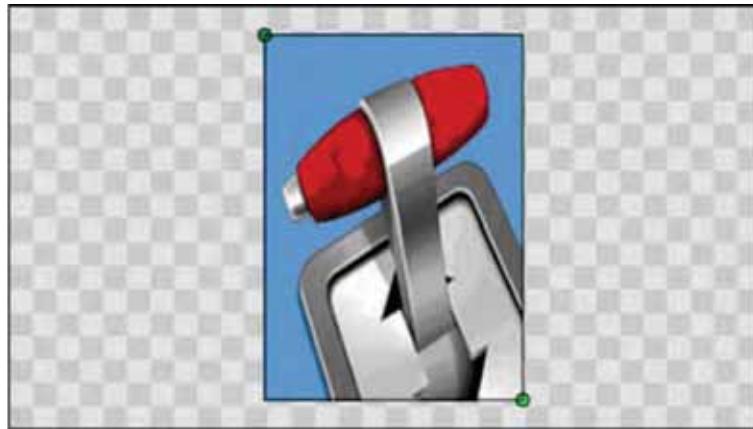

આકૃતિ 5.2 : કેનવાસ ઉપર રાખવામાં આવેલી ઈમેજ

- હવે આયાત કરેલી ઈમેજનું કદ બદલવા માટે લેયર્સ પેનલમાંથી ઈમેજ લેયર પસંદ કરો. આકૃતિ 5.3માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઈમેજ ઉપર તમે બે લીલાં બિંદુઓ જોઈ શકશો. ઈમેજનું કદ બદલવા માટે તમે હવે આ બિંદુઓનો ઉપયોગ કરો છો. આકૃતિ 5.4માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે લીલાં બિંદુઓને ખસેડવામાં આવે છે, ત્યારે ઈમેજનું બદલાયેલું કદ જોવા મળે છે.

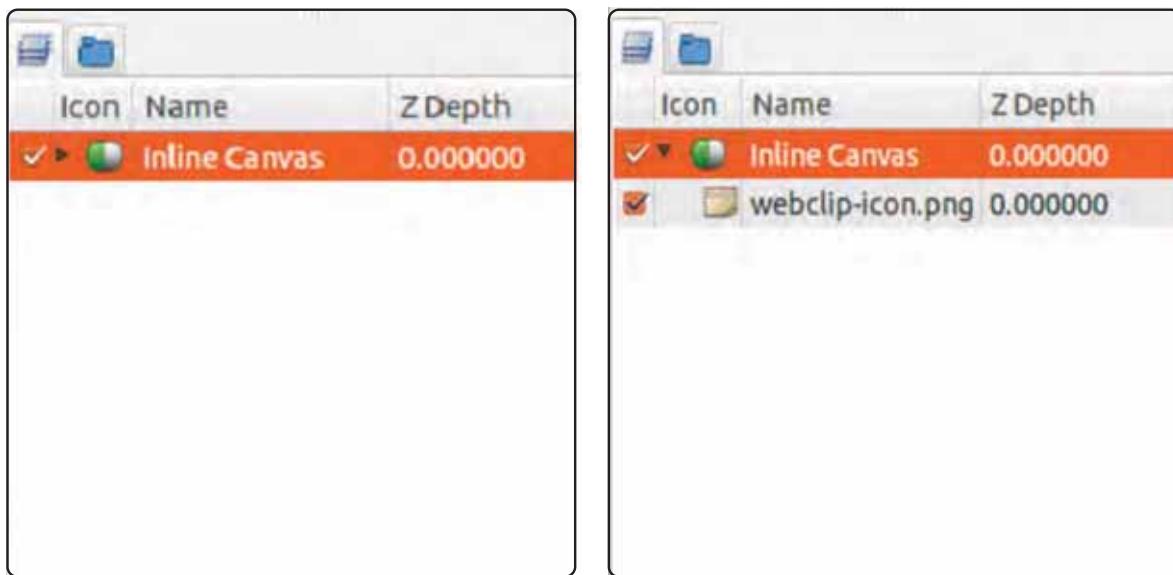

આકૃતિ 5.3 : ઈમેજનું કદ બદલવા માટેનાં લીલા બિંદુઓ

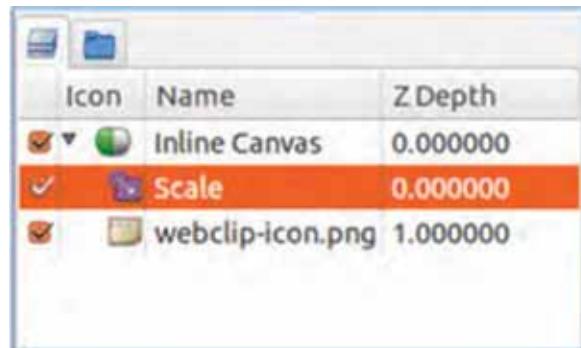
આકૃતિ 5.4 : લીલા બિંદુઓનો ઉપયોગ કરીને ઈમેજનું બદલાયેલું કદ

- અહીં તમે એ અવલોકન કરશો કે જ્યારે ઈમેજનું કદ બદલવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઈમેજને બેઠોળ બનાવે છે. આ બનવાનું કારણ એ છે કે આપણે સાપેક્ષ ગુણોત્તર (aspect ratio) જાળવી રાખ્યો નથી. જો આપણે ઈમેજનું કદ બદલવા હ્યાથી હોય અને તેનો સાપેક્ષ ગુણોત્તર જાળવી રાખતા માગતા હોઈએ, તો લેયરને પ્રાવૃત્ત (encapsulate) કરવું આવશ્યક બની જાય છે.
- હવે ઈમેજ લેયર ઉપર રાઇટ ક્લિક કરો અને તે પછી encapsulate પસંદ કરો. આથી તે ઈન્નલાઈન કેનવાસ લેયર ઉમેરશે. નાના ત્રિકોણાનો ઉપયોગ કરીને પ્રાવૃત્ત લેયરને ખોલો. આથી આકૃતિ 5.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઈન્નલાઈન કેનવાસમાં તમે ઈમેજ લેયર જોઈ શકશો.

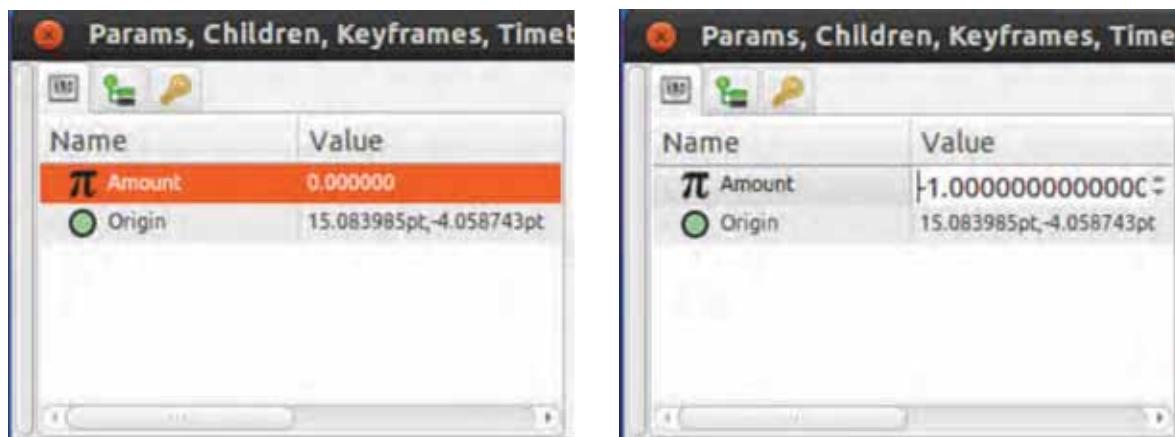
આકૃતિ 5.5 : પ્રાવૃત્ત ઈમેજ લેયર

- હવે આપણે ઈમેજ લેયર ઉપર નવું સ્કેલ લેયર ઉમેરવું પડશે. આ માટે નીચે પ્રમાણે કમાન્ડ આપો : Image layer → Right click → New Layer → Transform → Scale. આથી આકૃતિ 5.6માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે ઈમેજ લેયર ઉપર સ્કેલ લેયરને ઉમેરાયેલું જોઈ શકશો.

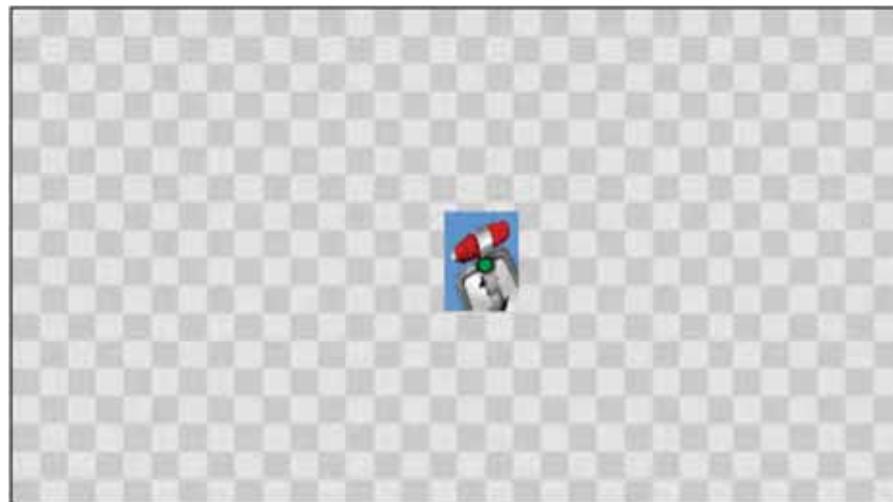

આકૃતિ 5.6 : ઈમેજ લેયર ઉપર ઉમેરાયેલું સ્કેલ લેયર

- હવે સ્કેલ લેયર પસંદ કરો અને આકૃતિ 5.7માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રાચલોની પેનલમાં amountને 0 માંથી -1માં બદલો, આથી આકૃતિ 5.8માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે કેનવાસમાં ઈમેજનું કદ બદલાતું જોઈ શકશો.

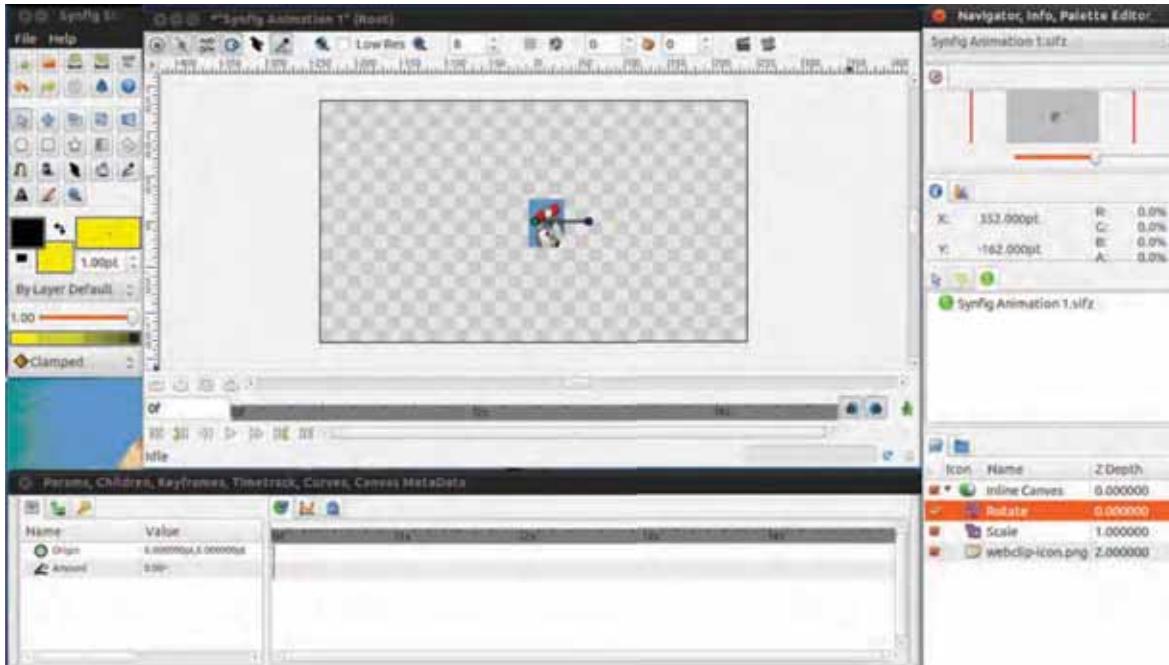

આકૃતિ 5.7 : સ્કેલ લેયરમાં Amountને 0માંથી -1 સેટ કરો

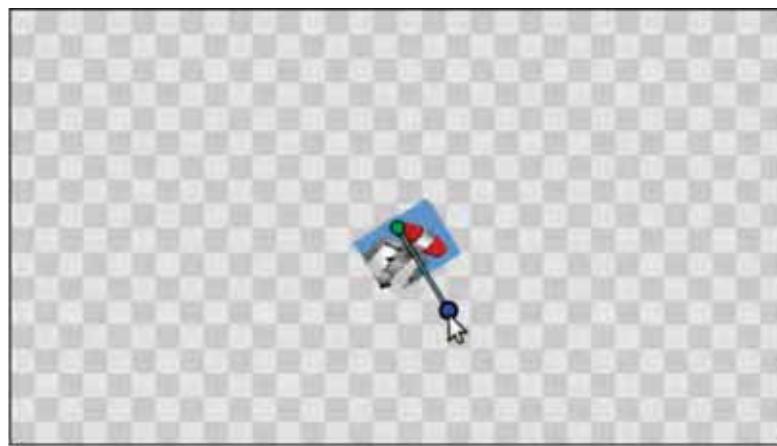
આકૃતિ 5.8 : સ્કેલ થયેલી ઈમેજ

- હવે જો તમે ઈમેજને ફેરવવા દર્શાતા હો, તો સ્કેલ લેયર ઉપર એક નવું રોટેટ લેયર ઉમેરો. આ માટે નીચે પ્રમાણે કમાન્ડ આપો : Scale Layer → Right Click → New Layer → Transform → Rotate. આથી આકૃતિ 5.9માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે સ્કેલ લેયર અને ઈમેજ લેયરની ઉપર રોટેટ લેયર ઉમેરાયેલું જોઈ શકશો.

આકૃતિ 5.9 : સ્કેલ લેયર ઉપર ઉમેરાયેલું રોટેટ લેયર

- રોટેશન ડક (rotation duck) (કે જે આકૃતિમાં વાદળી રંગનું ડક છે)નો ઉપયોગ કરીને તમે ઈમેજને દર્શાવો તે પ્રમાણે ફેરવી શકો છો. આકૃતિ 5.10માં ફેરવેલી ઈમેજ દર્શાવેલી છે.

આકૃતિ 5.10 : ડકનો ઉપયોગ કરીને ફેરવેલી ઈમેજ

અહીં અવલોકન કરો કે આપણે એક વાર ઈમેજ સામેલ કરીએ તે પછી તેને આપણે પ્રમાણસર કરી શકીએ, ફેરવી શકીએ અને તેના ઉપર વિવિધ પ્રકારની કામગીરી કરી શકીએ છીએ. એનિમેશનમાં ઈમેજનો ઉપયોગ તેની ઉપયોગિતામાં હંમેશાં વધારો કરે છે.

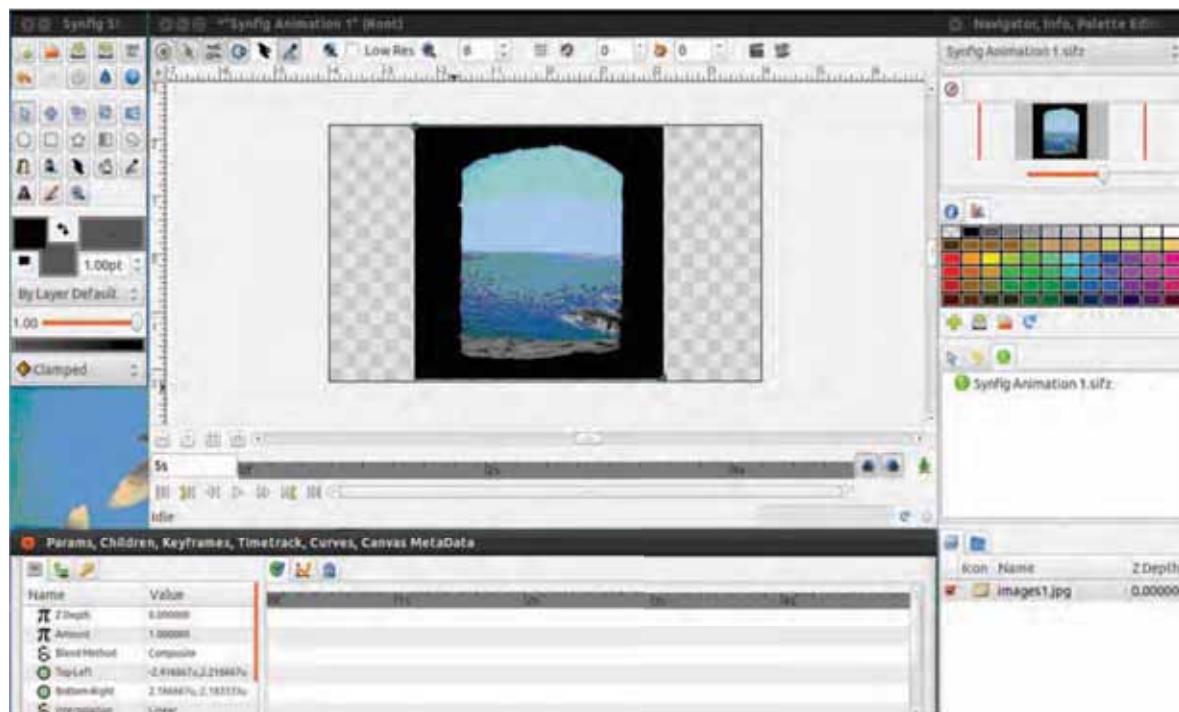
માસ્કિંગ (Masking)

ધારો કે તમે એનિમેશનમાં કોઈ વસ્તુ/ઓઝેક્ટનું હલનયલન બતાવવા ઈચ્છો છો, જેમકે બારીમાંથી દડો બહાર આવતો હોય. જો તમે સીન્ફિંગમાં બારીનું ચિત્ર બનાવ્યું હોય, તો ઓઝેક્ટ (અહીં દડો)ને બારીની પાછળ રાખી શકો અને તે ઓઝેક્ટને ખસેડી પણ શકો. પણ બારી જો કોઈ ચિત્ર હોય, તો દડાને એનિમેટ કરવાનું કાર્ય મુશ્કેલ છે.

માસ્કિંગ એ એક એવી લાક્ષણિકતા છે જેના દ્વારા લેયરના કોઈ ભાગને છુપાવી શકાય તેમજ પુનઃ દર્શાવી પણ શકાય છે. મૂળભૂત રીતે જે આકાર માસ્ક તરીકે વાપરીએ છીએ, તે એક બારીનું કામ આપે છે, જેના વડે તેની નીચેનાં ઓઝેક્ટને તમે જોઈ શકો છો. વૈકલ્પિક રીતે, તેની નીચેના ઓઝેક્ટને છુપાવવા માટે થીગડા તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય છે.

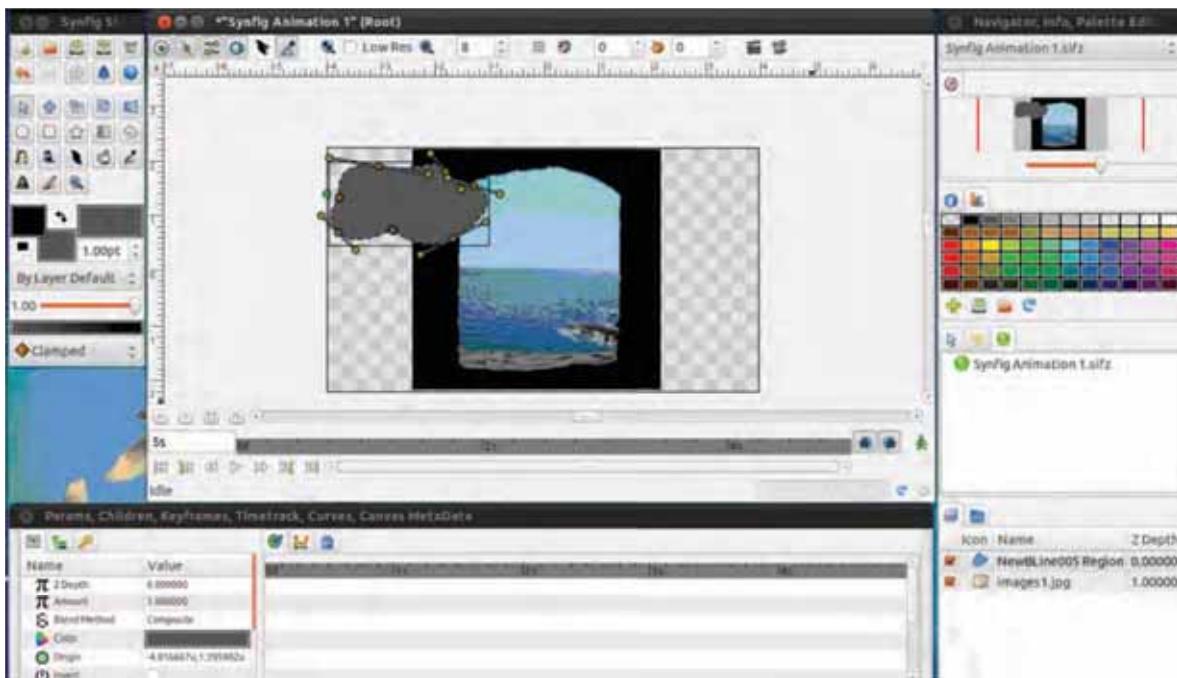
ચાલો, હવે આપણે તે ઉદાહરણ દ્વારા સમજીએ અને માસ્કિંગના ઘ્યાલનો ઉપયોગ કરીને બારીમાંથી દડાનું હલનયલન જોવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

- એક નવી ફાઈલ બનાવો.
- હવે CTRL + i દ્વારા કેનવાસ ઉપર ઈમેજ આયાત કરો. તેમાંથી ઈમેજ પસંદ કરો. આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે તેનું કદ બદલો. આકૃતિ 5.11માં આયાત કરેલી ઈમેજ દર્શાવેલી છે. અહીં એ યાદ રાખો કે તમારો સ્કીન તમે પસંદ કરેલી ઈમેજ પ્રમાણે જુદો દેખાઈ શકે છો. તમે ઈમેજ લેયરને લેયર્સ પેનલમાં ઉમેરાયેલી જોઈ શકો છો.

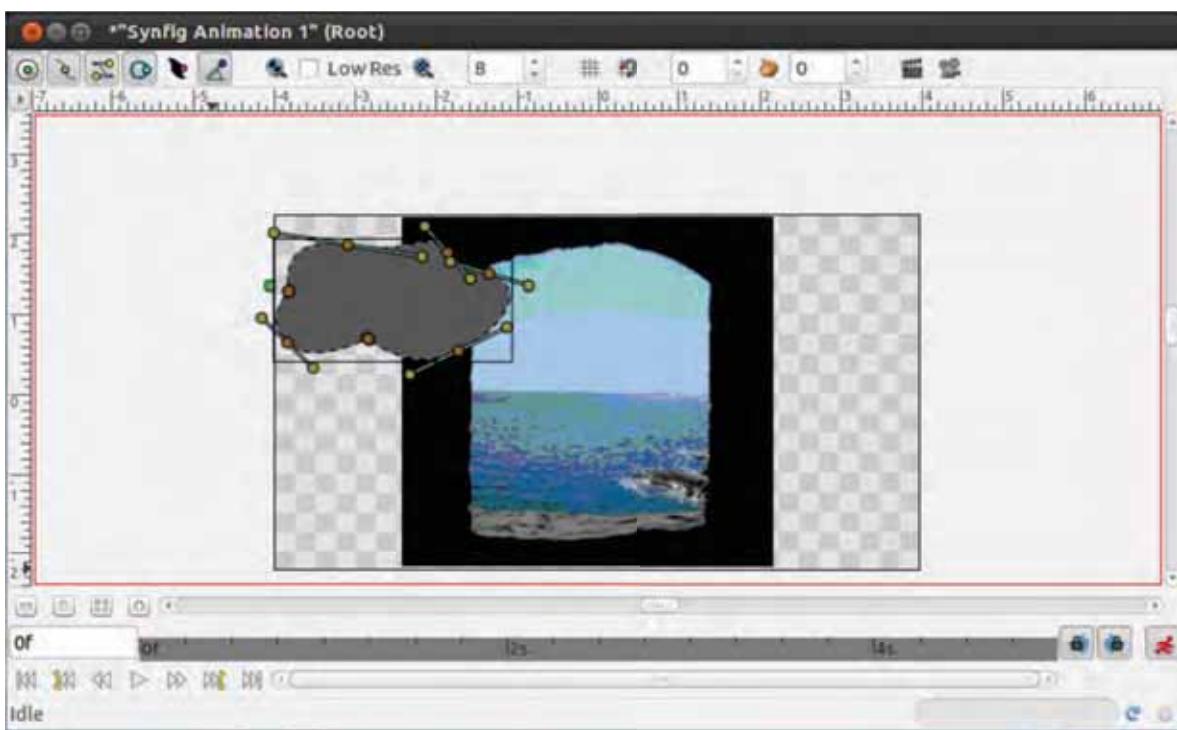
આકૃતિ 5.11 : કેનવાસ ઉપર આયાત કરેલી ઈમેજ

- હવે આકૃતિ 5.12માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બીલાઈન ટૂલ (Bline tool)ઓઝેક્ટનો ઉપયોગ કરીને કેનવાસની ડાબી બાજુએ એક વાદળ (cloud) ઢારો. તમે ઈમેજ લેયરની ઉપર બીલાઈન લેયર જોઈ શકશો.

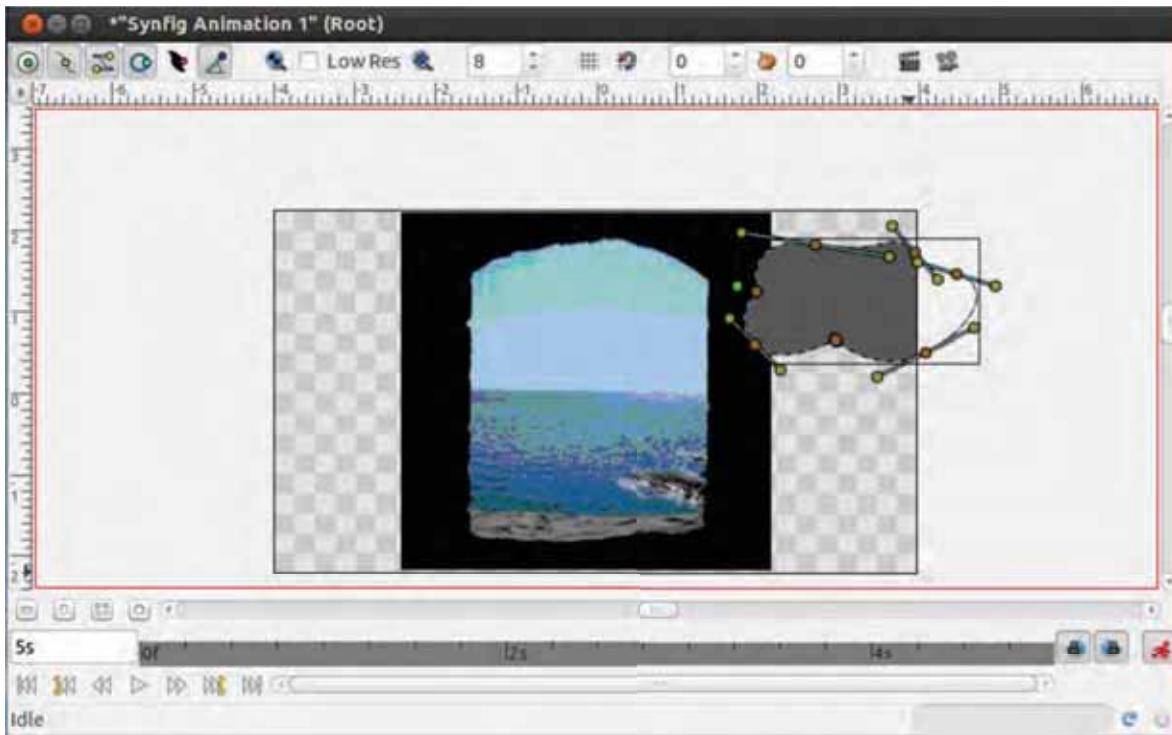

આકૃતિ 5.12 : બીલાઈન ટૂલ વડે દોરેલું વાદળ

- હવે animate edit વિકલ્પ ચાલુ કરો.
- હવે આપણે કેનવાસ ઉપર વાદળને ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ તરફ જતું એક નાનું ઓનિમેશન બનાવીશું. ટાઈમલાઈનમાં 0f જગ્યા ઉપર રેકોર્ડ કરવા માટે વાદળને થોડું ખસેડો. હવે ટાઈમલાઈન ઉપર 5s માર્ક ઉપર ક્લિક કરો અને વાદળને જમણી બાજુ ડ્રેગ કરો (ખેંચીને ખસેડો). આકૃતિ 5.13 (a) અને (b)માં ‘0f’ અને ‘5s’ જગ્યા પરની ઓનિમેશનની સ્થિતિ અનુક્રમે દર્શાવેલી છે.

આકૃતિ 5.13(a) : 0f સ્થિતિ ઉપર વાદળનું ઓનિમેશન

આકૃતિ 5.13(b) : 5s સ્થિતિ ઉપર વાદળનું એનિમેશન

- હવે એનિમેટ મોડ બંધ કરો અને એનિમેશન જોવા માટે પ્લે બટન દબાવો.
- તમે આકૃતિ 5.14 (a)માં ઈમેજની ઉપર વાદળનું હલનચલન જોઈ શકશો, કારણકે ઈમેજ લેયરની ઉપર ક્લાઉડ લેયર (અથવા NewBLine005 લેયર) છે.
- લેયર પેનલમાં એનિમેશન બદલવા માટે આકૃતિ 5.14(b) માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ક્લાઉડ લેયરને ઈમેજ લેયરની નીચે ડ્રોગ કરો. એનિમેશન જોવા માટે પ્લે બટન ક્લિક કરો. તમે એનિમેશનમાં તફાવત જોઈ શકશો. હવે ઈમેજની પાછળ વાદળનું હલનચલન થઈ રહ્યું છે.

Icon	Name	Z Depth
	NewBLine005 Region	0.000000
	images1.jpg	1.000000

આકૃતિ 5.14(a) : લેયર્સની વાસ્તવિક સ્થિતિ

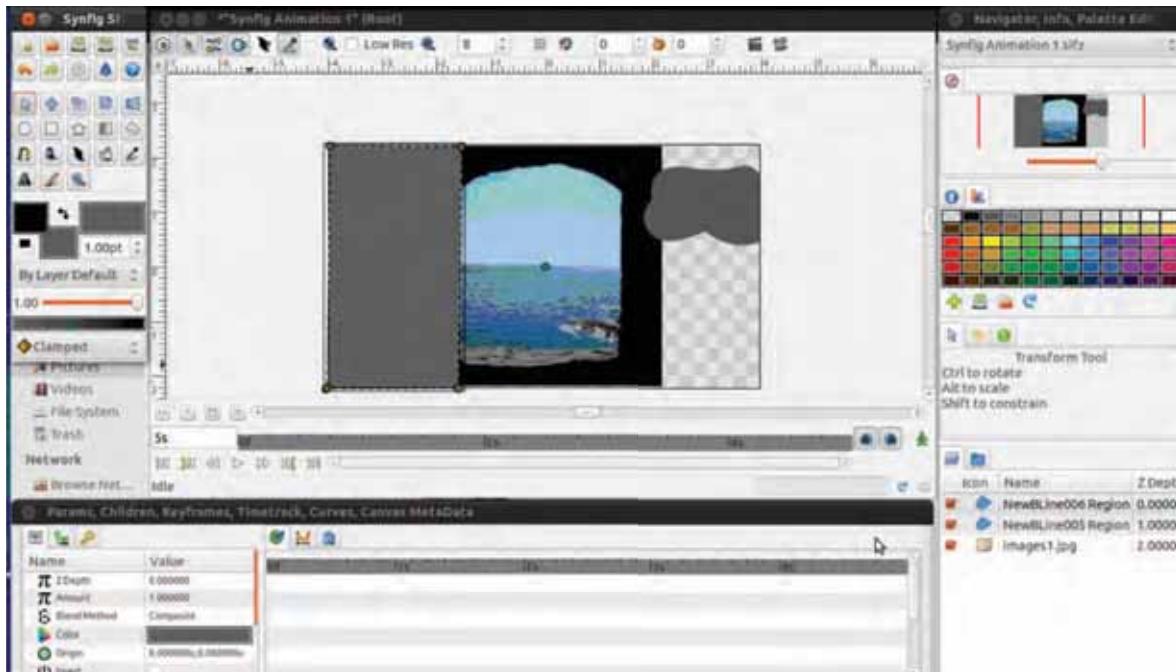
Icon	Name	Z Depth
	images1.jpg	0.000000
	NewBLine005 Region	1.000000

આકૃતિ 5.14 (b) : લેયર્સમાં ફેરફાર પછીની સ્થિતિ

પણ આપણે ફક્ત વિન્ડો ચિત્રમાંથી વાદળનું હલનચલન જોવા ઈચ્છીએ છીએ. આ કામ આપણે માસ્કિંગ કરીને કરીશું. માસ્કિંગનો ઉપયોગ ઓફ્જેક્ટને છુપાવવા અથવા ઉઘાડા પાડવા માટે (બતાવવા માટે) થાય છે.

ચાલો, આપણે પહેલાં ઓફ્જેક્ટને છુપાવવા (સંતાડવા) માટે માસ્કિંગનો ઉપયોગ કરીએ. અહીં આપણે ઈમેજના બજે છેડા ઉપર વાદળ ઓફ્જેક્ટને છુપાવવા ઈચ્છીએ છીએ.

- સૌપ્રથમ આપણે કેનવાસની બજે બાજુએ વાદળને છુપાવવા માટે માસ્ક આકાર બનાવવો પડશે. આપણે માસ્ક આકાર બનાવવા માટે બીલાઈન ટૂલનો ઉપયોગ કરીશું. બીલાઈન ટૂલ પસંદ કરી તેમાંથી Tool વિકલ્પમાંથી ‘Create Region Bline’ પસંદ કરો. આંકૃતિ 5.15માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે લંબચોરસ આકાર દોરો. બીલાઈન પૂરું કરવા માટે છેલ્લા બિંદુ ઉપર રાઈટ ક્લિક કરો અને ‘Loop Bline’ પસંદ કરો.

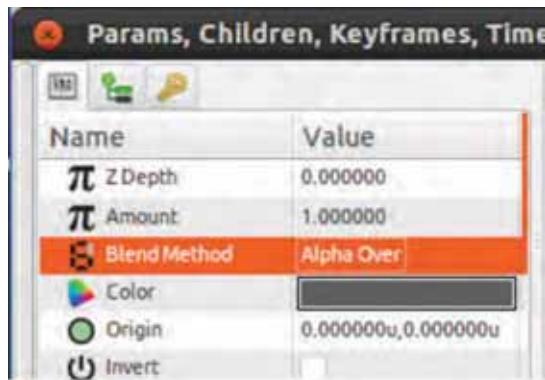
આંકૃતિ 5.15 : બીલાઈન ટૂલ વડે માસ્ક આકારની રચના

- જે ભાગને છુપાવવો હોય તેના ઉપર માસ્ક આકાર ગોડવો. આપણા ઉદાહરણમાં કલાઉડ લેયર ઉપર આપણે માસ્ક આકાર ગોડવીશું. આ ઉપરાંત આપણે ફક્ત કલાઉડ લેયર ઉપર જ છુપાવવા હોયતા હોવાથી આપણે કલાઉડ લેયર અને માસ્ક આકારને પ્રાવૃત્ત (encapsulate) કરીશું. આંકૃતિ 5.16માં પ્રાવૃત્ત લેયર ‘inline canvas’ બનાવેલું છે અને ઈનલાઈન કેનવાસની માહિતી પણ દર્શાવેલ છે. આપણે NewBline005નું નામ બદલીને કલાઉડ લેયર અને NewBline006નું નામ બદલીને માસ્ક લેયર કરેલું છે. લેયરના નામ ઉપર ક્લિક કરવાથી નામ બદલવાની તે પરવાનગી આપે છે.

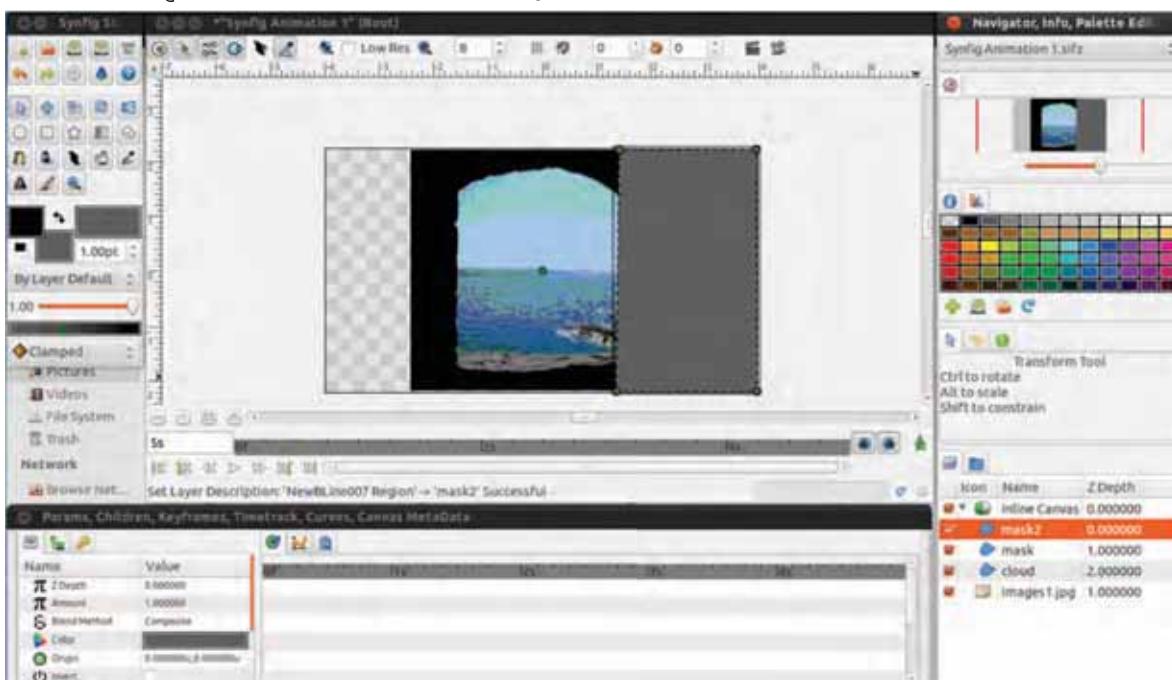
આંકૃતિ 5.16 : પ્રાવૃત્ત માસ્ક આકાર અને કલાઉડ લેયર

- હવે લેયર્સ પેનલમાંથી માસ્ક લેયર પસંદ કરો અને પ્રાચલ પેનલમાં (પેરામીટર પેનલમાં) ‘Blend method’ બદલીને ‘Alpha over’ સેટ કરો. આકૃતિ 5.17માં ‘blend method’ને બદલી ‘Alpha over’ દર્શાવેલ છે.

આકૃતિ 5.17 : ‘Blend method’માંથી ‘Alpha over’માં બદલો

- હવે એનિમેશન પ્લે કરો અને તમે જોઈ શકશો કે હવે કેનવાસની ડાબી બાજુએ વાદળ દર્શિગોચર થતું નથી.
- કેનવાસની જમણી બાજુ પણ આ જ કામ કરવાની જરૂર છે. અગાઉ આપણે ડાબી બાજુએ કર્યું હતું તે પ્રમાણે જ કેનવાસની જમણી બાજુ બીલાઈન ટૂલના ઉપયોગ વડે એક લંબાચોરસ માસ્ક આકાર દોરો. આકૃતિ 5.18માં કેનવાસની જમણી બાજુએ માસ્ક આકાર દર્શાવેલ છે.

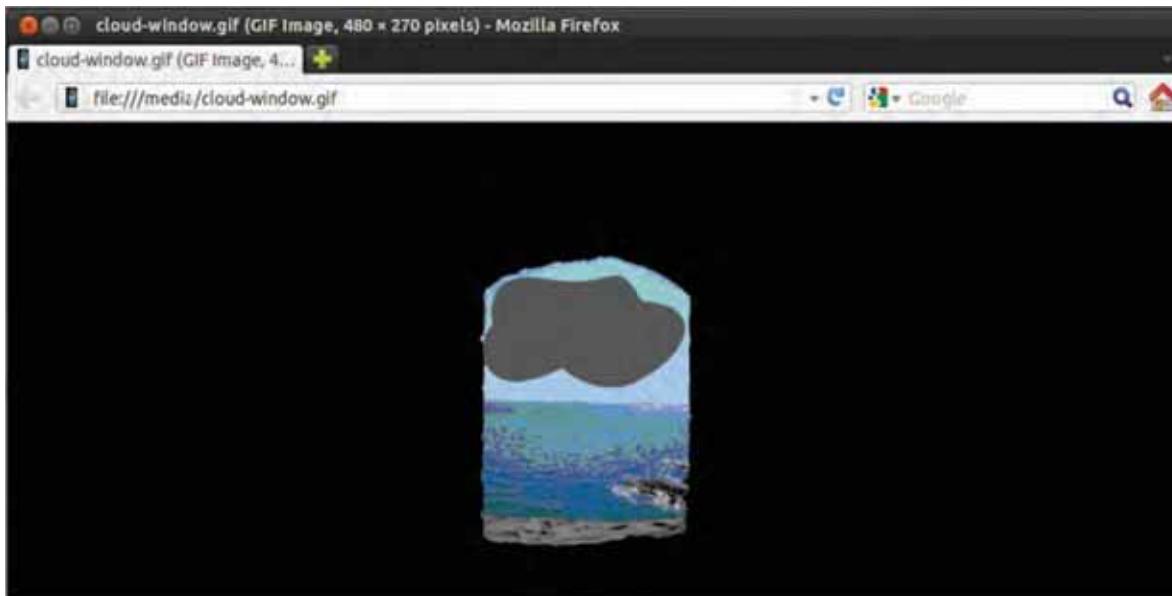
આકૃતિ 5.18 : કેનવાસની જમણી બાજુ માસ્ક આકારની રચના

- આ લેયરનું નામ બદલીને mask2 રાખો અને આકૃતિ 5.19માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માસ્ક લેયરની ઉપરના પ્રાવૃત્ત લેયરમાં mask2 લેયરને ટ્રેન કરીને રાખો.

Icon	Name	Z Depth
✓	Inline Canvas	0.000000
✓	mask2	0.000000
✓	mask	1.000000
✓	cloud	2.000000
✓	images1.jpg	1.000000

આકૃતિ 5.19 : mask2 લેયરની ફેરગોંડવણી

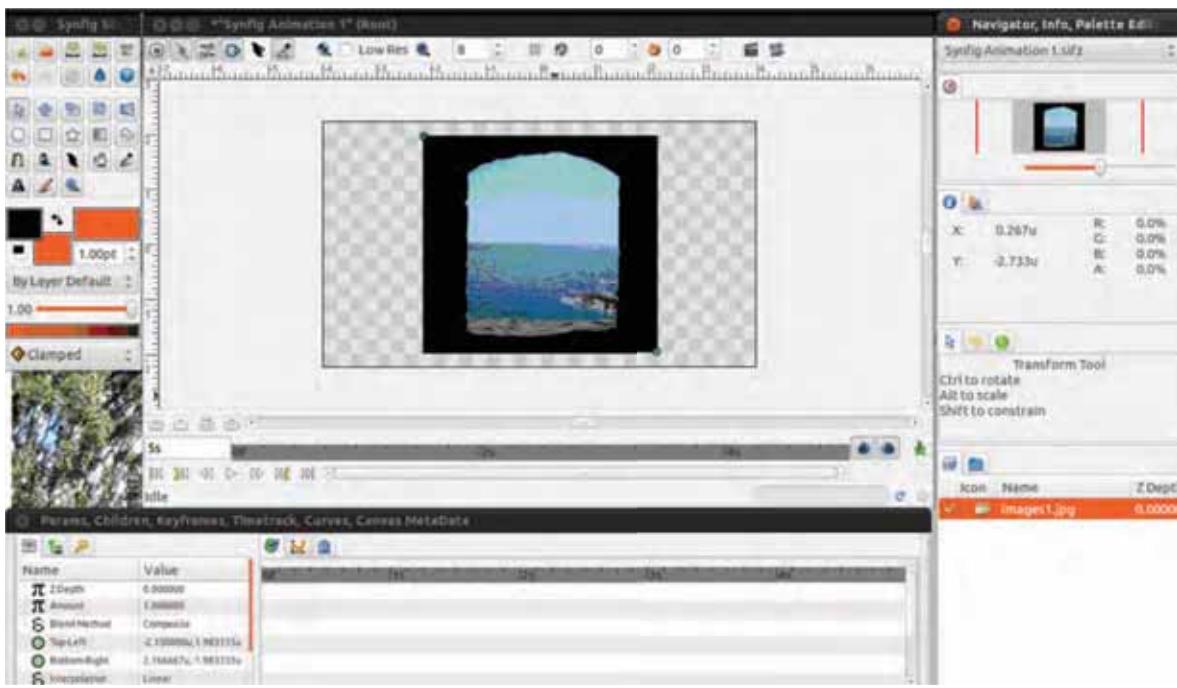
- હવે લેયર પેનલમાંથી mask2 લેયર પસંદ કરો અને પ્રાચલોની પેનલમાં ‘blend method’ બદલીને ‘Alpha over’ સેટ કરો.
- હવે એનિમેશન ખે કરો અને હવે તમે વાદળને ચિત્રમાંથી પસાર થતું જોશો.
- ફાઈલને સેવ અને રેન્ડર કરો. આકૃતિ 5.20માં વેબબ્રાઉઝર પરનો આઉટપુટ દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 5.20 : વેબબ્રાઉઝર ઉપર પ્રદર્શિત આઉટપુટ

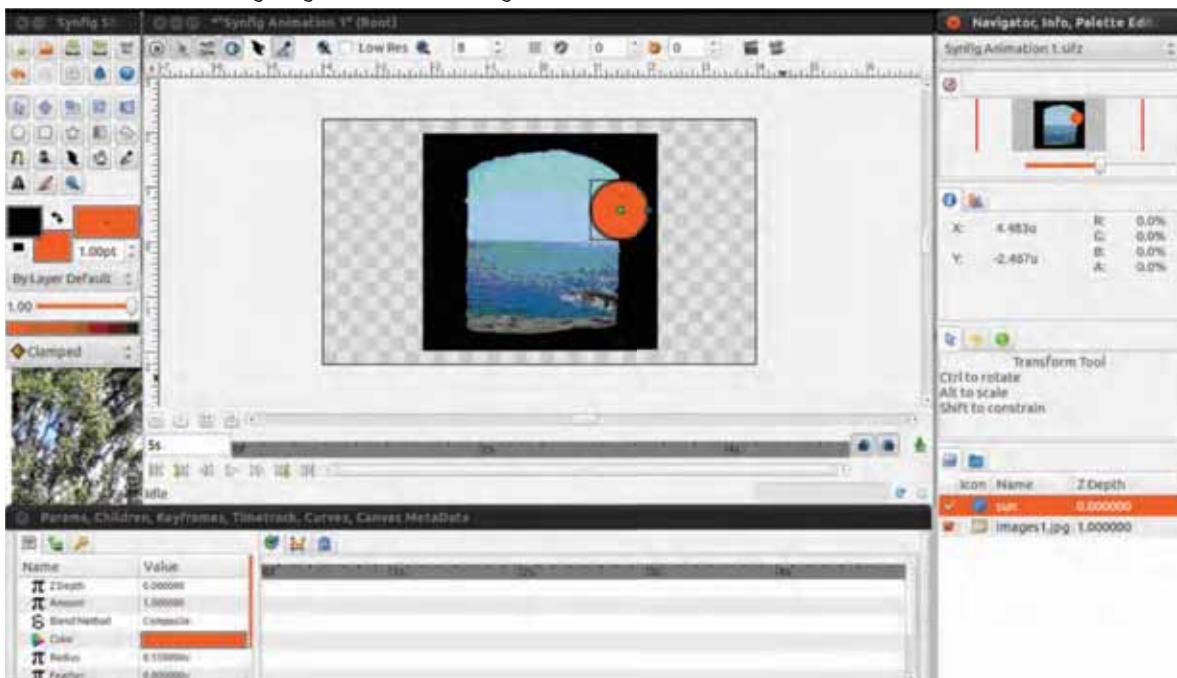
માસ્કિંગનો ઉપયોગ કરીને આ રીતે ઓફ્જેક્ટને છુપાવી શકાય છે. ઓફ્જેક્ટને પુનઃ દર્શાવવા માટે પણ માસ્કિંગનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ચાલો, ધારો કે આપણે ચિત્રમાં સૂર્ય બતાવવા ઈચ્છાએ છીએ. ચિત્રમાં સૂર્યનો ફક્ત કેટલોક ભાગ જ દેખાય છે, અહીં આપણે ઓફ્જેક્ટને પુનઃ દર્શાવવા માટે માસ્કિંગનો ઉપયોગ કરીએ.

- સૌપ્રથમ એક નવી ફાઈલ બનાવો.
- CTRL + i કમાન્ડ આપી કેનવાસ ઉપર ઈમેજ આયાત કરો. ચિત્ર પસંદ કરો. આકૃતિ 5.21માં આયાત કરેલી ઈમેજ દર્શાવેલ છે અને લેયર્સ પેનલમાં ઈમેજ પેનલ ઉમેરાયેલી છે.

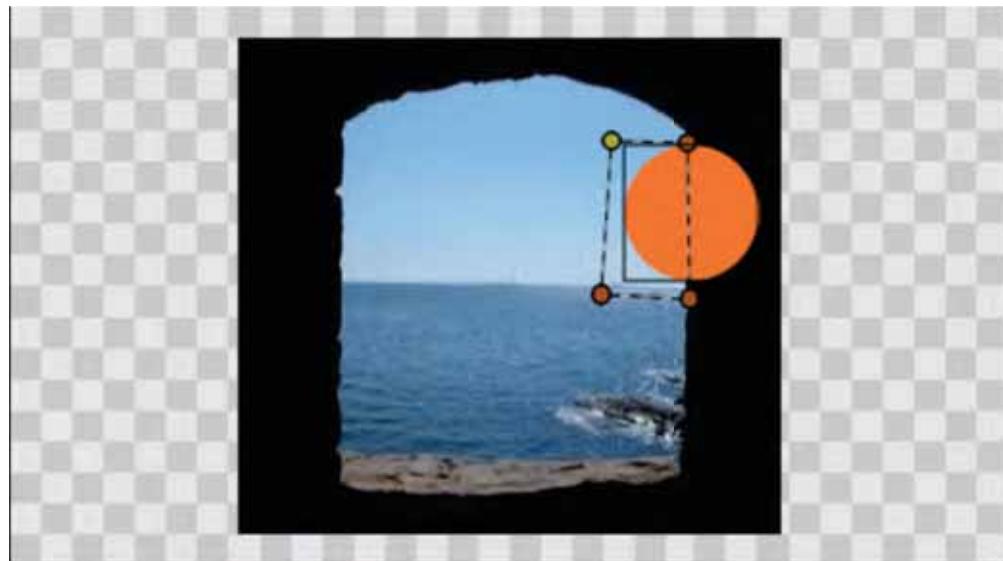
આકૃતિ 5.21 : ઈમેજને આયાત કરો

- વર્તુળ દોરવા માટે સર્કલ ટૂલ પસંદ કરો અને પોલેટમાંથી રંગ ભરો. આકૃતિ 5.22માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે એક નારંગી રંગનું વર્તુળ દોરો. તે લેયરનું નામ બદલીને ‘sun’ નામ કરો.

આકૃતિ 5.22 : એક વર્તુળ દોરો

- BLine ટૂલ વડે એક માસ્ક આકાર દોરો. અહીં આપણે માસ્ક દોરવાની જરૂર છે કે જે સૂર્યના કેટલાક ભાગને ખુલ્લો રાખે. આકૃતિ 5.23માં માસ્ક દર્શાવેલ છે. આકૃતિ 5.24માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે લેયરને ‘mask’ નામ આપો.

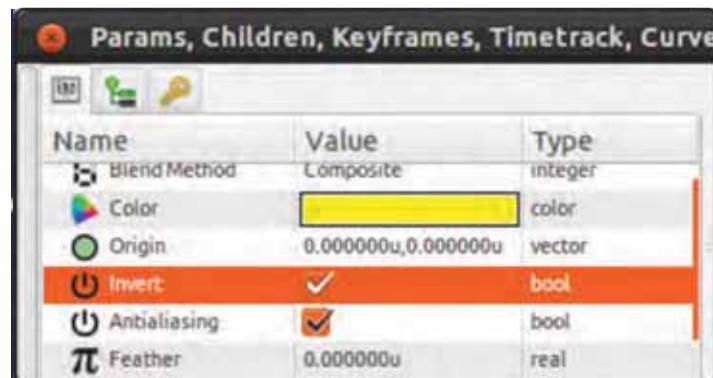

આકૃતિ 5.23 : માસ્ક આકાર દોરો

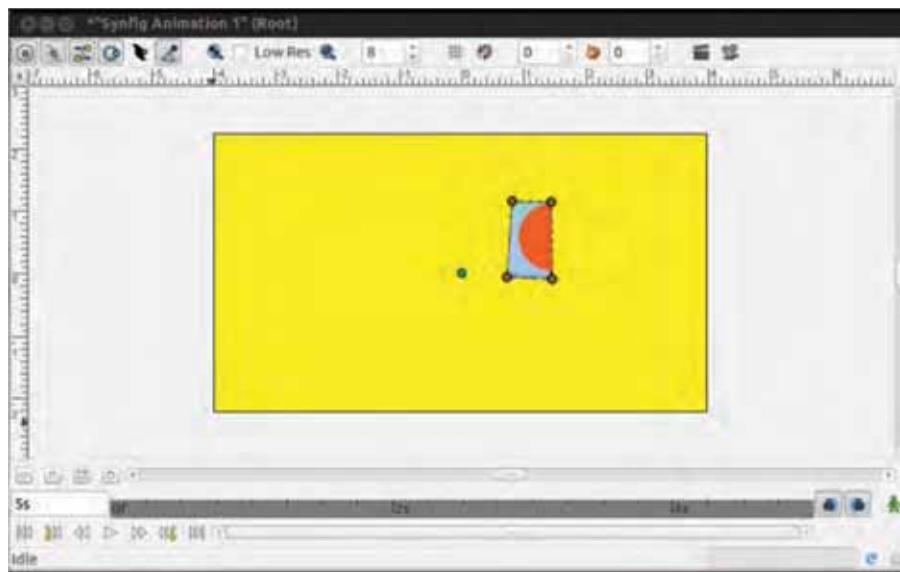
Icon	Name	Z Depth
✓	mask	0.000000
✓	sun	1.000000
✓	images1.jpg	2.000000

આકૃતિ 5.24 : નવા બીલાઈન લેયરનું નામ બદલો

- હવે માસ્ક લેયર પસંદ કરો અને આકૃતિ 5.25માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રાચલ પેનલમાંથી ‘invert’ વિકલ્પ પસંદ કરો. આકૃતિ 5.26માં ‘invert’ વિકલ્પ પસંદ કર્યું પણ કેનવાસ ઉપરની અસર દર્શાવેલી છે.

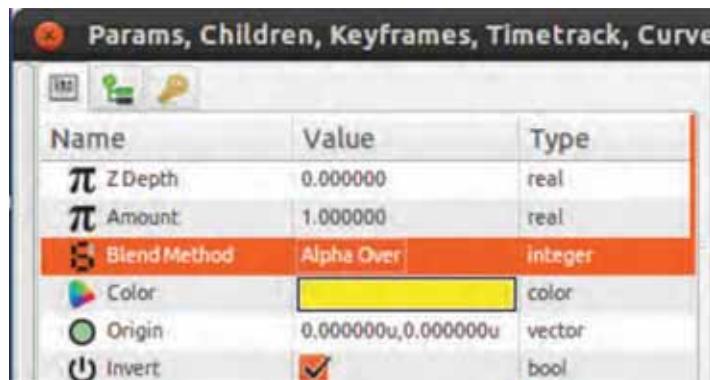

આકૃતિ 5.25 : પ્રાચલ પેનલમાંથી ‘Invert’ વિકલ્પની પસંદગી

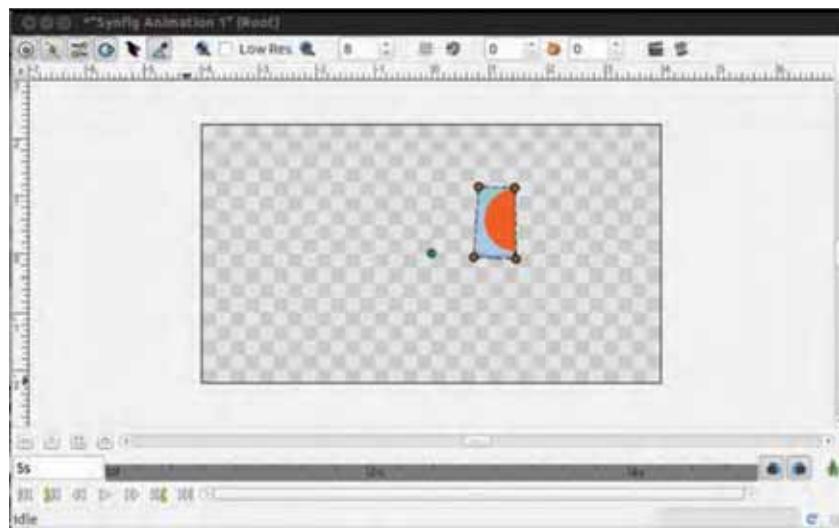

આકૃતિ 5.26 : ‘Invert’ વિકલ્પ પસંદ કર્યા પછી કેનવાસ ઉપરની અસર

- આકૃતિ 5.27માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ‘blend method’ બદલીને ‘Alpha over’ કરો. આકૃતિ 5.28માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હવે કેનવાસ દેખાશે.

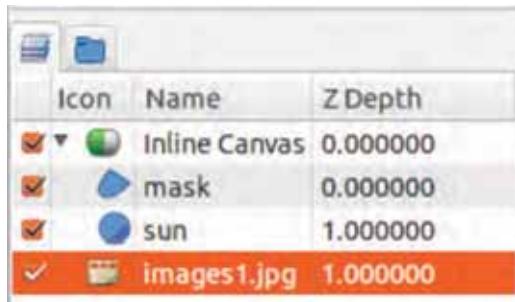

આકૃતિ 5.27 : ‘blend method’ બદલીને ‘Alpha over’ કરવી

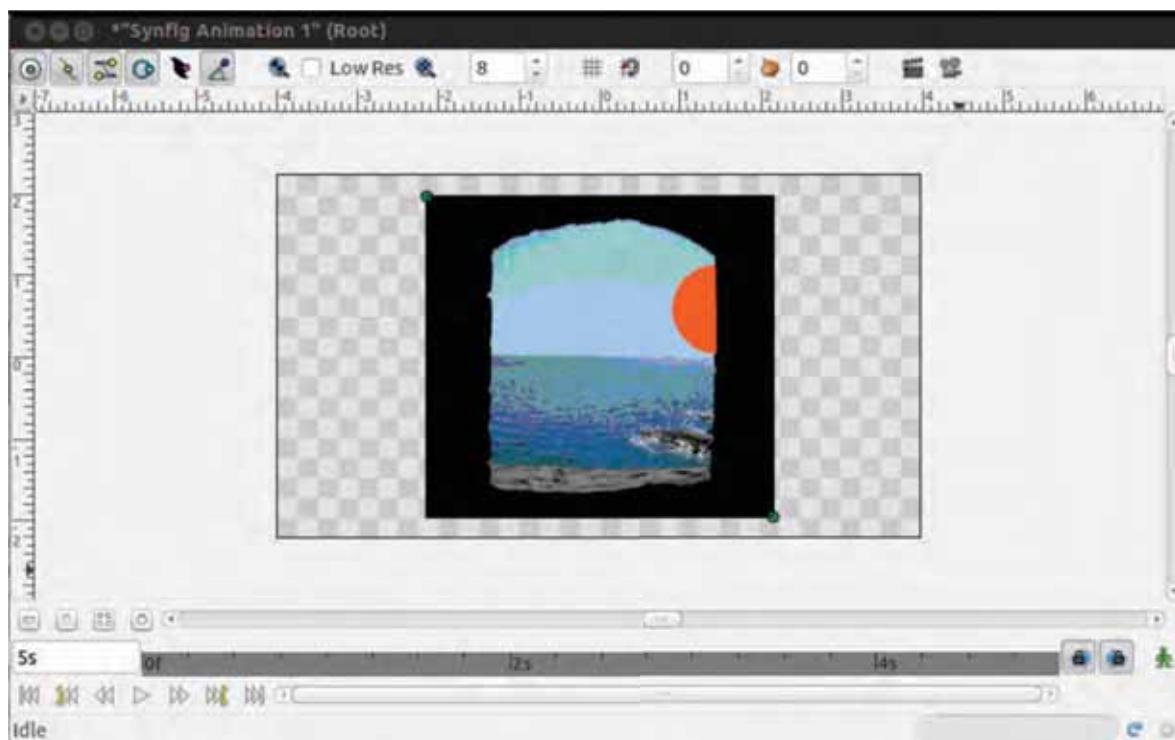
આકૃતિ 5.28 : બ્લેન્ડ મેથડ બદલ્યા પછી કેનવાસ ઉપર અસર

- માસ્ક લેયરની નીચેના ઓફજેક્ટ ફક્ત જોઈ શકાય છે, કારણકે ઈમેજ લેયર માસ્ક લેયરની નીચે રાખેલ છે. માસ્કની અસર આપણને ઈમેજ ઉપર નહીં પણ ફક્ત Sun લેયર ઉપર જોઈએ છે, આથી આકૃતિ 5.29માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બતેને પ્રાવૃત્ત કરવાની જરૂર છે.

આકૃતિ 5.29 : માસ્ક અને સન લેયરને પ્રાવૃત્ત કરો

- આપણે માસ્કિંગ અસર આકૃતિ 5.30માં જોઈ શકીએ છીએ. માસ્ક લેયરની નીચે આપણે ગમે એટલા ઓફજેક્ટ રાખી શકીએ છીએ જે આપણે બતાવવાના હોય. જે ઓફજેક્ટ ઉપર માસ્કિંગની અસર ન ઈચ્છતા હોય તને આપણે પ્રાવૃત્ત લેયરની બહાર રાખવા જોઈએ.

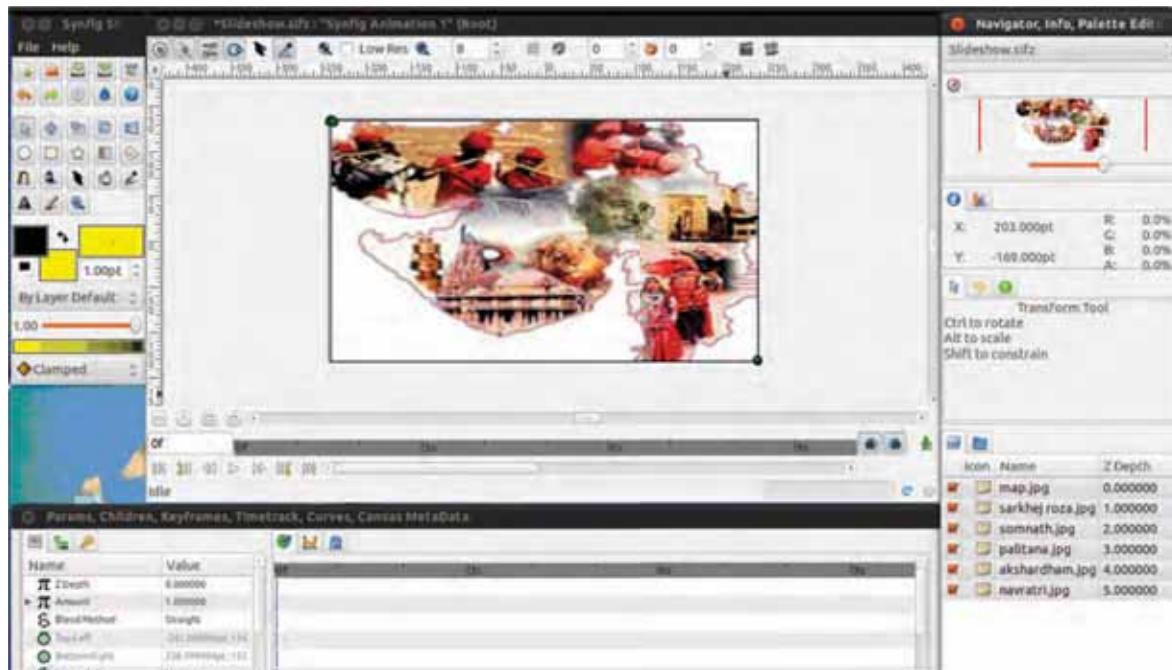
આકૃતિ 5.30 : ઓફજેક્ટ બતાવવામાં માસ્કિંગની અસર

સીન્ફિંગ દ્વારા સ્લાઇડ શોની રચના (Create slideshow using Synfig)

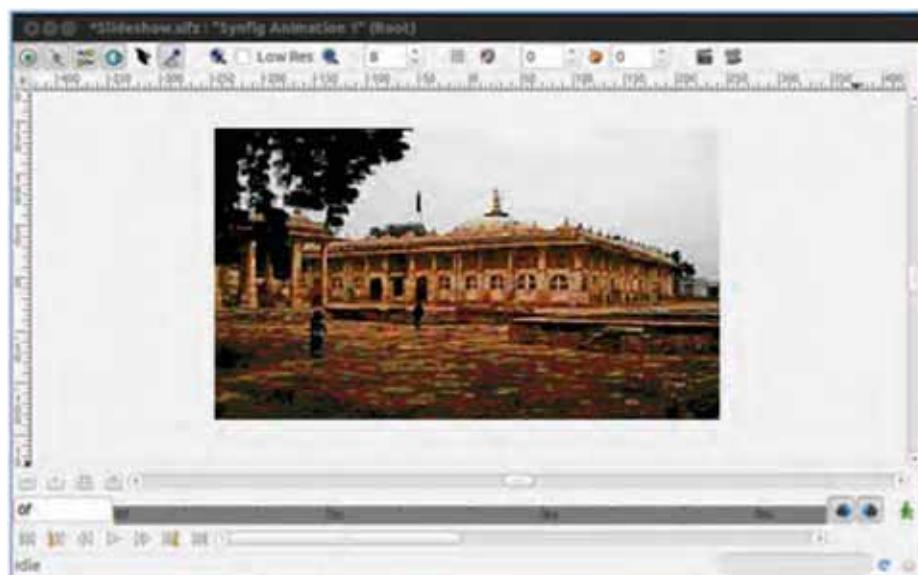
ધારો કે તમે ‘ગુજરાત ટૂરિઝમ’ ઉપર એક સ્લાઇડ શોની રચના કરવા ઈચ્છો છો જેમાં તમે ગુજરાતની જલક આપવા માગો છો. આ જલક આપવા માટે તમારે એક પછી એક ચિત્ર પ્રદર્શિત કરવાં પડશે. એક સમયે ફક્ત એક જ ચિત્ર દેખાડવા ઈચ્છો છો. આપણે દરેક ચિત્ર ઉપર અલગ-અલગ કામ કરવા ઈચ્છતા હોવાથી તે દરેક ચિત્ર જુદા-જુદાં લેયર ઉપર મૂકવાં જોઈએ. ચિત્ર બતાવવાનું સંચાલન કરવા માટે આપણે દરેક લેયર માટે ‘blend method’ અને ‘amount’ પ્રાચ્યલોનો ઉપયોગ કરીશું. આપણે અગાઉ જ્લેન્ડ મેથડ ગુણધર્મ વાપર્યો, જે તેની નીચેના ઈમેજ લેયરની માહિતી આપે છે. ‘alpha’ કિમતની જેમ જ ઈમેજને

બતાવવા માટે 'amount' ગુણધર્મ વાપર્યો છે. Amount ની કિમત 1 લેયરને પૂરેપૂરું દશ્યમાન સૂચવે છે, જ્યારે તેની કિમત 0 લેયરને પૂરેપૂરું પારદર્શક સૂચવે છે. સ્લાઇડ શોની રચના કરવા માટે નીચે જણાવેલાં પગલાંઓ મુજબ કાર્ય કરો :

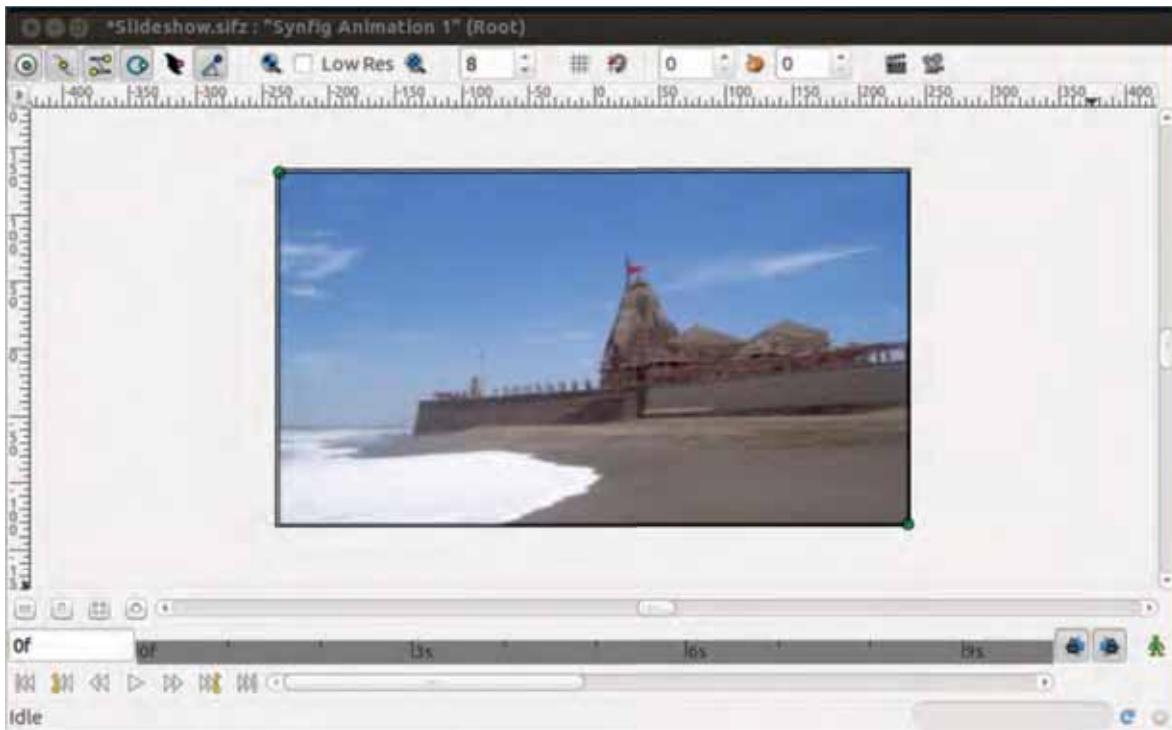
- એક નવી ફાઈલ બનાવો.
- હવે ચિત્ર આયાત કરવા માટે CTRL + i દબાવો. જો તમારી પાસે ચિત્ર ન હોય, તો ઈન્ટરનેટ ઉપરથી કેટલીક ઇમેજ ડાઉનલોડ કરો. તે પછી કેનવાસ ઉપર એક પછી એક ઇમેજ આયાત કરો. દરેક ઇમેજને અલગ અલગ લેયર ઉપર રાખો. આકૃતિ 5.31 (a), (b), (c), (d), (e), (f)માં લેયર્સ પેનલમાં આયાત કરેલા છ ચિત્રોને દર્શાવેલ છે. ઇમેજનું કદ કેનવાસનાં કદ પ્રમાણે બદલો.

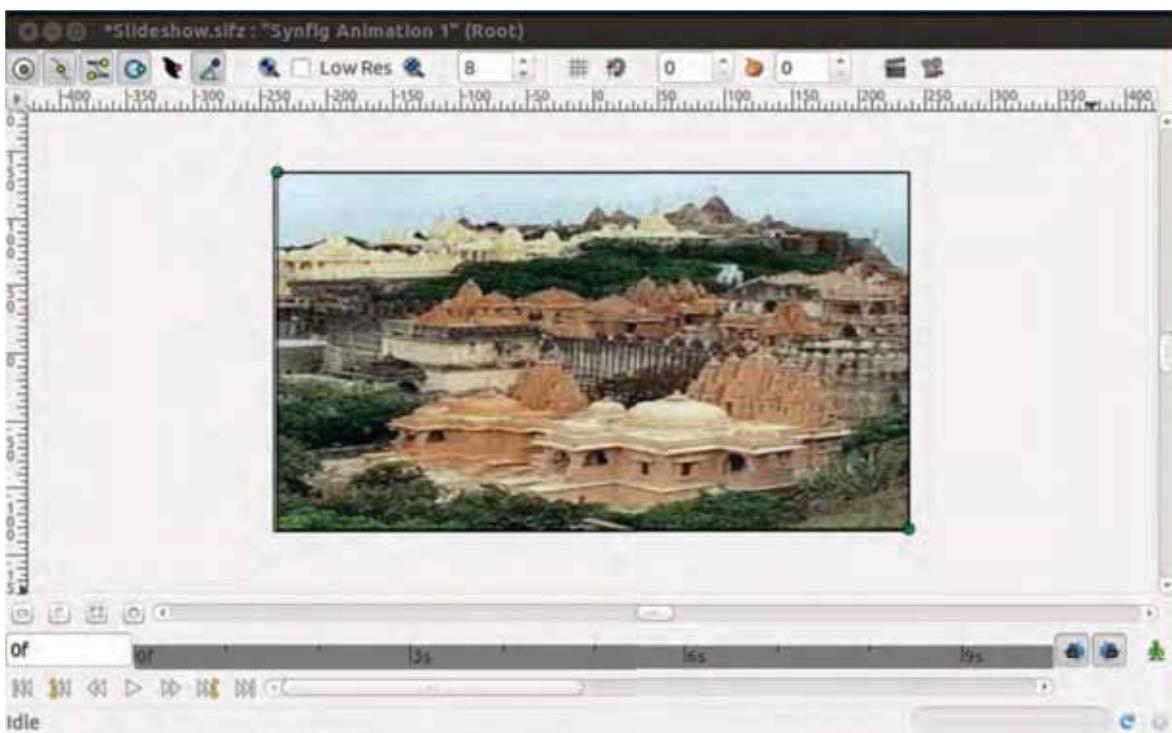
આકૃતિ 5.31 (a) : ગુજરાતના નકશાનું આયાત કરેલું ચિત્ર

આકૃતિ 5.31 (b) : સરબેજ રોજાનું આયાત કરેલું ચિત્ર

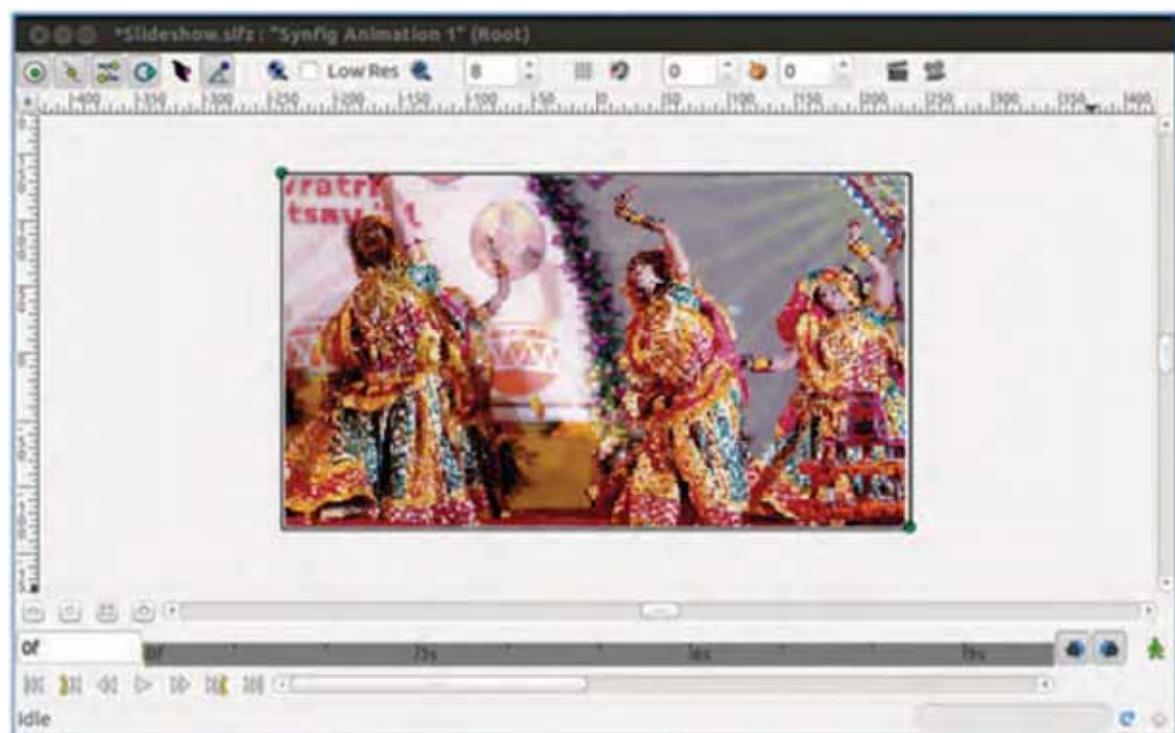
આકૃતિ 5.31(c) : સોમનાથનું આયાત કરેલું ચિત્ર

આકૃતિ 5.31 (d) : પાલીતાણનું આયાત કરેલું ચિત્ર

આકૃતિ 5.31 (e) : અક્ષરધામનું આયાત કરેલું ચિત્ર

આકૃતિ 5.31 (f) : નવરાત્રીનું આયાત કરેલું ચિત્ર

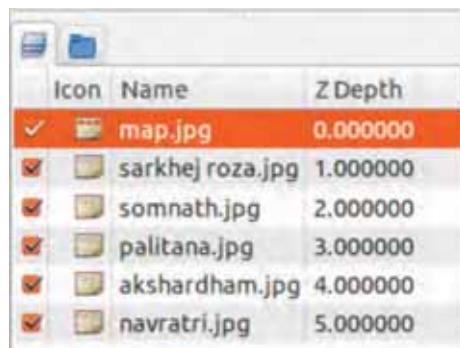
- શિહ્ખ કી દબાવીને લેયર્સ પેનલની બધી ઈમેજિસને પસંદ કરો. આકૃતિ 5.31માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રાચલની પેનલમાં જઈને બધી ઈમેજિસ માટે જ્વેન્ડ મેથડ બદલીને ‘straight’ કરો.

Icon	Name	Z Depth
✓	map.jpg	0.000000
✓	sarkhej roza.jpg	1.000000
✓	somnath.jpg	2.000000
✓	palitana.jpg	3.000000
✓	akshardham.jpg	4.000000
✓	navratri.jpg	5.000000

Name	Type	Value
π Z Depth	real	0.000000
π Amount	real	1.000000
Blend Method	integer	Straight
Top-Left	vector	-3.966667u, 2.216667u
Bottom-Right	vector	4.000000u, -2.216667u
Interpolation	integer (Static)	Linear

આકૃતિ 5.32 : ઈમેજિસને પસંદ કરી બ્લેન્ડ મેથડ બદલી straight કરો

- બ્લેન્ડ મેથડ પ્રોપર્ટી સેટ કર્યા પછી આપણો ‘Amount’ પ્રાચલ ઉપર કામ કરવું પડશે. બ્લેન્ડ મેથડની જેમ બધાં જ લેયર્સ માટે એક્સાયે ‘Amount’ પ્રાચલ સેટ કરી શકતું નથી. દરેક લેયર માટે ‘Amount’ પ્રોપર્ટી માટે અલગ-અલગ કાર્ય કરવું પડશે. અહીં Amount પ્રોપર્ટીની ‘Timed swap’માં બદલવું પડશે.
- આકૃતિ 5.33માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સૌથી ઉપર મેપ લેયર પસંદ કરો અને પ્રાચલ પેનલમાં Amount પ્રાચલ પસંદ કરી રાઈટ ક્લિક કરો. રાઈટ ક્લિક કરવાથી કન્ટેક્સ્ટ મેનૂ (context menu) ખૂલશે. પસંદ કરો : Convert → Timed swap. ‘convert’ સૂચવે છે કે પ્રાચલ જુદી-જુદી રીતે આપોઆપ નિયંત્રિત રહે છે. દરેક પ્રાચલને કન્વર્ટ કરી શકાય છે અને તેમાં વિવિધ વિકલ્પો રહેલા છે. આકૃતિ 5.34માં Amount પ્રોપર્ટીમાં Timed swap દર્શાવેલ છે. આકૃતિ 5.35માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Amount પ્રોપર્ટીમાં નવાં પેટાં પ્રાચલો ઉમેરાશો : ‘Before’, ‘After’, ‘Time’ અને ‘Length’. આ વિકલ્પો ચિત્રની દર્શયતા સૂચવે છે. ‘length’નો ઉપયોગ કરીને ‘before’માંથી ‘after’ પ્રાચલની અદલાબદલી કરે છે અને ‘time’ દર્શાવીને અદલાબદલી પૂરી કરી શકાય છે.

આકૃતિ 5.33 : સૌથી ઉપરનું ચિત્ર લેયર પસંદ કરો

Name	Type	Value
π Z Depth	real	0.000000
π Amount	real (Timed Swap)	1.000000
Blend Method	integer	Straight
Top-Left	vector	-3.966667u, 2.216667u
Bottom-Right	vector	4.000000u, -2.216667u
Interpolation	integer (Static)	Linear

આકૃતિ 5.34 : એમાઉન્ટ પ્રાચલને Timed swapમાં બદલો

Name	Value	Type
π ZDepth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
⌚ Time	2s	time
⌚ Length	1s	time

આકૃતિ 5.35 : એમાઉન્ટ પ્રાચલમાં ઉમરાયેલ નવું પ્રાચલ

- હવે પ્રાચલ ‘before’ ને 1.0 અને ‘after’ને 0.0થી સેટ કરો. પ્રાચલ ‘before’ને 1.0 સેટ કર્યું તે સૂચવે છે કે પ્રાચલ ‘time’માં સૂચવેલા સમય પહેલાં લેયર ટશ્યમાન હશે અને પ્રાચલ ‘after’ને 0.0 સેટ કર્યું તે સૂચવે છે કે ‘time’માં સૂચવેલા સમય પછી લેયર અદશ્ય હશે. જો તમે દરેક વઞ્ચે 1 સેકન્ડ સંકભિત સમય (transition time) સાથે દરેક ચિન્ત્ર 5 સેકન્ડ માટે પ્રદર્શિત કરવા માંગો છો, તો પ્રાચલ ‘length’ને ‘1s’ થી અને time ને ‘5s’થી બદલો. આથી 5 સેકન્ડ પછી ઈમેજ દેખાતી બંધ થઈ જશે. આકૃતિ 5.36માં પ્રાચલ amountમાં સેટ કરેલી કિમત દર્શાવી છે.

Name	Value	Type
π ZDepth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
⌚ Time	5s	time
⌚ Length	1s	time

આકૃતિ 5.36 : મોપ લેયરનાં પેટા પ્રાચલોનાં સેટિંગ

- હવે આગળનું ઈમેજ લેયર પસંદ કરો. આપણે અગાઉના લેયરમાં કર્યું હતું, તે જ પ્રમાણે ટાઈમની અદલાબદલી કરો. પ્રાચલ ‘before’ને 1.0થી, ‘after’ને 0.0થી અને ‘length’ને 1sથી સેટ કરો. ‘time’ ને 10sથી સેટ કરો. આથી 10s પછી અદલાબદલી થશે અને ઈમેજ 10s પછી દેખાતી બંધ થશે. આ જ રીતે પછીનાં

Name	Value	Type
π ZDepth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
⌚ Time	10s	time
⌚ Length	1s	time

આકૃતિ 5.37 (a) :
સરખેજ રોજા લેયરનાં ટાઈમ સેટિંગ

Name	Value	Type
π ZDepth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
⌚ Time	15s	time
⌚ Length	1s	time

આકૃતિ 5.37 (b) :
સોમનાથ લેયરનાં ટાઈમ સેટિંગ

The left screenshot shows a parameter named 'Amount' with a value of 1.000000. The 'Time' row is selected, showing a value of 20s. The right screenshot shows the same parameter 'Amount' with a value of 1.000000. The 'Time' row is selected, showing a value of 25s.

Name	Value	Type
π Z Depth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
☒ Time	20s	time
☒ Length	1s	time

Name	Value	Type
π Z Depth	0.000000	real
π Amount	1.000000	real (TimedSw)
π Before	1.000000	real
π After	-0.000000	real
☒ Time	25s	time
☒ Length	1s	time

આકૃતિ 5.37 (c) :
પાલીતાણા લેયરનાં ટાઇમ સેટિંગ

આકૃતિ 5.37 (d) :
અક્ષરખામ લેયરનાં ટાઇમ સેટિંગ

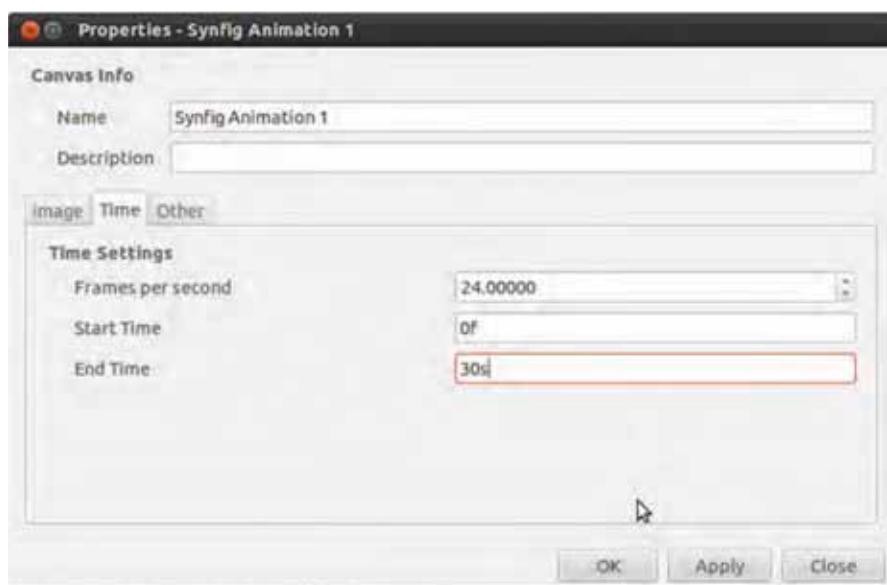
ઈમેજ લેયરસ 'time' 15s, 20s, 25s પછી બદલાશે. આકૃતિ 5.37 (a), (b), (c), (d) અને (e) માં બધા ઈમેજ લેયરસનાં સેટિંગ્સ બતાવ્યાં છે.

The screenshot shows the 'Properties' dialog for 'Synfig Animation 1'. Under 'Time Settings', 'Frames per second' is set to 24.00000, 'Start Time' is set to 0f, and 'End Time' is set to 30s. The 'Time' tab is selected.

Time Settings	
Frames per second	24.00000
Start Time	0f
End Time	30s

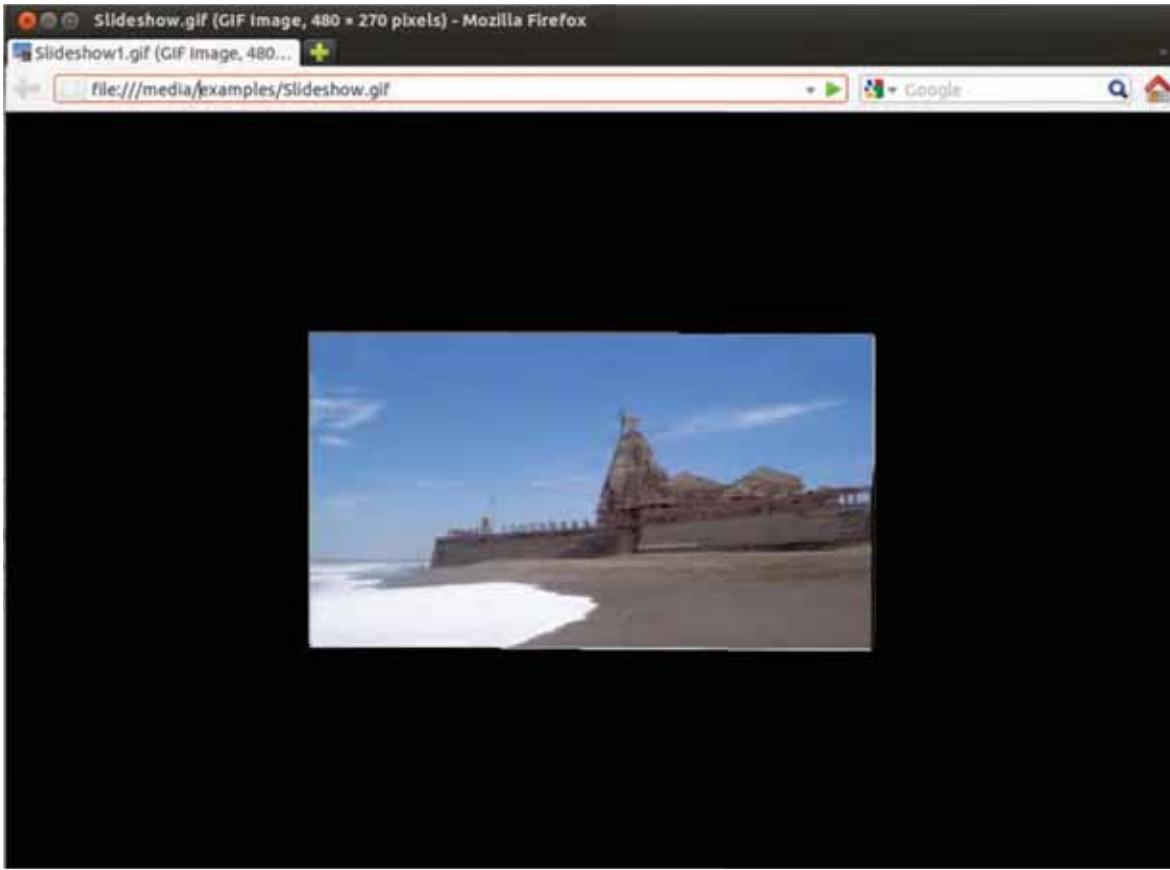
આકૃતિ 5.37 (e) : નવરાત્રિ લેયરનાં ટાઇમ સેટિંગ

- હવે આ પ્રમાણે કમાન્ડ આપો : Caret → Edit → Properties. ટાઇમ ટેબને પસંદ કરીને અંતસમયને છેલ્લી ઈમેજ લેયરની Time કિંમત બરાબર સેટ કરો. આપણા દાખલામાં છેલ્લા ઈમેજ લેયરનો Time 30s છે. જો અંતમાં તમારે બ્લેન્ક સ્ક્રીન જોઈતો હોય, તો અંતસમય 30s કરતાં થોડો વધારે સેટ કરો. આકૃતિ 5.38માં અંતસમયનાં સેટિંગ દર્શાવ્યાં છે.

આકૃતિ 5.38 : અંતસમય 30s સેટ કરવો

- રજૂઆતનો પ્રિવ્યુ જોવા માટે એ બટન દબાવો.
- ફાઈલને સેવ અને રેન્ડર કરો. આકૃતિ 5.39માં વેબબ્રાઉઝર પરનો આઉટપુટ દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 5.39 : બ્રાઉઝર ઉપર આઉટપુટ

જો તમારે સ્લાઇડ શોમાં પશ્ચાદભૂમિ બતાવવી હોય, તો બધાં ઈમેજ લેયર્સને પ્રાવૃત્ત કરો. પશ્ચાદભૂમિને સૌથી નીચેના લેયર તરીકે રાખો. blend અને amount પ્રાચલ ફક્ત પ્રાવૃત્ત લેયરને લાગુ પાડવામાં આવશે. આપણે ચિત્રમાં કોઈ શાબ્દિક માહિતી પણ ઉમેરી શકીએ અને સ્લાઇડ શો દરમિયાન તે શાબ્દિક માહિતી પ્રદર્શિત થાય.

કિયા-પ્રતિકિયા (Interactivity)

ઓનિમેશનમાં અમુક સમયે વપરાશકર્તાની પસંદ પ્રમાણે તમારે તેમાં આગળ વધવાનું હોય છે. કેટલાક સમયે વપરાશકર્તા પણ ઓનિમેશનનો અમુક ચોક્કસ ભાગ કુદાવવા (સ્કિપ) ઈછે અને આગળ જવા ઈછે. કિયા-પ્રતિકિયા માટે ઓનિમેશન સોફ્ટવેરમાં વપરાતી આ પ્રકારના પગલાંને એકશન સ્કિપ (Action script) કહેવામાં આવે છે. ઓનિમેશન પ્રોગ્રામ્સમાં લચીલાપણું/સાનુકૂળતા (flexibility) ઉમેરવા માટે એકશન સ્કિપ ઉમેરવામાં આવે છે. એકશન સ્કિપ શબ્દ ઓનિમેશન દ્વારા કરવામાં આવતી કિયામાં સાનુકૂળતા ઉમેરવા માટે સ્કિપિંગ ભાષાનો ઉપયોગ સૂચ્યવે છે. તે વપરાશકર્તાને ચોક્કસ કિયાના ઓનિમેશન માટે રમવા અથવા ઓનિમેશન દરમિયાન પોતાની પસંદ પ્રમાણે આગળ પગલાં લેવામાં મદદ કરે છે.

હાલની તારીખમાં, ઓનિમેશન સોફ્ટવેરમાં સીનિફ્ફિંગ સ્ટુડિયો એકશન સ્કિપિંગને સીધો ટેકો આપતા નથી પણ આપણા ઓનિમેશનમાં આપણે જાવા સ્કિપ અથવા જાવાનો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. આપણા ઓનિમેશનમાં જોકે જાવા સ્કિપ કે જાવા બાબત ઉડાણપૂર્વક ચર્ચા કરવી અહીં શક્ય નથી. પણ ચાલો, આપણે એક ઉદાહરણની ચર્ચા કરીએ કે જેમાં આપણે ઓનિમેશનમાં કિયા-પ્રતિકિયા ઉમેરવા માટે જાવા સ્કિપનો ઉપયોગ કર્યો હોય.

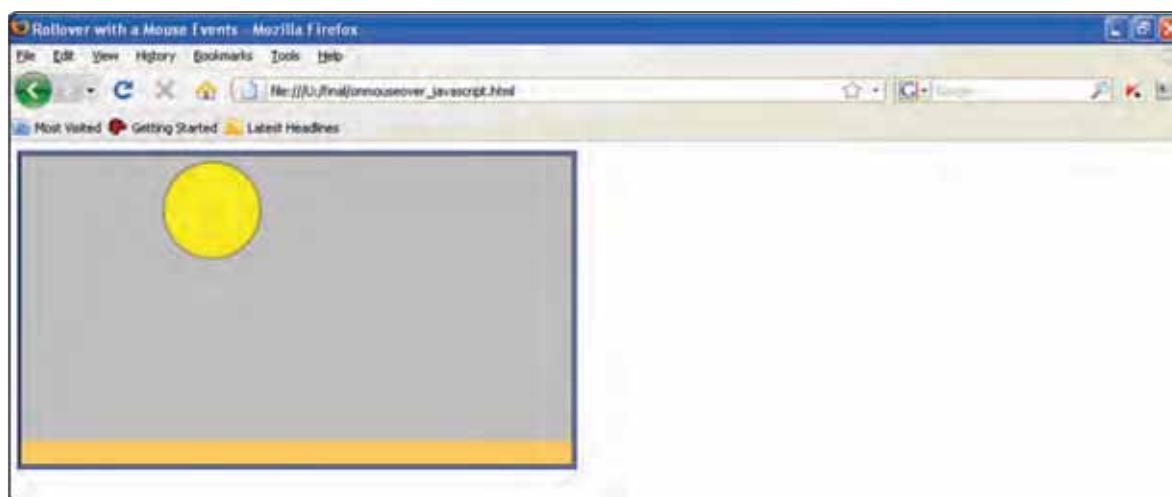
ધારોકે જ્યારે વપરાશકર્તા ચિત્ર ઉપર માઉસ લઈ જાય ત્યારે જ તમે ફક્ત એનિમેશન પ્રે કરવા ઈચ્છો છો. આ કાર્ય હાંસલ કરવા માટે સૌપ્રથમ આપણો બે ઈમેજિસ લઈશું. આમાંની એક ઈમેજ સ્થિર છે. આપણા ઉદાહરણમાં સ્થિર ચિત્ર static-ball.gif. છે. બીજી ઈમેજ એનિમેટેડ ચિત્ર છે. આપણા ઉદાહરણમાં એનિમેટેડ ચિત્ર animated-ball.gif. છે. એનિમેટેડ ચિત્ર સીન્ફિગમાં gif, jpeg કે bmp જેવાં ફોર્મેટમાં રેન્ડર ફાઈલ છે. આપણો અગાઉના પ્રકરણમાં ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે જ્યારે આપણાને સીન્ફિગમાં ફાઈલ રેન્ડર કરીએ છીએ, ત્યારે વિકલ્પોની યાદી ઉપલબ્ધ થાય છે. જ્યારે વપરાશકર્તા વેબ બ્રાઉઝર ખોલે છે ત્યારે સ્થિર ચિત્ર પ્રદર્શિત થાય છે. જ્યારે તે/તેણી ચિત્ર ઉપર માઉસ લઈ જાય, ત્યારે જાવા સ્ક્રિપ્ટ કોડના ઉપયોગ વડે એનિમેટેડ ચિત્ર પ્રદર્શિત થશે. જ્યારે વપરાશકર્તા ચિત્રથી માઉસ દૂર ખસેડે ત્યારે એનિમેશન બંધ થશે. આ માટે નીચે જણાવેલાં પગલાંને અનુસરો :

- Geditમાં નવી ફાઈલ બનાવો અને તેમાં નીચે જણાવેલ કોડ લખો :

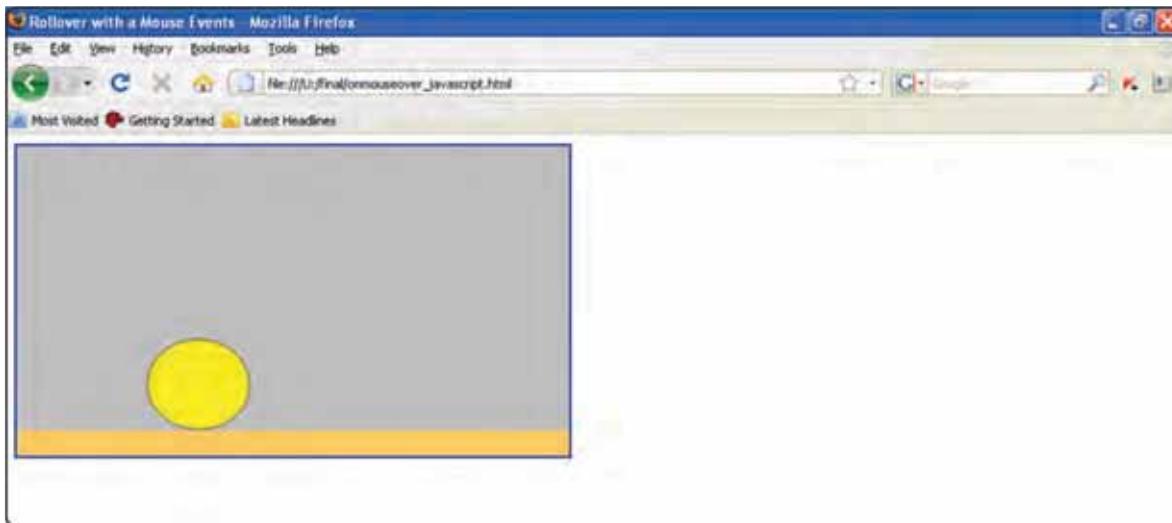
```
<html>
<head>
<title>rollover with a Mouse Events</title>
<script type="text/javascript">
if( document.images ){
  var image1 = new Image(); // Preload an image
  image1.src = "static-ball.gif";
  var image2 = new Image(); // Preload second image
  image2.src = "animated-ball.gif";
}
</script>
</head>
<body>
<a href="#" onMouseover="document.myImage.src=image2.src" onMouseOut="document.myImage.src=image1.src">

</a>
</body>
</html>
```

- ફાઈલનો અનુલંબન .html સાથે સંગ્રહ કરો.
- આઉટપુટ જોવા માટે ફાઈલને વેબ બ્રાઉઝરમાં ખોલો. આકૃતિ 5.40માં પાનું લોડ થતાં સમયનો આઉટપુટ બતાવે છે. આકૃતિ 5.41માં એનિમેટેડ ઈમેજ દર્શાવેલી છે.

આકૃતિ 5.40 : પાનું લોડ થતાં સમયની પ્રદર્શિત ઈમેજ

આકૃતિ 5.41 : જ્યારે માઉસ ઈમેજ ઉપર હોય ત્યારે પ્રદર્શિત એનિમેટેડ ઈમેજ

આ રીતે, જાવા સ્ક્રિપ્ટનો ઉપયોગ કરીને એનિમેશનમાં ડિયા-પ્રતિક્રિયાનો સમાવેશ કરી શકાય છે.

ફાઈલ્સની સુવાચતા (Portability of Files)

કોઈ ચોક્કસ એનિમેશન સોફ્ટવેરના ઉપયોગ બનાવેલ એનિમેશન ફાઈલને આગળ કાર્યક્રમ ઉપયોગ માટે એડોબ ફ્લેશ ફાઈલ્સ (SWF ફાઈલ્સ)માં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે. SWFTOOLS એક ઓપનસોર્સ સોફ્ટવેર ટૂલ છે, જે અનેક વિવિધ પ્રકારનાં ફાઈલ ફોર્મેટનું SWF ફાઈલ્સમાં રૂપાંતર કરે છે. SWF એડોબ ફ્લેશ ફાઈલ ફોર્મેટ છે, જે વેક્ટર ગ્રાફિક્સ એનિમેશનમાં વપરાય છે. SWF ફોર્મેટમાં ફાઈલ્સ રૂપાંતર કર્યા પછી તેનો આગળ કાર્યક્રમ ઉપયોગ કરી શકાય છે અથવા એડોબ ફ્લેશ એનિમેશન સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરીને બનાવવામાં આવે છે. આ ટૂલ SWF ફાઈલ્સ વાંચવા માટે; તેમને જોડવા માટે; અને ઈમેજિસ, સાઉન્ડ અને વીડિયો ફાઈલ્સ જેવી અન્ય માહિતીમાંથી ફાઈલ બનાવવા માટેના પ્રોગ્રામ્સનો સમાવેશ કરે છે. કોષ્ટક 5.1માં કેટલાક પ્રોગ્રામ્સની યાદી છે, જે SWF ફોર્મેટમાં ફાઈલ્સ રૂપાંતર કરે છે.

Programmes	Description
GIF2SWF	Converts gif files into swf files
PNG2SWF	Converts png files into swf files
JPEG2SWF	Converts jpeg files into swf files
PDF2SWF	Converts pdf files into swf files
WAV2SWF	Converts wav audio files into swf files
AVI2SWF	Converts avi animation files into swf files
FONT2SWF	Converts Font files to swf files
SWFExtract	Extracts images, sounds and movie clips from swf file

કોષ્ટક 5.1 : SWFTOOLSમાં ઉપલબ્ધ પ્રોગ્રામ્સની યાદી

કોષ્ટક 5.1ના પ્રોગ્રામ્સની યાદીનો ઉપયોગ કરીને આપણે સીન્ફિંગ વડે gif અને jpeg ફાઈલ બનાવીને એડોબ ફ્લેશ ફાઈલ (swf)માં રૂપાંતર કરી શકીએ છીએ.

सारांश

આપણે આ પ્રકરણમાં ચિત્રો કઈ રીતે ઉમેરી શકાય અને તેની સાથે કામ કરી શકીએ તે બાબત શીખ્યાં. અન્ય ઓફ્ઝેક્ટની જેમ સીન્ફિગમાં બનાવેલાં ચિત્રો ફેરવી શકાય, બદલી શકાય તેમજ તેનું કંઈ બદલી શકાય છે. આપણે માસ્કિંગના ઘ્યાલ વડે ઓફ્ઝેક્ટને છુપાવી શકીએ તેમજ ઉઘાડા પાડી શકીએ છીએ, તેની ચર્ચા પણ કરો. આપણે બ્લેન્ડ મેથડ અને ટાઇડ સ્વેપ પ્રાચય દ્વારા ઈમેજિસનો સ્લાઇડ શો બનાવી શકીએ છીએ. જાવા સ્કિપ્ટ અને જાવાનો ઉપયોગ કરીને ઓનિમેશનમાં કિયા-પ્રતિકિયાને ઉમેરી શકીએ છીએ.

स्वाध्याय

- માસ્કિંગ એટલે શું ?
 - ‘Timed Swap’ વિકલ્પનો ઉપયોગ સમજવો.
 - એકશન સ્કિપ્ટ શું છે ? આપણાને તે શા માટે જરૂરી છે ?
 - હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

(1) ઈમેજ આયાત કરવા માટે નીચેનામાંથી ક્યો કમાન્ડ વપરાય છે ?

(2) નીચેનામાંથી ક્યો રંગ ઈમેજનું કદ બદલવા માટે પોઈન્ટ્સ બતાવે છે ?

- (a) લીલો (b) પીળો
 (c) વાદળી (d) લાલ

(3) amountની કઈ કિમત રૂખેજને સંપર્ણપણે દશ્યમાન સચવે છે ?

(4) એનિમેશન ઓક્ટેરભાં કિયા-પત્રિકિયાના ભાગ રૂપે કિયાઓ રહેવા નીચેનામાંથી શં વપરાય છે ?

- (a) એકશન સ્કેપ (b) જાવા સ્કેપ
 (c) રેન્ડાર પ્રોગ્રામ (d) જાટી રેન્ડાર

(5) ક્ષેત્રના વિભાગે જ્યાંવા અથવા રિશાડ યાંવા માટે તીવ્ચેનામાંથી દર્દી લાક્ષણિકતા વપરાય છે ?

(6) નીચેનાંમાંથી ક્યા પ્રાચ્યલ મારફત ઈમેજની દર્શયતાનું સંચાલન કરી શકાય છે ?

- (a) બ્લેન્ડ, એમાઉન્ટ
 (c) બ્લેન્ડ, ઈંગ્રેઝ

(b) માસ્ક, એમાઉન્ટ
 (d) માસ્ક, બ્લેન્ડ

- (7) નીચેનામાંથી કઈ બ્લેન્ડ મેથડ ઓફ્જેક્ટને છુપાવવા માટે અને ઉઘાડા પાડવા વપરાય છે ?

 - (a) કમ્પોઝિટ (composite)
 - (b) આલ્ફા ઓવર (alpha over)
 - (c) સ્ટ્રેટ ઓન ટુ (straight onto)
 - (d) સ્ટ્રેટ (straight)

(8) Timed swap ગુણધર્મ નીચેનામાંથી કયા પેટા પ્રાચ્યકનો ઉમેરો કરે છે ?

 - (a) up, down, time, length
 - (b) before, after, size, shape
 - (c) before, after, time, length
 - (d) top, bottoms, time, length

प्रायोगिक प्रवृत्ति

- ‘ખુશ્ભૂ ગુજરાત કી’ વિષય ઉપર સ્લાઈડ શો બનાવો.
 - ‘ભારતનાં ઉત્સવો’ વિષય ઉપર સ્લાઈડ શો બનાવો. દેક ઉત્સવનું નામ પ્રદર્શિત કરવા શાબ્દિક માહિતી વાપરો.
 - આકાશ અને પર્વતો સાથેનાં કુદરતી દશ્ય દર્શાવતી ઈમેજ ઉપરોક્તિ માટે સાંચે કરીને ઈમેજમાં સર્યોદય બતાવો.

6

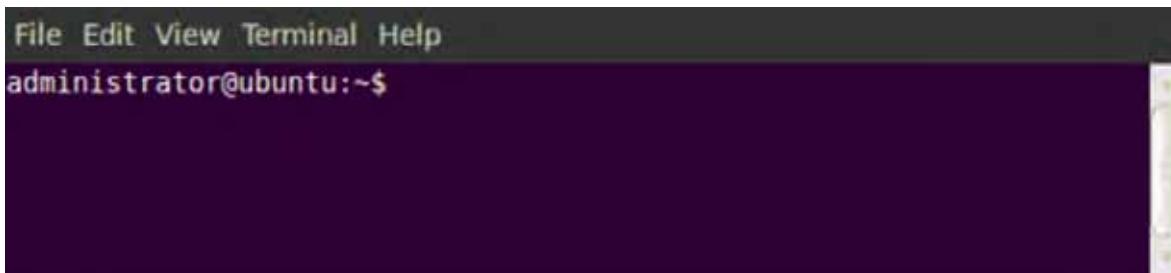
ઉબન્ટુ લિનક્સના મૂળભૂત કમાન્ડ

ધોરણ 9માં આપણે ઉબન્ટુ નામની ઓપરેટિંગ સિસ્ટમની કામગીરી વિશે ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો છે. આ અભ્યાસ દરમિયાન આપણે એ શીખ્યા કે ઉબન્ટુ લિનક્સ ધરાવતી કમ્પ્યુટર સિસ્ટમમાં ઉપયોગકર્તા એક વાર લોગ-ઇન થાય એ પછી તે/તેણી કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસ અથવા ગ્રાફિક્સ યુઝર ઇન્ટરફેસનો ઉપયોગ કરીને કમ્પ્યુટર સાથે સંવાદ કરી શકે. આ બચે ઇન્ટરફેસ અગત્યના છે અને તે બસેના પોતાના ઉપયોગો છે. આ પ્રકરણમાં, કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે વિશે આપણે વિસ્તૃત જાણકારી મેળવીશું. કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસ આપણાને ઊંચી કાર્યક્ષમતા સાથે લિનક્સની સાચી શક્તિનો ઉપયોગ કરવા દે છે. તે ઉબન્ટુ સિસ્ટમનો સૌથી વધુ પ્રભાવશાળી ભાગ છે.

ટર્મિનલ ચાલુ કરવું (Starting Up the Terminal)

ગ્રાફિક્લ ઇન્ટરફેસમાં કમાન્ડ લાઈન કોન્સોલ (command line console) ખોલવા, લિનક્સમાં ટર્મિનલ (Terminal) નામની વિન્ડો આપવામાં આવી છે. ટર્મિનલ વિન્ડો ખોલવા માટે Applications → Accessories → Terminal ક્લિક કરો અથવા એના બદલે તમે એક્સાથે CTRL+ ALT + t કી દબાવી શકો. આમ કરવાથી સ્કીન ઉપર આકૃતિ 6.1માં દર્શાવ્યા મુજબ ટર્મિનલ વિન્ડો દેખાશે. અહીં એ ખાસ નોંધણે કે તમારા સ્કીન પર દેખાતી વિન્ડોના શબ્દો આકૃતિ 6.1માં દર્શાવેલી વિન્ડોના શબ્દો જેવા ના પણ હોય, કારણકે ઉપયોગકર્તા જુદા હોય ને.....!

આકૃતિ 6.1 : ટર્મિનલ વિન્ડો

એક વાર વિન્ડો સ્પષ્ટ રીતે દેખાતી થાય એ પછી આગળ કેટલાક અક્ષર અને કદાચ આંકડા તેમજ ખાસ ચિહ્નો સાથે છેલ્લે \$ અને. પછી સતત જબૂકતી એક નાની લીટી (જેને કર્સર કહે છે) દર્શાવાય છે. આ બધામાં પ્રથમ શબ્દ તરીકે ઉપયોગકર્તાનું નામ (યુઝરનેમ) હોય છે, અને એના પછી @ ચિહ્ન હોય છે. @ ચિહ્નની પાછળ આપણે જે કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ કરતાં હોઈએ તે કમ્પ્યુટર સિસ્ટમનું નામ દર્શાવાય છે. અંતમાં તમને : ચિહ્ન જોવા મળશે અને એના પછી તમે જે ડિરેક્ટરીમાં કામ કરતા હોય તે ડિરેક્ટરીનું નામ દર્શાવાય છે. (સામાન્ય રીતે તમે તમારી મૂળ (home) ડિરેક્ટરીમાંથી જ કાર્ય શરૂ કરતાં હોવ તેથી તેને ~ ચિહ્ન દ્વારા દર્શાવાય છે.)

કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ એવું સૂચયે છે કે, ઇન્ટરફેસ હવે ઉપયોગકર્તા સાથે કમાન્ડ સ્વરૂપે સંવાદ કરવા તૈયાર છે. કમાન્ડ એ મૂળભૂત રીતે એક પ્રોગ્રામ હોય છે, આપણનું જે કોઈ ચોક્કસ કાર્ય પાર પાડે છે. એક વાર પ્રોમ્પ્ટ દર્શાવાય એટલે આપણે આ પ્રકરણમાં વર્ણવવામાં આવેલ કમાન્ડ ટાઈપ કરી શકીએ. વિવિધ કમાન્ડની ચર્ચા કરીએ એ પહેલાં, ચાલો આપણે 'શેલ' (Shell) શબ્દ વિશે આપણનું જ્ઞાન ચકાસી લઈએ. શેલ એ કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસ છે. શેલ એ ઉપયોગકર્તા સાથે પરસ્પર સંવાદ કરી શકાય તે માટેનો ઉપયોગકર્તાનો પ્રોગ્રામ છે. તે કમાન્ડ લેંગ્યુઝન ઇન્ટરપ્રિટર (Command Language Interpreter) છે, જે કમાન્ડ આપે છે અને સ્વીકારે છે, તેનું અર્થધટન કરે છે અને આપેલ સૂચના મુજબ અમલ કરવા તેમજ પરિણામ દર્શાવવા તે કર્ણલ સાથે પરામર્શ કરે છે. ઉબન્ટુ લિનક્સ સિસ્ટમ ઉપર કામ કરવા અનેક શેલ ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ કોઈ એક ચોક્કસ સિસ્ટમ પર ઉપલબ્ધ શેલની સંખ્યા અલગ-અલગ હોઈ શકે.

લિનક્સ સાથે ઉપલબ્ધ કેટલાક પ્રચલિત શેલ છે, બોર્ન (Bourne) શેલ (sh), C શેલ (csh અને tcsh), કોર્ન (Korn) શેલ (ksh) અને બાશ (sh) શેલ. shના ટૂંકા નામ સાથેનો બોર્ન શેલ એ કમાન્ડ લાઈન ઈન્ટરફેસ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતાં યુનિક્સનો શરૂઆતનો શેલ છે. બોર્ન શેલ, શેલસ્ક્રિપ્ટ પ્રોગ્રામિંગ માટેની મૂળ તંત્રબ્યવસ્થા (mechanism) પૂરી પાડે છે, જે આપણને સંપૂર્ણ કમાન્ડ પર આધ્યારિત પ્રોગ્રામ લખવાની છૂટ આપે છે. csh તરીકે ઓળખાતો C શેલ એ લિનક્સ સિસ્ટમ પર સામાન્ય રીતે ઉપલબ્ધ અન્ય શેલ છે. આ શેલમાં પ્રોગ્રામિંગ કરી શકાય છે. cshની નવી આવૃત્તિને tesh તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. cshની મર્યાદાઓને પૂરી કરવા તે વધારાની શેલસ્ક્રિપ્ટ પ્રોગ્રામિંગની સવલતો આપે છે. કોર્ન શેલ અથવા ksh શેલ, sh અને csh બનેની લાક્ષણિકતાઓને ભેગી કરવા માટે બનાવવામાં આવેલ. Bash શેલ એ બોર્ન શેલની નવી આવૃત્તિ છે. આમ, તે sh જેવાં જ કાર્યો અને વાક્યરચના ધરાવે છે. આજકાલ, bashને લિનક્સ સિસ્ટમ માટે પ્રમાણભૂત (સ્ટાન્ડર્ડ) શેલ ગણવામાં આવે છે અને એટલા માટે તે તમામ લિનક્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ ઉપર ઉપલબ્ધ છે અને વપરાય છે.

સિસ્ટમ પર ઉપલબ્ધ શેલની યાદી મેળવવી

તમારી સિસ્ટમમાં ઉપલબ્ધ તમામ શેલ શોધી કાઢવા તમે cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકો. કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટની સામે આકૃતિ 6.2માં દર્શાવ્યા મુજબ કમાન્ડ લાઈપ કરો. આમ કરવાથી તમને તમારી કમ્પ્યુટર સિસ્ટમમાં ઉપલબ્ધ શેલની યાદી મળશે. તમારી સિસ્ટમની ગોઠવણ અને રૂપરેખા અનુસાર જે શેલની યાદી આઉટપુટ તરીકે તમને દર્શાવાશે તે કદાચ આકૃતિ 6.2માં દર્શાવાયા કરતા જુદી હોઈ શકે છે. cat કમાન્ડની ચર્ચા આ પ્રકરણમાં આગળ કરવામાં આવી છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ cat /etc/shells
# /etc/shells: valid login shells
/bin/csh
/bin/sh
/usr/bin/es
/usr/bin/ksh
/bin/ksh
/usr/bin/rc
/usr/bin/tcsh
/bin/tcsh
/usr/bin/esh
/bin/dash
/bin/bash
/bin/rbash
/usr/bin/screen
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.2 : વિવિધ ઉપલબ્ધ શેલ

પૂર્વનિર્ધારિત શેલ નક્કી કરવો

દરેક ‘ઉબન્ટુ લિનક્સ એકાઉન્ટ’ સાથે સામાન્ય રીતે તેના કમાન્ડ લાઈન ઈન્ટરફેસ તરીકે કોઈ એક ચોક્કસ શેલ ગોઠવામેલ હોય છે. દર વખતે જ્યારે તમે તેમાં લોગ-ઓન થાવ, ત્યારે સિસ્ટમ સાથે કામ કરવા આ પૂર્વનિર્ધારિત શેલને ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. લિનક્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ સાથે કેટલાક એવા ચોક્કસ ચલ હોય છે, જેની કિમત તરીકે હાલના પર્યાવરણ (environment)ની ગોઠવણ હોય છે અને તેથી જ આવા ચલને પર્યાવરણીય ચલ (environment variables) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પૂર્વનિર્ધારિત શેલની કિમત SHELL નામના આવા એક પર્યાવરણીય ચલમાં સંગ્રહવામાં આવે છે. આમ, SHELL ચલની કિમત દર્શાવને આપણે એ જાણી શકીએ છીએ કે આપણો પૂર્વનિર્ધારિત શેલ ક્યો છે. કોઈ પણ ચલની કિમત દર્શાવવા echo કમાન્ડ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. કમાન્ડ પ્રોમ્ટની સામે echo \$\$SHELL કમાન્ડ ટાઈપ કરીને Enter કી દબાવો. આકૃતિ 6.3માં દર્શાવ્યા મુજબ સ્કીન પર પૂર્વનિર્ધારિત શેલનું નામ દર્શાવાશે. અહીં એ ખાસ નોંધવું જરૂરી છે કે લિનક્સ કમાન્ડ ‘કેસ-સેન્સિટીવ’ છે. (અંગ્રેજીના મોટા અક્ષર (upper case) તેમજ નાના અક્ષર (lower case) પ્રયે સંવેદનશીલ હોય, એટલે કે A અને a બને જુદા ગણો, તો તેને case sensitive કહેવાય) અને તેથી લિનક્સ માટે SHELL, Shell અને shell એ ત્રણેય એકસરખા નથી.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ echo $$SHELL
/bin/bash
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.3 : પૂર્વનિર્ધારિત શેલ

ડાલના શેલને બદલવો

અગાઉ ચર્ચા કર્યા મુજબ લિનક્સમાં આપણી પાસે જુદા-જુદા શેલ ઉપલબ્ધ છે. તમારા પૂર્વનિર્ધારિત (default) શેલને બદલવા, તમારે જે શેલનો ઉપયોગ કરવો હોય તેનું નામ કમાન્ડ લાઈન પર ટાઈપ કરો. ઉદાહરણ તરીકે, જો તમારે C શેલનો ઉપયોગ કરવો હોય (તે સિસ્ટમમાં ઉપલબ્ધ હોય તે શરતે), તો કમાન્ડ પ્રોમ્ટની સામે csh ટાઈપ કરો. આમ કર્યા પછી કમાન્ડ પ્રોમ્ટ cshનો ઇન્ટરફેસ આપશે.

નોંધ :

શેલનો ફેરફાર કામચલાઉ છે અને જ્યાં સુધી તમે તે કમાન્ડ લાઈન પર લોગ-ઓન હોવ ત્યાં સુધી જ તે ચાલુ રહેશે.

પૂર્વનિર્ધારિત શેલમાં પરત આવવા માટે નવા શેલના કમાન્ડ પ્રોમ્ટની સામે exit ટાઈપ કરો અથવા CTRL + d કી દબાવો.

કમાન્ડની વાક્યરચના (Command Syntax)

લિનક્સ કમાન્ડની વાક્યરચના એકસરખી છે. તેમાં ત્રણ ભાગ હોય છે, જે નીચે દર્શાવેલા કમ અનુસાર હોય છે :

- **નામ (Name) :** આ કમાન્ડનું નામ છે. દા.ત., echo વગેરે.
- **વિકલ્પ (Option) :** કમાન્ડની સાથે ઈચ્છિત વધારાના વિકલ્પો લગાડવાથી કમાન્ડની વર્તણૂકમાં બદલાવ લાવવો શક્ય છે. કમાન્ડની સાથે શૂન્ય કે વધુ વિકલ્પો હોઈ શકે છે. વિકલ્પો જ્યારે દર્શાવાય ત્યારે હંમેશા - થી શરૂ થાય અને સામાન્ય રીતે એક અક્ષર અથવા એક આંકડાનો હોય છે. કમાન્ડ ક્યો છે, તેના આધારે વિકલ્પની સંખ્યા અને અર્થ જુદા-જુદા હોઈ શકે.
- **સંલગ્ન મૂલ્ય (આર્ગ્યુમેન્ટ - Arguments) :** વિકલ્પોની સાથે ઉપયોગકર્તા કમાન્ડનું ઈચ્છિત સ્વરૂપે પરિણામ મેળવવા તેની સાથે સંલગ્ન મૂલ્ય (arguments) પણ આપી શકે. કોઈ પણ કમાન્ડ કાર્ય પાર પાડવા માટે શૂન્ય કે વધુ સંલગ્ન મૂલ્યો લઈ શકે. સંલગ્ન મૂલ્યોની સંખ્યા અને તેનો ઈચ્છિત અર્થ દરેક કમાન્ડ માટે જુદો હોય છે. સંલગ્ન મૂલ્યની બાબતમાં કોઈ કમાન્ડ એક પણ સંલગ્ન મૂલ્ય ન લેતા હોય, કેટલાક કમાન્ડ અનુક નિશ્ચિત સંખ્યામાં લેતા હોય જ્યારે કેટલાક કમાન્ડ ગમે તેટલી સંખ્યામાં સંલગ્ન મૂલ્ય લેતા હોઈ શકે.

લિનક્સ કમાન્ડની દ્વિઅંકી (બાઈનરી) ફાઈલ હ્યાત છે કે કેમ? તેના આધારે લિનક્સના કમાન્ડને આંતરિક (ઇન્ટરનલ) કમાન્ડ અથવા બાબ્ય (એક્સ્ટરનલ) કમાન્ડ તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય. એવા કમાન્ડ કે જેની દ્વિઅંકી ફાઈલ અલગ રીતે કાં તો /sbin, /usr/sbin, /usr/bin, /bin અથવા /usr/local/bin ડિરેક્ટરીમાં સંગ્રહવામાં આવેલી હોય, તો તેને બાબ્ય કમાન્ડ કહે છે. તેનો અમલ સામાન્ય રીતે કર્નેલ (kernel) દ્વારા અમલમાં મુકાય છે અને અમલ દરમિયાન તે એક પ્રક્રિયા-ઓળખ

(process Id) બનાવે છે. લિનક્સમાં મોટા ભાગના કમાન્ડ જે આપણે વાપરીએ છીએ, તે બાબત કમાન્ડ જ છે. બીજુ બાજુ એવા કમાન્ડ કે જે સીધા શેલ (shell) દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય છે, તેને આંતરિક કમાન્ડ કહે છે. આંતરિક કમાન્ડ નવી પ્રક્રિયા ઊભી કરતા નથી.

કોઈ પણ કમાન્ડ આંતરિક કમાન્ડ છે કે બાબત કમાન્ડ તે જાણવા માટે આપણે Type કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ. Type કમાન્ડની વાક્યરચના નીચે મુજબ છે :

\$type command

ઉદાહરણ તરીકે આપણે નીચે મુજબ કમાન્ડનો અમલ કરીએ :

\$type info

આપણને આ કમાન્ડનું પરિણામ નીચે મુજબ મળશે :

info is /usr/bin/info

આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, આ કમાન્ડ ડિઝાઇન ફાઈલ info ખરૂપે છે જે /usr/bin/ માં સંગ્રહેલો છે. એટલે એનો મતલબ એ કે આ કમાન્ડ બાબત કમાન્ડ છે.

સામાન્ય હેતુ માટેના કમાન્ડ આપવા

હવે જ્યારે તમે કમાન્ડની વાક્યરચનાથી પરિચિત થઈ ગયા છો, ત્યારે ચાલો આપણે કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસ મારફત કેવી રીતે કમાન્ડ આપવા તે જોઈએ. લિનક્સ કમાન્ડને શીખવાની શરૂઆત કરવા સામાન્ય હેતુ માટેના કેટલાક કમાન્ડ આપવાનો રસ્તો શ્રેષ્ઠ છે. કમાન્ડ આપવા તમે કમાન્ડનું નામ ટાઈપ કરી તેની પાછળ જરૂરી વિકલ્પો અને સંલગ્ન મૂલ્ય ટાઈપ કરી શકો. બીજો રસ્તો એ છે કે, તમે કમાન્ડના શરૂઆતના અમુક અક્ષરો ટાઈપ કરી Tab કી દબાવો. આમ કરવાથી shell આપમેળે બાકીની માહિતી દર્શાવશે. ઉદાહરણ તરીકે, કેલેન્ડર દર્શાવવા માટે કમાન્ડ પ્રોમ્ટની સામે ca ટાઈપ કરીને Tab કી દબાવો. લિનક્સ આપમેળે ca શર્ધે સાથે શરૂ થતા બધા કમાન્ડની યાદી દર્શાવશે, જેમાં કેલેન્ડર માટેનો કમાન્ડ cal પણ દર્શાવાશે. જો યાદીમાં એક કરતાં વધુ કમાન્ડ દર્શાવાય, તો કમાન્ડ પ્રોમ્ટ પર હિન્દિશીત કમાન્ડ ટાઈપ કરી અમલ કરાવવા Enter કી દબાવો.

કેલેન્ડર (cal)

કોઈ ચોક્કસ મહિનાનું અથવા આખા વર્ષનું તારીખિયું (કેલેન્ડર) દર્શાવવા માટે cal કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. cal કમાન્ડના પરિણામ રૂપે સામાન્ય રીતે ચાલુ માસનું કેલેન્ડર જોવા મળે છે (જુઓ આંકૃતિ 6.4).

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ cal
February 2013
Su Mo Tu We Th Fr Sa
      1  2
 3  4  5  6  7  8  9
10 11 12 13 14 15 16
17 18 19 20 21 22 23
24 25 26 27 28

administrator@ubuntu:~$
```

આંકૃતિ 6.4 : cal કમાન્ડનું પરિણામ

આપણે આપણી જરૂરિયાત મુજબ ક્લેન્ડરને બદલી શકીએ છીએ. ઉદાહરણ તરીકે, 2013ના જાન્યુઆરી મહિનાનું ક્લેન્ડર દર્શાવવા માટે કમાન્ડ પ્રોમટની સામે નીચે મુજબ કમાન્ડ ટાઈપ કરી Enter કી દબાવો.

\$cal 01 2013

આ કમાન્ડનું પરિણામ પણ આફૂતિ 6.4માં દર્શાવેલ પરિણામ જેવું જ હશે, ફરક માત્ર એટલો જ કે મહિનો જાન્યુઆરી અને વર્ષ 2013 હશે. એ જ રીતે જો આપણે 2013ના આખા વર્ષનું ક્લેન્ડર દર્શાવવા ઈચ્છતા હોઈએ તો, આપણે નીચે મુજબ cal ટાઈપ કરી તેની પાછળ ફક્ત વર્ષ દર્શાવવું પડે.

\$cal 2013

અહીં એ બાબત નોંધો કે, આખા વર્ષનું ક્લેન્ડર મોનિટરના સ્કીન પર દર્શાવવું શક્ય નથી, તેથી હવે આપણે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ પાઈપ (|) ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવો પડશે.

\$cal 2013 | more

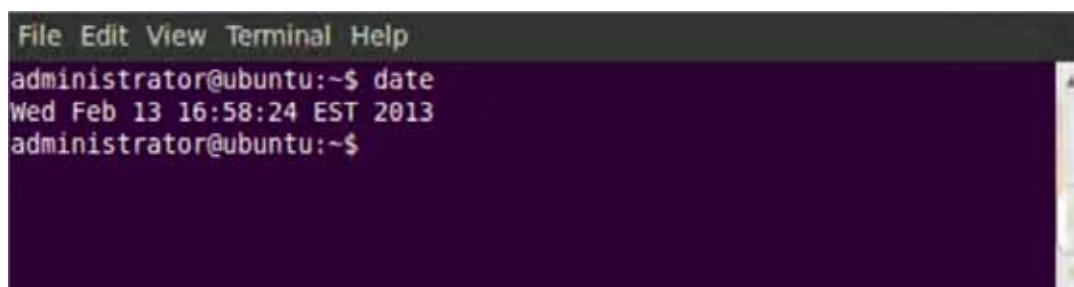
ઉપર દર્શાવેલ કમાન્ડમાં આપણે બે કમાન્ડને ભેગા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અહીં more પણ એક કમાન્ડ છે, જે cal નામના કમાન્ડ પાસેથી પરિણામ ઈનપુટ તરીકે મેળવે છે. આ બે કમાન્ડની વચ્ચે દર્શાવેલ પાઈપ ચિહ્ન (|) વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા આ પ્રકરણમાં પાછળ કરવામાં આવશે.

તારીખ (date)

અન્ય ઉપયોગી (utility) કમાન્ડ date છે, તેનો ઉપયોગ કમ્પ્યુટર સિસ્ટમની તારીખ દર્શાવવા માટે કરવામાં આવે છે.

\$date

આ કમાન્ડનું પરિણામ આફૂતિ 6.5માં દર્શાવેલ છે.

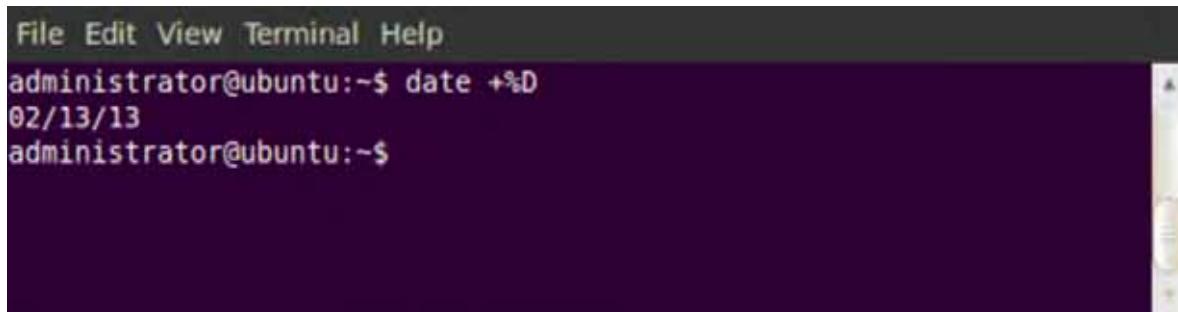
```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ date
Wed Feb 13 16:58:24 EST 2013
administrator@ubuntu:~$
```

આફૂતિ 6.5 : date કમાન્ડનું પરિણામ

અહીં એ અવલોકન કરો કે દર્શાવાતા પરિણામમાં તારીખ ઉપરાંત સમય એમ બસે દર્શાવાય છે. date કમાન્ડની પાછળ આર્થુમેન્ટ તરીકે ચોક્કસ સ્વરૂપ નિર્દેશકો (format specification) સાથે પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય. દરેક સ્વરૂપની શરૂઆતમાં + ચિહ્ન, એ પછી % ચિહ્ન અને છેલ્લે જે-તે સ્વરૂપ વર્ણવતો એક ચોક્કસ અક્ષર ટાઈપ કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, માત્ર હાલની તારીખને mm/dd/yy સ્વરૂપે દર્શાવવા માટે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ કમાન્ડ ટાઈપ કરો.

\$date +%D

આફૂતિ 6.6 કમાન્ડનો આઉટપુટ દર્શાવે છે.


```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ date +%D
02/13/13
administrator@ubuntu:~$
```

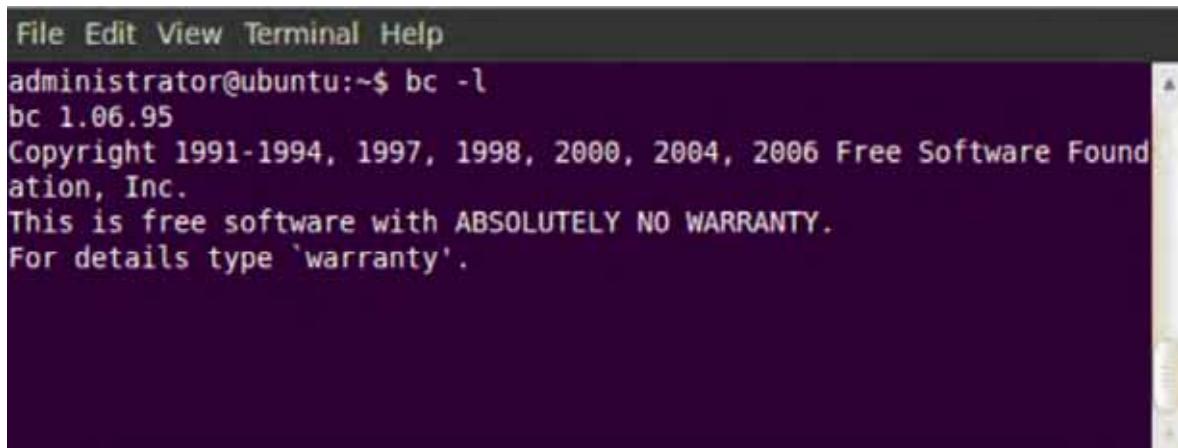
આકૃતિ 6.6 : ઈચ્છિત સ્વરૂપે date કમાન્ડનું પરિણામ

કમાન્ડ લાઈન કોલ્ક્યુલેટર (bc)

લિનક્સમાં bc કમાન્ડ એ કમાન્ડ લાઈન કોલ્ક્યુલેટર છે. સાદી ગાણિતિક કિયાઓ કરવા ઉપરાંત તે કોઈ પણ કિમતનું જુદી- જુદી સંખ્યાલેખન પદ્ધતિઓ વચ્ચે રૂપાંતર પણ કરી શકે છે, તદ્વારાંત તે આપણાને કેટલીક વૈજ્ઞાનિક ગણાતરીઓ પણ કરવા દે છે. આ કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવા માટે નીચે આપ્યા મુજબની વાક્યરચનાનો ઉપયોગ કરો :

\$bc -l

આમ કરવાથી આકૃતિ 6.7માં દર્શાવ્યા મુજબનો સીન દર્શાવવામાં આવશે. અહીં એ નોંધ લો કે \$ પ્રોમ્પ્ટ સીન પર અદશ્ય થઈ ગયો છે; તે એવું દર્શાવે છે કે, bc કમાન્ડ હવે તમારી પાસેથી ઇનપુટ મેળવવા તૈયાર છે. -l સ્વિચ (switch)નો ઉપયોગ પ્રમાણભૂત ગણિત લાઈબ્રેરી (standard math library) સામેલ કરવા માટે થાય છે.


```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ bc -l
bc 1.06.95
Copyright 1991-1994, 1997, 1998, 2000, 2004, 2006 Free Software Foundation, Inc.
This is free software with ABSOLUTELY NO WARRANTY.
For details type 'warranty'.
```

આકૃતિ 6.7 : bc કમાન્ડની શરૂઆત

હવે, તમારે જેની ગણાતરી કરવી હોય તે સૂત્ર (formula) ને અભૂકતી લાટી (કર્સર) સામે ટાઈપ કરો અને પછી Enter કી દબાવો. તમે $5 * 5$, જેવી સીધી પદાવલિ ટાઈપ કરી શકો અથવા ઘણા બધા પ્રક્રિયકો સાથેની જરીલ પદાવલિ પણ ટાઈપ કરી શકો. તો ચાલો $(99.1 / 5.15) * 99.9$, પદાવલિ ટાઈપ કરીને, Enter કી દબાવીએ. આમ કરવાથી આ કમાન્ડ આકૃતિ 6.8માં દર્શાવ્યા મુજબ પછીની હરોળ પર પરિણામ દર્શાવશે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ bc -l
bc 1.06.95
Copyright 1991-1994, 1997, 1998, 2000, 2004, 2006 Free Software Founda-
tion, Inc.
This is free software with ABSOLUTELY NO WARRANTY.
For details type `warranty'.
((99.1/5/15)*99.9)
132.00119999999999999966

```

આકૃતિ 6.8 : bc કમાન્ડનું પરિણામ

અહીં એ નોંધ લો કે, હજુ પણ આપણે સીન પર પ્રોમ્પ્ટ જોઈ શકતા નથી. એનો મતલબ એ જ કે, હજુ પણ આપણે કમાન્ડ લાઈન કેલ્ક્યુલેટર સાથે કામ કરી શકીએ છીએ.

સામાન્ય ગાણિતિક કિયાઓ જેવી કે, સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર, વગેરે ઉપરાંત આપણે નિકોણમિતી અથવા લઘુગુણક વિધેયો જેવાં કે, સાઈન (sine), કોસાઈન (cosine), આર્કટેન્જન્ટ (arctangent) અને લોગ (log)નો પણ ઉપયોગ કરી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે, જો તમારે કિમત 2013નો કુદરતી લઘુગુણક (Natural Logarithm) શોધવાની જરૂર પડે, તો કમાન્ડ તરીકે l(2013) ટાઇપ કરો અને તમને પરિણામ તરીકે 7.60738142563979148420 મળશે.

ibase વિધેય આપણને ઈનપુટ માટે જે સંખ્યાલેખન પદ્ધતિ ઉપયોગમાં લેવા છુટ્ટતા હોઈએ, તેને ગોઠવવા દે છે. એ જ રીતે કઈ સંખ્યાલેખન પદ્ધતિમાં પરિણામ દર્શાવાય તે ગોઠવવા *obase* વિધેય ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. તો ચાલો, દશાંશપદ્ધતિમાં ઈનપુટ કરેલી કિમતને સોણ-અંકી પદ્ધતિ (Hexadecimal System)માં પરિવર્તિત કરીને દર્શાવવા પ્રયત્ન કરીએ. સૌપ્રથમ આપણે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ *obase*ની ગોઠવણી કરવી પડશે.

obase = 16

હવે, ઉદાહરણમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમારે જે દશાંશપદ્ધતિની સંખ્યાને સોણ-અંકી પદ્ધતિમાં ફેરવવી હોય તે સંખ્યા ટાઇપ કરી Enter કી દબાવો.

256

100

અહીં 100 એ દશાંશપદ્ધતિની સંખ્યા 256 જેટલું જ મૂલ્ય ધરાવતી સોણ-અંકી પદ્ધતિ મુજબની સંખ્યા છે.

એ જ રીતે, જો તમે આ જ દશાંશકિમતને દ્વિઅંકી પદ્ધતિની સંખ્યામાં રૂપાંતર કરવા છુટ્ટતા હોવ, તો ફરીથી નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે માત્ર *obase* બદલી દો.

obase=2

હવે 100 ટાઇપ કરો. આમ કરવાથી પરિણામ 1100100, આવશે. અહીં એ અવલોકન કરો કે આ દ્વિઅંકી રકમ દશાંશકિમત 100 માટેની છે, નહીં કે 256 માટેની. આ માટેનું કારણ એકદમ સરળ છે, આપણે *ibase*ની ગોઠવણ બદલી નથી અને માટે તમામ ઈનપુટ કરાતી કિમત દશાંશકિમત જ ગણવામાં આવે છે.

સોળ-અંકી પદ્ધતિની 100 સંખ્યાને તેની સમમૂલ્ય દ્વિઅંકી પદ્ધતિની સંખ્યામાં રૂપાંતરિત કરવા નીચે મુજબ ibase અને obaseની ગોઠવણા બદલો.

ibase=16

obase=2

હવે તમે એવી સોળ-અંકી સંખ્યાની કિમત ટાઈપ કરો, જેનું તમે દ્વિઅંકી પદ્ધતિની સંખ્યામાં રૂપાંતરિત કરવા હશ્ચતા હોવ. ઉદાહરણ તરીકે, **100** ટાઈપ કરો અને તમને પરિણામ રૂપે **1000000000** મળશે.

દર્શાંશપદ્ધતિમાં પુનઃ પાછા ફરવા ibase તરીકે 10 ગોઠવી હો. math લાઈભ્રેરીમાં ઉપલબ્ધ sqrt વિષેયનો ઉપયોગ કરી આપેલ સંખ્યાનું વર્ગમૂળ શોધવા નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો.

sqrt(256)

16.000000000000000000000000

ગ્રાફિક્સ કેલ્ક્યુલેટરની સરખામણીએ ‘કમાન્ડ લાઈન bc કેલ્ક્યુલેટર’ વધુ જરૂરી અને લવચિક છે. લિનક્સના કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર પરત આવવા CTRL+ d કી દબાવો.

સંદેશો દર્શાવવો (echo) :

કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટનો ઉપયોગ કરતી વખતે આપણાને વારંવાર કોઈ ને કોઈ સંદેશો દર્શાવવાની જરૂર પડે છે. ટર્મિનલ ઉપર સંદેશો દર્શાવવા માટે echo કમાન્ડ ઉપયોગમાં લેવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, નીચે મુજબ કમાન્ડ ટાઈપ કરી Enter કી દબાવો. echo કમાન્ડ પછી લખવામાં આવેલ શબ્દોનો સમૂહ તમારા મોનિટરના સ્કીન પર દર્શાવાશે.

\$echo Hi, I am learning Ubuntu Linux

Hi, I am learning Ubuntu Linux

આ શબ્દોના સમૂહને અવતરણચિહ્નોમાં આવરી લેવો પણ શક્ય છે. પરિણામમાં આવાં અવતરણચિહ્ન સમાવાશે નહીં. કોઈ ચલની કિમત દર્શાવવા માટે પણ echo કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, cost નામનો એક ચલ તૈયાર કરો અને નીચે દર્શાવ્યા મુજબ તેની કિમત તરીકે 10 આપો.

\$cost=10

એક વાર તમે Enter કી દબાવશો કે તરત જ કર્સર પાછું કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર આવી જશો. હવે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ કમાન્ડ ટાઈપ કરો :

\$echo The cost of product is Rs. \$cost

The cost of product is Rs. 10

costની કિમત સ્કીન પર દર્શાવવા માટે તેને echo કમાન્ડને પહોંચાડવામાં આવી. અહીં એ નોંધો કે કમાન્ડમાં આપણે બે વાર cost શબ્દ ટાઈપ કર્યો છે. એમાં પહેલી વાર ટાઈપ કરેલ cost શબ્દ સીધીસાદી રીતે લખાયો છે, જે એક સામાન્ય શબ્દ જ છે. જ્યારે એ પછી આગળ બીજી વખત લખાયેલ cost શબ્દની આગળ \$ ચિહ્ન મૂકવામાં આવેલ

છે. \$ શર્ધથી શરૂ થતા શર્ધને ચલનું નામ સમજવામાં આવે છે. આમ, echo કમાન્ડને જ્યાં \$થી શરૂ થતો કોઈ શર્ધ મળશે તો તે તેને ચલનું નામ સમજશે અને તેથી તે શર્ધને બદલે તે ચલની કિંમત જાડીને તે છાપશે.

અર્થપૂર્વી પરિણામ દર્શાવવા માટે echo કમાન્ડની સાથે અન્ય કમાન્ડનો ઉપયોગ પણ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે આપણે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ echo કમાન્ડની સાથે date કમાન્ડનો પણ ઉપયોગ કરી શકીએ.

\$echo Current time is 'date +%T'

Current time is 14 :55 :04

અહીં એ જોઈ શકાય છે કે, જે કમાન્ડને echo કમાન્ડના ભાગ તરીકે ઉપયોગમાં લેવો છે તે કમાન્ડને અવળા અવતરણ-ચિહ્ન (back quote ' ') (~ ચિહ્નવાળી કી પર ઉપલબ્ધ અવતરણચિહ્ન)માં આવરીને દર્શાવવામાં આવે છે. આમ, પહેલાં date કમાન્ડનો અમલ થશે અને એ પછી તેના પરિણામની સાથે echo કમાન્ડનો અમલ કરવામાં આવશે.

પાસવર્ડ બદલવો (passwd)

વિવિધ કારણોસર ઉપયોગકર્તાને અવારનવાર પાસવર્ડ બદલવાની જરૂર પડે છે. આ કાર્ય પાર પાડવા માટે passwd કમાન્ડ આપણને મદદરૂપ નીવડે છે. તેના દ્વારા સામાન્ય રીતે તાજેતરના લોગ-ઇન ખાતા (ઉપયોગકર્તા)નો જ પાસવર્ડ બદલી શકાય છે. નીચે મુજબ કમાન્ડ ટાઈપ કરવાથી તે આપણને આપણો પાસવર્ડ બદલવામાં મદદરૂપ બનશે.

\$passwd

એક વાર આપણે જેવી Enter કી દબાવીએ કે તરત જ સ્ક્રીન ઉપર કર્સર સાથે નીચે દર્શાવ્યા મુજબનો એક સંદેશો દર્શાવાશે.

Changing password for administrator

(current) UNIX password :

તમારો અત્યારનો પાસવર્ડ ટાઈપ કરી Enter કી દબાવો. લિનક્સ એ ચકાસણી કરશે કે તમે ટાઈપ કરેલો પાસવર્ડ સાચો છે કે કેમ? અને જો સાચો હોય તો તે નવો પાસવર્ડ ટાઈપ કરવા જગ્યાવશે. નીચે દર્શાવ્યા મુજબ તમને નવો પાસવર્ડ ટાઈપ કરવા અને ફરીથી એનો એ જ પાસવર્ડ ટાઈપ (retype) કરવા જગ્યાવવામાં આવશે :

Enter new UNIX password :

Retype new UNIX password :

passwd : password updated successfully

જો તમે નવો પાસવર્ડ સચોટ રીતે ટાઈપ કર્યો હશે અને જો તે પાસવર્ડ માટે નિયત કરેલ માર્ગદર્શિકાઓ મુજબ અનુકૂળ હોય, તો સિસ્ટમ દ્વારા તમારો નવો પાસવર્ડ નોંધી લેવામાં આવશે. જો આ બાબતે કોઈ પણ પ્રતિકૂળતા હશે, તો તરત જ તમને તે બાબતનો ભૂલસંદેશ દર્શાવવામાં આવશે. એડમિનિસ્ટ્રેટર દ્વારા સિસ્ટમના કોઈ પણ અન્ય ઉપયોગકર્તાનો પાસવર્ડ બદલવો પણ શક્ય છે, એ માટે passwd કમાન્ડની પાછળ તે ઉપયોગકર્તાનું નામ (username) ટાઈપ કરવું પડે. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણી પાસે username તરીકે harshal, હોય તો તેમનો પાસવર્ડ બદલવા આપણો નીચે મુજબ કમાન્ડ આપવો પડે.

\$passwd harshal

વાસ્તવિક ઉપયોગકર્તાના ડિસ્સામાં તમને પાસવર્ડ બદલવા દેવામાં આવશે.

સ્કીન સાફ્ કરવો (clear)

કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર કામ કરતી વખતે તમે એ અવલોકન કર્યું હશે કે, વારંવાર સ્કીન અક્ષરો અને આંકડાઓથી ભરચક થઈ જાય છે. આવા ડિસ્સામાં પરિણામને સ્પષ્ટ રીતે નિહાળવામાં તકલીફ પડે છે. આ સમસ્યા માટે આપણી પાસે એક સરળ ઉપાય છે. આ માટે સ્કીન પર દર્શાવેલ લખાણને ભૂસવા માટે *clear* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય.

\$clear

લિનક્સ કમાન્ડ વિશે મદદ મેળવવી

બીજા કમાન્ડ વિશે જાણીએ એ પહેલાં, ચાલો સૌપ્રથમ લિનક્સ લેન્ટફોર્મ પર કમાન્ડનો ઉપયોગ કરતી વખતે કેવી રીતે મદદ મેળવવી તે શીખીએ. ઉપયોગકર્તા જ્યારે કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસ દ્વારા કાર્ય કરતો હોય, ત્યારે તેને મદદરૂપ થવા માટે લિનક્સમાં *help* અને *man* નામના બે આંતરપ્રથાપિત કમાન્ડ આપવામાં આવ્યા છે.

લિનક્સમાં આપણે જેનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, તે બધા -h (-help) વિકલ્પને સમર્થન આપે છે. આ વિકલ્પ, કમાન્ડ કઈ રીતે વાપરવો તે બાબતે ટૂંકું વર્ણન દર્શાવે છે. આકૃતિ 6.9 *help* કમાન્ડનો ઉપયોગ દર્શાવે છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ mv --help
Usage: mv [OPTION]... [-T] SOURCE DEST
      or: mv [OPTION]... SOURCE... DIRECTORY
      or: mv [OPTION]... -t DIRECTORY SOURCE...
Rename SOURCE to DEST, or move SOURCE(s) to DIRECTORY.

Mandatory arguments to long options are mandatory for short options too.
      --backup[=CONTROL]           make a backup of each existing destination file
      -b                           like --backup but does not accept an argument
      -f, --force                  do not prompt before overwriting
      -i, --interactive            prompt before overwrite
      -n, --no-clobber              do not overwrite an existing file
If you specify more than one of -i, -f, -n, only the final one takes effect.
      --strip-trailing-slashes    remove any trailing slashes from each SOURCE
```

આકૃતિ 6.9 : help કમાન્ડનો ઉપયોગ

અહીં એ નોંધો કે, આકૃતિ 6.9માં મદદ દર્શાવવા માટે ઉપયોગમાં લેવામેલ કમાન્ડ *mv --help* છે. કમાન્ડ વિશે મદદ મેળવવા માટેનો અન્ય વૈકલ્પિક વ્યવસ્થા એ લિનક્સ ઓનલાઈન મેન્યુઅલનો ઉપયોગ કરવાની છે. આપણે જે કમાન્ડ વિશે જાણવું હોય તે સંબંધિત ચોક્કસ કમાન્ડ માટે મેન્યુઅલ સંક્રિય કરવાનું કામ *man* કમાન્ડ કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે *man mv* કમાન્ડ આપણાને *mv* કમાન્ડની મદદ માટે મેન્યુઅલ દર્શાવશે. આકૃતિ 6.10 *man* પરિણામ દર્શાવે છે.

અહીં એ નોંધ લેવી જોઈએ કે, *man* કમાન્ડ આપણાને કોઈ પણ કમાન્ડ વિશેની સંપૂર્ણ માહિતી દર્શાવે છે અને તેથી કદાચ એક કરતાં વધુ સ્કીન જેટલી થઈ શકે છે. તે સામાન્ય રીતે એક સમયે માત્ર એક જ સ્કીન દર્શાવે છે. એ પછી જ્યારે આપણે Enter કી દબાવીએ એ પછી સ્કીન બદલાય છે. *manual* કમાન્ડને પૂર્ણ કરી સ્કીનમાંથી બહાર નીકળવા 'q', કી દબાવો. આમ કરવાથી તમને કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર પાછા લઈ આવશે.

```

File Edit View Terminal Help
MV(1) User Commands MV(1)

NAME
mv - move (rename) files

SYNOPSIS
mv [OPTION]... [-T] SOURCE DEST
mv [OPTION]... SOURCE... DIRECTORY
mv [OPTION]... -t DIRECTORY SOURCE...

DESCRIPTION
Rename SOURCE to DEST, or move SOURCE(s) to DIRECTORY.

Mandatory arguments to long options are mandatory for short options too.

--backup[=CONTROL]
make a backup of each existing destination file

```

Manual page mv(1) line 1

આકૃતિ 6.10 : man કમાન્ડનો ઉપયોગ

જો આપણે કમાન્ડનું માત્ર ટૂંકું વર્ણન જોઈતું હોય તો તેવા ડિસ્સામાં આપણે whatis કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ. તે આપણને કમાન્ડનું એક લાઇનનું વર્ણન આપે છે. પરંતુ વિકલ્પ બાબતે કોઈ પણ વધારાની માહિતી બાકાત રાખે છે. આકૃતિ 6.11 whatis કમાન્ડનું નમૂનારૂપ પરિણામ દર્શાવે છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ whatis mv
mv (1)           - move (rename) files
administrator@ubuntu:~$ 

```

આકૃતિ 6.11 : whatis કમાન્ડનું નમૂનારૂપ પરિણામ

ઘણીવાર કદાચ એવું પણ બને કે, આપણે ચોક્કસ ક્યા કમાન્ડ વિશે જોવું તે જ ન જાણતા હોઈએ, આવી પરિસ્થિતિમાં આપણે apropos કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ. કમાન્ડની વાક્યરચના નીચે દર્શાવ્યા મુજબ છે :

\$apropos string

આપણે જ્યારે આ કમાન્ડનો અમલ કરીશું, ત્યારે આપણને એવા બધા કમાન્ડની યાદી મળશે, જેના કમાન્ડ કે કમાન્ડના વર્ણનમાં string શબ્દ આવતો હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણે કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર apropos copy ટાઈપ કરીને અમલ કરવા કોશિશ કરીશું, તો જે કે કમાન્ડમાં કે તેના વર્ણનમાં copy શબ્દ આવતો હશે તેવા કમાન્ડની યાદીથી આપણો સ્કીન ભરાઈ જશે. આ કમાન્ડ વાપરતી વખતે ઉપયોગકર્તાએ કાળજી લેવી જોઈએ. apropos કમાન્ડનું નમૂનારૂપ પરિણામ આકૃતિ 6.12માં દર્શાવેલ છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ apropos copy
bcopy (3)          - copy byte sequence
bf_copy (1)         - shell script to copy a bogofilter working...
bf_copy-bdb (1)    - shell script to copy a bogofilter working...
copysign (3)       - copy sign of a number
copysignf (3)      - copy sign of a number
copysignl (3)      - copy sign of a number
cp (1)              - copy files and directories
cpgr (8)            - copy with locking the given file to the p...
cpio (1)            - copy files to and from archives
cppw (8)            - copy with locking the given file to the p...
dd (1)              - convert and copy a file

```

આકૃતિ 6.12 : apropos કમાન્ડનું નમૂનારૂપ પરિણામ

ડિરેક્ટરી સાથે કાર્ય કરવું

લિનક્સમાં ડિરેક્ટરી એ એક એવી વિશિષ્ટ ફાઈલ છે, જે વિવિધ ફાઈલો અને અન્ય ડિરેક્ટરીઓને સંગ્રહવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. અહીં ‘ / ‘ ચિહ્ન મૂળ (root) ડિરેક્ટરીનો નિર્દિશ કરે છે. બાકીની બધી ડિરેક્ટરી મૂળ ડિરેક્ટરીમાં આવેલી હોય છે, તો ચાલો, ટર્મિનલ વિન્ડોનો ઉપયોગ કરીને ડિરેક્ટરી સાથે કેવી રીતે કામ કરી શકાય તે શીખીએ.

હોમ ડિરેક્ટરી (Home Directory)

ઉપયોગકર્તા જ્યારે સિસ્ટમમાં લોગ-ઓન થાય છે, ત્યારે લિનક્સ આપમેળે ઉપયોગકર્તાને હોમ ડિરેક્ટરીના નામે ઓળખાતી ડિરેક્ટરીમાં મૂકે છે. તે જ્યારે ઉપયોગકર્તાનું ખાતું બનાવવામાં આવે છે તે સમયે તૈયાર કરવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે તેનો પથ (path) /home/username હોય છે. અહીંયાં username એટલે લોગ-ઇન નામ. ઉદાહરણ તરીકે, ધારો કે યુઝરનેમ harshal હોય, તો /home/harshal એ હોમ ડિરેક્ટરી હશે. જરૂર પડે તો આ પથ બદલી શકાય છે. સામાન્ય રીતે વર્કિંગ ડિરેક્ટરી પથ HOME નામના સિસ્ટમ ચલમાં સંગ્રહાયેલ હોય છે. આપણે echo કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને ડિરેક્ટરીની ઊલટતપાસ કરી શકીએ.

\$echo \$HOME

/home/harshal

અહીં એ નોંધ લો કે, આ કમાન્ડના ઉપયોગ દ્વારા દર્શાવાતો પથ એ સંપૂર્ણ પથનામ છે. સંપૂર્ણ પથનામ એ / (સ્લેશ) ચિહ્ન વડે છૂટી પાડીને દર્શાવાતી ડિરેક્ટરીઓનાં નામની હારમાળા છે. સંપૂર્ણ પથનામ એ મૂળ (રૂટ) ડિરેક્ટરીના સંદર્ભમાં સ્થાન દર્શાવે છે. પહેલાં સ્લેશ એ મૂળ ડિરેક્ટરીના નામનો નિર્દિશ કરે છે જ્યારે બાકીના સ્લેશ એ બે ડિરેક્ટરીનાં નામ વચ્ચે ચિહ્ન તરીકે કાર્ય કરે છે. આમ, harshal નામની ડિરેક્ટરી home ડિરેક્ટરીમાં આવેલી છે અને home ડિરેક્ટરી મૂળ (રૂટ) ડિરેક્ટરીમાં આવેલી છે. એ જ રીતે /home/administrator એ administrator નામના યુઝરનેમ માટેની હોમ ડિરેક્ટરી છે.

હોમ ડિરેક્ટરીનો પથ જો બદલવો હોય, તો તે બદલી શકીએ છીએ. ધારોકે, તમે નીચે દર્શાવ્યા મુજબનું પરિણામ જોઈ શકો છો :

/home/its/ug1/svics

અહીં svics (ઉપયોગકર્તાની હોમડિરેક્ટરી) ug1 (એક ડિરેક્ટરી કે જે પેટાજૂથ રજૂ કરે છે.) નામની પેટાડિરેક્ટરીમાં છે, જે વળી પાછું its (એક ડિરેક્ટરી કે જે જૂથ રજૂ કરે છે) નામની ડિરેક્ટરીમાં છે. home ડિરેક્ટરી અને ‘/’ ને તેનો પોતાનો પૂર્વનિર્ધારિત અર્થ છે.

હાલના કામની ડિરેક્ટરી (pwd)

સિસ્ટમમાં આપણે લોગ થઈએ એ પછી આપણે જરૂરિયાત અનુસાર એક ડિરેક્ટરીમાંથી બીજી ડિરેક્ટરીમાં આવન-જવન કરી શકીએ છીએ પણ કોઈ એક સમયે આપણે માત્ર જે-તે એક જ ડિરેક્ટરીમાં હોઈ શકીએ. કોઈ ચોક્કસ ક્ષણે આપણે જે ડિરેક્ટરીમાં હોઈએ તે ડિરેક્ટરીને કરન્ટ ડિરેક્ટરી (હાલની ડિરેક્ટરી) અથવા પ્રેઝન્ટ વર્કિંગ ડિરેક્ટરી (હાલના કામની ડિરેક્ટરી) તરફે ઓળખવામાં આવે છે. અત્યારે હાલ આપણે કઈ ડિરેક્ટરીમાં કાર્ય કરી રહ્યા છીએ તે કરન્ટ ડિરેક્ટરી જાણવા આપણે **pwd** કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ.

\$pwd

નવી ડિરેક્ટરી બનાવવી (mkdir)

લિનક્સમાં **mkdir** કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને આપણે નવી ડિરેક્ટરી બનાવી શકીએ છીએ. જે નામની ડિરેક્ટરી બનાવવી હોય, તે નામ આ કમાન્ડની પાછળ આગર્યમેન્ટ તરફે દર્શાવવું પડે. તો ચાલો, **subject** નામની નવી ડિરેક્ટરી બનાવીએ.

\$mkdir subject

કમાન્ડ લાઈન ઇન્ટરફેસની સામે GUIની શક્તિ એ તેની લવચિકતા (flexibility)માં રહેલી છે. જો આપણે GUIનો ઉપયોગ કરીને ડિરેક્ટરી બનાવીશું, તો એક સમયે આપણે માત્ર એક જ ડિરેક્ટરી બનાવી શકીએ, જ્યારે કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર એક જ **mkdir** કમાન્ડ આપીને એકસાથે અનેક ડિરેક્ટરી બનાવવી શક્ય છે. કમાન્ડની નીચેની વાક્યરચના એ જ બાબત દર્શાવે છે.

\$mkdir animals birds vehicles plants

આ કમાન્ડનો જ્યારે અમલ કરવામાં આવશે, ત્યારે તે કરન્ટ ડિરેક્ટરીમાં **animals**, **birds**, **vehicles** અને **plants** નામની ચાર ડિરેક્ટરી બનાવશે.

ડિરેક્ટરી બદલવી (cd) :

જ્યારે આપણે કોઈ પણ તેટાને કોઈ ચોક્કસ ડિરેક્ટરીની અંદર સંગ્રહવાની જરૂર પડે, ત્યારે તેવા ડિસ્સામાં સૌથી પહેલાં આપણે આવી ચોક્કસ ડિરેક્ટરીને કરન્ટ ડિરેક્ટરી બનાવવી પડે. **cd** કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને આપણે કોઈ ચોક્કસ ડિરેક્ટરીમાં જઈ શકીએ (બદલી શકીએ). તો ચાલો, **subject** નામની ડિરેક્ટરીમાં **math**, **science** અને **economics** નામની ડિરેક્ટરી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ. આ બધી ડિરેક્ટરીઓ બનાવવા માટે સૌપ્રથમ આપણું **subject** ડિરેક્ટરીમાં હોવું જરૂરી છે. નીચે આપેલી કમાન્ડની હારમાળાથી આ કિયા થઈ જશે.

\$cd subject

\$pwd

/home/administrator/subject

\$mkdir math science economics

એ નોંધ લો કે, અહીં યુઝરનેમ **administrator** છે. ફરીથી **administrator** ડિરેક્ટરીમાં પાછા જવા માટે માત્ર નીચે મુજબનો કમાન્ડ ટાઇપ કરો :

\$cd ..

ઉપર્યુક્ત કમાન્ડમાં બે ટપકાં (..) પેરન્ટ ડિરેક્ટરી (parent directory)નો નિર્દ્દશ કરે છે. અહીં એ ખાસ નોંધ કરો કે cd કમાન્ડ અને .. ની વચ્ચે એક અક્ષર જેટલી જગ્યા રાખવી જરૂરી છે.

ધારો કે તમે કોઈ આંતરિક ડિરેક્ટરીમાં હોવ કે જેનો પથ /home/administrator/subject/economics હોય અને તમારે ઉપયોગકર્તાની હોમ ડિરેક્ટરીમાં આવવાની જરૂર હોય, તો એ માટે ફરી cd કમાન્ડ ઉપયોગી બને છે. હોમડિરેક્ટરીમાં પાછા આવવા માટે આપણે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ બે વાર કમાન્ડ આપી શકીએ :

\$cd ..

\$cd ..

અહીં આ કમાન્ડ દર વખતે આપણાને એક સ્તર નીચે લઈ આવશે. જો આપણે એમ કહીએ કે આપણે M સ્તર સુધી ડિરેક્ટરીમાં અંદર ગયા હોઈશું, તો આપણે M વખત cd કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવો પડશે. એના બદલે cd કમાન્ડનો ઉપયોગ એક જ વાર કરવા માટેનો વૈકલ્પિક ઉપાય નીચે મુજબ છે :

\$cd ../../

cd કમાન્ડના ઉપયોગના વર્ણન સાથેના કેટલાંક ઉદાહરણ કોષ્ટક 6.1માં આપવામાં આવેલ છે :

આપવામાં આવતો કમાન્ડ	કરવામાં આવતું કાર્ય
cd ~/Desktop	કોઈ પણ કરન્ટ પથમાંથી /home/username/Desktop, ડિરેક્ટરી બદલે છે. અહીં ~ ચિહ્ન ઉપયોગકર્તાની હોમ ડિરેક્ટરી દર્શાવે છે.
cd /	હાલના પથ પરથી ડિરેક્ટરી બદલીને રૂટ-ડિરેક્ટરીમાં જશે.
cd	હાલના પથ પરથી હોમ ડિરેક્ટરીમાં ડિરેક્ટરી બદલે છે.
cd -	અગાઉ બદલેલી ડિરેક્ટરીમાં ડિરેક્ટરી બદલે છે.
cd /var/www	ડિરેક્ટરી બદલીને સીધા var ડિરેક્ટરીની અંદર આવેલી www ડિરેક્ટરીમાં પહોંચે છે. જ્યારે આપણાને આપ્યો પથ ખબર હોય ત્યારે આ ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

કોષ્ટક 6.1 : cd કમાન્ડનાં કેટલાંક ઉદાહરણ

ડિરેક્ટરી કાઢી નાંખવી (rmdir)

કોઈ પણ ખાલી ડિરેક્ટરીને rmdir કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને કાઢી નાંખી શકાય છે.

\$rmdir science

અહીં science એ ડિરેક્ટરીનું નામ છે અને જો તે ખાલી હોય તો આ કમાન્ડથી તે નીકળી જશે. જો તે ખાલી નહીં હોય, તો આપણાને ‘rmdir : failed to remove ‘science’ : Directory not empty’. એવો ભૂલસંદેશ દર્શાવશે. આ કિસ્સામાં આપણે ડિરેક્ટરીમાં પડેલું બધું જ સાહિત્ય કાઢી નાંખવું પડશે અને પછી ફરીથી કમાન્ડ આપવો પડશે. અહીં એ ખાસ નોંધો, કે જે રીતે આપણે બનાવી હતી, એ જ રીતે એકસાથે અનેક ખાલી ડિરેક્ટરી કાઢી નાંખવી શક્ય છે.

ખાલી ન હોય તેવી રિઝેક્ટરી તેના સંપૂર્ણ સાહિત્ય સાથે કાઢી નાખવા માટે આપણે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ *rm* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ.

\$rm -r science

આ પ્રકરણના પાછળના ભાગે *rm* કમાન્ડની વિસ્તૃત ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

લિનક્સમાં નામ આપવાની પ્રક્રિયા

mkdir કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને આપણે જુદાં-જુદાં નામની રિઝેક્ટરીઓ બનાવી. લિનક્સમાં કોઈ પણ ફાઈલ કે રિઝેક્ટરી બનાવતી વખતે આપણે કેટલાક ચોક્કસ નિયમો અનુસરવા પડે. આજની મોટા ભાગની લિનક્સ સિસ્ટમમાં ફાઈલ કે રિઝેક્ટરીનું નામ વધુમાં વધુ 255 અક્ષરોનું હોઈ શકે. Windows OS કરતાં જુદું, લિનક્સમાં નામ વ્યવહારું રીતે માત્ર સ્લેષ (/) અને ખાલી જગ્યા (NULL character)ને બાદ કરતાં બધા ASCII અક્ષરો વાપરી શકાય છે. અન્ય કોઈ પણ ‘કંટ્રોલ ક્રેક્ટર્સ’ અથવા છાપી ન શકાય તેવા (non-printable) અક્ષરો વાપરવાની પણ છૂટ છે. name, ^myname^++, -{}(), test\$#, xy.ab.ef વગેરે કેટલાંક માન્ય ફાઈલ કે રિઝેક્ટરીનાં નામોનાં ઉદાહરણ છે.

તેમ છતાં, એ ખાસ સલાહભર્યું છે કે, ફાઈલ કે રિઝેક્ટરીનાં નામ અર્થપૂર્ણ તેમજ તર્કસંગત હોય અને તેમાં બને ત્યાં સુધી અંગ્રેજ મૂળાક્ષરો, અંકો, પૂર્ણવિરામનું ચિહ્ન (.), હાઈફન (-), અને નીચે લીટી (અન્ડરસ્કોર ‘_’)નો જ ઉપયોગ કરવો. લિનક્સ ચુસ્તપણે ‘કેસ-સેન્સિટીવિટી’ને અનુસરે છે અને તેથી આપણા માટે ભલે math, Math અને MATH વગેરે એક્સરખા (મેચ) જ હોય, પરંતુ લિનક્સ માટે આ ગ્રાફેય નામ જુદાં-જુદાં છે. એક જ સ્તર પર આવી રીતનાં નામ ધરાવતી રિઝેક્ટરીઓ એક્સાથે હ્યાત હોય તે શકાય છે. જો આ નામ ફાઈલનાં હોય, તો વળી પાછા તે એ જ રિઝેક્ટરીમાં એક્સાથે હ્યાત હોઈ શકે છે.

ફાઈલો સાથે કામ કરું

રિઝેક્ટરી સામાન્ય રીતે એક પાત્ર તરીકે કાર્ય કરે છે. આપણો તેટા સામાન્ય રીતે ફાઈલમાં સંગ્રહવામાં આવે છે અને આવી ઘણી બધી સંબંધિત ફાઈલોને સરળતાથી શોધી શકાય તેમજ યોગ્ય વ્યવસ્થાપન કરી શકાય તે માટે તેને કોઈ ચોક્કસ નામ ધરાવતી રિઝેક્ટરીમાં રાખી શકાય છે. ટેક્સ્ટફાઈલ તૈયાર કરવા માટે સામાન્ય રીતે nano, pico, vi અથવા vim, ed અને એવા બીજા ટેક્સ્ટઓડિટર એક્સદમ યોગ્ય છે. તેમ છતાં, ઘણીવાર ઉપયોગકર્તાને કોઈ ફાઈલ વધુ જરૂરી બનાવવી હોય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં *cat* કમાન્ડ હાથવગું હથિયાર સાબિત થઈ શકે છે. આમ તો, મોટે ભાગે આ કમાન્ડનો ઉપયોગ નાની ફાઈલને ટર્મિનલ પર દર્શાવવા માટે કરવામાં આવે છે. પરંતુ નવી ફાઈલ તૈયાર કરવા અને બે ફાઈલોને જોડવા તેમજ કોઈ ફાઈલના છેઠે માહિતી ઉમેરવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી ફાઈલ બનાવવી

તો ચાલો *economics* નામની રિઝેક્ટરીમાં *introduction* નામની ફાઈલ બનાવીએ. આ માટે સૌથી પહેલાં તમારે *economics* નામની રિઝેક્ટરીમાં જવું પડે, એટલે કે તેને કર્નાટ રિઝેક્ટરી બનાવવી પડે. અહીં તમે *cd* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકો. હવે તમે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ *cat* કમાન્ડ ટાઈપ કરી, તેની પાછળ (>) ‘ના કરતાં મોટી’ (greater than) માટેનું ચિહ્ન (>) ટાઈપ કરી તેની પાછળ ફાઈલનું નામ ટાઈપ કરો.

\$cat > introduction

જ્યારે આપણે આ કમાન્ડનો અમલ કરીશું ત્યારે ફાઈલમાં સંગ્રહવા માટેનું લખાણ ટાઈપ કરવા આપણી રાહ જોતું કર્સર કમાન્ડ લાઈનની નીચેની લીટી પર આવી જશે. તમારે ફાઈલમાં જે લખાણ સંગ્રહવું હોય તે ટાઈપ કરો અને CTRL + d કી દબાવો. આમ કરવાથી કર્સર પાણું કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર આવી જશે. લિનક્સમાં CTRL + dનું સંયોજન ફાઈલના અંત (end of file)નો નિર્દ્દશ કરે છે. અહીં ઉપરના કમાન્ડમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલું ના કરતાં વધુ (greater than)નું ચિહ્ન (>)

દિશાફેર (redirection) ચિહ્ન તરીકે ઓળખાય છે. શેલ shellને એવી સૂચના આપવા માટે કે દિશાફેર કરવાની જરૂર છે, તે માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ઉદાહરણ તરીકે ઈનપુટ કોઈ ચોક્કસ ફાઈલમાં જવું જોઈએ. cat કમાન્ડનો જ્યારે ‘ના કરતાં વધુ’ (greater than) ચિહ્ન (>) વગરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આઉટપુટ તરીકે દર્શાવેલ ફાઈલના લખાણને દર્શાવે છે. આકૃતિ 6.13 ફાઈલ બનાવવાની અને પછી દર્શાવવાની પ્રક્રિયા દર્શાવે છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~/subject/economics$ cat > introduction
A field of social science that is used to study and analyze
the process of production, distribution and consumption of a
product or service.
administrator@ubuntu:~/subject/economics$ cat introduction
A field of social science that is used to study and analyze
the process of production, distribution and consumption of a
product or service.
administrator@ubuntu:~/subject/economics$
```

આકૃતિ 6.13 : cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી ફાઈલ બનાવવી અને દર્શાવવી

cat કમાન્ડ દ્વારા વિગતો ઉમેરવી

એવું અનુમાન કરો કે, તમારી પાસે એક ફાઈલ હ્યાત છે અને તમે એમાં થોડી વધુ માહિતી ઉમેરવા માંગો છો, આ માટે અહીં ફરી થોડાક ફેરફાર સાથે cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. અગાઉના ઉદાહરણમાં વપરાયેલ દિશાફેર (redirection) ચિહ્નને બદલે એપેન્ડ આઉટપુટ (>>) દિશાફેર ચિહ્નનો ઉપયોગ કરવો પડશે. *introduction* નામની ફાઈલના છુટે તેથા ઉમેરવા માટેનો કમાન્ડ નીચે દર્શાવેલ છે.

\$cat >> introduction

An alternate definition states that Economics is a science which studies human behaviour as a relationship between ends and scarce means which have alternative uses.

[CTRL+d]

અહીં એ ખાસ નોંધ લો કે, જો કોઈ ફાઈલ હ્યાત જ હોય અને આપણે *cat > filename* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીએ તો, ફાઈલમાં પડેલા અગાઉના લખાણની ઉપર નવું લખાણ લખાઈ જશે. માટે, જે ફાઈલમાં કંઈક તેથા પડ્યો હોય, તેવી ફાઈલને પસંદ કરતાં પહેલાં કાળજી રાખવી જરૂરી છે.

cat કમાન્ડના ઉપયોગથી ફાઈલોને જોડવી

એક કરતાં વધુ ફાઈલોનાં લખાણને જોડિને લેગું કરી નવી ફાઈલમાં સંગ્રહવા માટે પણ cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. આવા કાર્ય માટે કમાન્ડની વાક્યરચના નીચે દર્શાવેલ છે :

\$cat file1 file2 > file3

ઉપર્યુક્ત કમાન્ડ દ્વારા *file3* તરીકે દર્શાવેલ નામની નવી ફાઈલ બનશે, જેમાં *file1* અને *file2* તરીકે દર્શાવેલ બસે ફાઈલનાં લખાણને સંગ્રહવામાં આવશે. આ રીતે બનતી નવી ફાઈલમાં વિગતોની ગોઠવણ દર્શાવેલ ફાઈલોના કમ પર આધારિત છે. એટલે કે નવી ફાઈલમાં શરૂઆતમાં *file1* તરીકે દર્શાવેલ ફાઈલની માહિતી અને તેની પાછળ *file2* તરીકે દર્શાવેલ ફાઈલની માહિતી મૂકવામાં આવશે.

ફાઈલને કાઢી નાંખવી (rm)

એક કે તેથી વધુ ફાઈલોને કાઢી નાંખવા/દૂર કરવા (delete/remove કરવા) rm કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે *introduction* નામની ફાઈલને કાઢી નાંખવા નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો :

\$rm introduction

એક જ કમાન્ડ આપીને એકસાથે એક કરતાં વધુ ફાઈલોને કાઢી નાંખવા માટે આપણે નીચે મુજબ rm કમાન્ડ આપી શકીએ.

\$rm file1 file2 file3

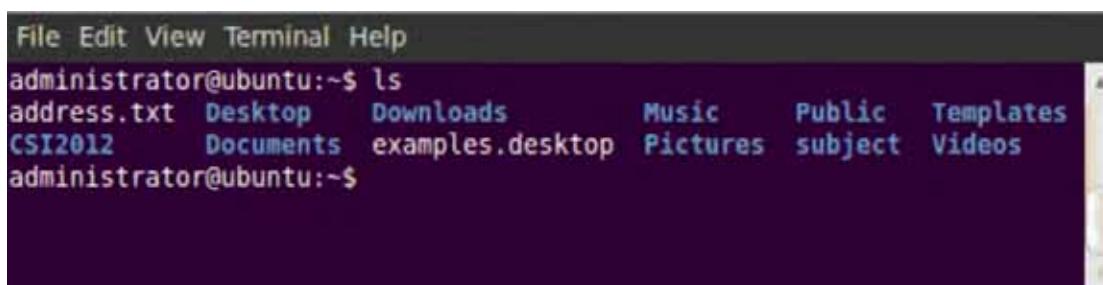
ઉપર મુજબ કમાન્ડ આપવાથી કમાન્ડના આગ્રહુમેન્ટ તરીકે આપેલ ગ્રાહીય ફાઈલો દૂર (delete) થઈ જશે. rm કમાન્ડની સાથે ઉપયોગમાં લઈ શકાય, તેવા વિવિધ વિકલ્પો કોષ્ટક 6.2માં દર્શાવવામાં આવેલા છે.

વિકલ્પ	ઉપયોગ
rm -i Filename	પરસ્પર સંવાદની સ્થિતિ (interactive mode)માં ફાઈલોને કાઢે છે. ફાઈલ કાઢી નાંખતાં પહેલાં ઉપયોગકર્તાને ચકાસણી માટે પૂછવામાં આવશે.
rm -r Directory name	ડિરેક્ટરીમાં સમાવિષ્ટ તમામ વિગતો સાથે સંપૂર્ણ ડિરેક્ટરીને કાઢી નાંખવામાં આવે છે.
rm -r *	હાલની ડિરેક્ટરીમાં પડેલી તમામ વિગતો (ફાઈલ અને/અથવા ડિરેક્ટરી)ને દૂર કરે છે. અહીં * ચિહ્ન વાઈલડકર્ડ અક્ષર તરીકે ઓળખાય છે. આ વિકલ્પ ખરેખર ભયજનક છે, કારણકે તે હાલની ડિરેક્ટરીમાં પડેલી તમામ ડિરેક્ટરી અને ફાઈલોને એકસાથે કાઢી નાંખે છે. આમ, આ કમાન્ડ પૂરતી જાણકારી સાથે સભાનપણે આપવો જરૂરી છે. એ કમાન્ડના પરિણામની ગંભીરતા જાણવી જરૂરી છે.
rm -rf *	ઉપરના rm -r જેવો જ છે, પરંતુ ફરક માત્ર એટલો છે કે, તે 'રાઈટ પ્રોટેક્ટ' (ફાઈલમાં લખવા કે ફાઈલ કાઢવા બાબતે સુરક્ષિત) કરેલી ફાઈલો પણ કાઢી નાંખે છે.

કોષ્ટક 6.2 : rm કમાન્ડના કેટલાક વિકલ્પો

Moving around the File system

અત્યાર સુધી આપણે ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી કેવી રીતે બનાવવી અને કઈ રીતે કાઢી નાંખવી તે જ શીખ્યા. તો ચાલો, હવે આપણે એ જોઈએ કે, આપણી ફાઈલ-સિસ્ટમનો ભાગ સમાન વિગતો કેવી રીતે નિહાળવી. ls કમાન્ડ આપણને હાલની ડિરેક્ટરી કે દર્શાવેલ ડિરેક્ટરીમાં ઉપલબ્ધ ફાઈલ/ડિરેક્ટરીની યાદી આપે છે. ls કમાન્ડ દ્વારા મળતાં પરિણામ બદલવા માટે ls કમાન્ડ વિવિધ વિકલ્પો સાથે ઉપયોગમાં લઈ શકાય. તો ચાલો, સૌપ્રથમ કોઈ પણ વિકલ્પ વગર ખાલી ls કમાન્ડથી શરૂઆત કરીએ. આકૃતિ 6.14 ls કમાન્ડનું પરિણામ દર્શાવે છે.


```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ ls
address.txt Desktop Downloads Music Public Templates
CSI2012 Documents examples.desktop Pictures subject Videos
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.14 : ls કમાન્ડનું પરિણામ

તો ચાલો, હવે આપણે *.introduction* નામની ફાઈલને બનાવીએ અને ચકાસીએ કે આપણે તેની યાદી મેળવી શકીએ છીએ કે નહીં. ફાઈલ બનાવવા માટે નીચે દર્શાવેલ ક્રમાંડ ટાઈપ કરો :

\$cat > *.introduction*

Learning Ubuntu Linux is fun....

[CTRL + d]

હવે ફાઈલોની વિગતની યાદી મેળવવા માટે ફરી ls ક્રમાંડનો ઉપયોગ કરો. તમે એ અવલોકન કર્યું હશે કે તાજેતરમાં બનાવેલ ફાઈલ સ્ક્રીન પર દેખાતી નથી. અહીં એ નોંધ કરો કે, લિનક્સમાં ‘.’ થી શરૂ થતી દરેક ફાઈલને છૂપી ફાઈલ ગણવામાં આવે છે અને માટે સામાન્ય સંજોગોમાં આવી ફાઈલ દર્શાવવામાં આવતી નથી. હાલની ડિરેક્ટરીમાં પડેલી આવી છૂપી ફાઈલોની યાદી મેળવવા આપણે ls ક્રમાંડની સાથે -a વિકલ્પ ઉપયોગમાં લેવો પડે. છૂપી ફાઈલોની યાદી કેવી રીતે મેળવવી તે આકૃતિ 6.15માં દર્શાવાયું છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ ls -a
. examples.desktop Pictures
.. .fontconfig .pki
address.txt .gconf .printer-groups.xml
.adobe .gconfd .profile
.aptitude .gksu.lock Public
.avast .gnome2 .pulse
.bash_history .gnome2_private .pulse-cookie
.bash_logout .gstreamer-0.10 .recently-used.xbel
.bashrc .gtk-bookmarks .Skype
.cache .gvfs .ssh
.compiz .ICEauthority .subject
.config .icons .sudo_as_admin_successful
CSI2012 .introduction .swp
 dbus .java Templates
.debtags .local .themes
Desktop .macromedia .thumbnails
.dmrc .mozilla .update-notifier
Documents Music Videos
Downloads .nautilus .xsession-errors
.esd auth .openoffice.org .xsession-errors.old
.evolution .padminrc
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.15 : છૂપી ફાઈલોની યાદી રજૂ કરવી

આકૃતિ 6.14 અને 6.15નાં પરિણામ વચ્ચેના તફાવતનું અવલોકન કરો. આકૃતિ 6.15 આગળની આકૃતિ 6.14માં દર્શાવેલ ફાઈલો કરતાં થોડી વધુ ફાઈલો દર્શાવાય છે. આકૃતિ 6.15માં દેખાતી ‘.’ અને ‘..’ નામની શરૂઆતની બે વિગતો અગત્યની છે. જ્યારે નવી ડિરેક્ટરી બનાવવામાં આવે, ત્યારે આપમેળે આવી બે વિગતો બની જ જાય છે. ls ક્રમાંડની સાથે ઉપયોગમાં લઈ શકતા કેટલાક વિકલ્પો કોણક 6.3માં આપવામાં આવેલ છે.

વિકલ્પ	ઉપયોગ
ls ~	ઉપયોગકર્તાની હોમડિરેક્ટરીમાં પડેલી ફાઈલોની યાદી રજૂ કરે છે.
ls [svics]*	એ તમામ ફાઈલોની યાદી દર્શાવો, જેના ફાઈલના નામનો પ્રથમ અક્ષર ચોરસ કૌંસમાં આપેલ કોઈ પણ અક્ષર સાથે મળતો આવતો હોય. ફાઈલ નામના બાકીના અક્ષર કોઈ પણ માન્ય ASCII અક્ષર હોઈ શકે છે.
ls [n-s][5-7]??	ચાર અક્ષરવાળી તમામ ફાઈલોની યાદી રજૂ કરે છે. એ શરત સાથે કે ફાઈલના નામનો પ્રથમ અક્ષર nથી ઇની વચ્ચેનો હોવો જોઈએ. બીજો અક્ષર 5થી 7ની વચ્ચેનો હોવો જોઈએ. જ્યારે ત્રીજો અને ચોથો અક્ષર કોઈ પણ માન્ય ASCII અક્ષર હોવો જોઈએ.
ls -r	ઉંધા કમમાં ગોઠવીને ફાઈલની યાદી દર્શાવવા.
ls -t	સુધારો કર્યાના સમયને આધારે ગોઠવીને ફાઈલોની યાદી રજૂ કરવી.
ls -F	ફાઈલોની યાદી દર્શાવો અને તમામ એક્ઝિટ્યુટેબલ ફાઈલોને * વડે અને રિઝિટરીને / ચિહ્ન વડે નિશાની કરો.
ls -1	એક લીટી પર એક ફાઈલ એ રીતે યાદી દર્શાવવો.

કોષ્ટક 6.3 : ls કમાન્ડના કેટલાક કમાન્ડ

ચોક્કસ ઢબની ફાઈલો દર્શાવવા - વાઈલ્ડકાર્ડ

ઉપરોક્ત ચર્ચામાં તમે * (asterisk) અને ? (પ્રશ્નાર્થચિહ્ન) અક્ષરનો ઉપયોગ તો જોયો જ છે. આ અક્ષરોને વાઈલ્ડકાર્ડ અક્ષર (wildcard characters) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે ઉપયોગકર્તાને તેની છંચા અનુસાર ચોક્કસ ઢબ (pattern)વાળા નામ ધરાવતી ફાઈલો શોધીને ઉપયોગમાં લેવા મદદરૂપ થાય છે. શેલ દ્વારા વપરાતા વાઈલ્ડકાર્ડની કામગીરીનો સારાંશ કોષ્ટક 6.4માં આપવામાં આવેલ છે.

વાઈલ્ડકાર્ડ	સરખાવવામાં આવનાર ચોક્કસ ઢબ (Pattern to be matching)
*	ગમે તેટલી સંખ્યામાં ગમે તે અક્ષર
?	કોઈ પણ માત્ર એક અક્ષર
[abc]	એક અક્ષર - a, અથવા b કે c ઉપયોગકર્તા આ રીતે abcને બદલે તેની જરૂરિયાત મુજબના કોઈ પણ અક્ષર મૂકી શકે.
[!abc]	a, b કે c સિવાયનો ગમે તે માત્ર એક અક્ષર (ઉપયોગકર્તા) આ રીતે abc ને બદલે તેની જરૂરિયાત મુજબના કોઈ પણ અક્ષર મૂકી શકે.
[p-s]	pથી s સુધી વચ્ચે આવતો કોઈ પણ એક અક્ષર (ઉપયોગકર્તા પોતાની જરૂરિયાત અનુસાર આ સિવાય બીજા કોઈ પણ અક્ષરનો ઉપયોગ કરી શકે.)
[!p-s]	pથી s સિવાયનો કોઈ પણ એક અક્ષર (ઉપયોગકર્તા પોતાની જરૂરિયાત અનુસાર આ સિવાય બીજા કોઈ પણ અક્ષર આ રીતે દર્શાવી શકે.)

કોષ્ટક 6.4 : wildcard અક્ષરો

ફાઈલો અને ડિરેક્ટરીઓનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ

આગળના વિભાગમાં આપણો એ શીજ્યા કે ફાઈલ તેમજ ડિરેક્ટરીને કેવી રીતે બનાવવી કે કાઢી નાંખવી. તો ચાલો, હવે આપણો એ જોઈએ કે copy, move અને ઉપયોગના હક્કો આપવાનું કાર્ય કેવી રીતે કરી શકાય.

ફાઈલની નકલ કરવી (cp)

ઘણીવાર આપણને આપણો તૈયાર કરેલ વિગતોની નકલ કરી રાખવાની જરૂર પડે છે. cp કમાન્ડ તેના આર્થુમેન્ટ તરીકે દર્શાવેલ એક કે તેથી વધુ ફાઈલની નકલ તૈયાર કરે છે. તે ડિસ્ક પર ઉપયોગકર્તા દ્વારા દર્શાવાયેલ સ્થાન પર ફાઈલની પ્રતીકૃતિ તૈયાર કરે છે. cp કમાન્ડને ઓછામાં ઓછા બે આર્થુમેન્ટની જરૂર પડે છે. પ્રથમ આર્થુમેન્ટ તરીકે જેની નકલ બનાવવાની હોય તે (સોર્સ) ફાઈલનું નામ આપવું પડે, જ્યારે બીજા આર્થુમેન્ટ તરીકે નકલને જ્યાં અને જે નામે સંગ્રહવાની હોય તે (ટાર્ગેટ) ફાઈલનું નામ દર્શાવવું પડે. તો ચાલો, આપણે નીચેના કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને *introduction* નામની ફાઈલની નકલ તૈયાર કરીએ :

\$cp introduction new_introduction

ઉપર્યુક્ત કમાન્ડના અમલ પછી, *new_introduction* ફાઈલ નામ સાથે *introduction* નામની ફાઈલની વિગતની નકલ તૈયાર કરાશે. જો *new_introduction* ફાઈલ હ્યાત જ હશે તો, કોઈ પણ જાતની ચેતવણી વગર જૂની વિગત ઉપર નવી વિગત (overwrite) લખાઈ જશે. જો આવી કોઈ ફાઈલ હ્યાત ન હોય તેવા કિસ્સામાં પહેલાં એક નવી ફાઈલ બનાવવામાં આવશે અને પછી *introduction* નામની ફાઈલની વિગતની તેમાં નકલ કરી દેવામાં આવશે.

એક કરતાં વધુ ફાઈલોની કોઈ ચોક્કસ ડિરેક્ટરીમાં નકલ કરવા માટે પણ cp કમાન્ડનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે નીચે મુજબનો કમાન્ડ :

\$cp file1 file2 my_dir

file1 અને *file2* નામની બે ફાઈલોની *my_dir* નામની ડિરેક્ટરીમાં નકલ કરાશે. *my_dir* નામની ડિરેક્ટરી હ્યાત હોવી અત્યંત આવશ્યક છે., નહીંતર ભૂલ સંદર્ભ દર્શાવાશે. કોઈક 6.5માં cp કમાન્ડના ઉપયોગનાં કેટલાંક ઉદાહરણ આપેલ છે.

કમાન્ડ	વાણિન
cp /vol/examples/tutorial/science.txt .	<i>science.txt</i> ફાઈલની હાલની ડિરેક્ટરીમાં નકલ કરે છે. છેલ્લે દર્શાવેલ ટાઇટલ (dot .) હાલની ડિરેક્ટરીનો નિર્દ્દશ કરે છે.
cp chap01 progs/unit1	<i>chap01</i> નામની ફાઈલની <i>progs</i> નામની ડિરેક્ટરીમાં <i>unit1</i> નામની ફાઈલ તરીકે નકલ કરાશે. (<i>Progs</i> ડિરેક્ટરીમાં <i>unit1</i> નામની ડિરેક્ટરી હ્યાત ન હોવી જોઈએ.)
cp chap01 progs	<i>chap01</i> નામની ફાઈલની <i>progs</i> ડિરેક્ટરીમાં એ જ નામે નકલ કરવામાં આવશે. (કારણકે <i>progs</i> ડિરેક્ટરી છે.)
cp -r progs newprogs	<i>progs</i> ડિરેક્ટરીમાં પડેલ તમામ વિગતો સાથે આખી ડિરેક્ટરીની નકલ કરવામાં આવશે અને <i>newprogs</i> નામની ડિરેક્ટરી તરીકે સંગ્રહે છે.

કોઈક 6.5 : cp કમાન્ડના કેટલાક નમૂના

ફાઈલનું નામ બદલવું અને/અથવા અન્યત્ર લઈ જવી (mv)

ફાઈલ કે ડિરેક્ટરીનું નામ બદલવું એ એવી અન્ય કિયા છે કે જે ઉપયોગકર્તા નિયમિત રીતે કરતા હોય છે. mv કમાન્ડનો ઉપયોગ ફાઈલ કે ડિરેક્ટરીનું નામ બદલવા ઉપયોગમાં લેવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, *introduction* નામની ફાઈલને *introduction.txt* તરીકે નામ આપવા નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો.

\$mv introduction introduction.txt

આ કમાન્ડ ફાઈલને નવા નામ સાથે તે જ જગ્યાએ સંગ્રહશે. આમ, ફાઈલનું નામ બદલતી વખતે કોઈ જગ્યા વપરાશે નહીં.

કોઈ એક ફાઈલ કે ફાઈલોના સમૂહને અન્ય જુદી ડિરેક્ટરીમાં સ્થાનાંતર કરવા માટે પણ mv કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય. ઉદાહરણ તરીકે,

\$mv file1 file2 my_dir

આ કમાન્ડ file1 અને file2 નામની ફાઈલને my_dir નામની ડિરેક્ટરીમાં લઈ જશે.

ડિરેક્ટરીના નામને બદલવા માટે પણ આ કમાન્ડનો ઉપયોગ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે નીચેનો કમાન્ડ જુઓ :

\$mv math mathematics

આ કમાન્ડ math નામની ડિરેક્ટરીનું નામ બદલીને mathematics કરી આપશે.

પરિષામનું પાઇપિંગ (piping) કરવું (more)

લખાણના પાનાને સ્કીન પર દર્શાવતી વખતે એક સમયે એક પાનું દર્શાવાય તેવું કરવા more કમાન્ડ ઉપયોગમાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો introduction.txt ફાઈલનું લખાડા એક જ સ્કીનમાં સમાઈ જાય તેટલું ન હોય, તો સ્કીન પર ફાઈલનું લખાડા વાંચવું મુશ્કેલીભર્યું બને છે. જો more કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો તે એક સમયે માત્ર એક જ પાનું દર્શાવે છે. પછીનું પાનું દર્શાવાય તે માટે આપણે કી-ઓર્ડની કોઈ પણ કી દબાવવાની હોય છે. સામાન્ય રીતે અગાઉનું (previous) પાનું જોવા માટે ‘b’ કી અને સૌથી પહેલું પાનું જોવા માટે ‘f’ કી દબાવી શકીએ. આ કમાન્ડનો એક ઉદાહરણરૂપ ઉપયોગ નીચે દર્શાવેલ છે:

\$more introduction.txt

બે ફાઈલોને સરખાવવી (cmp)

cmp કમાન્ડ કોઈ પણ પ્રકારની બે ફાઈલોની સરખામજી કરે છે અને તેના પરિષામને સ્ટાન્ડર્ડ આઉટપુટ સાધન (standard output device) પર રજૂ કરે છે. જો સરખાવવામાં આવતી બે ફાઈલો તેના લખાણની બાબતમાં જુદી પડતી હો, તો સૌથી પહેલાં જે લિટી અને લાઇન પર પહેલો તફાવત માલૂમ પડશે તે દર્શાવવામાં આવશે. જો બે ફાઈલના લખાણમાં કોઈ તફાવત નહીં મળે તો તેવા ડિસ્સામાં આપણને સીધો જ કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ દેખાશે. કમાન્ડનો એક ઉદાહરણરૂપ ઉપયોગ નીચે દર્શાવેલ છે.

\$cmp introduction introduction.txt

તફાવત (Diff)

cmp કમાન્ડનું વિસ્તરણ diff કમાન્ડ છે. diff કમાન્ડ તેને આઉટપુટ તરીકે મળેલ બે ફાઈલોનાં લખાણને સરખાવે છે અને બંને ફાઈલોનાં લખાણને દર્શાવે છે અને જણાવે છે કે તફાવત ક્યાં છે. diff કમાન્ડની કાર્યશૈલી સમજવા માટે આપણે introduction.txt ફાઈલની નકલ બનાવીને તેનું નામ new_intro.txt આપ્યું છે. આપણે નવી ફાઈલમાંથી કેટલીક લિટીઓ પણ કાઢી નાંખી છે. નીચેના કમાન્ડનું પરિષામ આકૃતિ 6.16માં દર્શાવાયું છે :

\$diff introduction.txt new_intro.txt

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~/subject/economics$ diff introduction.txt new_intro.txt
3d2
< product or service.
administrator@ubuntu:~/subject/economics$
```

આકૃતિ 6.16 : diff કમાન્ડનું પરિણામ

આકૃતિ 6.16 માં < ચિહ્ન સાથે શરૂ થતી લીટી એવો નિર્દેશ કરે છે કે introduction.txt ફાઈલમાં દર્શાવેલ લખાણ છે, પરંતુ new_intro.txt ફાઈલમાં એ લખાણ નથી. new_intro.txt ફાઈલમાં કોઈ પણ ફેરફાર હો, તો તેવા ડિસ્સામાં લીટીની શરૂઆતમાં > ચિહ્ન દર્શાવાશે.

ફાઈલમાં સંગ્રહેલા અક્ષરો, શર્ધો અને લીટીઓ ગણવી (wc)

કોઈ ચોક્કસ ફાઈલ કે ફાઈલોમાં પડેલી કુલ લીટીઓ, શર્ધો અને અક્ષરોની સંખ્યા ગણવા માટે wc કમાન્ડ ઉપયોગી છે. ફાઈલમાં પડેલી લીટીઓ, શર્ધો અને અક્ષરોની સંખ્યા ગણવા માટે wc કમાન્ડની સામે ગ્રાણ વિકલ્પો અનુકૂળ -l, -w અને -c નો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, introduction.txt ફાઈલમાં લીટીઓની સંખ્યા ગણવા માટે નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો.

\$wc -l introduction.txt

4 introduction.txt

એ જ રીતે, wc -w introduction.txt અને wc -c introduction.txt કમાન્ડ આપણાને introduction.txt ફાઈલમાં ઉપલબ્ધ કુલ શર્ધોની સંખ્યા તેમજ કુલ અક્ષરોની સંખ્યા આપશો. બધી જ માહિતી એકસાથે મેળવવા માટે આપણે નીચે મુજબ કમાન્ડ આપવો પડે :

\$wc -l -w -c introduction.txt

4 49 307 introduction.txt

ફાઈલ-પરવાનગી (File permissions)

અગાઉના વિભાગમાં આપણે ls કમાન્ડની સાથે ઉપયોગમાં લઈ શકતા કેટલાક વિકલ્પો જોવા હતા. ls કમાન્ડના બીજા ઘણા વિકલ્પો પડ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે નીચે મુજબના કમાન્ડનો જ્યારે અમલ કરાય, ત્યારે તેની નીચે દર્શાવ્યા મુજબનું પરિણામ જોવા મળે.

\$ls -l

total 6

```

-rw-r--r-- 1 administrator administrator 313 2013-02-15 18 :04 about_Gandhiji.txt
-rw-r--r-- 1 administrator administrator 444 2013-02-15 18 :19 introduction.txt
-rw-r--r-- 1 administrator administrator 401 2013-02-20 16 :43 address.txt
drwxr-xr-x 1 administrator administrator 4096 2013-02-21 18 :15 backup
-rw-r--r-- 1 administrator administrator 144 2013-02-13 18 :49 city.txt
-rw-r--r-- 1 administrator administrator 226 2013-02-20 14 :11 script10.sh
```

પરિણામનું અવલોકન કરો. તે આપણાને આપણી ફાઈલ પદ્ધતિમાં એક ઓફ્જેક્ટ વિશેની સંપૂર્ણ યોજના આપી દે છે. ઓફ્જેક્ટ એટલે કોઈ એક ફાઈલ, એક ડિરેક્ટરી અથવા એક પ્રક્રિયા. તે આપણાને ઓફ્જેક્ટના માલિક, ઓફ્જેક્ટનું કદ, ઓફ્જેક્ટના ઉદ્ભવની તારીખ અને સમયની સાથે-સાથે ઓફ્જેક્ટનું નામ દર્શાવે છે. તો ચાલો, આપણે ફાઈલ-પરવાનગીને વિસ્તારપૂર્વક સમજીએ. આકૃતિ 6.17 માલિક, જૂથ અને અન્ય ઉપયોગકર્તાના પરિપ્રેક્ષમાં વિવિધ પરવાનગીઓનો સંબંધ દર્શાવે છે.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Type of object	Owner Permissions			Group Permissions				Other users Permissions	
-	r	w	x	r	w	x	r	w	x

આકૃતિ 6.17 : ફાઈલ-પરવાનગીઓ

આકૃતિમાં જોઈ શકાય છે કે પહેલું ખાનું ઓફ્જેક્ટનો પ્રકાર દર્શાવે છે. પહેલા ખાનામાં ‘-’ અક્ષર ફાઈલનો નિર્દેશ કરે છે, ‘r’ અક્ષર ડિરેક્ટરીનો નિર્દેશ કરે છે અને ‘p’ અક્ષર પ્રક્રિયા (process)નો નિર્દેશ કરે છે. પછીના નવ અક્ષર ફાઈલ સિસ્ટમને જણાવે છે કે, આ ઓફ્જેક્ટ માટે કયા-કયા ઉપયોગોની પરવાનગી અપાઈ છે અને માટે જ તેને પરવાનગીઓ (permissions) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. લિનક્સમાં કોઈ પણ ઓફ્જેક્ટ માટે ગ્રાન્ડ પરવાનગી મળી શકે છે, જેને વાંચવા માટે (read permission - r), લખવા માટે (write permission - w) અને અમલ કરવા (execute permission - x) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આકૃતિ 6.17માં ફાઈલના પ્રકાર બાદ 2થી 4 ખાનાં સુધી દર્શાવાયેલ ગ્રાન્ડ અક્ષરોનાં સમૂહ એ રજૂ કરે છે કે ફાઈલના માલિકને કઈ-કઈ પરવાનગી છે. ફાઈલના માલિક (owner) એટલે એવો ઉપયોગકર્તા કે જેણે આ ફાઈલ બનાવી હોય. (આપણા કિસ્સામાં administrator) પ્રથમ સ્થાન પર **r** અક્ષરનો અર્થ છે તમને ફાઈલમાં પહેલું લખાણ વાંચવાની પરવાનગી છે. બીજા સ્થાન પર **w** અક્ષરનો અર્થ છે, તમને ફાઈલમાં લખવાની પરવાનગી છે, આમાં ફાઈલ કાઢી નાંખવાની (ડિલિટ કરવાની) પરવાનગીનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. ત્રીજા સ્થાન પર **x** અક્ષરનો અર્થ છે, તમને ફાઈલનો અમલ (execute) કરવાની પરવાનગી છે. કોઈ પણ સ્થાન પર ‘-’નો અર્થ છે, તમને તે યોક્કસ કિયાની પરવાનગી આપવામાં આવી નથી. જે રીતે ls -l કર્માંડના પરિણામમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, administrator એટલે કે ઉપયોગકર્તા કે જે ફાઈલની માલિકી ધરાવે છે, તે about_Gandhiji.txt, introduction.txt અને address.txt ફાઈલને લખી અને વાંચી શકે છે. આકૃતિ 6.17માં સ્થાન 5થી 7 એ ઉપયોગકર્તા જૂથ (group)ને મળેલી પરવાનગીઓ દર્શાવે છે. એ જ રીતે આકૃતિ 6.17માં દર્શાવ્યા મુજબ 8થી 10 સ્થાન અન્ય કોઈ ઉપયોગકર્તા કે જૂથને આ ફાઈલના ઉપયોગ માટે આપવામાં આવેલ પરવાનગી સ્પષ્ટ કરે છે. અહીં અન્ય ઉપયોગકર્તા કે જૂથ એટલે સિસ્ટમનો એવો ઉપયોગકર્તા કે જે, ફાઈલનો માલિક જે જૂથમાં સંકળાયેલો છે, તે જૂથનો સભ્ય નથી. ઉપયોગકર્તા જો ઈચ્છે તો, તે જેની માલિકી ધરાવતો હોય, તે ઓફ્જેક્ટની પરવાનગી બદલી શકે છે.

ફાઈલોની પરવાનગી અંક સ્વરૂપે પણ આપી શકાય. અંક સ્વરૂપે પરવાનગી દર્શાવવા આપણે અષ્ટ-અંકી (8નો આધાર ધરાવતી) સંખ્યાલેખન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. દરેક અષ્ટ-અંકી સંખ્યા એકસાથે વાંચવાની, લખવાની અને અમલ કરવાની પરવાનગી ધરાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, પરવાનગી-અંક 644માં અંક “6” ઉપયોગકર્તાના અધિકાર દર્શાવે છે. “4” જૂથના અધિકારો દર્શાવે છે અને અન્ય “4” અન્યના અધિકાર રજૂ કરે છે. જ્યારે પરવાનગી તરીકે 644 આપવામાં આવે ત્યારે, માલિકને લખવાની અને વાંચવાની પરવાનગી, જૂથ અને અન્યને વાંચવાની પરવાનગી એ રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવે છે, જ્યારે અષ્ટ-અંકી સંખ્યાલેખન પદ્ધતિના અંકોને પરવાનગી તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય, ત્યારે કરાતું અર્થઘટન કોઈક 6.6માં દર્શાવાયેલ છે.

શાંદ્રક પરવાનગી અક્ષર	અષ્ટ-અંકી પરવાનગી-અંક	અર્થ
---	0	કોઈ પરવાનગી અપાઈ નથી.
--x	1	માત્ર અમલ કરવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
-w-	2	માત્ર લખવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
-wx	3	લખવાની અને અમલ કરવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
r--	4	માત્ર વાંચવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
r-x	5	વાંચવાની અને અમલ કરવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
rw-	6	વાંચવાની અને લખવાની પરવાનગી અપાઈ છે.
rwx	7	બધી જ પરવાનગી અપાઈ છે.

કોષ્ટક 6.6 : અષ્ટ-અંકી સંખ્યા અને પરવાનગી

પરવાનગી બદલવી (chmod)

પરવાનગી બદલવા માટે આપણે chmod કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. પરવાનગી બદલવાના કાર્યને ‘ચેન્જમોડ ઓપરેશન’ (change mode operation) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ઉપરના ઉદાહરણમાં જોયું કે, ઉપયોગકર્તા (માલિક)ને ફાઈલ પર વાંચવાની અને લખવાની પરવાનગી હોય છે. ફાઈલને માત્ર વાંચી શકાય તેવી ફાઈલ બનાવવા માટે નીચે મુજબનો કમાન્ડ આપી શકાય છે.

Schmod ugo-w introduction.txt

ઉપર્યુક્ત chmod કમાન્ડમાં ‘u’ અક્ષર ઉપયોગકર્તા (user) માટે ‘g’ જૂથ (group) માટે અને ‘o’ અન્ય (other) માટે છે. કમાન્ડનો અમલ કર્યા પછી જો આપણે ફરીથી ફાઈલની યાદી મેળવીશું, તો નીચે દર્શાવ્યા મુજબનું પરિણામ દર્શાવાશે :

\$ls -l introduction.txt

-r--r--r-- 1 administrator administrator 307 2013-02-11 14 :19 introduction.txt

મહેરભાની કરીને એ નોંધ લો કે, આ ફાઈલ પર લખવાની પરવાનગી મળશે નહીં. વધુમાં, તે ઈરાદાપૂર્વક કે અજાણતા પણ ઉપયોગકર્તાને ફાઈલ દૂર (ડિલિટ) કરવા દેશે નહીં.

ફાઈલના માલિક (owner) ને લખવાની (write) અને અમલ (execute) કરવાની પરવાનગી આપવા માટે નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો.

Schmod u+wx script10.sh

\$ls -l script10.sh

-rwxr--r-- 1 administrator administrator 226 2013-02-20 16 :05 script10.sh

અહીં script10.sh ફાઈલ સ્ક્રિપ્ટ-ફાઈલ તરીકે ઓળખાય છે. શેલસ્ક્રિપ્ટ વિશે આપણે હવે પછીના પ્રકરણમાં શીખવાના છીએ.

જ્યારે chmod સાથે ઉપયોગમાં લેવાય ત્યારે ઉપયોગમાં લેવાતા કેટલાક ટૂંકાકારો (abbreviations) અને તેના અર્થ કોષ્ટક 6.7માં દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

Category	Operation	Permission
u-user	+ assign permission	r- read permission
g-group	- remove permission	w - write permission
o-other	= assign absolute permission	x - execute permission
a-all		

કોષ્ટક 6.7 : chmod દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા ટૂંકાકશરો

I/O દિશાફેર (I/O Redirection)

ઉપયોગકર્તા સ્ટાન્ડર્ડ ઈનપુટ ડિવાઈસ (કી-બોર્ડ)નો ઉપયોગ કરીને ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ સાથે સંવાદ સાધે છે. ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ સ્ટાન્ડર્ડ આઉટપુટ ડિવાઈસ (મોનિટર) પર પરિણામ દર્શાવે છે. આમ, જો કોઈ પણ કમાન્ડનો અમલ કરવામાં આવશે, તો તે માટેનું ઈનપુટ કી-બોર્ડ દ્વારા લેવાશે અને આઉટપુટ મોનિટર પર દર્શાવવામાં આવશે. કેટલીક વાર ઈનપુટ કે આઉટપુટની દિશાફેર કરી ફાઈલ કે પ્રિન્ટર તરફ લઈ જવી ઉપયોગી બને છે. સ્ટાન્ડર્ડ ઈનપુટના પ્રવાહને બદલવા લિનક્સમાં દિશાફેર ચિહ્ન (redirection symbol) આપવામાં આવ્યા છે. ‘ના કરતાં મોટું’, દર્શાવવા માટેનું ચિહ્ન (greater than symbol) ‘>’ આઉટપુટનો દિશાફેર દર્શાવે છે. આવું ચિહ્ન ઓપરેટિંગ સિસ્ટમને સૂચના આપે છે કે, આઉટપુટને મોનિટર પર દર્શાવવાને બદલે ઉપયોગકર્તા દ્વારા સૂચવવામાં આવેલ સ્થાન (ફાઈલ) પર મોકલવામાં આવે. એ જ રીતે, ‘ના કરતાં મોટું’ દર્શાવવા માટેનું ચિહ્ન ઓપરેટિંગ સિસ્ટમને સૂચના આપે છે કે, ઈનપુટને કી-બોર્ડ પાસેથી મેળવવાને બદલે ઉપયોગકર્તા દ્વારા સૂચવવામાં આવેલ સ્થાન (file) પરથી ઈનપુટ સ્વીકારે.

ધારોકે, આપણે **wc -l < introduction.txt**, કમાન્ડ આપીએ છીએ. અહીં આપણે ઓપરેટિંગ સિસ્ટમને કી-બોર્ડને બદલે introduction.txt પરથી ઈનપુટ મેળવવા સૂચના આપીએ છીએ. એ જ રીતે **ls > list.txt** કમાન્ડનો જ્યારે અમલ કરાશે, ત્યારે ls કમાન્ડના આઉટપુટને મોનિટર પર દર્શાવવાને બદલે list.txt નામની ફાઈલમાં મોકલશે. આઉટપુટની દિશાફેર કરવામાં આવશે ત્યારે પરિણામ મોનિટર પર દર્શાવવામાં આવશે નહીં. જોકે, આઉટપુટ જોવા માટે આપણે **cat list.txt**. કમાન્ડ આપવો પડે.

પાઈપિંગ (Piping)

ઉપર ચર્ચા કરેલ દિશાફેર સવલત લિનક્સ કમાન્ડને ફાઈલ સાથે જોડવા માટે મદદરૂપ થાય છે. ઘણીવાર કોઈ એક કાર્ય પાર પાડવા માટે આપણે એક કરતાં વધુ કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડે છે. આવા ડિસ્સામાં લિનક્સની પાઈપિંગ સવલત મદદરૂપ નીવડે છે. એક કમાન્ડમાં આઉટપુટને બીજા કમાન્ડના ઈનપુટ તરીકે પહોંચાડવા માટેની સવલતને પાઈપિંગ (piping) સવલત તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ માટે બે કમાન્ડની વચ્ચે પાઈપિંગ દર્શાવવા (|) પાઈપિંગ ચિહ્ન તરીકે ટાઈપ કરવામાં આવે છે. તો ચાલો પાઈપિંગનું એક ઉદાહરણ જોઈએ.

\$ls | wc -l

ઉપરના કમાન્ડનો જ્યારે અમલ કરવામાં આવશે, ત્યારે ls કમાન્ડનું આઉટપુટ wc કમાન્ડને ઈનપુટ તરીકે અપવામાં આવશે. આમ, આપણાને આખરી પરિણામ સ્વરૂપે હાલની ડિરેક્ટરીમાં ફાઈલોની કુલ સંખ્યા વિશેની માહિતી મળશે. જ્યારે આપણે ફિલ્ટરની સાથે ઉપયોગમાં લઈએ, ત્યારે પાઈપિંગ સવલતની સાચી ક્ષમતાનો જ્યાલ મેળવી શકીએ છીએ. ફિલ્ટરની ચર્ચા હવે પછીના વિભાગમાં કરવામાં આવી છે.

ફિલ્ટર (Filters)

‘ફિલ્ટર’ એ એવા કમાન્ડ છે, જે સ્ટાન્ડર્ડ ઈનપુટ તરફથી તેટા સ્વીકારે છે, તેના પર પ્રક્રિયા કરે છે અને છેલ્લે તેના પરિણામને સ્ટાન્ડર્ડ આઉટપુટ પર દર્શાવે છે. ઉબન્ટુ લિનક્સમાં વિવિધ ફિલ્ટર્સ જેવાં કે, head, tail, cut, paste, sort અને uniq ઉપલબ્ધ છે. તો ચાલો, આ ફિલ્ટરની કામગીરી જોઈએ.

ફાઈલની ટોચ પરથી લીટીઓ દર્શાવવી (head)

head કમાન્ડનો ઉપયોગ ફાઈલની શરૂઆતમાં આવેલી લીટીઓમાંથી જોઈતી સંખ્યામાં લીટીઓ દર્શાવવા કરાય છે. જો કોઈ પણ વિકલ્પ વગર ઉપયોગમાં લેવાય, તો ફાઈલની શરૂઆતની 10 લીટીઓ દર્શાવાય છે. ઉપયોગકર્તાની જરૂરિયાત અનુસાર લીટીઓ દર્શાવવા માટે આપણે head કમાન્ડની સાથે આર્થુમેન્ટ તરીકે એક સંખ્યા આપવી પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે, *introduction.txt*, ફાઈલની પ્રથમ 2 લાઈનો દર્શાવવા નીચેના કમાન્ડનો અમલ કરો :

\$head -2 introduction.txt

ફાઈલમાં નીચેના ભાગે રહેલી લીટીઓ દર્શાવવી (tail)

tail કમાન્ડ head કમાન્ડથી બિલકુલ ઉલટું કાર્ય કરે છે. તે ફાઈલના નીચેના ભાગે રહેલી અમુક ચોક્કસ સંખ્યા જેટલી લીટીઓ દર્શાવે છે. *introduction.txt* ફાઈલની છલ્લી 2 લીટી દર્શાવવા નીચેના કમાન્ડનો અમલ કરો :

\$tail -2 introduction.txt

ફાઈલની અંદર nth લીટીથી પછીની લીટીઓ દર્શાવવા આપણે tail કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણે નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરીએ :

\$tail +5-n introduction.txt, તો introduction.txt ફાઈલમાંથી 5ની લીટી પછીની લીટીઓ દર્શાવાશે.

ફાઈલની ઊભી રીતે કાપવી (cut)

ઉપરના વિભાગમાં ચર્ચેલ head અને tail કમાન્ડનો ઉપયોગ ફાઈલની માહિતીની આવી રીતે કાપવા માટે થતો હતો. cut કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને આપણે ફાઈલની ઊભી રીતે કાપી શકીએ. જો ફાઈલમાં ચોક્કસ ડેલિમિટર (Delimiters)નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો cut કમાન્ડ એકદમ સચોટ અને ચોક્કસ પરિણામ આપી શકે. તો ચાલો, આ cut કમાન્ડની કાર્યરૈલી સમજવા માટે આવી ડેલિમિટર ફાઈલ બનાવીએ. cut કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી address.txt નામની ફાઈલ બનાવો, જે નીચે દર્શાવ્યા મુજબ ડેટા સંગ્રહે :

\$cat address.txt

- 20013, Vaidehi, Sanjay, Shah, Sector-23, GH-6, Gandhinagar, 382023
- 20014, Dhrumil, Ajay, Patel, Yesh Enclave, Mota Bazar, Vidyanagar, 388120
- 20015, Harshit, Amit, Jain, 58, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
- 20016, Abdul, Shamsher, Khan, Khan Villa, M G Road, Nadiad, 388011
- 20017, Nirav, Jose, Mackwan, Jose House, M G Road, Nadiad, 388011
- 20018, Vidita, Harshal, Arolkar, 17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058

તો ચાલો, વિવિધ વિકલ્પો સાથે cut કમાન્ડ કેવી રીતે વાપરવો તે જોઈએ.

અક્ષરો કાપવા (-c)

ફાઈલની દરેક લીટીમાંથી ચોક્કસ અક્ષરોને મેળવવા -c વિકલ્પ સાથે cut કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, address.txt નામની ફાઈલમાંથી રોલનંબર અને નામની માહિતી બહાર કાઢવા નીચે મુજબના કમાન્ડનો અમલ કરો :

\$cut -c 1-15 address.txt

20013, Vaidehi,

20014, Dhrumil,

20015, Harshit,

20016, Abdul, S

20017, Nirav, J

20018, Vidita,

આઉટપુટ ભલે અમુક અંશે સારું દેખાતું હોવા છતાં, તે બિલકુલ તેવું નથી, જેવી આપણે અપેક્ષા રાખી હતી. Abdul અને Niravના ડેટા જુઓ. તેમાં પાછળ વધારાના અક્ષરો દેખાય છે. -c વિકલ્પ ચોક્કસ લંબાઈના ફિલ્ડવળા ડેટા માટે ઉપયોગી છે, આપણા ડેટામાં નામનાં ફિલ્ડ ચોક્કસ લંબાઈ (fixed length)નો ઉપયોગ કરીને સંગ્રહવામાં નથી આવ્યાં, માટે આપણાને આઉટપુટમાં સમસ્યા થાય છે.

ફિલ્ડ કાપવા (-f)

-c વિકલ્પમાં દર્શાવેલ સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવા આપણે ડેલિમીટરનો ઉપયોગ કરી શકીએ. ડેલિમીટર દ્વારા છૂટી પાડેલ કિમતોને cut કર્માંડ અલગ ફિલ્ડ તરીકે ગણી શકે છે. અહીં એ અવલોકન કરો કે, address.txt file ફાઈલમાં આપણે ડેલિમીટર તરીકે ‘,’ (અલ્યુવિરામ) વિઝનનો ઉપયોગ કર્યો છે. આમ, માત્ર રોલનંબર અને નામ અલગ તારવવા આપણે નીચેના કર્માંડનો અમલ કરી શકીએ :

\$cut -d "," -f 1,2 address.txt

20013, Vaidehi

20014, Dhrumil

20015, Harshit

20016, Abdul

20017, Nirav

20018, Vidita

અહીં એ અવલોકન કરો કે, હવે આપણાને ઈચ્છિત પરિણામ મળ્યું છે. આ કર્માંડમાં -d વિકલ્પનો ઉપયોગ ફાઈલમાં આવતા ડેલિમીટર દર્શાવવા માટે થાય છે. (આપણા ડિસ્સામાં ‘,’) અને જે ફિલ્ડને સામેલ કરવા હોય, તે ફિલ્ડનો કર્મ દર્શાવવા -f વિકલ્પનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. (આપણા ડિસ્સામાં roll number (1) અને first name (2))

ફાઈલની વચ્ચેથી ફિલ્ડને તારવીને પણ ફાઈલની માહિતીને ઊભી ચીરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, ધારો કે, આપણે first name, city અને pincode ની માહિતી દર્શાવવા માંગીએ છીએ, તો આપણે ફિલ્ડક્રમ 2 અને 7થી આગળનાં ફિલ્ડ કાપવા પડે. આ કાર્ય નીચેના કર્માંડનો અમલ કરવાથી પાર પાડી શકાય છે :

\$cut -d "," -f 2,7- address.txt

Vaidehi, Gandhinagar, 382023

Dhrumil, Vidyanaગar, 388120

Harshit, Ahmedabad, 380058

Abdul, Nadiad, 388011

Nirav, Nadiad, 388011

Vidita, Ahmedabad, 380058

અહીં કર્માંડમાં 7- નો અર્થ એ થાય કે, આપણે address.txt ફાઈલમાંથી ફિલ્ડ કર્મ 7 પણીનાં તમામ ફિલ્ડ દર્શાવવા

ઈયાંગીએ હીએ. આઉટપુટને ફાઈલ તરફ દિશાફેર કરવાનું પડુ શક્ય છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણે નીચેના કમાન્ડનો અમલ કરીશું તો :

```
$cut -d "," -f 2,7- address.txt > output_cut.txt
```

કમાન્ડનું આઉટપુટ મોનિટર પર દર્શાવવાને બદલે output_cut.txt નામની ફાઈલમાં જશે.

લખાણે જોડવું (paste)

બે ફાઈલોને paste કમાન્ડ દ્વારા ભેગી કરી શકાય છે. *paste* કમાન્ડ સારી રીતે કામ કરી શકે તે માટે આપણે એ ખાતરી કરી લેવી પડે કે, બંને ફાઈલમાં એક જ સરખી સંખ્યામાં લીટીઓ હોય. જો બંને ફાઈલમાં એક જ સરખી સંખ્યામાં લીટીઓ નહીં હોય, તો કદાચ *paste* કમાન્ડનું પરિણામ આપણી અપેક્ષા મુજબ નહીં મળે, કારણકે આ કમાન્ડ *paste* કાર્ય ફાઈલની શરૂઆતથી કરે છે.

સૌપ્રથમ આપણે *cut* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી part1.txt અને part2.txt નામની બે જુદી-જુદી ફાઈલ બનાવીશું અને પછી *paste* કમાન્ડ દ્વારા એને જોડી દઈશું. આકૃતિ 6.18 આ કાર્ય કરવા માટેની પ્રક્રિયા દર્શાવે છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ cut -d "," -f 1-4 address.txt > part1.txt
administrator@ubuntu:~$ cut -d "," -f 5-8 address.txt > part2.txt
administrator@ubuntu:~$ cat part1.txt
20013, Vaidehi, Sanjay, Shah
20014, Dhrumil, Ajay, Patel
20015, Harshit, Amit, Jain
20016, Abdul, Shamsher, Khan
20017, Nirav, Jose, Mackwan
20018, Vidita, Harshal, Arolkar

administrator@ubuntu:~$ cat part2.txt
Sector-23, GH-6, Gandhinagar, 382023
Yesh Enclave, Mota Bazar, Vidyanagar, 388120
58, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
Khan Villa, M G Road, Nadiad, 388011
Jose House, M G Road, Nadiad, 388011
17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058

administrator@ubuntu:~$ paste part1.txt part2.txt
20013, Vaidehi, Sanjay, Shah      Sector-23, GH-6, Gandhinagar, 382023
20014, Dhrumil, Ajay, Patel      Yesh Enclave, Mota Bazar, Vidyanagar, 388120
20015, Harshit, Amit, Jain       58, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
20016, Abdul, Shamsher, Khan    Khan Villa, M G Road, Nadiad, 388011
20017, Nirav, Jose, Mackwan   Jose House, M G Road, Nadiad, 388011
20018, Vidita, Harshal, Arolkar 17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058

administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.18 : *paste* કમાન્ડનું ઉદાહરણ

આઉટપુટને કમબદ્ર ગોઠવવું (sort)

ફાઈલમાં સંગ્રહેલી વિગતોને દર્શાવતી વખતે ચઢતા કે ઉત્તરતા કમમાં ગોઠવીને રજૂ કરવા sort કમાન્ડનો ઉપયોગ થાય છે. cut કમાન્ડની જેમ તે ફિલ્ડને ઓળખી કાઢે છે અને તે ચોક્કસ ફિલ્ડ પર ડેટાને ગોઠવે છે. જ્યારે કોઈ પણ વિકલ્પ વગર sort કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે આખી લીટીને આધારે ફાઈલને ગોઠવે છે. તે ASCII કમના આધારે લીટીઓને પુનઃ ગોઠવે છે. ગોઠવણીની કિયા, સૌપ્રથમ ખાલી જગ્યાઓ એના પછી અંકો, ત્યાર બાદ મોટા અક્ષરો (અપરકેસ) અને છેલ્લે નાના (લોઅરકેસ) અક્ષરો પર કરવામાં આવે છે.

તો ચાલો, આપણો address.txt ફાઈલને રોલનંબરના ઉત્તરતા કમમાં ગોઠવવા પ્રયત્ન કરીએ. (તમે એ અવલોકન કર્યું જ હશે કે આ ફાઈલ ચઢતા કમમાં તો ગોઠવાયેલી છે જ.) ઉલટા (ઉત્તરતા) કમમાં ગોઠવાયેલી ફાઈલની માહિતી દર્શાવવા નીચે મુજબ કમાન્ડનો અમલ કરીએ :

\$sort -r address.txt

20018, Vidita, Harshal, Arolkar, 17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058

20017, Nirav, Jose, Mackwan, Jose House, M G Road, Nadiad, 388011

20016, Abdul, Shamsher, Khan, Khan Villa, M G Road, Nadiad, 388011

20015, Harshit, Amit, Jain, 58, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058

20014, Dhrumil, Ajay, Patel, Yesh Enclave, Mota Bazar, Vidyanagar, 388120

20013, Vaidehi, Sanjay, Shah, Sector-23, GH-6, Gandhinagar, 382023

નોંધ :

sort કમાન્ડનો અમલ, મૂળ ફાઈલમાં કોઈ જાતનો સુધારો કરશે નહીં. મૂળ ફાઈલમાં તો રેકોર્ડ તેની મૂળ સ્થિતિમાં જ રહેશે. sort કમાન્ડ મુજબ રેકોર્ડની ગોઠવણી તો માત્ર આઉટપુટ દર્શાવતી વખતે જ અમલમાં આવશે.

મોટે ભાગે sort કમાન્ડ હેમેશાં કોઈ અન્ય કમાન્ડની સાથે જ પ્રયોગાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે તેને cut કમાન્ડના આઉટપુટને ગોઠવવા માટે આપણે cut કમાન્ડ સાથે વાપરી શકીએ. sort કમાન્ડ અને cut કમાન્ડ બંનેને જ્યારે એક સાથે વાપરવામાં આવે, તો પરિણામ કેવું આવે, તે જોવા નીચેના કમાન્ડનો ઉપયોગ કરો:

\$cut -d "," -f 2-4 address.txt | sort

Abdul, Shamsher, Khan

Dhrumil, Ajay, Patel

Harshit, Amit, Jain

Nirav, Jose, Mackwan

Vaidehi, Sanjay, Shah

Vidita, Harshal, Arolkar

ઉપરના ઉદાહરણમાં cut કમાન્ડ address.txt ફાઈલમાંથી બીજું, ત્રીજું અને ચોથું ખાનું (કોલમ) તારવે છે. આ રીતે અલગ તારવેલું આઉટપુટ sort કમાન્ડને ઈનપુટ તરીકે આપવામાં આવે છે. એ પછી sort કમાન્ડ મળેલ ઈનપુટને ગોઠવીને સ્કીન પર દર્શાવે છે.

અક્ષર-રૂપાંતરણ (tr)

ફિલ્ટર તરીકે વપરાતો કમાન્ડ તેટાની આઈ કે ઉભી હરોળ સાથે કાર્ય કરે છે. જ્યારે `tr` (translate) કમાન્ડ કોઈ એક આઈ હારના કોઈ એક અક્ષર સાથે કાર્ય કરવા અનુમતિ આપે છે. એક પ્રકારના અક્ષરોમાંથી અન્ય પ્રકારના અક્ષરોમાં લખાયેલી લાઈન કે ફ્લે (patterns)ને અનુવાદિત (રૂપાંતરિત) કરવા ઉપયોગમાં લેવાય છે.

address.txt નામની ફાઈલ સાથે કામ કરતી વખતે તમે એ નોંધું હશે કે તેમાં તેલિમીટર તરીકે “,”નો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. ધારો કે, આઉટપુટ દર્શાવતી વખતે આપણે તેલિમીટર દર્શાવવા નથી. તેના બદલે, આપણે ખાલી જગ્યા (blank space) દર્શાવવી છે. `tr` કમાન્ડ આપણને આવું કામ કરી આપશે. આ માટે નીચે આપેલ કમાન્ડનો અમલ કરો :

```
$cat address.txt | tr -s '[,]' '[ ]'
```

20013 Vaidehi Sanjay Shah Sector-23 GH-6 Gandhinagar 382023

20014 Dhrumil Ajay Patel Yesh Enclave Mota Bazar Vidyanaagar 388120

20015 Harshit Amit Jain 58 Jaldeep I Ahmedabad 380058

20016 Abdul Shamsher Khan Khan Villa M G Road Nadiad 388011

20017 Nirav Jose Mackwan Jose House M G Road Nadiad 388011

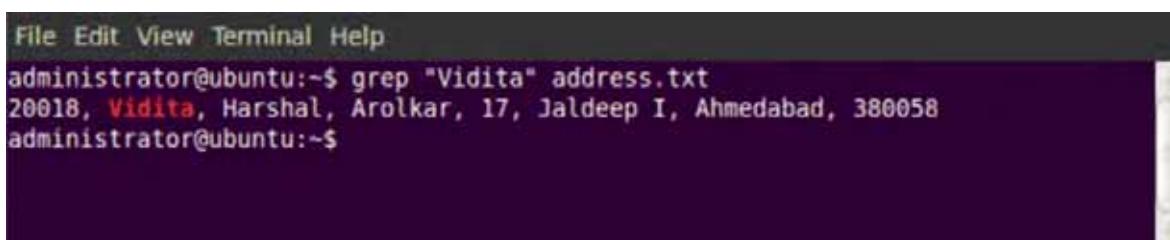
20018 Vidita Harshal Arolkar 17 Jaldeep I Ahmedabad 380058

અનુવાદની પ્રક્રિયા માત્ર આઉટપુટ દર્શાવતી વખતે જ થશે. તે મૂળ તેટામાં તેલિમીટરને કાયમી બદલી નહીં નાંબે. `-s` વિકલ્પ ફાઈલમાં ક્યાંય પણ દેખાતી વધારાની ખાલી જગ્યાને કાઢી નાંબે છે. જો આપણે દેખાતું અનુવાદિત આઉટપુટ ફાઈલમાં સાચવી લેવું હોય, તો તેવા ડિસ્સામાં આપણે આઉટપુટને કોઈ નવી ફાઈલ તરફ redirect કરી શકીએ.

પેટર્ન મોચિંગ (grep)

કિયાને શોધવી એ GUI વિનિયોગોમાં સૌથી વધુ વપરાતી કિયાઓમાંની એક છે. ફાઈલની અંદર કોઈ ચાવીરૂપ શરૂ (keyword) શોધવા માટે આપણે `CTRL + f` કીનો ઉપયોગ કર્યો જ હશે. કમાન્ડ લાઈન ઈન્ટરફેસ પરથી એવું જ કાર્ય `grep` કમાન્ડ કરે છે. આ કમાન્ડ search globally for a regular expression (g/re/p) ના મૂળભૂત વિચાર ઉપર કાર્ય કરે છે અને કોઈ નિયમિત પદાવલિ (regular expression)ને આખા દસ્સાવેજમાંથી (globally) શોધે છે અને જ્યાં આવી પદાવલિ મળે તે લીટીને દર્શાવે છે.

તો ચાલો, `address.txt` ફાઈલમાંથી નામ શોધીને તેનો રેકૉર્ડ દર્શાવવા `grep` કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીએ. આકૃતિ 6.19 કમાન્ડની કાર્યશૈલી દર્શાવે છે.


```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ grep "Vidita" address.txt
20018, Vidita, Harshal, Arolkar, 17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 6.19 : grep કમાન્ડની કાર્યશૈલી

અહીં તમે એ અવલોકન કરો કે, જે શર્ધાને આપણે શોધીએ છીએ તે શર્ધા લાલ રંગે દર્શાવાયા છે. વળી, આપણે શોધવા માટેના ચાવીરૂપ શર્ધાને બે અવતરણચિહ્નમાં આવરીને દર્શાવેલ છે. આ રીતે શોધવા માટેના ચાવીરૂપ શર્ધાને બે અવતરણચિહ્નમાં આવરીને દર્શાવવા ફરજિયાત નથી. આમ, **grep Vidita address.txt** કમાન્ડ પણ આપણને એકસરખું જ આઉટપુટ આપશે. grep કમાન્ડની સાથે આપવામાં આવતા શોધવા માટેના શર્ધા ‘કેસ સેન્સિટીવ’ હોય છે અને તેથી “Vidita” અને “vidita” એ બતે અલગ ગણવામાં આવશે. grep કમાન્ડની સાથે આપણે જુદા-જુદા વિકલ્પોનો ઉપયોગ કરી શકીએ, જે આપણી શોધને વધુ સારી રીતે વિશુદ્ધ કરવામાં મદદરૂપ નીવડશે. કોષ્ટક 6.8માં આવા વિકલ્પો અને તેમના ઉપયોગોની યાદી આપવામાં આવી છે.

વિકલ્પ	ઉપયોગ
-c	લખાણ દર્શાવ્યા વગર માત્ર મળેલ શોધની સંખ્યા દર્શાવે છે.
-i	શોધતી વખતે અક્ષરો નાના છે કે મોટા (અપરકેસ/લોઅરકેસ) તેને અવગણે છે.
-l	લખાણને દર્શાવ્યા વગર માત્ર શર્ધા જેમાં ભયા હોય, તે ફાઈલનું નામ આપે છે.
-n	શોધેલ શર્ધા મળે તો તે શર્ધવાળું આખું લખાણ દર્શાવવાની સાથે લીટીનો કમ સંખ્યા પણ દર્શાવાય છે.
-v	જેમાં શોધેલ શર્ધ મળતો ન હોય, તેવી લીટીઓ દર્શાવે છે.
-w	માત્ર તેવી જ લીટીઓ દર્શાવે છે, જેમાં શોધેલ આખો શર્ધ મળે.
-o	માત્ર શોધેલ શર્ધા જ દર્શાવે છે.

કોષ્ટક 6.8 : grep કમાન્ડના વિકલ્પો

grep કમાન્ડનું એક મજબૂત પાસું એ છે કે, તેમાં ચાવીરૂપ શર્ધા તરીકે નિયમિત પદાવલિનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે એવી વ્યક્તિઓની વિગત શોધવી છે કે જેમાં શર્ધાની શરૂઆત ‘Jal’ થી થતી હોય અને અંતમાં ‘I’ આવતો હોય, તો આવા ડિસ્સામાં નિયમિત પદાવલિનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. તો ચાલો, અહીં દર્શાવેલ કમાન્ડનો અમલ કરીએ :

\$grep "Jal.*I" address.txt

આ કમાન્ડનું પરિણામ આફ્ટરિ 6.20માં દર્શાવ્યું છે. અહીં “Jal.*I” એ એક નિયમિત પદાવલિ છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ grep "Jal.*I" address.txt
20015, Harshit, Amit, Jain, 58, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
20018, Vidita, Harshal, Arolkar, 17, Jaldeep I, Ahmedabad, 380058
administrator@ubuntu:~$
```

આફ્ટરિ 6.20 : grep કમાન્ડમાં નિયમિત પદાવલિનો ઉપયોગ

નિયમિત પદાવલિમાં સામાન્ય રીતે કોષ્ટક 6.9માં દર્શાવેલ ઘણાં પુનરાવર્તનચિહ્નો (repetition operators) જોડાય છે.

પુનરાવર્તન	અર્થ
?	આગળની બાબત મરજિયાત છે અને એક વાર સરખાવાય છે.
*	આગળની બાબત શૂન્ય કે વધુ વખત સરખાવાશે.
+	આગળની બાબત એક કે વધુ વખત સરખાવવામાં આવશે.
{n}	આગળની બાબત પૂરેપૂરી n વખત સરખાવાશે.
{n,}	આગળની બાબત n કે વધુ વખત સરખાવવામાં આવશે.
{,m}	આગળ બાબત m વખત તો સરખાવાશે.
{n, m}	આગળની બાબત ઓછામાં ઓછી n વખત સરખાવાશે, પરંતુ m કરતાં વધુ વખત નહીં.

ક્રોષ્ક 6.9 : પુનરાવર્તનચિહ્ન

ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી શોધવી (find)

ઘણીવાર આપણે બનાવેલી ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી ક્યાં બનાવી હતી, તે સ્થાન ભૂલી જઈએ છીએ. આવી ભુલાઈ જવાયેલી ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી શોધવામાં *find* ક્રમાંડ મદદરૂપ નીવડે છે. *find* ક્રમાંડ આપણે દર્શાવેલા, “શોધવા માટેના માપદંડ” (criteria) અનુસાર આપણે દર્શાવેલી ડિરેક્ટરી અને એ પછી તેની અંદરની તમામ પેટા ડિરેક્ટરીઓમાં શોધ કરે છે. આપણે ફાઈલ કે ડિરેક્ટરીને તેનાં નામ, માલિક, જીથ, પ્રકાર, પરવાનગી, તારીખ અને અન્ય માપદંડને આધારે પણ શોધી શકીએ છીએ. અહીં એ ખાસ નોંધો કે જ્યારે અન્ય કોઈ પણ આર્થ્યુમેન્ટ વગર *find* ક્રમાંડનો ઉપયોગ કર્યો હોય, તો તે હાલની ડિરેક્ટરી તેમજ તેની બધી પેટા ડિરેક્ટરીઓમાં પડેલી ફાઈલો અને પેટા ડિરેક્ટરીઓનાં પાથનેમ દર્શાવે છે.

ધારોકે, આપણે અગાઉ બનાવેલ *introduction.txt* ફાઈલનું સ્થાન શોધવા ઈચ્છિતા હોઈએ, તો તે માટેનો ક્રમાંડ નીચે મુજબ લખાશો :

\$find -name introduction.txt

જો આ નામની ફાઈલ ઉપલબ્ધ હશે તો, પરિણામ તરીકે તેનો પથ દર્શાવાશે. અન્યથા આપણાને કાંતો ભૂલસંદેશ મળે અથવા જો આવી કોઈ ફાઈલ નહીં હોય, તો ક્રમાંડ પ્રોમેટ દશ્યમાન થશે. અહીં એ વાત ખાસ નોંધો કે આ કિસ્સામાં તો આપણાને ફાઈલનું નામ ખબર હતી. પણ ધારોકે આપણાને ફાઈલના આખા નામને બદલે માત્ર શરૂઆતના અમુક જ અક્ષર યાદ હોય તો શું ? આવા કિસ્સામાં વાઈલકર્ડ અક્ષરોનો ઉપયોગ કરી શકાય. નીચે દર્શાવેલ ઉદાહરણ “intro” શબ્દથી શરૂ થતી તમામ ફાઈલો શોધવામાં મદદરૂપ નીવડશે.

\$find -name intro*

```
./subject/economics/my1_dir/intro1
./subject/economics/my1_dir/intro
./subject/economics/introduction.txt
./subject/economics/introduction
./subject/economics/my_dir/intro1
./subject/economics/my_dir/intro
./subject/economics/intro1
```

તમારા કમ્પ્યુટર પર આવી “intro” શબ્દથી શરૂ થતી કેટલી ફાઈલો હશે, તેના આધારે તમારા સ્ક્રીન ઉપર આ કમાન્ડનું પરિણામ જુદું દેખાઈ શકે. વળી લિનક્સમાં આપણે ફાઈલનું અનુલંબન (ઑક્સ્ટેન્શન) દર્શાવતા નથી. અને તેથી ઉપરના ઉદાહરણમાં intro1, intro અને introduction એ ફાઈલ છે કે ડિરેક્ટરી તે આપણે જાણી શકતા નથી. નીચે દર્શાવ્યા મુજબ type વિકલ્પનો ઉપયોગ કરીને આપણે જરૂર પડે, તો શોધકાર્યને વધુ ચોક્કસ બનાવી શકીએ :

\$find -name intro* -type f

કોષ્ટક 6.10માં find કમાન્ડનાં કેટલાંક ઉદાહરણ અને તેનાં અપેક્ષિત પરિણામનું વર્ણન દર્શાવવામાં આવેલ છે :

કમાન્ડ	વર્ણન
find / -type d	રૂટ-ડિરેક્ટરીમાં ઉપલબ્ધ તમામ ડિરેક્ટરી અને સબડિરેક્ટરી શોધે છે.
find . -mtime -1	છેલ્લા 24 કલાકની અંદર જેમાં સુધારા કરેલ હોય તેવી ફાઈલ અને ડિરેક્ટરી શોધે છે.
find . -mtime +1	48 કલાક કરતાં વધુ સમય અગાઉ સુધારા કરેલ ઓફ્જેક્ટ શોધે છે.
find ./dir1 ./dir2 -name script.sh	script.sh ફાઈલ માટે “./dir1” અને “./dir2” ડિરેક્ટરીમાં શોધે છે.
find -size 0 -delete	શૂન્ય બાઈટવાળી ફાઈલ શોધે છે અને તેને ડિસ્ક પરથી કાઢી નાંબે છે.
find -executable	હાલની ડિરેક્ટરીમાં એક્ઝિક્યુટેબલ ફાઈલ શોધે છે.
find /home -user jagat	હોમ ડિરેક્ટરી અને તેની સબડિરેક્ટરીમાં જેનો માલિક (owner) 'jagat' હોય તેવી ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી શોધે છે.
find . -perm 664	એવા ઓફ્જેક્ટને શોધે છે, જેના માલિકને અને જૂથને વાંચવા અને લખવાની પરવાનગી હોય, પરંતુ અન્ય ઉપયોગકર્તાને માત્ર વાંચવાની પરવાનગી હોય.

કોષ્ટક 6.10 : find કમાન્ડના ઉદાહરણ

સુપર યુઝર તરીકે કમાન્ડ ચલાવવા

જ્યારે તમે તમારા કમ્પ્યુટરમાં લોગ-ઇન થાવ છો. ત્યારે જે ખાતું તમે વાપરો છો, તે નિયમિત ઉપયોગકર્તાનું ખાતું છે. આ ખાતાને મર્યાદિત હક્કો છે. ઉબન્ટોનું સલામતી મોડેલ (security model) સામાન્ય રીતે તમને સામાન્ય ઉપયોગકર્તા તરીકે કામ કરવા દે છે. ‘ઓડમિનિસ્ટ્રેટિવ રાઈટ્સ’ નહીં આપવાને કારણે અક્રમાતે થતા કોઈ પણ ફેરફાર અથવા જે સિસ્ટમની કાર્યપ્રકાલિને ખોરવી નાંબે એવા બદાઈરાદાવાળા પ્રોગ્રામને પ્રસ્થાપિત થતા અટકાવે છે. પરંતુ ઘણી વખત ઉપયોગકર્તાને ઓડમિનિસ્ટ્રેટિવ હક્કોની જરૂર પડે છે. ઓડમિનિસ્ટ્રેટિવ હક્કો માત્ર ‘સુપરયુઝર’ (superuser) તરીકે ઓળખાતા ઉપયોગકર્તાને જ મળે છે. ટર્મિનલનો ઉપયોગ કરતી વખતે સુપરયુઝરના ખાતાનો ઉપયોગ કરવા, આપણે જે કમાન્ડનો અમલ કરવો હોય તે કમાન્ડની આગળ sudo લખવું પડે. ઉદાહરણ તરીકે, કમાન્ડ લાઈન પરથી skype નામના પ્રોગ્રામને પ્રસ્થાપિત કરવા નીચે મુજબ કમાન્ડનો અમલ કરો :

\$sudo apt-get install skype

તમે જ્યારે કમાન્ડનો અમલ કરશો, ત્યારે તે પાસવર્ડ પૂછશે, અહીં સુપરયુઝરનો પાસવર્ડ આપો. (સામાન્ય રીતે તે સામાન્ય ઉપયોગકર્તા કરતાં જુદો હોય છે.) આ પાસવર્ડ એ પ્રથમ ઉપયોગકર્તાનો પાસવર્ડ છે, જેને કમ્પ્યુટર પર લિનક્સ પ્રસ્થાપિત કરતી વખતે તમે ઉમેર્યો હતો. ટર્મિનલના માધ્યમથી એક વાર ઉપયોગકર્તા sudo તરીકે આધારભૂત થઈ જાય એ પછી સોફ્ટવેર પ્રસ્થાપિત થવાનું શરૂ થઈ જશે. એક વાર ઈન્સ્ટોલેશન પૂર્ણ થઈ જાય એ પછી આપણે સોફ્ટવેર વાપરવાનું શરૂ કરી શકીએ.

સુપરયુઝર પણ સિસ્ટમમાં ઉપયોગકર્તા, જૂથ અથવા ઓઝેક્ટને ઉમેરી શકે, કાઢી નાંખી શકે અથવા સુધારી શકે. નીચે યાદીમાં દર્શાવેલ કેટલાક કમાન્ડ આવા હેતુ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

adduser : adduser કમાન્ડ સિસ્ટમ પર એક નવો ઉપયોગકર્તા બનાવે છે. આફૂતિ 6.20 ઉપયોગકર્તા બનાવવાની પ્રક્રિયા દર્શાવે છે. કમાન્ડનો જ્યારે અમલ કરવામાં આવશે ત્યારે તે પાસવર્ડ અને આફૂતિ 6.21માં દર્શાવ્યા મુજબની કેટલીક વધારાની માહિતી પૂછશે. એક વાર બધી જરૂરી વિગતો આપી દીધા બાદ સિસ્ટમમાં હોમિરેક્ટરી સાથે એક નવો ઉપયોગકર્તા બનાવવામાં આવશે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sudo adduser harshal
[sudo] password for administrator:
Adding user `harshal' ...
Adding new group `harshal' (1001) ...
Adding new user `harshal' (1001) with group `harshal' ...
Creating home directory `/home/harshal' ...
Copying files from `/etc/skel' ...
Enter new UNIX password:
Retype new UNIX password:
passwd: password updated successfully
Changing the user information for harshal
Enter the new value, or press ENTER for the default
  Full Name []: Harshal Arolkar
  Room Number []:
  Work Phone []:
  Home Phone []:
  Other []:
Is the information correct? [Y/n] y
administrator@ubuntu:~$
```

આફૂતિ 6.21 : ઉપયોગકર્તા ઉમેરવો

passwd : જ્યારે સુપરયુઝર તરીકે passwd કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે, ત્યારે તે આપણાને સિસ્ટમના કોઈ પણ માન્ય ઉપયોગકર્તાના પાસવર્ડ બદલવા દે છે.

who : જ્યારે who કમાન્ડનો અમલ કરવામાં આવશે, ત્યારે સિસ્ટમમાં જેટલા ઉપયોગકર્તા લોગ-ઇન થયેલા હશે, તે બધાની યાદી દર્શાવશે.

addgroup : addgroup કમાન્ડ એક નવું જૂથ ઉમેરે છે. ઉપયોગકર્તાઓને સામાન્ય રીતે જૂથમાં વહેંચવામાં આવે છે, જેથી કરીને તેમના પર વધુ સારો અંકુશ રાખી શકાય.

deluser : deluser કમાન્ડ સિસ્ટમમાંથી એક ઉપયોગકર્તાને કાઢી નાંબે છે. અહીં એ નોંધ કરો કે, -remove -home વિકલ્પનો ઉપયોગ કરી ઉપયોગકર્તાની ફાઈલો અને હોમિરેક્ટરી આપણે દૂર કરવી પડે.

delgroup : *delgroup* કમાન્ડ-સિસ્ટમમાંથી એક આખા જૂથ (group)ને કાઢી નાંબે છે. આ કાર્ય પાર પાડવા માટે આપણે સૌ પ્રથમ એ વાતની ખાતરી કરી લેવી પડે કે, આપણે જેને કાઢી નાંખવા માંગીએ છીએ, એ જૂથ સાથે કોઈ ઉપયોગકર્તા સંકળાયેલ નથી.

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે ઉબન્ટુ કમાન્ડ લાઇન ઇન્ટરફેસનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે શીખ્યા. જ્યારે CLI (Command Line Interface)નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે આપણાને GUI દ્વારા કરી શકતાં તમામ કાર્યો કાર્યક્ષમ અને ઝડપી રીતે પાર પાડવાની સવલત આપે છે. લિનક્સ ટર્મિનલનો ઉપયોગ કરીને કેવી રીતે CLI શરૂ કરવું તે આપણે જોયું. આપણે એ પણ શીખ્યા કે કોઈ ફાઈલ કે ડિરેક્ટરી કેવી રીતે બનાવવી, તેનું નામ બદલવું, અને તેને કાઢી નાંખવી, આપણે જેમાં કામ કરી રહ્યા છીએ, તે ડિરેક્ટરી શોધી કાઢવી, જરૂર પડે તો ડિરેક્ટરી બદલવી. પાછળથી આપણે એ જોયું કે, ફાઈલ કે ડિરેક્ટરીની નકલ કેવી રીતે બનાવવી. આપણા તેથી દૂર્ઘટના નથી થતો, તેની ખાતરી કરવા માટે ઉપયોગના હક્ક (access right) એ એક રસ્તો છે. આપણે એ જોયું કે ઉપયોગના હક્ક કેવી રીતે આપી શકાય કે બદલી શકાય છે. આપણે એ પણ જોયું કે પાઈપિંગનો ઉપયોગ કરી એક કરતાં વધુ કમાન્ડ જોડી કમાન્ડની અસરકારકતા કેવી રીતે વધારી શકાય. વળી, આપણે એવી લાક્ષણિકતાઓ પણ જોઈ જેવી કે, ફાઈલમાં રહેલી કુલ લીટીઓ કે શબ્દોની સંખ્યા ગણવી, ફાઈલની માહિતીને આડી કે ઊતી કાપીને જોવી, ફાઈલોને જોડવી, ફાઈલોને કે ડિરેક્ટરીને શોધવી, ફાઈલમાં અમુક ચોક્કસ શબ્દોને શોધવા માહિતી ચઢતા કે ઊતરતા કમમાં ગોઠવીને દર્શાવવી. અંતમાં આપણે એ પણ જોયું કે કોઈ નવા ઉપયોગકર્તાએ નવા સોફ્ટવેરને કેવી રીતે પ્રસ્થાપિત કરવું, નવા ઉપયોગકર્તા કે જૂથ ઉમેરવાં કે કાઢી નાંખવાં, અત્યારે કોણ સિસ્ટમ વાપરી રહ્યું છે તે શોધવું અથવા કોઈ ઉપયોગકર્તાનો પાસવર્ડ બદલવો વગેરે જેવાં સામાન્ય વહીવટી કાર્યો એક સામાન્ય ઉપયોગકર્તા કેવી રીતે પાર પાડી શકે.

સ્વાધ્યાય

- કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ એટલે શું?
- શેલનું વર્ણન કરો. કોઈ પણ ત્રણ લિનક્સ શેલનાં નામ આપો.
- શેલ કમાન્ડનું અર્થઘટન કેવી રીતે કરે છે ? સમજાવો.
- ઉબન્ટુ લિનક્સમાં ટર્મિનલ શરૂ કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતાં પગલાં લખો.
- નીચેના કમાન્ડની વિગતે ચર્ચા કરો :
ls, cat, wc, chmod
- ઉબન્ટુ લિનક્સમાં ‘ઈન્ટરનલ કમાન્ડ’નો અર્થ શું છે?
- ઉબન્ટુ લિનક્સમાં કોઈ પણ કમાન્ડ વિશેની મદદ કેવી રીતે શોધી શકો?
- યોગ્ય ઉદાહરણ આપીને વિવિધ વાઈલડકાર્ડ અક્ષરો વિશે સમજાવો.
- યોગ્ય ઉદાહરણ આપીને પાઈપ (pipe)નો ઉપયોગ સમજાવો.
- દિશાફેર (redirection) એટલે શું ? યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
- લિનક્સમાં વપરાતા ફિલ્ટર કમાન્ડની યાદી આપો.

12. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

प्रायोगिक स्वाध्याय

1. લિનક્સ કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીને નીચેનાં કાર્યો કરો :

- (a) ડિસેમ્બર-2012નું ક્લેન્ડર બનાવો.

(b) એવા કમાન્ડનો અમલ કરો કે જે લોગ-ઇન નેઈમ, તમારા ટર્મિનલનું નામ અને ઉપયોગકર્તાના લોગ-ઇનનો સમય અને તારીખ દર્શાવે.

(c) ‘p’ અથવા ‘N’થી શરૂ થતા નામવાળી ફાઈલોની યાદી મેળવો.

(d) હાલની કમની (કરન્ટ) રિઝિટરી દર્શાવો.

(e) 11માં ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની માહિતી ધરાવતી class11_A.txt અને class11_B.txt નામની બે ફાઈલ બનાવો. ફાઈલમાં વિદ્યાર્થીઓનાં નામ હોવાં જોઈએ. હવે આ બે ફાઈલને લેગી કરી class11_.txt નામની એક ફાઈલ બનાવો (cat કમાન્ડનો ઉપયોગ કરો.)

(f) ઉપર્યુક્ત ‘e’માં તૈયાર કરેલી ગ્રાણેય ફાઈલોને છુપાવી દો.

(g) માત્ર રિઝિટરીઓની યાદી મેળવો.

(h) cat કમાન્ડના ઉપયોગ બાબતે મદદ મેળવો.

(i) એવી તમામ ફાઈલો કે જેનો ચોથો અક્ષર ‘g’ હોય અને છઠો અક્ષર કોઈ અંક હોય તેવી ફાઈલોની યાદી મેળવો.

- (j) ટર્મિનલ કોલ્ક્યુલેટરનો ઉપયોગ કરી નીચેની ક્રિયાઓ કરો :
- (1) $2500/7$ ગણો.
 - (2) દશાંશસંખ્યા 50ને તેની સમકક્ષ દ્વિઅંકી સંખ્યામાં રૂપાંતરિત કરો.
 - (3) દશાંશસંખ્યા 25ને તેની સમકક્ષ સોળ-અંકી સંખ્યામાં રૂપાંતર કરો.
 - (4) 36નું વર્ગમૂળ શોધો.
 - (5) સોળ-અંકી સંખ્યા 25ને તેની સમકક્ષ દશાંશસંખ્યામાં રૂપાંતરિત કરો.

2. નીચેના લિનક્સ કમાન્ડનું પરિણામ દર્શાવો :

- (a) cat f1 >> f2
- (b) echo \$SHELL
- (c) mkdir d1 d2 d3
- (d) ls s*t
- (e) ls [a-f]*
- (f) ls -R
- (g) ls -xR
- (h) cp f1 f2
- (i) ls | sort
- (j) ls | tr -s " " | cut -d " " -f 5 | sort
- (k) ls -l | grep -c "address.txt"
- (l) grep "Harshit Jain" address.txt
- (m) chmod u-w address.txt
- (n) wc -l address.txt > totalstudents

વિમ એડિટર અને મૂળભૂત સ્કિપ્ટિંગ

અગાઉના પ્રકરણમાં આપણે ઉબન્ટુ લિનક્સમાં કામ કરવા માટે વાપરી શકાય તેવા આદેશો (કમાન્ડ્સ)ની ચર્ચા કરી. જેમાં એક સમયે ફક્ત એક આદેશનો અમલ કરવામાં આવતો હતો. જોકે પાઇપ્સ (pipes)નો ઉપયોગ કરીને ઘણા બધા આદેશોનો અમલ કરી શકાય, પણ જેમ આદેશોની સંખ્યા વધે તેમ પ્રક્રિયા જટિલ બને છે. આ માટે કોઈ એક ટેક્સ્ટફાઈલ (textfile)માં કમ પ્રમાણે આદેશો ટાઈપ કરવા એ એક્સાથે વધારે આદેશોનો અમલ કરવાનો એક વધારે સારો રસ્તો છે. તે પછી આ ફાઈલનો અમલ કરવા માટે તે લિનક્સ શેલ (Linux shell)ને આપો. આથી, લિનક્સ શેલ ટેક્સ્ટફાઈલમાં જણાવેલા બધા આદેશોનો કમ પ્રમાણે અમલ કરશે. આ ટેક્સ્ટફાઈલ શેલસ્ક્રિપ્ટ (shell scripts) તરીકે ઓળખાય છે. શેલસ્ક્રિપ્ટ એ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય કે તે આદેશોની શ્રેષ્ઠી લખેલી એક સાદી ટેક્સ્ટફાઈલ છે. રોજિંદા અલગ કાર્યો કરવા અને સિસ્ટમના વહીવટ માટે વપરાશકર્તાઓ સામાન્ય રીતે શેલસ્ક્રિપ્ટસનો ઉપયોગ કરે છે. આ પ્રકરણમાં આપણે કેટલીક નમૂનાની શેલસ્ક્રિપ્ટ્સ સાથે એડિટર (editor) કે જે શેલસ્ક્રિપ્ટ લખવામાં મદદ કરે છે, તેના વિશે શીખીશું.

વિમ એડિટર દ્વારા કાર્ય (Working with Vim Editor) :

cat આદેશનો ઉપયોગ કરીને ફાઈલ કેવી રીતે બનાવી શકાય તે આપણે શીખી લીધું છે. જોકે cat આદેશ આપણાને શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવતાં સમયે ફાઈલ બનાવવાની સગવડ આપે છે, પણ તે એક સારો વિકલ્પ નથી. પણ આવી કામગીરી કરવા માટે આપણાને એક સારા ટેક્સ્ટએડિટરની જરૂર છે. Nano, pico, vi અથવા Vim વગેરે જેવા ટેક્સ્ટએડિટર સામાન્ય રીતે ટેક્સ્ટફાઈલ બનાવવા માટે શ્રેષ્ઠ છે. GNOME ડેસ્કટોપ વાતાવરણમાં ગ્રાફિકલ એડિટર Gedit ઉપલબ્ધ છે. જ્યારે KDE ડેસ્કટોપ વાતાવરણમાં ગ્રાફિકલ એડિટર Kwrite ઉપલબ્ધ છે. આપણે શેલસ્ક્રિપ્ટ લખવા માટે Vim એડિટરનો ઉપયોગ કરીશું, જે એક વિઝ્યુઅલ ડિસ્પ્લે એડિટર છે. આ એડિટર યુનિક્સ અને લિનક્સની લગભગ તમામ આવૃત્તિઓ સાથે ઉપલબ્ધ છે.

આ Vim ટેક્સ્ટએડિટર (Vi એ સુધારેલું એડિટર) Bram Moolenaar વડે લખાયેલું છે અને તેને 1991માં જહેરમાં મૂકવામાં આવ્યું. તે મોટા ભાગની UNIX સિસ્ટમ સાથે વિતરણ કરવામાં આવતાં Vi એડિટરની ઉભત આવૃત્તિ (enhanced version) છે. ટેક્સ્ટએડિટિંગનું કાર્ય અતિ કાર્યક્ષમતાથી કરવા માટે બનાવેલું Vim એ એક અત્યંત વિન્યાસી (જરૂરિયાત પ્રમાણે ગોઠવી શકાય તેવું configurable) એડિટર છે. કમાન્ડલાઈન ઈન્ટરફેઝસમાં અને એક અલગ વિનિયોગ તરીકે ગ્રાફિકલ યુઝર ઈન્ટરફેઝસમાં બસેમાં Vim એડિટરનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

વિમ એડિટરમાં કામ કરવા માટે આપણે પ્રથમ શરૂઆત કરવી પડશે. સૌપ્રથમ એક નવી ટર્મિનલ વિન્ડો (Terminal Window) ખોલો. આપણે બે રીતે વિમ એડિટર ઓપન કરી શકીએ (ખોલી શકીએ) : પ્રોપ્ટ (prompt) ઉપર **vi** ટાઈપ કરી એન્ટર કી દબાવો અથવા **vi** લખ્યા પછી ફાઈલનું નામ લખ્યા પછી એન્ટર કી દબાવો. આકૃતિ 7.1માં વિમ એડિટર ઈન્ટરફેઝ દર્શાવેલ છે કે જ્યારે આપણે ફાઈલનું નામ જણાવેલું હોતું નથી.

```
VIM - Vi IMproved  
version 7.2.330  
by Bram Moolenaar et al.  
Vim is open source and freely distributable  
  
Sponsor Vim development!  
type :help sponsor<Enter> for information  
  
type :q<Enter> to exit  
type :help<Enter> or <F1> for on-line help  
type :help version7<Enter> for version info  
  
Running in Vi compatible mode  
type :set nocomp<Enter> for Vim defaults  
type :help cp-default<Enter> for info on this
```

આકૃતિ 7.1 : વિમ એડિટર ઇન્ટેફેસ

ફાઈલનું નામ સાથે જણાવીને વિમ એડિટર ચાલુ કરવું એ એક સારો વિકલ્પ છે. નીચે જણાવેલો આદેશ (ક્રમાંડ) ટાઈપ કરો :

\$vi first_vim_file

અને એન્ટર કી દબાવો, આથી જ્યારે આદેશનો અમલ થશે, ત્યારે આકૃતિ 7.2માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે એડિટર ખૂલશે.

```
File Edit View Terminal Help  
  
"first vim file" [New File]
```

આકૃતિ 7.2 : વિમ એડિટર વડે ફાઈલ બનાવવી

અહીં તમે જોઈ શકશો કે આકૃતિ 7.2માં સ્કીન ડાબી બાજુઓથી ~ ટિલ્ડ્સ (tildes)થી ભરેલો છે. આ ટીલ્ડ ચિલ્ડ (~) સૂચવે છે કે આ લીટીઓ એડિટર દ્વારા ઉપયોગમાં હજ લાવવાની બાકી છે. અહીં નોંધ કરો કે કર્સર સ્કીનની ટોચે ડાબા ખૂણો દેખાય છે અને છેલ્લી લીટી ઉપર અમુક લખાશ દેખાય છે. આ છેલ્લી લીટી ક્રમાંડ લાઈન (command line) તરીકે ઓળખાય છે અને તે ફાઈલમાં રહેલી કુલ લીટીઓ અને કોલમની સંખ્યા સાથે ફાઈલનું નામ પ્રદર્શિત કરે છે.

વિમ પદ્ધતિઓ (Vim Modes)

વિમ એડિટર ત્રણ જુદી-જુદી પદ્ધતિઓમાં કામ કરે છે, એટલે કે (1) કમાન્ડ મોડ (command mode), (2) ઇન્સર્ટ મોડ (insert mode) અને (3) લાસ્ટ લાઈન મોડ (last line mode).

કમાન્ડ મોડ (The command mode)

આપણે જ્યારે વિમ એડિટર વડે કોઈ ફાઈલને એડિટ કરવાનું શરૂ કરીશું ત્યારે વિમ એડિટર કમાન્ડ મોડમાં ખૂલશે. આપણે અનેક વિવિધ કમાન્ડ આપી શકીએ કે જે આપણને ફાઈલમાં વચ્ચે લખાણ ઉમેરવા (ઇન્સર્ટ-insert), અંતમાં લખાણ ઉમેરવા (અપેન્ડ-append), લખાણ રદ કરવા (ડિલિટ-delete) અથવા શોધવા (સર્ચ - search) અને ફાઈલમાં ફરવા (નોવિગેટ - navigate)ની સગવડ આપે છે. અહીં આપણે નોંધ કરીશું કે કમાન્ડ મોડ વાપરવાનું ચાલુ કરીએ કે તરત જ આપણે લખાણ ઉમેરો શકતા નથી. ફાઈલમાં કોઈ લખાણ ઉમેરવા માટે આપણે ઇન્સર્ટ (i), અપેન્ડ (a) અથવા ઓપન (o) કમાન્ડ સૌપ્રથમ આપવો પડે છે.

કમાન્ડ મોડનું વિસ્તરણ એ વિજ્યુઅલ મોડ (Visual mode) છે. ફાઈલનાં લખાણનો કોઈ ભાગ પસંદ કરવા વિજ્યુઅલ મોડ એ એક લખચીક (flexible) અને સરળ રસ્તો છે. માહિતીનો કોઈ બ્લોક કે જેમાં ફેરફાર કરવાનો છે, તેને પસંદ કરવા માટે આ એક માત્ર રસ્તો છે. કોષ્ટક 7.1માં અક્ષરો (કેરેક્ટર્સ) આપેલાં છે, જે આપણને વિજ્યુઅલ મોડમાં મદદ કરે છે.

કમાન્ડ	ઉપયોગ
v	વિજ્યુઅલ મોડ સક્રિય બનાવવા માટે (અક્ષરોમાં સુધારની સુવિધા આપે છે)
V	વિજ્યુઅલ મોડ સક્રિય બનાવવા માટે (લીટીઓમાં સુધારની સુવિધા આપે છે.)
CTRL + v	બ્લોક-વિજ્યુઅલ મોડ સક્રિય બનાવવા માટે (લખાણના લંબચોરસ વિસ્તારમાં સુધારની સુવિધા આપે છે.

કોષ્ટક 7.1 : વિજ્યુઅલ મોડમાં વપરાતા અક્ષરો (કેરેક્ટર્સ)

ઇન્સર્ટ મોડ (The insert mode)

જ્યારે આપણે insert, append અથવા open આદેશ આપીએ છીએ ત્યારે આપણે ઇન્સર્ટ મોડમાં રહીશું. વર્તમાન ટેક્સ્ટ એડિટર આપણને કાર્યની ચાલુ સ્થિતિ બતાવે છે. એક વખત આપણે ઇન્સર્ટ મોડમાં આવીએ, પછી આપણી ફાઈલમાં આપણે લખાણ ટાઈપ કરી શકીએ તેમજ ફાઈલની અંદર આપણે નોવિગેટ કરી શકીએ.

ESC કી દબાવીને આપણે કમાન્ડ મોડ અને ઇન્સર્ટ મોડમાં ટોગલ (toggle - એક સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિમાં બદલવું) કરી શકીએ. આપણે જ્યારે વિમ એડિટરનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, ત્યારે આ કિયા વારંવાર કરીએ છીએ. કોષ્ટક 7.2માં અક્ષરો આપેલાં છે, જે આપણને ઇન્સર્ટ મોડમાં મદદ કરે છે.

કમાન્ડ	ઉપયોગ
a	કર્સરના વર્તમાન સ્થાન પછી લખાણ ઉમેરવા માટે
i	કર્સરના વર્તમાન સ્થાન પહેલા લખાણ ઉમેરવા માટે
A	વર્તમાન લીટીના અંતમાં લખાણ ઉમેરવા માટે
I	વર્તમાન લીટીની શરૂઆતમાં લખાણ ઉમેરવા માટે
O	કર્સરના વર્તમાન સ્થાનની ઉપર એક નવી લીટી ઉમેરવા માટે
o	કર્સરના વર્તમાન સ્થાનની નીચે એક નવી લીટી ઉમેરવા માટે

કોષ્ટક 7.2 : ઇન્સર્ટ મોડમાં વપરાતા અક્ષરો (કેરેક્ટર્સ)

લાસ્ટ લાઈન મોડ (The last line mode) :

સામાન્ય રીતે લાસ્ટ લાઈન મોડનો ઉપયોગ વિમ-સેશન બંધ કરવા (ઇડવા માટે) અથવા ફાઈલનો સંગ્રહ કરવા જેવા કાર્ય માટે થાય છે. લાસ્ટ લાઈન મોડમાં જવા માટે આપણે પહેલાં કમાન્ડ મોડમાંથી કોલન ક્રિ (:) colon key દબાવીને લાસ્ટ લાઈન મોડમાં જઈ શકીએ. આ ક્રિ દબાવ્યા પછી આપણે ઓડિટર વિન્ડોની છેલ્લી લાઈનની શરૂઆતમાં કોલન કેરેક્ટર અને તેની પાસે જીવીન્ઝિંગ કર્સર (અભૂતું કર્સર) જોઈ શકીએ છીએ. આ સ્થિતિ દર્શાવે છે કે ઓડિટર ‘લાસ્ટ લાઈન કમાન્ડ’ સ્વીકારવા તૈયાર છે.

લાસ્ટ લાઈન મોડમાંથી ફરી કમાન્ડ મોડમાં ટોગલ (toggle) કરવું ત્રણ રીતે શક્ય છે : (1) બે વખત ESC ક્રિ દબાવીને (2) જ્યાં સુધી આપણે ટાઈપ કરેલા બધા અક્ષરો સાથે શરૂઆતનું “:” કેરેક્ટર જતું રહે ત્યાં સુધી Backspace ક્રિ દબાવેલી રાખીને અથવા (3) ફક્ત ENTER ક્રિ દબાવીને.

વિમમાં ફાઈલ બનાવવી (Creating a file in Vim) :

ચાલો, હવે આપણે વિમ ઓડિટરનો ઉપયોગ કરીને એક સાદી ટેક્સ્ટફાઈલ બનાવવાનું શીખીએ. ઓડિટર ઇન્ટરફેસને (સેતુને) ખોલવા માટે નીચે આપેલા આદેશનો અમલ કરો.

\$vi about_Gandhiji

ફાઈલમાં લખાણ કરવા માટે ઓડિટર ઇન્સર્ટ મોડમાં હોવું જરૂરી છે. પૂર્વ નિર્ધારિત રીતે (By default), ઓડિટર કમાન્ડ મોડમાં શરૂ થશે. કોષ્ટક 7.2માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઓડિટરને ઇન્સર્ટ મોડમાં ફેરવવા માટે અનેક આદેશો છે. ઇન્સર્ટ મોડમાં જવા માટે સૌથી સામાન્ય રીતે વપરાતા આદેશોમાં ‘a’ અને ‘i’ છે.

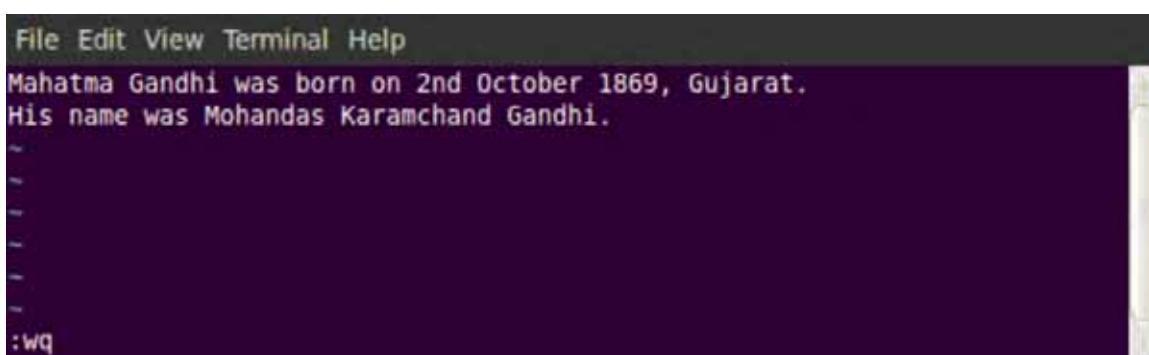
‘i’ દબાવો, આથી ઓડિટર હવે ઇન્સર્ટ મોડમાં હશે. હવે નીચે આપેલા ખાનામાંની માહિતી ટાઈપ કરો :

Mahatma Gandhi was born on 2nd October 1869 in Porbandar, Gujarat.

His name was Mohandas Karamchand Gandhi.

ફાઈલને સેવ કરવી (Saving the file)

એક વખત આપણે ઉપર જજાવેલી માહિતી ફાઈલમાં લખ્યા પછી આ ફાઈલનો આપણે સંગ્રહ (save) કરવો પડે. ફાઈલનો સંગ્રહ કરવા માટે આપણે ઇન્સર્ટ મોડમાંથી લાસ્ટ લાઈન મોડમાં ફેરફાર કરવો પડે. ESC ક્રિ દબાવો અને કોલન (:) ટાઈપ કરો, આથી તમે સ્ક્રિનના નીચેના ભાગમાં કોલન પ્રદર્શિત થયેલું જોઈ શકશો. આકૃતિ 7.3માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે **wq** (write અને quit) ટાઈપ કરો અને પછી એન્ટર ક્રિ દબાવો. આથી હવે વિમ ઓડિટર બંધ થશે અને આપણે શેલપ્રોમ્પ્ટ જોઈ શકીશું. ફાઈલમાં રહેલી માહિતીને જોવા માટે આપણે cat આદેશનો ઉપયોગ કરી શકીએ.


```
File Edit View Terminal Help
Mahatma Gandhi was born on 2nd October 1869, Gujarat.
His name was Mohandas Karamchand Gandhi.
:
:
:
:
:
:wq
```

આકૃતિ 7.3 : ફાઈલનો સંગ્રહ કરવો અને ઓડિટરમાંથી બહાર આવવું

ફાઈલનો સંગ્રહ કરવા માટે હાલની સ્થિતિ અને વપરાશ પ્રમાણે અન્ય અનેક આદેશો ઉપલબ્ધ છે. કોષ્ટક 7.3માં ઓટિટરમાં વપરાતાં આદેશો (commands) અને તેનો વપરાશ (usage) દર્શાવેલ છે.

ક્રમાંડ	ઉપયોગ
:w	ફાઈલનો સંગ્રહ કરી ઓટિટિંગ મોડ ચાલુ રાખવા માટે
:wq	ફાઈલનો સંગ્રહ કરી ઓટિટિંગ મોડમાંથી બહાર નીકળવા માટે
x	ફાઈલનો સંગ્રહ કરી ઓટિટિંગ મોડમાંથી બહાર નીકળવા માટે (ઉપરની જેમ જ)
:q	સુધારા કર્યા ન હોય ત્યારે ઓટિટિંગ મોડમાંથી બહાર નીકળવા માટે
:q!	ફાઈલમાં કરેલા સુધારાનો સંગ્રહ કર્યા વગર ઓટિટિંગ મોડમાંથી બહાર નીકળવા માટે
:saveas FILENAME	હ્યાત ફાઈલને નવું નામ આપી સંગ્રહ કરવા માટે અને નવી બનેલી ફાઈલમાં ઓટિટિંગ ચાલુ રાખવા માટે

કોષ્ટક 7.3 : ફાઈલનો સંગ્રહ કરવા માટેના લાસ્ટ લાઈન મોડના આદેશો

અહીં નોંધ કરશો કે ફાઈલનું નામ આપ્યા વગર આપણે વિમ ઓટિટર ખોલીશું, તો શરૂઆતમાં લખાણનો સંગ્રહ સિસ્ટમ બફર (મેઈન મેમરી)માં થશે. બફરમાંથી માહિતીને હાર્ડડિસ્કમાં સ્થળાંતર કરવા માટે wq આદેશ સાથે ફાઈલનું નામ આપણે ટાઈપ કરવું પડે.

ડોક્યુમેન્ટમાં અલગ-અલગ જગ્યાએ જવું (Moving around in the document)

તમે કદાચ નિરીક્ષા કર્યું જ હશે કે about_Gandhiji ફાઈલ બનાવતાં સમયે એરો કી (આક્સિમિક રીતે જો કદાચ તમે વાપરી હોય તો) આપણી અપેક્ષા પ્રમાણે કામ કરતી નથી. સામાન્ય રીતે, એરો કીનો ઉપયોગ કર્સરને ઉપર, નીચે, ડાબી અને જમણી દિશામાં ખસેડવા માટે થાય છે. ઇન્સર્ટ મોડમાં આપણે શાબ્દિક માહિતી (ટેક્સ્ટ) ટાઈપ કરવા સિવાય બીજું કંઈ પડા કરી શકતા નથી. જ્યારે આપણે વિમ ઓટિટર માં કમાંડ મોડમાં કામ કરતાં હોઈએ, ત્યારે ડોક્યુમેન્ટમાં અન્ય જગ્યાએ જવા માટે ખાસ કી-સ્ટ્રોકની આપણાને જરૂર પડે છે. એક વખત કમાંડ મોડમાં આવ્યા પછી ડોક્યુમેન્ટની અંદર એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવા માટે આપણે એરો કીનો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. કોષ્ટક 7.4માં ડોક્યુમેન્ટમાં નોવિગેટ કરવા માટે વપરાતાં કી-સ્ટ્રોકની યાદી આપેલી છે.

ક્રમાંડ	ઉપયોગ
h	કર્સર ડાબી તરફ ખસેડવા માટે
l	કર્સર જમણી તરફ ખસેડવા માટે
j	કર્સર નીચેની લીટીમાં લઈ જવા માટે
k	કર્સર ઉપરની લીટીમાં લઈ જવા માટે
Spacebar	કર્સરને એક જગ્યા જેટલું જમણી તરફ લઈ જવા માટે

-/+ Keys	કર્સરને નીચે કે ઉપરના પ્રથમ સંભમાં ખસેડવા માટે
CTRL + d	અડયું પાનું નીચેની તરફ ખસેડવા (scroll) માટે
CTRL + u	અડયું પાનું ઉપરની તરફ ખસેડવા (scroll) માટે
CTRL + f	એક પાનાં જેટલું આગળ વધવા માટે
CTRL + b	એક પાનાં જેટલું પાછળ જવા માટે
M	કર્સરને પાનાંની મધ્યમાં લઈ જવા માટે
H	કર્સરને પાનાંની ઉપરના ભાગમાં લઈ જવા માટે
L	કર્સરને પાનાંની નીચેના ભાગમાં લઈ જવા માટે
\$	કર્સરને લીટીના અંતમાં લઈ જવા માટે
)	કર્સરને પછીના વાક્યની શરૂઆતમાં લઈ જવા માટે
(કર્સરને વર્તમાન વાક્યની અંતમાં લઈ જવા માટે
G	કર્સરને ફાઈલના અંતમાં લઈ જવા માટે
W	કર્સરને પછીના શરૂ પર લઈ જવા માટે
Nw	કર્સરને શરૂદો N જેટલું આગળ લઈ જવા માટે
b	કર્સરને પહેલાના શરૂ પર લઈ જવા માટે
Nb	કર્સરને શરૂદો N જેટલું પાછળ લઈ જવા માટે
e	કર્સરને શરૂના અંતમાં લઈ જવા માટે
gg	કર્સરને ફાઈલની પ્રથમ લાઈનમાં લઈ જવા માટે
o	કર્સરને લીટીની શરૂઆતમાં લઈ જવા માટે

કોષ્ટક 7.4 : ફાઈલમાં નોવિગેટ કરવા માટેની વિવિધ ક્રિ

ઉપર જણાવેલા વિવિધ ક્રિ-સ્ટ્રોકથી પરિચિત બનવા પ્રયત્ન કરો.

ડોક્યુમેન્ટમાં સુધારા કરવા (Editing the Document)

એક વખત ડોક્યુમેન્ટ તૈયાર થઈ જાય પછી ડોક્યુમેન્ટમાં સુધારા કરવા (એડિટ-Edit કરવું) એ વપરાશકર્ત૊ દ્વારા કરવામાં આવતી એક સૌથી સામાન્ય પ્રક્રિયા છે. આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે ડોક્યુમેન્ટમાં કોઈ ચોક્કસ જગ્યાએ આપણે કોઈ માહિતી

સામેલ કરવી કે કાઢી નાખવી શક્ય છે. જો જરૂરી હોય તો કોઈ માહિતી (contents) બદલી પણ શકીએ છીએ તેમ અલગ-અલગ અક્ષરોને અપરકેસ કે લોઓરકેસમાં ફેરફાર પણ કરી શકીએ છીએ. જ્યારે આપણે ડોક્યુમેન્ટમાં સુધારાવધારા કરતાં હોઈએ ત્યારે કમાન્ડ મોડ અને ઇન્સ્ટર્ટ મોડને ફેરવવાની જરૂરિયાત ઉભી થાય છે. કોષ્ટક 7.2માં દર્શાવેલાં વિવિધ કેરેક્ટર્સ આપણને જુદા-જુદા ઇન્સ્ટર્ટના વિકલ્પો કેવી રીતે શરૂ કરવા તે જણાવે છે. ચાલો, હવે આપણે *about_Gandhiji* ફાઈલમાં નીચે ખાનામાં આપેલ માહિતી સામેલ કરવા પ્રયત્ન કરીએ :

His mother, Putlibai, was a very religious lady and used to tell him stories from the scriptures and mythology.

Little Gandhi grew up to be an honest and a decent student. At the age of 13 he was married to Kasturba.

ડોક્યુમેન્ટમાં સુધારા કરવા માટે આપણે વિના આદેશ આપીને ડોક્યુમેન્ટ ફરી ઓપન કરવું પડશે, આથી **vi about_Gandhiji** આદેશનો ફરી વાર અમલ કરો. તમે નિરીક્ષણ કરશો કે ડાબી બાજુએ સૌથી ઉપર પહેલા અક્ષર પર બ્લીન્કિંગ કર્સર દેખાય છે. સામાન્ય સંઝોગોમાં ઇન્સ્ટર્ટ મોડમાં જવા માટે આપણે ‘I’ વિકલ્પનો ઉપયોગ કર્યો હોત પણ આપણે ફાઈલના અંતમાં માહિતી ઉમેરવાની જરૂરિયાત છે.

આથી, G ટાઇપ કરો અને તમે જોઈ શકશો કે કર્સર છેલ્લી લીટી ઉપર ગોઠવાયેલું છે. કર્સરની જગ્યાનો આધાર અગાઉ ફાઈલ કેવી રીતે સેવ કરી હતી, તેના ઉપર છે. જો ફાઈલ સેવ કરતાં પહેલાં Enter કી દબાવેલી હો, તો G ટાઇપ કરવાથી કર્સર છેલ્લી લાઈન પછીની નવી લાઈનમાં ગોઠવાશે અને જો ફાઈલ સેવ કરતાં પહેલાં Enter કી ન દબાવેલી હોય, તો G ટાઇપ કરવાથી છેલ્લી લાઈનમાં પ્રથમ અક્ષર ઉપર કર્સર મૂકવામાં આવશે.

જો કર્સર નવી લાઈનમાં મૂકેલું હોય તો ESC કી દબાવીને આપણે ‘I’ દબાવીશું અને પછી માહિતી ટાઇપ કરવાનું શરૂ કરીશું. જો કર્સર છેલ્લી લાઈનનાં પ્રથમ અક્ષર ઉપર હોય તો ‘O’ દબાવો. આ પગલાથી કર્સરને નવી લાઈનમાં લઈ જશો. હવે માહિતી ટાઇપ કરવાનું શરૂ કરો અને ટાઇપ કરતાં સમયે કોઈ ભૂલ થાય, તો ભૂલ સુધારવા માટે બેકસ્પેસ કી નો ઉપયોગ કરી એકસાથે કર્સરની એક-એક જગ્યા પાછળ જઈ સુધારો. એક વખત સુધારાનું કાર્ય પૂર્ણ થાય પછી ESC કી દબાવો અને લાસ્ટ લાઈન મોડમાં જવા :wq ટાઇપ કરો, આથી ફાઈલ સેવ થશે અને વિમ સેશન પૂરું થશે. આકૃતિ 7.4માં નવી માહિતી ઉમેર્યા પછીનો એડિટરનો દેખાવ દર્શાવ્યો છે.

```
File Edit View Terminal Help
Mahatma Gandhi was born on 2nd October 1869, Gujarat.
His name was Mohandas Karamchand Gandhi.
His mother, Putlibai was a very religious lady and used to tell him stories from the scriptures and mythology.
Little Gandhi grew up to be an honest and a decent student. At the age of 13 he was married to Kasturba.
~
~
:wq
```

આકૃતિ 7.4 : હ્યાત ફાઈલમાં તેટા ઉમેરવા

કોઈ પણ ડોક્યુમેન્ટ ઉપર વિવિધ પ્રકારના સુધારાના કાર્યો માટેના આદેશો કોષ્ટક 7.5માં આપેલા છે, તે આપણે વાપરી શકીએ.

ક્રમાંડ	ઉપયોગ
u	અંતિમ સુધારો રદ્દ કરવા માટે (undo)
U	લીટીમાં કરવામાં આવેલા તમામ સુધારા રદ્દ કરવા માટે
dd	એક લીટી દૂર કરવા માટે
Ndd	N સંખ્યામાં લીટીઓ દૂર કરવા માટે
D	કર્સર પછી આવેલું લીટીનું તમામ લખાણ દૂર કરવા માટે
C	કર્સર પછી આવેલું લીટીનું તમામ લખાણ દૂર કરી નવું લખાણ ઉમેરવા માટે. લખાણ ઉમેરવાનું પૂરું કરવા ESC-કી દ્વારા.
dw	એક શબ્દ દૂર કરવા માટે
Ndw	N સંખ્યામાં શબ્દો દૂર કરવા માટે
cw	શબ્દ બદલવા માટે
x	કર્સરની નીચે આવેલો એક અક્ષર દૂર કરવા માટે
X	કર્સરની પહેલાં આવેલો એક અક્ષર દૂર કરવા માટે (બેક સ્પેસ)
r	એક અક્ષર બદલવા માટે
R	કર્સર પછી આવેલા અક્ષરો દૂર કરી નવાં લખાણ ઉમેરવા માટે (ઓવર રાઇટ)
s	કર્સરની નીચે રહેલો એક અક્ષર બદલી લખાણ ઉમેરવાનું ચાલુ રાખવા માટે
S	આખી લીટીને બદલી લીટીની શરૂઆતમાં લખાણ ઉમેરવા માટે
~	એક અક્ષરનો 'કેસ' (case) બદલવા માટે
.	છેલ્લે આપવામાં આવેલો ક્રમાંડ પુનરવર્તિત કરવા માટે

કોષ્ટક 7.5 : સુધારા-વધારા કરવા માટેના આદેશો (ઓડિટિંગ કરવા માટેના ક્રમાંડ્સ)

કોષ્ટક 7.5માં આપેલાં આદેશો ઉપરાંત વિમ ઓડિટર આપણી ફાઈલમાંથી માહિતીની નકલ હંગામી બફરમાં અને હંગામી બફરમાંથી ફાઈલમાં કરવાની પરવાનગી આપે છે. દરેક બફર એક હંગામી મેમરી તરીકે કામ કરે છે, જે સામાન્ય શીતે 'ક્લિપબોર્ડ' તરીકે ઓળખાય છે. કોષ્ટક 7.6માં તેટા મેળવવા અને તેટા જોડવા (Data capturing and pasting) માટેના કેટલાક આદેશોની યાદી આપેલી છે.

ક્રમાંડ	ઉપયોગ
yy	કર્સર ધરાવતી વર્તમાન લીટીની નકલ બફર (Buffer)માં કરવા માટે
Nyy	કર્સરના વર્તમાન સ્થાનેથી N સંખ્યામાં રહેલી લીટીઓની બફરમા નકલ કરવા માટે
p	બફરમાં આવેલી લીટીઓને કર્સરના વર્તમાન સ્થાનની નીચે ઉમેરવા (paste) માટે

કોષ્ટક 7.6 : તેટા મેળવવા અને જોડવા માટેના આદેશો (ક્રમાંડ્સ ટુ કેન્સર એન્ડ પેસ્ટ)

માહિતી શોધવી અને બદલવી (Searching and replacing text)

ડોક્યુમેન્ટમાં માહિતી શોધવી અને તેને બદલવી એ વપરાશકર્તા દ્વારા કરવામાં આવતી એક અન્ય સામાન્ય કિયા છે. ફાઈલમાં કોઈ શાબ્દિક માહિતી કે પદાવલિ શોધવા માટે વિમ એડિટર વિશિષ્ટ આદેશો વાપરવાની પરવાનગી આપે છે. આપણે આદેશ વાપરીને એક શરૂઆતી જગ્યાએ બીજો શરૂ રાખી શકીએ છીએ. કોષ્ટક 7.7માં ફાઈલમાં માહિતી શોધવા અથવા શોધીને બદલવાની કિયા કરવામાં ઉપયોગી વિવિધ આદેશોની યાદી આપેલી છે :

ક્રમાંક	ઉપયોગ
/	આગળની દિશામાં (forward) લખાણની શોધ કરવા માટે
?	પાછળની દિશામાં (backward) લખાણની શોધ કરવા માટે
n	ફરી તે જ દિશામાં શોધ કરવા માટે
SHIFT + n	ફરી વિરુદ્ધ દિશામાં શોધ કરવા માટે
f	f-કી દબાવી શોધ માટેનો અક્ષર ટાઇપ કરો. વર્તમાન લીટીમાં આવેલા તે અક્ષર ઉપર કર્સર ગોઠવાશે.
SHIFT + f	f જેવું જ કાર્ય કરે છે પરંતુ વિરુદ્ધ દિશામાં
t	f જેવું જ કાર્ય કરે છે પરંતુ કર્સરને શોધ માટેના અક્ષરની પહેલા ગોઠવાશે.
SHIFT + t	t જેવું જ કાર્ય કરે છે, પરંતુ વિરુદ્ધ દિશામાં
:s/old_string/new_string	વર્તમાન લીટીમાં સૌપ્રથમ આવેલ old_string ને new_string સાથે બદલશે.
:s/old_string/new_string/g	વર્તમાન લીટીમાં તમામ old_string ને new_string સાથે બદલશે.
:%s/old_string/new_string/g	આખી ફાઈલમાં આવેલ તમામ old_string ને new_string સાથે બદલશે.
:%s/old_string/new_string/gc	આખી ફાઈલમાં આવેલ તમામ old_string ને new_string સાથે બદલશે. પરંતુ, દરેક શરૂ બદલતા પહેલાં પુછ્યા (confirmation) માંગશે.

કોષ્ટક 7.7 : શોધવું અને બદલવું કિયાઓ કરવા માટેના આદેશો

ચાલો, આપણે આમાંના કેટલાક આદેશો about_Gandhiji ફાઈલમાં વાપરવાનો પ્રયત્ન કરીએ. ધારોકે આપણે દરેક જગ્યાએ આવતો શરૂ “Gandhi” ને “Gandhiji” શરૂ વડે બદલવા ઈચ્છાએ છીએ. આ કાર્ય કરવા માટે આપણે સૌપ્રથમ vi about_Gandhiji આદેશ આપીને ફાઈલ ખોલવી પડશે, તે પછી ESC કી દબાવીને લાસ્ટ લાઈન મોડમાં ગયા પછી નીચે આપેલા આદેશનો અમલ કરો :

:%s/Gandhi/Gandhiji/g

અહીં, %s જણાવે છે કે આપણો કોઈ સ્ટ્રિંગ (string - અક્ષરોના સમૂહની હાર)ને બદલવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ. “Gandhi” પદ જૂની સ્ટ્રિંગનો નિર્દેશ કરે છે કે જેને આપણે બદલવાની છે અને “Gandhiji” પદ નવી સ્ટ્રિંગનો નિર્દેશ કરે છે. અહીં આપેલો વિકલ્પ “g” જણાવે છે કે આખી ફાઈલમાં દરેક જગ્યાએ આવતાં પદ “Gandhi” ને “Gandhiji” પદ વડે બદલવાના છે. આ આદેશનો આઉટપુટ આકૃતિ 7.5માં દર્શાવ્યો છે. અહીં અવલોકન કરશો કે કેટલી જગ્યાએ બદલ્યાં છે તે સંખ્યા પણ અહીં દર્શાવે છે. જો આપણે આ પરિવર્તનફાઈલમાં જોઈતા હોય તો ફાઈલનો સંગ્રહ કરવો પડશે. જો આપણે સંગ્રહ કરવા માટે સેવ કર્યા વગર છોડી જઈશું, તો ફાઈલમાં આ પરિવર્તન દેખાશે નહીં.

File Edit View Terminal Help

```
Mahatma Gandhiji was born on 2nd October 1869, Gujarat.  
His name was Mohandas Karamchand Gandhiji.  
His mother, Putlibai was a very religious lady and used to tell him stories from the scriptures and mythology.  
Little Gandhiji grew up to be an honest and a decent student. At the age of 13 he was married to Kasturba.
```

3 substitutions on 3 lines

આકૃતિ 7.5 : શોધવું અને બદલવાની કિયા

વિમ વડે લિનક્સ આદેશોનો અમલ (Executing Linux commands through Vim) :

વિમ ઓફિટર માંથી જ લિનક્સના આદેશોનો અમલ કરવાનું પણ શક્ય છે. કોઈ પણ લિનક્સ આદેશોનો અમલ કરવા માટે આપણો આદેશ પહેલાં ઉદ્ગારચિહ્નન (!) ટાઇપ કરવાની જરૂર રહે છે.

ઉદાહરણ તરીકે, જે ડિરેક્ટરીમાં આપણો કામ કરી રહ્યા છીએ તે વર્તમાન ડિરેક્ટરી આપણે જોવાં ઈચ્છિકો છીએ, તો નીચે જણાવેલાં પગલાં પ્રમાણે કાર્ય કરો :

- કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ ઉપર vi ટાઇપ કરીને વિમ ઓફિટર ખોલો.
- ‘ESC:’ દબાવીને લાસ્ટ લાઈન મોડમાં જાઓ.
- હવે r! pwd ટાઇપ કરો.
- એન્ટર કી દબાવો.

આથી, આપણે વર્તમાન ડિરેક્ટરી જોઈ શકીશું. આકૃતિ 7.6માં કરેલું કાર્ય અને તેનો આઉટપુટ દર્શાવ્યો છે.

```

File Edit View Terminal Help
-
: !pwd

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ vi
/home/administrator
Press ENTER or type command to continue

```

આકૃતિ 7.6 : વિમ એડિટરમાં લિનક્સ આદેશ

આ જ પ્રમાણે જો આપણે ફાઈલમાં કર્સર જે જગ્યાએ છે, તેની પણીની લીટીમાં આજની તારીખ ઉમેરવી હોય, તો નીચે જણાવેલાં પગલાં પ્રમાણે કાર્ય કરો :

- વિમ એડિટરમાં ફાઈલ ખોલો.
- ‘ESC:’ દબાવીને લાસ્ટ લાઈન મોડમાં જાઓ.
- હવે r!date ટાઈપ કરો.
- એન્ટર કી દબાવો.

અહીં r વિકલ્ય આપણાને ફાઈલ કે બફરમાં ડેટા ઉમેરવાની પરવાનગી આપે છે.

શેલસ્ક્રિપ્ટ (Shell Script)

આપણો કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ ઉપરથી તેમજ વિમ એડિટર માંથી આદેશનો અમલ કરી રીતે કરી શકાય તે જોયું. આ બસે રીતમાં આપણાને એક સમયે ફક્ત એક જ આદેશનો અમલ કરવાની પરવાનગી મળે છે. જ્યારે શેલસ્ક્રિપ્ટમાં ઘણી સારી રીતે એક કરતાં વધારે આદેશોનો અમલ કરવાની આપણાને સગવડતા મળે છે. આથી, જ્યારે પણ આ કાર્ય કરવાનું હોય, ત્યારે દરેક સમયે કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ ઉપર આદેશ ટાઈપ કરીને સમય બગાડવા કરતાં શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવીને આપણે એક લાઈનનો આદેશ ટાઈપ કરીને આદેશોની શ્રેષ્ઠીનો અમલ કરી શકીએ.

શેલસ્ક્રિપ્ટને એ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય કે “આદેશોના સમૂહ લખેલી એક ટેક્સ્ટ ફાઈલ કે જે નીમેલું કાર્ય (designated task) નિયંત્રિત રીતે કરે” શેલસ્ક્રિપ્ટની રૂચના પારસ્પરિક ડિયા-પ્રતિક્ષિપ્તા કરી શકે તેવી (ઇન્ટરએક્ટિવ) પણ બનાવી શકાય; આવી સ્ક્રિપ્ટ વપરાશકર્તા પાસેથી ઈનપુટ લે અને આપેલા ઈનપુટ પ્રમાણે અલગ-અલગ કાર્યો કરે.

શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવવી અને તેનો અમલ કરવો (Creating and Executing a Shell Script)

આપણો કોઈ પણ ટેક્સ્ટએડિટર વડે શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવી શકીએ. આપણે વિમ એડિટર માં કામ કરતાં શીખ્યા હોવાથી આપણો તેમાં સ્ક્રિપ્ટ બનાવીશું. ચાલો, આપણે એક નાની શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ, જે વપરાશકર્તાનું સ્વાગત કરે. નીચે ખાનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે વિમ એડિટર માં ટાઈપ કરો અને તેનો *script1.sh*. નામથી સંગ્રહ કરો. ફાઈલના અનુલંબનમાં “sh”નો

ઉપયોગ એ મૂળભૂત રીતે ફાઈલ એક શેલસ્ક્રિપ્ટ છે, તેનો નિર્દશ કરવા માટે કર્યો છે. પણ અહીં એ નોંધ કરશો કે ફાઈલનું અનુલંબન “sh” હોવું ફરજિયાત નથી અને અનુલંબન સિવાયની ફાઈલ પણ શેલસ્ક્રિપ્ટ તરીકે વાપરી શકાય. પણ ફાઈલને અનુલંબન આપવું એ એક હુમેશની સારી આદત છે કારણકે તે આપણને એક સામાન્ય ફાઈલ અને શેલસ્ક્રિપ્ટ ફાઈલને ઓળખવામાં મદદ કરે છે.

#Script 1: Script to welcome the user who has logged into the system

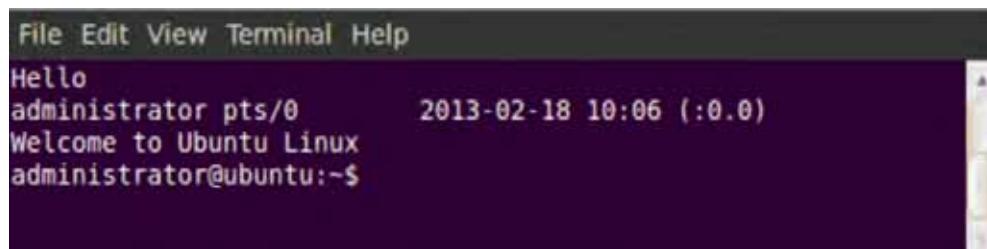
```
clear
echo Hello
who am i
echo Welcome to Ubuntu Linux
```

અહીં સ્ક્રિપ્ટની પ્રથમ લાઈનનું અવલોકન કરો; કે ‘#’ ચિહ્નન સાથે શરૂ થાય છે. કોઈ પણ લાઈન ‘#’ ચિહ્નન સાથે શરૂ થાય તે એક કોમેન્ટ (comment) તરીકે ગણવામાં આવે છે. સ્ક્રિપ્ટના ભાગ તરીકેની કોમેન્ટનો અમલ થતો નથી; તે ફક્ત એક સંદેશ છે જે વપરાશકર્તાને સ્ક્રિપ્ટનો ઉપયોગ અને તેનો અર્થ સમજવામાં મદદ કરે છે. બીજી લાઈનમાં એક આદેશ (કમાન્ડ) છે જે સ્ક્રિપ્ટનો આઉટપુટ આપતાં પહેલાં સ્ક્રીન ઉપરની માહિતી ભૂસી નાખે છે. ત્રીજી લાઈન એક સંદેશ “Hello” પ્રદર્શિત કરે છે, જ્યારે ચોથી લાઈન “who am i” આદેશનો અમલ કરે છે અને તે સમયે સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરતાં વપરાશકર્તાનું નામ અને થોડી વધારાની વિગત આપશે. છેલ્લી લાઈન ફરી એક સંદેશ “Welcome to Ubuntu Linux” પ્રદર્શિત કરશે.

સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવા માટે આપણે sh અથવા bash આદેશનો ઉપયોગ કરવો પડે. જો સ્ક્રિપ્ટ વર્તમાન ડિરેક્ટરીમાં હોય, તો નીચે જાણાવ્યા પ્રમાણે આદેશ ટાઈપ કરો:

\$bash script1.sh અથવા \$sh script1.sh

ઘડી વખત આપણી સામે ફાઈલ પ્રવેશના હક્કો (file privileges) સંબંધિત મુદ્દાઓ આવે છે. સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવા માટે સ્પષ્ટ રીતે અમલ કરવાની પરવાનગી સેટ કરેલી જરૂરી છે. કદાચ જો આવી કોઈ સમસ્યા થાય, તો આપણે chmod આદેશ વાપરીને જરૂરી વિશેષાધિકારો સેટ કરવા પડે. ઉદાહરણ તરીકે, **chmod +x script1.sh** આદેશ આપવાથી ફાઈલનો અમલ કરી શકાય તેવી (ઓફિઝિયલ બનાવી) બનાવી શકાય છે. જો બધું બરાબર ચાલે, તો આફ્ટૃટી 7.7માં દર્શાવ્યા મુજબનો આઉટપુટ આપણે મેળવીશું.

આફ્ટૃટી 7.7 : Script 1નો આઉટપુટ

આફ્ટૃટી 7.7માં અવલોકન કરશો કે વપરાશકર્તાના નામ સાથે કેટલીક વધારાની માહિતી પણ આપણે મેળવીએ છીએ. ચાલો, આપણે આપણા ફિલ્ટર (filter) અંગેના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને વધારાની માહિતી દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ. ફેરફાર કરેલી સ્ક્રિપ્ટ નીચે મુજબ છે :

```
#Script 2: Modified script to welcome the user who has logged into the system
clear
echo Hello
echo "`who am i | cut -d " " -f 1`"
echo Welcome to Ubuntu Linux
```

અહીં તમે જોશો કે *who am i* આદેશ સાથે આપણે *cut* ફિલ્ટરનો ઉપયોગ કર્યો છો. આ ઉપરાંત આપણે પાઈપ (pipe) નો ઉપયોગ કરીને બે આદેશને જોડી દીધા છો. *echo* આદેશ પછી ડબલ અવતરણચિહ્નોમાં મૂકેલી માહિતીને એક સંદેશ તરીકે ન ગણવામાં આવે તેની ખાતરી કરવા માટે આપણે ઉલટાં અવતરણચિહ્નો (‘ ’) વચ્ચે તેમને સમાવી લીધી છો. ઊંઠા અવતરણચિહ્નન કી-બૉર્ડ ઉપર ~ ચિહ્નન સાથેની કી ઉપર પ્રિન્ટ કરેલ છે. વિમ એડિટર વડે સુધારેલી સ્ક્રિપ્ટ ટાઈપ કરો અને તેને *script2.sh*.ના નામથી સંગ્રહ (સેવ) કરો. હવે આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરો અને તમે જુઓ કે જે માહિતી આપણે ઈચ્છતા હતા તે જ માહિતી ફક્ત આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આકૃતિ 7.8માં સુધારેલી સ્ક્રિપ્ટનો આઉટપુટ દર્શાવ્યો છે.

```
File Edit View Terminal Help
Hello
administrator
Welcome to Ubuntu Linux
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 7.8 : Script 2નો આઉટપુટ

ચાલો, હવે આજની તારીખ અને સમય પ્રદર્શિત કરવા માટે સ્ક્રિપ્ટને વધારે સુધારીએ. સ્ક્રિપ્ટ નીચેના ખાનામાં આપેલી છે.

```
#Script 3: Script to welcome the user and display login date and time
clear
echo Hello
echo "`who am i | cut -d " " -f 1`"
echo Welcome to Ubuntu Linux
echo The current date and time is
date
```

ચાલો, હવે આજની તારીખ અને સમય પ્રદર્શિત કરવા માટે સ્ક્રિપ્ટને વધારે સુધારીએ. સ્ક્રિપ્ટ નીચેના ખાનામાં આપેલી *script3.sh* નામની ફાઈલ બનાવો અને તેમાં *script3*ની માહિતી ટાઈપ કરો. તે પછી તે સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરો અને આઉટપુટ જુઓ. એક વાર આપણાને શેલસ્ક્રિપ્ટ વાપરવી અનુકૂળ આવી જાય પછી પુનરાવર્તિત કર્યો કરવામાં આપણાને તે ખૂબ મદદરૂપ જણાય છે.

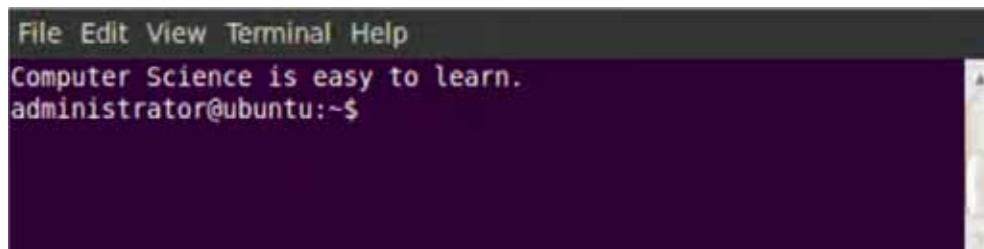
શેલસ્ક્રિપ્ટના ચલ (Shell Script Variables) :

શેલસ્ક્રિપ્ટ લખવાની કિયા લગભગ ઉચ્ચ સ્તરની ભાષામાં પ્રોગ્રામ લખવાની કિયા જેવી જ છે. ઉચ્ચસ્તરના પ્રોગ્રામિંગની એક સૌથી સામાન્ય લાક્ષણિકતા ચલ (variables)ની જોગવાઈ છે. જે રીતે નામ સૂચવે છે, તે પ્રમાણે ચલ એક ઑન્ટિટી (entity) છે કે જેમાં આપણે કોઈ કિમતનો સંગ્રહ કરી શકીએ અથવા તેને સુધારી શકીએ છીએ. વપરાશકર્તાની જરૂરિયાત

આપણે ચલમાં સંગ્રહ કરેલી કિમતનો ફરી વાર ઉપયોગ પણ કરી શકાય અને કિમત બદલી પણ શકાય. અન્ય પ્રોગ્રામિંગ ભાષાના ચલની જેમ શેલસ્ક્રિપ્ટના ચલ એ શેલસ્ક્રિપ્ટિંગનું અભિન અંગ છે. શેલસ્ક્રિપ્ટમાં જ્યારે ચલ વાપરવામાં આવે છે, ત્યારે આપણે તેને કોઈ કિમત આપી શકીએ છીએ અથવા વપરાશકર્તા પાસેથી તેની કિમત મેળવે છે. echo આદેશ વાપરીને આપણે તેની કિમત પ્રદર્શિત પણ કરી શકીએ છીએ. ચાલો, આપણે ચલનો ઉપયોગ બતાવતી એક નાની સ્ક્રિપ્ટ લખીએ. નીચેના ખાનામાં સ્ક્રિપ્ટનો કોડ (code) લખેલો છે.

```
# Script 4: Shell script to show use of variables
clear
subject="Computer Science"
echo $subject is easy to learn.
```

script4.sh નામની ફાઈલમાં *script 4*ની માહિતી ટાઈપ કરો. આપણે સંગ્રહ કરેલી સ્ક્રિપ્ટને સમજવા પ્રયત્ન કરીએ. અન્ય બધી સ્ક્રિપ્ટની જેમ પહેલી લાઈન એ કોમેન્ટ છે. બીજી લાઈનના આદેશ વડે સ્ક્રીન ઉપરની અગાઉની માહિતી બૂન્દાઈ જાય છે. ગ્રીજ લાઈનમાં આપણે એક ચલ વ્યાખ્યાયિત કરેલો છે, જેનું નામ *subject* છે અને એક સાદા એસાઇમેન્ટ ઓપરેટર (assignment operator) વડે તે ચલની કિમત “Computer Science” બનાવી છે. સ્ટ્રિંગના બે શબ્દો વચ્ચે ખાલી જગ્યા (white space) હોવાથી આપણે તેને ડબલ અવતરણચિહ્નો વચ્ચે મૂકેલી છે. ચોથી લીટી સ્ક્રીન ઉપર એક સંદેશ પ્રદર્શિત કરે છે. *subject* ચલ પહેલાનું ચિહ્ન ‘\$’ શેલને સૂચના આપે છે કે ચલમાં સંગ્રહ કરેલી કિમત અથવા ચલને સૌંપેલી કિમત મેળવવાની (extract) છે. આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવાથી મળતો આઉટપુટ આકૃતિ 7.9માં દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 7.9 : Script 4નો આઉટપુટ

વપરાશકર્તાએ ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે કોઈ કિમત આપતાં સમયે (assigning) બરાબરના ચિહ્ન (=) ની બને બાજુએ કોઈ ખાલી જગ્યા (સ્પેશ) રહેવી ન જોઈએ. કોઈ પણ કારણસર બન્નેમાંથી કોઈ બાજુએ જો સ્પેસ રહી જાય તો શેલ તે સ્ટ્રિંગની સ્પેસ પછી આદેશ છે, તેમ અર્થધટન કરશે. તે અપેક્ષિત પરિણામ ન પણ આપે. ગ્રીજ લાઈનનું વિધાન *subject="Computer Science"* એ પહેલાં *subject* નામનું ચલ બનાવશે અને પછી તેને “Computer Science” કિમત આપશે (assign કરશે). જો આ ચલને આપણે ફરી વાપરશું, તો તેમાં રહેલી કિમત બૂન્દાઈ જશે અને તેના ઉપર નવી કિમત લખાઈ જશે (overwritten). ચાલો, આપણે છેલ્લું વિધાન એક સાદી સ્ક્રિપ્ટ લખીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ, જે નીચે ખાનામાં લખેલો છે :

```
# Script 5: Shell script to show use of variables
clear
subject="Computer Science"
echo $subject is easy to learn.
subject="Economics"
echo $subject is easy to learn.
```

આ સ્ક્રિપ્ટને script5.sh નામથી સંગ્રહ કરો અને તેનો અમલ કરી તેના આઉટપુટનું નિરીક્ષણ કરો.

આપણે શેલસ્ક્રિપ્ટમાં જ્યારે કોઈ ચલ વ્યાખ્યાયિત કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે નીચે જણાવેલા નિયમોને અનુસરવા પડે.

- કોઈ પણ ચલનું નામ મૂળાક્ષરો, અંક અથવા અન્ડરસ્કોર (_)ના સંયોજનથી બનેલું હોવું જોઈએ.
- ચલના નામમાં અન્ડરસ્કોર સિવાય અન્ય કોઈ વિશિષ્ટ અક્ષર (special character) ન હોવો જોઈએ.
- ચલના નામનો પ્રથમ અક્ષર કોઈ મૂળાક્ષર કે અન્ડરસ્કોર હોવો જોઈએ.

નોંધ

જો શેલ કોઈ શરૂઆતી ચલ તરીકે ઓળખી ન શકે, તો તેને તે લિનક્સનો આદેશ માની લે છે.

વપરાશકર્તા સાથેની કિયા-પ્રતિક્રિયા અને શેલસ્ક્રિપ્ટ (User Interaction and Shell Script)

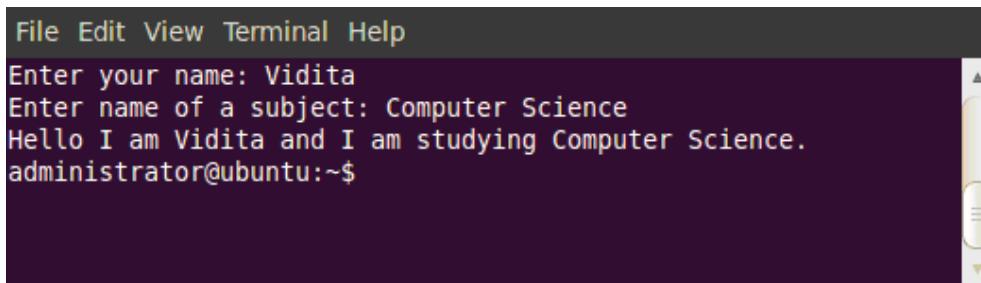
અગાઉના ઉદાહરણમાં તમે કદાચ નિરીક્ષણ કર્યું હશે કે સ્ક્રિપ્ટની અંદર જ આપણે ચલની કિમત એસાઈન કરેલી છે. જ્યારે ચલનો આ રીતે ઉપયોગ કરીએ છીએ, ત્યારે તેની ખાસ અગત્યતા હોતી નથી. સામાન્ય રીતે ચલ ત્યારે વપરવામાં આવે છે કે જ્યારે તે વધારાની કેટલીક કિયાઓમાં વાપરવામાં આવે અને જરૂર પડે તો તેની કિમતમાં ફેરફાર પણ થાય. આ લાક્ષણિકતા ફક્ત ત્યારે જ મેળવી શકાય કે જ્યારે આપણે વપરાશકર્તા પાસેથી ચલની કિમત મેળવવા સમર્થ હોઈએ. *read* આદેશ વપરાશકર્તા પાસેથી સ્ટાન્ડર્ડ ઈનપુટ એકમ ઉપરથી ટેટાઓફ કરવાની અપેક્ષા રાખે છે, ગાઈપ કરેલી બધી માહિતી ચલને આર્ગ્યુમેન્ટ (argument) તરીકે સંગ્રહ કરવા આપે છે. ચાલો, હવે વપરાશકર્તા પાસેથી વિષયનાં નામ લેવા માટે આપણે script 5ને ફરી લખીએ. નીચે ખાનામાં આપેલા કોડનો script6.sh.ના નામથી સંગ્રહ કરો.

```
# Script 6: Shell script to accept value of variable from user
clear
echo -n "Enter your name: "
read name
echo -n "Enter name of a subject: "
read subject
echo Hello I am $name and I am studying $subject.
```

આપણે જ્યારે આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરીશું, ત્યારે તેનું પહેલું અમલમાં મૂકી શકતું વિધાન (executable statement) સ્ક્રીન ઉપરની માહિતી ભૂસી નાખશો. તે પછી સ્ક્રીન ઉપર “Enter your name:” સંદેશ પ્રદર્શિત કરશે, તે પછીનું વિધાન વપરાશકર્તા પાસેથી તેનું નામ લેવા માટે રાહ જોશે. એન્ટર કી દબાવવી એ ઈનપુટ માહિતીનો અંત સૂચવે છે, આથી સાવધ રહેજો કે નામ ટાઇપ થઈ જાય પછી જ એન્ટર કી દબાવજો. કંઈ પણ ટાઇપ કાર્ય વિના જો આપણે એન્ટર કી દબાવીશું તો સ્ક્રિપ્ટ ચલને નલ કિમત (NULL value) સોંપશે અને પછીના આદેશ ઉપર જશે. એ પછીનાં બે

વિધાન પણ એ જ કાર્ય, સંદેશ પ્રદર્શિત કરવાનું અને વપરાશકર્તા પાસેથી વિષયનું નામ લેવા માટે રાહ જોવાનું કામ કરે છે. છેલ્લું વિધાન બંને ચલની કિમત સાથે યોગ્ય સંદેશ પ્રદર્શિત કરે છે.

તમે નિરીક્ષણ કરો કે echo આદેશ સાથે આપણે -n વિકલ્પ વાપરેલો છે. આ વિકલ્પ echo આદેશને સૂચના આપે છે કે સંદેશ પ્રદર્શિત કર્યા પછી નવી લાઈનમાં જવાનું નથી. echo આદેશ પૂર્વનિર્ધારિત રીતે આગ્યુમેન્ટ તરીકે સંદેશ પ્રદર્શિત કર્યા પછી નવી લાઈન ઉમેરી દે છે. આકૃતિ 7.10માં સ્કિપ્ટનો આઉટપુટ દર્શાવ્યો છે.


```
File Edit View Terminal Help
Enter your name: Vidita
Enter name of a subject: Computer Science
Hello I am Vidita and I am studying Computer Science.
administrator@ubuntu:~$
```

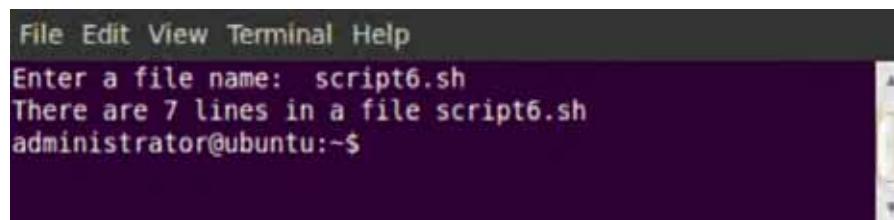
આકૃતિ 7.10 : Script 6નો આઉટપુટ

આપણે ભસે ચલની કિમત વપરાશકર્તા પાસેથી મેળવતાં હોવાથી દરેક સમયે આપણે સ્કિપ્ટનો અમલ કરીશું, ત્યારે વપરાશકર્તા જે કંઈ એન્ટર કરશે તે પ્રમાણે આઉટપુટ બદલાશે. ચાલો, હજુ એક વધારે સ્કિપ્ટ લખીએ કે જે વપરાશકર્તા પાસેથી ફાઈલનું નામ ઈનપુટ લે અને તે ફાઈલમાં કુલ કેટલી સંખ્યામાં લાઈન છે, તે પ્રદર્શિત કરે. આ માટેનો કોડ નીચે આપેલો છે, જેનો તમે *script7.sh* નામથી સંગ્રહ કરો.

#Script 7: Shell script to display total number of lines in a file

```
clear
echo -n "Enter a file name: "
read fname
echo "There are `cat $fname | wc -l` lines in a file $fname"
```

આ સ્કિપ્ટનો અમલ કર્યા પછીનો આઉટપુટ આકૃતિ 7.11માં દર્શાવ્યો છે.


```
File Edit View Terminal Help
Enter a file name: script6.sh
There are 7 lines in a file script6.sh
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 7.11 : Script 7નો આઉટપુટ

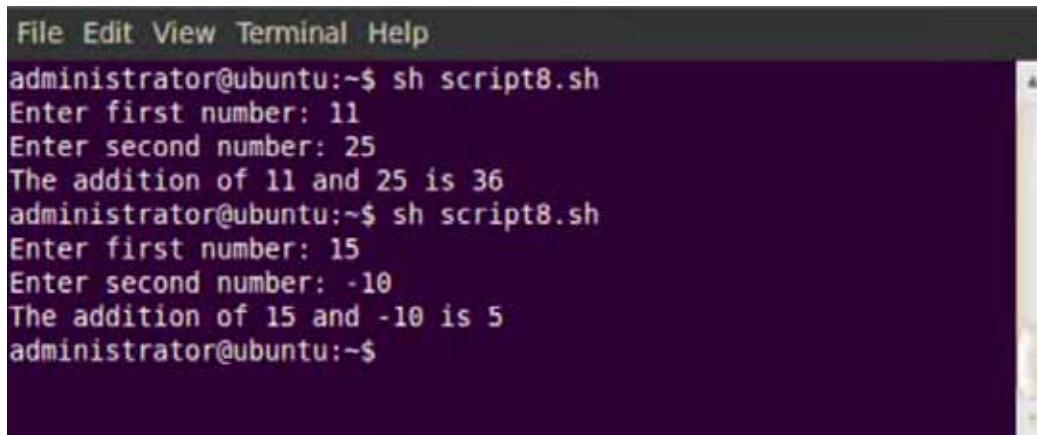
શેલ અંકગણિત (Shell Arithmetic)

આપણે અગાઉના વિભાગમાં ચલને કઈ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવા, તેને ડિમત એસાઈન કરવી અને તેમાં સંગ્રહ કરેલી ડિમત પાછી મેળવવી તે બાબત જોયું. જે કંઈ ડિમત એસાઈન કરી તે હજ સુધી તમામ સ્ટ્રિંગ (મૂળાક્ષરો, અંકો અથવા વિશિષ્ટ અક્ષરો) હતી. આપણે ચલને ફક્ત આંકડાકીય ડિમત પણ એસાઈન કરી શકીએ અને તેના ઉપર ગાણતરી કરી શકીએ. ચાલો, આપણે એક સ્ક્રિપ્ટ લખીએ, જેમાં તે બે સંખ્યાનું દિનપુટ લે અને આ બંધે સંખ્યાનો સરવાળો કરે. આ માટેનો કોડ નીચેના ખાનામાં આપેલો છે.

```
# Script 8: Script to add two numbers  
echo -n "Enter first number: "  
read num1  
echo -n "Enter second number: "  
read num2  
sum=`expr $num1 + $num2`  
echo "The addition of $num1 and $num2 is $sum"
```

સ્ક્રિપ્ટ ટાઇપ કરી તેનો *script8.sh*. નામથી સંગ્રહ કરો. આ સ્ક્રિપ્ટમાં લખેલ પદ *expr*નો અર્થ *expression* થાય છે. અહીં નોંધ કરો કે સંકારક-ઓપરેટર (operator) (અહીં +) અને સંકાર્ય - ઓપરાન્ડ (operands) (અહીં \$num1, અને \$num2) વચ્ચે એક જગ્યા (સ્પેસ) હોવી જોઈએ. આ ઉપરાંત, એસાઈનમેન્ટ ઓપરેટર (=) ની પહેલાં અને પછી એક પણ જગ્યા (સ્પેસ) ન હોવી જોઈએ.

આકૃતિ 7.12માં સ્ક્રિપ્ટનો બે વખત અમલ કરીને બે જુદા-જુદા આઉટપુટ બતાવેલા છે. આપણે સ્ક્રિપ્ટમાં *clear* આદેશ વાપરેલો ન હોવાથી એક જ સ્ક્રિનમાં જુદા-જુદા આઉટપુટ જોઈ શકીએ છીએ.


```
File Edit View Terminal Help  
administrator@ubuntu:~$ sh script8.sh  
Enter first number: 11  
Enter second number: 25  
The addition of 11 and 25 is 36  
administrator@ubuntu:~$ sh script8.sh  
Enter first number: 15  
Enter second number: -10  
The addition of 15 and -10 is 5  
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 7.12 : Script 8નો આઉટપુટ

આ ઉપરાંત આપણે બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર અને મોડચુલર રિવિઝન અનુક્રમે -, *, / અને % પ્રક્રિયક વાપરીને કરી શકીએ છીએ. ગણિતના સામાન્ય નિયમો પ્રમાણે પદાવલિઓનું મૂલ્ય શોધવામાં આવે છે. જ્યારે એકસમાન અગ્રતાવાળા

પ્રક્રિયક (operator) વચ્ચે ટાઈ (tie - સરખાપણું) પડે, ત્યારે જે પ્રક્રિયક પહેલાં આવે તેને પસંદગી આપવામાં આવે છે. જ્યારે કોઈ ક્રિયા અન્ય કરતાં પહેલાં કરવાની ફરજ પાડવી હોય, ત્યારે આપણે તે ક્રિયાને કૌંસમાં લખીએ છીએ.

ઉદાહરણ તરીકે, **\$num1 * \(\$num2 + \$num3 \) / \$num4** પદાવલિમાં **\$num2 + \$num3** નું મૂલ્ય સૌથી પ્રથમ કાઢવામાં આવે છે, કારણકે તે કૌંસમાં છે. નિરીક્ષણ કરશો કે આપણે '*' ચિહ્નનું તેમજ ડાબો કૌંસ અને જમણો કૌંસ પહેલાં બેક્સ્લેશ કેરેક્ટર () મૂકેલું છે.

નોંધ :

જ્યારે બે સંખ્યાઓનો ગુણાકાર શોધવો હોય ત્યારે આપણે ગુણાકારના ચિહ્નન (*) ના પૂર્વગ તરીકે બેક્સ્લેશ () કેરેક્ટર મૂકેલું પડે. નહીંતર શેલ (*) ચિહ્નને એક વાઈલ્ડકાર્ડ (wildcard) કેરેક્ટર તરીકે ગણતરી કરશે.

ચાલો, આપણે હજુ એક વધારે સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ, જેમાં વપરાશકર્તા પાસેથી જન્મવર્ષનું ઈનપુટ લેવામાં આવે અને વપરાશકર્તાનાં હાલનાં વર્ષ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે. આ માટેનો કોડ નીચેના ખાનામાં બતાવ્યો છે.

```
# Script 9: Script to calculate age of user in years  
echo -n "Enter year of your birth: "  
read byear  
cyear=`date | tr -s ' ' | cut -d " " -f 6`  
age=`expr $cyear - $byear`  
echo "You are $age years old as of today."
```

script 9માં તમે નિરીક્ષણ કરશો કે date આદેશના આઉટપુટમાં તમામ બહુવિધ (multiple) ખાલી જગ્યા (સ્પેશ)ને દભાવીને (squeeze) ફક્ત એક જ ખાલી જગ્યામાં મેળવવાની ખાતરી કરવા માટે આપણે tr આદેશ સાથે -s વિકલ્ય વાપરેલો છે. તારીખમાંથી આપણે ફક્ત વર્ષની સંખ્યા જ જોઈતી હોવાથી કે જે date આદેશનો અમલ કરવાથી આઉટપુટની છઢી જગ્યાએ આવે છે, આપણે cut ફિલ્ટરનો ઉપયોગ કર્યો છે. આકૃતિ 7.13માં સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરતાં મળેલા વિવિધ આઉટપુટ જગ્યાવેલા છે.

```
File Edit View Terminal Help  
administrator@ubuntu:~$ sh script9.sh  
Enter year of your birth: 1974  
You are 39 years old as of today.  
administrator@ubuntu:~$ sh script9.sh  
Enter year of your birth: 2001  
You are 12 years old as of today.  
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 7.13 : Script 9નો આઉટપુટ

શેલસ્ક્રિપ્ટનો ઉપયોગ (Use of Shell Scripts)

શેલાસ્ક્રિપ્ટ લિનક્સનું એક અતિ સક્ષમ સાધન છે. તેમાં ઉચ્ચસ્તરીય પ્રોગ્રામ્બિંગ ભાષાની લગભગ તમામ શક્તિ છે. તેનાથી એક વાર પરિચિત થયા પદ્ધી આપણે અનેક કાર્યો (ટાસ્ક)ને કરી શકીએ અને સ્વયંસંચાલિત પડ્યા કરી શકીએ છીએ. સામાન્ય રીતે પુનરાવર્તિત થતાં કાર્યો શેલાસ્ક્રિપ્ટ વાપરીને કરવાં જોઈએ. શેલાસ્ક્રિપ્ટનાં કેટલાંક કાર્યો નીચે જણાવેલાં છે :

- અનેક આદેશોના સમૂહમાંથી એક નવો આદેશ બનાવો.
 - કમ્પ્યુટર જગતાનિનાં અનેક પાસાંઓને સ્વયંસંચાલિત કરવા, ઉદાહરણ તરીકે, 1000 વપરાશકર્તાનાં ખાતાંનો બનાવવાં, જે ફાઈલનું કદ 0 બાઇટ હોય તે તમામ 2દ કરવી (ડિલીટ કરવી), નવાં સોફ્ટવેરનું પ્રસ્થાપન કરવું વગેરે.
 - તેઠા બેક-અપ (Data backup - તેઠાની નકલ કરીને રાખવી.)

જોકે શેલ્વિસ્ક્રાઇટ વપરાશની કોઈ મર્યાદા નથી; વપરાશકર્તા પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગમે તે કાર્ય માટે વાપરી શકે છે.

सारांश

આપણે આ પ્રકરણમાં ઉબન્દુ લિનક્સમાં આપવામાં આવેલું વિમ એડિટર કેવી રીતે વાપરવું તે બાબત શીખ્યાં. આ ટેક્સ્ટ એડિટર ઘણું સમર્થ છે; તે ફાઈલ બનાવવાની, તેમાં સુધારા-વધારા કરવાની તેમજ માહિતી રદ કરવાની સગવડ પૂરી પાડે છે. આ ઉપરાંત ફાઈલમાં આપણે કોઈ જરૂરી માહિતી શોધી શકીએ છીએ. આ એડિટર વડે કોઈ સાદી ટેક્સ્ટફાઈલ તેમ જ શેલસ્ક્રિપ્ટ કેવી રીતે બનાવવી તે પણ શીખ્યાં. શેલસ્ક્રિપ્ટ એ એક ટેક્સ્ટફાઈલ છે, જે આદેશોની શ્રેષ્ઠીનો સમાવેશ કરે છે અને ફક્ત શેલસ્ક્રિપ્ટની ફાઈલનું નામ જણાવીને તેનો અમલ કરી શકાય છે. અંતમાં આપણે ચલનો ઉપયોગ અને પછી તેનો પદાવલિમાં ઉપયોગ કરીને શેલસ્ક્રિપ્ટને એક ઉચ્ચસ્તરીય પ્રોગ્રામ બરાબર કેવી રીતે બનાવાય તે પણ જોયું.

स्वाध्याय

1. વિમ એડિટરમાં ઉપલબ્ધ વિવિધ મોડ સમજાવો.
 2. વિમ એડિટરમાં ઉપલબ્ધ saveના વિવિધ વિકલ્પોની યાદી બનાવો અને સમજાવો.
 3. dd અને 2dd આદેશનો તફાવત સમજાવો.
 4. શેલસ્ક્રિપ્ટ એટલે શું ?
 5. શેલસ્ક્રિપ્ટના ઓછામાં ઓછા ત્રાણ ઉપયોગો જાણાવો.
 6. **હેતુલક્ષી પ્રશ્નો**

(1) વિમ એડિટર કેટલા મોડમાં કામ કરે છે ?

(2) નીચેનાંમાંથી ક્યું વિધાન Gedit માટે ખરું છે ?

- (a) તે એક કમાન્ડલાઈન ઓફિટર છે.
 - (b) તે ગ્રાફિકલ ઓફિટર છે.
 - (c) તે ઓફિટર નથી.
 - (d) તે KDE ડેસ્કટોપ વાતાવરણમાં

- (3)** વિમ એડિટરમાં :wq એ નીચેનામાંથી ક્યા કાર્ય માટે વપરાય છે?
- ફાઈલ સેવ કરવી અને એડિટ મોડમાં જ રહેવું.
 - ફાઈલ સેવ કરવી અને એડિટ મોડમાંથી બહાર નીકળી જવું.
 - ફાઈલમાં કરેલાં સુધારા સેવ કર્યા વિના જ એડિટ મોડમાંથી બહાર નીકળી જવું.
 - ઉપરના તમામ વિકલ્ય
- (4)** નીચેનામાંથી કઈ કી વિમ એડિટરના ઈન્સર્ટ મોડમાં જવા વપરાતી નથી ?
(a) o	(b) i
(c) a	(d) cw
- (5)** નીચેનામાંથી કઈ કી લાઈન રદ કરવા માટે વપરાય છે ?
(a) ce	(b) ge
(c) dd	(d) d\$
- (6)** નીચેનામાંથી ક્યા વિધાન ફાઈલમાંથી શબ્દસમૂહ શોધવા માટે વપરાય છે ?
(a) :set is	(b) :help cmd
(c) :!cmd	(d) /phrase<ENTER>
- (7)** નીચેનામાંથી કઈ સિન્ટેક્સ (syntax) વપરાશકર્તાની મંજૂરી વિના આખી ફાઈલના તમામ phase 1ને phase 2માં બદલી નાખવા ઉપયોગમાં લઈ શકાય?
(a) :%s/phrase1/phrase2/g	(b) :%s/phrase1/phrase2/gc
(c) :s/phrase1/phrase2/g	(d) :s/phrase1/phrase2/gc
- (8)** શેલસ્ક્રિપ્ટમાં નીચેનામાંથી ક્યું કોમેન્ટ લાઈનનો નિર્દ્દશ કરવા વપરાય છે?
(a) *	(b) %
(c) \$	(d) #
- (9)** નીચેનામાંથી ક્યું ચિહ્ન શેલસ્ક્રિપ્ટને ચલમાંથી કિમત મેળવવાની સૂચના આપે છે ?
(a) *	(b) %
(c) \$	(d) #

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

નીચેનાં કાર્યો કરવા માટે શેલસ્ક્રિપ્ટ લખો :

- (a) નીચેનાં સ્વરૂપમાં તારીખ અને સમય દર્શાવવા માટે :
- “Today is February 15, 2013 and current time is 12:10:23”

(b) વર્તમાન ઉપયોગકર્તાની લોગ-ઇન (login) માહિતી નીચેના સ્વરૂપમાં પ્રદર્શિત કરવા માટે;

Name of the user :

Login date :

Login time :

(c) તારીખ, સમય, ઉપયોગકર્તાનું નામ અને વર્તમાન ડિરેક્ટરી પ્રદર્શિત કરવાં.

(d) ઉપયોગકર્તા પાસેથી કોઈ સ્ટ્રિંગ અને ફાઈલનાં નામનું ઈનપુટ લો. તે ફાઈલમાં આપેલી સ્ટ્રિંગ કઈ કઈ જગ્યાએ છે તે શોધો.

(e) ઉપયોગકર્તા પાસેથી ફાઈલ નામનું ઈનપુટ લો અને તેમાં કેટલી લાઈન છે, તે ગણતરી કરો.

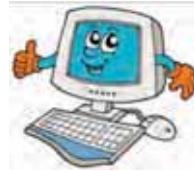
(f) ઉપયોગકર્તા પાસેથી બે ફાઈલ નામ ઈનપુટ લો અને એક નવી ફાઈલ બનાવો, જેમાં બસે ફાઈલની માહિતીનો સમાવેશ થાય.

(g) ઉપયોગકર્તા પાસેથી બે ફાઈલ નામ ઈનપુટ લો અને તેની સરખામણી કરો.

8

એડવાન્સ સ્કિપ્ટિંગ

પ્રકરણ-7માં આપણે Vim એડિટરનો ઉપયોગ શીખ્યા અને તેમાં મૂળભૂત રીતે શેલસ્કિપ્ટ કેવી રીતે લખવી તેનો અભ્યાસ કર્યો. શેલસ્કિપ્ટ એક ઉચ્ચસ્તરીય ભાષાને સમકક્ષ છે તેનો ઉલ્લેખ પણ આપણે કર્યો હતો. શું આપણે નવી ભાષા શીખી રહ્યા છીએ? ના, આપણે કોઈ નવી ભાષા નથી જ શીખી રહ્યા પરંતુ ઓપન સોર્સ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી એક શ્રેષ્ઠ સુવિધાનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છીએ. સિસ્ટમના રોજિંદા વહીવટ માટે શેલસ્કિપ્ટનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દૂરના સ્થાને હોવા છતાં સિસ્ટમને સરળતાથી જોઈ અને નિયંત્રિત કરી શકાય તે માટેનું આ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. અત્યાર સુધી બનાવવામાં આવેલી શેલસ્કિપ્ટ કમાન્સાર (sequential) કાર્ય કરતી હતી; સ્કિપ્ટમાં ઉમેર્યા હોય તે જ કમાં તેના આદેશોનો અમલ કરવામાં આવતો હતો. વહીવટી કાર્યો કરતી વખતે કેટલાંક વિધાનોનો અમલ પુનરાવર્તિત રીતે કરવાની જરૂર પડે છે. પૂર્વવ્યાખ્યાયિત શરત આધારિત કેટલાંક વિધાનોના અમલીકરણને છોડી દેવાની જરૂર પડા કદાચ પડે. આ પ્રકરણમાં આપણે સિસ્ટમના વહીવટને લગતી કેટલીક સ્કિપ્ટ જોઈશું અને શેલસ્કિપ્ટમાં નિર્ણાયક વિધાનો અને લૂપિંગ બંધારણો વિશે ચર્ચા કરીશું.

પ્રોસેસ આઈડી શોધવો (Finding Process Id)

લિનક્સમાં તમામ પ્રોગ્રામો (હાર્ડડિસ્ક પર સંગ્રહેલી અમલીકૃત ફાઈલો)નો ‘પ્રોસેસ’ (મેમરીમાં પ્રોગ્રામને મૂકી રન કરવો) સ્વરૂપે અમલ કરવામાં આવે છે. દરેક પ્રોસેસને ચાલુ કરવામાં આવે, ત્યારે તેની સાથે ‘પ્રોસેસ આઈડી’ (PID) નામે ઓળખાતો એક અનન્ય અંક સાંકળવામાં આવે છે. પ્રોસેસને જોઈ કે અટકાવી શકાય છે. `ps` કમાન્ડનો ઉપયોગ કોઈ પેરામીટર વગર કરવામાં આવે, તો વર્તમાન શેલ સાથે જોડાયેલી તમામ પ્રોસેસ નિયાળી શકાય છે. `ps -ef` કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવાથી તમામ ઉપયોગકર્તાઓ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી પ્રોસેસની યાદી જોઈ શકાય છે. સિસ્ટમ પર ચાલતી પ્રોસેસની યાદી આદૃતિ 8.1માં દર્શાવી છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ ps -ef
UID      PID  PPID  C STIME TTY      TIME CMD
root      1    0    0 15:14 ?        00:00:00 /sbin/init
root      2    0    0 15:14 ?        00:00:00 [kthreadd]
root      3    2    0 15:14 ?        00:00:00 [migration/0]
root      4    2    0 15:14 ?        00:00:00 [ksoftirqd/0]
root      5    2    0 15:14 ?        00:00:00 [watchdog/0]
root      6    2    0 15:14 ?        00:00:00 [migration/1]
root      7    2    0 15:14 ?        00:00:00 [ksoftirqd/1]
root      8    2    0 15:14 ?        00:00:00 [watchdog/1]
root      9    2    0 15:14 ?        00:00:00 [events/0]
root     10    2    0 15:14 ?        00:00:00 [events/1]
```

આદૃતિ 8.1 : પ્રોસેસની યાદી

આદૃતિ 8.1માં દર્શાવવામાં આવેલા કેટલાક સંભની સમજૂતી કોષ્ટક 8.4માં આપવામાં આવી છે.

સંબન્હ નામ	વર્ણન
UID	પ્રોસેસ ધરાવતા ઉપયોગકર્તાનું નામ અથવા કમ
PID	દરેક પ્રોસેસ સાથે જોડાયેલ એક અનન્ય પ્રોસેસક્રમાંક
PPID	વર્તમાન પ્રોસેસ જેના દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી હોય, તે પિતૃ-પ્રોસેસનો પ્રોસેસ-આઈડી
STIME	વર્તમાન પ્રોસેસ શરૂ કર્યાનો સમય
TTY	વર્તમાન પ્રોસેસને નિયંત્રિત કરતા ટર્મિનલનું નામ
TIME	વર્તમાન પ્રોસેસ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા CPUના કુલ સમયની ટિમિંગ
CMD	પ્રોસેસ શરૂ કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ કમાન્ડ

શૈષ્ટક 8.1 : ps -ef કમાન્ડ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા સંબન્હી સમજૂતી

ઘડીવાર પ્રબંધક (ઓડમિનિસ્ટ્રેટર)ને કોઈ ચોક્કસ ઉપયોગકર્તા કુલ કેટલી પ્રોસેસનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે, તે જાણવાની જરૂર પડે છે, હવે આપણે કોઈ ચોક્કસ ઉપયોગકર્તા દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી કુલ પ્રોસેસની સંખ્યા શોધવામાં ઓડમિનિસ્ટ્રેટરને મદદરૂપ બને તેવી એક સ્કિપ્ટ લખીએ.

```
#Script 10: Script to find out how many processes a user is running.

clear
echo -n "Enter username: "
read usrrname
cnt=`ps -ef | cut -d " " -f 1 | grep -o $usrrname | wc -w`
echo "User $usrrname is running $cnt processes."
```

સ્કિપ્ટને *script10.sh* નામ આપી સેવ કરો. આ સ્કિપ્ટના કાર્યને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. પ્રથમ કમાન્ડ સ્કીન પરથી તમામ લખાશ દૂર કરશો. ત્યાર પછી ઉપયોગકર્તા સમક્ષ તેનું યુઝરનેમ ઉમેરવા માટેનો સંદેશ રજૂ કરવામાં આવશે. ત્યાર પછી કી-બૉર્ડ પરથી આપવામાં આવેલી સ્ટ્રિંગ `read` કમાન્ડ દ્વારા *usrrname* નામના ચલમાં મૂકવામાં આવશે. ત્યાર બાદ pipe વડે `ps`, `cut`, `grep` અને `wc` એમ ચાર કમાન્ડનું સંયોજન કરવામાં આવ્યું છે. સિસ્ટમના તમામ ઉપયોગકર્તાઓ દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી પ્રોસેસની યાદી `ps -ef` કમાન્ડ દ્વારા દર્શાવે છે. તેનું પરિણામ `cut` કમાન્ડને આપવામાં આવે છે. આ પરિણામમાંથી `cut` કમાન્ડ પ્રથમ ફિલ્ડ (ઉપયોગકર્તાનું નામ) અલગ પાડે છે. ત્યાર બાદ છૂટા પાડવામાં આવેલા આ પ્રથમ ફિલ્ડની યાદી `grep` કમાન્ડને આપવામાં આવે છે. `grep` કમાન્ડ *usrrname* ચલમાં આપવામાં આવેલી ટિમિંગ તમામ ઉપયોગકર્તાઓની યાદી સાથે સરખાવે છે. આ સરખાવેલી યાદી ત્યાર પછી `wc` કમાન્ડને આપવામાં આવે છે, જે આપેલ શરૂ (ઉપયોગકર્તાનાં નામ)ની સંખ્યા ગણે છે. અંતમાં મળેલ આ સંખ્યાનો `cnt` નામના ચલમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. અંતિમ કમાન્ડ ત્યાર પછી જરૂરી પરિણામને સ્કીન પર દર્શાવે છે. આકૃતિ 8.2માં આ સ્કિપ્ટનું નમૂનારૂપ પરિણામ દર્શાવ્યું છે.

```

File Edit View Terminal Help
Enter username: root
User root is running 103 processes.
administrator@ubuntu:~$

```

આકૃતિ 8.2 : સ્ક્રિપ્ટ-10નું પરિણામ

આગળ જગ્યાવ્યું તે મુજબ જરૂરી હોય તો આપણે કોઈ પ્રોસેસને દૂર કરી કેટલીક મેમરી જગ્યાને મુક્ત કરી શકીએ છીએ. મેમરીમાંથી પ્રોસેસને દૂર કરવા માટે *kill* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહણ તરીકે જો આપણે

\$kill -9 101

આદેશ આપીશું તો PID=101 ધરાવતી પ્રોસેસને મેમરીમાંથી પ્રયત્નપૂર્વક (forcibly) દૂર કરવામાં આવે છે. *script10.sh* જેવી જ એક બીજી સ્ક્રિપ્ટ જોઈએ જે કમાન્ડલાઈન આર્થ્યુમેન્ટ તરીકે ઉપયોગકર્તાનું નામ સ્વીકારશે અને તે ઉપયોગકર્તા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા ટર્મિનલની સંખ્યા ગણી આપશે. આ સ્ક્રિપ્ટ માટેનો કોડ નીચેના બોક્સમાં આપવામાં આવ્યો છે.

#Script 11: Script to find out how many terminals a user has opened.

```

cnt=`who | cut -d " " -f 1 | grep -o $1 | wc -w`
echo "User $1 has opened $cnt terminals"

```

સ્ક્રિપ્ટને *script11.sh* નામ આપી સંગ્રહ કરો. આ પહેલાંના ઉદાહરણમાં બનાવવામાં આવેલ સ્ક્રિપ્ટમાં આપણે ચલનો ઉપયોગ કરેલો તે યાદ કરો. આ સ્ક્રિપ્ટમાં આપણે કમાન્ડલાઈન આર્થ્યુમેન્ટનો ઉપયોગ કર્યો છે. અહીં \$1 કમાન્ડલાઈન આર્થ્યુમેન્ટ રજૂ કરે છે. આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવા માટે નીચે આપેલ કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય.

\$sh script11.sh administrator

તમે જોઈ શકો છો કે આ સ્ક્રિપ્ટનો પણ આપણે અગાઉની સ્ક્રિપ્ટની જેમ જ અમલ કર્યો, પરંતુ આપણે અહીં એક વધારાની કિમત ‘administrator’નો ઉપયોગ કર્યો છે. (વાયક પોતાની પસંદગીનું કોઈ પણ નામ અહીં આપી શકે છે.) કમાન્ડલાઈન દ્વારા મેળવવામાં આવેલા ચલનો લિનક્સ \$1, \$2, \$3 એમ ડોલર ચલ (dollar variables)માં સંગ્રહ કરે છે. પ્રથમ આર્થ્યુમેન્ટ \$1માં, બીજી આર્થ્યુમેન્ટ \$2માં, ત્રીજી આર્થ્યુમેન્ટ \$3માં એમ \$9 સુધી સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. આર્થ્યુમેન્ટને કમાન્ડલાઈન આર્થ્યુમેન્ટ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આકૃતિ 8.3માં આ સ્ક્રિપ્ટનું પરિણામ દર્શાવ્યું છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sh script11.sh administrator
User administrator has opened 2 terminals
administrator@ubuntu:~$

```

આકૃતિ 8.3 : સ્ક્રિપ્ટ-11નું પરિણામ

આ સ્કિપ્ટનું કાર્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. પ્રથમ વિધાનમાં કોમેન્ટનો ઉપયોગ કર્યો બાદ આપણે ચાર કમાન્ડ who, cut, grep અને wcનો સંયુક્ત ઉપયોગ પાઈપની મદદથી કરેલો છે. સિસ્ટમમાં લોગ-ઇન થયેલા તમામ ઉપયોગકર્તાની યાદી who કમાન્ડ દ્વારા દર્શાવવામાં આવે છે. આ પરિણામમાંથી પ્રથમ ફિલ્ડને અલગ પાડે છે. ત્યાર બાદ છૂટા પાડવામાં આવેલ પ્રથમ ફિલ્ડની યાદી grep કમાન્ડને આપવામાં આવે છે. કમાન્ડલાઈન આર્થુમેન્ટ તરીકે ઉમેરવામાં આવેલી કિમતને grep કમાન્ડ દ્વારા તમામ ઉપયોગકર્તાની યાદીમાંથી શોધવામાં આવે છે. (\$1 = administrator). સરખામજી થયેલી યાદી wc કમાન્ડને આપવામાં આવે છે, જે આપેલ શણ (ઉપયોગકર્તાનું નામ)ની ગણતરી કરે છે. અંતે, ગણવામાં આવેલા શબ્દોની સંખ્યાનો cnt ચલમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ અંતિમ કમાન્ડ જરૂરી પરિણામને સ્ક્રીન પર દર્શાવે છે.

નિર્ણય કેવાનાં કર્યો (Decision Making Tasks)

ધારો કે, એડમિનિસ્ટ્રેટરને એક ડિરેક્ટરી બનાવવી છે, તો તે માટે તે mkdir કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકે છે, પરંતુ આ માટે જો સ્કિપ્ટનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો તેમાં યોગ્ય સંદેશા પણ દર્શાવી શકાય છે. હવે આપણે એક એવી સ્કિપ્ટ બનાવીએ, જે એડમિનિસ્ટ્રેટરને એક ડિરેક્ટરી બનાવવામાં મદદરૂપ બને.

```
#Script 12: Script to create a directory with appropriate message.

echo -n "Enter directory name: "
read mydir
if [ -d $mydir -o -f $mydir ]
then
    echo "A File or Directory with the name $mydir already exists".
    exit 0
fi
mkdir $mydir
echo "Directory with name $mydir created successfully."
```

સ્કિપ્ટને script12.sh નામ આપી સેવ કરો. આ સ્કિપ્ટમાં આપણે if-then-fi બંધારણનો ઉપયોગ કર્યો છે તે જુઓ. આ બંધારણ દ્વારા શેલસ્કિપ્ટમાં નિર્ણય સંબંધી કાર્યો કરી શકાય છે. લિનક્સમાં if વિધાન આપેલ શરતની નિર્ગમ સ્થિતિ (Exit status) સાથે સંબંધિત છે કમાન્ડનો અમલ સફળતાપૂર્વક અમલ કરવામાં આવ્યો હોય, તો Exit statusની કિમત 0 હશે, નહીં તો તેની કિમત 1 થશે. આકૃતિ 8.4માં સ્કિપ્ટનું પરિણામ દર્શાવ્યું છે.

```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sh script12.sh
Enter directory name: subject
A File or Directory with the name subject already exists.
administrator@ubuntu:~$ sh script12.sh
Enter directory name: script_dir
Directory with name script_dir created successfully.
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.4 : સ્કિપ્ટ-12નું પરિણામ

આકૃતિ 8.4ના પરિણામને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. પહેલા ડિસ્સામાં ડિરેક્ટરી પહેલેથી હ્યાત હોવાનો આપણને સંદેશ મળે છે. જ્યારે બીજા ડિસ્સામાં આપવામાં આવેલ નામની ડિરેક્ટરી બનાવવામાં આવે છે. ઉપરની સ્ક્રિપ્ટમાં જોઈ શકાય છે કે શરતને ચોરસ કૌંસમાં આવરીને લખવામાં આવી છે. અહીં ઉઘડતા ચોરસ કૌંસ પછી અને પૂરા થતા ચોરસ કૌંસ પહેલાં એક જગ્યા રાખવી જરૂરી છે. જો આપવામાં આવેલી શરતનું પરિણામ હકારાત્મક (true) આવશે તો જ then પછી આવેલાં વિધાનોનો અમલ કરવામાં આવશે. if વિધાનના અંતને fi વિધાન દ્વારા દર્શાવવામાં આવે છે. અહીં એ નોંધ લેવી પણ જરૂરી છે કે then કી-વર્ડને if વિધાનની નીચેની લીટીમાં ટાઈપ કરવું જરૂરી છે, અન્યથા ભૂલનો સંદેશ દર્શાવવામાં આવશે. સ્ક્રિપ્ટમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા -d, -f અને -o વિકલ્પ વિશે આ પ્રકરણમાં આગળ ચર્ચા કરવામાં આવશે.

લિનક્સમાં શેલસ્ક્રિપ્ટની રૂચના કરતી વખતે નિર્ણય માટે નીચેનાં ચાર વિધાનોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે :

if-then-fi

if-then-else-fi

if-then-elif-then-else-fi

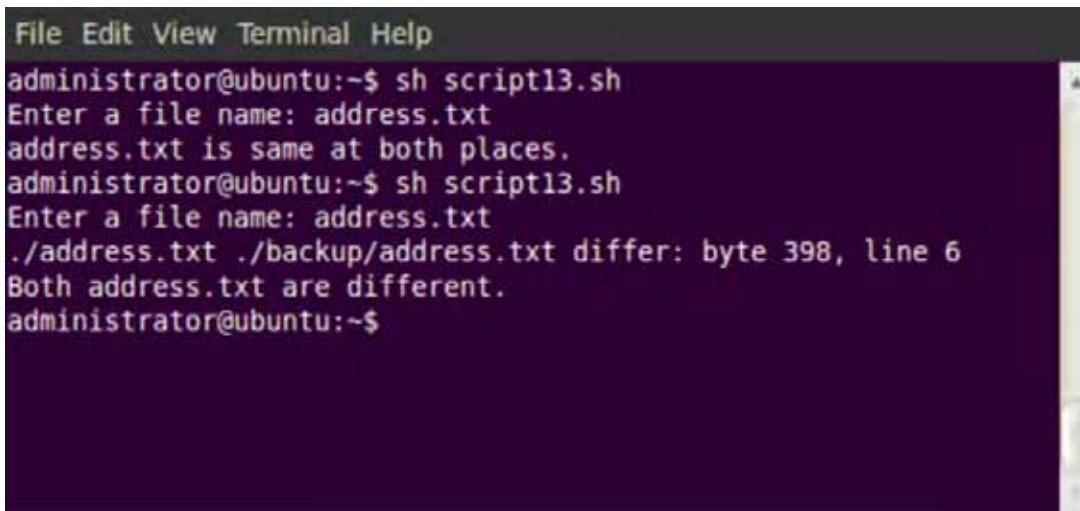
case-esae

ફાઈલની નકલ કરી (બેંક-અપ માટે) તેનો અન્ય ડિરેક્ટરીમાં સંગ્રહ કરવો એ ધણી સામાન્ય કિયા છે. આ સમયે બત્રે ફાઈલો એક સમાન છે કે નહીં તે બાબતે ઉપયોગકર્તાના મનમાં ધારીવાર દ્વિધા પ્રવર્ત્ત છે. આપણે આવી ફાઈલોને સરખાવવા માટેની સ્ક્રિપ્ટ લખીએ. આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવામાં આવે, ત્યારે cmp કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી બત્રે ફાઈલોને સરખાવવામાં આવશે. cmp કમાન્ડ પરિણામને આધારે યોગ્ય સંદેશ દર્શાવવામાં આવશે.

#Script 13: Script to compare files.

```
echo -n "Enter a file name: "
read fname
if cmp ./fname ./backup/$fname
then
    echo "$fname is same at both places."
else
    echo "Both $fname are different."
fi
```

સ્ક્રિપ્ટને *script13.sh* નામ આપી સેવ કરો. અહીં સૌપ્રથમ આપણે ઉપયોગકર્તા પાસેથી ફાઈલનું નામ સ્વીકારીએ છીએ. સ્ક્રિપ્ટની સરળતા ખાતર ડિરેક્ટરીના સંબંધિત (relative) પાથનો ઉપયોગ કરેલો છે. તમે તેને સંપૂર્ણ (absolute) પાથમાં રૂપાંતરિત કરી શકો છો. આપણે અહીં ધારણા કરી છે કે બંને સ્થાને રહેલ ફાઈલનાં નામ સમાન છે. આકૃતિ 8.5 સ્ક્રિપ્ટનું પરિણામ દર્શાવે છે.


```
File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sh script13.sh
Enter a file name: address.txt
address.txt is same at both places.
administrator@ubuntu:~$ sh script13.sh
Enter a file name: address.txt
./address.txt ./backup/address.txt differ: byte 398, line 6
Both address.txt are different.
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.5 : સ્ક્રિપ્ટ-13નું પરિણામ

અહીં સ્ક્રિપ્ટનો અમલ બે વખત કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ અમલ વખતે બસે ફાઈલની વિગતો સમાન હોવાને કારણે ફાઈલો સરખી હોવાનો સંદેશ જોઈ શકાય છે. બીજી વખતમાં અમલના પહેલાં વર્તમાન ડિરેક્ટરીની ફાઈલનું લખાણ બદલવામાં આવ્યું છે, જેથી આપણાને ફાઈલો સમાન ન હોવાનો સંદેશ દર્શાવવામાં આવે છે.

આ પહેલાના પ્રકરણમાં આપણે લોગ-ઇન થયેલા ઉપયોગકર્તાનું સ્વાગત કરતી એક નાની સ્ક્રિપ્ટ લખી હતી. હવે તેને સુધારીએ, જેથી તે સ્ક્રિપ્ટ ઉપયોગકર્તાના લોગ-ઇન સમય અનુસાર Good morning, Good Afternoon કે Good Evening સંદેશ દર્શાવશે.

```
#Script 14: Script to display welcome message to the user.

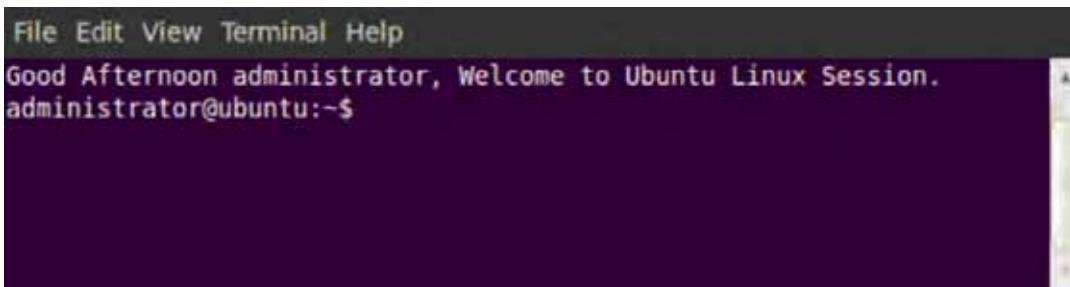
clear

hour=`date +"%H"`

username=`who am i | cut -d " " -f 1`

if [ $hour -ge 0 -a $hour -lt 12 ]
then
    echo "Good Morning $username, Welcome to Ubuntu Linux Session."
elif [ $hour -ge 12 -a $hour -lt 18 ]
then
    echo "Good Afternoon $username, Welcome to Ubuntu Linux Session."
else
    echo "Good Evening $username, Welcome to Ubuntu Linux Session."
fi
```

આકૃતિ 8.6માં આ સ્ક્રિપ્ટનું પરિણામ દર્શાવ્યું છે. સ્ક્રિપ્ટનું પરિણામ ઉપયોગકર્તાના લોગ-ઇન સમય પ્રમાણે બદલાતું રહેશે.

આકૃતિ 8.6 : સ્ક્રિપ્ટ-14નું પરિણામ

test કમાન્ડ (The test command)

આ if વિધાનનો વિવિધ સ્વરૂપોમાં ઉપયોગ શક્ય છે. આ પહેલાંની સ્ક્રિપ્ટમાં આવેલા ચોરસ કોંસના સ્થાને ઉપયોગમાં લઈ શકાય તે માટે લિનક્સ test કમાન્ડની સુવિધા આપે છે. હવે આપણે ઉપયોગકર્તાએ આપેલ માહિનામાં નિશ્ચિત સંખ્યામાં ફાઈલ બનાવી છે કે નહીં તે તપાસી આપતી સ્ક્રિપ્ટ બનાવી તેમાં આ કમાન્ડનો ઉપયોગ કરીએ.

```
#Script 15: Script to see whether user has created more than specified files in a month.
```

```
clear

cnt='ls -l | grep -c [-]"$1"'

echo -n "Enter number of files: "

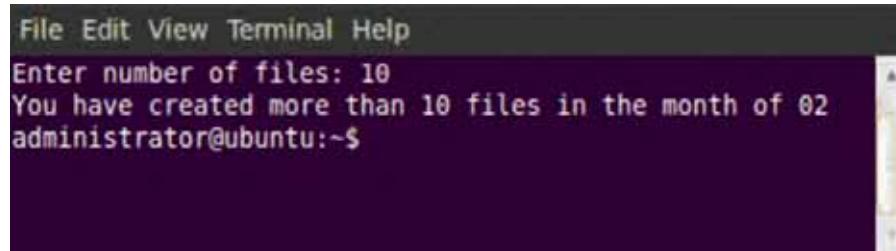
read nfile

if test $cnt -gt $myfile
then
    echo "You have created more than $myfile files in the month of $1"
else
    echo "You have not created more than $myfile files in the month of $1"
fi
```

આ સ્ક્રિપ્ટને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. અહીં આપણે *cnt* નામનો એક ચલ વ્યાખ્યાયિત કર્યો છે. આપેલ મહિનામાં બનાવવામાં આવેલી તમામ ફાઈલોની સંખ્યા આ ચલમાં સંગ્રહવામાં આવે છે. ફાઈલની સંખ્યા ગણવા માટે *ls* અને *grep* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. *ls -l* કમાન્ડની મદદથી ફાઈલ અને ડિરેક્ટરીની વિગતો દર્શાવી શકાય છે. તેનું પરિણામ ત્યાર પછી *grep* કમાન્ડને આપી *[-]"\$1"* શબ્દસમૂહ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. મહિનાની કિમત બે અંકોની હોય છે અને તે કમાન્ડલાઈન આર્ગ્યુમેન્ટ દ્વારા મેળવી *\$1*માં સંગ્રહવામાં આવે છે. સરખામણી થયેલ ફાઈલોની સંખ્યાને *myfile* નામના એક ચલમાં સંગ્રહવામાં આવી છે. શરતમાં આપવામાં આવેલ *-gt* વિકલ્પ ‘થી વધુ’ (greater than) સરખામણી દર્શાવે છે. અહીં આપણે *cnt*ની કિમત *myfile*થી વધુ છે કે નહીં તે ચકાસીએ છીએ. *cnt*ની કિમત *myfile*ની કિમત કરતાં વધુ હોય તો “You have created more than \$myfile files in the month of \$1”, સંદેશ દર્શાવવામાં આવે છે. જો *\$myfile* અને *\$1* યોગ્ય કિમતો સાથે બદલવામાં ન આવે, તો “You have not created more than \$myfile files in the month of \$1” સંદેશ દર્શાવવામાં આવશે.

કમાન્ડ પ્રોમ્પ્ટ પર નીચેનો કમાન્ડ આપવામાં આવે ત્યારે મળતું પરિણામ આકૃતિ 8.7માં દર્શાવ્યું છે.

\$sh script15.sh 02


```
File Edit View Terminal Help
Enter number of files: 10
You have created more than 10 files in the month of 02
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.7 : સ્ક્રિપ્ટ-15નું પરિણામ

if વિધાન આંકડાકીય વિગતો, અક્ષરોની હારમાળા (strings) અને ફાઈલ સાથે કાર્ય કરી શકે છે. આ ચકાસણીઓને અનુકૂળ આંકડાકીય ચકાસણી, સ્ટ્રિંગ-ચકાસણી અને ફાઈલ-ચકાસણીના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આપણે અત્યાર સુધી બનાવેલ સ્ક્રિપ્ટમાં -d, -f, -o, -a, -ge, -lt અને -gt જેવા વિકલ્પનો ઉપયોગ કર્યો. આ તમામ વિકલ્પો જુદા-જુદા પ્રકારની શરતો સરખાવવા માટેની સુવિધા આપે છે.

સંબંધિત પ્રક્રિયકો (Relational Operators)

આંકડાકીય ચકાસણીઓ કરવા માટે રિલેશનલ ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. -ge, -lt અને -gt ઓપરેટરો રિલેશનલ ઓપરેટર છે. આ ઓપરેટરનો ઉપયોગ બે આંકડાકીય ઓપરેન્ટની સરખામણી માટે કરવામાં આવે છે. શેલસ્ક્રિપ્ટમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય તે માટેના તમામ રિલેશનલ ઓપરેટરની યાદી તેના ઉપયોગ સાથે કોષ્ટક 8.2માં આપેલી છે.

ઓપરેટર	ઉપયોગ
-gt	-થી વધુ (greater than)
-lt	-થી ઓછું (less than)
-ge	-થી વધુ અથવા બરાબર (greater than or equal to)
-le	-થી ઓછું અથવા બરાબર (less than or equal to)
-ne	-સમાન નહીં (not equal to)
-eq	-સમાન (equal to)

કોષ્ટક 8.2 : રિલેશનલ ઓપરેટર

તાર્કિક પ્રક્રિયકો (Logical Operators)

ચોક્કસ અને યોગ્ય નિર્ણયો લેવા માટે ઉપયોગકર્તાને ઘણીવાર એકથી વધુ શરતોનું સંયોજન કરવું પડે છે. શરતોને સંયોજિત કરવા લોજિકલ ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. કોષ્ટક 8.3માં લોજિકલ ઓપરેટરની યાદી તેના ઉપયોગ સાથે દર્શાવી છે.

ऑपरेटर	उपयोग	संयोजित करवामां आवनार न्यूनतम शरतो	परिणाम
-a	AND	बे	बने शरत साची होय तो જ True, નહીં તो False
-o	OR	बे	કોઈ પણ એક શરત સાचી હોય તો True, બને શરતો ખોટી હોય તો જ False
!	NOT	એક	True પરિણામને False અને False શરતને Trueમાં રૂપાંતરિત કરવા

કોષ્ટક 8.3 : લોજિકલ ઑપરેટર

ફાઈલ પ્રક્રિયકો (File Operators)

ફાઈલ કે ડિરેક્ટરીની સ્થિતિ (status) તપાસવા માટે પણ if વિધાનનો ઉપયોગ શક્ય છે. રીવેશનલ ઑપરેટરની જેમ ફાઈલની સ્થિતિ તપાસવા ફાઈલ-ઓપરેટર ઉપલબ્ધ છે. આ ઓપરેટરનો ઉપયોગ if વિધાન સાથે શરતના સ્વરૂપમાં કરવામાં આવે છે. ફાઈલ-ઓપરેટરોનો ઉપયોગ કરી જાડી શકાય છે કે આપેલ નામ માત્ર સામાન્ય ફાઈલ છે કે ડિરેક્ટરી છે ફાઈલને આપવામાં આવેલ મંજૂરી (permissions) અંગેની માહિતી મેળવવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે કોષ્ટક 8.4માં આ વિકલ્પોની યાદી દર્શાવી છે.

તપાસેલી શરત	પરિણામ
-s name	આપેલ નામ ધરાવતી ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હોય અને તેનું કદ શૂન્યથી વધુ હોય.
-f name	આપેલ નામ ધરાવતી ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હોય અને તે ડિરેક્ટરી ન હોય.
-d name	આપેલ નામ ધરાવતી ડિરેક્ટરી અસ્તિત્વમાં હોય.
-r name	આપેલ નામ ધરાવતી ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હોય અને ઉપયોગકર્તા read મંજૂરી ધરાવતો હોય.
-w name	આપેલ નામ ધરાવતી ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હોય અને ઉપયોગકર્તા write મંજૂરી ધરાવતો હોય.
-x name	આપેલ નામ ધરાવતી ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હોય અને ઉપયોગકર્તા execute મંજૂરી ધરાવતો હોય.

કોષ્ટક 8.4 : ફાઈલ-ચકાસણીની શરતો

ઓડમિનિસ્ટ્રેટરને ઘણીવાર આપેલ ફાઈલનું કદ શૂન્ય છે કે નહીં તે જાણવાની જરૂર પડે છે. ત્યાર પણ જો ફાઈલનું કદ શૂન્ય હોય તો તે ફાઈલને દૂર કરવા જેવાં જાળવણી (maintenance)નાં કાર્યો કરી શકે છે. આ ઉપરાંત તે જાણવા માગે છે કે ફાઈલને write મંજૂરી આપવામાં આવી છે કે નહીં. એક રિક્પટ બનાવીએ જે ઓડમિનિસ્ટ્રેટરને ફાઈલનું કદ તપાસી તેને આપવામાં આવેલ મંજૂરી વિશે માહિતી દર્શાવે.

```

#Script 16: Script to check file size.

echo -n "Enter a file name: "
read fname

if [ -s $fname -a -w $fname ]
then
    echo $fname has size greater than 0 and user has write permission on it.
else
    echo $fname has size 0 or user does not have write permission on it.
fi

```

ફાઈલને *script16.sh* નામ આપી સેવ કરો. અહીં **if [-s \$fname -a -w \$fname]** એકથી વધુ શરત દર્શાવે છે. જો બસે શરતોનું પરિણામ હકારાત્મક મળશે તો જ જ વિધાનનો અમલ કરવામાં આવશે. if વિધાનના અમલ સમયે મળી શકે તે શક્ય પરિણામોની યાદી કોષ્ટક 8.5માં દર્શાવી છે અને આકૃતિ 8.8 સ્ક્રિપ્ટનાં જુદા-જુદાં પરિણામ દર્શાવે છે.

-s \$fname	કરણ	-w \$fname	કરણ	if [-s \$fname -a -w \$fname]
False	ફાઈલનું કદ = 0 અથવા ફાઈલ અસ્તિત્વમાં નથી	False	Write મંજૂરીનો અભાવ	False
False	ફાઈલનું કદ = 0 અથવા ફાઈલ અસ્તિત્વમાં નથી	True	Write મંજૂરી આપેલી છે.	False
True	ફાઈલનું કદ > 0	False	Write મંજૂરીનો અભાવ	False
True	ફાઈલનું કદ > 0	True	Write મંજૂરી આપેલી છે.	True

કોષ્ટક 8.5 : if [-s \$fname -a -w \$fname] નું પરિણામ

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sh script16.sh
Enter a file name: script5.sh
script5.sh has size 0 or user does not have write permission on it.
administrator@ubuntu:~$ sh script16.sh
Enter a file name: script10.sh
script10.sh has size greater than 0 and user has write permission on it.
administrator@ubuntu:~$ 

```

આકૃતિ 8.8 : સ્ક્રિપ્ટ-16નું પરિણામ

અત્યાર સુધીમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ if-then-fi અને if-then-else-fi વિધાનો આપેલ શરતોને મર્યાદિત સંખ્યામાં ચકાસી શકે છે. જો ઉપયોગકર્તા એકથી વધુ શરતોને ચકાસવા ઈચ્છતો હોય, તો આ વિધાનો વધુ મદદરૂપ થઈ શકતાં નથી, આવા કિર્સામાં if-then-elif-then-else-fi અથવા case વિધાનનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

હવે આપણે એક એવી સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ જે ગ્રાણ ફાઈલો ઉપયોગકર્તા તરફથી અને તેમાંથી મહત્તમ કદ ધરાવતી ફાઈલ દર્શાવશે.

#Script 17: Script to find the file with the maximum size.

```
clear
echo -n "Enter name of first file: "
read fname1
echo -n "Enter name of second file: "
read fname2
echo -n "Enter name of third file: "
read fname3
fsize1=`wc -c $fname1 | cut -d " " -f 1`
fsize2=`wc -c $fname2 | cut -d " " -f 1`
fsize3=`wc -c $fname3 | cut -d " " -f 1`
echo Size of $fname1 = $fsize1
echo Size of $fname2 = $fsize2
echo Size of $fname3 = $fsize3
if [ $fsize1 -eq $fsize2 -a $fsize1 -eq $fsize3 ]
then
    echo "All files have same size"
elif [ $fsize1 -gt $fsize2 -a $fsize1 -gt $fsize3 ]
then
    echo "$fname1 has maximum size."
elif [ $fsize2 -gt $fsize1 -a $fsize2 -gt $fsize3 ]
then
    echo "$fname2 has maximum size."
else
    echo "$fname3 has maximum size."
fi
```

સ્ક્રિપ્ટને *script17.sh* નામ આપી સેવ કરો. clear કમાન્ડ પણીનાં છ વિધાનો દ્વારા ઉપયોગકર્તા પાસેથી ફાઈલનાં નામ મેળવવામાં આવે છે. ત્યારપણીનાં ગ્રાણ વિધાન દ્વારા ફાઈલનાં કદ શોધવામાં આવે છે, જે પણીથી ઉપયોગકર્તા સમક્ષ દર્શાવવામાં આવે છે. અંતમાં if વિધાનની મદદથી મહત્વમાં કદ ધરાવતી ફાઈલ શોધવામાં આવે છે. આકૃતિ 8.9 સ્ક્રિપ્ટનું પરિણામ દર્શાવે છે.

```

File Edit View Terminal Help
Enter name of first file: script7.sh
Enter name of second file: script8.sh
Enter name of third file: script9.sh
Size of script7.sh = 179
Size of script8.sh = 194
Size of script9.sh = 215
script9.sh has maximum size.
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.9 : સ્ક્રિપ્ટ-17નું પરિણામ

case વિધાન (The case statement)

સરખામણીઓની સંખ્યા વધે ત્યારે if-then-elif-then-else-fi વિધાન કંઠણું બની જાય છે. એકાધિક શરતો તપાસવા માટેનો અન્ય વિકલ્પ case વિધાન છે. હવે આપણે એક એવી સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ, જે ઉપયોગકર્તા પાસેથી પસંદગી મેળવી તે મુજબ વિવિધ પ્રકારની ફાઈલ-પ્રક્રિયાઓ અમલમાં મૂકે.

```

# Script 18: Script to perform various file and directory operations.

echo "1 - Display Current Dir "
echo "2 - Make Dir "
echo "3 - Copy a file "
echo "4 - Rename a file "
echo "5 - Delete a file "
echo "0 - Exit "

echo -n "Enter your choice [0-5] : "
read choice

case $choice in
  1)
    echo $PWD
    ;;
  
```

2)

```
echo -n "Enter name of the directory to be created: "
read dname
if [ -d $dname ]
then
    echo "Directory with the name $dname already exists."
    exit 0
else
    mkdir $dname
    echo "Directory $dname created successfully."
fi
;;

```

3)

```
echo -n "Enter source file name : "
read sfile
echo -n "Enter destination file name : "
read dfile
cp -u $sfile $dfile
;;

```

4)

```
echo -n "Enter old file name : "
read oldf
echo -n "Enter new file name : "
read newf
mv $oldf $newf
;;

```

5)

```
echo -n "Enter file name to delete : "
read fname
rm $fname
;;

```

```

0)
    exit 0
    ;;
*)
    echo "Incorrect choice exiting script."
esac

```

સ્ક્રિપ્ટને *script18.sh* નામ આપી સેવ કરો. અહીં દરેક પ્રક્રિયા માટે જુદા-જુદા વિભાગ લખવામાં આવ્યા છે. જ્યારે ઉપયોગકર્તા 0 થી 5 વચ્ચેની કોઈ આંકડાકીય કિમત ઉમેરે છે, ત્યારે તેનો *choice* નામના ચલમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. *case* વિધાન *choice* ચલમાં આવેલ કિમતને વાંચે છે અને પૂરા થતા કૌંસની પહેલાં આવેલ જે કિમત સાથે સરખામણી મળે તે વિભાગમાં નિયંત્રણ લઈ જાય છે. બે અર્ધવિરામની નિશાની (;) ન આવે ત્યાં સુધી આ વિભાગનાં તમામ વિધાનોનો અમલ કરવામાં આવે છે. બે અર્ધવિરામની નિશાની આવ્યા બાદ નિયંત્રણને *case* વિધાનના અંત પછીની લીટી પર લઈ જવામાં આવે છે. *case* વિધાનનો અંત દર્શાવવા *esac* કી-વર્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. શેષ *case* વિધાનના અંત પછી લખવામાં આવેલાં વિધાનોનું અમલીકરણ ત્યાર પછી શરૂ કરે છે. જો ઉપયોગકર્તા એવી કિમત ઉમેરે કે જે કોઈ પણ કેસની કિમત સાથે સરખાવી ન શકાય, ત્યારે ફૂદી (*) સ્વરૂપે કિમત આપવામાં આવેલી હોય તે વિભાગમાં નિયંત્રણને ખસેડવામાં આવે છે. જો આ વિભાગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે ઉપયોગકર્તાને સ્ક્રિપ્ટમાંથી બહાર નીકળવાની કે યોગ્ય સંદેશ દર્શાવી વધારાની કોઈ કિયા કરવાની સુવિધા આપે છે. સ્ક્રિપ્ટ-18નાં જુદાં-જુદાં પરિણામ આકૃતિ 8.10માં દર્શાવ્યાં છે.

```

File Edit View Terminal Help
administrator@ubuntu:~$ sh script18.sh
1 - Display Current Dir
2 - Make Dir
3 - Copy a file
4 - Rename a file
5 - Delete a file
0 - Exit
Enter your choice [0-5] : 1
/home/administrator
administrator@ubuntu:~$ sh script18.sh
1 - Display Current Dir
2 - Make Dir
3 - Copy a file
4 - Rename a file
5 - Delete a file
0 - Exit
Enter your choice [0-5] : 2
Enter name of the directory to be created: LinuxScript
Directory with the name LinuxScript already exists.
administrator@ubuntu:~$

```

આકૃતિ 8.10 : સ્ક્રિપ્ટ-18નું પરિણામ

case વિધાનની વાક્યરચના (syntax) નીચે આપેલી છે :

```
case variable_name in
    value1)
        Command1
        Command 2
        ....
        ;;
    value 2)
        Command 1
        Command 2
        ....
        ;;
        *)
    Command 1
    Command 2
    ....
    ;;
esac
```

case વિધાનની વાક્યરચના

નોંધ :

case વિધાનમાં પસંદગી માટે કિમત તરીકે આંકડાકીય, અક્ષર પ્રકારની કે સ્ટ્રિંગ સ્વરૂપે આપી શકાય છે. સ્ટ્રિંગ કિમતોને case વિધાનમાં એક અવતરણાયિધન (' ') માં આવરીને લખવી જરૂરી છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો આપણે case વિધાનમાં કિમત તરીકે abc સ્ટ્રિંગ સ્વીકારવા માંગતા હોઈએ, તો તેને 'abc' સ્વરૂપે લખવી જોઈએ.

પુનરાવર્તન કરવું (Handling Repetition)

ઓફિનિસ્ટ્રેટરના સામાન્ય કાર્યોમાં ડિસ્કની જગ્યાની સાચવાળીનો પણ સમાવેશ થાય છે. હવે આપણે એક સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ, જે શૂન્ય કદ ધરાવતી ફાઈલો શોધીને તેને દૂર કરવા માટે ઓફિનિસ્ટ્રેટરને મદદરૂપ બને. આ માટેની સ્ક્રિપ્ટ નીચે આપેલી છે :

```
#Script 19: Script to delete zero sized files.

echo -n "Enter directory name : "
read dname
if [ ! -d $dname ]
then
    echo Directory $dname does not exist.
```

```

else
ctr=0
for i in `find "$dname/" -type f -size 0c`
do
rm $i
echo File $i" : deleted"
ctr=`expr $ctr + 1`
done
if [ $ctr -gt 0 ]
then
echo "$ctr zero sized files have been deleted."
else
echo "No zero sized files present in directory."
fi
fi

```

આ સ્ક્રિપ્ટમાં `for i in `find "$dname/" -type f -size 0c`` વિધાનનો ઉપયોગ કર્યો છે, તે ધ્યાનમાં લો. આ વિધાનની મદદથી કેટલીક ડિયાઓ વારંવાર કરી શકાય છે. આકૃતિ 8.11 સ્ક્રિપ્ટ-19નું પરિણામ દર્શાવે છે.

```

File Edit View Terminal Help
Enter directory name : LinuxScript
File LinuxScript/test : deleted
File LinuxScript/test1 : deleted
File LinuxScript/test2 : deleted
3 zero sized files have been deleted.
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.11 : સ્ક્રિપ્ટ-19નું પરિણામ

આ પ્રકારનાં કાર્યો કરવા માટેની સ્ક્રિપ્ટ લખતી વખતે કેટલીક ડિયાઓ અનેક વાર કરવાની જરૂર પડે છે. એકસરખા કમાન્ડ અનેક વખત પુનરાવર્તિત કરવાની પ્રક્રિયાને 'લૂપિંગ' (looping) કહે છે. પુનરાવર્તિત કાર્યો કરવા માટે લિનક્સમાં `for`, `while` અને `until` એમ ત્રણ કી-વર્ડ પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે.

સ્ક્રિપ્ટ-19માં `for` વિધાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. `for` લૂપ તેના વિધાનમાં કિમતોની યાદી ઉમેરવાની છૂટ આપે છે. યાદીમાં આવેલ દરેક કિમત માટે લૂપનો અમલ કરવામાં આવે છે. `for` વિધાનની સામાન્ય વાક્યરચના નીચે દર્શાવી છે :

```

for control-variable in value1, value2, value3.....
do
    command 1
    command 2
    command 3
done

```

For વાક્યરચના

ફાઈલનો બેક-અપ લેવાની પ્રક્રિયા પણ એડમિનિસ્ટ્રેટર દ્વારા પાર પાડવામાં આવતી અન્ય એક સામાન્ય પ્રવૃત્તિ છે. ધારો કે એડમિનિસ્ટ્રેટરને નિશ્ચિત પ્રકારની ફાઈલનો બેક-અપ લેવાની જરૂર પડે છે. આ ડિસ્સામાં એક-એક ફાઈલનો બેકઅપ લેવાનું કાર્ય યોગ્ય નહોં ગણાય. અન્ય સ્થળ પર જે-તે ફાઈલની નકલ કરવાથી પણ સંગ્રહક જગ્યાનો વ્યય થશે. આ ડિસ્સામાં એડમિનિસ્ટ્રેટર એવી સ્કિપ્ટનો ઉપયોગ કરી શકે જે સૌ પ્રથમ ફાઈલ જ્યાં આવેલી હોય તે સ્થળે એક ફોલ્ડરની રૂચના કરશે. ત્યાર પછી જે ફાઈલનો બેક-અપ લેવાનો હોય તેની તે ફોલ્ડરમાં નકલ કરવામાં આવશે. ડિરેક્ટરીને ત્યાર પછી સંકુચિત (compressed) કરવામાં આવશે અને અંતમાં નવા સ્થળને ખસેડવામાં આવશે. નીચે આપવામાં આવેલી સ્કિપ્ટ આ પ્રક્રિયા પાર પાડશે.

#Script 20: Script to backup and compress desired files from current location.

```

clear
dat=`date +"%d_%m_%Y"`
bdir=backup_$dat
if [ ! -d $bdir ]
then
mkdir $bdir
else
echo "Directory with name $bdir already exist."
exit 0
fi
echo -n "Enter the extension of the files to backup: "
read fextn
ctr=0
for i in `ls -1 *.$fextn`
do
cp $i ./${bdir}
ctr=`expr $ctr + 1`
done

```

```

if [ $ctr -gt 0 ]
then
tar -czf $bdir.tar $bdir
cd $bdir
rm -r *.*
cd ..
rmdir $bdir
echo "All files with extension .$fextn stored in $bdir.tar"
else
rmdir $bdir
echo "No files with the extension found."
fi

```

સ્ક્રિપ્ટને *script20.sh* નામથી સેવ કરો. હવે સ્ક્રિપ્ટનું કાર્ય સમજાએ. શરૂઆતમાં *dat* અને *bdir* નામના બે ચલ વ્યાખ્યિત કરવામાં આવ્યા છે. આપેલ સ્વરૂપમાં વર્તમાન તારીખનો સંગ્રહ કરવા માટે *dat* ચલનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો વર્તમાન તારીખ 21 ફેબ્રુઆરી, 2013 હોય, તો *dat* ચલમાં 21_02_2013 વિગતનો સંગ્રહ કરવામાં આવશે. ત્યાર પછી *bdir* ચલમાં *backup_21_02_2013* ડિમત ઉમેરવામાં આવશે. ત્યાર પછી આ રિરેક્ટરી અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે ચકાસવામાં આવશે. જો રિરેક્ટરી અસ્તિત્વમાં નહીં હોય, તો તેની રૂચના કરવામાં આવશે, નહીં તો ‘રિરેક્ટરી પહેલેથી અસ્તિત્વમાં છે’ તે પ્રકારનો સંદેશ દર્શાવી સ્ક્રિપ્ટ પૂર્ણ કરવામાં આવશે. જો રિરેક્ટરી બનાવવામાં આવે તો ઉપયોગકર્તાને ફાઈલનું અનુલંબન (extension) ઉમેરવાનું કહેવામાં આવશે. સ્ક્રિપ્ટ ત્યાર બાદ આ પ્રકારની ફાઈલોની વર્તમાન રિરેક્ટરીમાં શોધ ચલાવશે અને જો ફાઈલ મળશે તો તેની નકલ બેક-અપ રિરેક્ટરીમાં કરવામાં આવશે. તમામ ફાઈલની નકલ થઈ ગયા પછી *tar* કમાન્ડની મદદથી બેક-અપ રિરેક્ટરીનું સંક્રિયન (compression) કરવામાં આવશે. આ પ્રક્રિયા માટે *tar -czf \$bdir.tar \$bdir* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અહીં આપણે *backup_currentdate.tar* નામની ફાઈલ બનાવી છે. ત્યારપછી બેક-અપ રિરેક્ટરી ખાલી કરી દૂર કરવામાં આવશે. જો આપેલ અનુલંબન ધરાવતી એકપણ ફાઈલ શોધી ન શકાય, તો યોગ્ય સંદેશ દર્શાવવામાં આવશે. હવે પછી ઓડમિનિસ્ટ્રેટર ઈઞ્ચશે, તો આ સંક્રિયિત ફાઈલને અન્ય અપેક્ષિત જગ્યાએ ખસેડી શકશે. સંક્રિયિત ફાઈલનું વિસ્તરણ (uncompression) કરવા માટે *tar -xvf filename* કમાન્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય.

પુનરાવર્તન માટે while વિધાન (Repetition : while statement)

લૂપિંગ માટે *while* વિધાનનો ઉપયોગ પણ થઈ શકે છે. જ્યાં સુધી ‘એક્સ્પ્રેશન’ સ્વરૂપે આપવામાં આવેલી શરત સાચી કરે, ત્યાં સુધી *do* અને *done* કી-વર્ક વચ્ચે આવેલાં તમામ વિધાનોનું પુનરાવર્તન કરવાનું કાર્ય *while* વિધાન કરે છે. હવે આપણે એક એવી સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ જે ઓડમિનિસ્ટ્રેટરને રિરેક્ટરીમાંથી ચોક્કસ સંખ્યામાં ફાઈલોને દૂર કરવામાં મદદરૂપ બને.

```
#Script 21: Script to delete specified number of files from a directory.
```

```
clear
```

```
echo -n "Enter the name of directory from where you want to delete: "
```

```

read dname
if [ -d $dname ]
then
cd $dname
echo -n "Enter the number of files you want to delete: "
read fdel
ctr=1
while [ $ctr -le $fdel ]
do
    echo -n "Enter the name of the file to be deleted: "
    read fname
    if [ -f $fname ]
        then
            rm $fname
            echo "$fname deleted successfully."
        else
            echo "File with name $fname not found."
        fi
        ctr=`expr $ctr + 1`
    done
else
echo "Directory $dname does not exist."
fi
cd ..

```

સ્ક્રિપ્ટને *script21.sh* નામ આપી સેવ કરો. આ સ્ક્રિપ્ટનું કાર્ય સમજુઓ. શરૂઆતમાં ઉપયોગકર્તાને એક ડિરેક્ટરીનું નામ પસંદ કરવાનું કહેવામાં આવશે. આ કિમત *dname* નામના ચલમાં ઉમેરાશે. ત્યાર પછી તે ડિરેક્ટરી અસ્થિત્વમાં છે કે નહીં, તેની ચકાસજી કરવામાં આવશે. જો ડિરેક્ટરીનું અસ્થિત્વ હશે, તો તેને વર્તમાન ડિરેક્ટરી બનાવી ઉપયોગકર્તા પાસેથી દૂર કરવામાં આવનાર કુલ ફાઈલોની સંખ્યા માંગવામાં આવશે. ત્યાર પછી ફાઈલને શોધવા માટે while લૂપ શરૂ કરવામાં આવશે. જો ફાઈલ મળશે તો તેને દૂર કરવામાં આવશે, નહીં તો ‘ફાઈલ મળેલ નથી’ તેવો સંકેશ દર્શાવવામાં આવશે. જ્યાં સુધી કેવી કિમત *ctr* ચલની કિમત ઉપયોગકર્તાએ આપેલ કિમત કરતાં ઓછી અથવા બરાબર હોય, ત્યાં સુધી આ લૂપનો અમલ થતો રહેશે. એક વાર પ્રક્રિયા પૂર્ણ થયે પિતૃડિરેક્ટરીમાં પાછા ફરવામાં આવશે. while લૂપની વાક્યરચના નીચે દર્શાવેલ છે :

```

while [ test_condition ]
do
    command or set of commands
done

```

while લૂપની વાક્યરચના

પુનરાવર્તન માટે until વિધાન (Repetition: until statement)

કાર્યોના પુનરાવર્તિત અમલ માટે એક અન્ય વિધાન - *until*નો ઉપયોગ પણ કરી શકાય છે. *until* લૂપ એ while લૂપની જેમ જ કાર્ય કરતું બંધારણ છે, પરંતુ તે વિધાનોના અમલનું કાર્ય ત્યાં સુધી પુનરાવર્તિત કરે છે, જ્યાં સુધી આપેલ શરત ખોટી (false) હોય. જ્યારે શરત સાચી (true) હોય, ત્યાં સુધી વિધાનોનો અમલ કરવાનું કાર્ય while લૂપનું છે.

નિર્ણાયક વિધાનો અને લૂપિંગ બંધારણનો ઉપયોગ કરી શેલસ્ક્રિપ્ટ કેવી રીતે લખી શકાય છે, તે આપણે જોયું. ઉપર ચર્ચા કરી તેવાં કેટલાંક બંધારણોનો ઉપયોગ કરી સ્ક્રિપ્ટ 22 લખવામાં આવી છે. તેમાં વર્તમાન ડિરેક્ટરીમાં આવેલ ફાઈલની યાદી દર્શાવવા માટે, પાસવર્ડ બદલવા માટે, વર્તમાન તારીખ અને સમય દર્શાવવા માટે અને ફાઈલમાંથી શાઢ શોધવા માટે until લૂપનો ઉપયોગ કરી એક મેનુ-આધારિત સ્ક્રિપ્ટ લખવામાં આવી છે.

#Script 22: Script to perform operations till user decides to exit.

```

choice=y
until [ $choice = n ]
do
clear
echo "....."
echo "      Choose an option from menu given below      "
echo "....."
echo "a: List of files and directories in a current directory."
echo "b: Display current working directory"
echo "c: Display current date and time"
echo "d: Searching a word from file"
echo "e: Exit"
echo "  "
echo "....."
echo -n "Enter your choice [a-e]: "
read ch
case $ch in
a)

```

```

ls -l
;;
b)
echo "You are working in `pwd`"
;;
c)
echo "Current date and time is `date`"
;;
d)
echo -n "Enter the word to be searched: "
read word
echo -n "Enter the file name from which the word is to be searched: "
read file
if [ -f $file ]
then
grep $word $file
else
echo -n "File with name $file does not exist."
fi
;;
e)
exit
;;
*)
echo "Incorrect choice, try again.."
;;
esac
echo -n "Do you want to continue? : "
read choice
done

```

સ્ક્રિપ્ટને *script22.sh* નામ આપી સેવ કરો. જ્યારે આ સ્ક્રિપ્ટનો અમલ કરવામાં આવશે, ત્યારે ઉપયોગકર્તા સમક્ષ એક મેનુ પ્રદર્શિત કરી પસંદગીની માંગણી કરવામાં આવશે. પસંદગી અનુસાર case વિધાનની પ્રક્રિયાનો અમલ કરવામાં આવશે. દર વખતે જુદી-જુદી પસંદગીઓ દ્વારા મળતું પરિણામ જુઓ. સ્ક્રિપ્ટનો વારંવાર અમલ કરવામાં આવે છે. પરંતુ જો ઉપયોગકર્તા *e* વિકલ્પ પસંદ કરે, તો caseના exit વિધાનનો અમલ કરવામાં આવે છે અથવા “Do you want to continue?” પ્રશ્નના ઉત્તર સ્વરૂપે *n* આપવામાં આવે, તો સ્ક્રિપ્ટનો અમલ અટકાવવામાં આવે છે. સ્ક્રિપ્ટ-22નું પરિણામ આકૃતિ 8.12માં દર્શાવ્યું છે.

```

File Edit View Terminal Help

Choose an option from menu given below

a: List of files and directories in a current directory.
b: Display current working directory
c: Display current date and time
d: Searching a word from file
e: Exit

Enter your choice: [a-e] c
Current date and time is is Fri Feb 22 14:36:21 EST 2013
Do you want to continue? : n
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.12 : સ્ક્રિપ્ટ-22નું પરિણામ

સ્ક્રિપ્ટમાં વિષેય (Functions in script)

લિનક્સ શેલસ્ક્રિપ્ટમાં ‘વિષેયો’ (functions)-ની રચના કરવા માટેની પણ સુવિધા ઉપલબ્ધ છે. શેલસ્ક્રિપ્ટમાં આવેલ નાના વિભાગ (subscripts) ને ફંક્શન કહે છે. સ્ક્રિપ્ટને વધુ વિભાગીય (modular) બનાવવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ફંક્શનની મદદથી સ્ક્રિપ્ટની વાચનક્ષમતા સુધારી શકાય છે. શેલસ્ક્રિપ્ટમાં આવેલ ફંક્શન કોઈ ડિમત પરત કરતા નથી, પરંતુ ‘સ્ટેટ્સ કોડ’ (status code) પરત કરે છે. હવે એક એલી સ્ક્રિપ્ટ બનાવીએ, જે ઉપયોગકર્તાને વર્તમાન તારીખમાં બનાવવામાં આવેલ કુલ ફાઈલોની સંખ્યા ગાણવામાં તે કોઈ ફાઈલ છેલે ક્યારે સુધારવામાં આવી છે, તે જાણવામાં મદદરૂપ બને.

#Script 23: Script to show use of function.

```

file_today(){
    cur_date='date +'%Y-%m-%d'
    cnt=`ls -1 tr | grep "$cur_date" | wc -l
    echo "Current date is : "$cur_date
    echo "No. of files created today : "$cnt
}
```

```

modified_today()
if [ -f "$1" ]
then
stat -c %y "$1"
else
echo """$1" does not exist"
fi
}
choice=y
until [ $choice = n ]
do
clear
echo "....."
echo "      Choose an option from menu given below      "
echo "....."
echo "a: List of files created today."
echo "b: Display last file modification date."
echo "c: Exit"
echo "  "
echo "....."
echo -n "Enter your choice [a-c]: "
read ch
case $ch in
a)
file_today
;;
b)
echo -n "Enter a file name: "
read fname
modified_today $fname
;;

```

```

c)
exit
;;
*)
echo "Incorrect choice, try again.."
;;
esac
echo -n "Do you want to continue? : "
read choice
done

```

સ્ક્રિપ્ટને *script23.sh* નામ આપી સેવ કરો. સ્ક્રિપ્ટ 23માં *file_today()* અને *modified_today()* નામનાં બે ફંક્શનનો ઉપયોગ કર્યો છે તેની નોંધ લો. ચલના નામની પાછળ આવતા કૌંસ () તે ફંક્શન હોવાનો નિર્દેશ કરે છે. જ્યારે ઉપયોગકર્તા *a* પસંદ કરે છે, ત્યારે *file_today()* ફંક્શનને બોલાવી (call કરી) અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. જેમાં વર્તમાન તારીખમાં બનાવવામાં આવેલ ફાઈલની સંખ્યા શોધવા માટેનો કોડ લખવામાં આવ્યો છે. આ જ રીતે ઉપયોગકર્તા *b* પસંદ કરે તો તેને ફાઈલનું નામ પૂછવામાં આવે છે. આ નામ પછી *modified_today()* ફંક્શનને આપવામાં આવશે, જેના દ્વારા ફાઈલનું અસ્તિત્વ તપાસવામાં આવશે. જો ફાઈલ અસ્તિત્વમાં હશે, તો તેને છેલ્લે સુધારવામાં આવી હોય તે તારીખ દર્શાવવામાં આવશે, અન્યથા યોગ્ય સંદેશ દર્શાવવામાં આવશે. આકૃતિ 8.13માં સ્ક્રિપ્ટ 23નું પરિણામ દર્શાવ્યું છે.

```

File Edit View Terminal Help
.....
Choose an option from menu given below
.....
a: List of files created today.
b: Display last file modification date.
c: Exit

.....
Enter your choice [a-c]: a
Current date is : 2013-02-22
No. of files created today : 12
Do you want to continue? : n
administrator@ubuntu:~$
```

આકૃતિ 8.13 : સ્ક્રિપ્ટ-23નું પરિણામ

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે સિસ્ટમના વહીવટ (એડમિનિસ્ટ્રેશન) માટે શેલસ્ક્રિપ્ટનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તે શીખ્યા. શેલસ્ક્રિપ્ટમાં નિર્ણાયક વિધાનો અને લૂપિંગ બંધારણોનાં ઉપયોગ વિશે માહિતી મેળવી. ફંક્શનની મદદથી શેલ સ્ક્રિપ્ટ કેવી રીતે લખી શકાય એ પણ આપણે જોયું. આમ, શેલસ્ક્રિપ્ટ દ્વારા અનેક આંતરપ્રસ્થાપિત (inbuilt) કમાન્ડનું સંયોજન કરી શકાય છે અને શેલસ્ક્રિપ્ટ કોઈ ઉચ્ચસ્તરીય ભાષાની સમકક્ષતા પૂરી પાડે છે.

स्वाध्याय

- યોગ્ય ઉદાહરણનો ઉપયોગ કરી શરતી અમલીકરણને શેલ સ્કિપ્ટ સંબંધે સમજાવો.
 - શેલસ્કિપ્ટના case વિધાનને તેમાં ઉપયોગમાં લઈ શકતી ભાત (pattern)ની યાદી સાથે સમજાવો.
 - While લૂપ વિશે સમજાવો.
 - Until લૂપ વિશે સમજાવો.

૫. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

 - (1) ફાઈલને અમલ કરવા માટેની (execute) મંજૂરી આપવા માટે નીચેનામાંથી ક્યા કમાન્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?

(a) grep	(b) chmod
(c) ls	(d) x
 - (2) case વિધાનમાં નિયંત્રણના પ્રવાહને અવરોધવા નીચેનામાંથી કઈ નિશાનીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?

(a) **	(b) ;;
(c) ++	(d) >>
 - (3) case વિધાનનો અંત દર્શાવતો કી-વર્ડ ક્યો છે ?

(a) end-case	(b) end case
(c) esac	(d) stop-case
 - (4) શરત સાચી (true) હોય, ત્યાં સુધી વિધાનોનો અમલ કરતું લૂપ ક્યું છે ?

(a) while	(b) until
(c) for	(d) case
 - (5) વિધાનમાં કિમતોની યાદી ઉમેરવાની સુવિધા નીચેનામાંથી ક્યા લૂપ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે ?

(a) while	(b) until
(c) for	(d) if
 - (6) case વિધાનમાં ક્યો અક્ષર પૂર્વનિર્ધારિત caseનો નિર્દશ કરે છે ?

(a) *	(b) +
(c) d	(d) આપેલમાંથી એક પણ નહીં.
 - (7) આપેલ ફાઈલ ‘રીડ-ઓન્લી’ (read only) છે કે નહીં તે તપાસવા માટે નીચેનામાંથી ક્યું વિધાન સાચું છે ?

(a) test -read filename	(b) check -read filename
(c) test -r filename	(d) check -r filename
 - (8) if વિધાનનો અંત દર્શાવવા શેલસ્કિપ્ટમાં નીચેનામાંથી શેનો ઉપયોગ થાય છે ?

(a) end-if	(b) fi
(c) } (બંધ થતો છગડિયો કોંસ)	(d) તેને કોઈ અંતવિધાન નથી.
 - (9) લિનક્સમાં નીચેનામાંથી ક્યો ઓપરેટર ‘થી ઓછું’ (less than) દર્શાવે છે ?

(a) <	(b) lessthan
(c) lt	(d) -lt
 - (10) if વિધાનમાં શરત માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા ચોરસ કોંસના સ્થાને નીચેનામાંથી શેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે ?

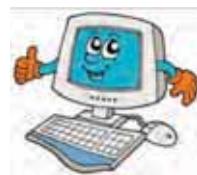
(a) છગડિયા કોંસ	(b) test કમાન્ડ
(c) check કમાન્ડ	(d) એક પણ નહીં

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

નીચેનાં કાર્યો કરવા માટેની શેલસ્ક્રિપ્ટ બનાવો.

- (a) ઉપયોગકર્તા પાસેથી બે ફાઈલનાં નામ મેળવો. સ્ક્રિપ્ટ દ્વારા તપાસો કે બને ફાઈલની વિગતો સમાન છે કે નહીં. જો બને ફાઈલની વિગતો સરખી હોય તો બીજી ફાઈલને દૂર કરો.
- (b) કમાન્ડલાઇન આર્થુમેન્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા પાથમાં આપેલ દરેક સબડિરેક્ટરીમાં આવેલ તમામ ઘટકોની સંખ્યા ગણી દર્શાવો.
- (c) ડિરેક્ટરીમાં આવેલ 1000 બાઈટથી વધુ કદ ધરાવતી તમામ ફાઈલના નામની યાદી તેના કદ સાથે દર્શાવો. (ડિરેક્ટરનું નામ શેલસ્ક્રિપ્ટને આર્થુમેન્ટ સ્વરૂપે આપવામાં આવશે.)
- (d) ફાઈલનું નામ બદલવા માટેની સ્ક્રિપ્ટ લખો.
- (e) ઉપયોગકર્તાની જરૂરિયાત મુજબ ફાઈલના તમામ લખાણને કેપિટલ કે સ્મોલ અક્ષરોમાં ફેરવો.
- (f) સિસ્ટમમાં ઉપલબ્ધ શેલનાં નામ શોધો અને વર્તમાન શેલનું નામ દર્શાવો.
- (g) વર્તમાન ડિરેક્ટરીમાં આવેલ ન્યૂનતમ કદ ધરાવતી ફાઈલ શોધો.

ઇલ્જિટલ ટેક્નોલોજીના આગમન અને ફેલાવા સાથે વર્તમાન સ્થિતિમાં લગભગ તમામ માહિતીનો સંગ્રહ અને સંચાલન ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપે થાય છે. નાની અને મધ્યમ સંસ્થાઓનાં રોજિંદા વ્યવહારોને ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમ તરીકે ઓળખાતી સિસ્ટમમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમમાં વપરાશકર્તાઓની વૃદ્ધિ ઘડી જડપે વધી રહી છે. ઉપયોગકર્તા પોતે ગમે તે જગ્યાએ હોય અને ટેટાનો સંગ્રહ પણ કોઈ જગ્યાએ કર્યો હોય રહ્તાં ટેટા પાછો મેળવવામાં ઘડી સાનુક્કળતાની અપેક્ષા ઉપયોગકર્તા રાખે છે. સંસ્થાઓ વૈશ્વિક બનવા માટે ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમ હાલમાં સંસ્થાના વ્યવહારોનો સંગ્રહ અને જાળવણી પૂર્તી મર્યાદિત રહેતી નથી કે જે સંસ્થાના રજિસ્ટર્સ/ફાઈલ્સની જાળવણીને બદલે સમજવામાં આવતી હતી. સર્વાન્ને આરક્ષણ પદ્ધતિ, ઔનલાઈન બેન્કિંગ, ઔનલાઈન ટેક્સની ચુકવણી અને સ્ટોક-ટ્રેડિંગ સિસ્ટમ એવી સિસ્ટમનાં ઉદાહરણો છે, જેમાં એક જ સમયે એકસાથે કરોડો ઉપયોગકર્તા તેનો ઉપયોગ કરે છે. આજે ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમનો ઉપયોગ અનિવાર્ય બની ગયો છે. આપણે દરેક વ્યક્તિ સીધી કે આડકતરી રીતે એક અથવા બીજી ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરીને તેના વપરાશકર્તાની ભૂમિકા બજીવીએ છીએ. ડોક્ટર્સ, એન્જિનિયર્સ, શોપિંગ સ્ટોરના માલિકો, બ્રોકિંગ એજન્ટો, કેળવણીકારો અને વિદ્યાર્થીઓ વગેરેમાંથી કોઈ પણ તેમાંથી બાકાત રહ્યા નથી. આજે નિર્ણયો લેવામાં ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમ એક મજબૂત મદદરૂપ સાધન બની રહ્યું છે. કોઈ પણ શક્ય શ્રેષ્ઠ નિર્ણય લેવા માટે દરેક વ્યક્તિને સમયસર સાથી, નિશ્ચિત અને સંબંધિત માહિતીની જરૂરત રહે છે. અહીં એ સ્પષ્ટ છે કે કોઈ પણ સચોટ નિર્ણયનો આધાર આપણી પાસે ઉપલબ્ધ માહિતીની ચોક્સાઈ ઉપર છે. ઈન્ફર્મેશન એ આઉટપુટ છે, જે કાચા (રો) ટેટા ઉપર પ્રક્રિયા કરીને પેદા કરવામાં આવે છે. આથી, ચાલો આપણે પહેલાં બે અગત્યના શબ્દો ટેટા અને ઈન્ફર્મેશનને સમજીએ.

ટેટા અને ઈન્ફર્મેશન (Data and Information)

ઘણા સમયે ટેટા અને ઈન્ફર્મેશન શબ્દોનો ઉપયોગ અદ્વાબદ્લી કરીને કરવામાં આવે છે. આથી બજે શબ્દોનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજવો જરૂરી બને છે. ચાલો, આપણે પહેલાં તેની શક્ય વ્યાખ્યા દ્વારા ટેટા અને ઈન્ફર્મેશન શબ્દોને સમજીએ.

“દરેક પ્રકારની હકીકત, આંકડાઓ અને વ્યક્તિઓ વિષેની વિગત, જગ્યાઓ, વસ્તુઓ અથવા પ્રસંગોને ટેટા કહેવામાં આવે છે.” ટેટા જુદા-જુદા કોઈ પણ સ્વરૂપમાં હોઈ શકે. તે મૌખિક, લેખિત, કમ્પ્યુટરીકરણ કરેલા અથવા કમ્પ્યુટરીકરણ ન કરેલા પણ હોઈ શકે. ટેટા તેના મૂળ સ્વરૂપમાં ખાસ ઉપયોગી હોતા નથી. ટેટા ઉપર કોઈ યોગ્ય પ્રક્રિયા કરી તેને ઉપયોગી અને અર્થપૂર્ણ ઈન્ફર્મેશનના સ્વરૂપમાં પેદા કરી શકાય. નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં ટેટાની અગત્યતા સમજીને અનેક સંસ્થાઓ તેને ધૂંધાની એક અગત્યની સંપત્તિ માને છે.

બીજી બાજુ ઈન્ફર્મેશનને વ્યાખ્યાયિત એ રીતે કરી શકાય કે ‘‘ટેટા ઉપર પ્રક્રિયા કરીને મેળવેલું જરૂરી પરિણામ’’. આનો અર્થ એ થાય કે ઈન્ફર્મેશન બીજું કંઈ નથી પણ પ્રક્રિયા કરેલાં ટેટા છે. ઈન્ફર્મેશન આપણને ઉપયોગી છે, કારણકે તે નિર્ણય લેવા માટેનો પાયો બનાવે છે. સાચી અને સંબંધિત ઈન્ફર્મેશનના આધારે સમયસર લીધેલા નિર્ણય આપણને ખૂબ ફાયદાકારક હોઈ શકે. બીજી બાજુ અધૂરી કે ખોટી ઈન્ફર્મેશનના આધારે લીધેલા નિર્ણય ધંધાને ખરાબ અસર પણ કરી શકે.

ચાલો, આપણે ઉદાહરણ દ્વારા ટેટા અને ઈન્ફર્મેશનના ખ્યાલને સ્પષ્ટ રીતે સમજીએ. ધારોકે તમે અને તમારી સ્કૂલની ટીમ સ્કૂલના દરેક વિદ્યાર્થીને જન્મદિવસે શુભેચ્છા મોકલવાનો નિર્ણય લે છે. આ વિચારના અમલ માટે તમારે દરેક વિદ્યાર્થીની જન્મતારીખ ભેગી કરેલી જન્મતારીખો ટેટાનું કામ આપે છે. જો આજે 10મી સાટેભર હોય, તો આ તારીખે જે છોકરા કે છોકરીની જન્મતારીખ હોય તેનાં નામ તમે શોધશો. તમારી યાદીમાં નામનો સેટ ઈન્ફર્મેશન તરીકે કામ આપશો.

ટેટાબેઝ અને ટેટામોડેલ (Database and Data Model)

આપણે ટેટા અને ઈન્ફર્મેશન બાબત અહીં શીખ્યા પછી ચાલો આપણે ટેટાબેઝ તરફ નજર કરીએ. આપણે બધા આપણા રોજિંદા જિંદગીમાં એક અથવા વધારે પ્રકારના ટેટાબેઝનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. આપણે આપણા મિત્રો અને સંબંધીઓનાં

ફોનનંબર અને સરનામાં ધરાવતી ડાયરી ધરે રાખીએ છીએ. એ જ પ્રકારે સ્કૂલમાં દાખલ કરેલા બધા વિદ્યાર્થીઓની માહિતી તમારી સ્કૂલમાં રાખતા હશો. દરેક વિદ્યાર્થીનો સ્કૂલમાં હાજરી બાબત રેકૉર્ડ સ્કૂલ વડે જાળવવામાં આવતો હશે. ભારત સરકાર આધાર પ્રોજેક્ટમાં દરેક નાગરિકને એક અજોડ ઓળખનંબર આપી રહી છે. આ રીતે દરેક વ્યક્તિની માહિતી સાચવવામાં આવે છે. પાસપોર્ટ ઓફિસ ઈસ્યુ કરેલા પાસપોર્ટની માહિતી જાળવે છે. ડોક્ટર્સ દરેક દર્દીઓનો મેડિકલ ઈતિહાસ જાળવે છે. રેલવેખાતું દરેક મુસાફરની વિગત જાળવે છે. આ બધાં રેકૉર્ડનાં ઉદાહરણો છે.

ટેટાબેઝની એક સામાન્ય વ્યાખ્યા પ્રમાણે “ટેટાબેઝ એ એકબીજા સાથે સંબંધિત સુચિવસ્થિત રીતે સંગૃહીત ટેટા-આઈટમ્સનો જુથ્થો છે.” આપણે ઉપર ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે આપણે ટેટાનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, તેથી તેનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. તેથી આપણી ટેટાબેઝની વ્યાખ્યામાં ‘સંબંધિત’ અને ‘સુચિવસ્થિત’ શબ્દો અત્યેત મહત્વપૂર્ણ છે. તમે ટેટાના સંગ્રહને તમારા રૂમમાં વસ્તુઓને વ્યવસ્થિત ગોઠવવા સાથે સરખાવી શકો છો. તમે તમારાં માતા-પિતા અને શિક્ષકો તરફથી તમારો સામાન એક યોગ્ય અને પૂર્વનિર્ધારિત જગ્યાએ રાખવા બાબત સૂચનો મેળવતાં હશો. તમે સ્કૂલબોંગ, સ્ટેશનરી અને બુક્સ વગેરે માટે પણ જગ્યા નક્કી કરતાં હશો. તમે બુક્શેલ્ફના વિવિધ બંડ/ભાગને નામ પણ આપતા હશો. ઉદાહરણ તરીકે વિજ્ઞાન, સામાન્ય જ્ઞાન વગેરે. જો તમારા પિતા માનવશરીર ઉપર કોઈ એક બુક બેટ આપે, તો તમે તેને વિજ્ઞાન વિભાગમાં રાખવાનું નક્કી કરો છો. આથી આગામી સમયમાં જ્યારે તમે તે બુક વાંચવા ઈચ્છો છો ત્યારે એ બુક શોધવી તમારા માટે ખૂબ જ સરળ બની જાય છે. વસ્તુઓની તર્કસંગત (લોજિકલ) ગોઠવણી આપણે જ્યારે કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય ત્યારે તે શોધવાના કાર્યને હંમેશાં સરળ બનાવે છે.

તમારી બુક્સની જેમ કબાટમાં કપડાની તર્કસંગત ગોઠવણી પણ જરૂરી છે. જોકે તમે અહીં નોંધ કરી હશે કે બુક્શેલ્ફ અને ગોઠવણી સામાન્ય રીતે અલગ-અલગ રીતે હોઈ શકે છે. ધરેણાં અને રેસોડાનાં વાસણોનો સંગ્રહ કરવાનું નિયત સ્થળ અલગ માળખું ધરાવે છે. ઉપરનાં ઉદાહરણો દર્શાવે છે કે જે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાનો હોય, તેનો આધાર રાખીને અભેરાઈઓના માળખાની ર્યાના કરવી જોઈએ.

ઉપર ઉદાહરણો આયાં છે, એ રીતે ટેટાબેઝ ચોક્કસ નિયમો અનુસાર તૈયાર કરવામાં આવે છે. ટેટાબેઝનું અંતર્ગત માળખું ટેટામોટેલ તરીકે ઓળખાય છે. ટેટામોટેલ એ ટેટાનો સંગ્રહ અને પુન:પ્રાપ્તિની રીત દર્શાવે છે. હાયરારક્ઝિલ ટેટામોટેલ, નેટવર્ક ટેટામોટેલ અને રીલેશનલ ટેટામોટેલ જેવા વિવિધ પ્રકારનાં ટેટામોટેલ ઉપલબ્ધ છે. અહીં આપણે આ અભ્યાસક્રમમાં રીલેશનલ મોડેલની ચર્ચા કરીશું. બજારમાં અનેક વિવિધ ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ ઉપલબ્ધ છે, જે ઉપર જણાવેલા ટેટામોટેલમાંથી એક ઉપર આધારિત હોય છે. ચાલો, હવે આપણે ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ શું છે તે સમજીએ.

ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (Database Management Systems)

કમ્પ્યુટરિકરણ કરેલા ટેટાબેઝ સાથે કામ કરવા માટે આપણે સૌપ્રથમ ટેટાબેઝને વ્યાખ્યાપિત કરવો પડે છે. ત્યારે પછી ટેટાબેઝની ર્યાના કરવી પડે છે. જોકે ટેટાબેઝ તૈયાર કરવો એ જ માત્ર કાર્ય નથી. ટેટાબેઝમાં આજ સુધીની તાજી માહિતી તૈયાર રાખવા માટે નીચે જણાવેલી મૂળભૂત પ્રક્રિયાઓ શક્ય એટલી સરળતાથી નિયમિતપણે કરવામાં આવે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે :

- જ્યારે કોઈ વ્યવહાર (ટ્રાન્ઝેક્શન) થાય, ત્યારે ટેટાબેઝમાં તે ઉમેરવામાં આવે.
- જ્યારે કોઈ પણ સુધારા ધ્યાનમાં આવે, ત્યારે ટેટાબેઝમાં તે ઓડિટ કરવામાં આવે.
- જો કંઈ પણ બિનજરૂરી માહિતી ટેટાબેઝમાં હોય, તો તે દૂર કરવામાં આવે.
- યોગ્ય રીતે ટેટાબેઝનું આયોજન કરવામાં આવે.
- વપરાશકર્તાની જરૂરિયાત પ્રમાણે ટેટાની પુન:પ્રાપ્તિ કરવામાં આવે.
- ટેટાબેઝમાં રહેલા ટેટાની સુરક્ષા સચવાઈ રહે.
- ટેટાબેઝના બેક-અપની જાળવણી કરવામાં આવે.
- એક જ સમયે અનેક વપરાશકર્તાને ટેટાબેઝ વાપરવાની મંજૂરી આપે.
- બહુવિધ ભાષાઓમાં ટેટાનો સંગ્રહ કરવાની મંજૂરી આપે.
- બહુવિધ સ્થળોએ ટેટાનો સંગ્રહ કરવાની મંજૂરી આપે.

ટેટાબેઝના નિયંત્રણ સંબંધિત બધી ક્રિયાઓ ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ તરીકે ઓળખાય છે. સ્વાભાવિક છે કે આ પ્રકારના ખાસ કામ માટે વિશિષ્ટ પ્રકારના સોફ્ટવેરની જરૂર પડે. આવાં સોફ્ટવેરને ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (DBMS) તરીકે ઓળખવામાં

આવે છે. DBMSને તેટાનો કાર્યક્રમ સંગ્રહ, જગતવણી અને પુનઃપ્રાપ્તિ માટે બનાવેલી સિસ્ટમ તરીકે વાખ્યાયિત કરી શકાય. ટૂંકમાં, DBMS એવું સોફ્ટવેર છે, જે તેટાબેઝને વ્યવહારું અને વધારે ઉપયોગી બનાવે છે. આજની દુનિયામાં તેટાબેઝ પોતે નિરથી છે જો તેમાંની માહિતી પાછી મેળવવા માટે તેની સાથે કોઈ DBMS સંકળાયેલ ન હોય. ઓરેક્લ (Oracle), ઇન્ગ્રેસ (Ingress), ડીબી2 (DB2), એસક્યુઅલ સર્વર (SQL Server), માયએસક્યુઅલ (MySQL), એમએસ એક્સેસ (MS Access), બેઝ (Base) વગેરે બજારમાં ઉપલબ્ધ કેટલાંક લોકપ્રિય DBMS સોફ્ટવેરનાં નામો છે. આ પુસ્તકમાં આપણે બેઝ (Base) તેટાબેઝ કે જે ઓપન ઓફિસ બેઝ તરીકે ઓળખાય છે, તેની ચર્ચા કરીશું. હવે પછી આપણે ફક્ત બેઝ શાબ્દથી તેને ઓળખાયશું. આપણે તેટા, ઇન્ફર્મેશન, તેટાબેઝ અને તેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ શાબ્દાવલિથી પરિચિત છીએ, આથી ચાલો, આપણે હવે બેઝ (Base)થી પરિચિત થવા આગળ વધીએ કે જે ઓપન ઓફિસ સ્યૂટનો એક ભાગ ઓપનસોર્સ તેટાબેઝ છે. બેઝ રિલેશનલ તેટામોડેલ આધારિત છે.

બેઝનો પરિચય (Introduction to Base)

બેઝ રિલેશનલ મોડેલ આધારિત હોવાથી રિલેશનલ તેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (RDBMS) છે. આપણે અગાઉ ચર્ચા કરી ગયા તે પ્રમાણે ઇન્ફર્મેશનને સરળતાથી અને કાર્યક્રમ રીતે મેળવવા માટે અને તેનાં સંચાલનમાં તેની ગોઠવણી કયા પ્રકારે કરી છે, તેની ઊંડી અસર થઈ શકે છે. કદાચ સરળ પરંતુ વૈવિધ્યતાસભર ઇન્ફર્મેશનની ગોઠવણી એ ટેબલ (table)ના સ્વરૂપમાં તેનો સંગ્રહ છે. રિલેશનલ મોડેલ આ વિચાર ઉપર કેન્દ્રિત છે : દ્વિપરિમાણીય કોષ્ટકોમાં તેટાની ગોઠવણી કે જેને “રિલેશન્સ” (relations) કહેવામાં આવે છે. ઇ.એફ. કોડ (E.F. Codd) દ્વારા ડિઝાઇન કરેલું રિલેશનલ મોડેલ ગણિતની સેટ થિયરી ઉપર આધારિત છે. જે તેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (DBMS) રિલેશનલ મોડેલ ઉપર આધારિત હોય છે તે RDBMS તરીકે ઓળખાય છે. રિલેશનલ મોડેલ સૌથી સફળ તેટામોડેલ છે. રિલેશનલ મોડેલની સફળતા પાછળનું એક કારણ તેની સરળતા છે. તેમાં તેટાનો સંબંધ સમજવો અને તેના ઉપર કાર્ય કરવું ઘણું સરળ છે.

બેઝ એ સંબંધિત તેટા-ઓફ્ઝેક્ટ્સનો સંગ્રહ છે, જે ટેબલ (Tables), કવેરીઝ (Queries), રિપોર્ટ્સ (Reports) અને એપ્લિકેશન મોડ્યુલ્સ (Application Modules)થી ઓળખાય છે. ચાલો, આપણે ઓફ્ઝેક્ટ કરી રીતે બેઝમાં બનાવી શકાય તે બાબત ટૂંકમાં જાણીએ. આ બધા જ ઓફ્ઝેક્ટ્સની ઊંડાણપૂર્વક ચર્ચા આગળનાં પ્રકરણોમાં કરી છે.

ટેબલ (Table) : બેઝ એક RDBMS હોવાથી તેટાબેઝમાં તેટાનો સંગ્રહ કરવા માટે ટેબલ એક મૂળભૂત એકમ છે. ટેબલની રૂચના સંભ અને હાર (કોલમ અને રો)ના સ્વરૂપે કરવામાં આવે છે. ટેબલમાં કઈ-કઈ ઇન્ફર્મેશનનો સંગ્રહ કરવો અને સંભમાં શીર્ષકો (કોલમ ટાઇટલ્સ) શું રાખવા તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેટાબેઝ ડિઝાઇનરે સૌપ્રથમ તેટાબેઝની એન્ટિટીઝ (entities) નક્કી કરવી પડશે (એટલે કે તેટાબેઝમાં કઈ-કઈ માહિતીનો સમાવેશ કરવો છે). એન્ટિટી (entity) એ વાસ્તવિક દુનિયાનાં ઓફ્ઝેક્ટ (object) છે, જેના વિશેની માહિતી તેટાબેઝમાં સંગ્રહ કરવાની છે. ઉદાહરણ તરીકે, કર્મચારીની હાજરી માટેની સિસ્ટમના તેટાબેઝની ડિઝાઇન તૈયાર કરતાં સમયે આપણા મગજમાં સૌપ્રથમ એન્ટિટી આવે તે છે કર્મચારી. તેટાબેઝમાં દરેક કર્મચારીની વિગતનો સંગ્રહ કરવો પડે. આ વિગત હારનાં સ્વરૂપમાં સંગ્રહ થાય છે. દરેક એન્ટિટી સામાન્ય રીતે કેટલાક એટ્રીબ્યુટ હોઈ શકે. એન્ટિટીનાં એટ્રીબ્યુટે સંબન્ધના સ્વરૂપે રાખવામાં આવે છે. રિલેશનલ મોડલમાં તેટા જેવી રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે અને ટેબલના વિવિધ ભાગોને કયાં પદોથી ઓળખવામાં આવે છે તે આકૃતિ 9.1માં દર્શાવ્યું છે.

Fields								
Record	First Name	Last Name	Address	City	Birthdate	Joining Date	Contact Number	Designation
	Anya	Gangele	15-Shub bungalows, SG Road	Ahmedabad	12-10-1978	15-1-2012	99988870	Relationship Manager
	Robina	Arora	A-4, Sukh Shanti Appartment	Surendranagar	15-6-1970	10-10-2001	98707651	Receptionist
	Akhil	Jain	106, Nirvan nagar	Surat	1-9-1950	1-1-2001	99675901	Sales Person
	Majid	Khan	Gala Street	Ahmedabad	4-6-1983	4-5-2007	81167453	Sales Person

આકૃતિ 9.1 : કર્મચારી માટેનું ટેબલ

આકૃતિ 9.1માં જોઈ શકાય છે કે ઓન્ટિટીનાં એટ્રીબ્યુટને ફિલ્ડ (fields) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આમ, કર્મચારી (Employee) ટેબલમાં First Name, Last Name, Address, City, Birthdate, Joining Date, Contact Number અને Designation ફિલ્ડ છે. આ બધાં ફિલ્ડનો સમૂહ એક રેકૉર્ડ બનાવે છે. આ રીતે << ‘Anya’, ‘Gangele’, ‘15-Shub bungalows, SG Road’, ‘Ahmedabad’, ‘12-10-1978’, ‘99988870’, ‘15-1-2012’, ‘Relationship Manager’>> એક રેકૉર્ડ (record) છે.

ફોર્મ્સ (Forms) : આપણાને ટેબલમાં નવા રેકૉર્ડ ઉમેરવાની, પ્રવર્તમાન રેકૉર્ડમાં ફેરફાર કરવાની અને ટેબલમાં ઉપલબ્ધ રેકૉર્ડ જોવાની જરૂર પડે. ફોર્મ એ એક ઑજેક્ટ છે, જે ટેબલમાં તેઠા દાખલ (અન્ટર) કરવાની અને ટેબલમાં રહેલા તેઠામાં સુધારા-વધારા (ઓડિટિંગ) અથવા કાઢી નાખવા (ડિલીટ કરવા)ની સગવડ આપે છે. તેમાં ફોર્મટ, સ્ટાઇલ અને રેઝિયો બટન, લિસ્ટ બોક્સ્સ્સ જેવાં વિજેટ્સ (widgets)નો સમાવેશ થાય છે, જે તેઠા સાથે ટેબલની સરળતાથી અને વ્યવસ્થિત રીતે રચના કરવાની સગવડ પૂરી પાડે છે.

ક્વેરીઝ (Queries) : કોઈ તેઠાબેઝ પર્યાવરણમાં પૂછવામાં આવેલો પ્રશ્ન ક્વેરી (Query) તરીકે ઓળખાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, વર્તમાન વર્ષના જુલાઈ માસમાં કેટલા એન્ટ્રોઇડ આધારિત મોબાઈલ ફોન વેચાયા ? આ ક્વેરી તેઠાબેઝનાં વિવિધ ટેબલમાંથી કેટલાક તેઠા પ્રદર્શિત કરશે.

રિપોર્ટ્સ (Reports) : બેઝમાં ક્વેરીનું આઉટપુટ હાર અને સ્તંભના સ્વરૂપમાં પ્રદર્શિત થાય છે. આપણે અગાઉ ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે જરૂરી ઈન્ફર્મેશન મેળવવા માટે ઉપલબ્ધ તેઠાને પ્રોસેસ કરવામાં આવે છે અને ઈન્ફર્મેશન સ્વરૂપે આઉટપુટ પેદા કરવામાં આવે છે. દેખીતી રીતે, ઉપયોગકર્તા વધુ ઔપચારિક અને આકર્ષક આઉટપુટની અપેક્ષા રાખે છે. બેઝ અસરકારક વ્યાવસાયિક રિપોર્ટ (અહેવાલ) તૈયાર કરવાની સવતલ ધરાવે છે. વપરાશકર્તાની જરૂરિયાત મુજબ એક સંગૃહિત અને વાચનીય સ્વરૂપમાં કરેલી ઈન્ફર્મેશનની રજૂઆત રિપોર્ટ તરીકે ઓળખાય છે. બેઝમાં અનેક વિવિધ જટિલ રિપોર્ટ્સ તૈયાર કરી શકાય છે, જેનો ઉપયોગ સંસ્થાઓનાં મેનેજમેન્ટને નિર્ણય લેવામાં મદદ કરી શકે.

વિનિયોગ માટે નમૂનાનો તેઠાબેઝ તૈયાર કરવો (Creating a Sample Database for an Application)

આપણે બેઝ શીખવાની સમગ્ર સફર દરમિયાન એક કાલ્યનિક ‘મોર્ડર ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોર’ માટે એક નાના વિનિયોગની રચના કરવા તરફ આગળ વધીશું. આ સ્ટોર મોબાઈલ્સ, ડેમેરા, હેન્ટીક્રેસ, લોપટોસ, નોટબુક્સ, આઈપેદ્સ, સ્માર્ટફોન્સ અને તેને સંબંધિત એસેસરીઝ જેવાં ઉપકરણો વેચે છે. આ ઉત્પાદનો વિવિધ સપ્લાયર્સ પાસેથી મેળવવામાં આવે છે. સ્ટોરને બૌતિક તેમજ વેબશોપ છે. આથી, ગ્રાહકો જાતે સ્ટોરમાં આવીને વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે અથવા ઓનલાઈન ઓર્ડર નોંધાવી શકે છે. સંભવતિ ગ્રાહકમાંથી ફેરવવા માટે વેચાણ કરનાર વ્યક્તિઓને ખાસ પ્રોત્સાહનો ચૂકવવામાં આવે છે. આપણે જે વિનિયોગ (ઓલિકેશન) બનાવવાનો ધોય રાખીએ છીએ, તેને ચાલો, સ્ટોર મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ નામ આપીએ. સ્ટોર મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ માટે ચાલો, એક નમૂનાનો તેઠાબેઝ તૈયાર કરીએ. આ પછીનાં પ્રકરણોમાં આપણે આ સિસ્ટમ માટે જરૂરી ફોર્મ્સ અને રિપોર્ટ્સની ડિઝાઇન બનાવીશું. નીચે જણાવેલાં પગલાંઓ આપણાને જરૂરી તેઠાબેઝની ડિઝાઇનમાં મદદ કરશે.

પગલું 1 :

સૌપ્રથમ એ નક્કી કરો કે ક્યો તેઠા સંગૃહિત કરવો છે? આપણા ઉદાહરણમાં આપણે પ્રોડક્ટ (માલસમાન), સપ્લાયર્સ (માલ મોકલનાર), એમ્પલોયીઝ (કર્મચારીઓ) અને કસ્ટમર્સ (ગ્રાહકો) સંબંધિત માહિતીનો સંગ્રહ કરીશું. આ તમામ ઓન્ટિટીઝ (Entities) છે. આપણે અગાઉ ચર્ચા કર્યા પ્રમાણે ઓન્ટિટી કોઈ વ્યક્તિ, વસ્તુ, જગ્યા અથવા ઓઽજેક્ટ હોઈ શકે, જેના વિશેનો તેઠા આપણે તેઠાબેઝમાં સંગ્રહ કરીએ છીએ. દરેક ઓન્ટિટી માટે અલગ-અલગ ટેબલની ડિઝાઇન બનાવવી જોઈએ. આથી આપણે ચાર ટેબલ બનાવીશું, જેનાં નામ Product, Supplier, Employee અને Customer રાખીશું.

પગલું 2 :

હવે દરેક એન્ટીટી માટે ક્યા એટ્રીબ્યુટ (attributes)નો સંગ્રહ કરીશું તે નક્કી કરો. દા.ત., Product, Supplier, Employee, Customer માટે ક્યા એટ્રીબ્યુટનો સંગ્રહ કરીશું ? આ બધાં એટ્રીબ્યુટ એ ટેબલનાં ફિલ્ડ બની જશે. એટ્રીબ્યુટ (ફિલ્ડ)ને એન્ટીટીની લાક્ષ્ણિકતા તરીકે વ્યાખ્યાપિત કરી શકાય. આપણે કોષ્ટક 9.1, કોષ્ટક 9.2, કોષ્ટક 9.3 અને કોષ્ટક 9.4માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માલ મોકલનાર, કર્મચારીઓ, ગ્રાહકો અને માલસામાનની માહિતીનો સંગ્રહ કરીશું.

Supplier	
Attributes	Description
Supplier Name	Name of supplier, it could be name of company like Samsung India
Address Line 1	Address from where products are dispatched
Address Line 2	Street and/or area
City	City from where products are dispatched
Pincode	Pincode of area within a city
Contact Person Name	Person to be contacted
Email Id	E-mail address of contact person
Contact Number	Contact number of office

કોષ્ટક 9.1 : Supplier એન્ટીટીનાં એટ્રીબ્યુટ

Employee	
Attributes	Description
Firstname	Name of the Employee
Lastname	Surname of the Employee
Address Line 1	Address of the Employee
Address Line 2	Street and/or area
City	City
Pincode	Pincode of area of above city
Email Id	E-mail address of Employee
Mobile Number	Mobile number of Employee
Birthdate	Birthdate of Employee
Joiningdate	Joining date of Employee
Designation	Current designation of an employee

કોષ્ટક 9.2 : Employee એન્ટીટીનાં એટ્રીબ્યુટ

Customer	
Attributes	Description
Firstname	Name of the Employee
Customer First Name	Name of customer
Customer Last Name	Surname of customer
Address Line 1	Address of customer
Address Line 2	Street or area
City	City
Pincode	Pincode of area of above city
Email Id	E-mail address of customer
Mobile number	Mobile number of customer
CardHolder	Whether customer is member of Modern Electronic Store

કોષ્ટક 9.3 : Customer ઓન્ટિટીનાં એટ્રીબ્યુટ

Product	
Attributes	Description
Product Category	Category of Product like ipad, mobile, smartphone etc.
Model Name	Name of the Model like Samsung Galaxy III
Supplier Name	Name of the Supplier
Reorder Level	Stock level that triggers purchase order
Selling Price	Current selling price of the product
Quantity on Hand	Stock available
Product Image	Image of Product
Camera Pixel Size	Mega pixels of Camera
Processor	Processor name
OS Support	Name of Operating Systems supported by model
Touch Screen	Touch Screen Feature available or not
Wi-fi Enabled	Whether the phone is wi-fi enabled
Memory Slot	Capacity of Initial slot of memory
FM Support	Whether FM support is available or not
Display Size	Display size in inches
HDD Capacity	Hard disk capacity
Weight	Weight of the item

કોષ્ટક 9.4 : Product ઓન્ટિટીનાં એટ્રીબ્યુટ

એટ્રીબ્યુટનાં લોજિકલ અને ફિઝિકલ નામો (Logical Names and Physical Names of Attributes)

જ્યારે આપણો એટ્રીબ્યુટનાં નામો વિશે વિચાર કરતાં હોઈએ ત્યારે એટ્રીબ્યુટના લોજિકલ નામ અને ટેટાબેઝ ઓફિલેશનમાં વાપરેલાં ફિઝિકલ નામ વચ્ચેનો તફાવત સમજવો જરૂરી બને છે. ઉદાહરણ તરીકે “First Name” એ એક ફિલ્ડનું નામ છે, જે વ્યક્તિના નામનો સંગ્રહ કરે છે, જેમકે “Sonal” અથવા “Minal”. અહીં “First Name” એ એક ટેટાઅન્ટિટી છે, જેના સાથે આપણો કામ કરીએ છીએ. જોકે “First Name” વૈકલ્પિક રીતે “FIRST NAME” અથવા “firstName” અથવા “first_name” કે પછી “FName” લખાય તોપણ કોઈ વાંધો નથી કે જ્યાં સુધી આપણે વિચારીને એ સમજ શકીએ કે તે વ્યક્તિના નામનો નિર્દેશ કરે છે.

જ્યારે આપણો કાલ્યનિક કે ટાર્કિક સંબંધો વિશે વિચારીએ છીએ, ત્યારે સ્પષ્ટ અને વર્ણનાત્મક નામની આપણાને જરૂર પડે છે. ટેટામોડેલના ડિઝાઇન સમયે લોજિકલ નામ વપરાય છે. પરંતુ કમનસીબે ટેટાબેઝ સોફ્ટવેર જે નામ વાપરવા પરવાનગી આપે છે, તેમાં લોજિકલ નામ સરળતાથી રૂપાંતર થતાં નથી. ઉદાહરણ તરીકે, બેઝમાં ફિલ્ડને “First Name” આપી શકાય પણ અન્ય ટેટાબેઝ ઓફિલેશન્સ તેનો અસ્વીકાર કરશે અને તેને બદલે “first_name” વાપરવા સૂચ્યવશે. આ નિયંત્રણ કોઈ ચોક્કસ ટેટાબેઝ સોફ્ટવેરની ડિઝાઇન એ રીતે કરવામાં આવી છે, તેને કારણે છે. ટેબલના આંતરિક માળખામાં ખરેખર જે નામ વાપરવામાં આવેલું છે, તેને “ફિઝિકલ” (physical) નામ કહેવામાં આવે છે, જે લોજિકલ નામની ચર્ચા ઉપર કરી તેનાથી તદ્દન ઊલટું છે. આ ફિઝિકલ નામ હંમેશાં આપણે જે સોફ્ટવેર વાપરીએ છીએ, તેની પ્રણાલિકા પ્રમાણે જ હોવાં જરૂરી છે.

નીચે જણાવેલી પ્રણાલિકાને અનુસરીને એટ્રીબ્યુટનાં નામ રાખવાથી ટેટાબેઝની ડિઝાઇનને અન્ય ટેટાબેઝ સોફ્ટવેરમાં વાપરવામાં સવલત રહેશે (આપણા ડિસ્સામાં બેઝ સોફ્ટવેર).

1. બધાં એટ્રીબ્યુટનાં નામ અક્ષરથી શરૂ કરો.
2. અનુગામી અક્ષરો માટે અક્ષરો, અંકો અથવા અન્ડરસ્કોર ચિહ્ન વાપરો.
3. બે શબ્દો વચ્ચે જગ્યા (સ્પેસ)નો ઉપયોગ ન કરો, પણ તેના બદલે અન્ડરસ્કોર ચિહ્નની તે શબ્દને છૂટા કરો.
4. અન્ડરસ્કોર સિવાય અન્ય કોઈ વિશિષ્ટ કોરેક્ટરનો ઉપયોગ ન કરો.
5. એટ્રીબ્યુટનાં નામ ટૂંકાં રાખવા માટે જો જરૂર જગ્યાપ તો શબ્દનું સંક્ષિપ્ત રૂપ વાપરો.

આપણે નક્કી કરેલી સેમ્પલ ઓફિલેશન માટે ટેટાબેઝ ડિઝાઇનમાં કેમલ બેક (camel back) સંકેતોનો ઉપયોગ કરીશું. આનો અર્થ એ થાય કે ફિલ્ડનેઠીમનો દરેક શબ્દ કેપિટલ અક્ષરથી શરૂ થશે. ઉદાહરણ તરીકે, FirstName, LastName, AddressLine1 વગેરે. આ પ્રકરણમાં હવે પછી આપેલી આકૃતિ 9.6 અને આકૃતિ 9.7માં મોર્ડિન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોર માટે આપણા નમૂનાના ટેટાબેઝમાં વપરાયેલાં ફિલ્ડનાં નામો દર્શાવ્યા છે.

પગલું 3 :

હવે, તમે એ નક્કી કરો કે દરેક એટ્રીબ્યુટમાં કયા પ્રકારના ટેટા તમે દાખલ કરવા માંગો છો. તેના આધારે ટેબલની ડિઝાઇન કરતાં સમયે દરેક ફિલ્ડના ટેટાટાઈપ (Data type) નક્કી કરવા પડે છે. દરેક ફિલ્ડની ટેટાટાઈપ વ્યાખ્યાયીત કરવી ફરજિયાત છે. ટેટાટાઈપ એ ફિલ્ડમાં ટેટા સંગ્રહ કરવાનું માળખું દર્શાવવાનો એક માર્ગ છે. કમ્પ્યુટર્સમાં ટેટાનો સંગ્રહ કરવાની વિવિધ રીતો છે. સામાન્ય રીતે, ચોક્કસ માટે મેમરી કે જરૂપમાં ફેરબદલ કરવામાં આવે છે. જે ગણતરીઓમાં વધારે ચોક્કસાઈની જરૂર હોય, તેની પ્રક્રિયા ધીમી હોઈ શકે અને વધારે મેમરીનો ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે બેઝમાં ટેબલ બનાવવામાં આવે છે, ત્યારે આપણી સમક્ષ એક ડોપડાઉન મેનુમાં વિવિધ વિકલ્પો રજૂ કરી આપણે કયા પ્રકારના એટ્રીબ્યુટનો સંગ્રહ કરવો છે, તેની પસંદગી આપે છે. અહીં આપણે જે પસંદગી કરીએ, તેની ટેટાબેઝની કામગીરી ઉપર અસર થશે. આપણે ટેબલ વિશે જે ચર્ચા કરી તેમાં આકૃતિ 9.2, 9.3, 9.4 અને 9.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે નમૂનાના રેકોર્ડ ઉમેરો. બેઝમાં ઉપલબ્ધ ટેટાટાઈપની ચર્ચા આપણે પછી કરીશું. આપણા નમૂનાનાં ટેબલનાં એટ્રીબ્યુટ માટે કયા ટેટાટાઈપ નક્કી કરવા તે નિર્ણય તે પછી કરીશું.

Supplier Name	Address Line 1	Address Line 2	City	Pincode	Contact Person Name	Email Id	Contact Number
Samsung Corporation	27, Maker Chambers	Nariman point	Mumbai	400021	Mr. Mahesh Wadkar	purchase@samsung.com	56006600
Hewlett-Packard India Sales Pvt. Ltd	24, Salarpuria Areana	Adugodi, Hosur Road	Bangalore	560030	Mr. Venkatesh Rao	placeorder@hp.com	26543123
Sony India	A-31, Mohan Co-operative Industrial Estate	Mahura Road	Delhi	110001	Mr. Habib Ansari	purchase@sony.com	33344441
Nokia India	Salarpuria Hallmark	Outer Ring Road	Bangalore	560089	Ms. Rita Kulkarni	po@nokia.com	89674210

આકૃતિ 9.2 : Supplierના નમૂનાના રેકૉર્ડ્સ

Product Category	Model Name	Supplier Name	Reorder Level	Selling Price	Quantity on Hand	Product Image	Camera Pixel Size	Processor	OS Support	Touch Screen	Wi-Fi Enabled	Memory Slot (in GB)	FM Support	Display Size (in inches)	HDD Capacity (in GB)	Weight (in gms)
Smartphone	Samsung Galaxy SIII	Samsung Corporation	20	42500	43	images\g3ll.jpg	8	1.4Ghz Quad Core Processor	Android 4.0	yes	yes	16	yes	4.8		131
Laptop	HP ENVY Sleekbook 15-1000	Hewlett-Packard India Sales Pvt. Ltd	15	35000	56	images\hpot.jpg		Intel Core i5	Windows		yes	16		15.6	500	4.75
Laptop	HP ENVY Sleekbook 15-1000-L	Hewlett-Packard India Sales Pvt. Ltd	15	30000	56	images\hpot.jpg		Intel Core i5	Linux		yes	16		15.6	500	4.75
Mobile	Nokia Lumia 710	Nokia India	30	15499	32	images\lumia710.jpg	5	Qualcomm MSM8255 (WCDMA)	Windows Phone 7.5	yes	yes	8	yes	3.7		125.5
DSC-Camera	Sony Cyber-shot DSC-H300	Sony India	35	4490	38	images\dsc3000.jpg	10.1							6.14		11.9

આકૃતિ 9.3 : Productના નમૂનાના રેકૉર્ડ્સ

First Name	Last Name	Address Line 1	Address Line 2	City	Pincode	Email Id	Mobile Number	Birthdate	Joiningdate	Designation
Atiya	Ganguly	15-Shah Bunglows	SG Road	Ahmedabad	380067	atiya.ganguly@gmail.com	99988870	12/12/1981	1/6/2011	Relationship Manager
Robina	Arora	A-4, Sudh Shanti Apartment	Thaltej	Surendranagar	363002	robina.arora@yahoo.com	98707651	6-7-1984	2-7-2006	Receptionist
Akhil	Jain	106, Nirvan Nagar	Army Road	Surat	395001	akhil.jain@yahoo.in	99678901	20/10/1983	1-1-2000	Sales Person
Majid	Khan	B-12, Nishat Appts.	Satellite	Ahmedabad	380058	majid@redfinmail.com	81167453	7-11-1985	1-5-2001	Sales Person

આકૃતિ 9.4 : Employeeના નમૂનાના રેકૉર્ડ્સ

Customer Fname	Customer Lname	Address Line1	Address Line 2	City	Pincode	Email Id	Mobile Number	Card Holder
Puja	Sethia	17, Akash	Jodhpur Chor Rasta	Ahmedabad	380056	puja.sethia@yahoo.com	9998886662	Yes
Sakina	Nagarkar	T-37, Abhimanyu Nagar	Curry Road	Mehsana	384001	sakina82@gmail.com	8111203450	No
Joseph	Thomas	BG-1, Sunstar Complex	Sola Road	Patan	362268	joseph@yahoo.com	9980054321	Yes
Prerna	Agrawal	Smita Bunglows	PNT Road	Ahmedabad	380089	prerna@gmail.com	9004532189	No
Harshit	Shah	17, Jaldeep-1	Bopal	Ahmedabad	380058	harshit@yahoo.com	9012354310	Yes

આકૃતિ 9.5 : Customerના નમૂનાના રેકૉર્ડ્સ

બેઝમાં ઉપલબ્ધ ટેટાટાઈપ (Data Types Available in Base)

બેઝમાં ઉપલબ્ધ ટેટાટાઈપને ત્રણ પ્રકારમાં વિભાજિત કરી શકાય છે, જેમકે આલ્ફાન્યુમરિક ટાઈપ, કોન્ટ્રોલ ટાઈપ અને બાયનરી ટાઈપ.

આલ્ફાન્યુમરિક ટાઈપ (Alphanumeric Type)

જ્યારે આપણે અક્ષર, અંક અને વિશેષ અક્ષરો કે ચિહ્નો ધરાવતો ટેટા એન્ટર કરવા હોઈએ ત્યારે કોણ્ટક 9.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેના ટેટાટાઈપમાંથી કોઈ એક ટાઈપ પસંદ કરી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે, સરનામામાં મૂળાક્ષરો, વિશેષ

અક્ષરો અને અંક હોઈ શકે, આથી આદ્ધાન્યુમરિક ટાઈપમાંથી કોઈ એક ટાઈપ નક્કી કરવી તેટાઈપ માટે યોગ્ય રહેશે. એડ્રેસ ફિલ્ડ માટે આપણો Text (Varchar) તેટાઈપ પસંદ કરી શકીએ. ઉપયોગકર્તા એ કેટલાં કેરેક્ટર એન્ટર કર્યો તેના પ્રમાણે VarChar તેટાઈપમાં બાઈટ્સની સંખ્યા ફાળવવામાં આવશે. ઉદાહરણ તરીકે, હર્ષિતના સરનામામાં જો 100 કેરેક્ટર હશે તો, 100 બાઈટ અનામત રાખવામાં આવશે અને તેમાં જો 50 કેરેક્ટર હશે તો ફક્ત 50 બાઈટ અનામત રાખશે.

Name	Data type	Max Length	Description
Memo	Long VarChar	2 GB	ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિર્દેશ કરવામાં આવેલ હોય તે મહત્વમાં લંબાઈ કે સંખ્યામાં માહિતીનો સંગ્રહ કરે છે. તે કોઈપણ UTF 8 અક્ષરો સ્વીકારે છે.
Text (fix)	Char	2GB	ઉપયોગકર્તા દ્વારા નિર્દેશ કરવામાં આવેલ હોય તે તેટલી લંબાઈના લખાણનો સંગ્રહ કરે છે. નાની અક્ષરમાળા સાથે ખાલી જગ્યા (space) ઉમેરે છે. કોઈપણ UTF 8 અક્ષરો સ્વીકારે છે.
Text	Var Char	2GB	આપેલ લંબાઈ સુધીની વિગતોનો સંગ્રહ કરે છે. ખાલી જગ્યા ઉમેરવામાં આવતી નથી. (long var charની જેમ)
Text	Var Char Ignore Case	2GB	આપેલ લંબાઈ સુધીની વિગતોનો સંગ્રહ કરે છે. સરખામણી કેસ સેન્સીટીવ નથી. તમે ટાઈપ કરો તે મુજબ કેપીટલનો સંગ્રહ કરે છે.

કોષ્ટક 9.5 : આદ્ધાન્યુમરિક ટાઈપનાં એટ્રીબ્યુટ્સ : આદ્ધાન્યુમરિક કેરેક્ટરનો સંગ્રહ કરવા માટે વપરાય

‘CHARACTER’ તેટાઈપનાં લક્ષણો અલગ હોય છે. આપણો જ્યારે ફિલ્ડમાં ચોક્કસ સંખ્યાના કેરેક્ટર દાખલ કરવા બાબત જ્ઞાતતા હોઈએ ત્યારે તેનો ઉપયોગ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, લાઈસન્સનાંબર અને પાસપોર્ટનાંબર માટે આપણે તેનો ઉપયોગ કરી શકીએ, કારણકે તેમાં ચોક્કસ સંખ્યામાં કેરેક્ટર હોય છે. જોકે character તેટાઈપમાં કેરેક્ટરની સંખ્યા વાપરી શકાય તેની ઉપર મર્યાદા છે.

જ્યારે આપણો કોઈ વર્ડાન્ટામક ડેટાનો સંગ્રહ કરવાનો હોય કે જેમાં 255 કરતાં વધારે અક્ષરો હોય, તો મેમો (Memo) તેટાઈપ આપણને વધારે ઉપયોગી બને છે. આ તેટાઈપમાં 64000 અક્ષરો સુધી કોઈ પણ શાબ્દિક માહિતીનો સંગ્રહ કરી શકાય છે. જ્યારે કોઈ ફિલ્ડ સર્ચમાં વપરાય અને એ અનિશ્ચિત હોય કે ઉપયોગકર્તા જે માહિતી શોધવાની હોય તે લોઓરકેસમાં કે અપરકેસમાં દાખલ કરશે, તો Text (Var Char) Ignore caseનો ઉપયોગ વધારે કાર્યક્ષમ રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે, વ્યક્તિનાં પ્રથમ નામ કે છેલ્લા નામનો સંગ્રહ Text (Var Char) Ignore caseમાં કરી શકાય.

અહીં નોંધ કરો કે આદ્ધાન્યુમરિક કેરેક્ટરનો સંગ્રહ કરવા માટે કમ્પ્યુટર્સમાં અલગ-અલગ રીતો હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, આસ્કી (ASCII) કોડમાં એક કેરેક્ટરનો સંગ્રહ કરવા માટે ફક્ત એક બાયટની જરૂર પડે છે. પણ કમનસીબે, તમે વાપરી શકો તેવાં શક્ય કેરેક્ટરની સંખ્યા તે ફક્ત 256 સુધી જ મર્યાદિત કરે છે. જોકે તે ઘણા ખરા વિનિયોગ માટે આ સંખ્યા પૂરતા પ્રમાણમાં હોવા છતાં જો તમે ગુજરાતી અથવા હિન્દી ભાષાનાં કેરેક્ટર જેવા એક્સેન્ટેડ કેરેક્ટર સેટનો વપરાશ કરવા માંગો, તો તે ઓછાં પડે છે. જોકે વધારે સંખ્યામાં કેરેક્ટર વાપરી શકાય તેવાં ધારાધોરણો બનાવેલાં છે, જેમકે યુનિકોડ (Unicode) એક કેરેક્ટરના સંગ્રહ માટે વધારે બાઈટ વાપરે છે.

UTF-8 નો ઉપયોગ કરીને બેઝ આદ્ધાન્યુમરિક કેરેક્ટરનો સંગ્રહ કરે છે, જે ASCII અને Unicode બશે સાથે સુસંગત છે. આંતરિક ગણતરી પ્રમાણે બેઝ દરેક કેરેક્ટર માટે એક અથવા વધારે બાઈટ વાપરે છે. જ્યારે બેઝ તમને કોઈ ચોક્કસ ફિલ્ડની લેન્થ (length) પૂછે છે, ઉદાહરણ તરીકે કર્મચારીની અટક, તો તે કેટલા બાઈટની ફાળવણી કરવી તે પૂછતું નથી પણ તમે કેટલાં કેરેક્ટરનો સંગ્રહ કરવા ઈચ્છો હો તે પૂછે છે. ખરેખર કેટલા બાઈટનો ઉપયોગ થશે તે સોફ્ટવેર નક્કી કરે છે.

ન્યૂમરિક ટાઈપ (Numeric Type)

આંકડાકીય માહિતીનો સંગ્રહ કરવા માટે આ ડેટાટાઇપનો ઉપયોગ થાય છે, જેમકે વિદ્યાર્થીના ગુણ, કર્મચારીનો પગાર, હાલમાં ઉપલબ્ધ માલનો જથ્થો કે કોઈ વ્યક્તિનાં બેંકના ખાતામાં સિલક.

આપણે અગાઉ ચર્ચા કરી ગયા છીએ કે આદ્ધાન્યુમરિક ડેટાટાઇપમાં કેટલા બાઈટનો ઉપયોગ થયો તે હકીકતમાં સોફ્ટવેર નક્કી કરે છે. પણ તમે જ્યારે સંખ્યાની કિમતનો સંગ્રહ કરો છો, ત્યારે તે પ્રમાણે બનતું નથી. સંખ્યાનો સંગ્રહ અલગ-અલગ રીતે કરવાથી ઓછા અથવા વધારે બાઈટની જરૂર પડે છે. બાઈટની સંખ્યાનો ઉપયોગ અને સંખ્યાચિહ્ન સાથે કે ચિહ્ન વગર છે, તેના આધારે ન્યૂમરિક ડેટાટાઇપના એટ્રીબ્યુટ નક્કી કરવામાં આવે છે. આ બશે મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને તેના આધારે તેમાં સમાવી શકાય તેવી શક્ય કિમતની સીમા (રેનજ) નક્કી કરી શકાય છે. બેઝ અનેક પ્રકારના ન્યૂમરિક ડેટાટાઇપની સગવડ પૂરી પડે છે, જેમાં ચિહ્ન વગરની સંખ્યા અને ચિહ્ન વગરની સંખ્યા અલગ-અલગ સંખ્યામાં બાઈટ વાપરે છે.

સંખ્યાના સંગ્રહ માટે સૌથી ઓછી મેમરીનો વપરાશ કરવાની રીતે આપણી પાસે બુલિયનનંબર (Boolean number) છે. બુલિયનનંબર હકીકતમાં ફક્ત એક જ બીટ વાપરે છે અને આપણે તેનો ઉપયોગ હા/ના પ્રકારનાં ડેટાના સંગ્રહ માટે વાપરીએ છીએ, જેમકે ‘મોબાઈલ વાર્ફ-ફાઈ શક્તિમાન (enable) છે કે નહીં?’ પ્રકારના પ્રશ્નના જવાબ માટે. બીજી બાજુએ આપણા પાસે ફ્લોટિંગ પોઈન્ટ નંબર્સ (floating point numbers) જેવાં એટ્રીબ્યુટ પણ છે, જે આપણને દરશાવેની સંખ્યા સંગ્રહ કરવાની પરવાનગી આપે છે, જેમકે 1.715249 સંખ્યા. આ પ્રકાર સૌથી વધારે મેમરી વાપરે છે પણ વધારે ચોક્કસાઈ સાથે ભાગાકાર કરવા ફક્ત તે જ સર્મર્થ છે. કોષ્ટક 9.6માં વિવિધ ન્યૂમરિક ડેટાટાઇપ સાથે તેમાં વપરાતી બિટ્સ/બાઈટની સંખ્યા અને તેની સીમા (રેનજ) દર્શાવેલી છે.

Name	Data type	No. of Bits/Bytes	Signed	Range
Boolean	Yes/No	1 Bit	–	0 – 1
Tinyint	Tiny Integer	1 Byte	No	0 – 255
Smallint	Small Integer	2 Bytes	Yes	-32768 to 32768
Integer	Integer	4 Bytes	Yes	-2.14×10^9 to 2.14×10^9
Bigint	Big integer	8 Bytes	Yes	-2.3×10^{18} to 2.3×10^{18}
Numeric	Number	No limit	Yes	Unlimited
Decimal	Decimal	No limit	Yes	Unlimited
Real	Real	4 Bytes	Yes	$5 \times 10^{(-324)}$ to $1.79 \times 10^{(308)}$

કોષ્ટક 9.6 : ન્યૂમરિક ટાઈપ એટ્રીબ્યુટ : આંકડાકીય કિમતોનો સંગ્રહ કરવા માટે વપરાય છે.

ક્રેનેન્ડર ટાઈપ (Calendar Type)

અન્ય એક મહત્વપૂર્ણ ડેટાટાઇપ એ ક્રેનેન્ડર ટાઈપ છે. તે વર્ષ, મહિનો, દિવસ, કલાક, મિનિટ, સેકન્ડનો નાનો અંશ (fraction) જેવી ક્રેનેન્ડરની માહિતીનો સંગ્રહ કરવા માટે વપરાય છે. Date આપણાને સિસ્ટમમાં સંગ્રહ હોય છે તે રીતે વર્ષ, મહિનો અને દિવસની માહિતી એન્ટર કરવાની પરવાનગી આપે છે. એ જ રીતે Time એટ્રીબ્યુટ દિવસના સમયનો સંગ્રહ કરે છે : કલાક, મિનિટ અને સેકન્ડ. અંતમાં, કોઈ ઘટનાનો દિવસ અને સમય બમેની માહિતીનું રેકૉર્ડિંગ કેટલીક પ્રક્રિયાની માંગ હોઈ શકે છે. Timestamp એટ્રીબ્યુટની રિજાઈન એક્સાથે બધી માહિતીનો સમાવેશ કરવાની છે. આપણા ડેટાબેઝના ઉદાહરણમાં Joining date, Birthdate માટે Date ડેટાટાઇપ વાપરવી જોઈએ. કોષ્ટક 9.7માં ક્રેનેન્ડર ડેટાટાઇપનું નામ અને વર્ણન આપેલાં છે.

Name	Description
Date	Stores month, day and year information
Time	Stores hour, minute and second information
Timestamp	Stores date and time information

કોષ્ટક 9.7 : ક્રેનેન્ડર ટાઈપ એટ્રીબ્યુટ : તારીખ અને સમયનો સંગ્રહ કરવા માટે

બાયનરી ટાઈપ (Binary Type)

એવી કોઈ પણ માહિતી જે શૂન્ય અને એકની શબ્દમાળા (string of zeros and ones)માં હોય તેનો સંગ્રહ કરવા માટે બાયનરી ટાઈપ વપરાય છે. રિજિટલ ચિત્રો અને ધ્વનિ આ ફોર્મેટ વાપરે છે. તે કમ્પ્યુટર વડે ઓળખાય છે, કારણકે માહિતીની શરૂઆતના શૂન્ય અને એક વડે તે ક્યા પ્રકારની ફાઈલ છે, તેનો નિર્દશ કરે છે (તે JPEG ઈમેજ કે MP3 ફાઈલ છે વગરે). જોકે તમે ક્યા પ્રકારની ફાઈલનો સંગ્રહ કર્યો છે, તેને ઓળખવાનો કોઈ પ્રયત્ન બેઝ નહીં કરે. અહીં એ કહેવું છે કે તે ફાઈલ MP3 છે કે TIFF ફાઈલ તેની દરકાર કર્યો વગર બેઝ તેનો ઉમળકાભેર સંગ્રહ કરશે. આના પરિણામરૂપ અર્થ એ થાય કે માહિતીનો સંગ્રહ કરવા માટે તમે બેઝ ડેટાબેઝનો ઉપયોગ કરી શકો છો. ઉદાહરણ તરીકે, વસ્તુ કે કર્મચારીના ફોટો કે ધ્વનિનો નાનો અંશ (snippets) અથવા અવાજરૂપમાં સંદેશા.. કોષ્ટક 9.8માં બાયનરી ડેટાટાઇપની વિગત આપેલી છે.

Name	Data type	Max Length	Description
Image	Long Var Binary	2GB	Stores any array of bytes (images, sounds, etc).
Binary	Var Binary	2GB	Stores any array of bytes.
Binary (fix)	Binary	2GB	Stores any array of bytes.

કોષ્ટક 9.8 : બાયનરી ટાઈપ એટ્રીબ્યુટ : ઈમેજ અને ધ્વનિનો સંગ્રહ કરવા માટેનો ઉપયોગ

ચાલો, હવે આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે ઈનપુટ ડેટા માટે ડેટાટાઇપ નક્કી કરીએ. આકૃતિ 9.6 અને 9.7માં Supplier, Product, Employee અને Customer ટેબલનાં દરેક ફિલ્ડના ડેટાટાઇપ નક્કી કરેલા છે.

Supplier	
Field Name	Data type
SupplierName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine1	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine2	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
City	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
Pincode	Text fix [CHAR]
ContactPersonName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
EmailId	Text [VARCHAR]
ContactNumber	Integer

Employee	
Field Name	Data type
FirstName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
LastName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine1	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine2	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
City	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
Pincode	Text fix [CHAR]
EmailId	Text [VARCHAR]
MobileNumber	Text [VARCHAR]
BirthDate	Date
JoiningDate	Date
Designation	Text [VARCHAR_IGNORECASE]

આકૃતિ 9.6 : Supplier અને Employee ટેબલનાં દરેક ફિલ્ડના તેટાઈપ નક્કી કર્યા

Product	
Field Name	Data type
ProductCategory	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
modelName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
SupplierName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
ReorderLevel	Small Int
SellingPrice	Integer
QuantityOnHand	Small Int
ProductImage	Text [VARCHAR]
CameraPixelSize	Integer
Processor	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
OSSupport	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
TouchScreen	Boolean
Wi-fi Enabled	Boolean
MemorySlotInGB	Small Int
FMSupport	Boolean
DisplaySizeInInches	Small Int
HDDCapacity	Small Int
WeightInGrams	Small Int

Customer	
Field Name	Data type
CustomerName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
CustomerLname	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine1	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
AddressLine2	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
City	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
Pincode	Text [VARCHAR]
EmailId	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
MobileNumber	Text [VARCHAR]
Card Holder	Boolean

આકૃતિ 9.7 : Product અને Customer ટેબલનાં દરેક ફિલ્ડના તેટાઈપ નક્કી કર્યા

નોંધ : જો આપણે જાણતા હોઈએ કે ફિલ્ડમાં માત્ર સંખ્યા જ છે પણ તે ફિલ્ડની કિમત ઉપર આપણાને કોઈ પણ ગણતરી કે કમ ગોઠવણીની અપેક્ષા ન હોય, તો તેના માટે Text તેટાઈપ વાપરવો વધારે સારો છે. આથી, અહીં Pincode અને MobileNumber ફિલ્ડ માટે Text તેટાઈપ વાપરેલો છે.

અહીં તમે એવું પણ વિચારો કે આપણા નમૂનાના ટેબલેજમાં Product ટેબલનાં DisplaySizeInInches ફિલ્ડ માટે આપણે Text તેટાઈપ પણ વાપરી શકીએ. બેઝ 1, 12, 457 વગેરે જેવા તેટા ઉમેરવાની પરવાનગી આપણે, પણ જ્યારે આપણે DisplaySize ફિલ્ડ ઉપર રેકોર્ડનું સોર્ટિંગ કરીશું, જેની ચર્ચા હવે પછીના પ્રકરણમાં કરેલી છે, તો આપણે સંખ્યાના ઉલટા કિમતમાં : 457, 12, 1 પરિણામ મેળવીશું. આનું કારણ એ છે કે બેઝ જ્યારે Text ફિલ્ડની સંખ્યાને સોર્ટ કરે છે, ત્યારે સંખ્યાને જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ વાંચવાને બદલે તે ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ વાંચે છે. આથી બેઝમાં સોર્ટ કરતાં સમયે તે સૌથી જમણી બાજુનો અંક (457ના કિસ્સામાં 7) વાંચે છે અને તે પ્રમાણે સોર્ટ કરે છે.

પગલું 4

હવે, તમે ડિઝાઇન કરેલાં ટેબલનું કી-ફિલ્ડ (Key Field) નક્કી કરો. ટેબલનું એ ફિલ્ડ જેની અજોડ અગત્યતા હોય તે કી-ફિલ્ડ તરીકે ઓળખાય છે.

કોઈ પણ કંપનીની ઉત્પાદિત દરેક વस્તુને મોટેલ નામ આપવાનો હેતુ શું હોઈ શકે? આપણાને તે એકબીજા ઉત્પાદનથી અલગ કરવામાં મદદ કરે છે. તમે મોર્ડન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરની મુલાકાત લઈ સીધા સેમસંગ ગેલેક્ષી III બતાવવાનું તમે કહી શકો. તમને દુકાનદારના ચેરો ઉપર કોઈ પણ જતની મૂંજવણ જોવા નહીં મળે. જ્યારે બીજી બાજુએ Employee ટેબલમાં પ્રથમ નામ એક્સરખાં હોય તેવા એક કરતાં વધુ કર્મચારી હોઈ શકે છે. તેઓ કેવી રીતે ઓળખી શકાય છે? આપણે ટેટાબેઝમાંથી “આન્યા”ની વિગત પરત કરવા માટેની ક્રેચેરી ટેટાબેઝને કરી શકીએ પણ ટેટાબેઝ “આન્યા” નામનાં એક કરતાં વધારે રેકોર્ડ પાછા આપી શકે છે. પરિણામ જોઈને આપણે ગુંચવણમાં પડી જઈએ કે આમાંની કઈ આન્યાની વિગત આપણાને જોઈતી હતી? આથી, દરેક ટેબલમાં એક ફિલ્ડ એવું હોવું જોઈએ કે જે ટેબલના દરેક રેકોર્ડને અનન્ય (અજોડ/યુનિક) રીતે ઓળખી શકે. ઉદાહરણ તરીકે, દરેક કર્મચારીને એક અજોડ કર્મચારીનંબર આપી શકાય. આથી, આને Employee ટેબલમાં એક નવું ફિલ્ડ ઉમેરવાની આપણાને જરૂર પડે છે.

ટેટાબેઝની દર્શાવે, એક અથવા વધારે ફિલ્ડના જોડાણ વડે દરેક રેકોર્ડને અજોડ રીતે ઓળખ માટે સક્ષમ બનાવે તેને પ્રાઈમરી કી (Primary key) કહેવામાં આવે છે. તમે એમ પણ વિચારો કે પ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ કે પાસપોર્ટનંબર પ્રાઈમરી કી તરીકે કામ આપી શકે, પરંતુ નલવેલ્યુ (null value) સાથેના અનેક રેકોર્ડ્સ હોઈ શકે. હંમેશાં એ જરૂરી નથી કે કર્મચારીની જ્યારે ભરતી થાય, ત્યારે તેની પાસે પ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ અથવા પાસપોર્ટ હોય. આકૃતિ 9.3ના Product ટેબલના નમૂનાના રેકોર્ડ્સ ઉપર હવે ફરી નજર કરો. તમે ચોક્કસ નોંધું હશે કે સ્માર્ટફોનની HDDની ક્ષમતામાં કોઈ કિમત આપણે દાખલ કરી નથી. આ માટે બે કારણો હોઈ શકે : સ્માર્ટફોનની HDD ક્ષમતા આપણે જાણતા ન હોઈએ અથવા તે ચોક્કસ એટ્રીબ્યુટ કોઈ કિમત ધરાવતું હોય કે ન ધરાવતું હોય. આ પ્રકારની કિમતને નલવેલ્યુ કહેવામાં આવે છે. નલવેલ્યુ એટલે અજ્ઞાત (unknown) કે ગેરહાજર (ખૂટ્ટી) કિમત. પ્રાઈમરી કીની કિમતો દુષ્ખિકેટ વેલ્યુ તેમજ નલવેલ્યુ ન હોઈ શકે.

આકૃતિ 9.6 અને 9.7માં Supplier, Product, Employee અને Customer નામનાં ચાર ટેબલ આપેલાં છે. Supplier ટેબલમાં જોઈ શકાય છે કે તેમાં એવું કોઈ ફિલ્ડ નથી કે જે અજોડ કિમત ધરાવતું હોય. આથી Supplier ટેબલમાં આપણે એક વધારાનું ફિલ્ડ Scode ઉમેરવું પડશે, જેથી Supplierનો દરેક રેકોર્ડ અજોડ રીતે ઓળખી શકાય. આપણે Scodeનું માળખું નક્કી કરવાની પણ જરૂર છે. ચાલો, ધારો કે તે એક ફિલ્ડ છે જેમાં ચાર કેરેક્ટર છે. પ્રથમ અક્ષર મૂળાક્ષર ‘S’ હોવો જોઈએ અને બાકીના ત્રણ અક્ષર સંખ્યાનો નિર્દેશ કરે છે. આથી મોર્ડન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરના સખાયર્સને S001, S002, S003 વગેરેથી ઓળખી શકાય. આ જ પ્રમાણે Product ટેબલમાં **Pcode**, Employee ટેબલમાં **Ecode** અને Customer ટેબલમાં **Ccode** એટ્રીબ્યુટ ઉમેરવું જોઈએ.

તમે Product ટેબલમાં જોઈ શકો છો કે “મોટેલ નેઈમ” જે છે તે Product ટેબલ માટે પ્રાઈમરી કી તરીકે કામ કરી શકે છે. જોકે એ પણ લક્ષ્યમાં આવ્યું હશે કે મોટેલ નેઈમમાં અક્ષરો ચોક્કસ સંખ્યામાં નથી અને દરેક પ્રોડક્ટ માટે આશરે 15 કરતાં વધારે અક્ષરોનાં નામ છે. જો આપણે દરેક પ્રોડક્ટ માટે 8 કેરેક્ટર ફાળવીએ તો આપણે 99999999 પ્રોડક્ટને અજોડ રીતે દર્શાવી શકીએ (પહેલો અક્ષર P હોઈ શકે). ટેબલની પ્રાઈમરી કી ટેટાબેઝનાં બહુવિધ ટેબલ સાથે સંબંધ સ્થાપિત કરવા માટે પણ વપરાય છે. બે ટેબલ વચ્ચે સંબંધ (Relation) કઈ રીતે સ્થાપિત કરી શકાય, તેની ચર્ચા આપણે પછીના પ્રકરણમાં કરીશું.

દરેક ટેબલ માટે પ્રાઈમરી કી વ્યાખ્યાપિત કરવી જરૂરી છે. કોઈ પણ ટેબલની એક કરતાં વધારે પ્રાઈમરી કી ન હોઈ શકે. જોકે એક કરતાં વધારે ફિલ્ડનો સમન્વય (જોડાણ) પ્રાઈમરી કી તરીકે કામ આપી શકે છે. આ રીતે બનાવેલી પ્રાઈમરી કી કમ્પોઝિટ પ્રાઈમરી કી (Composite Primary Key) તરીકે ઓળખાય છે. આપણી ઑલિકેશનમાં વપરાયેલાં અન્ય ટેબલની ડિઝાઇન બાબત ચર્ચા કરતાં પહેલાં ચાલો, આપણે બેજનો ઉપયોગ કરીને અગાઉ ચર્ચા કરેલાં ટેબલની ડિઝાઇન બનાવીએ.

બેઝ ચાલુ કરવું (Opening Base)

ચાલો, આપણો સૌપ્રથમ બેઝ ચાલુ કરીએ. આ માટે કમાન્ડ પસંદ કરો : Applications → Office → OpenOffice.org 3.2 Base. જ્યારે તમે બેઝ સોફ્ટવેર ચાલુ કરો છો, ત્યારે આકૃતિ 9.8માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઝના ઓપનિંગ સ્ક્રીનમાં તમે કેટલાક વિકલ્પો જોઈ શકશો.

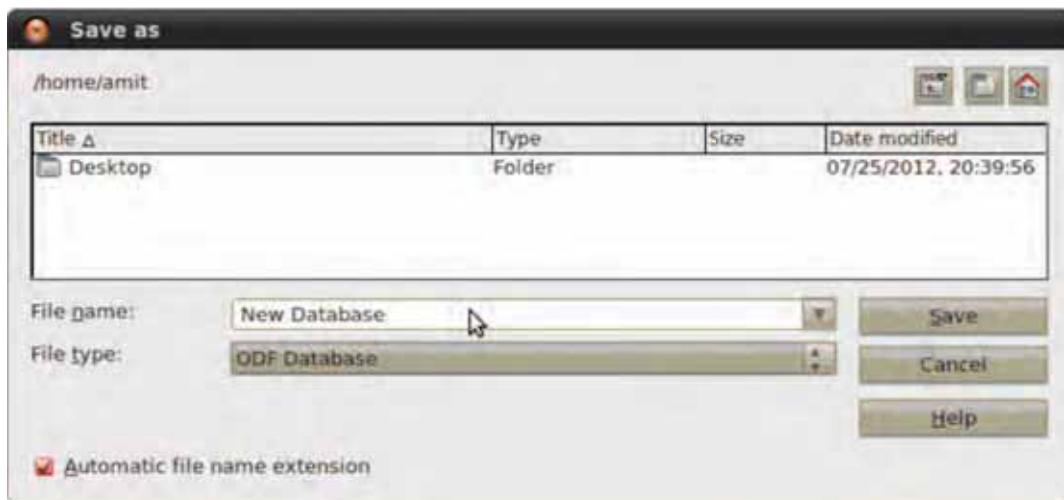
આકૃતિ 9.8 : બેઝનો ઓપનિંગ સ્ક્રીન

આપણો અગાઉ બનાવેલા ટેટાબેઝ ઉપર જો કામ કરવા ઈચ્છતા હોઈએ તો આપણે 'Open an existing database file' પસંદ કરી આવા ટેટાબેઝ ખોલી શકીએ છીએ. અહીં, આપણે હજુ સુધી કોઈ પણ ટેટાબેઝ બનાવેલો નથી. આથી, આપણે *Create a new database* વિકલ્પ પસંદ કરીશું. આ કમાન્ડ આપવાથી બેઝ આકૃતિ 9.9માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનો સ્ક્રીન પ્રદર્શિત કરશે.

આકૃતિ 9.9 : ટેટાબેઝ ઓપન કરવો

આકૃતિ 9.9માં તમે નિહાળી શકશો કે OpenOffice.org વેબસાઈટ ઉપર તમે તમારો ટેટાબેઝ રજિસ્ટર કરવવાનો વિકલ્પ મેળવો છો. જો આપણે ટેટાબેઝને સાર્વજનિક (public) બનાવવો હોય, તો આપણે આ વિકલ્પ પસંદ કરી શકીએ છીએ. સામાન્ય રીતે, આપણે ટેટાબેઝને પબ્લિક બનાવતા નથી, આથી બીજો વિકલ્પ “No, do not register the database” પસંદ કરો. બેઝ આપણને આગળ કામ કરવા માટે બે વિકલ્પો આપે છે. આપણે ડિઝાઇન વ્યૂ (Design view)-નો ઉપયોગ કરીને અથવા વિઝાર્ડ (Wizard) વાપરીને ટેબલ બનાવી શકીએ છીએ. પૂર્વનિર્ધારિત (ડિફોલ્ટ) રીતે એડિટિંગ વિકલ્પ તપાસવા માટે ટેટાબેઝ ઓપન કરો. જો આપણે વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરવા ઈચ્છતા હોઈએ તો *Create tables using the table wizard* વિકલ્પના ચેકબોક્સને પસંદ કરો. ચાલો, આપણે વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીને ટેબલ બનાવીએ. *Create tables using the table wizard* વિકલ્પ પસંદ કરો અને Finish બટન ઉપર ક્લિક કરો. આથી આકૃતિ 9.10માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Save As દાયલોગબોક્સ ખૂલશે.

આકૃતિ 9.10 : ટેટાબેઝ ફાઈલને નામ આપવું

File name : લેબલ સાથેના ટેક્સ્ટબોક્સ (textbox) કે જ્યાં *New Database* લખેલું હેખાય છે, ત્યાં ModernElectronicStore ટાઈપ કરો અને પછી Save બટન ક્લિક કરો. ફાઈલને સેવ કરવા માટે ડ્રોપડાઉન ઓરો ઉપર ક્લિક કરીને યોગ્ય જગ્યા પસંદ કરો. ટેટાબેઝ ફાઈલને બેઝ જાતે .odb અનુલંબન આપશે. Save બટન ક્લિક કરો અને આકૃતિ 9.11માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટેબલવિઝાર્ડ પ્રદર્શિત થશે.

આકૃતિ 9.11 : વિઝાર્ડ વાપરીને ટેબલની રચના

સૌપ્રથમ આપણે બેઝ સોફ્ટવેરમાં ઉપલબ્ધ ટેબલવિજાઈનો ઉપયોગ કરીશું કે જેમાં અગાઉથી તૈયાર કરેલાં ટેબલ છે, જે બિજનેસ (ધંધાકીય) અને પર્સનલ (અંગત) બે પ્રકારમાં વિભાજિત કરી શકાય.

બિજનેસ કેટેગરીમાં Tasks, Assets, Contacts, Expenses, Invoices વગેરે જેવાં નમૂનાનાં ટેબલનો સમાવેશ થાય છે. પર્સનલ કેટેગરીમાં Photographs, DVDCollection, Recipes, Plants જેવાં ટેબલનો સમાવેશ થાય છે. બિજનેસ કેટેગરી પસંદ કરો અને Sample tablesની યાદીમાં ઉપલબ્ધ ડ્રોપડાઉન લિસ્ટ ઉપર ક્લિક કરો. તમે આખી યાદી તપાસો અને તમે જોઈ શકશો કે તમે જે ટેબલ બનાવવા માંગો છો તે તમામ ચાર ટેબલ તેમાં ઉપલબ્ધ છે. Supplier પસંદ કરો. આકૃતિ 9.12માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ફિલ્ડની યાદી તમે જોઈ શકશો.

આકૃતિ 9.12 : Suppliers ટેબલ બનાવવું

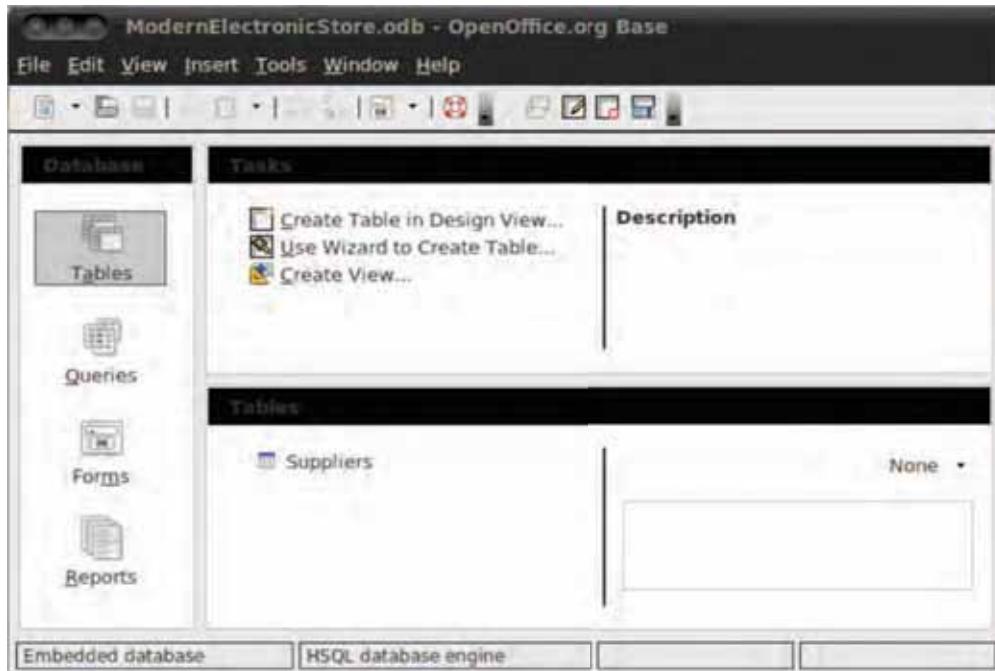
હવે Available fields ની યાદીમાં દર્શયમાન બધાં ફિલ્ડને > બટન ઉપર ક્લિક કરી પસંદ કરો. આના વિકલ્પ રૂપે કન્ટ્રોલ કી દબાવેલી રાખીને તમે ઈચ્છતા હોવ તે ફિલ્ડ એક પછી એક પસંદ કરો. આ કાર્ય તમે પૂરું કરો પછી > બટન ઉપર ક્લિક કરો. હાલપૂરતું આપણે >> બટન ઉપર ક્લિક કરો, જેથી બધાં ફિલ્ડ આપણા ટેબલના ભાગ બની રહે.

Finish બટન ઉપર ક્લિક કરો, તેથી સામાન્ય Suppliers ટેબલ ખૂલશે. તેથી સામાન્ય ટેબલ ખોલવાથી ઉપયોગકર્તાને ટેબલમાં રેકૉર્ડ ઉમેરવા દરે. આકૃતિ 9.13માં Suppliers ટેબલનો તેથી દર્શાવેલ છે.

ID	City	Notes	Address	FaxNumber	PostalCode	SupplierID	ContactName

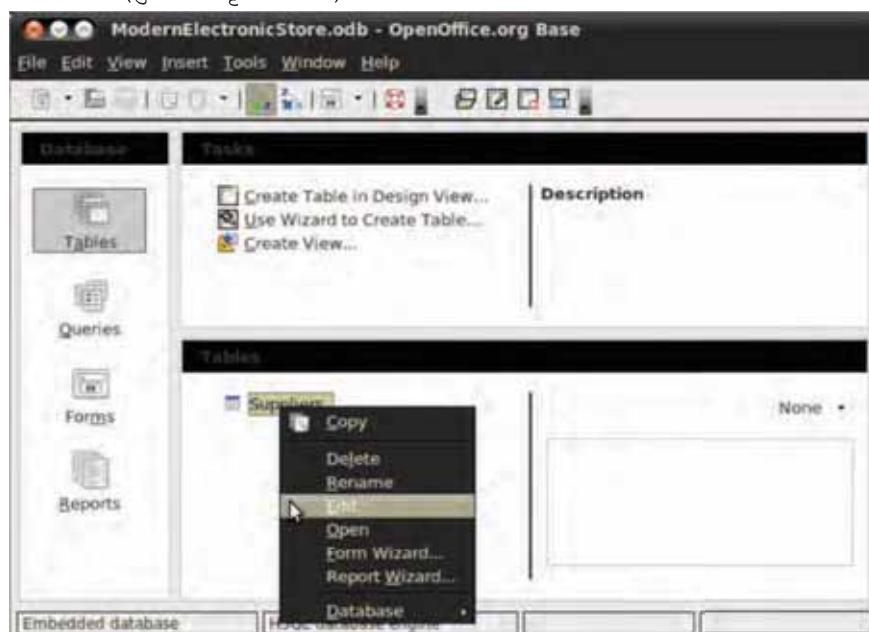
આકૃતિ 9.13 : Suppliers ટેબલનો તેથી

બેઝ દરેક ટેબલને અલગ-અલગ વિન્ડોમાં ખોલશે. Supplier ટેટાવ્યુ વિન્ડો બંધ કરો. હવે ModernElectronicStore.odb વિન્ડો ખોલો અને આકૃતિ 9.14માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટેટાબેઝની મુજબ વિન્ડો જોવા મળશે.

આકૃતિ 9.14 : ટેટાબેઝ વિન્ડો

ડાબી બાજુના વિભાગમાં (pane) તમે ટેટાબેઝ ઓફિસ્ઝેક્ટ્સ ટેબલ, ક્વેરીઝ, ફોર્મ્સ અને રિપોર્ટ્સ જોઈ શકશો. ટેબલ ઓફિસ્ઝેક્ટ એ પૂર્વનિર્ધારિત (ડિફોલ્ટ) પસંદગી છે અને તમે Tables લેબલ નીચે Suppliers ટેબલ જોઈ શકશો. ચાલો, હવે Suppliers ટેબલનાં ફિલ્ડની વિગત જોઈએ. Suppliers ટેબલ આઇકોન ઉપર રાઈટ ક્લિક કરો. ત્યાર પછી ઉપલબ્ધ વિકલ્પોમાંથી Edit વિકલ્પ પસંદ કરો (જુઓ આકૃતિ 9.15).

આકૃતિ 9.15 : Suppliers ટેબલમાં સુધારા-વધારા કરવા

આકૃતિ 9.16માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Suppliers ટેબલ હવે ડિઝાઇનવ્યૂમાં ખૂલેલું છે. હવે આપણે ટેબલના ફિલ્ડને એડિટ, અપડેટ અથવા ડિલીટ કરી શકીએ છીએ.

	Field Name	Field Type	Description
1	ID	Integer [INTEGER]	
2	City	Text [VARCHAR]	
3	Notes	Memo [LONGVARCHAR]	
4	Address	Text [VARCHAR]	
5	FaxNumber	Text (fix) [CHAR]	
6	PostalCode	Number [NUMERIC]	
7	SupplierID	Decimal [DECIMAL]	
8	ContactName	Integer [INTEGER]	
9	PhoneNumber	Small Integer [SMALLINT]	
10	ContactTitle	Float [FLOAT]	
11	EmailAddress	Real [REAL]	
12	Other	Double [DOUBLE]	
13	Entry required	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
14	Length	Yes/No [BOOLEAN]	
		Date [DATE]	
		Time [TIME]	
		Date/Time [TIMESTAMP]	
		OTHER [OTHER]	

આકૃતિ 9.16 : કોઈ ફિલ્ડ માટે તેટાતાઈપ પસંદ કરવો

આ વ્યૂમાં દરેક ફિલ્ડને વ્યાખ્યાપિત કરવું એ નીચે જગ્યાવેલી ચાર પદાવલિઓ સાથે સંકળાયેલું છે :

- ફિલ્ડનેઈમ :** તે ફિલ્ડનું નામ દાખલ કરવા દે છે.
- ફિલ્ડતાઈપ :** તે આપણાને દરેક ફિલ્ડની તેટાતાઈપ નક્કી કરવા દે છે.
- ડિસ્કિષન :** જોકે ટેબલનાં દરેક ફિલ્ડ માટે વર્ણન લખવું ફરજિયાત નથી પણ દરેક ફિલ્ડ માટે વર્ણન લખવું એ એક સારી આદત છે. દરેક ફિલ્ડનો શું હેતુ છે, એ સમજવામાં વપરાશકર્તાને વર્ણન મદદરૂપ થાય છે.
- ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીઝ :** તેઠા જે ઉમેરવાનો છે, તેના ઉપર નિયંત્રણ માટે અને યથાર્થતા (Validation) ચકાસવા માટે આનો ઉપયોગ થાય છે. જે તેટાતાઈપ પસંદ કરેલ હોય છે, તે પ્રમાણે તેને સંબંધિત ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીઝ પ્રદર્શિત થાય છે. તેમાં કેટલીક પૂર્વનિર્ધારિત પસંદગી પણ હોય છે. આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે બધી જ ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીઝ આપણે બદલી શકીએ છીએ. હવે પછીના પ્રકરણમાં વિવિધ ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીઝની ઊડાણપૂર્વક ચર્ચા કરવામાં આવશે.

આપણે આ પ્રકરણમાં અગાઉ ચર્ચા કરી ગયા કે એડ્રેસ ફિલ્ડ માટે Text[VARCHAR_IGNORECASE] તેટાતાઈપ આપણે વાપરીશું. આકૃતિ 9.16માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે એડ્રેસ ફિલ્ડ સામેની ફિલ્ડ ટાઈપ કોલમમાં તેટાતાઈપના ડ્રોપડાઉન એરો

ઉપર ક્લિક કરો. હવે Text[VARCHAR_IGNORECASE] ટેચાઈપ પસંદ કરો. તમે એન્ટ્રેસફિલ્ડનું નામ બદલીને AddressLine1 કરી શકો અને તેનો ટેચાઈપ પણ અપડેટ કરી શકો. આ જ પ્રમાણે તમારી જરૂરિયાત પ્રમાણે Products, Employees અને Customers ટેબલ બનાવી શકાય છે, તેમજ તેમાં સુધારા-વધારા કરી શકાય છે.

ઓઝેક્ટ્સ દૂર કરવા (Deleting Objects)

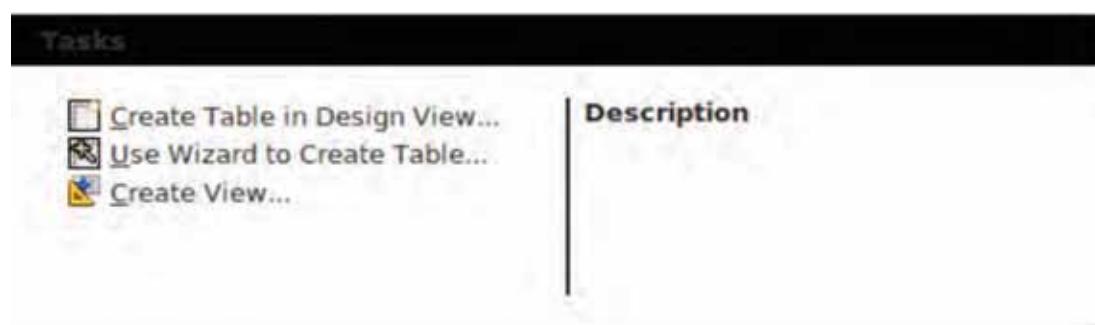
બેઝમાં બનાવેલો કોઈ પણ ઓઝેક્ટ ડિલિટ કરવા માટે, ઓઝેક્ટના આઇકોન ઉપર રાઇટ ક્લિક કરો અને Delete વિકલ્પ ઉપર ક્લિક કરો. વિર્જાઈ વડે બનાવેલા Suppliers ટેબલ સાથે બધાં ટેબલ ડિલિટ કરો. આકૃતિ 9.6 અને 9.7માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સ્પેશીફિકેશન (વિગતવાર વર્ણન) મુજબ આપણે ડિઝાઇનવ્યૂમાં જરૂરી ટેબલ ફરી બનાવીશું.

નોંધ : ડિઝાઇનવ્યૂમાં Supplier, Product, Employee અને Customer ટેબલ બનાવતા સમયે અનુકૂળે Scode, Pcode, Ecode અને Ccode ફિલ્ડ ઉમેરીશું.

ડિઝાઇન વ્યૂમાં ટેબલ બનાવવું (Creating Table using Design View)

તમે કદાચ નિરીક્ષણ કર્યું હશે કે ટેબલ બનાવવા માટે આપણે જ્યારે વિઝાઈનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, ત્યારે અગાઉથી ડિઝાઇન કરેલાં (pre-designed) ટેબલમાં કેટલાક ફેરફાર કરવા પડે છે, જેથી તે સહેલાઈથી વાપરી શકાય. વાસ્તવિક સ્થિતિમાં બેઝ દ્વારા પૂરાં પાડવામાં આવેલાં ટેબલ પર્યાત નથી. તેથી ડિઝાઇન વ્યૂમાં બનાવેલાં ટેબલ વધારે ફાયદાકારક છે.

ચાલો, આપણે ડિઝાઇનવ્યૂમાં ટેબલ બનાવીએ. આકૃતિ 9.17માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટેચાબેઝની મેઈન વિન્ડોમાં ટાસ્કપેનમાં ટેબલ બનાવવા માટેનાં બે વિકલ્પો (1) *Create Table in Design View...*... અને (2) *Use Wizard to Create Table...* ઉપલબ્ધ હોય છે. હવે *Create Table in Design View* વિકલ્પ ઉપર ક્લિક કરો. આથી Table Design વિન્ડો ખૂલશે.

આકૃતિ 9.17 : ટેચાબેઝ વિન્ડોમાં ટાસ્કપેન

આકૃતિ 9.18માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટેબલ ડિઝાઇન વ્યૂ એ એક જાળી જેવું માળખું (ગ્રીડ સ્ટ્રક્ચર) છે, જેમાં ત્રાણ કોલમ Field Name, Field Type અને Description હોય છે અને વિન્ડોની મધ્યમાં નીચે Field Properties વિભાગ હોય છે. આકૃતિ 9.6માં ચર્ચા કરી હતી, તે પ્રમાણે Supplier ટેબલ બનાવો. ફિલ્ડનું નામ ટાઈપ કરો અને દરેક ફિલ્ડ માટે ફિલ્ડટાઈપ પસંદ કરો અને પહેલા ફિલ્ડ તરીકે Scode ઉમેરવાનું ન ભૂલો.

ModernElectronicStore.odb : Table1 - OpenOffice.org Base: Table Design

File Edit View Tools Window Help

Field Name	Field Type	Description
Scode	Text [VARCHAR]	
SupplierName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
AddressLine1	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
AddressLine2	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
City	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
Pincode	Text (fix) [CHAR]	
ContactPersonName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
EmailId	Text [VARCHAR]	
ContactNumber	integer [INTEGER]	

Field Properties

AutoValue: No
Entry required: No
Length: 10
Default value:
Format example: 0

આકૃતિ 9.18 : ટેબલ ડિઝાઇનવું વિન્દો

પ્રાઈમરી કી સેટ કરો (Set Primary Key)

કોઈ ફિલ્ડને પ્રાઈમરી કી તરીકે ઓળખાવવા માટે Scode ફિલ્ડ ઉપર રાઈટ ક્લિક કરો, જેથી આકૃતિ 9.19માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સબ-મેનુ ખૂલશે. *Primary Key* વિકલ્પ પસંદ કરો અને પસંદ કરેલા ફિલ્ડની પહેલી કોલમમાં કી જેવું દેખાતું ચિહ્ન (💡) પ્રદર્શિત થશે.

ModernElectronicStore.odb : Table1 - OpenOffice.org Base: Table Design

File Edit View Tools Window Help

Field Name	Field Type	Description
Scode	Text [VARCHAR]	
Cut	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
Copy	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
Delete	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
Insert Rows	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
✓ Primary Key	Text (fix) [CHAR]	
ContactPersonName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]	
EmailId	Text [VARCHAR]	
ContactNumber	integer [INTEGER]	

Field Properties

Length: 50
Default value:
Format example: 0

આકૃતિ 9.19 : ટેબલની પ્રાઈમરી કી નક્કી કરવી

ટેબલ સેવ કરો (Save Table)

ટેબલનું માળખું બનાવ્યા પછી હવે ટેબલનો સંગ્રહ કરવાનો સમય છે. આકૃતિ 9.19માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Save બટન (ફિલ્ડ) ઉપર ક્લિક કરો. આથી આકૃતિ 9.20માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Save as ડાયલોગબોક્સ પ્રદર્શિત થશે. હવે ટેબલનું નામ ટાઈપ કરો અને OK બટન ઉપર ક્લિક કરો.

આકૃતિ 9.20 : ટેબલ સેવ કરવું

આ જ પ્રમાણે Product, Employee અને Customer ટેબલ બનાવો. અત્યાર સુધીમાં બનાવેલાં માસ્ટર ટેબલ (**Master Tables**) તરીકે ઓળખાય છે. આ ટેબલ “મોડર્ન ઇલેક્ટ્રોનિક્સ સ્ટોરમાંથી મોબાઇલ ફોનની ખરીદી કરતો ગ્રાહક” અથવા “મોડર્ન ઇલેક્ટ્રોનિક્સ સ્ટોરની તેના સખ્લાયર સોની ઇન્ડિયા પાસેથી ખરીદીની વિગત” જેવા વ્યવહારોની વિગતનો સંગ્રહ કરે છે. વ્યવહારો (ટ્રાન્ઝેક્શન્સ)ના સંગ્રહ માટે અલગ-અલગ ટેબલની ડિઝાઇન કરવી અને પછી તેને માસ્ટર ટેબલ સાથે સાંકળી લેવાં વધારે યોગ્ય છે. આ પછીના પ્રકરણમાં આપણે ટ્રાન્ઝેક્શન ટેબલ વિશે ચર્ચા કરીશું.

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે ડેટા, ઇન્ફર્મેશન, ડેટાબેઝ અને ડેટાબેઝ ઇન્ફર્મેશન સિસ્ટમ (DBMS) ની અગત્યતા વિશે ચર્ચા કરી. સામાન્ય રીતે કોઈ સીધી જ હકીકત કે માહિતી ડેટાનો નિર્દેશ કરે છે, જ્યારે ડેટા ઉપર પ્રક્રિયા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઇન્ફર્મેશન બને છે અને યોગ્ય રીતે ગોઠવાયેલ માહિતીનો ડેટાબેઝમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. DBMS ટેબલ, કવરી, રિપોર્ટ અને ફોર્મ જેવાં વિવિધ ઓફ્ઝેક્ટ્સનો સમાવેશ કરે છે. આપણે ડેટાબેઝની ડિઝાઇન માટે જરૂરી પગલાંઓની પડા ચર્ચા કરી. આ ઉપરાત આપણે વિર્જાઈ વડે અને ડિઝાઇન વ્યૂમાં ટેબલ બનાવવા માટે ઓપન ઓફિસ બેઝ સોફ્ટવેરના ઉપયોગ વિશે શીખ્યાં. આ પછીના પ્રકરણમાં આપણે બેઝમાં ટેબલને કઈ રીતે સાંકળી શકાય અને ટેબલ ઉપર પ્રક્રિયાઓ કરી શકાય તે બાબત શીખીશું.

સ્વાધ્યાય

1. ડેટા અને ઇન્ફર્મેશન પદાવલિઓ ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
2. ઇન્ફર્મેશનની જરૂરિયાત સમજાવો.
3. ડેટાબેઝ, ડેટામોડેલ અને ડેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ પદાવલિઓ વ્યાખ્યાયીત કરો.
4. ટેબલ, રેકૉર્ડ અને ફિલ્ડને ઉદાહરણ તેમજ આકૃતિ સાથે વ્યાખ્યાયીત કરો.
5. લોજિકલ ફિલ્ડ નામ અને ફિલ્ડિકલ ફિલ્ડ નામ શું છે ?
6. ફિલ્ડનું નામ નક્કી કરતાં સમયે અનુસરવામાં આવતી સૂચનાઓ લખો.
7. ડેટાબેઝની ડિઝાઇન કરવાનાં પગલાંઓ લખો.
8. Text (fix)[CHAR] અને Text[VARCHAR] વચ્ચેનો તફાવત શું છે ? યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.

9. કી-ફિલ્ડની વાખ્યા આપો.
10. પ્રાઇમરી કી શું છે ? યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
11. પ્રાઇમરી કીની પ્રોપર્ટી શું-શું છે ?
12. તેટાઈપ એટલે શું ? યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
13. મેમો તેટાઈપનો ઉપયોગ ક્યારે કરવો જોઈએ?
14. બેઝમાં ઉપલબ્ધ ઓફ્ઝેક્ટ્સની યાદી બનાવો.
15. નલવેલ્યુ એટલે શું? યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
16. હેતુવક્તી પ્રશ્નો
 - (1) DBMS શું છે ?

(a) ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ	(b) ટેટાબેઝ માઈગ્રેશન સિસ્ટમ
(c) ટેટા મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ	(d) ડાઈરેક્ટ બેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ
 - (2) “રો (કાચી) હકીકત અથવા આંકડાઓ” કઈ પદાવલિ માટે વપરાય છે ?

(a) ઈન્ફર્મેશન	(b) વેરીએબલ (અચલ)
(c) ટેટા	(d) ફિલ્ડ
 - (3) ટેટાબેઝમાં ગ્રાહક માટે નીચેનામાંથી શું સૌથી સારી રીતે નિર્દેશ કરે છે ?

(a) રિલેશનશિપ	(b) એટ્રીબ્યુટ
(c) એન્ટિટી	(d) ટેટા
 - (4) પ્રક્રિયા કરેલા ટેટા શું છે ?

(a) હકીકત	(b) તૈયાર કરેલા ટેટા
(c) ઈન્ફર્મેશન	(d) નિર્ણય
 - (5) નીચેનામાંથી કયો ટેટાબેઝ પ્રોગ્રામ નથી ?

(a) માય એસક્યુઅલ	(b) બેઝ
(c) એસક્યુઅલ સર્વર	(d) એડશીટ
 - (6) નીચેનામાંથી કયું ઓપનસોર્સ DBMS નથી ?

(a) માય એસક્યુઅલ	(b) ઈન્ગ્રેસ
(c) બેઝ	(d) ઓરેક્લ
 - (7) RDBMSમાં R નીચેનામાંથી શેના માટે વપરાય છે?

(a) રોટેશનલ	(b) રિલેશનલ
(c) રેન્ડમ	(d) રિંગ
 - (8) ઓપન ઑફિસ સ્યૂટના ભાગ તરીકે ઉપલબ્ધ ટેટાબેઝનું નામ શું છે ?

(a) OfficeDB	(b) Base
(c) OpenDB	(d) Access
 - (9) નીચેનામાંથી શું બેઝ ટેટાબેઝ ફાઈલનું ડિફોલ્ટ અનુલંબન હોય છે ?

(a) .bdf	(b) .odf
(c) .odb	(d) .dbf

(10) નીચેનામાંથી શું બેઝમાં ઓફ્જેક્ટ તરીકે જગતવામાં આવતું નથી ?

(a) ટેબલ	(b) ક્વેરીઝ
(c) ચાટ્સર્વ્સ	(d) ફોર્મ્સ

(11) સંખ્યાનો સંગ્રહ કરવા માટે કયો ડેટાએચ્પ વાપરી ન શકાય ?

(a) Decimal	(b) Integer
(c) Text	(d) Date

(12) બેઝ ડેટાબેઝમાં ઇમેજનો સંગ્રહ કરવા માટે કયો ડેટાએચ્પ વપરાય છે ?

(a) બાયનરી	(b) ફોટો
(c) લોગ	(d) લ્યુઝ

(13) નીચેનામાંથી કયું વાક્ય ખોટું છે ?

(a) પ્રાઇમરી કીમાં નલવેલ્યુ ન હોઈ શકે.
(b) પ્રાઇમરી કીમાં કુલ્લિકેટ વેલ્યુ ન હોઈ શકે.
(c) પ્રાઇમરી કી એક કરતાં વધારે ફિલ્ડનું જોડાણ હોઈ શકે.
(d) પ્રાઇમરી કી હંમેશાં ન્યુમરિક ફિલ્ડ હોવું જોઈએ.

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

- આકૃતિ 9.21માં Student, Teacher અને Subject ટેબલનાં ફિલ્ડ અને તેનું વર્ણન આપેલાં છે. દરેક ફિલ્ડ માટે ડેટાએચ્પ નક્કી કરો અને બેઝમાં ટેબલ બનાવો. તેમાં ઓછામાં ઓછા 5 રેકૉર્ડ એન્ટર કરો.

Student	
Field Name	Description
Gmo	General Register Number
Firstname	Name of the Student
Surname	Surname of the Student
Address	Address of the Student
City	City
Pincode	Pincode
Birthdate	Date of Birth
Gender	Male or Female
Standard	Studying in which standard
Join_date	Date of Joining School
Leaving_date	Date of Leaving School

Teacher	
Field Name	Description
Firstname	Name of the Teacher
Surname	Surname of the Teacher
Address	Address of the Teacher
City	City
Pincode	Pincode
Phone_no	Phone number of teacher
Email_id	E-mail id of teacher
Mobile_no	Mobile number of teacher

Subject	
Field Name	Description
Sub_Name	Name of the Subject
Details	Description of the subject

આકૃતિ 9.21 : સ્કૂલમેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ માટેનાં ટેબલ

2. આકૃતિ 9.22માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઝમાં ટ્રાન્ઝેક્શન ટેબલ બનાવો. તેમાં ઓછામાં ઓછા 5 રેકૉર્ડ એન્ટર કરો.

Standard_Subj : To store details about subjects taught in each standard		
Field Name	Data Type	Description
Standard	Number	Which Standard
Scode	Text	Which Subject

Attendance: To store daily attendance of the Students		
Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register of a Student
Date	Date/Time	On which Date
Pr_ab	YesNo	Present or Absent

Fees: To store details of Fee amount paid by students		
Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register Number
Date	Date/Time	On which date
Tuition_fee	Currency	Tuition fee paid by the student
Term_fee	Currency	Term fee paid by the student

Subj_Teacher: To store details about which teacher is teaching the subject in each standard		
Field Name	Data Type	Description
Year	Number	Current Year
Standard	Number	In which Standard
Scode	Text	Subject Code
Tcode	Text	Teacher Code

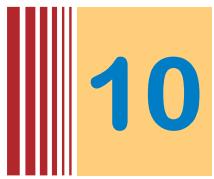
Result: To store result details of each student		
Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register No.
Scode	Text	Of which Subject
Month	Text	In which Month
Year	Number	Which Year
Term	Number	Name of the Term
Marks	Number	Marks scored

Cultural: To keep record of Interest of students in Cultural Activities		
Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register Number
Interest	Text	Interested in which activity
Achievement	Memo	Any achievements?

Sports: To keep record of Interest of students in Sports		
Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register No.
Interest	Text	Interested in which game
Achievement	Memo	Any achievements?

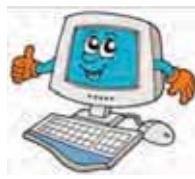
આકૃતિ 9.22 : સ્કૂલમેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ માટેનાં ટેબલ

10

ટેબલ સાથે કાર્ય

આગળના પ્રકરણમાં ચર્ચા કર્યા પ્રમાણે આપણે દરરોજ અનેક નિર્ણયો લેવા પડે છે અને તે માટે એક અથવા બીજા પ્રકારની માહિતીની આપણને જરૂર પડે છે. યોગ્ય સમયે સાચી માહિતી મેળવવા માટે આપણે ટેટાબેઝ બનાવવો પડે અને તેમાં ટેટા ઉમેરવા, અગાઉ દાખલ કરેલા ટેટામાં સુધારા કરવા, નકારો અને બિનજરૂરી ટેટા રદ કરવા, ટેટાને જરૂરિયાત પ્રમાણે ગોઠવવા જેવી વિવિધ પ્રક્રિયાઓ કરવી પડે છે. આપણે આગળના પ્રકરણમાં, બેઝમાં ટેટાબેઝ અને વિવિધ ટેબલ કેવી રીતે બનાવી શકાય તેની ચર્ચા કરી ચૂક્યા છીએ. હવે, આપણે બનાવેલાં ટેબલ ઉપર વિવિધ પ્રક્રિયાઓ કેવી રીતે કરી શકાય તે શીખીએ.

ટેબલમાં ટેટા ઉમેરવો (Inserting Data In the Table)

ટેબલમાં રેકૉર્ડ ઉમેરવા માટે સૌપ્રથમ આપણે તે ટેબલ ઓપન કરવું પડે. ટેબલ ઓપન કરવા માટે ટેટાબેઝ વિન્ડોના ટેબલ પેનમાંથી જરૂરી ટેબલનાં આઈકોન ઉપર ડબલ ક્લિક કરો. આના વિકલ્પ રૂપે જરૂરી ટેબલ ઉપર ડબલ ક્લિક કરી, પ્રદર્શિત થયેલાં સબ-મેનુમાંથી ઓપન વિકલ્પ પસંદ કરો.

ચાલો, આપણે ડિઝાઇન વ્યૂમાં બનાવેલું Supplier ટેબલ ખોલીએ. જ્યારે આપણે Supplier ટેબલ ખોલીએ તો આકૃતિ 10.1માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ટેટાશીટવ્યૂ (datasheet view)માં તેનું સ્ટ્રક્ચર પ્રદર્શિત થશે.

	Scode	SupplierName	AddressLine1	AddressLine2	City	Pincode	ContactPersonName	EmailId	ContactNumber
Record 1 of 1									

આકૃતિ 10.1 : શરૂઆતનો ટેટાએન્ટ્રી સ્ક્રીન

અહીં, આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે ફિલ્ડનાં નામ આડી લીટીમાં પ્રદર્શિત થાય છે. ફિલ્ડનાં નામવાળી લીટી ટાઈટલ લાઈન તરીકે ઓળખાય છે. આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે તે ફક્ત કેટલાક મર્યાદિત ફિલ્ડને દર્શાવી શકે છે, જે સ્ક્રીનમાં સમાઈ શકે. બાકી રહેલાં ફિલ્ડને જોવા માટે સ્ક્રીનના નીચેના ભાગમાં રહેલા સ્કોલબારનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. ટાઈટલ-લાઈનની નીચે ખાલી બોક્સથી બનેલી એક હરોળ (Row) છે. આ ખાલી બોક્સમાં ઉચિત ટેટા ભરવાનાં કામને ટેટાએન્ટ્રી (Data Entry) કહેવામાં આવે છે. પહેલાં ફિલ્ડની પાસે એક નાના બોક્સમાં એક તીરનું ચિહ્ન (Pointing arrow sign) છે. આ બોક્સ 'રેકૉર્ડ સિલેક્ટર આઈકોન'નો નિર્દ્દશ કરે છે. કેટલાક રેકૉર્ડ સિલેક્ટર આઈકોન્સ અને તેનાં કાર્યો નીચે જણાવેલાં છે.

કાળો પોઈન્ટિંગ એંઝો આઈકોન રેકૉર્ડ પોઈન્ટર તરીકે ઓળખાય છે અને તે કોઈ ચોક્કસ સમયે ટેબલનો ચાલુ રેકૉર્ડ (ચાલુ હરોળ) દર્શાવે છે. આનો અર્થ એ છે કે જો આપણે ટાઈપિંગ શરૂ કરીશું, તો ચાલુ રેકૉર્ડમાં ફિલ્ડની ટિંમતમાં ફેરફાર જોઈ શકાશે.

ફ્લેશ સાથેનો લીલો આઈકોન એ ટેબલના અંતનું નિશાન છે. તે ટેબલના છેલ્લા રેકૉર્ડ પછી પ્રદર્શિત થાય છે.

ટેચીટ વ્યૂમાં નવો રેકૉર્ડ ઉમેરવા માટે છેલ્લી હરોળને સ્કોલ કરો અને પછી ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આપણું કર્સર ફિલ્ડમાં ગોઠવાઈ જશે અને આઈકોન કાળો પોઈન્ટિંગ એરો (■) બની જશે.

પેન્સિલ આઈકોન (P) એ એડિટ આઈકોન (Edit icon) છે. જ્યારે તેઠા સુધારવા માટે કોઈ ફિલ્ડ ઉપર આપણે ક્લિક કરીએ, તો કાળો પોઈન્ટિંગ એરો આઈકોન બદલાઈને પેન્સિલ જેવો આઈકોન બની જશે. આ આઈકોન પ્રદર્શિત થશે જ્યારે રેકૉર્ડમાં આપણે ફેરફાર કર્યા છે કે જે હજુ સુધી સેવ કરેલ નથી. જો આપણે કર્સર બીજા રેકૉર્ડ ઉપર ફેરવીશું, તો સુધારાનો સંગ્રહ થશે અને જો ESC કી દબાવિશું તો આપણે કરેલાં સુધારા રદ થશે અને મૂળ માહિતી પાછી મળશે.

આકૃતિ 10.2માં ડાબી બાજુએ નીચેના વિભાગમાં બારનું નિરીક્ષણ કરતાં, આપણે Record શર્દ, તે પછી બોક્સમાં આંકડામાં કિમત ‘4’ અને અંતમાં શર્દ ‘of 4’ જોઈ શકીશું. આ બાર ‘નોવિગેશન બાર’ (Navigation Bar) તરીકે ઓળખાય છે. તે રેકૉર્ડને ઊભા (vertically) સ્કોલ કરવા માટે કેટલાક નેવિગેશન બટન્સ ધરાયે છે. તે રેકૉર્ડ પોર્ટન્ટરની વર્તમાન સ્થિતિ પણ જણાવે છે. ‘Record 4 of 4’નો અર્થ એ થાય કે આપણા ટેબલમાં કુલ 4 રેકૉર્ડ છે અને હાલમાં આપણું કર્સર ચોથા રેકૉર્ડ ઉપર છે.

ચાલો, હવે આપણે આગલા પ્રકરણમાં ચર્ચા કર્યા પ્રમાણે જુદા-જુદાં ફિલ્ડમાં સંબંધિત તેઠા ભરીએ. આપણે દરેક ફિલ્ડ ટેટાટાઈપ અને ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીથી વ્યાખ્યાયિત કરેલાં હોય તે પ્રમાણે બેઝમાં તેઠાએન્ટ્રી નિયંત્રિત અને પ્રતિબંધિત રહે છે. અહીં એ નિરીક્ષણ કરો કે વર્તમાન હરોળમાં છેલ્લા ફિલ્ડમાં તેઠા એન્ટર કરવાથી કર્સર આપોઆપ પછીની હરોળનાં પ્રથમ ફિલ્ડ Scodeમાં આવી જાય છે.

બુલિયન પ્રકારના કિસ્સામાં ફિલ્ડમાં એક ચોરસ બોક્સ જોવા મળે છે. જો આપણે તેના ઉપર ક્લિક કરીએ, તો તેમાં ખરાનું ચિહ્ન જોવા મળશે. જો ખરાના ચિહ્ન સાથેનું બોક્સ જોવા મળે, તો એનો અર્થ એ થાય કે ફિલ્ડની કિમત સાચી છે અને નહીંતર ખોટી. કેટલાક રેકૉર્ડ ઉમેર્યા પછી આપણે સ્કીન કંઈક અંશે આકૃતિ 10.2માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે જોવા મળશે.

આકૃતિ 10.2 : કેટલાક રેકૉર્ડ ઉમેર્યા પછી ટેચીટ વ્યૂ

ટેબલના રેકૉર્ડને એડિટ કરવા (Editing Records in the Table)

એક વખત તેઠા ઉમેર્યા પછી નીચે જણાવેલાં બેમાંથી કોઈ એક કારણથી તેમાં સુધારા કરવા પડે :

1. તેઠાએન્ટ્રી સમયે ખોટો તેઠા ઉમેર્યો હોય અથવા
2. સાચી તેઠાએન્ટ્રી કર્યા પછી તેઠાની કિમતમાં બદલાવ આવ્યો હોય, તો આ કિસ્સામાં આપણે રેકૉર્ડને સુધારવો પડશે. ઉદાહરણ તરીકે, ધારોકે કોઈ ચોક્કસ સખાયરનું સાચું સરનામું આપણે ઉમેરેલું છે. કેટલાક સમય

પછી માલ મોકલનાર કંપની સ્થળ બદલે છે. આ ડિસ્સામાં સપ્લાયરનું સાચું સરનામું ઉમેર્યું હોવા છતાં સ્થળ બદલાવા માટે આપણે તે એડિટ કરવું પડશે.

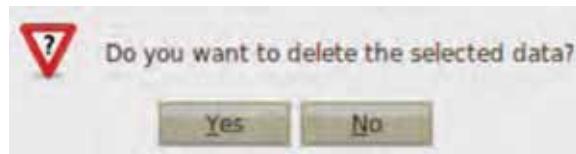
અગાઉ ઉમેરેલા ટેટાને સુધારવાની પ્રક્રિયા એડિટિંગ (Editing) તરીકે ઓળખાય છે. સુધારવાનું કાર્ય કરવા માટે, આપણે ટેબલ ખોલવું પડશે અને આપણે જેને સુધારવા ઈચ્છા હોય તે ફિલ્ડની કિમત ઉપર માત્ર કર્સર મૂકો અને જરૂરી સુધારા કરો.

ટેબલમાંથી રેકૉર્ડ ડિલીટ કરવા (Deleting Records from the Table)

આપણા ટેટાબેઝને ક્ષતિ વિનાનો અને અર્થપૂર્ણ રાખવા માટે આપણા ટેબલમાંથી બિનજરૂરી અથવા ખોટા રેકૉર્ડ્સને ડિલીટ કરવા (રદ કરવા) અતિજરૂરી છે. આમ કરવાથી સ્પષ્ટ ચિત્ર મળશે અને સાથે-સાથે ડિસ્કમાં કેટલીક જગ્યા મુક્ત થશે. ટેબલમાંથી કોઈ પણ રેકૉર્ડ રદ કરવા માટે સૌપ્રથમ ટેબલ ઓપન કરો અને અનિયાનીય રેકૉર્ડ પસંદ કરો. રેકૉર્ડ પસંદ કર્યા પછી આપણે નીચે જણાવેલી બે રીતે તેને દૂર કરી શકીએ :

- ક્રિ-બોર્ડ ઉપરની DEL કી દબાવીને અથવા એડિટ મેન્યુમાંથી ડિલીટ વિકલ્પ પસંદ કરીને.
- પસંદ કરેલાં રેકૉર્ડ ઉપર રાઈટ ક્લિક કરી, સબમેન્યુમાંથી ડિલીટ રેકૉર્ડ વિકલ્પ પસંદ કરીને.

જ્યારે તમે રેકૉર્ડ દૂર કરો છો, ત્યારે આકૃતિ 10.3માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઝ એક ચેતવણી સાથે ડાયલોગબોક્સ પ્રદર્શિત કરશે.

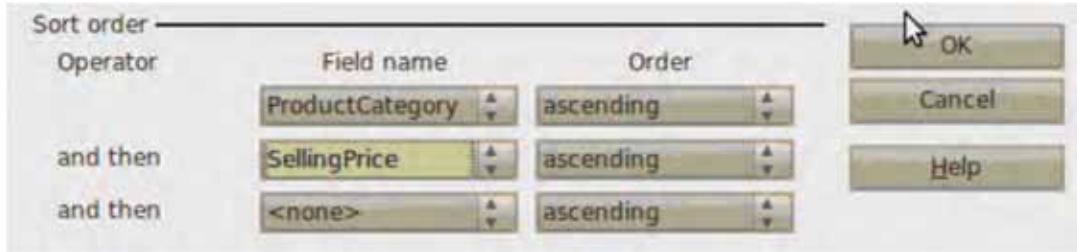
આકૃતિ 10.3 : રેકૉર્ડ કાઢી નાખવાનું ચેતવણીબોક્સ

આ ડાયલોગબોક્સમાંથી Yes બટન ઉપર જો ક્લિક કરવામાં આવશે, તો પસંદ કરેલો રેકૉર્ડ ટેબલમાંથી કાયમ માટે દૂર થશે. પણ જો આપણે No બટન ઉપર ક્લિક કરીશું, તો ટેબલમાંથી રેકૉર્ડ દૂર નહીં થાય અને દસ્તિમાં તે ફરી પ્રદર્શિત થશે.

ટેબલમાં ટેટા સોર્ટ કરવા (Sorting Data in the Table)

આપણે ટેટાબેઝ બનાવીએ અને તેની જાળવણી કરીએ છીએ, કારણકે આપણું અંતિમ ધ્યેય જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે માહિતી મેળવવાનું હોય છે. ધીમે-ધીમે ટેબલમાં રેકૉર્ડ વધશે, આથી સરળતાથી અને ખૂબ જરૂરી માહિતી મેળવવા માટે ટેબલનો ટેટા કોઈ ચોક્કસ કમમાં ગોઠવાયેલો હોય એ ઈચ્છાનીય છે. Product-ટેબલમાં વિવિધ ઉત્પાદનોમાં હજારો રેકૉર્ડ હોઈ શકે. ધારો કે તમે કોઈ ચોક્કસ ઉત્પાદનની કિમત સાથે વિગતો શોધવા માંગો છો. હવે આ ડિસ્સામાં, જો પ્રોડક્ટટેબલ Pcode ફિલ્ડ એટલે કે પ્રોડક્ટ કોડ (product code)ના કમમાં ગોઠવવામાં આવે, તો આપણા માટે તે શોધવાનું કામ ખૂબ જ સરળ બની જાય છે. પણ, ધારોકે આપણે પ્રોડક્ટ કોડ જાળતાં નથી, તો.....!! ચોક્કસપણે, આપણે તે ઉત્પાદનનો રેકૉર્ડ સરળતાથી અને ખૂબ જરૂરી શોધી શકતા નથી. પણ જો આપણે Product ટેબલને Pcode અને Selling Price ફિલ્ડના કમમાં ગોઠવેલું હોય તો જરૂરી રેકૉર્ડ મેળવવો સરળ છે. આથી, ચાલો આપણે ટેબલને કર્દ રીતે કમમાં ગોઠવું તે જોઈએ. ટેબલને નીચે જણાવેલી બેમાંથી એક રીતે કમમાં ગોઠવી શકાય :

- આપણે જે ફિલ્ડ ઉપર કમમાં ગોઠવવા માંગીએ છીએ તે પસંદ કરો અને પછી આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે ટૂલ- બાર પરથી Sort Ascending બટન અથવા Sort Decending બટન ઉપર ક્લિક કરો.
- આના વિકલ્પ રૂપે Sort બટન ઉપર ક્લિક કરો. આથી આકૃતિ 10.4માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ડાયલોગબોક્સ પ્રદર્શિત થશે.

આકૃતિ 10.4 : સોર્ટના કમની પસંદ

Field name ડોપડાઉન બોક્સની નીચે થોડું નામ અને Order ડોપડાઉન બોક્સની નીચે જરૂરી સોર્ટિંગનો કમ પસંદ કરો. આપણા કિસ્સામાં, Product ટેબલ product category ના ચઢતા કમમાં (ascending order) પહેલાં કમમાં ગોઠવવામાં આવશે અને પછી તેથી selling price ફિલ્ડ ઉપર ફરી કમમાં ગોઠવવામાં આવશે. ઉદાહરણ તરીકે બધા લોપટોપ તમામ મોબાઈલ કરતાં પહેલાં આવશે. લોપટોપ અને મોબાઈલ ગ્રૂપની અંદર તેની વેચાણકિમત પ્રમાણે ઓછી કિમતની ઉત્પાદિત વસ્તુ યાદીમાં પ્રથમ અનુસાર કમમાં રેકૉર્ડ ગોઠવાશે.

ટેટા-નિર્ધિકતા નિયંત્રણ (Controlling Data Redundancy)

હવે, અત્યારે તમે બેઝથી એકદમ માહિતગાર થઈ ગયા હશો તેથી આપણી નમૂનાની એલિક્ષન માટેના ટેટાબેઝની ડિજાઇન બાબત ચર્ચા ચાલુ રાખીએ. આપણે પહેલેથી જ �Supplier, Product, Employer અને Customer નામનાં ચાર ટેબલ્સની ડિજાઇન કરેલી છે. ચાલો, હવે ટેબલની ડિજાઇન ટેટા-નિર્ધિકતાના દસ્તિકાથી ફરી તપાસીએ. ટેટા-નિર્ધિકતા શર્દુ ટેટાની બિનજરૂરી દ્વિ-આવૃત્તિ (duplicate) અથવા પુનરાવર્તન માટે વપરાય છે.

આપણે જોયું છે કે Customer ટેબલમાં City નામનું ફિલ્ડ છે. મોઠાન ઈલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરમાં ઘણાં ગ્રાહકો હશો, જે એક શહેરના હોય. આથી, જો ‘Ahmedabad’ નામના શહેરના 100 ગ્રાહકો હોય, તો આ દરેક ગ્રાહક માટે ‘Ahmedabad’ શર્દુમાળાનું પુનરાવર્તન થશે. આમ, ટેટા-નિર્ધિકતા સંગ્રહ માટેની જગ્યાના બગાડ (દુર્બ્યય) તરફ દોરી જાય છે અને અનેક કારણોસર બિનકાર્યક્ષમ છે. ઉદાહરણ તરીકે, નિર્ધિક ટેટામાં કોઈ પણ ફરફાર ટેટાબેઝમાં બહુવિધ સ્થળોએ ફરફાર જરૂરી બનાવે છે.

ટેટાબેઝમાંથી નિર્ધિક ટેટા નાભૂદ કરવા માટે ટેબલમાં સંગ્રહિત ટેટાની ગોઠવણી માટે ખાસ કાળજી આપણે રાખવી જોઈએ. ટેટાબેઝ ડિજાઇનર એક ટેક્નિકની મદદથી તેને શક્ય એટલી નાભૂદ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેને ટેટા-નોર્મલાઈઝેશન (Data-Normalization) કહેવામાં આવે છે. નોર્મલાઈઝેશન એક પ્રક્રિયા છે જે એક ટેબલમાંથી બહુવિધ ટેબલ્સમાં વિઘટન સૂચવે છે અને આ રીતે પેરેન્ટ-ચાઈલ્ડ રિલેશનશિપ (Parent-child relationship) બનાવે છે. આથી, આપણા નમૂનાના ટેટાબેઝમાં Customer ટેબલના કિસ્સામાં શહેરની માહિતીનો સંગ્રહ કરવા માટે નવું ટેબલ બનાવવું જોઈએ. ચાલો, આપણે

આ ટેબલને City નામ આપીએ. આપણે જાણીએ છીએ કે શહેરની અંદર દરેક વિસ્તાર એક અલગ જ પીનકોડ સા�ે સંકળાયેલ હોય છે. શહેરની અંદર શહેર અને વિસ્તારને અજોડ રીતે ઓળખવા માટે પિનકોડ વાપરી શકાય. આથી City ટેબલના દરેક રેકૉર્ડને ઓળખવા માટે પિનકોડને પ્રાઈમરી કી તરીકે વાપરી શકાય. કોષ્ટક 10.1માં City ટેબલનું માળખું અને તેના નમૂનાના રેકૉર્ડ બતાવ્યા છે.

City		
Pincode	Area	CityName
380058	Bopal	Ahmedabad
380006	Law Garden	Ahmedabad
363421	Raska	Limbdi

કોષ્ટક 10.1 : City ટેબલ

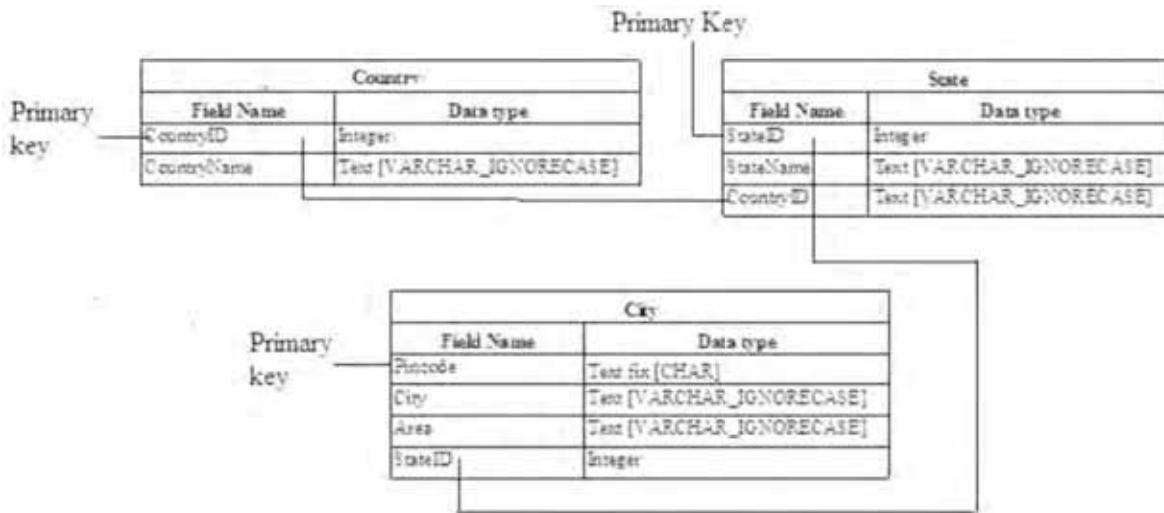
હવે આપણે Customer ટેબલમાં ફેરફાર કરવા પડશે. Customer ટેબલમાંથી City ફિલ્ડ આપણે દૂર કરી શકીએ. જ્યારે Customer ટેબલમાં નવા ગ્રાહકનો ડેટા ઉમેરવામાં આવે, ત્યારે ગ્રાહકના શહેર અને વિસ્તારની માહિતી મેળવવા માટે આપણે Pincode ફિલ્ડનો ઉપયોગ કરીશું.

એ જ રીતે, Supplier ટેબલ અને Employee ટેબલમાંથી City ફિલ્ડ દૂર કરવું જોઈએ. સંપૂર્ણ ટ્યાલના સરનામાની માહિતી જાળવી રાખવા માટે આપણે શહેર જે રાજ્ય અને દેશનું હોય તે State અને Country ફિલ્ડ પણ ઉમેરી શકાય. આ માહિતી જાળવવાની એક રીત કોષ્ટક 10.2માં દર્શાવી છે.

Pincode	Area	CityName	StateName	CountryName
380058	Bopal	Ahmedabad	Gujarat	India
380006	Law Garden	Ahmedabad	Gujarat	India
363421	Raska	Limbdi	Gujarat	India

કોષ્ટક 10.2 : રાજ્ય અને દેશ સાથેનું City ટેબલ

હવે જો પિનકોડ આપણને આપવામાં આવે, તો ગ્રાહકના સ્થળને લગતી માહિતી City ટેબલમાંથી શોધી શકાય છે. પરંતુ તમે અવલોકન કરી શકો છો કે ઉપર ડિઝાઇન કરેલું City ટેબલ એ જ ક્ષતિ ધરાવે છે, જેને ડેટા-નિર્ધિકતા કહેવાય. એક જ શહેર અને રાજ્યનું ઘણી વખત પુનરાવર્તન થાય છે. ડેટા-નિર્ધિકતાથી બચવા માટે, City ટેબલને ફરી અનેક ટેબલમાં વિધાયિત કરવાં પડે. StateName ફિલ્ડના સ્થાને StateID ફિલ્ડનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ અને CountryName ફિલ્ડના સ્થાને CountryID ફિલ્ડનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ. એક નવું ટેબલ કે જે રાજ્ય અને દેશની માહિતીનો સંગ્રહ કરે તે બનાવવું જોઈએ. આકૃતિ 10.5 આ ટેબલનું માળખું અને તેનો સંબંધ (Relation) દર્શાવે છે.

આકૃતિ 10.5 : Country, State અને City ટેબલ

અહીં આપણો Country, State અને City ટેબલમાં અનુક્રમે CountryID, StateID અને Pincode fields ને પ્રાઈમરી કી તરીકે નક્કી કરેલ છે. આકૃતિ 10.5માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હવે City, State અને Country ટેબલ એકબીજાં સાથે સંકળાયેલાં છે. Customer, Employee અને Supplier ટેબલમાં પણ પીનકોડ એક ફિલ્ડ તરીકે હશે. આથી આ ટેબલ City ટેબલ સાથે સંકળાયેલાં છે. એ ટેબલ કે જેમાં પ્રાઈમરી કી હોય તેને માસ્ટર ટેબલ કહેવામાં આવે છે. આપણો અગાઉ ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે એક કોમન ફિલ્ડથી બે ટેબલ એકબીજાંથી સંકળી શકાય છે. ઉપરના ઉદાહરણમાં CountryID ફિલ્ડનો ઉપયોગ કરીને State અને Country ટેબલને સંકળેલાં છે. Country ટેબલમાં CountryID ફિલ્ડ પ્રાઈમરી કીનું કાર્ય કરે છે. State ટેબલનું CountryID ફિલ્ડ Country ટેબલના CountryID ફિલ્ડ પાસેથી આ રીતે કિમતો મેળવે છે. State ટેબલમાંનું CountryID ફિલ્ડ ફોરેન કી (Foreign key) તરીકે ઓળખાય છે.

ફોરેન કી ને એ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય કે તે એક ફિલ્ડ અથવા ફિલ્ડનું જોડાણ કે જેની કિમત બીજા ટેબલમાંથી મેળવવામાં આવે છે. જ્યારે તે એક કરતાં વધારે ફિલ્ડનું જોડાણ હોય છે, ત્યારે તે કમ્પોઝિટ ફોરેન કી (Composite Foreign Key) તરીકે ઓળખાય છે. જ્યારે માસ્ટર ટેબલમાં કમ્પોઝિટ પ્રાઈમરી કી હોય છે, ત્યારે તેની સાથે સંકળાયેલાં ટેબલમાં કમ્પોઝિટ ફોરેન કી હોય છે.

નોંધ : ફોરેન કી ફિલ્ડ કોઈ કિમત ધરાવતું નથી જો તેની સાથે સંકળાયેલા પ્રાઈમરી કી ફિલ્ડમાં તે અસ્થિત્વમાં ન હોય.

હવે જો તમે Product ટેબલ ઉપર નજર કરશો, તો ઉત્પાદન-શ્રેષ્ઠી ‘મોબાઈલ’ અથવા ‘કેમેરા’ ઘણી વખત સંગૃહીત કરેલાં જોવા મળશે. આથી, એક અલગ ટેબલ ProductCategory નામનું બનાવવું પડશે. દરેક ઉત્પાદન-શ્રેષ્ઠી (પ્રોડક્ટ કેટેગરી)ને હવે એક અજોડ નંબર આપવો પડશે. ઉત્પાદનની શ્રેષ્ઠીનો નિર્દેશ કરવામાં આ અજોડ નંબરનો ઉપયોગ કરી શકાય. ઉદાહરણ તરીકે, મોબાઈલને કેટેગરી કોડ 1 આપી શકાય. આથી, Product ટેબલમાં જ્યારે નવા મોબાઈલ માટે રેકોર્ડ ઉમેરવામાં આવે, ત્યારે ProductCategory ફિલ્ડમાં કિમત ‘1’નો સંગ્રહ કરવો જોઈએ. અહીં એ નોંધ કરશો કે Product ટેબલનાં ProductCategory ફિલ્ડની અને પ્રોડક્ટ કેટેગરી ટેબલમાં CategoryCode ફિલ્ડનો તેટાઈપ એક-સમાન હોવો જોઈએ.

એ જ પ્રમાણે Product ટેબલના SupplierName ફિલ્ડને Scode ફિલ્ડથી બદલવું જોઈએ કે જે Supplayer કોડનો ઉલ્લેખ કરે છે. કોષ્ટક 10.3માં અત્યાર સુધી સૂચવેલા સુધારા પણીની પ્રાઈમરી કી અને ફોરેન કીની યાદી આપેલ છે.

Table name	Primary Key	Foreign Key
Country	CountryID	-
State	StateID	CountryID (referencing Country table)
City	CityID	StateID (referencing State table)
Supplier	Scode	Pincode (referencing City table)
Customer	Ccode	Pincode (referencing City table)
Employer	Ecode	Pincode (referencing City table)
ProductCategory	CategoryCode	-
Product	Pcode	CategoryCode (Referencing ProductCategory table) Scode (Referencing Supplier table)

કોષ્ટક 10.3 : નમૂનાના ટેટાબેઝ માટે ચર્ચા કરેલા દરેક ટેબલની પ્રાઇમરી કોડ અને ફોરેન કોડ

ચાલો, હવે આપણે કોઈ ગ્રાહક દ્વારા ખરીદવામાં આવેલા કોઈ ઉત્પાદનના વ્યવહાર જેવા ટેટાનો સંગ્રહ કરવા માટે અન્ય ટેબલની ડિઝાઇન બનાવીએ. આપણે તેને ગ્રાહક વડે આપેલો પરચેઝ ઓર્ડર કહી શકીએ. ગ્રાહક ઔનલાઈન ઓર્ડર આપી શકે અથવા મોહર્ન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરમાં આવીને પ્રોડક્ટ (ઉત્પાદન)ની ખરીદી કરી શકે. ગ્રાહક દ્વારા આપેલો ઓર્ડર સૂચવે છે કે ગ્રાહક, કર્મચારી અને વ્યવહાર થયેલું ઉત્પાદન સંબંધિત માહિતીની જગ્યાની રાખવી પડે. આપણે ઓર્ડર આયા તારીખ ચૂકી ન શકીએ. આ ઉપરાંત દરેક પ્રોડક્ટનો જથ્થો પણ સમાન રીતે મહત્વપૂર્ણ છે. ગ્રાહક એક જ મોટેલનાં અનેક નંગા ખરીદી શકે. કોષ્ટક 10.4માં Order ટેબલનાં ફિલ્ડ દર્શાવ્યાં છે.

Order	
FieldName	Data type
OrderID	Integer
OrderDate	Date
Ccode	Text fix [CHAR]
Ecode	Text fix [CHAR]
Pcode	Text fix [CHAR]
Quantity	Integer
SalePrice	Decimal

કોષ્ટક 10.4 : Order ટેબલ

અહીં OrderIDને પ્રાઇમરી કી તરીકે નક્કી કરેલી છે. આ કિસ્સામાં વધારાનું ફિલ્ડ જરૂરી છે, કારણકે અન્ય કોઈ ફિલ્ડ કે ફિલ્ડના સમૂહનું જોડાણ અજોડ રીતે રેકૉર્ડ નક્કી કરી શકતું નથી. Order ટેબલનાં દરેક ફિલ્ડનું પુનરાવર્તન હોઈ શકે. નીચે જણાવેલો એક રેકૉર્ડ દાખલ કરવા પ્રયત્ન કરો :

<1, 23-June-2012, C01, E01, P00000001, 2> હવે ધારો કે ગ્રાહક બે જુદી-જુદી વસ્તુઓ ખરીદી છે, P00000001 અને P00000002. હવે નવો રેકૉર્ડ ઉમેરવો પડશે, તે હશે : <1,23-June-2012,C01,E01, P00000002,1>.

તમે અવલોકન કરી શકો છો કે order date, employee code અને customer code જેવી વિગતનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવેલું છે. જો ગ્રાહક એકસાથે 10 વસ્તુઓની ખરીદી કરે, તો 10 અલગ-અલગ રેકૉર્ડ ઘણા બધા ડેટાના પુનરાવર્તન સાથે ઉમેરવામાં આવે છે. આ કિસ્સામાં OrderID પ્રાઇમરી કી તરીકે ન ચાલી શકે. OrderID અને Pcodeના જોડાણને પ્રાઇમરી કી બનાવી શકાય છે. આ ચર્ચા કરેલ સમયાનો ઉકેલ Order ટેબલને બે ટેબલમાં વિભિન્ન કરવાનો છે, એક Order ટેબલ અને બીજું OrderDetail ટેબલ. આથી OrderDate, Ccode અને Ecode ફિલ્ડનો સંગ્રહ OrderID સાથે ફક્ત એક જ વાર થાય છે અને તે Order ટેબલમાં અજોડ રીતે ઓળખાય છે. હવે OrderDetail ટેબલમાં OrderID, Pcode, Quantity અને SalePriceનો સમાવેશ થશે. OrderIDની કિમતો Order ટેબલમાંથી મેળવવામાં આવશે અને આથી તે એક ફિરેન કી ફિલ્ડ હશે. આ રીતે OrderDetailમાં એવી વિગત છે જે રીપીટ થાય છે. કોઈક 10.5માં OrderDetail ટેબલના નમૂનાના રેકૉર્ડ બતાવ્યા છે.

OrderDetail			
OrderID	Pcode	Quantity	SalePrice
O00001	P00000001	2	35000
O00001	P00000002	1	20000
O00002	P00000009	1	43000

કોષ્ટક 10.5 : OrderDetail ટેબલના નમૂનાના રેકૉર્ડ

હવે, OrderDetail ટેબલની પ્રાઇમરી કી શું હોવી જોઈએ ? આપણે અગાઉ ચર્ચા કર્યી પ્રમાણે, જે ફિલ્ડને પ્રાઇમરી કી બનાવેલ હોય તેની ડુલિકેટ કિમત ન હોઈ શકે. આવા સંજોગોમાં આપણે જોડાણ કરેલાં ફિલ્ડ શોધવા પડે, જેની કિમત અજોડ હોય. OrderDetail ટેબલમાં OrderID અને Pcodeનું જોડાણ ચોક્કસપણે અજોડ હશે. એક જ ઓર્ડરમાં પ્રોડક્ટ કોણનું પુનરાવર્તન નહીં થાય. માટે બે ફિલ્ડનાં જોડાણથી પ્રાઇમરી કી બનાવવામાં આવે છે. જ્યારે એક કરતાં વધારે ફિલ્ડનાં જોડાણને પ્રાઇમરી કી તરીકે નક્કી કરવામાં આવે ત્યારે તેને કમ્પોનેટ પ્રાઇમરી કી (Composite Primary Key) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આકૃતિ 10.6માં Order અને OrderDetail ટેબલનાં માળખાં દર્શાવ્યાં છે.

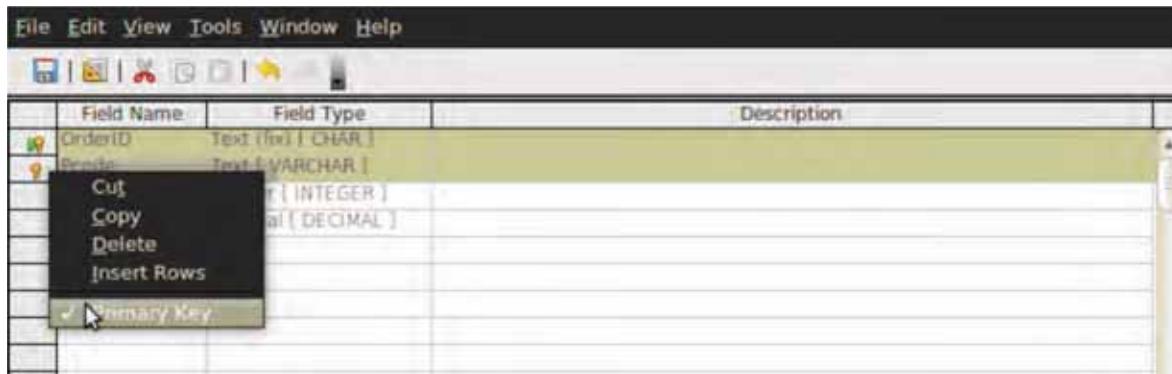
Order		OrderDetail	
To store details of orders		To store details of products purchased by customer	
Field Name	Data type	Field Name	Data type
OrderID	Integer	OrderID	Text fix [CHAR]
OrderDate	Date	Pcode	Text fix [CHAR]
Ccode	Text fix [CHAR]	Quantity	Integer
Ecode	Text fix [CHAR]	SalePrice	Decimal

આકૃતિ 10.6 : Order અને OrderDetail ટેબલનાં માળખાં (સ્ક્રૂચર)

કમ્પોઝિટ પ્રાઇમરી કી (Composite Primary Key)

OrderDetail ટેબલમાં કમ્પોઝિટ પ્રાઇમરી કી બનાવવા માટે

- OrderID ફિલ્ડ પસંદ કરો.
- CTRLકી દબાવો અને Pcode હરોળ પસંદ કરો. બસે હરોળો એકમાથે પસંદ થશે. જુઓ આકૃતિ 10.7.
- પસંદ કરેલાં એરિયા (વિસ્તાર) ઉપર રાઈટ ક્લિક કરો. આથી પ્રાઇમરી કી સાથેનું એક પોપઅપ મેનુ પ્રદર્શિત થશે.
- Primary key વિકલ્પ ઉપર ક્લિક કરો, આથી પસંદ કરેલી બે હરોળોની ડાબી બાજુએ ક્રી-સિસ્ટ્મોલ (ચાવી જગ્યાનું ચિહ્ન) પ્રદર્શિત થશે.

આકૃતિ 10.7 : કમ્પોઝિટ પ્રાઇમરી કી વ્યાખ્યાપિત કરવી

OrderPayment અને OrderShipment જેવાં કેટલાંક વધુ ટેબલની ડિઝાઇન પણ બનાવવી પડશે. આકૃતિ 10.8માં આ બસે ટેબલનું માળખું દશાવેલું છે.

OrderShipment	
To record shipping address of a customer who has placed order online	
Field Name	Data type
OrderID	Integer
ShippingAddress1	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
ShippingAddress2	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
Pincode	Text fix [CHAR]
ShippingDate	Date
ShippingStatus	Boolean

OrderPayment	
To store details of payment made by customer	
Field Name	Data type
OrderID	Integer
PaymentID	Integer
PaymentDate	Date
PaymentAmount	Decimal
PaymentMethod	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
ChequeDDNumber	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
BankName	Text [VARCHAR_IGNORECASE]
BankBranch	Text [VARCHAR_IGNORECASE]

આકૃતિ 10.8 : OrderPayment અને OrderShipment ટેબલ

Ordershipment ટેબલમાં સરનામાનો સમાવેશ કરેલ છે, જ્યાં માલનું વિતરણ કરવામાં આવશે. ShippingStatus ફિલ્ડનો ઉપયોગ માલ પહોંચાડવાની સ્થિતિ જાળવવા માટે થાય છે. શરૂઆતમાં તેની કિમત 'N' સેટ કરવામાં આવશે. પાછળથી જ્યારે ગ્રાહક માલ મેળવે છે, ત્યારે તેને 'Y' વડે સેટ કરવું જરૂરી બને છે.

OrderPayment ટેબલ ગ્રાહક પાસેથી મેળવેલ ચુકવણીની વિગતો ધરાવશે. ગ્રાહકને હપતાથી ચુકવણીનો વિકલ્પ પણ આપી શકાય અને આથી OrderPayment ટેબલમાં OrderID અને PaymentIDને કમ્પોઝિટ પ્રાઇમરી કી તરીકે નક્કી કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, OrderID ‘1’ માટે PaymentID 1, 2, 3, 4 વગેરે હોઈ શકે. OrderID ‘2’ માટે PaymentID ફરી 1થી શરૂ થશે. ચુકવણીની પદ્ધતિ રોકડ, ચેક, કેરિટ અથવા ડેબિટ કાર્ડ હોઈ શકે. PaymentMethod ફિલ્ડ આ ચારમાંથી એક વિકલ્પ ધરાવશે. જો ચુકવણી ચેક વડે કરવામાં આવે તો OrderPayment ટેબલમાં ચેકનંબર અને ચેક અદા કરનાર બેંકના નામનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવશે.

હવે તમે ખાતરી કરો કે જરૂરી ફેરફારો સાથેના Supplier, Employee, Customer, Product, Country, State, City, ProductCategory, Order, OrderDetail, OrderShipment ટેબલ તમારા ડેટાબેઝિમાં છે. જો આ બધાં ટેબલ ન હોય, તો વિઝાઈ વડે અથવા ડિઝાઇન વ્યૂમાં તે બનાવો.

બેઝમાં ટેબલ વચ્ચે સંબંધ બનાવવો (Creating Relationships between Tables in Base)

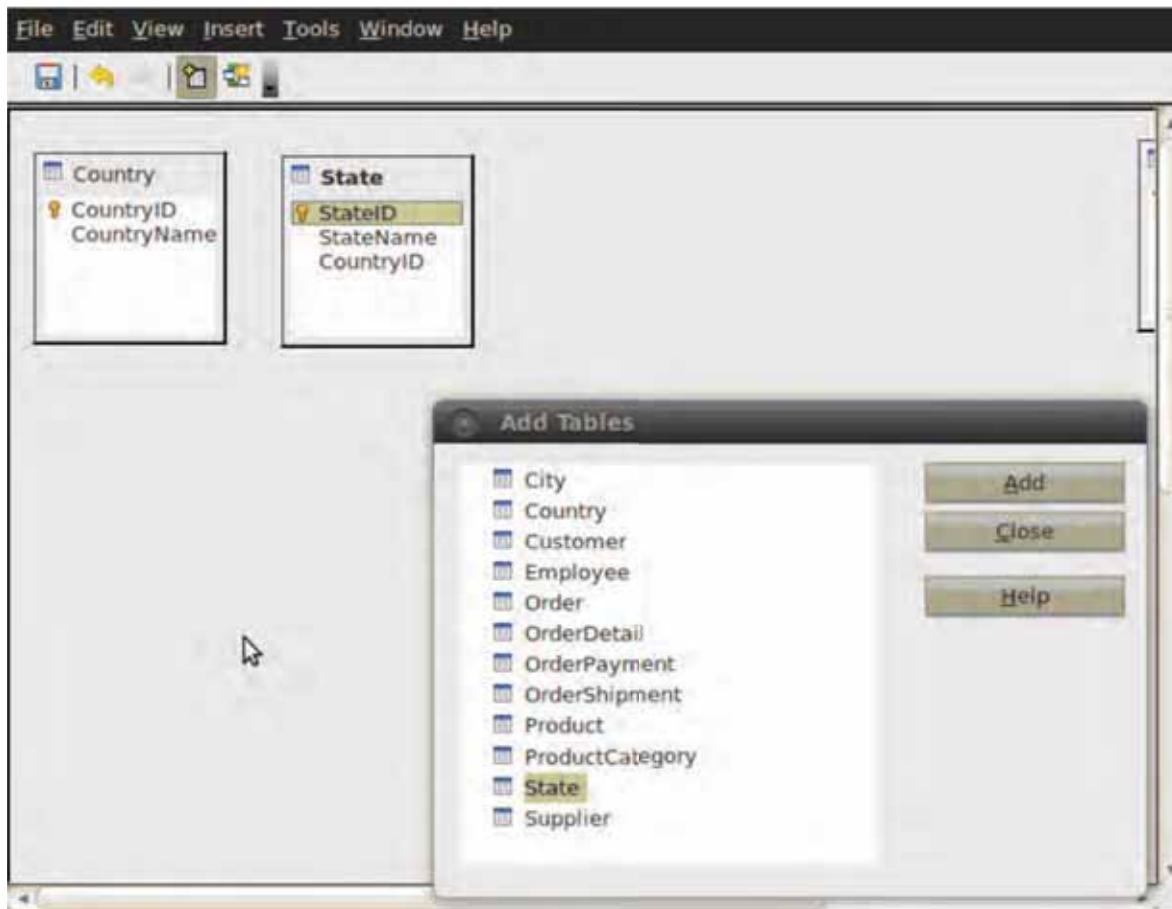
અત્યાર સુધીમાં આપણે ચર્ચા કરેલ ટેબલ તમે ડિઝાઇન કરી લીધાં હશે. ધારો કે ગોરેગાંવ, મુંબઈ, મહારાષ્ટ્રના નવા ગ્રાહકનો રેકૉર્ડ Customer ટેબલમાં ઉમેરવો છે. હજુ સુધી State ટેબલમાં Maharashtra ઉમેરેલ નથી અને City ટેબલમાં Mumbai સિટીનો Goregaon વિસ્તાર ઉમેરેલો નથી. પીનકોડ નંબર 452001 સાથે ગ્રાહકનો રેકૉર્ડ ઉમેરો. અહીં મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના મુંબઈ સિટીના ગોરેગાંવ વિસ્તારના પીનકોડની કિમત 452001 છે. તમે ઉમેરેલા રેકૉર્ડનો બેઝ સ્વીકાર કરશો. પણ તમે લોજિકલી (તાર્કિક રીતે) વિચારો. આ રેકૉર્ડ ઉમેરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ ? ના. આપણે Customer ટેબલમાં આ પ્રકારના રેકૉર્ડ ઉમેરવા માટે પરવાનગી ન આપવી જોઈએ. આનું કારણ ખૂબ જ સહેલું છે; આ એન્ટ્રીને સંબંધિત City ટેબલમાં કોઈ અનુરૂપ રેકૉર્ડ નથી. આવા પ્રતિબંધ લાગુ પાડવા માટે આપણે બેઝમાં સંબંધ લાક્ષણિકતાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ટેબલ વચ્ચે સંબંધ સ્થાપિત કરવાથી સંદર્ભિત (Referenced) ફિલ્ડમાં વપરાશકર્તાને નકારો ડેટા એન્ટર કરતાં રોકશો.

ચાલો, આપણે બેઝનો ઉપયોગ કરીને બનાવેલાં ડેટાબેઝિનાં વિવિધ ટેબલ વચ્ચે યોગ્ય સંબંધ સ્થાપવાનું શીખીએ.

- ટૂલ્સ મેનુમાંથી *Relationship...* વિકલ્પ ઉપર ક્લિક કરો.

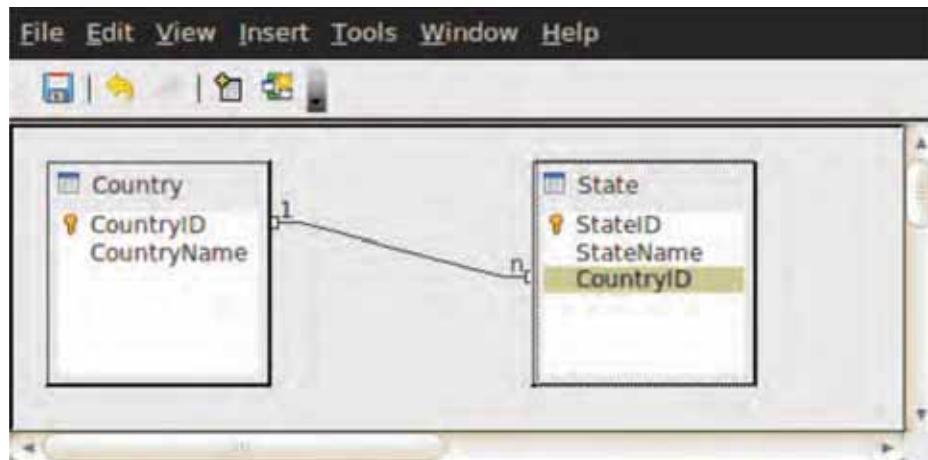
પછી *Insert → Add Tables*. પસંદ કરો. આના વિકલ્પ રૂપે, આકૃતિ 10.9માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે Add Tables બટન () ક્લિક કરી શકો. આથી Add Tables ડાયલોગ બૉક્સ એક્ટિવ ડેટાબેઝિનાં ટેબલની યાદી સાથે પ્રદર્શિત થશે.

- Country ટેબલ આઈકોન પસંદ કરો અને Add બટન ઉપર ક્લિક કરો. તમે જોઈ શકશો કે રિલેશનશિપ વિન્ડોની પશ્ચાદ્ભૂમિમાં પસંદ કરેલાં ટેબલનાં બધાં ફિલ્ડ પ્રદર્શિત થયાં છે.
- એ જ રીતે State ટેબલ પસંદ કરો. આકૃતિ 10.9માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે રિલેશનશિપ વિન્ડો જોવા મળશે.

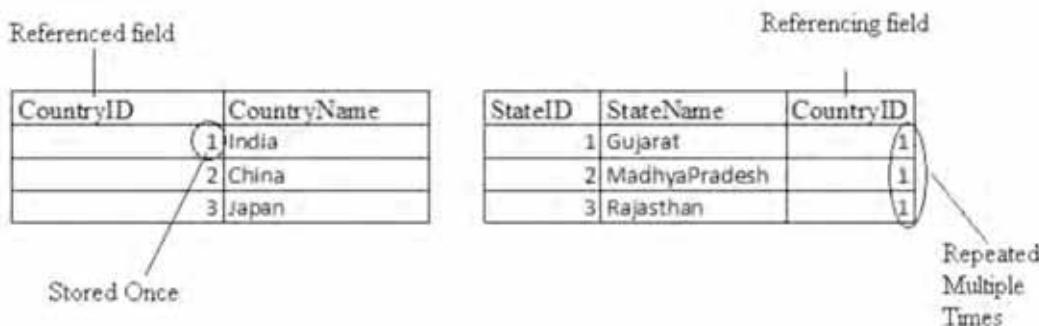
આકૃતિ 10.9 : રિલેશનશિપ ડાયલોગબોક્સ

- સંબંધ બનાવવા માટે માત્ર 'ડ્રોપ' કાર્ય કરો. country ટેબલના CountryID ફિલ્ડ (પ્રાઈમરી કી) ઉપર ક્લિક કરો.
- Country ટેબલના CountryID ફિલ્ડને ડ્રોપ કરો અને State ટેબલના CountryID ફિલ્ડ (ફોરેન કી) ઉપર છોડી દો.
- આકૃતિ 10.10માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે l અને n લેબલ સાથેનાં બસે ફિલ્ડને જોડતી લાઈન પ્રદર્શિત થશે. અહીં નોંધ કરશો કે લેબલ ટેક્સ્ટ l પ્રાઈમરી કી બાજુએ અને લેબલ ટેક્સ્ટ n ફોરેન કી બાજુએ પ્રદર્શિત થયેલ છે. તે જરૂાવે છે કે CountryID ફિલ્ડ એક પ્રાઈમરી કી છે અને તેની કિમતો અજોડ હોય છે અને પ્રાઈમરી કીમાં સંગ્રહિત દરેક અજોડ કિમત ફોરેન કીમાં n વખત રીપીટ થઈ હોઈ શકે. આ જાતના સંબંધ કે જ્યાં રિફર્ડ ટેબલ (referred table)ની એક કિમત રેફરન્સિંગ ટેબલની ઘણી કિમતો સાથે સંકળાયેલી હોય તેને એકથી અનેક સંબંધ (One-to-Many relationship) કહેવામાં આવે છે. આકૃતિ 10.11માં એકથી અનેક સંબંધમાં સંગ્રહિત કેટલાક નમૂનાના રેકૉર્ડ દર્શાવ્યા છે. સંબંધના પ્રકારો વિશે પણ હવે પછી આ પ્રકરણમાં ચર્ચા કરી છે.

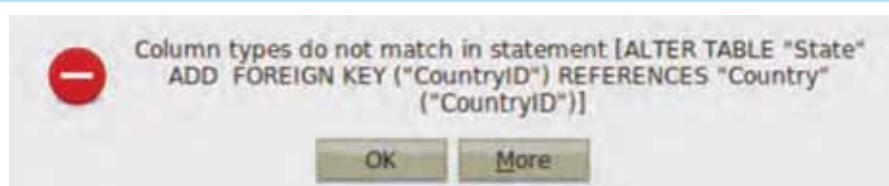
આકૃતિ 10.10 : Country અને State ટેબલ વચ્ચેનો એકથી એક સંબંધ

આકૃતિ 10.10માં Country અને State ટેબલ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવ્યો છે. આકૃતિ 10.10માં બતાવેલાં બસે ટેબલ્સને તેનાં રાઈટલબાર ઉપર ક્લિક કરી અને પછી ટ્રેગ કરીને કોઈ પણ ઈચ્છિત સ્થાન ઉપર લઈ જઈ શકાય. અહીં Country ટેબલનું CountryID ફિલ્ડ રેફરન્સ ફિલ્ડ (referenced field) તરીકે ઓળખાય છે, જ્યારે State ટેબલનું CountryID ફિલ્ડ રેફરન્સિંગ ફિલ્ડ (referencing field) તરીકે ઓળખાય છે. (જુઓ આકૃતિ 10.11)

આકૃતિ 10.11 : એકથી અનેક સંબંધ દર્શાવતા રેકોર્ડ

નોંધ : બે ટેબલ વચ્ચે સંબંધ બનાવવા માટે રેફરન્સિંગ ફિલ્ડ અને રેફરન્સ ફિલ્ડની તેટાટાઈપ એક્સમાન હોવી જોઈએ. બસે ફિલ્ડની તેટાટાઈપ એક્સમાન ન હોય એ તેસામાં આકૃતિ 10.12માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેની ભૂલ (error) સંબંધ બનાવતાં સમયે દર્શાવે છે.

આકૃતિ 10.12 : સંબંધ બનાવતાં સમયે કોલમ તેટાટાઈપ મિસમેચ એરર

સંદર્ભ સંપૂર્ણતા (રેફરેન્શિલ ઇન્ટિગ્રિટી - Referential Integrity)

એક વખત બે ટેબલ વચ્ચે સંબંધ બની જાય પછી સંબંધ દર્શાવતી લાઈન ઉપર ડબલ ક્લિક કરો. આથી આકૃતિ 10.13માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Relations ડાયલોગબોક્સ પ્રદર્શિત થશે. અત્યાર સુધીમાં, આપણે એ વિધાન સાથે અત્યંત સ્પષ્ટ છીએ કે Country ટેબલ અને State ટેબલ એકબીજાં સાથે જોડાયેલાં છે. વપરાશકર્તા ફક્ત તે જ દેશની માહિતીના તેટા

State ટેબલમાં દાખલ કરે કે જે Country ટેબલમાં પહેલાથી દાખલ કરેલ હોય. આકૃતિ 10.11માં જોઈ શકાય છે કે Country ટેબલમાં પહેલા India ઉમેરવામાં આવ્યું તે પછી State ટેબલમાં Indiaનાં ત્રણ રાજ્યો ઉમેરવામાં આવ્યાં. Country ટેબલના Indiaને સંબંધિત રેકૉર્ડને માસ્ટર અથવા પોરન્ટ રેકૉર્ડ (Master or parent record) ગણવામાં આવે છે. જ્યારે State ટેબલમાં India સંબંધિત રેકૉર્ડને ટ્રાન્ઝેક્શન અથવા ચાઇલ્ડ રેકૉર્ડ (transaction or child record) ગણવામાં આવે છે.

પણ હવે જો વપરાશકર્તા Country ટેબલમાંથી પોરન્ટ રેકૉર્ડ કાઢી નાખે તો શું થાય ? અન્ય ટેબલ્સમાં તેને સંબંધિત રેકૉર્ડનું શું થાય ? ઉદાહરણ તરીકે, ધારો કે આપણે State ટેબલમાં 10 રેકૉર્ડ ઉમેરેલાં છે જેની CountryIDની કિમત 1 છે. State ટેબલના CountryIDની કિમત 1 હોય એવા Country ટેબલના રેકૉર્ડનું શું કરવું જોઈએ, જો વપરાશકર્તા માસ્ટર ટેબલનાં એ રેકૉર્ડને ડિલીટ અથવા અપડેટ કરવાનો નિર્ણય લે તો ? State ટેબલમાં એક પણ એન્ટ્રી એવી ન હોવી જોઈએ કે જેને સંબંધિત રેકૉર્ડ માસ્ટર ટેબલમાં ન હોય. આ ખાલને રેફરેન્શિલ ઇન્ટિગ્રિટી (Referential Integrity) કહેવામાં આવે છે. રેફરેન્શિલ ઇન્ટિગ્રિટી સિદ્ધાંતને એ રીતે જણાવી શકાય કે કોઈ પણ મેળ ન ખાતી (unmatched) ફોરેન કીનું અસ્તિત્વ તેટાબેઝમાં ન હોવું જોઈએ.

ટેટાબેઝ ડિઝાઇનર કંપનીના ટ્રાન્ઝેક્શન (વ્યવહાર)ની જરૂરિયાત ઉપર આધાર રાખીને આકૃતિ 10.13માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ચારમાંથી એક વિકલ્પ પસંદ કરીને સેટ કરે છે. આ વિકલ્પો અપડેટ (સુધારા-વધારા) અથવા ડિલીટ (રદ કરવા) ના કાર્ય સમયે ટેટાબેઝમાં રેફરેન્શિલ ઇન્ટિગ્રિટી જાળવવાની આપણે પરવાનગી આપે છે.

આકૃતિ 10.13 : રેફરેન્શિલ ઇન્ટિગ્રિટીનું પાલન કરાવવું (Enforcing referential integrity)

No action : આ વિકલ્પ દર્શાવે છે કે ઉપયોગકર્તાને કોઈ રેકૉર્ડ બંસવાની કે અધતન બનાવવાની મંજૂરી ન આપવી જોઈએ જો અન્ય કોઈ ટેબલમાં તેના સંબંધિત રેકૉર્ડ અસ્તિત્વમાં હોય. આ No Action વિકલ્પ પસંદ કરી Indiaની માહિતીવાળો રેકૉર્ડ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરો. બેઝ પહેલાં ખાતરી કરશે કે તમે આ રેકૉર્ડ દૂર કરવા માંગો છો કે નહીં અને આકૃતિ 10.14માં બતાવ્યા પ્રમાણે એક સંદેશો પ્રદર્શિત કરશે.

આકૃતિ 10.14 : No Action વિકલ્પ વાપરીને રેફરેન્શાલ ઈન્ટિગ્રિટીનું પાલન કરાવવું

Update cascade : આ વિકલ્પ દર્શાવે છે કે જો ઉપયોગકર્તા રેફરન્સ કિંમતો દૂર કરવાની કે અધતન કરવાની મંજૂરી આપે, તો તેને સંબંધિત તમામ રેકૉર્ડ આપમેળે દૂર કે અધતન થઈ જવા જોઈએ.

Set null : આ વિકલ્પ દર્શાવે છે કે જો ઉપયોગકર્તા રેફરન્સ ફિલ્ડ દૂર કે અધતન કરે, તો તેને સંબંધિત તમામ રેકૉર્ડનાં સંબંધિત ફિલ્ડની નલવેલ્યુ કરવામાં આવે.

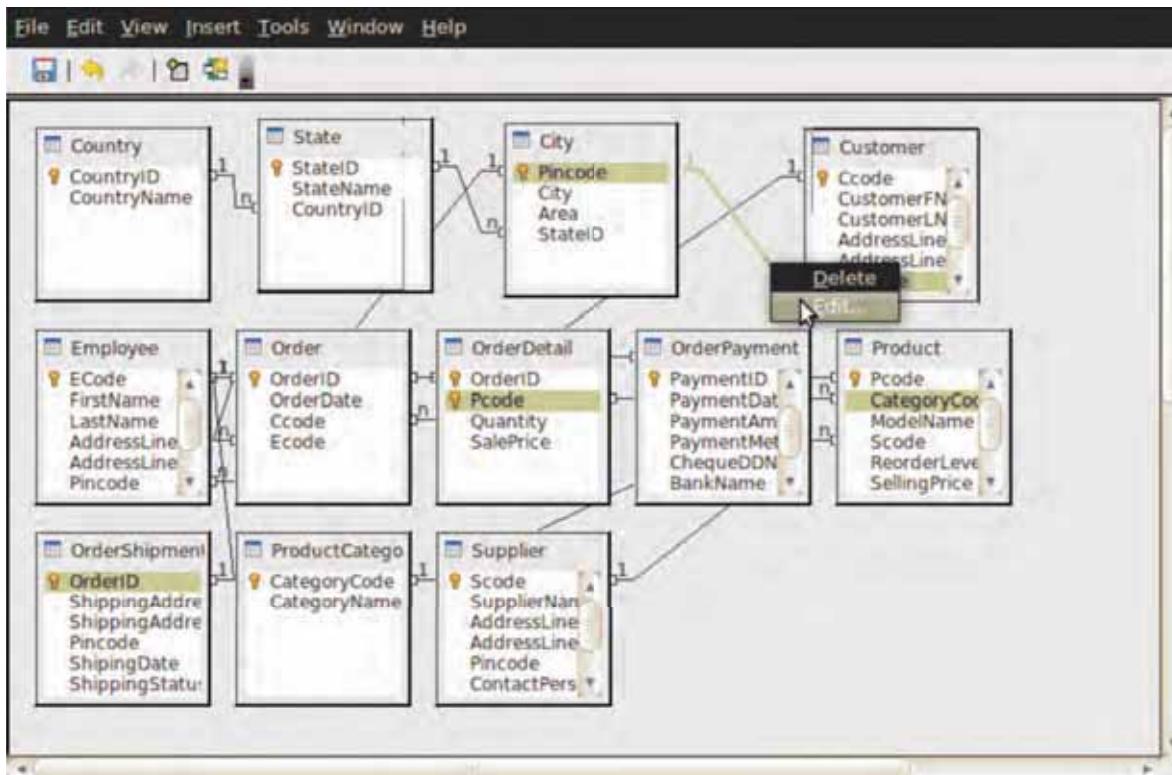
આ જ રીતે તમે મોડર્ન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરમાં અન્ય ટેબલ વચ્ચે રિલેશનશિપ બનાવી શકો. આકૃતિ 10.15માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તમે ટ્લબાર પરના Add Tables આઈકોન ઉપર ક્લિક કરીને અન્ય ટેબલ ઉમેરી શકો છો. આથી અગાઉ દર્શાવેલી આકૃતિ 10.9 પ્રમાણે એડ ટેબલ ડાયલોગબોક્સ પ્રદર્શિત થશે.

આકૃતિ 10.15 : રિલેશનશિપ વિન્ડોમાં ટેબલ ઉમેરવાં

આપણા નમૂનાના ડેટાબેઝિમાં એક વખત બધાં ટેબલ વચ્ચે સંબંધ બનાવ્યા પછી રિલેશનશિપ વિન્ડો આકૃતિ 10.16માં બતાવ્યા જેવી લાગશે.

હવે આપણે હાલમાં બનાવેલાં સંબંધનો સંગ્રહ કરવો જરૂરી છે, આથી આપણે ટ્લબાર ઉપરનાં Save બટન ઉપર ક્લિક કરી સંગ્રહ કરો. જો આપણે સંગ્રહ કરવાનું ભૂલી જઈએ, તો આપણને યાદ કરાવવા માટે સ્ક્રીન ઉપર એક ચેતવણી-સંદેશ બતાવવામાં આવશે. અમુક સમયે, સંગ્રહ કર્યા પછી પણ સંબંધમાં કરેલા ફેરફાર ડેટાબેઝિમાં પ્રતિબિંબિત થતા નથી. જો આવું થાય તો ડેટાબેઝિને બંધ કરો અને ફરી તેને ખોલો. તમે જોશો કે સંબંધમાં કરેલાં ફેરફારો અમલમાં મુકાપેલા છે અને તે જોઈ શકાય છે.

આકૃતિ 10.16 : ટેટાબેઝમાં તમામ ટેબલનો સંબંધ

રિલેશનશિપમાં સુધારા કરવા (ઓડિટિંગ રિલેશનશિપ્સ - Editing Relationships)

આપણે કોઈ પણ બે ટેબલ વચ્ચે સ્થાપેલાં સંબંધને દૂર કે સુધારી શકીએ છીએ. આ માટે આપણે ફક્ત રિલેશનશિપ સ્કીન ખોલીને બે ટેબલ વચ્ચેની ઇચ્છિત સંબંધ રેખા ઉપર ક્લિક કરવાનું છે. આમ કરવાથી, તે લાઇન જાડી થઈ જશે. તે પછી જો આપણે રાઈટ ક્લિક કરીશું, તો આકૃતિ 10.16માં બતાવ્યા પ્રમાણે એક પોપઅપ મેનુ જોવા મળશે.

અહીં, આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે આપણે જરૂરી વિકલ્પ પસંદ કરીશું. જો આપણે પોપઅપ મેનુમાંથી Edit વિકલ્પ પસંદ કરીશું, તો રિલેશનશિપ ડાયલોગબોક્સમાં બતાવ્યા પ્રમાણે આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે આપણે સંબંધના એટ્રીબ્યુટ્સને ઓડિટ કરી શકીશું. આના સિવાય, આપણે ડિલિટ વિકલ્પ પસંદ કરીને સંબંધ કાઢી નાખીએ. હવે આપણે ટેટાબેઝનાં બે ટેબલ વચ્ચેનાં વિવિધ પ્રકારનાં સંબંધ બનાવવા, સુધારવા કે દૂર કરવા તે જાડીએ છીએ. તમામ ટેબલ વચ્ચે સંબંધ બનાવો, જો હજુ સુધી ન બનાવ્યો હોય તો,

ચાલો, હવે આપણે વિવિધ પ્રકારના સંબંધ બાબત ઊંડાશપૂર્વક ચર્ચા કરીએ. સૈદ્ધાંતિક રીતે ટેટાબેઝનાં ટેબલ વચ્ચે ત્રણ મુખ્ય પ્રકારની રિલેશનશિપ હોઈ શકે :

- એકથી એક (one to one)
- એકથી અનેક (one to many)
- અનેકથી અનેક (Many to many)

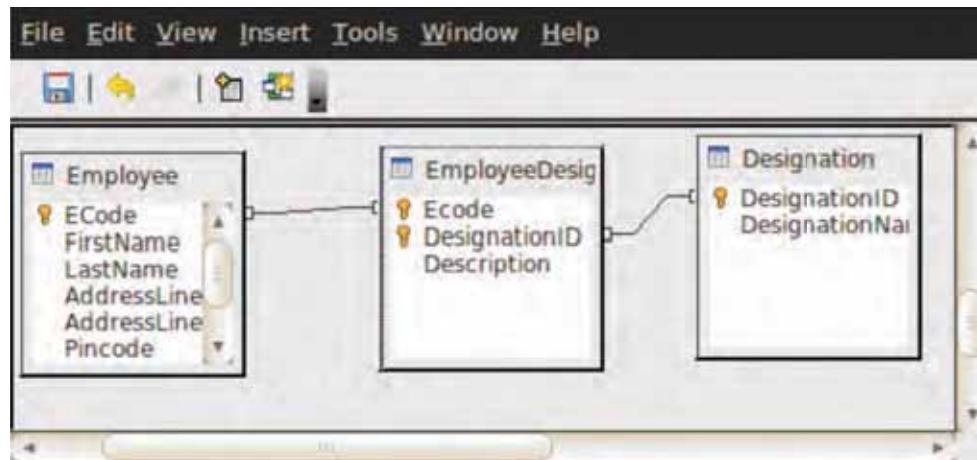
બે ટેબલના ટેટા વચ્ચે ક્યા પ્રકારના સંબંધ વ્યાખ્યાયિત કરવાં તેનો આધાર પહેલા ટેબલને અનુરૂપ બીજા ટેબલમાં લાગતાવળગતા (તેને અનુલક્ષીને) કેટલા રેકોર્ડ છે. ચાલો, હવે તે દરેકને પદ્ધતિસર સમજીએ.

એકથી એક સંબંધ : તેનું નામ સૂચવે છે તે પ્રમાણે એકથી એક સંબંધ દર્શાવે છે કે એક ચોક્કસ ટેબલના કોઈ ચોક્કસ રેકૉર્ડને ટેટાબેઝના અન્ય ટેબલમાં એક અને ફક્ત એક જ અનુલક્ષિને રેકૉર્ડ ધરાવતો હશે. આશ્ર્ય પામશો નહીં. કારણકે આપણા માટે તે નવું નથી અને આપણા રોજિંદા જીવનમાં ઉદાહરણો ઘણાં સામાન્ય છે. કોઈ થિયેટર વિશે વિચારો. એક ખુરશીમાં કેટલા લોડો બેસી શકે ? સ્વાભાવિક રીતે, એક. હવે એક વ્યક્તિ કેટલી ખુરશીનો કબજો મેળવી શકે ? ચોક્કસપણે, એક. આથી, આપણે કહી શકીએ કે વ્યક્તિ અને ખુરશી વચ્ચેનો સંબંધ એ એકથી એક સંબંધ છે. તમારા વર્ગ અને વર્ગશિક્ષક અથવા ગ્રંથાલય અને વિદ્યાર્થીનિ આપવામાં આવેલા ગ્રંથાલય કાર્ડ વચ્ચેની રિલેશનશિપ વિશે તમે વિચારી શકો છે. તમે ચોક્કસપણે સંમત થશો કે તમારી સ્કૂલના કોઈ પણ વર્ગ માટે એક અને ફક્ત એક જ વર્ગશિક્ષક હશે. અને આ જ સમયે કોઈ પણ શિક્ષકને માત્ર એક જ વર્ગનું ધ્યાન રાખવા માટે સોંપાયેલ હોય છે. આથી, આપણે કહી શકીએ કે વર્ગ અને વર્ગશિક્ષક એ એકથી એક સંબંધનું એક ઉદાહરણ છે.

આપણા નમૂનાના ટેટાબેઝમાં બનાવેલ સંબંધોનું નિરીક્ષણ કરો. Order ટેબલનું OrderID ફિલ્ડ એ OrderShipment ટેબલના OrderID ફિલ્ડ સાથે સંબંધિત છે. હવે દરેક ઓર્ડર, ઉદાહરણ તરીકે 1 માટે ફક્ત એક રેકૉર્ડ OrderShipment ટેબલમાં મળશે. તે દર્શાવે છે કે Order અને OrderShipment ટેબલ વચ્ચે એકથી એક સંબંધ છે. તમે એમ પણ વિચારો કે તો પછી OrderShipment નાં ફિલ્ડ Order ટેબલમાં શા માટે ઉમેર્યા નથી ? ModernElectronicDatabaseના કિસ્સામાં દરેક ઓર્ડર માટે OrderShipmentની માહિતી બનાવવાની નથી. OrderShipmentની માહિતી માત્ર ત્યારે જ નોંધવાની છે જ્યારે ગ્રાહક ઓનલાઈન ઓર્ડર નોંધાવે અથવા જ્યારે તે જાતે સ્ટોરમાં આવીને ખરીદી કરે અને પોતાને ઘરે અથવા કોઈ અન્ય સરનામા ઉપર માલના વિતરણની અપેક્ષા રાખે. આથી, જો Order ટેબલનું વિધટન ન કરવામાં આવે, તો તમામ OrderShipment ફિલ્ડમાં નલ કિમત આવી જશે. આથી, આવા કિસ્સામાં ટેબલનું વિધટન કરીને એકથીએક સંબંધ જાળવવો સારો છે.

એકથી અનેક સંબંધ : ટેબલ વચ્ચે સૌથી સામાન્ય સંબંધ એ એકથી અનેક સંબંધ છે. આ પ્રકારના સંબંધમાં કોઈ અમુક ટેબલનો કોઈ એક ચોક્કસ રેકૉર્ડ ટેટાબેઝના સંબંધિત ટેબલના અનેક રેકૉર્ડ સાથે સંકળાયેલાં હોઈ શકે. એક ગ્રાહક અનેક વસ્તુઓ ખરીદી શકે. એ જ પ્રમાણે, એક શહેર એક રાજ્યમાં હોય છે, પરંતુ એક રાજ્યમાં અનેક શહેરો હોય છે. તમારી સ્કૂલના વર્ગશિક્ષકનું દશ્ય વિચારો. કોઈ પણ વર્ગ માત્ર એક જ વર્ગશિક્ષક હોઈ શકે. પણ કોઈ વર્ગશિક્ષક સાથે અનેક વિદ્યાર્થીઓ નોંધાયેલા હોઈ શકે. આથી, વર્ગશિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચેનો સંબંધ એકથી અનેકનો છે.

અનેકથી અનેક સંબંધ : કેટલાંક ખાસ રેકૉર્ડના કિસ્સામાં કે જેમાં બને ટેબલમાં એક કરતાં વધુ વખત તેનો સંગ્રહ કરવો પડે છે, ત્યારે અનેકથી અનેક સંબંધ બને છે. આપણા ટેટાબેઝના ઉદાહરણમાં, આપણે કર્મચારીઓની માહિતી રાખીએ છીએ. હજુ સુધી આપણે ધારીએ કે કર્મચારી કોઈ એક હોદ્દો સંભાળે. અમુક સમયે સંસ્થામાં કોઈ કર્મચારી કોઈ એક કરતાં વધારે હોદ્દાઓ પણ સંભાળે. આ રીતે તે કિસ્સામાં આપણે કહી શકીએ કે એક કર્મચારીના અનેક હોદ્દાઓ હોઈ શકે અને એક હોદ્દા ઉપર અનેક કર્મચારીઓ હોઈ શકે. આ કિસ્સામાં કર્મચારીઓના હોદ્દાઓનું એક અલગ ટેબલ રાખવું પડે. આ રીતે બે ઓન્ટિટી વચ્ચે અનેકથી અનેક સંબંધ હોય છે. આકૃતિ 10.17માં નમૂનાની અનેકથી અનેક સંબંધની પરિસ્થિતિ બતાવેલ છે.

આકૃતિ 10.17 : Employee અને Designation વચ્ચે અનેકથી અનેકનો સંબંધ

તમે આકૃતિ 10.17માં જોઈ શકશો કે આપણી પાસે Employee અને Designation ટેબલ વચ્ચે કોઈ સીધો સંબંધ નથી. આનું કારણ એ છે કે તેઓભેદમાં અનેકથી અનેકનો સંબંધનું એક તૃતીય ટેબલ બનાવીને બે એકથી અનેક સંબંધમાં વિભાજન કરવામાં આવે છે. આપણા ઉદાહરણમાં EmployeeDesignation નામનું નવું ટેબલ બનાવ્યું કે જેની Employee ટેબલ અને Designation ટેબલ બંધે સાથે એકથી અનેક સંબંધ છે. આમ, Employee ટેબલ અને Designation ટેબલ વચ્ચે જંકશન-ટેબલ તરીકે કામ આપે છે.

અત્યાર સુધીમાં આપણે ટેબલની રચના કરી, પ્રાઇમરી કી ફિલ્ડ અને ફોરેન કી ફિલ્ડ નક્કી કર્યા અને ટેબલનો એકબીજા સાથે સંબંધ નક્કી કર્યો. હવે, ચાલો આપણે ફિલ્ડની પ્રોપર્ટી બાબત ચર્ચા કરીએ.

ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી (Field Properties)

અગાઉના પ્રકરણમાં ચર્ચા કરી તે પ્રમાણે તેઠા સાથે કામ કરતાં પહેલાં આપણે ટેબલ્સને સારી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવાં પડે (ટેબલનું સ્ટ્રક્ચર બનાવવું પડે). કોઈ ટેબલના ફિલ્ડને વ્યાખ્યાયિત કરવા માટે આપણે નીચે જણાવેલાં પગલાં પ્રમાણે કાર્ય કરો :

- ફિલ્ડનું નામ (Field Name) સ્પષ્ટ કરો.
- ફિલ્ડ માટે યોગ્ય ડેટાટાઈપ (Datatype) પસંદ કરો.
- ફિલ્ડનું વર્ણન (Description) લખો. (વૈકલ્પિક)

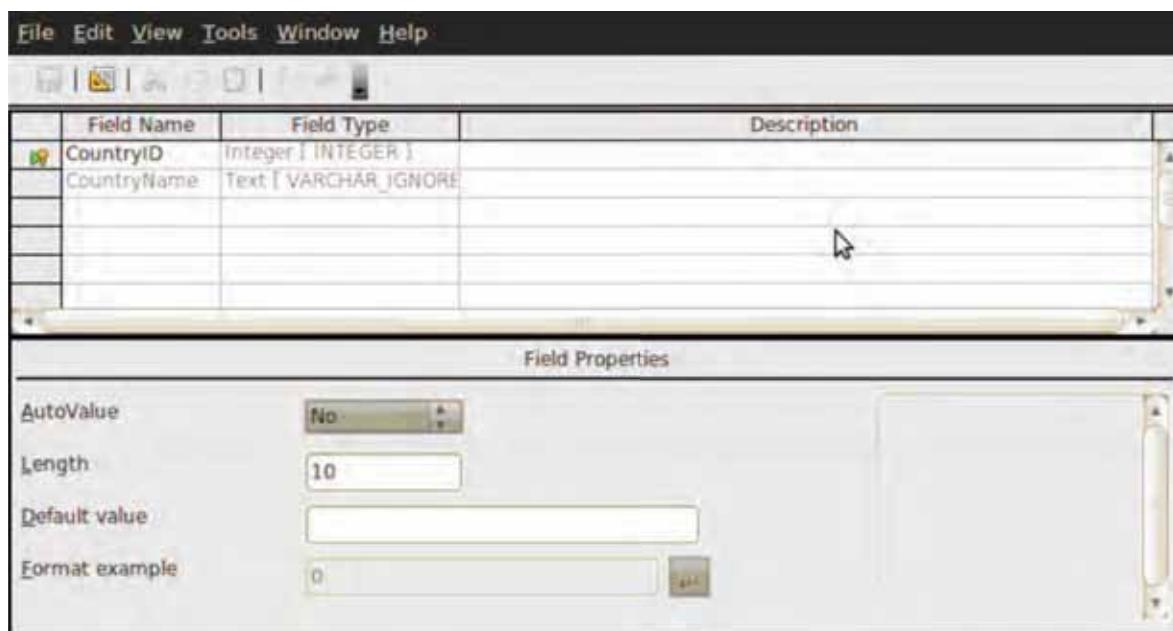
ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં, તેઠા એ કાચો માલ (Row material) છે, જે તૈયાર માલ (finished goods)નું ઉત્પાદન કરવામાં વપરાય છે. આ તૈયાર માલ ઈન્ફોર્મેશન તરીકે ઓળખાય છે. એ એક વિશ્વાયી સત્ય છે કે ‘સારું આપ્યા વિના આપણે શ્રેષ્ઠ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી ના શકીએ.’ અન્ય શબ્દોમાં, આપણે કહી શકીએ કે આઉટપુટની ગુણવત્તા દેખીતી રીતે ઈનપુટની ગુણવત્તા ઉપર આધાર રાખે છે. જો આપણે તેઠાએન્ટ્રી સમયે સંગ્રહ કરવામાં આવતી કિમતો ઉપર નિયંત્રણ અને પ્રતિબંધ કરી શકીએ, તો ઈનપુટ તેઠાને નિયંત્રિત કરવાની સારી પ્રથા (પ્રોક્રિટસ) કહેવાય કે જે સાચી ઈન્ફોર્મેશન બનાવી શકે.

જો વપરાશકર્તા Customer ટેબલનું Name ફિલ્ડ ખાલી છોડી દે તો ? ઘણી વખત સારો અનુભવી તેઠાએન્ટ્રી ઓપરેટર પણ ભૂલથી ખોટો તેઠા દાખલ કરે છે. આ ભૂલોને રોકવા માટે, બેઝ 'ફિલ્ડલેવલ વેલિડેશન' (Filed level validation) નામની વિશિષ્ટ સગવડતા પૂરી પાડે છે. તે બીજું કંઈ નહીં પણ દરેક ફિલ્ડમાં દાખલ કરવાના તેઠા માટેના અમુક શક્ય નિયમો અને ચકાસણી-સ્થળ છે. તે ચોક્કસ ફિલ્ડમાં અમુક કિમતો દાખલ કરવાને પ્રતિબંધિત કરે છે. તેઠા-વેલિડેશન એ

ટેટા-પ્રોસેસિંગ (માહિતી-પ્રક્રિયા)નું એક અગત્યનું પાસું છે. તમારે નોંધ કરવી જોઈએ કે વિવિધ ટેબલમાં દાખલ કરેલો ટેટા સાચો અને ચોક્કસ હશે તો જ ફક્ત તે ટેટાબેઝ તમારી સંસ્થા માટે મૂલ્યવાન સંપત્તિ બની રહેશે.

બેઝ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ અને રસપ્રદ લક્ષણ ધરાવે છે, જેને ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી (field properties) કહેવામાં આવે છે. ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી નક્કી કરે છે કે ફિલ્ડમાં કિમતોનો સંગ્રહ અને પ્રદર્શિત કેવી રીતે થાય. દરેક પ્રકારના ફિલ્ડની અમુક ચોક્કસ પ્રોપર્ટીનો સેટ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, OrderDate ફિલ્ડમાં વપરાશકર્તા કયા ફોર્મેટમાં ટેટા (dd-mm-yy અથવા mm-dd-yy) દાખલ કરશે, ટેટા પ્રિન્ટ કરતાં સમયે કે વ્યૂ (જોવામાં) કરતાં સમયે કઈ રીતે પ્રદર્શિત થશે અને તારીખના dd-mm-yy ફોર્મેટમાં વપરાશકર્તા 12/14/12 જેવી અસામાન્ય તારીખ દાખલ કરે.

ટેબલનું માળખું (સ્ટ્રક્ચર) ડિઝાઇન કરતાં સમયે ફિલ્ડની પ્રોપર્ટી નક્કી કરવામાં આવે છે. ટેબલ ડિઝાઇન વિન્ડોમાં ફિલ્ડ પસંદ કરો, આથી આફ્ટી 10.18માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઝ પસંદ કરેલી ટેટાટાઈપને અનુરૂપ યોગ્ય ડિફોલ્ટ (પૂર્વ- નિર્ધારિત) કિમતો સાથે ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી બોક્સ પૂરું પાડશે.

આફ્ટી 10.18 : ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી ડાયલોગબોક્સ

કેટલીક ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી ટેબલ માટે ફિલ્ડ કક્ષાએ વેલિડેશન પૂરું પાડે છે. સીન ઉપર પ્રદર્શિત ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી આપણે પસંદ કરેલા ફિલ્ડના ટેટાટાઈપ પ્રમાણે બદલાય છે. ચાલો, આપણે કેટલીક સામાન્ય ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીની ઊંડાણપૂર્વક ચર્ચ કરીએ:

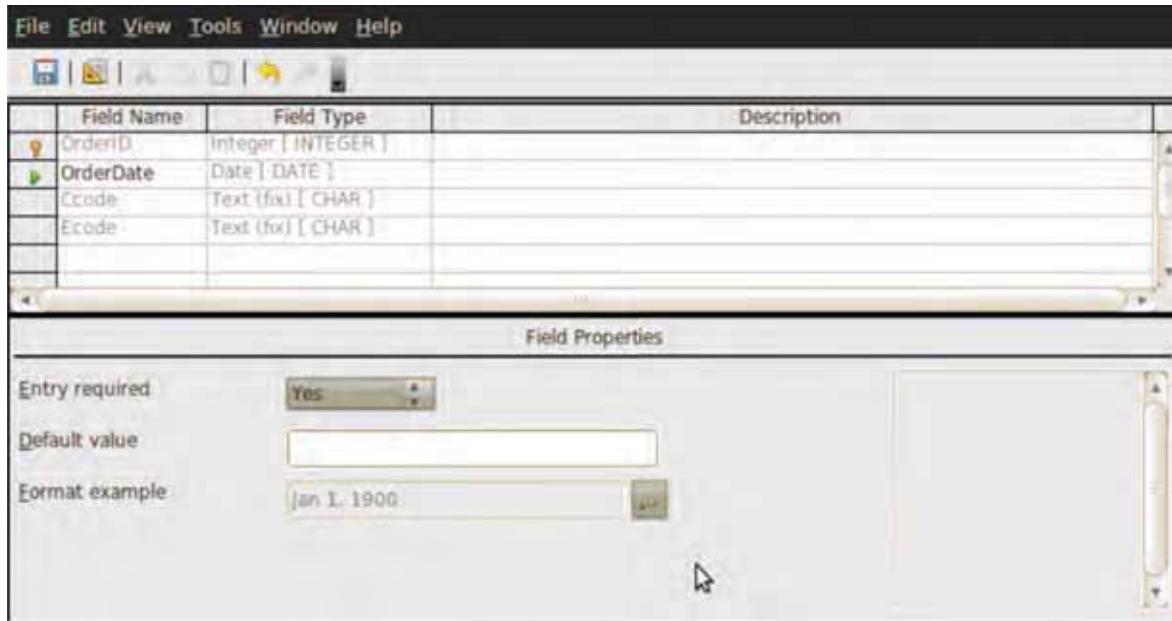
ઓટોવેલ્યુ (AutoValue) : આફ્ટી 10.18માં જોઈ શકાય છે કે, AutoValue પ્રોપર્ટી પાછળ એક ડ્રોપડાઉન બોક્સ (કોઓબોક્સ) છે. આ ડ્રોપડાઉન બોક્સ ઉપર ક્લિક કરવાથી, તમે તેમાં ‘Yes’ અને ‘No’ બે કિમતો તેમાં જોઈ શકશો. જો ન્યુમરિક ફિલ્ડ માટે ઓટોવેલ્યુની કિમત ‘Yes’ સેટ કરવામાં આવશે, તો દરેક નવા રેકૉર્ડ માટે બેઝ આપોઆપ કિમત વધારશે. આ ફિલ્ડ પ્રોપર્ટી ખાસ કરીને ન્યુમરિક ફિલ્ડ માટે વપરાય છે કે જેને પ્રાઈમરી કી બનાવી છે. ઉદાહરણ તરીકે, Country ટેબલમાં CountryID ફિલ્ડ છે, જે પ્રાઈમરી કી છે. CountryID ફિલ્ડની ટેટાટાઈપ integer છે. આ ફિલ્ડની અપેક્ષિત કિમત 1, 2, 3, વગેરે છે. આ કિસ્સામાં ઓટોવેલ્યુને ‘Yes’થી સેટ કરી શકાય.

એન્ટ્રી રિકવાર્યર (Entry required) : ટેટાબેઝનાં તમામ ફિલ્ડમાંથી કેટલાક અગત્યનાં ફિલ્ડ હોઈ શકે કે જે ખાલી

ઇઓડી ના શકાય. હવે એવું બને કે ટેટાએન્ટ્રી ઑપરેટર અગત્યનાં ફિલ્ડમાં જરૂરી કિમત દાખલ કરવાનું ભૂલી જાય. પણ ટેટાએન્ટ્રી સમયે જ જો આવા અગત્યનાં ફિલ્ડને ઇઓડી દેવાની પરવાનગી વપરાશકર્તાને ન આપીએ તો ? આપણે આ જરૂરિયાત ફિલ્ડપ્રોપર્ટીમાં *Entry Required* ને સેટ કરી પ્રાપ્ત કરી શકીએ. આ પ્રોપર્ટીની 'Yes' અથવા 'No'માં સેટ કરી શકાય.

આ પ્રોપર્ટી નક્કી કરે છે કે કોઈ રેકૉર્ડને સમાપ્ત કરવા કોઈ ચોક્કસ ફિલ્ડમાં વપરાશકર્તાએ કિમત દાખલ કરવી પડશે કે નહીં ? જો આપણા ટેબલના કોઈ અગત્યના ફિલ્ડની એન્ટ્રી સ્કીપ કરવા માટે પરવાનગી આપવા ન માંગતા હોઈએ તો આ પ્રોપર્ટીની 'Yes' વડે સેટ કરવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે એવાં ફિલ્ડ કે જેમાં વ્યક્તિનાં નામ સંબંધિત કિમતોનો સંગ્રહ કરતાં હોઈએ, તેને આ પ્રોપર્ટીથી સેટ કરવાં જોઈએ.

નોંધ : આપણે જે ફિલ્ડને પ્રાઈમરી કી બનાવેલ છે, તેના માટે *Entry Required* પ્રોપર્ટીની 'Yes' થી સેટ કરવાની જરૂર નથી.

આકૃતિ 10.19 : એન્ટ્રી રિકવાઈડ પ્રોપર્ટીની 'Yes' થી સેટ કરી

લેન્થ (Length) : જ્યારે કોઈ ચોક્કસ ફિલ્ડ માટે આપણે *Text* ટેટાટાઈપ પસંદ કરીએ, ત્યારે આ પ્રોપર્ટી આપોઆપ કેટલીક પૂર્વનિર્ધારિત કિમત લઈ લે છે, દાટ., *Text* ટેટાટાઈપ માટે 50. આપણી જરૂરિયાત પ્રમાણે આપણે ફિલ્ડનું કદ જાળાવી શકીએ. બેઝ આપોઆપ રીતે વિવિધ ન્યુમરિક, ટેઈટ/ટાઈમ, યસ/નો, અને મેમો ટેટાટાઈપને અગાઉથી નિર્ધારિત કિમતો આપે છે. આ કારણે આવા ડિસ્સાઓમાં સ્કીન ઉપર આ પ્રોપર્ટી નિર્ધિય કરી દેવામાં આવે છે.

ડિફોલ્ટ વેલ્યુ (Default value) : ઘણી વખત એવું બને છે કે ટેબલમાં નવો રેકૉર્ડ એન્ટર કરતાં સમયે આપણે કોઈ ચોક્કસ ફિલ્ડમાં કોઈ પૂર્વનિર્ધારિત કિમત આપોઆપ સંગ્રહ કરવા ઈશ્છતા હોઈએ. ધારોકે OrderDetail ટેબલમાં Quantity

નામથી કોઈ ફિલ્ડ છે. હવે, આ ફિલ્ડ માટે આપણે અગાઉથી નક્કી કરેલી કિમત ‘1’ નો સંગ્રહ કરવા ઈચ્છાએ છીએ. આ માટે Quantity ફિલ્ડ પસંદ કરો. આફૂતિ 10.20માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Default value પાસેના ટેક્સ્ટબોક્સમાં ‘1’ યાઈપ કરો. એક વખત કોઈ ફિલ્ડ માટે આ પ્રોપર્ટી સેટ કરીએ પછી જ્યારે ટેબલમાં આપણે નવો રેકૉર્ડ ઉમેરીએ છીએ ત્યારે ઉલ્લેખિત પૂર્વનિર્ધારિત કિમત આપોઆપ પ્રદર્શિત થાય છે. તેટાએન્ટ્રી સમયે વપરાશકર્તા ઈચ્છે, તો કિમતમાં ફેરફાર કરી શકે છે.

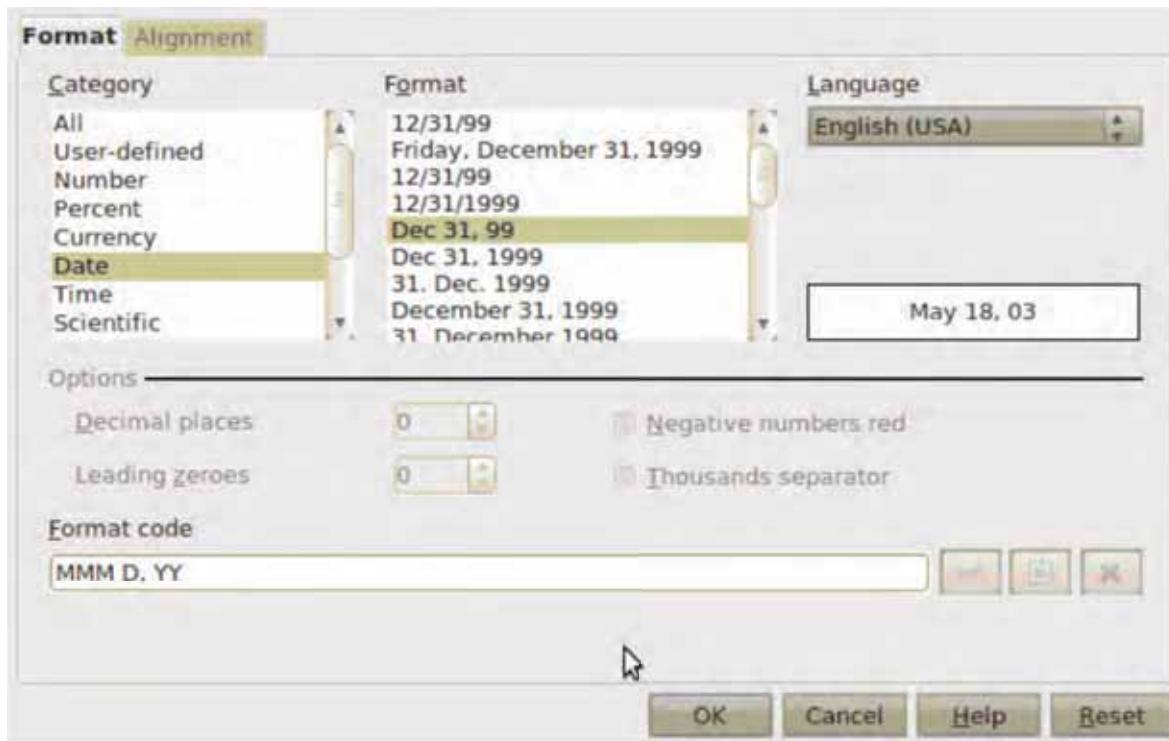
આફૂતિ 10.20 : ફિલ્ડ માટે ફોર્મેટ વેલ્યુ જણાવવી

ફોર્મેટ (Format) : આપણે ફિલ્ડમાં જે તેટા એન્ટર કરીએ છીએ, તેને પ્રદર્શિત કરવા અને છાપવા માટેનું બંધારણ આ પ્રોપર્ટી સ્પષ્ટ કરે છે. તેટાનો સંગ્રહ કરી રીતે થયો છે, તેની કોઈ અસર તેના ઉપર નથી અને તે અમાન્ય કિમતો (તેટા) પણ ચકાસશે નહીં. વિવિધ પ્રકારની તેટાએઝ્યુ માટે ફોર્મેટ-પ્રોપર્ટી અલગ-અલગ સેટિંગ્સ વાપરે છે. બેઝનંબર, ડેટ/યાઈમ અને યસ/નો તેટા યાઈપ્સ માટે કેટલાક પૂર્વનિર્ધારિત ફોર્મેટ્સ પૂરાં પાડે છે.

ઉદાહરણ તરીકે, Order tableમાં OrderDate ફિલ્ડનું ફોર્મેટ બદલવા માટે :

- ડિઝાઇન વ્યૂમાં Order ટેબલ ઓપન કરો.
- OrderDate ફિલ્ડ પસંદ કરો અને Field Properties પેનમાં રહેલાં ‘Format example’ લેબલના અંતમાં રહેલા બટન ઉપર ક્લિક કરો. આફૂતિ 10.21માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ફિલ્ડ ફોર્મેટ ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે.
- Category શીર્ષક ડેટાની યાદીમાંથી Date વિકલ્પ પસંદ કરો.
- Format શીર્ષક ડેટાની યાદીમાંથી Dec 31, 1999 વિકલ્પ પસંદ કરો.
- હવે OK બટન ઉપર ક્લિક કરો.

હવે ટેબલ ઓપન કરો અને કોઈ માન્ય તારીખ કોઈ પણ સ્વરૂપમાં એન્ટર કરો. તમે અહીં જોઈ શકશો કે આ ફિલ્ડમાં એન્ટર કરેલી તમામ કિમત આપોઆપ બદલીને મહિનાના પહેલા ગજ અક્ષર, પછી એક સ્પેશ ત્યાર પછી બે અંકડામાં તારીખ અને વર્ષ કે જેને અલ્યુવિરામથી જુદા કરેલા છે.

આકૃતિ 10.21 : પૂર્વનિર્ધારિત વિવિધ ફોર્મેટ

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં ટેબલ ઉપર કરવામાં આવતાં કાર્યો ઉપર આપણે ચર્ચા કરી. ટેબલ વચ્ચે કઈ રીતે સંબંધ બનાવી શકાય અને ટેબલ વચ્ચે કયા-કયા પ્રકારના સંબંધ હોઈ શકે તે બાબત આપણે શીખ્યાં. અંતમાં આપણે બેઝની લાક્ષણિકતા ફિલ્ડ પ્રોપર્ટીનો ઉપયોગ કરીને ડેટાએન્ટ્રી ઉપર નિયંત્રણ કરી શકાય તેમજ ટેબલમાં ખોટા (અમાન્ય) ડેટા દાખલ કરતાં અટકાવી શકાય તે બાબત શીખ્યાં. આપણે મોર્ન ઇલેક્ટ્રોનિક્સ સ્ટોર માટે ડિઝાઇન કરેલા ડેટાબેઝિમાં અર્થપૂર્ણ રેકૉર્ડ એન્ટર કરવાની જરૂર છે અને આગળના પ્રકરણમાં ક્વેરીઝનો ઉપયોગ કરીને ઉમેરેલાં ડેટા આપણને ઈન્ફ્રાર્શન તૈયાર કરવામાં કઈ રીતે મદદરૂપ થાય છે તે જોઈશું.

સ્વાધ્યાય

- ટેબલમાં ઈન્સર્શનનું કાર્ય આપણે કઈ રીતે કરી શકીએ તે સમજાવો.
- બેઝમાં તમે સંબંધનો શું અર્થ સમજો છો ?
- સંબંધના પ્રકારો યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
- ફોરેન કીનો જ્યાલ યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
- તમે કમ્પોન્ટ પ્રાઇમરી કીનો શું અર્થ સમજો છો ?
- ડેટા-નિર્ધારણ યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
- રેફરેન્શિલ ઈન્ટિગ્રિટી યોગ્ય ઉદાહરણ આપી સમજાવો.
- ફિલ્ડપ્રોપર્ટીની જરૂરિયાત શું સૂચવે છે ?

- 9.** ટેટાબેઝમાં ‘ડિફોલ્ટ વેટ્યુ’ની અગત્યતા સમજાવો.

10. ‘ઓટોવેટ્યુ’ પ્રોપર્ટી સમજાવો.

11. ‘એન્ટ્રી રિકવાઈઝ’ પ્રોપર્ટીનો શું ઉપયોગ છે ?

12. ‘ફોર્મેટ’ પ્રોપર્ટીનો શું ઉપયોગ છે ?

13. હૃતુલક્ષી પ્રશ્નો

(1) નીચેનામાંથી ક્યું કાર્ય ટેટાબેઝના રેકોર્ડ ઉપર કરી શકતું નથી?

(a) ઈન્સર્ટ (b) ડિલીટ
(c) હાઇડ (d) અપડેટ

(2) નીચેનામાંથી શું બેઝવિઝાર્ડ વડે સેટિંગનાં મહત્તમ લેવલ રજૂ કરે છે ?

(a) 3 (b) 4
(c) 5 (d) 6

(3) નીચેનામાંથી શું ટેટા-નિર્ધર્થકતાનો નિર્દ્દશ કરે છે ?

(a) ટેટા ડિલીટ કરવા (b) ટેટાનું પુનરાવર્તન
(c) ટેબલનું વિઘટન (d) ટેબલની રિલેશનશિપ્સ

(4) TeacherSubject (Tcode, Scode, Standard), રિલેશન આપેલું હોય, તો નીચેનામાંથી ક્યું ફિલ ફોરેન કી માટે યોગ્ય રહેશે ?

(a) Tcode (b) Scode
(c) Tcode,Standard (d) Tcode,Scode

(5) નીચેનામાંથી ક્યું વિધાન ખોઢું છે ?

(a) દરેક ટેબલને પ્રાઇમરી કી હોવી જોઈએ.
(b) પ્રાઇમરી કી એક કરતાં વધારે ફિલનું કોમ્બિનેશન (જોડાણ) હોઈ શકે.
(c) પ્રાઇમરી કી અને ફોરેન કીની ટેટાટાઈપ એક્સમાન હોવી જોઈએ.
(d) પ્રાઇમરી કી અને ફોરેન કીનું નામ એક જ હોવું જોઈએ.

(6) નીચેનામાંથી ક્યા પ્રકારનો સંબંધ વિધાર્થી અને શિક્ષક વચ્ચે હોય ?

(a) એકથી એક (b) એકથી અનેક
(c) અનેક થી અનેક (d) કોઈ સંબંધ નહીં.

(7) નીચેનામાંથી ક્યા પ્રકારની રિલેશનશિપ વિધાર્થી અને વર્ગ શિક્ષક વચ્ચે હોય ?

(a) વન ટુ વન (b) વન ટુ મેની
(c) મેની ટુ મેની (d) કોઈ રિલેશનશિપ નહીં.

(8) રેફરેન્શિલ ઈન્ટિગ્રેટીનો અમલ કરવા માટે નીચેનામાંથી ક્યો વિકલ્પ શક્ય છે ?

(a) નો એક્શન (b) સેટ નલ
(c) ડિલીટ ટેબલ (d) અપડેટ કેસ્કેડ

(9) નીચેનામાંથી ક્યા ટેટાટાઈપ માટે ફિલની ‘ઓટોવેટ્યુ’ પ્રોપર્ટી સેટ કરી શકાય ?

(a) ટેક્સ્ટ (b) ઈમેજ
(c) ઈન્ટિજર (d) બ્લાયન

(10) નીચેનામાંથી ક્યું વિધાન બેઝમાં ‘Default field’ પ્રોપર્ટી માટે ખરું છે ?

- (a) ડિફોલ્ટવેલ્યુ ફક્ત ન્યુમરીક વેલ્યુ (આંકડાકીય કિમત) જ હોઈ શકે.
- (b) એક વખત સેટ કરેલી ડિફોલ્ટવેલ્યુ પછી બદલી શકાય.
- (c) ડિફોલ્ટવેલ્યુ 500 કરતાં વધારે ન હોઈ શકે.
- (d) ડિફોલ્ટવેલ્યુ લેન્થમાં સેટ કરેલી કિમત કરતાં વધારે હોવી જોઈએ.

(11) નીચેનામાંથી કઈ પ્રોપર્ટી NOT NULL બરાબર છે ?

- (a) લેન્થ
- (b) ડિફોલ્ટ
- (c) રિક્વાર્ય
- (d) ફોર્મ્ટ

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

1. ટેબલનું સ્ટ્રક્ચર Tablename (Attribute1, Attribute2,)-ના સ્વરૂપમાં આપેલું છે. બેઝમાં દરેક ટેબાબેજ માટે નીચેનાં પાંચ કાર્યો કરો :

- (a) આપેલાં નામો અને એટ્રીબ્યુટ્સ સાથેનાં ટેબલ બનાવો.
- (b) દરેક એટ્રીબ્યુટ માટે યોગ્ય ડેટાટાઈપ નક્કી કરો.
- (c) દરેક ટેબાબેજની પ્રાઇમરી કી અને ફોરન કી દર્શાવો.
- (d) ટેબાબેજની અંદર બનાવેલાં ટેબલ વચ્ચે રિલેશનશિયસ બનાવો.
- (e) દરેક ટેબલમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ યોગ્ય રેકૉર્ડ ઉમેરો.

A.	Movie(MovieId, MovieName, DateOfRelease) Screen(ScreenId, Location, MaxCapacity) Current(MovieId, ScreenId, DateOfArrival, DateOfClosure)
B.	Customer(CustomerID, CustomerName, Address, City, BirthDate, ContactNo) Account (AccountNo, CustomerId, AccountType, AccountBalance) Transaction(TransId, AccNo, TransDate, TransType, TransAmount)
C.	Book(BookId, BookTitle, Description, BookAuthor, Status) Student(StudId, StudName, Address,City, BirthDate,ContactNo) Book_Issue(TransId, BookId, StudId, IssueDate, ReturnDate)
D.	Employee(EmpId, EmpName, Address, BirthDate, ContactNo, ManagerId) Department(DeptId, DeptName) Employee_Department(EmpId, DeptId, Salary)
E.	Flight(FlightId, CompanyName, FlightFrom, FlightTo, FlightFare, Capacity) Passenger(PassengerId, Name, Address, City, BirthDate, Gender, ContactNo) Flight_Scheduled(Transid, FlightId, DepartureDate) Flight_Passenger(Transid, PassengerId)

F.	Train(TrainId, TrainName, TrainFrom, TrainTo, DepartureTime, ArrivalTime) Train_fare(TrainId, Class, Fare) Passenger(PassengerId, Name, Address, City, BirthDate, ContactNo, Email_Id) Train_Passenger(TrainId, PassengerId)
G.	Vehicle(VehicleId, Name, Type, Price, Description) Customer(CustomerId, CustomerName, Address, BirthDate, ContactNo) Vehicle_Customer(VehicleId, CustomerId, PurchaseDate, DeliveryDate)
H.	Product(ProductId, ProductName, Quantity, ProductPrice) Salesman(SCode, SName, SAddress, BirthDate, ContactNo) SalesOrder(SCode, ProductId, QtySold)
I.	Customer(CustomerId, CustName, Gender, CustAddr, CustCity, EmailID, ContactNo) Magazine(MagazineId, MagazineName, UnitRate, Publication) Subscription(CustomerId, MagazineId, StartDate, EndDate)
J.	Employee(EmpCode, EmpName, EmpAddress, EmpCity, EmpSalary, EmpJobName) Project(ProjCode, ProjName, StartDate, ProjPrice) WorksFor(ProjCode, EmpCode, HoursWorked)

2. આકૃતિ 10.22 અને 10.23માં દર્શાવેલાં નમૂનાનાં ટેબલ્સમાં પ્રાઇમરી કી અને ફોરન કી ઓળખો.

Student	
Field Name	Description
Gmo	General Register Number
Firstname	Name of the Student
Surname	Surname of the Student
Address	Address of the Student
City	City
Pincode	Pincode
Birthdate	Date of Birth
Gender	Male or Female
Standard	Studying in which standard
Join_date	Date of Joining School
Leaving_date	Date of Leaving School

Teacher	
Field Name	Description
Firstname	Name of the Teacher
Surname	Surname of the Teacher
Address	Address of the Teacher
City	City
Pincode	Pincode
Phone_no	Phone number of teacher
Email_id	E-mail id of teacher
Mobile_no	Mobile number of teacher

Subject	
Field Name	Description
Sub_Name	Name of the Subject
Details	Description of the subject

આકૃતિ 10.22 : સ્કૂલ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમનાં માસ્ટર ટેબલ

Standard_Subj: To store details about subjects taught in each standard

Field Name	Data Type	Description
Standard	Number	Which Standard
Scode	Text	Which Subject

Attendance: To store daily attendance of the Students

Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register of a Student
Date	Date/Time	On which Date
Pr_sb	YesNo	Present or Absent

Fees: To store details of Fee amount paid by students

Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register Number
Date	Date/Time	On which date
Tuition_fee	Currency	Tuition fee paid by the student
Term_fee	Currency	Term fee paid by the student

Cultural: To keep record of Interest of students in Cultural Activities

Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register Number
Interest	Text	Interested in which activity
Achievement	Memo	Any achievements?

Subj_Teacher: To store details about which teacher is teaching the subject in each standard

Field Name	Data Type	Description
Year	Number	Current Year
Standard	Number	In which Standard
Scode	Text	Subject Code
Tcode	Text	Teacher Code

Result: To store result details of each student

Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register No.
Scode	Text	Of which Subject
Month	Text	In which Month
Year	Number	Which Year
Term	Number	Name of the Term
Marks	Number	Marks scored

Sports: To keep record of interest of students in Sports

Field Name	Data Type	Description
Gno	Number	General Register No.
Interest	Text	Interested in which game
Achievement	Memo	Any achievements?

આકૃતિ 10.23 : સ્કૂલ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમનાં ટ્રાન્ઝેક્શન ટેબલ

11

કવેરીનો ઉપયોગ કરી માહિતી મેળવવી

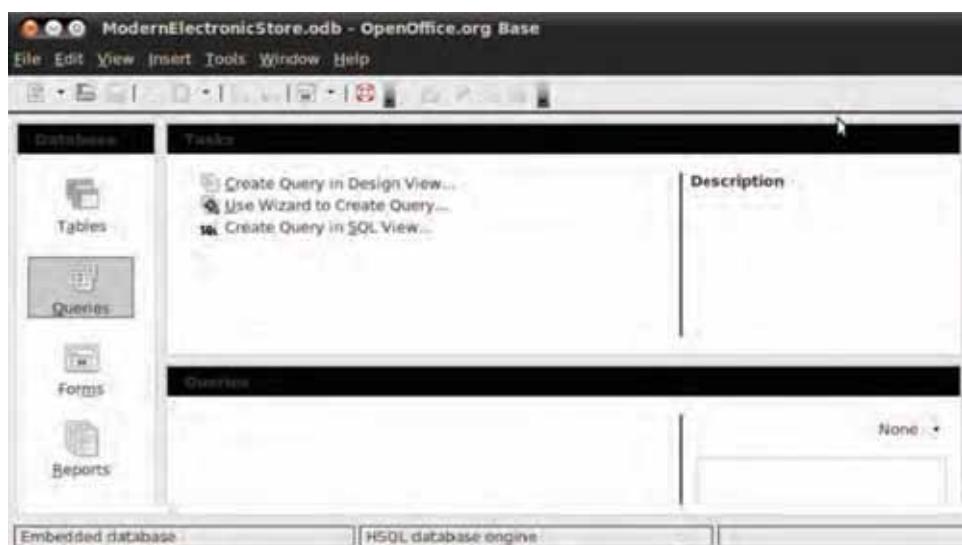

આ પહેલાના પ્રકરણમાં આપણે જોયું કે વિગતો (data)-ના વિશાળ સમૂહને ટેટાબેઝ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. હવે એવી સ્થિતિ વિશે વિચારીએ કે જેમાં આપણાને આ ટેટાબેઝમાંથી માહિતી મેળવવાની જરૂર પડે. ધારોકે, આપણા ગ્રાહકોને સ્વાતંત્ર્યદિવસ અંગેની માહિતી મોકલવા માંગતા હોઈએ, તો તે માટે આપણાને ગ્રાહકોનાં નામ અને સરનામાંની યાદીની જરૂર પડશે. જો customer નામના ટેબલમાં આ વિગતોનો સંગ્રહ કરેલો હોય તો તે ટેબલ ખોલવાથી તેને મેળવી શકાશે. ટેટાબેઝમાંથી નિશ્ચિત માહિતીના સમૂહને મેળવવા માટે બેઝ સોફ્ટવેરમાં કવેરી (Query) નામની સુવિધાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ટેટાબેઝમાં વિગતોનો સંગ્રહ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે. તેનાથી અનપેક્ષ ઉપયોગકર્તા પોતાની પસંદગી, માપદંડ કે ગોઠવણી મુજબની માહિતી મેળવી શકે છે. “વર્તમાન વર્ષમાં એક લાખ રૂપિયાથી વધુ ઉત્પાદનો ખરીદાં હોય તેવા ગ્રાહકની વિગતો દર્શાવો” અથવા. “એક પણ વખત વેચાશ થયું ન હોય તેવી વસ્તુઓની વિગતો દર્શાવો” જેવા પ્રશ્નો આપણે કવેરી દ્વારા પૂછી શકીએ છીએ. કવેરીની રચના કરવાની, સંગ્રહ કરવાની અને જરૂર પડે ઉપયોગમાં લેવાની ક્ષમતા એ ટેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવાનું એક મુખ્ય કારણ છે.

કવેરી વ્યાખ્યાયિત કરવી (Defining Query)

કવેરીનો મૂળભૂત અર્થ થાય છે : પ્રશ્નો પૂછીવા, તપાસ કરવી અથવા પૃથક્કરણ કરવું. બેઝમાં કવેરીનો અર્થ છે ટેટાબેઝમાં આવેલી કોઈ માહિતી વિશે પ્રશ્નોત્તરી કરવી. કવેરી દ્વારા બેઝને સૂચવવામાં આવે છે કે ઉપયોગકર્તા સમક્ષ માત્ર નિશ્ચિત ફિલ્ડ અને રેકૉર્ડ દર્શાવવાનાં છે. કોઈ એક કે વધુ ટેબલના જીથમાંથી એક જ સમયે માહિતી મેળવવા માટેના નિયમોના ગણને કવેરી કહે છે. કવેરીનું પરિણામ ટેબલ સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવે છે. કવેરીમાં રેકૉર્ડનો સમૂહ આડી હરોળ (દરેક રેકૉર્ડ પ્રમાણે) અને ઊભી હરોળ (દરેક ફિલ્ડ પ્રમાણે) સ્વરૂપે ગોઠવાયેલ હોય છે.

કવેરીની રચના કરવા માટે ટેટાબેઝ ખોલી, ડાલી બાજુના વિભાગમાં આવેલા Queries લખેલા આઈકન પર ક્લિક કરો. કવેરી વિન્ડોનો ગોઠવણ બેઝમાં આવેલ અન્ય વિન્ડો જેવી જ છે. ટાસ્કપેનમાં ઉપરની બાજુએ કવેરી બનાવવા માટેની જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ દર્શાવેલી હોય છે. પહેલા બનાવેલી કવેરીની યાદી Queries શીર્ષક હેઠળના વિભાગમાં આપવામાં આવે છે. Queries આઈકન પસંદ કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યારે વિન્ડોનો દેખાવ આકૃતિ 11.1માં દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 11.1 : કવેરી વિન્ડો

આકૃતિ 11.1માં દર્શાવ્યા મુજબ બેઝમાં કવેરી બનાવવા માટેની ગ્રાફિક રીત આપવામાં આવી છે:

- Create Query in Design View...: આ રીતમાં ન્યૂનતમ માર્ગદર્શન આપવામાં આવે છે.
- Use Wizard to Create Query... : કવેરીની રચના કરવાની પદ્ધતિ વિશે વિઝાર્ડ પૂરો પાડવામાં આવશે.
- Create Query in SQL View... : આ રીતમાં કોઈ જ પ્રકારનું માર્ગદર્શન પૂરું પાડવામાં આવશે નહીં. ઉપયોગકર્તા પાસે ચોથી પેઢીની કમ્પ્યુટર લંગેજ Structured Query Languageનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી બનશે.

જો તમે ટેટાબેઝ નિષ્ણાત હો, તો Design View કે SQL View પસંદ કરી શકો હો. જોકે, આપણા વિચારોને કવેરી દ્વારા રજૂ કરવા માટે બેઝના કવેરી વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો તે માટે કોઈ વિશેષ જ્ઞાનની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

હવે, આ દ્રેક વિકલ્પની કમશા: ચર્ચા કરીશું. ગ્રાહકોનાં નામ અને સરનામાં દર્શાવે તે માટે આપણે એક કવેરીની રચના કરીશું.

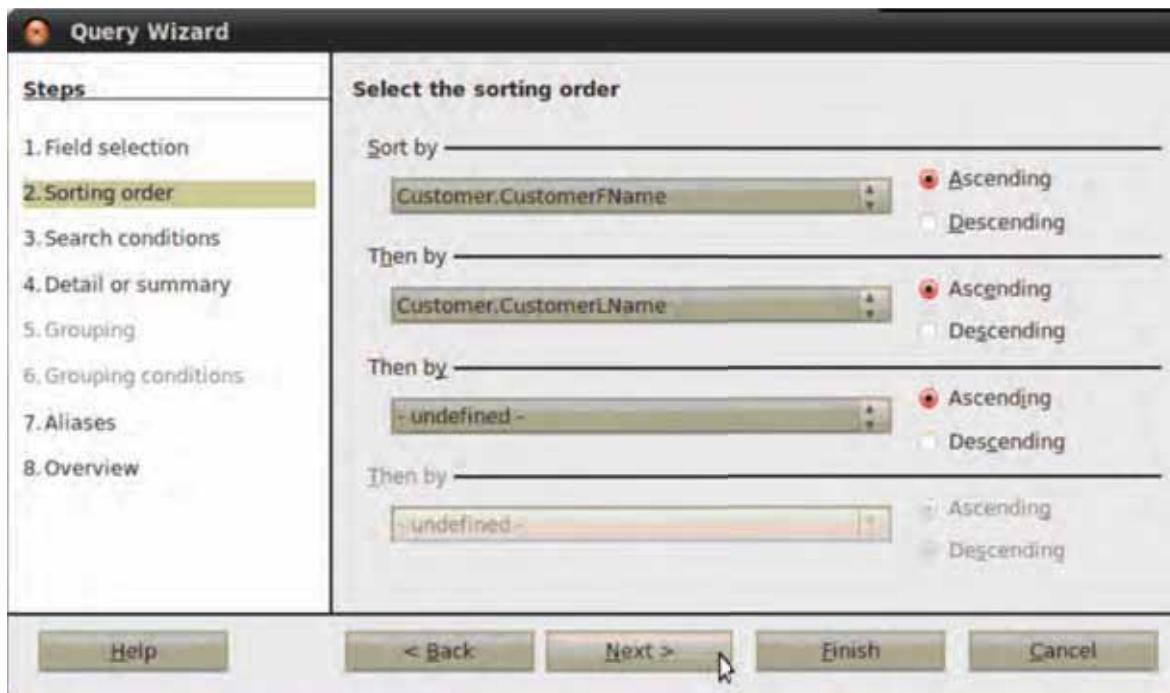
વિઝાર્ડની મદદથી કવેરી બનાવવી (Query Creation Using Wizard)

- Use Wizard to Create Query.... વિકલ્પ ઉપર ઉલ ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 11.2માં દર્શાવ્યા મુજબ Query Wizard ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરવામાં આવશે. ડાયલોગબોક્સની ડાબી બાજુએ જોતાં જ્ઞાનાં કે કવેરીની રચના કરવા માટેનાં આઈ પગલાં અહીં આપવામાં આવેલાં છે. તેમાં પ્રથમ પગલું ફિલ્ડની પસંદગી માટેનું છે તે ફરજિયાત છે. પરિણામમાં દર્શાવવાનાં હોય તેવા ફિલ્ડની પસંદગી આ પગલામાં કરવામાં આવે છે. પરિણામની સંરચના (format) નિશ્ચિત કરવા માટે અન્ય પગલાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તથા જરૂરી ન હોય, તો તેને છોડી પણ શકાય છે.
- કવેરી બનાવવા માટેનાં સૌપ્રથમ પગલામાં ટેબલ પસંદ કરી તેમાંથી માહિતી મેળવવાની હોય તેવા ફિલ્ડની પસંદગી કરવામાં આવે છે. Available fields લિસ્ટબોક્સમાં આવેલા ફિલ્ડમાંથી પસંદગીનાં ફિલ્ડ અથવા તો તમામ ઉપલબ્ધ ફિલ્ડની પસંદગી કરી શકાય છે. Available fields અને Field in the Query: લિસ્ટબોક્સમાં ફિલ્ડનું સ્થાનાંતરણ કરવા માટે ડાબી અને જમક્કી બાજુની તીરની નિશાની ધરાવતા બટનનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. અંતમાં, Field in the Query: લિસ્ટબોક્સમાં પસંદ કરવામાં આવેલ ફિલ્ડને કવેરીના પરિણામમાં સમાવવામાં આવશે. પસંદ કરવામાં આવેલ ફિલ્ડને ત્યાર બાદ up અને down બટનનો ઉપયોગ કરી કમબદ્ધ કરી શકાય છે. આકૃતિ 11.2માં આપણે Customer ટેબલ પસંદ કરેલ છે અને તેમાં આવેલાં તમામ ફિલ્ડ Available fields : લિસ્ટબોક્સમાં જોવા મળે છે.

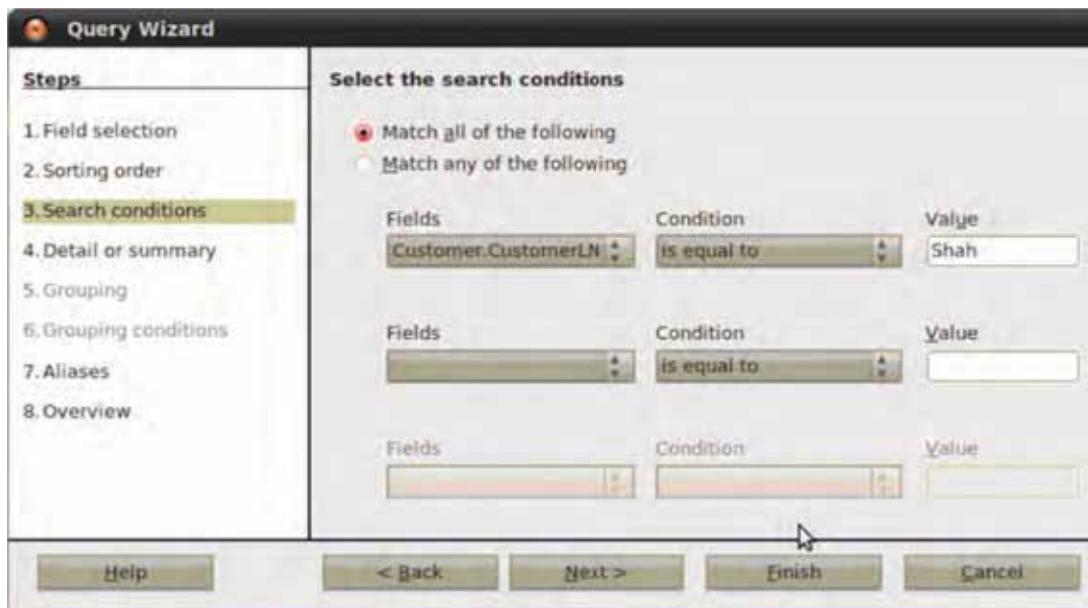
આકૃતિ 11.2 : કવેરી માટે ટેબલ અને ફિલ્ડની પસંદગી

- બીજા પગલામાં કોઈ નિશ્ચિત ફિલ્ડની વિગતોને કવેરીના પરિણામમાં કમબદ્ધ ગોઠવવા માટેનો વિકલ્પ પૂરો પાડવામાં આવે છે. પરિણામ રૂપે દર્શાવતી માહિતીને કમબદ્ધ ગોઠવવા માટે અહીં વધુમાં વધુ ચાર ફિલ્ડ સુધીની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે. જેમ કે, આપણે કવેરીના પરિણામને પ્રથમ ગ્રાહકનાં નામ પ્રમાણે અને પછીથી તેની અટક પ્રમાણે ગોઠવીને દર્શાવવું હોય. ફિલ્ડને કમબદ્ધ ગોઠવ્યા બાદ Next બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 11.3માં ફિલ્ડને કમબદ્ધ કરવાની રીત દર્શાવી છે.

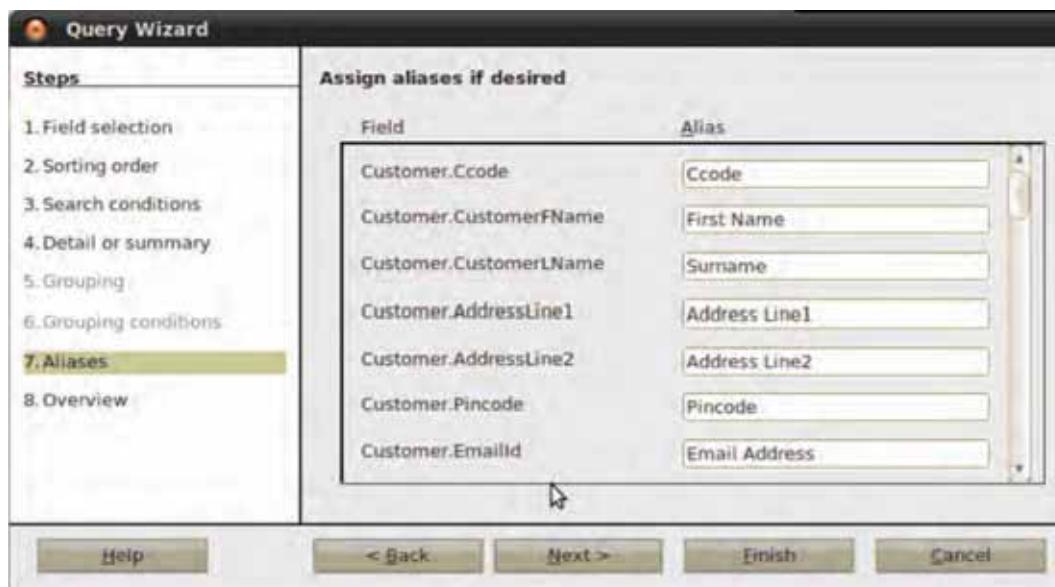
આકૃતિ 11.3 : ફિલ્ડને કમબદ્ધ ગોઠવવાની રીત

- વિઝાર્ડના ત્રીજા પગલામાં આપણે ખરેખર કવેરીની ગોઠવણા કરીશું. અહીં ફિલ્ડ માટેની યોગ્ય કિંમત, શરત અને પ્રાયલાંકિમતો (Value parameters) પસંદ કરવામાં આવે છે. એક કવેરીમાં મહત્તમ ત્રણ માપદંડોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. આપણા ઉદાહરણમાં “Shah” અટક ધરાવતા ગ્રાહકોની યાદી દર્શાવવી હોય, તો Fields ડ્રોપડાઉન મેનુમાંથી CustomerLName પસંદ કરી, ત્યાર બાદ Condition નામના ડ્રોપડાઉન મેનુમાંથી equal to પસંદ કરો અને અંતમાં Value નામના ટેક્સ્ટબોક્સમાં “Shah” ટાઇપ કરો. અહીં આપણી પાસે બે વિકલ્પ ઉપલબ્ધ છે : Match all of the following અને Match any of the following. આપણે એક જ માપદંડ ઉમેર્યા હોવાથી અત્યારે પૂર્વનિર્ધારિત ગોઠવણામાં ફેરફાર કરવાની કોઈ જરૂર નથી. જો એકથી વધુ માપદંડ ઉમેરવાના હોય, જેમકે, Shah અથવા Patel અટક ધરાવતા ગ્રાહકોની શોધ ચલાવવાની હોય, તો Match any of the following વિકલ્પ પસંદ કરવો જરૂરી બને. શોધ માટેની શરતો ઉમેર્યા બાદ Next બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 11.4માં Shah અટક ધરાવતા ગ્રાહક શોધવા માટેના માપદંડની ગોઠવણા દર્શાવવામાં આવી છે.

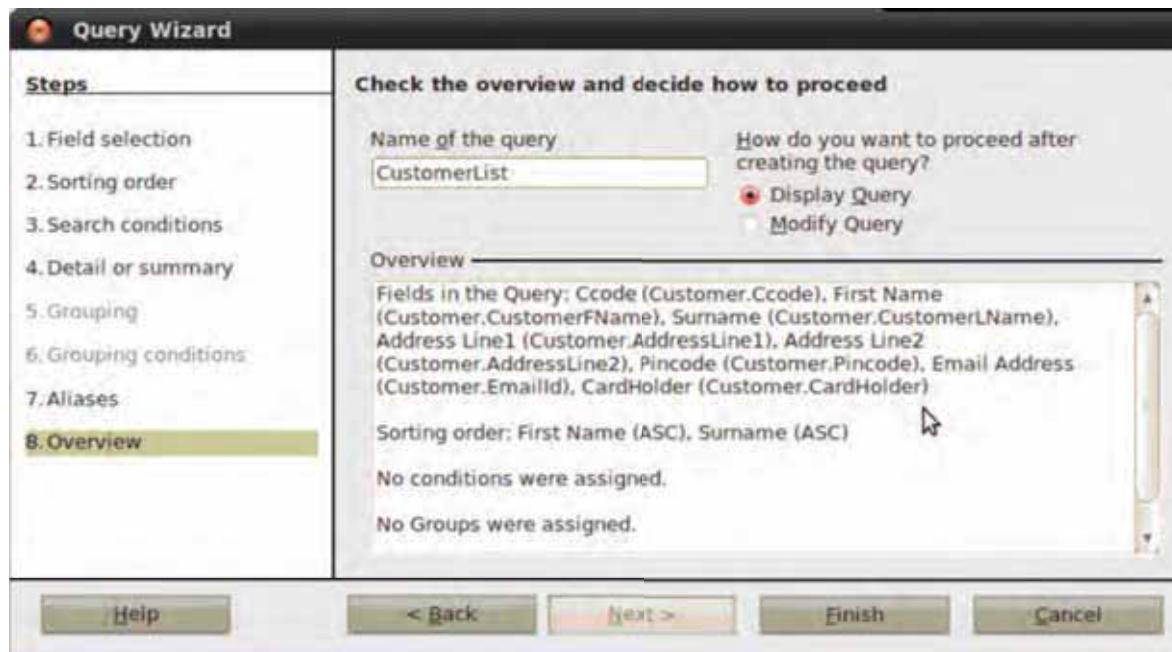
આકૃતિ 11.4 ફિલ્ડ પર શોધ માટેની શરત ઉમેરવી

- હવે આ વિઝાર્ડનાં ત્રણ પગલાં છોડીને બેજ સાતમા પગલાં પર પહોંચી જશે. આપણા ઉદાહરણમાં પસંદ કરવામાં આવેલ Customer ટેબલમાં કોઈ અંકડાકીય ફિલ્ડ નથી અને તેથી અંકડાકીય ગણતરીઓ અને સારાંશ મેળવવા માટેના વિકલ્પોને છોડી દેવામાં આવશે.
- બેજ સાતમા પગલામાં પસંદ કરેલા ફિલ્ડને ઉપનામ (alias) આપવાની અપેક્ષા રાખે છે. આ પગલાંનો હેતુ ફિલ્ડના નામને વિઝાર્ડ દ્વારા વધુ વાંચનક્ષમ સ્વરૂપે દર્શાવવાનો છે. તેના દ્વારા ફિલ્ડના નામમાં સૂક્ષ્મ સુધારા કરી શકાય છે. જેમ કે, શબ્દોની વચ્ચે જગ્યા ઉમેરી શકાય તથા CustomerFName જેવા ટૂંકા નામ ધરાવતા ફિલ્ડને ક્રેરીમાં First Name જેવા સંપૂર્ણ નામ સાથે દર્શાવી શકાય છે આ પગલું પણ વૈકલ્પિક છે. જરૂર જણાય તો ઉપનામ ઉમેરી શકાય છે. ઉપનામ ઉમેરવામાં ન આવે, તો ટેબલના ફિલ્ડ નામને તે જ સ્વરૂપે ક્રેરીમાં પણ દર્શાવવામાં આવે છે. તમામ ઉપનામ અપાઈ ગયા બાદ Next બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 11.5માં ઉપનામ ઉમેરવાની રીત દર્શાવી છે.

આકૃતિ 11.5 : ઉપનામ ઉમેરવાં

- અંતિમ આઠમા પગલામાં, અત્યાર સુધી પસાર થયેલાં તમામ પગલાંઓનું સર્વ સામાન્ય નિરીક્ષણ (overview) રજૂ કરવામાં આવશે. આકૃતિ 11.6માં છાલમાં તૈયાર કરવામાં આવેલી ક્વેરીનું આ પ્રકારનું નિરીક્ષણ આપેલું છે. *Name of the query* નામ ધરાવતા ખાનામાં ક્વેરીનું નામ ટાઈપ કરો. આપણે અહીં ક્વેરીને CustomerList નામ આપેલું છે. એક વાર આપણે પસંદ કરેલા વિકલ્પ તરફ નજર નાંખી લો. જરૂરી જણાય તો Back બટનનો ઉપયોગ કરી ફેરફારો કરી શકાય છે. એક વાર ક્વેરી તૈયાર થઈ ગયા બાદ માત્ર Design Viewની મદદથી તેમાં ફેરફારો કરી શકાશે. હવે, *How do you want to proceed after creating a query?* પ્રશ્નની નીચે આપેલા બે વિકલ્પ જુઓ. *Display Query* વિકલ્પ પસંદ કરવાથી તત્કાલ ક્વેરીનું પરિણામ જોઈ શકાશે અથવા તો *Modify Query* વિકલ્પ પસંદ કરી ક્વેરીને તેના ડિઝાઇન વ્યૂમાં ખોલી શકાય. વિઝાઈની મર્યાદા બહાર હોય તેવી કેટલીક અતિરિક્ત સુવિધાઓ ક્વેરીમાં ઉમેરવા માટે ડિઝાઇન વ્યૂનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

આકૃતિ 11.6 : તૈયાર કરેલી ક્વેરીનું નિરીક્ષણ

ઉપરોક્ત ઉદાહરણમાં માનો કે આપણે ગ્રાહકનાં નામ અને સરનામાંની સાથે તેના શહેરનું નામ, રાજ્યનું નામ અને દેશનું નામ પડ્યા જોવું હોય. આપણે પસંદ કરેલા ટેબલમાં માત્ર Pincode ફિલ્ડ છે. Pincode ફિલ્ડને સંબંધિત એવી શહેર, રાજ્ય અને દેશના નામની વિગતો અન્ય ટેબલમાં આપેલી છે. ક્વેરી બનાવવા માટેનું વિઝાઈ એક જ ટેબલ પસંદ કરવાની અનુમતિ આપે છે. આમ, જટિલ ક્વેરી બનાવવા માટે ડિઝાઇન વ્યૂનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

- Finish બટન પર ક્લિક કરવાથી આકૃતિ 11.7માં દર્શાવ્યા મુજબ ક્વેરીનું પરિણામ તેથશીટ વ્યૂમાં જોવા મળે છે.

The screenshot shows a table titled 'CustomerList' with the following data:

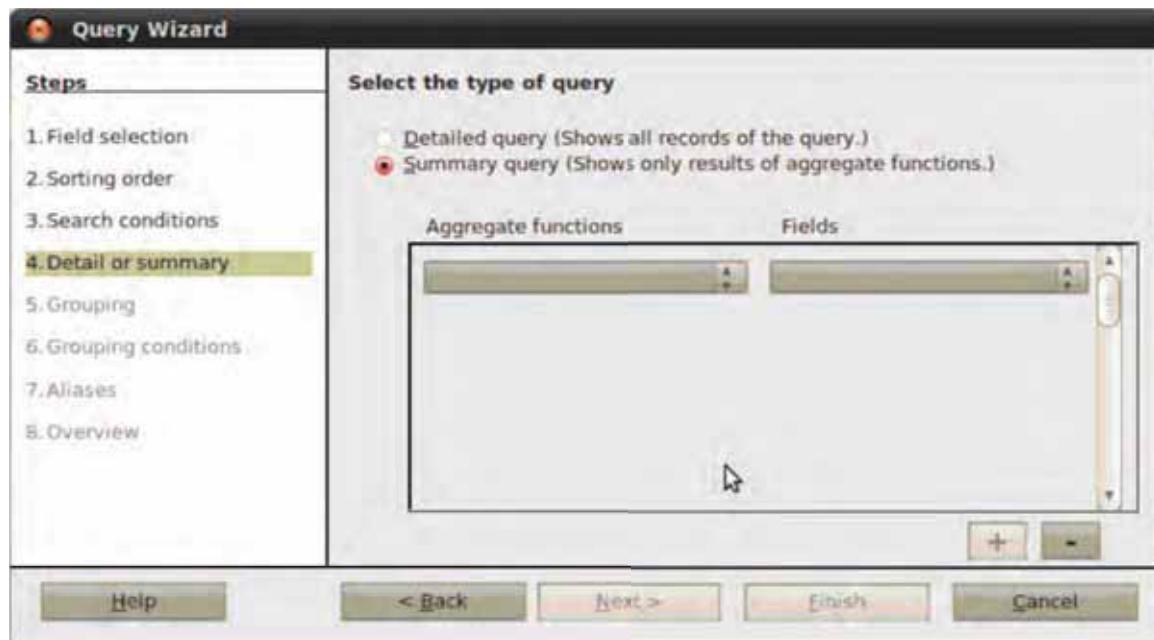
Ccode	First Name	Surname	Address Line1	Address Line2	Pincode	Email Address	CardHolder
C05	Harshit	Shah	17. jaideep-1	Bopal	380058	harshit@yahoo.co	☒

Record 1 of 1

આંકૃતિ 11.7 ક્વેરીનું પરિણામ

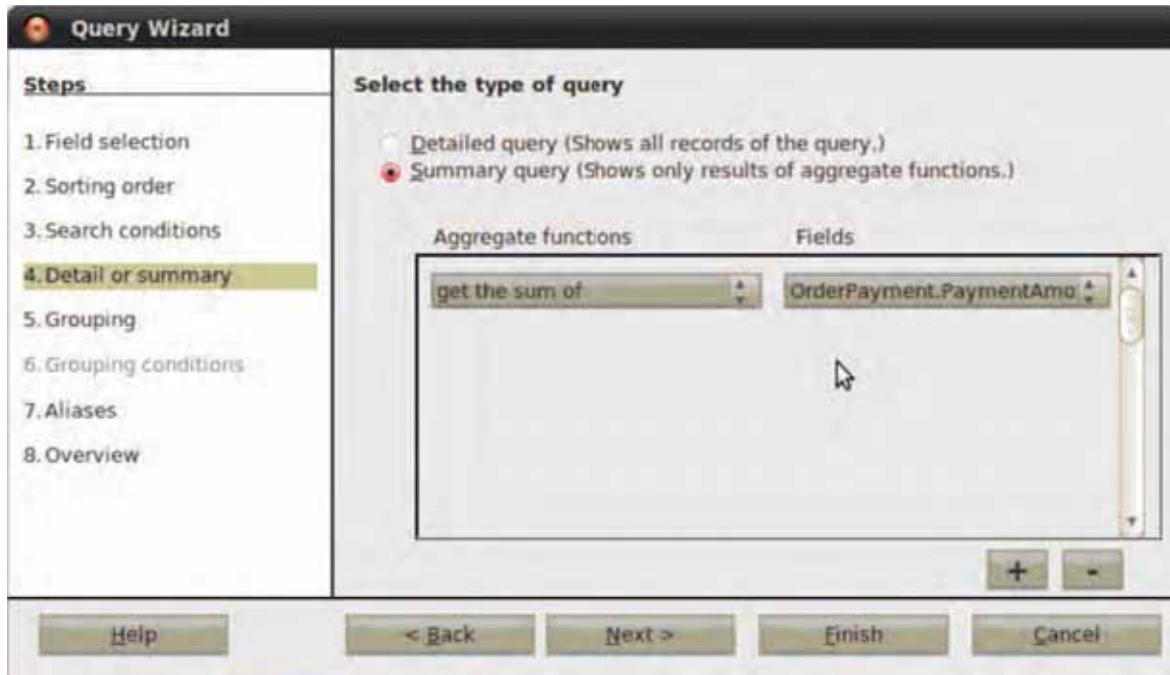
હવે, દરેક ઓર્ડર માટે મેળવેલી રકમની ગણતરી કરીએ. આંકડાકીય ફિલ્ડ સાથેના કાર્ય માટે ફરી એક વાર ક્વેરી વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીએ. Queries વિભાગ પસંદ થયેલો છે, તેની ખાત્રી કરી લો.

- Use Wizard to Create Query... વિકલ્પ પર બબલ ક્લિક કરો.
- ક્વેરી વિઝાર્ડના પ્રથમ પગલાંમાં OrderPayment ટેબલ પસંદ કરો. અહીં ડ્રોપડાઉન યાદીમાં અન્ય તમામ ટેબલનાં નામની સાથે CustomerList ક્વેરી પણ સમાવાયેલી જોઈ શકાય છે. બેઝ અન્ય ક્વેરીની રચના માટે પહેલેથી બનાવવામાં આવેલી ક્વેરીનો ઉપયોગ કરવાની અનુમતિ પણ આપે છે.
- OrderID અને PaymentAmount ફિલ્ડને પસંદ કરી ‘ગ્રેટર બેન’ (>) બટન પર ક્લિક કરો, Fields in the Query: લિસ્ટબોક્સમાં ઉમેરો.
- Next બટન પર ક્લિક કરો.
- બીજા પગલામાં Sort by લખેલા ડ્રોપડાઉન બોક્સમાં OrderID ફિલ્ડ પસંદ કરો.
- Next બટન પર ક્લિક કરો.
- અહીં આપણે રેકૉર્ડને તારવવાના ન હોવાથી કોઈ માપદંડનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર નથી. માટે Next બટન પર ક્લિક કરી ત્રીજા પગલાને છોડી દો. હવે આંકૃતિ 11.8માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ચોથું પગલું રજૂ કરતું ડાયલોગબોક્સ દેખાશે.

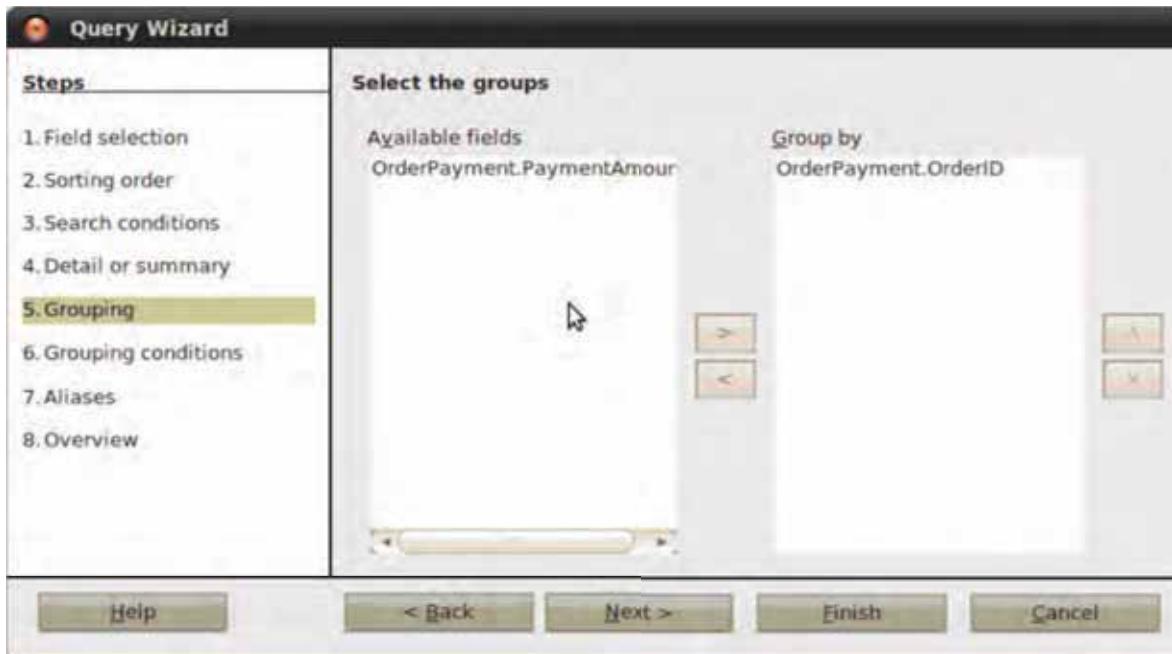
આંકૃતિ 11.8 : પરિણામનો સારાંશ મેળવવો

- આકૃતિ 11.8માં દર્શાવ્યા મુજબ *Summary query* (*Show only results of aggregate functions*) વિકલ્પ પસંદ કરો.
- Aggregate functions* નામના ડ્રોપડાઉન બૉક્સ પર ક્લિક કરો. તેમાં *get the sum of* વિકલ્પ પસંદ કરો. આ જ રીતે, field ડ્રોપડાઉન બૉક્સમાંથી OrderPayment.PaymentAmount ફિલ્ડ પસંદ કરો, જેથી PaymentAmount ફિલ્ડની કિમતોનો સરવાળો કરી શકાય. આ રીત આકૃતિ 11.9માં દર્શાવી છે.

આકૃતિ 11.9 : એગ્રિગેટ વિધેયનો ઉપયોગ

- Next બટન પર ક્લિક કરો. તેનાથી પાંચમું પગલું સંક્રિય થશે. અહીં જૂથ બનાવવા માટેનાં ફિલ્ડ પસંદ કરવામાં આવે છે. અહીં તમામ રેકૉર્ડ માટેની ચુકવણીની રકમનો સરવાળો કરવાનું પસંદ કરી શકાય. પરંતુ તેના દ્વારા મોર્ડન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોર દ્વારા મેળવવામાં આવેલી તમામ ગ્રાહકોની રકમનો સરવાળો ગણવામાં આવશે. આપણે દરેક ઓર્ડર પ્રમાણે કુલ ચુકવણીની રકમ મેળવવા મંગીએ છીએ. માટે, જો આપણે જાતે (manually) આ કિયા કરવાની હોય, તો સૌપ્રથમ OrderID ફિલ્ડ પ્રમાણે તમામ રેકૉર્ડનાં જૂથ બનાવવાની જરૂર પડે. આનો અર્થ એ થયો કે OrderIDની કિમત '1' હોય તેવા રેકૉર્ડને એક જૂથમાં અને એ રીતે તમામ રેકૉર્ડને ગોઠવવાની જરૂર પડે. ત્યાર બાદ દરેક જૂથ માટે ચુકવણીની રકમ ઉમેરવાની રહે. પરિણામ સ્વરૂપે ક્વેરીમાં દરેક OrderID માટે એક-એક રેકૉર્ડ દર્શાવવામાં આવે. આમ, આકૃતિ 11.10માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે આ પગલામાં OrderID ફિલ્ડને *Groupby* લિસ્ટબોક્સમાં પસંદ કરવામાં આવશે.

આકૃતિ 11.10 : ફિલ્ડ પર Groupby વિકલ્પનો ઉપયોગ

- Next બટન પર ક્લિક કરો.
- ઇથા પગલામાં વધુ તારવણી માટેની કેટલીક જૂથ આધારિત શરતો જરૂર હોય, તો ઉમેરી શકાય છે. જેમકે, એવા રેકૉર્ડ પ્રદર્શિત કરવા છે, જેમાં ચુકવણીની રકમ ₹. 10,000થી વધુ હોય. અહીં આપણે વધારાની કોઈ તારવણીની ન કરવાની હોવાથી Next બટન પર ક્લિક કરો.
- સાતમા પગલામાં જો જરૂરી હોય, તો ઉપનામ (Aliases) ઉમેરી Next બટન પર ક્લિક કરો.
- આઠમા પગલામાં Query_OrderPayment નામ ઉમેરી *Modify Query* વિકલ્પ પસંદ કરો. અહીં આ વિકલ્પ પસંદ કરવો હિતાવહ છે, કારણકે જો ક્વેરીનો સીધો જ અમલ કરવામાં આવે, તો બેઝ દરેક ઓર્ડર માટેનું માત્ર એક જ PaymentAmount ફિલ્ડ દર્શાવશે. પરંતુ આપણને PaymentAmount સાથે OrderID ફિલ્ડની પણ અપેક્ષા છે.
- Finish બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 11.11માં દર્શાવ્યા મુજબ ક્વેરીને Design View દ્વારા રજૂ કરવામાં આવશે.

File Edit View Insert Tools Window Help

Field	PaymentAmount	OrderID					
Alias	PaymentAmount						
Table	OrderPayment	OrderPayment					
Sort		ascending					
Visible	☒	☐					
Function	Sum	Group					
Criterion							
Or							

આકૃતિ 11.11 : કવરીનો ડિઝાઇન વ્યૂ

- આકૃતિ 11.12માં દર્શાવ્યા મુજબ OrderID ફિલ્ડની નીચે આવેલું ચેકબોક્સ પસંદ કરો.

File Edit View Insert Tools Window Help

Field	PaymentAmount	OrderID					
Alias	PaymentAmount						
Table	OrderPayment	OrderPayment					
Sort		ascending					
Visible	☒	☒	☐				
Function	Sum	Group					
Criterion							
Or							

આકૃતિ 11.12 : દર્શાવવામાં આવનાર ફિલ્ડની પસંદગી

- Run Query બટન () બટન પર ક્લિક કરી ક્વેરીનો અમલ કરો. આકૃતિ 11.13 દર્શાવ્યા મુજબનું પરિણામ ૨જુ કરવામાં આવશે.

The screenshot shows the Microsoft Access application interface. At the top is a menu bar with File, Edit, View, Insert, Tools, Window, Help. Below the menu is a toolbar with various icons. The main area has two grids. The bottom grid is the 'Query Design View' showing a query structure:

Field	PaymentAmount	OrderID			
Alias	PaymentAmount				
Table	OrderPayment	OrderPayment			
Sort		ascending			
Visible	☒	☒	☐	☐	☐
Function	Sum	Group			
Criterion					

The top grid displays the results of the query, showing six records:

	PaymentAmount	OrderID
1	42500	1
2	30000	2
3	25000	3
4	4490	4
5	4490	5
6	23456	7

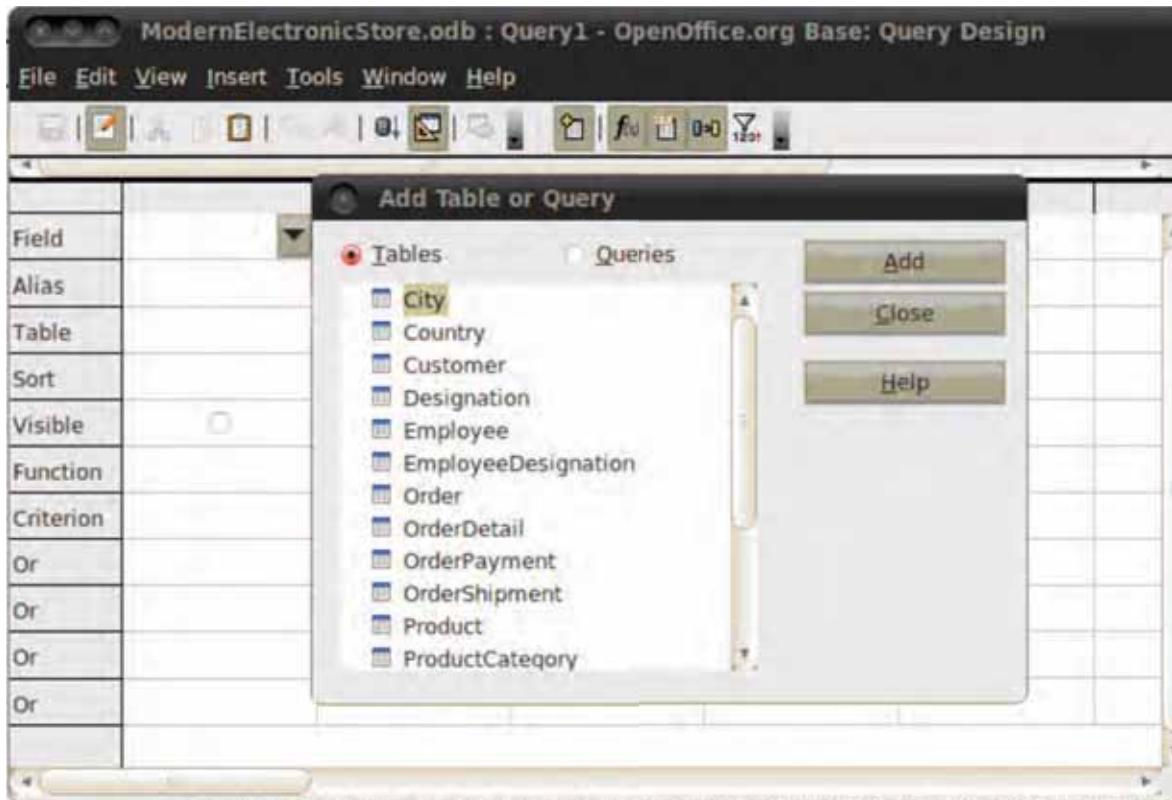
Record 1 of 6

આકૃતિ 11.13 : ક્વેરીનું પરિણામ

ડિઝાઇન વ્યૂનો ઉપયોગ કરી ક્વેરીની રચના (Creation of Query Using Design View)

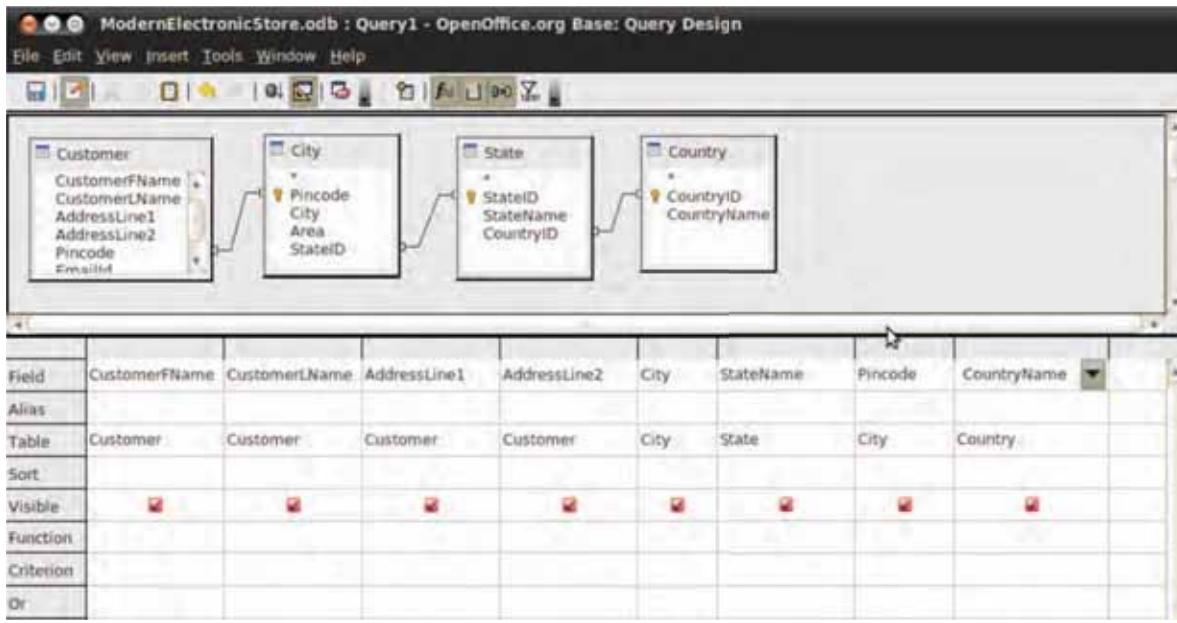
હવે આપણે ડિઝાઇન વ્યૂની મદદથી ક્વેરીની રચના કરવા માટેની રીતે વિશે ચર્ચા કરીએ. ગ્રાહકોનાં સરનામાંની યાદી મેળવવા માટેની ક્વેરીની રચના કરતી વખતે આપણે એ ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે City, State અને Country ટેબલની વિગતો મેળવવી શક્ય નથી. આમ થવાનું કારણ એ કે વિજાર્ડ દ્વારા ક્વેરી તૈયાર કરતી વખતે માત્ર એક જ ટેબલનો ઉપયોગ કરી શકવાની મર્યાદા રહે છે, માટે હવે આપણે તે કાર્ય કરેલી ડિઝાઇન વ્યૂનો ઉપયોગ કરી પૂરું કરીએ.

- ટેટાબેઝ વિન્ડોમાં *Queries* આઈકન પર ક્લિક કરો.
- ટાસ્કપેન પર આવેલા *Create Query in Design View...* વિકલ્પ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- આકૃતિ 11.14માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે *Add Table or Query* ડાયલોગબોક્સ જોઈ શકશો.

આકૃતિ 11.14 : Add Table or Query ડાયલોગબોક્સ

- Customer ટેબલ પસંદ કરી Add બટન પર ક્લિક કરો.
- આ જ રીતે, City, State અને Country ટેબલ પસંદ કરો. આકૃતિ 11.15માં દર્શાવ્યા મુજબ ટેબલ પેન (Table pane)માં ચાર ટેબલ જોવા મળશે. નેણ અગાઉ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવેલ સંબંધ (relationship) પણ અહીં દર્શાવશે.
- Close બટન પર ક્લિક કરો. ફરી ટેબલ ઉમેરવાની જરૂર હોય, ત્યારે Query design ટૂલબાર પર આવેલા Add Table or Query બટન (નો ઉપયોગ કરી Add Table or Query ડાયલોગબોક્સ ફરી ખોલી શકાય છે.
- Customer ટેબલમાં આવેલા CustomerFName, CustomerLName, AddressLine1, AddressLine2 ફિલ્ડ પર ક્લિક કરો. આ જ રીતે City ટેબલમાંથી City અને Pincode ફિલ્ડ, State ટેબલમાંથી StateName ફિલ્ડ પસંદ કરો. આકૃતિ 11.15માં દર્શાવ્યા મુજબ કવેરીની ગ્રિડમાં આ તમામ ફિલ્ડનાં નામ તેને સંબંધિત ટેબલના નામ સાથે જોવા મળશે.

આકૃતિ 11.15 : ફિલ્ડની પસંદગી

- આ ઉપરાંત કવેરી ડિઝાઇન વિનોમાં Alias, Sort, Visible, Function, Criterion અને Or જેવા શીર્ષક ધરાવતી અન્ય કેટલીક રો (રેકોર્ડ) પણ જોવા મળશે. અહીં એ જોઈ શકાય છે કે પૂર્વનિર્ધારિત રીતે તમામ ફિલ્ડના visible વિકલ્પને પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. તે સૂચવે છે કે પસંદ કરેલા તમામ ફિલ્ડને પરિણામમાં દર્શાવવામાં આવશે.
- ફિલ્ડ માટેનાં અર્થપૂર્ણ નામ પસંદ કરવા માટે Aliasનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, કવેરીના પરિણામમાં CustomerFname સ્થાને *Name of Customer* શીર્ષક વધુ સ્વીકૃત હશે. CustomerFName કોલમની નીચે આપેલા Alias રો શીર્ષકના ટેક્સ્ટબોક્સમાં *Name of Customer* ટાઈપ કરો.
- ગ્રાહકોના રેકોર્ડને તેમનાં નામના કમમાં દર્શાવવા માટે CustomerFName કોલમની નીચે આપેલા Sort શીર્ષક ધરાવતી રોજા ડ્રોપડાઉન બોક્સમાં ascending વિકલ્પ પસંદ કરો. આ જ રીતે CustomerLName કોલમની નીચે આપેલા Sort વિકલ્પમાં ascending પસંદ કરો.
- કવેરી ડિઝાઇન ટૂલબારમાં આવેલા Run Query બટન (Execute icon) પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 11.16માં દર્શાવ્યા મુજબનું કવેરીનું પરિણામ રજૂ કરવામાં આવશે.
- ભવિષ્યના ઉપયોગ માટે કવેરીનો સંગ્રહ કરવા માટે File મેનુમાંથી Save વિકલ્પ પસંદ કરો. વૈકલ્પિક રીતે Close બટન પર ક્લિક કરવાથી બેઝ Save ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરશે.
- CustomerAddresses નામ આપી OK બટન પર ક્લિક કરો.

The screenshot shows the 'Query Design' window in OpenOffice.org Base. At the top, the title bar reads 'ModernElectronicStore.odb : Query1 - OpenOffice.org Base: Query Design'. Below the title bar is a menu bar with 'File', 'Edit', 'View', 'Insert', 'Tools', 'Window', and 'Help'. The main area contains a table with data and a diagram of four tables connected by relationships.

Name of Customer	CustomerName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	Pincode	CountryName
Harshit	Shah	17, jaldeep-1	Bopal	Ahmeda	Gujarat	380058	India
Joseph	Thomas	BG-1, Sunstar	Sola Road	Patan	Gujarat	362268	India
Premia	Agrawal	Smita Bunglows	PNT Road	Ahmeda	Gujarat	380089	India
Puja	Sethia	17, Akash	jodhpur Char Rast	Ahmeda	Gujarat	380056	India
Sakina	Naginagar	T-37, Abhimanyu	Curry Road	Mehsani	Gujarat	384001	India

Below the table is a diagram showing four tables: Customer, City, State, and Country, connected by relationships. The Customer table has fields CustomerFName, CustomerLName, AddressLine1, AddressLine2, Pincode, and EmailID. The City table has fields Pincode, City, Area, and StateID. The State table has fields StateID, StateName, and CountryID. The Country table has fields CountryID and CountryName.

The bottom part of the window shows the 'Query Definition' grid:

Field	CustomerFName	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	Pincode	CountryName
Alias	Name of Customer							
Table	Customer	Customer	Customer	Customer	City	State	City	Country
Sort	ascending	ascending						
Visible	☒							
Function								
Criterion								
Or								
Or								

આકૃતિ 11.16 : ક્વેરીનું પરિણામ

પરિણામ જોઈ લીધા બાદ ક્વેરી-વિન્ડો બંધ કરો.

ક્વેરી સુધારવી (Editing a Query)

એક વાર ક્વેરી બનાવી લીધા પછી તેને સુધારવાની જરૂર હોઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ઉપર બનાવેલી ક્વેરીમાં CustomerLName ફિલ્ડના ઉપનામ તરીકે Surname ઉમેરવાની જરૂર લાગે.

આ ફેરફાર કરવા માટે નીચે જણાવેલ પગલાંને અનુસરો :

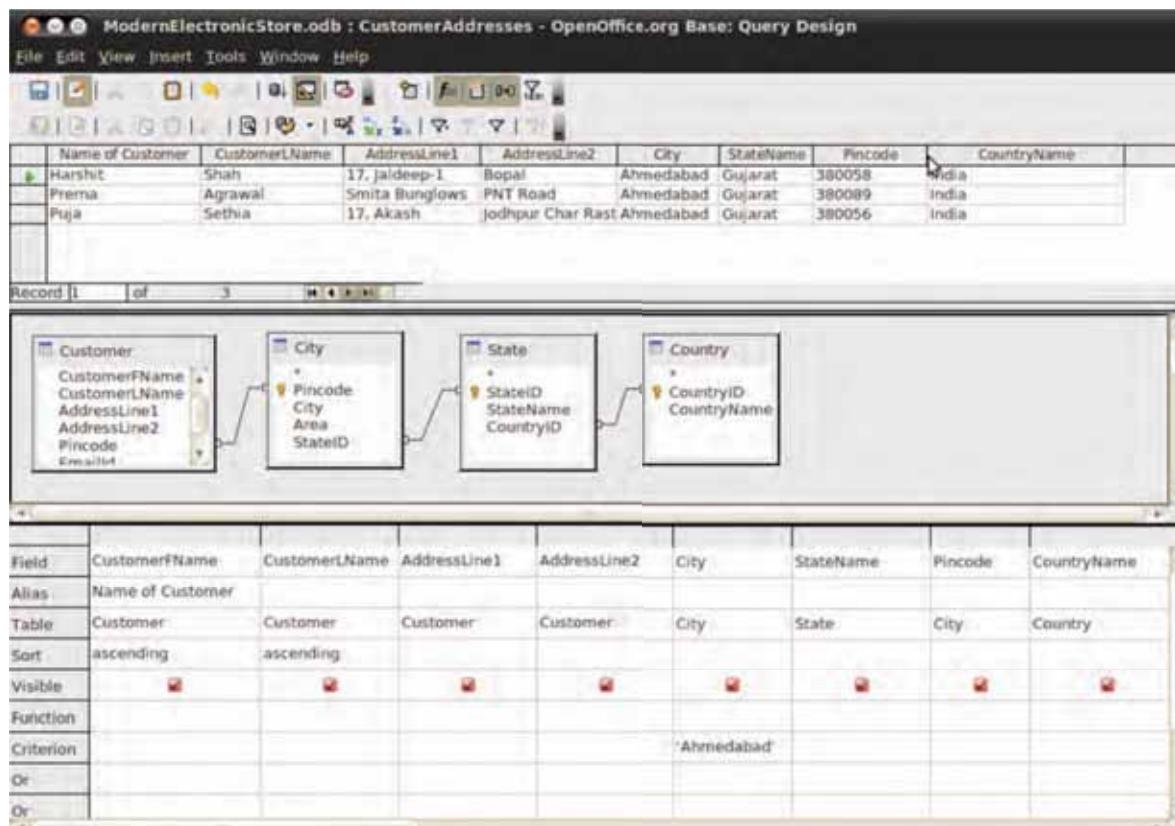
- *Queries* આઈકન પર ક્લિક કરો. CustomerAddresses ક્વેરી પર રાઇટ ક્લિક કરી *Edit* વિકલ્ય પસંદ કરો. આમ કરવાથી ક્વેરી માટે Design View રજૂ કરવામાં આવશે.
- CustomerLNameની નીચે આવેલા *Alias* : શીર્ષક ધરાવતી રોના ટેક્સ્ટબોક્સમાં *Surname* ટાઈપ કરો.
- ક્વેરી રન કરો.

માપદંડ ઉમેરવા (Applying Criteria)

ટેબલના પસંદ કરેલ ફિલ્ડની વિગતો દર્શાવતી ક્વેરી કેવી રીતે બનાવી શકાય તે આપણે શીખ્યા. હવે ધારો કે આપણે તમામ રેકોર્ડને બદલે માત્ર અમદાવાદ શહેરમાં વસતા ગ્રાહકોના રેકોર્ડ જોવા હશ્યું છીએ. આનો અર્થ એ થયો કે આપણે પસંદ કરવામાં આવેલ રેકોર્ડનો પેટા સમૂહ બેઝ દ્વારા દર્શાવવા માંગ્યું છીએ. આમ કરવા માટે આપણે એવો માપદંડ ઉમેરવાની જરૂર પડે કે જેથી City ફિલ્ડમાં “Ahmedabad” કિમત હોય તેવા જ રેકોર્ડ ક્વેરીના પરિણામમાં પસંદ કરવામાં આવે.

એક જ ફિલ્ડનો ઉપયોગ (Using Single Field)

- CustomerAddresses ફિલ્ડ પર રાઇટ ક્લિક કરો.
 - ક્વેરી ડિઝાઇન વ્યૂમાં ખોલવા માટે Edit વિકલ્પ પર ક્લિક કરો.
 - આકૃતિ 11.17માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે City ફિલ્ડના Criterion સેલમાં ‘Ahmedabad’ રાઇપ કરો. અહીં એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે લખાણને કવોટેશન (‘ ’) નિશાની દ્વારા, તારીખને # (હેચ) નિશાની દ્વારા આવરીને લખવું જરૂરી છે, જ્યારે આંકડાકીય વિગતોને કોઈ નિશાનીની જરૂર નથી. અલખતા, આ નિશાનીઓ ઉમેરવાનું રહી જશે, તો બેઝ ભૂલનો સંદેશ દર્શાવશે નહીં, પરંતુ જાતે જ જે-તે નિશાની ઉમેરી લેશે.
 - ક્વેરીનો સંગ્રહ કરી રન કરવાથી ઈચ્છિત પરિણામ જોઈ શકાશે.

આકૃતિ 11.17 : માપદંડ ગોઠવવા

આકૃતિ 11.17માં દર્શાવ્યા મુજબ અચળ કિમતોનો ઉપયોગ કરવા ઉપરાંત જુદા-જુદા ઓપરેટરો દ્વારા બનાવવામાં આવેલાં સમીકરણોનો ઉપયોગ કરવાની સુવિધા પણ બેઝ પૂરી પાડે છે. કોઈક 11.1માં ઓપરેટરોની યાદી દર્શાવી છે.

Operator	Symbols
Comparison	=, >, <, >=, <=, ◊
Logical	And, Or, Not
Special	Like, Is, Between, In

કોષ્ટક 11.1 : બેઝમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા ઓપરેટરો

ધારો કે, આપણે પહેલી જૂન, 2011 પછી જોડાયેલા કર્મચારીઓની યાદી જોવા માંગીએ છીએ. આ માટે ડિઝાઇન વ્યૂમાં નવી કવરી બજાવીએ. Employee ટેબલને કવરીમાં ઉમેરો. ત્યાર બાદ FirstName, LastName અને JoiningDate ફિલ્ડ પસંદ કરો. JoiningDate ફિલ્ડના Criterion સેલમાં “> #01/06/2011#” ટાઈપ કરો. JoiningDate ફિલ્ડ વિઝિબલ સેલમાં આવેલ ચેકબોક્સને નાપસંદ કરો. હવે કવરીનો સંગ્રહ કરી તેને ૨ન કરો. આકૃતિ 11.18માં દર્શાવ્યા મુજબનું પરિણામ જોવા મળશે. પરિણામમાં JoiningDate ફિલ્ડ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, તેની નોંધ કરો.

નોંધ : જો કવરીના પરિણામમાં તેમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા ફિલ્ડની કિમત દર્શાવવી ન હોય, તો તે ફિલ્ડની *Visible* લાખણિકતા સાથે રહેલ ચેકબોક્સ નાપસંદ કરવામાં આવેલ છે.

The screenshot shows the 'Query1 - OpenOffice.org Base: Query Design' window. The menu bar includes File, Edit, View, Insert, Tools, Window, Help. The toolbar has various icons for database operations. Below the toolbar is a preview pane showing a table with columns FirstName and LastName, containing the row 'Akhil Jain'. Below the preview is a status bar showing 'Record 1 of 1'. The main area is the 'Query Design' grid:

Field	FirstName	LastName	joiningDate
Alias			
Table	Employee	Employee	Employee
Sort			
Visible	☒	☒	☐
Function			
Criterion			> #01/06/2011#
Or			
Or			

આકૃતિ 11.18 : તારીખના ફિલ્ડમાં માપદંડ ઉમેરવો

આ જ રીતે પહેલી જૂન, 2005 અને પહેલી નવેમ્બર, 2012 વચ્ચે જોડાયા હોય તેવા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવવા માટે JoiningDate ફિલ્ડના Criterion સેલમાં “>= # 1/6/2005 # And <= # 11/1/2012 #” માપદંડ ઉમેરી શકાય. આ જ માપદંડ ઉમેરવા માટે બેઝમાં Between ઓપરેટર પણ ઉપલબ્ધ છે, જે આકૃતિ 11.19માં દર્શાવ્યો છે.

ModernElectronicStore.odb : Query1 - OpenOffice.org Base: Query Design

File Edit View Insert Tools Window Help

Record 1 of 3

	FirstName	LastName	joiningDate
Anyा	Gangele	01/05/11	
Robina	Arora	02/06/06	
Akhil	Jain	12/31/11	

Field FirstName LastName joiningDate

Alias

Table Employee Employee Employee

Sort

Visible

Function

Criterion Between #1/6/2005 # And # 11/1/2012 #

Or

આકૃતિ 11.19 : Between ઓપરેટરનો ઉપયોગ

હવે, ધારો કે, આપણે અમદાવાદ અને પાટણ શહેરમાં રહેતા ગ્રાહકોને વળતરની કૂપનો મેકલવા ઈચ્છીએ છીએ. આ માટે આપણાને અમદાવાદ અથવા પાટણમાં રહેતા ગ્રાહકોની યાદીની જરૂર પડશે. ડિઝાઇન વ્યૂની મદદથી એક નવી ક્વેરી બનાવો. તેમાં Customer, City અને State ટેબલ ઉમેરો. ત્યાર પછી CustomerFName અને CustomerLName, AddressLine1, AddressLine2, City, StateName અને CardHolder ફિલ્ડ આકૃતિ 11.20માં દર્શાવ્યા મુજબ ઉમેરો. City ફિલ્ડમાં દર્શાવ્યા મુજબ માપદંડ ઉમેરો. હવે ક્વેરીને સેવ કરી રન કરો. આકૃતિ 11.20માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું પરિણામ જોવા મળશે.

File Edit View Insert Tools Window Help

Record 1 of 4

	CustomerFName	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	CardHolder
Puja	Sethia	17, Akash	Jodhpur Char Rast	Ahmedabad	Gujarat		
joseph	Thomas	BG-1, Sunstar	Sola Road	Patan	Gujarat		
Prema	Agrawal	Smita Bunglows	PNT Road	Ahmedabad	Gujarat		
Harshit	Shah	17, jaldeep-1	Bopal	Ahmedabad	Gujarat		

Field CustomerLName AddressLine1 AddressLine2 City StateName CardHolder

Alias

Table Customer Customer Customer City State Customer

Sort

Visible

Function

Criterion 'Ahmedabad'

Or

Or

આકૃતિ 11.20 : એક જ ફિલ્ડ પર એકથી વધુ માપદંડનો ઉપયોગ

ઉપર દર્શાવેલ માપદંડને *IN* ઓપરેટરની મદદથી પણ ઉમેરી શકાય. City ફિલ્ડની *Criterion* હરોળમાં *IN* ('Ahmedabad'; 'Patan') ટાઈપ કરવાથી પણ આ જ પરિણામ મેળવી શકાય. અમદાવાદ અને પાટણ સિવાયનાં શહેરોમાં રહેતા ગ્રાહકોના રેકૉર્ડ મેળવવા માટે *Criterion* હરોળમાં *NOT IN* ('Ahmedabad'; 'Patan') માપદંડ ઉમેરી શકાય.

એકથી વધુ ફિલ્ડનો ઉપયોગ

હવે ધારો કે આપણે અમદાવાદ અને પાટણ શહેરમાં વસતા અને મોર્ડન ઈલેક્ટ્રોનિક્સનાં કાર્ડ ધરાવતા ગ્રાહકોને કૂપનો મોકલવા ઈચ્છાએ છીએ. આના ઉકેલ માટે *AND* ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવો પડશે. આ માટે City ફિલ્ડની કિમત અમદાવાદ કે પાટણ રાખવાની છે તથા CardHolder ફિલ્ડ ખાલી ન હોવું જોઈએ. આકૃતિ 11.21માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનો માપદંડ ટાઈપ કરો. અહીં *NULL* (CardHolder ફિલ્ડમાં ચેકમાર્ક નહીં) કિમત ફિલ્ડ ખાલી છે, તેમ દર્શાવે છે.

The screenshot shows the 'Query Design' window of OpenOffice.org Base. The main pane displays a table with columns: CustomerFName, CustomerLName, AddressLine1, AddressLine2, City, StateName, and CardHolder. There are four records listed:

CustomerFName	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	CardHolder
Puja	Sethia	17. Akash	Jodhpur Char Rast	Ahmeda	Gujarat	
Joseph	Thomas	BG-1, Sunstar	Sola Road	Patan	Gujarat	
Prerna	Agrawal	Smita Bunglows	PNT Road	Ahmeda	Gujarat	
Harshit	Shah	17. Jaideep-1	Bopal	Ahmeda	Gujarat	☒

Below the table, the 'Record [1] of 4' status is shown. The bottom pane is the 'Query Designer' grid where the query is defined:

Field	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	CardHolder
Alias						
Table	Customer	Customer	Customer	City	State	Customer
Sort						
Visible	☒					
Function						
Criterion				IN ('Ahmedabad', 'Patan')		Is Not Empty
Or						
Or						

આકૃતિ 11.21 : એકથી વધુ ફિલ્ડ પર માપદંડનો ઉપયોગ

હવે, જો આપણે એવા ગ્રાહકોના રેકૉર્ડ દર્શાવવા માંગતા હોઈએ કે જેઓ અમદાવાદ કે પાટણના નિવાસી હોય અથવા સભ્યપદનું કાર્ડ ધરાવતા હોય, તો આ માટે City ફિલ્ડની *Criterion* હરોળમાં *IN* ('Ahmedabad'; 'Patan') ટાઈપ કરવું જોઈએ. સાથે-સાથે CardHolder કોલમની *Or* હરોળમાં *Is Not Empty* ઉમેરવું જોઈએ (જુઓ આકૃતિ 11.22).

આ પહેલાંની કવેરી સાથે હાલની કવેરીને સરખાવો. પહેલાંની કવેરીમાં બે ફિલ્ડ વચ્ચે *AND* ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવાનો હોવાથી બસે માપદંડોને એક જ આડી હરોળમાં લખવામાં આવ્યા છે. જ્યારે હાલની કવેરીમાં *OR* ઓપરેટરના ઉપયોગ

માટે બે જુદી હરોળોમાં ફિલ્ડના માપદંડ ઉમેરવામાં આવ્યા છે. આકૃતિ 11.22માં દર્શાવેલા પરિણામમાં મહેસાણા શહેર ધરાવતા એક નવા રેકૉર્ડની નોંધ કરો, જે વધારાનો રેકૉર્ડ છે, કારણકે તે ગ્રાહક પાસે પણ સુભ્યપદનું કર્દ છે.

The screenshot shows the 'Query Design' window of OpenOffice.org Base. The top part displays a table with customer data:

CustomerFName	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	CardHolder
Puja	Sethia	17, Akash	Jodhpur Char Rast	Ahmedabad	Gujarat	
Sakina	Nagingar	T-37, Abhimanyu	Curry Road	Mehsani	Gujarat	
Joseph	Thomas	BG-1, Sunstar	Sola Road	Patan	Gujarat	
Prema	Agrawal	Smita Bunglows	PNT Road	Ahmedabad	Gujarat	
Harshit	Shah	17, jaldeep-1	Bopal	Ahmedabad	Gujarat	

Below the table is the 'Query Definition' grid:

Field	CustomerLName	AddressLine1	AddressLine2	City	StateName	CardHolder
Alias						
Table	Customer	Customer	Customer	City	State	Customer
Sort						
Visible	☒					
Function						
Criterion				IN ('Ahmedabad', 'Patan')		
Or						Is Not Empty
Or						

આકૃતિ 11.22 : એકથી વધુ ફિલ્ડ માટે OR માપદંડનો ઉપયોગ

વાઈલ્ડકાર્ડનો ઉપયોગ (Using Wild Cards)

ધારો કે આપણે એવાં ઉત્પાદનોની યાદી દર્શાવવી છે, જેમનાં મોટેલ નામ *hp* અક્ષરોથી શરૂ કરવામાં આવ્યા હોય. આ માટે Product ટેબલનો ઉપયોગ કરી નવી કવેરી બનાવો. આ માટે PCode, ModelName, SellingPrice અને OSSupport ફિલ્ડ પસંદ કરો. આકૃતિ 11.23માં દર્શાવ્યા મુજબ માપદંડ ઉમેરો.

The screenshot shows the 'Query Design' window of OpenOffice.org Base. The top part displays a table with product data:

Pcode	modelName	SellingPrice	OSSupport
P00000002	hp ENVY Sleekbook 6t 1000	35000	Windows
P00000003	hp ENVY Sleekbook 6t 1000	30000	Linux

Below the table is the 'Query Definition' grid:

Field	Pcode	modelName	SellingPrice	OSSupport
Alias				
Table	Product	Product	Product	Product
Sort				
Visible	☒	☒	☒	☒
Function				
Criterion		LIKE 'hp*'		
Or				

આકૃતિ 11.23 : વાઈલ્ડકાર્ડ

આકૃતિ 11.23માં ModelName ફિલ્ડના Criterion સેલમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ ફૂદી (*) ની નિશાનીને વાઈલકર્ડ અથર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અથર કે અક્ષરોના સમૂહને રજૂ કરતી નિશાનીને વાઈલકર્ડ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આમ hp* શર્દો પ્રથમ બે અક્ષરો hp અને તેની પાછળ અક્ષરોના કોઈ પણ સમૂહને રજૂ કરે છે. આજ રીતે Like *hp માપદંડ એવાં ઉત્પાદનોનાં નામ દર્શાવશે, જેનાં નામ hp અક્ષરોથી પૂરાં થતાં હોય અને Like hp*hp એવા ઉત્પાદનોનાં નામ દર્શાવશે, જેમનાં નામ hp અક્ષરોથી શરૂ અને પૂરાં થતાં હોય. અહીં એ નોંધ કરવી જરૂરી છે કે વાઈલકર્ડ અક્ષરો સાથે Like ઓપરેટરનો ઉપયોગ કરવો ફરજિયાત છે.

ગણતરીઓ કરવી (Performing Calculation)

બેઝમાં ગણતરીઓ કરવા માટે નીચે જણાવેલ પૈકી કોઈ પણ એક વિકલ્યનો ઉપયોગ કરી શકાય :

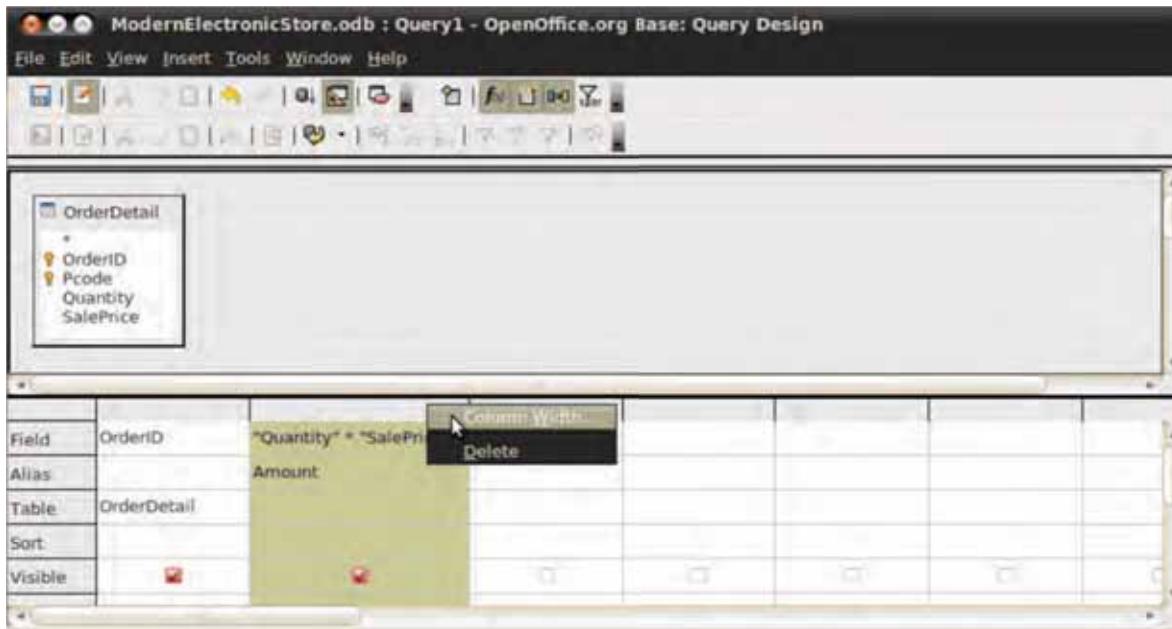
- કસ્ટમ-ગણતરીઓ (Custom calculation)
- પૂર્વવ્યાખ્યાયિત ગણતરીઓ (Predefined calculation)

કસ્ટમ-ગણતરીઓ (Custom calculation) : એક કે વધુ ફિલ્ડમાં આવેલ વિગતોનો ઉપયોગ કરી દરેક રેકૉર્ડ પર આંકડાકીય, તારીખ સંબંધિત કે લખાણ માટેની ગણતરીઓ કરવા માટે કસ્ટમ-ગણતરીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ ગણતરીઓમાં બે કે વધુ ફિલ્ડમાં આવેલ કિંમતોનાં સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર કે ભાગાકારનો સમાવેશ પણ કરી શકાય છે. કસ્ટમ-ગણતરીઓ માટે એક વધારાના ફિલ્ડ - Custom field ને ઉમેરવાની જરૂર પડે છે.

આ બાબત એક ઉદાહરણ દ્વારા સમજીએ. OrderDetail ટેબલ જુઓ. તેમાં ગ્રાહકે ખરીદેલી દરેક ઉત્પાદની કુલ રકમ શોધવા માટેની ગણતરી કરીએ. Quantityની વિગતનો SalePriceની વિગત સાથે ગુણાકાર કરવાથી Amount મળશે. Amountની કિંમતનો સંગ્રહ કરતા આ નવા ફિલ્ડને ગણતરીનું ફિલ્ડ (calculated field) કહે છે.

દરેક ગ્રાહકે દરેક મહિનામાં ચૂકવેલી કુલ રકમની ગણતરી કરવા માટે નીચેનાં પગલાં અનુસરો :

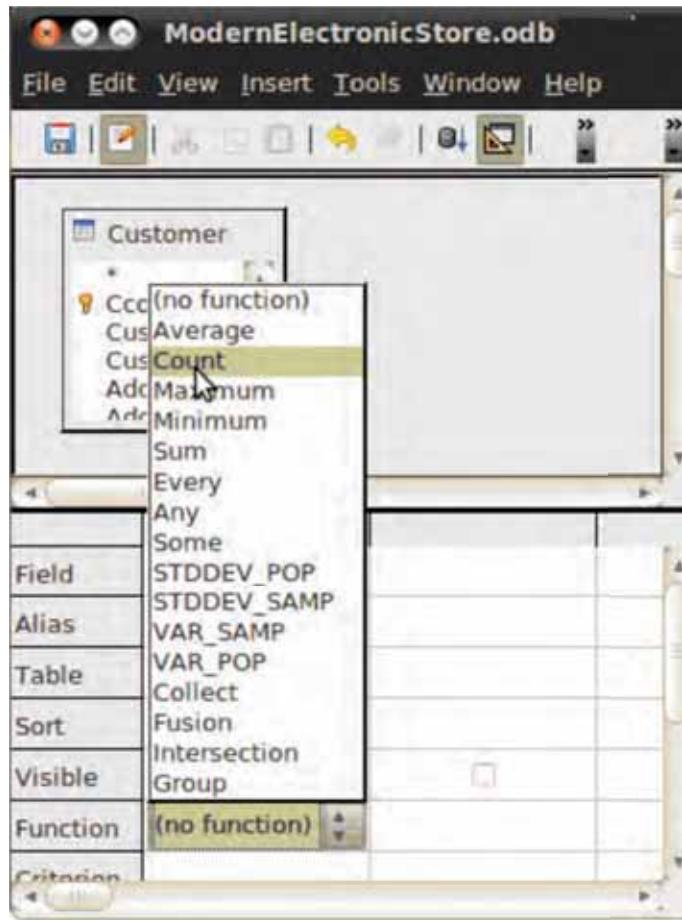
- ડિઝાઇન બૂનો ઉપયોગ કરી નવી ક્વેરી બનાવો.
- Add Table or Query ડાયલોગબોક્સમાંથી OrderDetail ટેબલ પસંદ કરો.
- OrderID ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરી, તેને ક્વેરી ટ્રિડમાં ઉમેરો.
- ક્વેરી-ડિઝાઇન ટ્રિડની બીજી કોલમની Field હરોળમાં Quantity *SalePrice સમીકરણ ટાઈપ કરો. Field હરોળની પહોળાઈ હાલમાં પૂરતી ન હોવાના કારણે આખું સમીકરણ જોઈ ન શકાય એમ પણ બને.
- બીજી કોલમની Field હરોળમાં જમણી બાજુની ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 11.24માં દર્શાવ્યા મુજબ પોપઅપ મેનુ ખૂલશે. તેમાંથી Column Width પસંદ કરો. Field હરોળના લખાણને દશ્યમાન બનાવવા માટે તેમાં 4.20 સેમી કિંમત ઉમેરો.
- બીજી કોલમની Alias હરોળમાં Amount ટાઈપ કરો (જુઓ આકૃતિ 11.24).

આકૃતિ 11.24 : ગણતરી માટેના ફિલ્ડનો ઉપયોગ

પૂર્વવ્યાખ્યાયિત ગણતરીઓ - વિગતોનું તારણ (Predefined Calculations - Summarizing the data) : ફિલ્ડ ઉપર કેવી રીતે ગણતરીઓ કરવી તે આપણે જોયું. ફિલ્ડને બદલે આપણને ઘણીવાર રેકોર્ડનાં જૂથ પર ગણતરીઓ કરવાની જરૂર પડે. ઉદાહરણ તરીકે, ઉત્પાદનોની કુલ સંખ્યા ગણવા કે દરેક ગ્રાહકે ખર્ચલી સરેરાશ રકમની ગણતરી કરવા માટે સારાંશની ગણતરી (Summary Calculation) કરવાની જરૂર પડે. રેકોર્ડના જૂથ પર સરવાળો (Sum), સરેરાશ (Average), ગણન (Count), ન્યૂનતમ (minimum), મહત્તમ (maximum), પ્રમાણિત વિચલન (standard deviation) કે ચલનાંક (variance) ગણવા માટેની પૂર્વવ્યાખ્યાયિત ગણતરીઓ બેઝ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ ગણતરીઓ કસ્ટમ-ગણતરીથી જુદી પડે છે. કારણકે તેને ટેબલના એકથી વધુ રેકોર્ડ પર લાગુ કરવામાં આવે છે અને પરિણામસ્વરૂપે તે એક કિમત દર્શાવે છે. મોર્ડન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરના કુલ ગ્રાહકોની સંખ્યા શોધવા માટેની કવેરી બનાવવા નીચેનાં પગલાં અનુસરો :

- *Queries* આઈકન પર ક્લિક કરી *Create Query in Design View* પસંદ કરો.
- *Add Table or Query* ડાયલોગબોક્સમાંથી Customer ટેબલ પસંદ કરો.
- Ccode ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- Alias હરોળમાં ‘Total Customers’ ટાઈપ કરો.
- કવેરી ડિઝાઇન ગ્રિડની *Function* નામની હરોળમાં આવેલ ડ્રોપડાઉન મેનુ ખોલો.
- આકૃતિ 11.25માં દર્શાવ્યા મુજબ એગ્રિગેટ વિધ્યોની યાદીમાંથી Count વિધ્ય પસંદ કરો.
- કવેરી રન કરવાથી મોર્ડન ઇલેક્ટ્રોનિક સ્ટોરના કુલ ગ્રાહકોની સંખ્યા મેળવી શકશે.

આકૃતિ 11.25 : એગ્રિગેટ વિધેયનો ઉપયોગ

અહીં એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે ફિલ્ડમાં આવેલું ગણતરીનું પરિણામ માત્ર દર્શાવવા માટેનું છે. આ પરિણામનો સંગ્રહ સંબંધિત ટેબલમાં કરવામાં આવતો નથી. તેને બદલે જ્યારે-જ્યારે ક્વેરી રન કરવામાં આવે છે, ત્યારે બેઝ ફેરગણતરી કરે છે. આમ, આ પ્રકારની ક્વેરીએ આપેલું પરિણામ હંમેશા ટેટાબેઝમાં આવેલી અધતન વિગતો પર આધારિત હોય છે.

વિગતોનાં જૂથ બનાવવાં (Grouping the Data)

અમદાવાદ કે પાટણ શહેરમાં વસતા ગ્રાહકોની યાદી મેળવવા માટેની રીત આપણે અગાઉ જોઈ ગયા. અહીં આપણે વળતરની કૂપનો મોકલવા માટે ગ્રાહકોની વિગતો પૂરી પાડી હતી. હવે વ્યવસ્થાપક સમક્ષ એક અન્ય પ્રશ્ન છે, “શું દરેક શહેરમાં વસતા ગ્રાહકોની કુલ સંખ્યા મેળવી શકાય ?” આ સરવાળો Customer ટેબલમાં આવેલ દરેક શહેર માટે હોવો જોઈએ. તમે વિચારી શકો કે, હા, CustomerFName ફિલ્ડ પર સરવાળાને લાગુ પાડવાથી તે મેળવી શકાય. આ માટેનો પ્રયત્ન કરો અને પરિણામ જુઓ. તમને લાગશે કે તમે ખોટા છો. પરિણામસ્વરૂપે ગણવામાં આવેલો સરવાળો તે અમદાવાદ અને પાટણમાં વસતા ગ્રાહકોની સંખ્યાનો છે. સારું, તો તમે કહેશો કે Count વિધેયનો ઉપયોગ City ફિલ્ડ પર કરવો જોઈએ. ફરી પ્રયત્ન કરો અને ફરી તમને ખોટું પરિણામ જ મળશે.

કાગળ અને પેન લો. હવે વિચારવા લાગો કે આ શક્ય બનાવવા શું કરવું જોઈએ. ગ્રાહકોનાં શહેરને દર્શાવો. તે અમદાવાદ, મહેસૂસા કે પાટણ હોઈ શકે છે. અમદાવાદના ગ્રાહકોનું જૂથ બનાવો, પાટણના ગ્રાહકોનું જૂથ બનાવો અને એ રીતે દરેક શહેરના ગ્રાહકોનું જૂથ બનાવો. હવે દરેક જૂથ પર સરવાળો લાગુ પાડો અને વ્યવસ્થાપકને જરૂર છે તેવું પરિણામ

મેળવી શકશો. તમને લાગશે કે આ ખરેખર જટિલ છે. પરંતુ બેજ સાથે કાર્ય કરતી વખતે આ અત્યંત સરળ છે. નીચેનાં પગલાંને અનુસરો :

- ડિઝાઇન વ્યૂમાં નવી ક્વેરીની રચના કરો.
- *Add Table or Query* ડાયલોગબોક્સમાંથી Customer ટેબલ અને City ટેબલ ઉમેરો.
- City ટેબલના City ફિલ્ડ પર ડાલ ક્લિક કરો. આ જ રીતે Customer ટેબલમાંથી Ccode ફિલ્ડ પસંદ કરો.
- આકૃતિ 11.26માં દર્શાવ્યા મુજબ City ફિલ્ડની Function હરોળમાંથી Group પસંદ કરો.
- Ccode ફિલ્ડની Function હરોળમાં Count પસંદ કરો.
- ક્વેરી રન કરવાથી અપેક્ષિત પરિણામ દર્શાવી શકશે.

The screenshot shows the 'Query Design' window for 'ModernElectronicStore.odb'. The title bar reads 'ModernElectronicStore.odb: GroupBy - OpenOffice.org Base: Query Design'. The menu bar includes File, Edit, View, Insert, Tools, Window, and Help. The toolbar contains various icons for database operations. The main area displays a table with two columns: 'City' and 'COUNT()'. The data shows three records: Ahmedabad (3), Mehsana (1), and Patan (1). Below the table, it says 'Record 1 of 3'. The bottom half of the window is the 'Design' pane, which lists the query's components:

Field	City	Ccode				
Alias						
Table	City	Customer				
Sort						
Visible	☒	☒	☐	☐	☐	
Function	Group	Count				
Criterion						

આકૃતિ 11.26 : પરિણામના તારણ માટે રેકૉર્ડનાં જૂથ બનાવવાં

પેરામીટર ક્વેરી (Parameter Query) : ક્વેરી રન કરતી વખતે ઉપયોગકર્તા પાસેથી કિમતો મેળવવા માટે પેરામીટર ક્વેરીની રચના કરવામાં આવે છે. અત્યાર સુધી બનાવવામાં આવેલી ક્વેરીમાં ચોક્કસ માપદંડોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવેલા માપદંડને દ્રેક અમલ વખતે બદલવામાં આવતા નથી, પરંતુ ક્વેરીનું પરિણામ ટેબલમાં આવેલી વર્તમાન વિગતો અનુસાર બદલાતું રહેશે. સામાન્ય રીતે જ્યારે પેરામીટર ક્વેરી રન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે પેરામીટરની કિમતોની માંગણી કરતું એક ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરે છે. ત્યાર બાદ આ કિમતોનો ઉપયોગ વિગતો મેળવવા માટેના માપદંડ તરીકે કરવામાં આવે છે.

હવે આપણે મોર્ડરન ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સ્ટોરમાં ઉપલબ્ધ લોપટોપની વિગતો દર્શાવવા માટેની ક્વેરી બનાવીએ. આ માટેનું અપેક્ષિત પરિણામ મેળવવા માટે નીચેનાં પગલાં અનુસરો :

- ડિઝાઇન વ્યૂમાં નવી ક્વેરીની રચના કરો.
- Product અને ProductCategory ટેબલ ઉમેરો.
- Product tableમાં દેખાતા * પર ડબલ ક્લિક કરો. આમ કરવાથી Product ટેબલનાં તમામ ફિલ્ડ ક્વેરીમાં ઉમેરવામાં આવશે.
- Category ટેબલમાંથી CategoryName ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- CategoryName ફિલ્ડના Criteria સેલમાં *Laptop* ગાઈપ કરો.
- ક્વેરીને *DetailsOfLaptops* નામ આપી સેવ કરો.

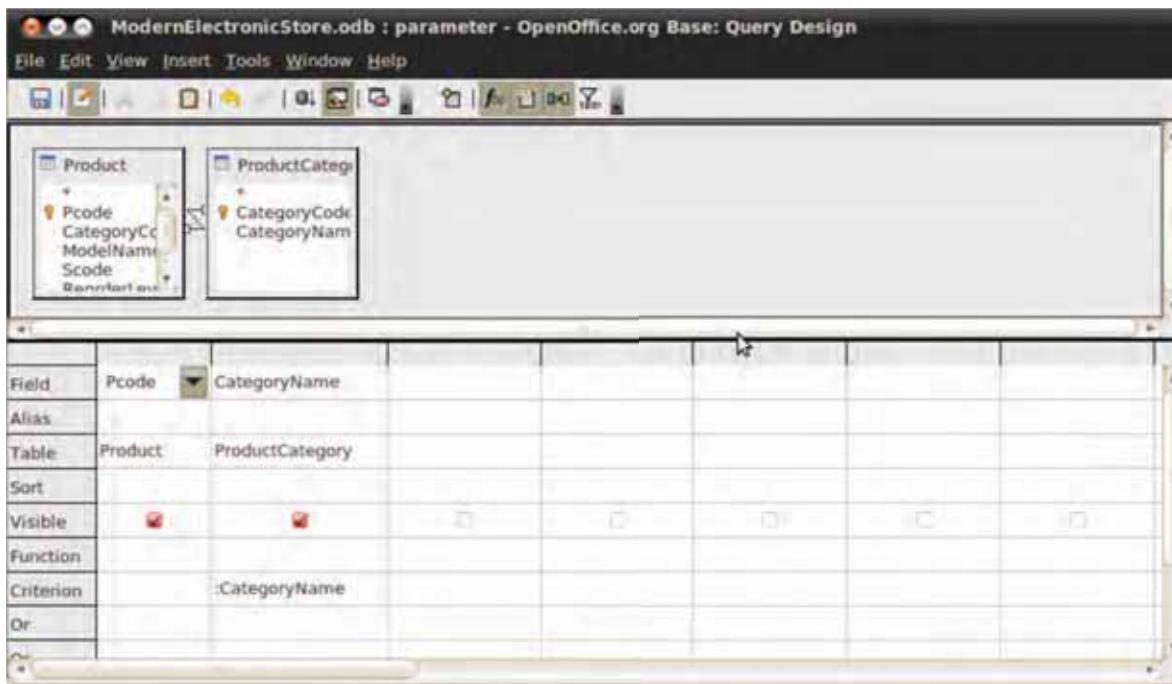
હવે ધારો કે તમને સ્માર્ટફોન વિશેની માહિતી મેળવવા કહેવામાં આવ્યું છે. આ માટે તમારે CategoryName ફિલ્ડના માપદંડ તરીકે Smartphone ઉમેરી નવી ક્વેરી બનાવવી પડશે અને તેને DetailsOfSmartphone નામ આપી સેવ કરવી પડશે. જો આ જ પ્રશ્ન દરેક ઉત્પાદન માટે પૂછવામાં આવે તો ? તમારે અનેક ક્વેરી બનાવવી પડશે !!

આ પ્રકારની સ્થિતિને પહોંચી વળવા બેઝ પાસે એક ઘણી જ ઉપયોગી અને રસપ્રદ સુવિધા છે. આ માટે આપણે પેરામીટર ક્વેરી બનાવી શકીએ. પેરામીટર ક્વેરી બનાવવા માટે ક્વેરીની ગોડવણ પહેલાં જેવી જ રહેશે, પરંતુ Criterion ફિલ્ડમાં ખરેખર ક્રિમત લખવાને બદલે પેરામીટર ઉમેરવાની જરૂર પડશે. જ્યારે ક્વેરી રન કરવામાં આવશે, ત્યારે બેઝ જરૂરી પેરામીટરની માંગણી કરતું ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરશે. જુદાં-જુદાં પ્રકારનાં ઉત્પાદનોની યાદી દર્શાવવા માટે પેરામીટર ક્વેરી બનાવવા નીચે જણાવેલ પગલાંને અનુસરો :

- ડિઝાઇન વ્યૂમાં નવી ક્વેરી બનાવો.
- તેમાં Product અને ProductCategory ટેબલ ઉમેરો.
- Product ટેબલના Pcode ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- Product ટેબલના CategoryName ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- CategoryName ફિલ્ડના Criterion સેલમાં :CategoryName ગાઈપ કરો. ક્વેરી આકૃતિ 11.27માં દર્શાવ્યા મુજબ દેખાશે.

અહીં એ નોંધ લેવી જરૂરી છે કે માપદંડ માટેના પેરામીટરની આગળ હમેશા વિસર્ગ (Colon :) નિશાની ઉમેરવી જરૂરી છે.

- Run બટન પર ક્લિક કરી ક્વેરીનું પરિણામ જુઓ.
બેઝ આકૃતિ 11.28માં દર્શાવ્યા મુજબનો ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરશે.
- Value નામના બોક્સમાં Laptop ગાઈપ કરી OK બટન પર ક્લિક કરો. લોપટોપની યાદી દર્શાવવામાં આવશે.

આકૃતિ 11.27 : પેરામીટર ક્વેરી

આકૃતિ 11.28 : પેરામીટર ક્રિમત

ઉત્પાદનનાં જુદાં-જુદાં નામ સાથે ક્વેરીનો ફરી અમલ કરવાનો પ્રયત્ન કરો અને પરિણામ જુઓ.

સ્ટ્રક્ચર્ડ ક્વેરી લોન્ગ્વેજ (Structured Query Language)

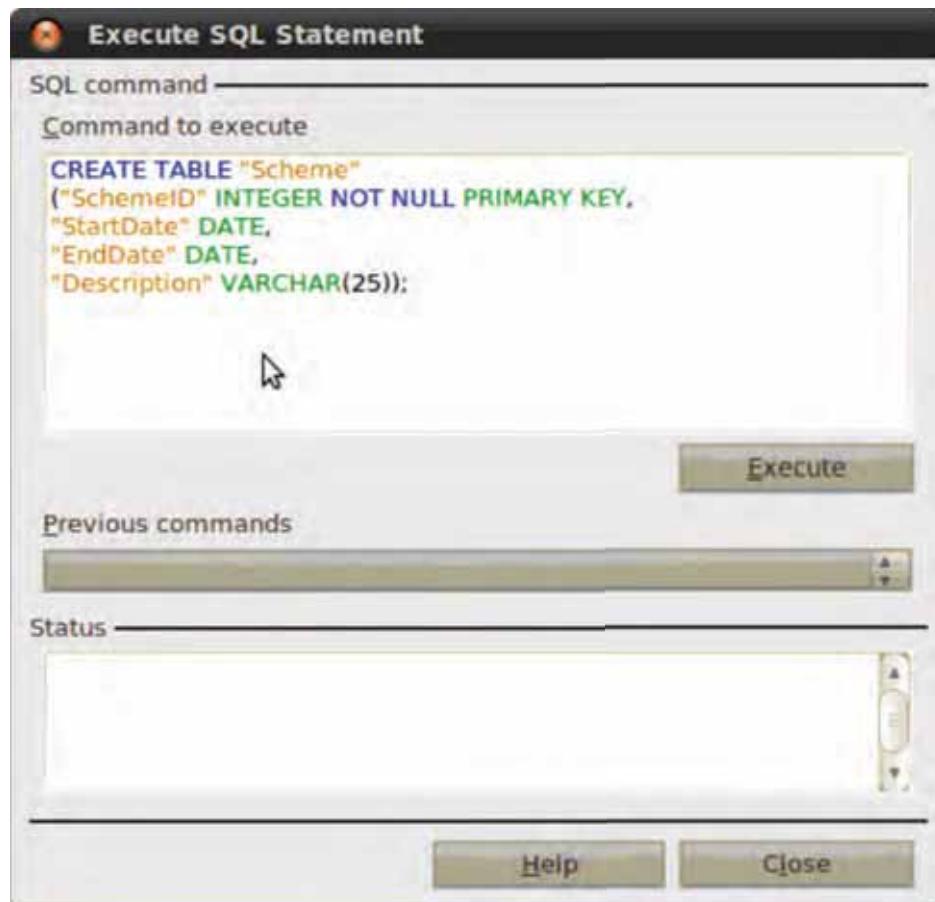
આપણે અત્યાર સુધીમાં જોયું કે બેઝમાં કોઈ પણ કાર્ય કરવા માટેના હંમેશા એકથી વધુ વિકલ્પ ઉપલબ્ધ હોય છે. ઉદાહરણ તરફે, ડેટાબેઝમાં ટેબલ ઉમેરવા માટે *Create Table in Design View...* અને *Use Wizard to Create Table...* એ બને વિકલ્પ ઉપલબ્ધ છે. તશીવત એ છે કે વિજાર્ડ કાર્યને સરળ બનાવે છે, જ્યારે ડિઝાઇન વ્યૂ વધુ વિકલ્પો પૂરા પાડે છે. ટેબલ બનાવવા માટે હજુ એક વધુ વિકલ્પ પણ ઉપલબ્ધ છે : SQL આદેશો, જે સૌથી વધુ લવચીકતા (Flexibility) અને નિયંત્રણ (Control) પૂરાં પાડે છે.

SQLનું પૂર્ણ નામ Structured Query Language છે. રિલેશનલ ડેટાબેઝમાં કવેરી પૂરી પાડવા માટેની આ પ્રમાણભૂત ભાષા છે. SQL કવેરી વિધાનોના સ્વરૂપમાં લખાય છે. આગળના પ્રકરણમાં આપણે ટેબલની રચના કરવા, તેમાં વિગતો ઉમેરવા, ટેબલને સુધારવા કે દૂર કરવાની રીતો જોઈ. આ તમામ કાર્ય SQL વિધાનોની મદદથી પણ કરી શકાય છે. હવે આપણે SQL વિધાનોની મદદથી ટેબલની રચના કરીએ.

મેનુભારમાં Tools મેનુ પર ક્લિક કરી SQL વિકલ્પ પસંદ કરો. તેનાથી Execute SQL Statement ડાયલોગ- બોક્સ ખૂલશે. તેમાં Command to Execute નામના બોક્સમાં કર્સર જોવા મળશે. અહીં આપણે ટેબલ કે કવેરીને સંબંધિત કાર્યો માટેની સૂચના ઉમેરી શકીએ છીએ. આપણે Scheme નામનું ટેબલ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ, જેમાં SchemeID, StartDate, EndDate અને Description નામનાં ચાર ફિલ્ડ હશે. કવેરીના અમલમાં થતી ક્ષતિ નિવારવા માટે અવતરણચિહ્નો, કેપિટલ કે સ્મોલ અક્ષરો અને વાક્યરચના પર ખાસ ધ્યાન આપો. Command to Execute નામના ટેક્સ્ટબોક્સમાં નીચે દર્શાવેલ વિધાન ટાઇપ કરો (જુઓ આંકૃતિ 11.29).

CREATE TABLE “Scheme”

```
(“SchemeID” INTEGER NOT NULL PRIMARY KEY,
“StartDate” DATE,
“EndDate” DATE,
“Description” VARCHAR(25));
```


આંકૃતિ 11.29 : SQL આદેશ માટેની વિન્ડો

જ્યારે સૂચના ઉમેરવામાં આવે છે, ત્યારે *Execute* બટન સહિય (highlighted) બને છે. ક્વેરી ઉમેરાઈ ગયા પછી તેના પર ક્લિક કરો. આમ, કરવાથી લખવામાં આવેલા SQL આદેશનો અમલ કરી ટેબલની રચના કરવામાં આવશે. થોડી જ સેકન્ડમાં સૂચનાઓના સફળ અમલનો નિર્દેશ કરતી વિન્ડો રજૂ કરવામાં આવશે. આ સિવાય કોઈ અન્ય દર્શનીય પરિણામ સ્ક્રીન પર જોવા મળશે નહીં. *View* મેનુમાં *Refresh Tables* પસંદ કરવાથી સ્ક્રીનના નીચેના ભાગમાં અત્યાર સુધીમાં બનાવવામાં આવ્યાં હોય તે તમામ ટેબલની યાદી દર્શાવવામાં આવે છે, જેમાં ડાલમાં બનાવેલ ટેબલ પણ જોવા મળશે.

કોઈ વાર ટેબલમાંથી ટેબલને દૂર કરવાની જરૂર પણ પડે છે. ટેબલને દૂર કરવા માટે *DROP TABLE* વિધાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, હમણાં જ બનાવેલા Scheme ટેબલને દૂર કરવા માટે *Command to Execute* લખેલા બોક્સમાં નીચે જણાવેલ વિધાન ઉમેરવું જોઈએ.

DROP TABLE Scheme IF EXISTS;

હવે, *Execute* બટન પર ક્લિક કરો. Scheme ટેબલ ટેબલમાંથી દૂર થયેલું જોઈ શકશે.

ટેબલમાંથી માહિતી મેળવવા માટે પણ SQL વિધાનનો ઉપયોગ કરી શકાય. આ માટે આપણે જુદી વિન્ડોનો ઉપયોગ કરવો પડશે. આ વિન્ડો ખોલવા માટે *Query* આઈકન પર ક્લિક કરો. ઉપરની પેનલમાં *Tasks* લખાણ હેઠળ ત્રાણ વિકલ્પ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેમાંથી *Create Query in SQL View...* પસંદ કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 11.30માં દર્શાવ્યા મુજબ એક ઝબકતા કર્સર સાથેના ડાયલોગબોક્સ રજૂ કરવામાં આવશે. માહિતી મેળવવા માટેનું SQL વિધાન અહીં લખવામાં આવે છે. આ વિધાન *SELECT* કી-વર્કથી શરૂ કરવામાં આવે છે અને તેને SQL ક્વેરીના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. આકૃતિ 11.30 SQL ક્વેરીનું ઉદાહરણ દર્શાવે છે.

આકૃતિ 11.30 : SQL Select Query વિન્ડો

આકૃતિ 11.30માં દર્શાવેલ **SELECT * from Employee** ક્વેરીનું પરિણામ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

પરિણામ જોવા માટે ઉપરની બાજુએ રહેલા ફંક્શનબારમાં *Run Query* બટન પર ક્લિક કરો. Employee tableમાં સંગ્રહ કરવામાં આવેલી તમામ વિગતો દર્શાવવામાં આવશે. ક્વેરીનો સંગ્રહ કરવા માટે *save* બટન પર ક્લિક કરો. ક્વેરીને *EmployeeDetails* નામ આપી વિન્ડો બંધ કરો.

હવે આપણે કેટલીક વધુ SQL ક્વેરી બનાવીએ. ડિઝાઇન વ્યૂમાં નવી ક્વેરીની રચના કરો. *Create Query in SQL View...* વિકલ્પ પસંદ કરો. તેમાં નીચેનું વિધાન ટાઈપ કરો.

SELECT FirstName, LastName from Employee;

પરિણામ જોવા માટે સ્ક્રીનના ઉપરના ભાગમાં આવેલા ફંક્શનબારમાંથી Run Query બટન પર ક્લિક કરો. હવે તમામ કર્મચારીઓના FirstName અને LastName નામના ફિલ્ડની વિગતો જ દર્શાવવામાં આવી છે, તેની નોંધ કરો.

SQL વિધાનની મદદથી બનાવવામાં આવેલી ક્વેરી પણ ડિઝાઇનવ્યૂથી બનાવવામાં આવેલી ક્વેરીની જેમ જ Queries વિભાગની નીચેના ભાગમાં ઉપલબ્ધ બને છે તે જુઓ. કોઈ પણ ક્વેરી પર રાઇટ ક્લિક કરો. તેમાં *Edit in SQL View* વિકલ્પ જોવા મળશે. SQL વિધાનોનો ઉપયોગ કરી ક્વેરીની સુધારણા કરવા માટે તેને પસંદ કરો. ખરેખર તો વિઝાર્ડ કે ડિઝાઇનવ્યૂ દ્વારા બનાવવામાં આવેલી તમામ ક્વેરી માટેનાં SQL વિધાનો અહીં જોઈ શકશે. ઉદાહરણ તરીકે, CustomerList ક્વેરી પર રાઇટ ક્લિક કરી *Edit in SQL View* વિકલ્પ પસંદ કરવાથી આકૃતિ 11.31માં દર્શાવ્યા મુજબનું વિધાન રજૂ કરવામાં આવશે.

```
File Edit View Insert Tools Window Help
SELECT "Ccode" AS "Ccode", "CustomerFName" AS "First Name", "CustomerLName" AS "Surname", "AddressLine1" AS "Address Line1", "AddressLine2" AS "Address Line2", "Pincode" AS "Pincode", "EmailId" AS "Email Address", "CardHolder" AS "CardHolder" FROM "Customer" WHERE "CustomerLName" = 'Shah' ORDER BY "First Name" ASC, "Surname" ASC
```

આકૃતિ 11.31 : ડિઝાઇન વ્યૂથી બનાવવામાં આવેલ ક્વેરી માટેનું SQL વિધાન

As કી-વર્ડ પછી દર્શાવવામાં આવેલા First Name, Surname, AddressLine1, AddressLine2, Pincode, Email Address અને CardHolder શબ્દો ઉપનામ (Aliase) રજૂ કરે છે. જ્યારે FROM પછીનો Customer શબ્દ ટેબલનું નામ સૂચવે છે. માપદંડ અનુસાર માહિતી મેળવવા માટે WHERE કી-વર્ડને પણ આકૃતિ 11.31માં આવેલ SQL વિધાનમાં સમાવવામાં આવ્યો છે. ORDER BY કી-વર્ડ નિર્દેશ કરે છે કે પરિણામને CustomerFName ફિલ્ડ (જેને FirstName ઉપનામ સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.) ઉપર કમબદ્ધ ગોઠવવામાં આવ્યું છે. ASC શબ્દ દર્શાવે છે કે પરિણામને નામના ચર્ચા કર્મમાં ગોઠવવામાં આવ્યું છે.

સારાંશ

DBMSનો એક ઉદ્દેશ વ્યાવસાયિક વિગતોનો સંગ્રહ કરવાનો છે. વધુ અગત્યનો ઉદ્દેશ આ જ વિગતોને જરૂર પડે ત્યારે અને તે સ્વરૂપે પાછી મેળવવાનો છે. ક્વેરી દ્વારા માહિતી કેવી રીતે મેળવી શકાય, તે આપણે આ પ્રકરણમાં જોયું. વિઝાર્ડ, ડિઝાઇન વ્યૂ અને SQL આદશોની મદદથી ક્વેરીની રચના કરતા આપણે શીખ્યા. આપણે સરળ તેમજ પેરામીટર ક્વેરી બનાવી. સરળ ક્વેરીના અમલ વખતે કોઈ કિંમતોની માંગણી કરવામાં આવતી નથી, જ્યારે પેરામીટર ક્વેરી રન થતી વખતે કિંમતોની માંગણી કરે છે. દરેક વખતે ઉમેરવામાં આવેલા પેરામીટર અલગ હોવાની શક્યતાને કારણે દર વખતે પેરામીટર ક્વેરીનું પરિણામ અલગ હોઈ શકે છે. હવે પછીના પ્રકરણમાં આ ક્વેરીનો ઉપયોગ કરી આપણે અહેવાલ (રિપોર્ટ)ની રચના કરીશું.

સ્વાધ્યાય

1. બેઝમાં ક્વેરી એટલે શું ? ક્વેરી શા માટે બનાવવી જોઈએ ?
2. ક્વેરીમાં માપદંડનો ઉપયોગ જણાવો.

- વાઈલક્વર્ડ અક્ષરો એટલે શું ? દરેકની વિસ્તૃત સમજૂતી આપો.
 - એગ્રિગેટ વિધેયો એટલે શું ? તેનો ઉપયોગ શેના માટે કરવામાં આવે છે ?
 - મુખ્યત્વે ઉપયોગમાં લેવાતાં એગ્રિગેટ વિધેયનાં નામ લખી સમજૂતી આપો.
 - ગાળતરી માટેનાં ફિલ્ડ (Calucluated field) ની વ્યાખ્યા આપી યોગ્ય ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
 - જૂથની રચના યોગ્ય ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
 - પેરામીટર કવેરી એટલે શું ?
 - Empty કિમત એટલે શું ? યોગ્ય ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
 - હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

(1) સિલેક્ટ કવેરીના પરિણામને સામાન્ય રીતે ક્યા સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવે છે ?

- (a) Table
 - (b) Query
 - (c) Constraint
 - (d) Relation

(2) ટેટાબેજમાંથી નિશ્ચિત માહિતી ભેણવવા માટે બેઝની કઈ સુવિધાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ?

- (a) Table
 - (b) Query
 - (c) Form
 - (d) Report

(3) નીચેનામાંથી ક્યું એગ્રિગેટ વિધાન નથી ?

(4) કવેરીના પરિણામને જુથ સ્વરૂપે દર્શાવવા શું ઉપયોગી છે ?

- (a) Orderby
 - (b) Groupby
 - (c) Arrangeby
 - (d) Setof

(5) નીચેનાંમાંથી ક્યું વિધાન સાચું છે ?

- (a) કવેરીનો એક ઓઝેક્ટ તરીકે સંગ્રહ કરી પુનઃ ઉપયોગ શકાય છે.
 - (b) કવેરીને એક ૪ વાર લખી શકાય છે.
 - (c) કવેરીની રચના વિજાર્ડ દ્વારા કરી શકાય નહીં.
 - (d) કવેરીની રચનામાં અન્ય કવેરીનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં.

(6) ઉપનામ (Alias) એટલે શું ?

- (a) કવેરીની નકલ કરવી.
 - (b) કવેરીમાં પસંદ કરેલ ફિલ્ડને અર્થપૂર્ણ નામ આપવું.
 - (c) કવેરીને પ્રિન્ટ કરવી.
 - (d) કવેરીને સંબંધિત નથી.

(7) કવેરીના માપદંડમાં લખાણને શેમાં આવરીને લખવામાં આવે છે ?

प्रायोगिक स्वाध्याय

- 1.** પ્રકરણ 9 અને પ્રકરણ 10ના સ્વાધ્યાયમાં બનાવેલા student તેટાબેઝો ઉપયોગ કરી નીચે જગ્યાવેલ કવેરી બનાવો.

 - (a) દસ્તા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની યાદી બનાવો.
 - (b) શાળા છોડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓનાં નામ અને સરનામાં દર્શાવો.
 - (c) અમદાવાદ અને સુરતના શિક્ષકોની યાદી બનાવો.
 - (d) શાળામાં ભણાવવામાં આવતા કુલ વિષયોની સંખ્યા ગણો.
 - (e) જાન્યુઆરી, 2012માં Gr No-10 ધરાવતા વિદ્યાર્થીની કુલ હાજરીની ગણતરી કરો.
 - (f) શાળામાં શ્રી અભિલ મહેતા કુલ કેટલા વિષયો ભણાવે છે ? તેઓ ભણાવતા હોય તેવા વિષયોને તેના સંલગ્ન ધોરણ સાથે દર્શાવો.
 - (g) ઓક્ટોબર, 2011ની પ્રથમ પરીક્ષા માટે Gr No-1 ધરાવતા વિદ્યાર્થીના ટકા શોધો.
 - (h) દરેક વિદ્યાર્થીનું ઓક્ટોબર, 2011માં લેવાયેલ ગણિત વિષયનું પ્રથમ પરીક્ષાનું પરિણામ દર્શાવો.
 - (i) પેરામીટર તરફે શહેરના નામની માંગણી કરે, તેવી પેરામીટર કવેરી બનાવો અને તે શહેરના વિદ્યાર્થીઓની યાદી દર્શાવો.

2. નીચેનાં ટેબલ બનાવો. દરેક ટેબલમાં યોગ્ય દસ રેકૉર્ડ ઉમેરો :

Student (StudentId , Name , Branch , Institute)

Exam (CourseNo , CourseName , DateOfExam)

Appeared (StudentId , CourseNo)

નીચેની કવેરી બનાવો :

- (a) અભ્યાસક્રમાંક 8 અને 12 માટે લેવાયેલ પરીક્ષાની વિગતો દર્શાવો.
- (b) પરીક્ષામાં હાજર વિદ્યાર્થીનાં કમ, નામ અને અભ્યાસક્રમનું નામ દર્શાવો.
- (c) “Satyam” સંસ્થામાં અભ્યાસ કરતા તમામ વિદ્યાર્થીઓની યાદી બનાવો.
- (d) અભ્યાસક્રમ-ક્રમાંક 4માં નોંધાયેલા કુલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ગણો.
- (e) પરીક્ષામાં હાજર હોય તેવા તમામ વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસક્રમનું નામ, પરીક્ષાની તારીખ અને નામની યાદી દર્શાવો.
- (f) 12/2/2012ના રોજ લેવાયેલ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમનાં ક્રમાંક અને નામની યાદી દર્શાવો.
- (g) અભ્યાસક્રમ-ક્રમાંક 8 કે 10 હોય તથા પરીક્ષાની તારીખ 02/02/2012 હોય તેવી પરીક્ષાઓની વિગતો દર્શાવો.
- (h) A અક્ષરથી શરૂ થતી શાખાની યાદી દર્શાવો.
- (i) ABC સંસ્થાના તમામ રેકૉર્ડ કાઢી નાંખો.

3. નીચેનાં ટેબલ બનાવી દરેકમાં દસ યોગ્ય રેકૉર્ડ ઉમેરો :

EMPLOYEE (EmpId, EmpName, Salary, Gender , Department, JoiningDate)

નીચે જણાયેલ કવેરી બનાવો :

- (a) D અક્ષરથી શરૂ થતા કર્મચારીઓનાં નામની યાદી દર્શાવો.
- (b) ₹.1000થી ₹.3000ની વચ્ચે પગાર મેળવતા કર્મચારીઓની યાદી દર્શાવો.
- (c) તમામ પુરુષ કર્મચારીઓની યાદી દર્શાવો.
- (d) Marketing ડિપાર્ટમેન્ટમાં હોય તેવા કર્મચારીની યાદી દર્શાવો.
- (e) સંસ્થા દ્વારા આપવામાં આવતો સરેરાશ પગાર ગણો.
- (f) ₹.5000થી વધુ પગાર ધરાવતા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવો.
- (g) 01/01/2012 પહેલા જોડાયેલા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવો.
- (h) Marketing અથવા Finance ડિપાર્ટમેન્ટમાં કાર્ય કરતા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવો.
- (i) Purchase ડિપાર્ટમેન્ટમાં કાર્ય કરતા ન હોય તેવા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવો.
- (j) Finance ડિપાર્ટમેન્ટમાં કાર્ય કરતા 10/9/2011 તારીખ પહેલા જોડાયેલા કર્મચારીઓની વિગતો દર્શાવો.

આગળના પ્રકરણમાં, આપણે ટેટાબેઝ કેવી રીતે બનાવવો, Table Datasheet Viewનો ઉપયોગ કરીને ટેટાબેઝના ટેબલ (કોષ્ટક) પર વિવિધ કિયાઓ કરવી અને Query Datasheet Viewનો ઉપયોગ કરીને કેવી રીતે માહિતીને નિહાળવી તેની ચર્ચા કરી. Datasheet View ઊભી અને આડી હરોળના સ્વરૂપમાં હોય છે. જ્યારે આપણે Product નામના ટેબલમાં (આડી અને ઊભી હરોળ સ્વરૂપે રજૂ કરાતી માહિતીને અંગેજમાં અને ટેટાબેઝની ભાષામાં 'ટેબલ' કહે છે.) ટેટા દાખલ કર્યો ત્યારે આપણે તેને વિસ્તારપત્રકની ટબે દાખલ કર્યો હતો. આ રીતે 'બ્લોક એન્ડ વ્હાઈટ' સ્વરૂપે ટેટા દાખલ કરવાની અને નિહાળવાની પદ્ધતિ ક્યારેક ઉપયોગકર્તા માટે અણગામો પેદા કરનારી કે કંટાળાજનક બને છે. Customer ટેબલ તૈયાર કરતી વખતે આપણે ફિલ્ડનું નામ આપતી વખતે ટૂકાં નામોનો ઉપયોગ કરેલો, જેમકે, Ccode જે customer code (કસ્ટમર કોડ) માટે ટૂકું નામ છે. ધાણીવાર ફિલ્ડનાં આવાં ટૂકાં નામ સ્વયંસ્પષ્ટ બનતાં નથી. આ પ્રકરણમાં આપણે ટેટાને દાખલ કરવા અને દર્શાવવા ફોર્મ (Forms) અને રિપોર્ટ (Report)ના નામે ઓળખાતી એક વૈકલ્પિક વ્યવસ્થાની ચર્ચા કરીશું. Report સવલતનો ઉપયોગ કરીને કેવી રીતે નિર્ધારિત સ્વરૂપે પરિણામ દર્શાવવું તે પણ આપણે ચર્ચાશું. આગળના પ્રકરણમાં ચર્ચા કર્યા મુજબ Table અને Queryની જેમ જ Form અને Report પણ Database Windowના ડાબા ભાગમાં દર્શાવવામાં આવતા ઓફ્જિકટ છે. તો ચાલો આ બસેની એક પછી એક ચર્ચા કરીએ.

ફોર્મ (Forms)

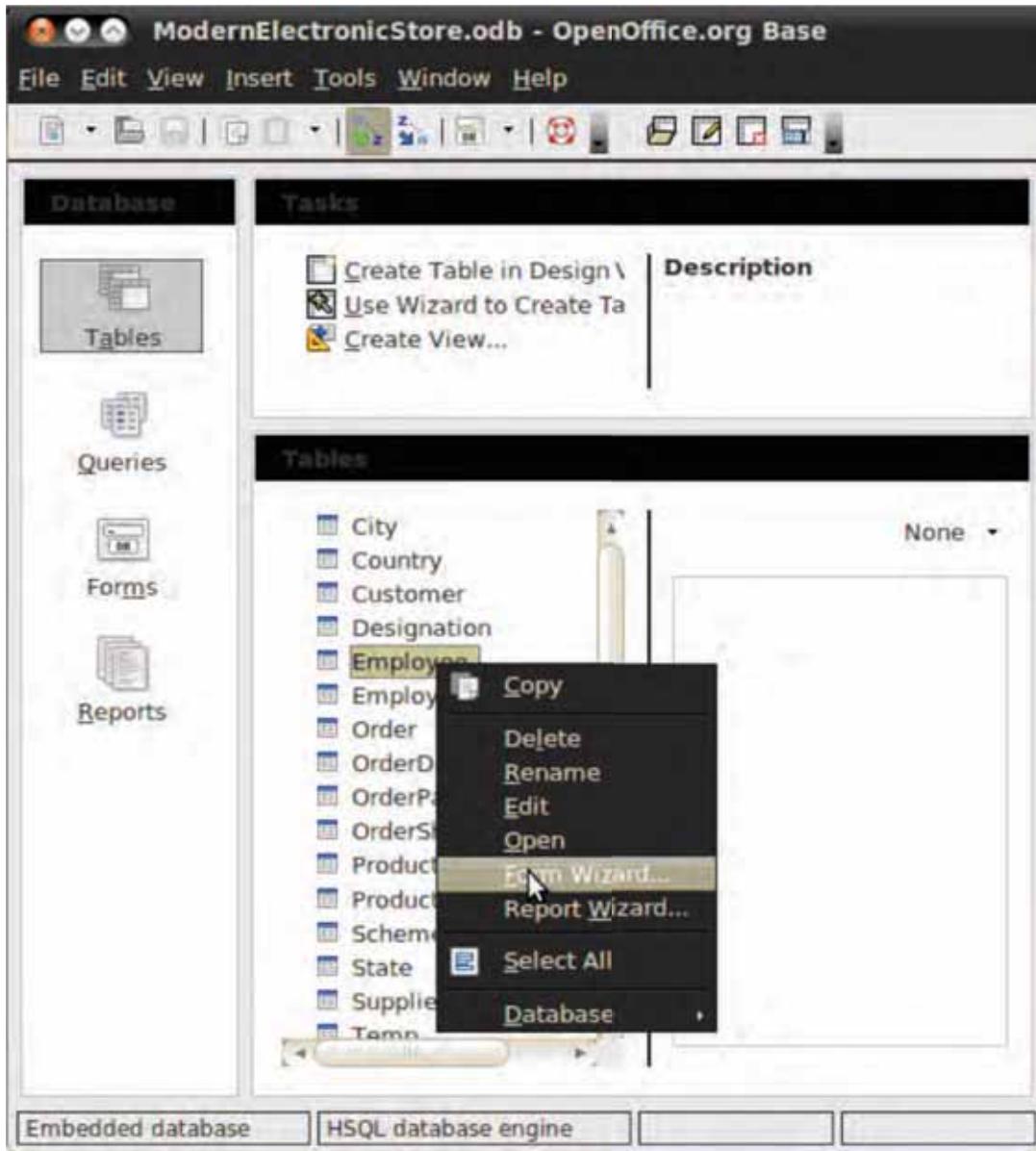
એ યાદ કરો કે જ્યારે તમે શાળામાં પ્રવેશ માટે ગયા હતા, જ્યાં કદાચ તમે કે પછી તમારા વાતીએ તમારી વિગતો દર્શાવવા પ્રવેશ ફોર્મ બર્યુ હશે. આ પ્રવેશફોર્મ 'ખાલી જગ્યા પૂરો' એ પદ્ધતિથી બનેલું હોય છે, જેમાં ફોર્મમાં માંગ્યા મુજબ જે-તે ખાનામાં તમારે તમારી વિગતો લખવાની હોય છે. Base પણ વિગતો નિહાળવા અને ટેબલમાંના ટેટા સાથે વિવિધ કામ કરવા આવી જ વ્યવસ્થા પૂરી પાડે છે, જેને ફોર્મ (Form) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. Baseનું આ Form આપણા કાગળ અને પેન દ્વારા ઉપયોગી બનતા પરંપરાગત ફોર્મની કામગીરીને મળતું આવે છે. ટેટાબેઝની પરિભાષામાં ફોર્મ એટલે ટેટા દાખલ (ટેટાએન્ટ્રી) કરવા અને ટેટામાં સુધારા-વધારા કરવા માટેનું ફન્ટ-એન્ડ (front end). વિવિધ ટબ, રંગો સહિત નામ અને લોગોનો ઉપયોગ કરીને ફોર્મ બનાવી શકાય છે. ફોર્મ તૈયાર કરવું એ ખરેખર રસપ્રદ કાર્ય છે. ફોર્મ તૈયાર કરવા માટેના બે રસ્તા છે.

1. વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીને,
2. DesignViewનો ઉપયોગ કરીને

સરળમાં સરળ રસ્તો વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરવાનો છે. તો ચાલો, Baseમાં વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીને ફોર્મ બનાવવાનું શીખવાની શરૂઆત કરીએ.

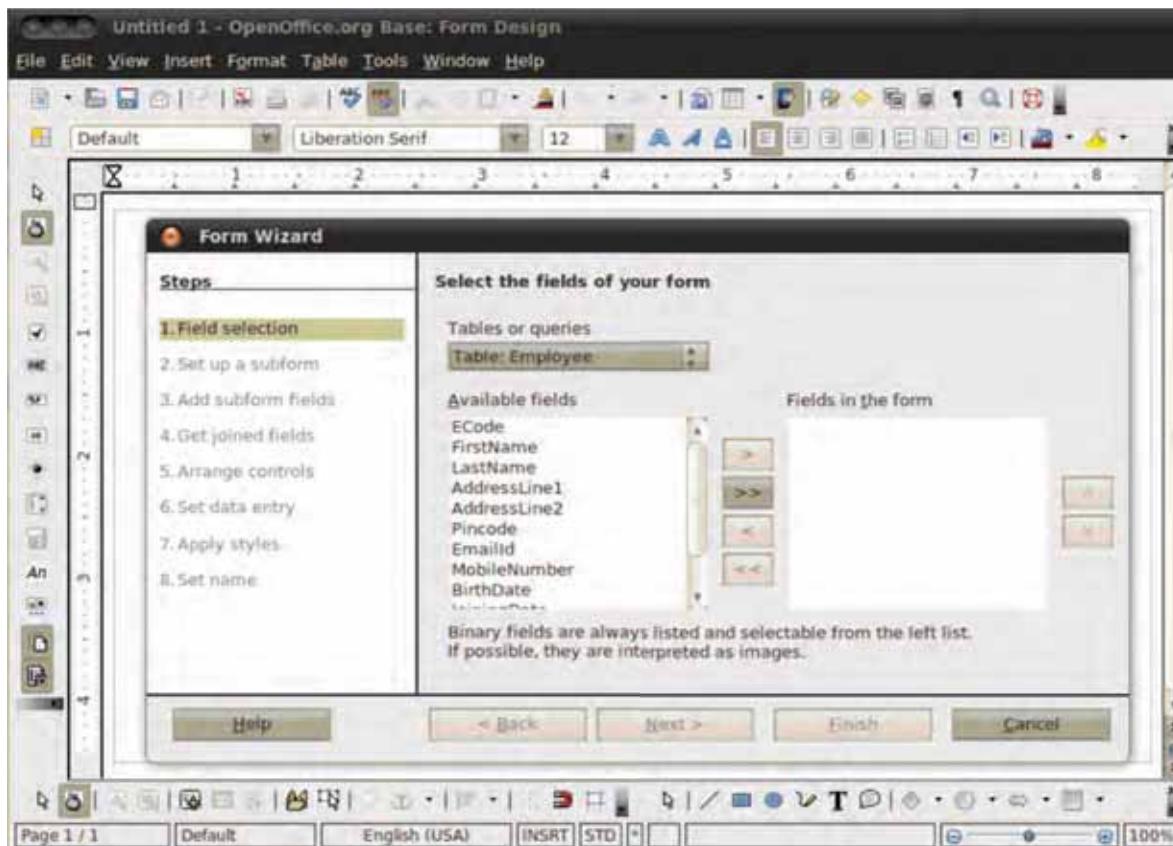
વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીને ફોર્મ બનાવવું

ફોર્મવિઝાર્ડ શરૂ કરવાના બે રસ્તા છે. પહેલો રસ્તો છે : માઉસનું જમણું બટન દબાવવાનો. જે મુજબ જે ટેબલ માટે ફોર્મ બનાવવું હોય તે ટેબલ પર માઉસ લઈ જઈ જમણું બટન દબાવવું પડે. બીજા રસ્તા મુજબ Forms આઈકોન પર કલિક કરી Tasks ભાગમાંથી Use Wizard to create a form વિકલ્પ પસંદ કરો. પ્રથમ વિકલ્પનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે આફૂતિ 12.1માં દર્શાવાયો છે. વિઝાર્ડનો ઉપયોગ કરીને એક સાંદું ફોર્મ બનાવવા આપેલાં પગલાં અનુસરો.

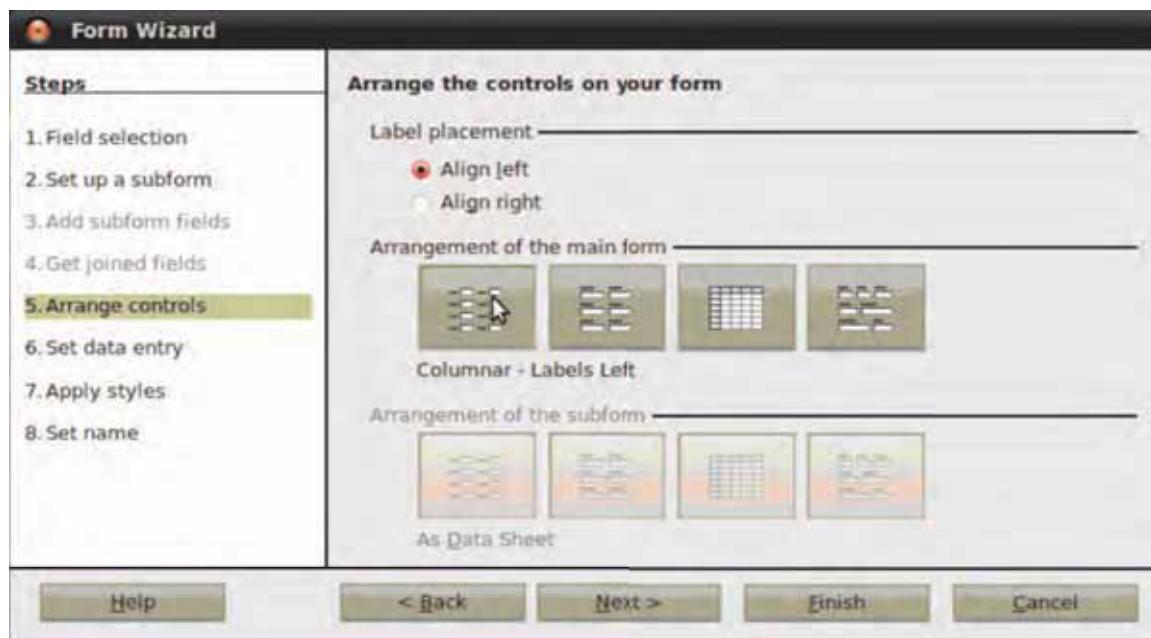
આકૃતિ 12.1 : વિજાર્ડનો ઉપયોગ કરીને ફોર્મ બનાવવું

- Employee નામના ટેબલ પર જમણું બટન દખાવો.
- પોપ-અપ મેનુમાંથી FormWizard વિકલ્પ પસંદ કરો. (જુઓ આકૃતિ 12.1)
- વિજાર્ડ આકૃતિ 12.2માં દર્શાવ્યા મુજબ FormWizard અને FormDesign નામનાં બે ડાયલોગ બોક્સ ખોલશે. હાલ પૂરતું આપણે Form Wizard ડાયલોગ બોક્સ તરફ જ ધ્યાન આપીશું. એ પણ અવલોકન કરો કે, Form wizard ડાયલોગબોક્સના Available Fields લિસ્ટ બોક્સમાં Employee ટેબલનાં બધાં ફિલ્ડની યાદી દર્શાવાય છે.
- *Fields in the form* ખાનામાં આ બધાં ફિલ્ડને મોકલવા જમણી બાજુનાં બે તીર (>>) ની નિશાની પર ક્લિક કરો.
- Next બટન પર ક્લિક કરો.

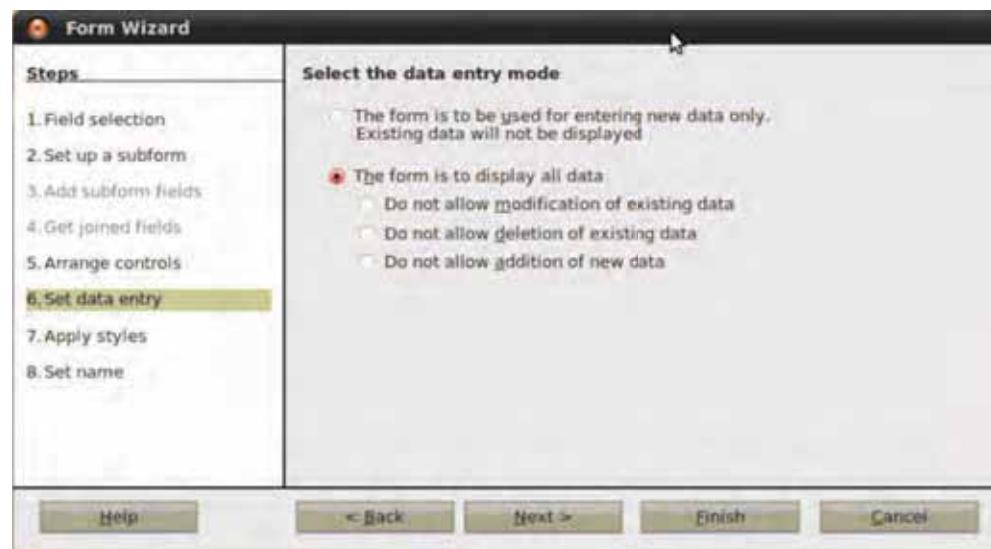
આકૃતિ 12.2 : Form બનાવવા માટે ફિલ્ડની પસંદગી

- આ પગલામાં સબ-ફોર્મની ગોઠવણી કરવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. સબ-ફોર્મ વિશે પાછળથી આ પ્રકરણનાં અંતે ચર્ચા કરવામાં આવશે. એક સાંદું ફોર્મ બનાવવા માટે Next બટન પર ક્લિક કરો અને આકૃતિ 12.3માં દર્શાવ્યા મુજબ ફોર્મ વિઝાર્ડનું ડાન્યું પગલું દર્શાવશે.

આકૃતિ 12.3 : નિયંત્રકોની ગોઠવણ

- આ પગલું ફોર્મ પર દેખાતા વિવિધ નિયંત્રકોને ગોઠવવાનું આવરી લે છે. નિયંત્રકમાં *label* અને *field* એમ બે ભાગોનો સમાવેશ થાય છે. આ પગલું જ્યારે અમલમાં મૂકવામાં આવશે, ત્યારે તે નક્કી કરે છે કે સ્ક્રીન પર Lable અને Fields કેવી રીતે દેખાશે. લેબલ ડાની બાજુ અથવા જમણી બાજુની ધારી તરફ ગોઠવાય છે. આપણા ડિસ્સામાં *AlignLeft* વિકલ્પ પસંદ કરાયેલ છે. લેબલને આનુષ્ઠાંગિક ફિલ્ડ ચાર રીતે ગોઠવી શકાય : *Columnar – LabelsLeft, Columnar - Labels on Top, As DataSheet, અને In Blocks - LabelsAbove. Arrangement of the main form, શીર્ષક હેઠળ Columnar - LabelsLeft આઈકોન પર ક્લિક કરો.*
- Next બટન પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 12.4માં દર્શાવ્યા મુજબ Formwizard નું છઙું પગલું દર્શાવાશે.

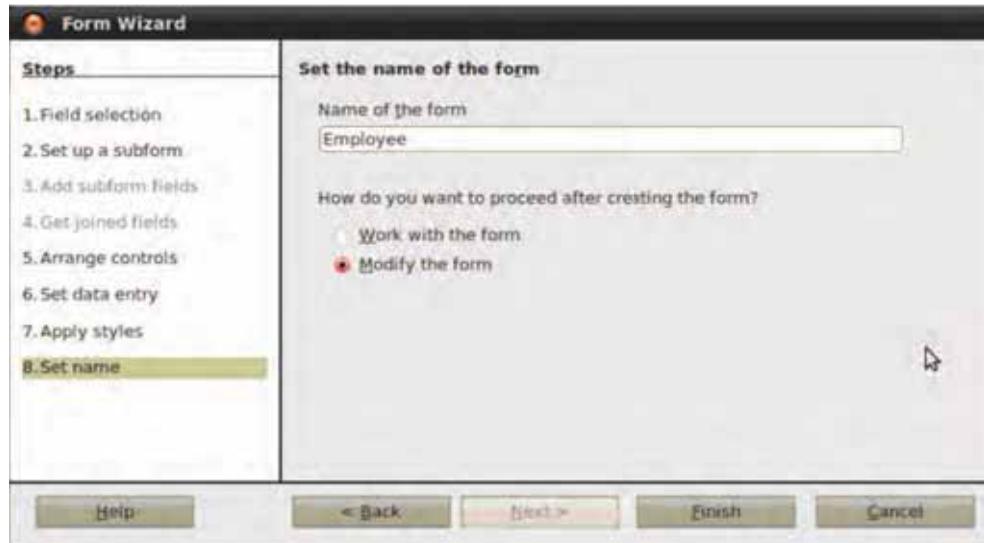
આકૃતિ 12.4 : ટેટાએન્ટ્રી નિયંત્રક ગોઠવણી

- જો આમાંની કોઈ પણ સવલતનો ઉપયોગ ન કરવો હોય તો, સામાન્ય રીતે જે ગોઠવણ છે (By Default) તે જ ગોઠવણને સ્વીકારી લો. એ પછી Next બટન પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી આકૃતિ 12.5માં દર્શાવ્યા મુજબ Form Wizardનું 7મું પગલું દર્શાવાશે.

આકૃતિ 12.5 : વિવિધ ફેનો અમલ

- જે રંગ તમે ઈચ્છતા હોવ તે *ApplyStyles* યાદીમાંથી પસંદ કરો. આકૃતિ 12.5માં એવું દર્શાવાયું છે કે, રંગ તરીકે *ApplyStyles* યાદીમાંથી Beige રંગ પસંદ કરાયો છે જ્યારે *FieldBorder* ના ગ્રાન્ડ વિકલ્પોમાંથી 3D look પસંદ કરાયો છે. વિવિધ શક્ય ગોઠવણીઓનો તમે અભ્યાસ અને અવલોકન કરી શકો. Form wizardનું આઠમું પગલું દર્શાવાય તે માટે Next બટન પર ક્લિક કરો. આઠમા પગલાના સ્કીનનો દેખાવ આકૃતિ 12.6માં દર્શાવ્યા મુજબનો દેખાશે.

આકૃતિ 12.6 : નામ આપવા માટેનું ફોર્મ

- ફોર્મનું નામ ટાઈપ કરો. અહીં આ કિસ્સામાં તે Employee છે. *Modify the form* રેઝિયો બટન પર ક્લિક કરો. એ પછી Finish બટન પર ક્લિક કરો. હવે આકૃતિ 12.7માં દર્શાવ્યા મુજબ એડિટ મોડ (Edit Mode)માં ફોર્મ ખૂલશે.

આકૃતિ 12.7 : Edit મોડમાં ફોર્મ

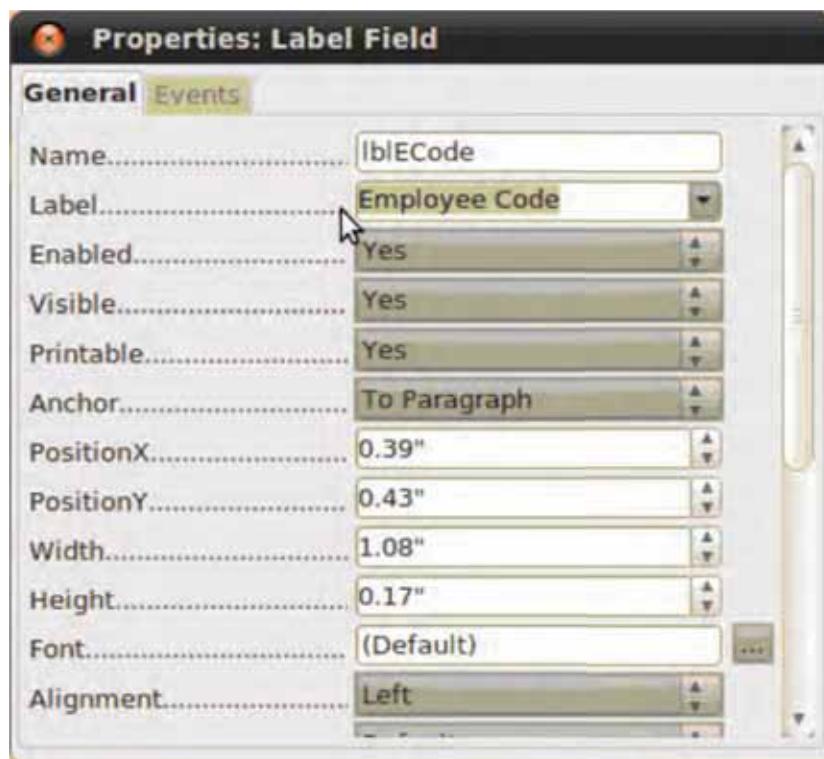
ફોર્મમાં સુધારા-વધારા કરવા

એક વાર ફોર્મ તैયાર કર્યા પછી આપણી ઈચ્છા અનુસાર ફોર્મ પરના નિયંત્રકો (controls)ને ખસેડીને સરળતાથી ફેરફાર કરી શકાય. ફોર્મમાં નિયંત્રકોને આપણે જુદાં-જુદાં સ્થાન પર ફેરવી શકીએ. ફોર્મમાં નિયંત્રકોની પાછળ દેખાતું દશ્ય (બેકગ્રાઉન્ડ) પણ બદલી શકીએ. ફોર્મમાં કોઈ પણ ફિલ્ડના લેબલને પણ આપણે બદલી શકીએ જેમકે, Ecode લેબલને બદલીને EmployeeCode કરી શકીએ. ટેક્સ્ટ બોક્સને બદલીને લિસ્ટ બોક્સ પણ બનાવી શકાય. તો ચાલો, વિઝાર્ડ દ્વારા બનાવેલ ફોર્મને સુધારીએ.

લેબલ ટેક્સ્ટ બદલવી :

તો ચાલો, ECode નામના લેબલને બદલીને Employee Code કરવા નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરીએ :

- Ecode ધરાવતા લેબલને પસંદ કરવા CTRL + Click કરો.
- હવે લેબલ ઉપર માઉસનું જમણું બટન દબાવો. આમ કર્યા પછી પોપ-ಅપ મેનુમાંથી Control... વિકલ્પ પસંદ કરો. આકૃતિ 12.8માં દર્શાવ્યા મુજબ Properties : LabelField નામનું ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે.
- Labelના ખાનામાં Employee Code ટાઈપ કરો. (જુઓ આકૃતિ 12.8)
- Properties: LabelField નામનું ડાયલોગબોક્સ બંધ કરો. આમ કર્યા પછી તમે જોઈ શકશો કે Form-Designમાં દેખાતું Ecode બદલાઈને Employee Code થઈ ગયું હશે.

આકૃતિ 12.8 : Properties ડાયલોગબોક્સ

આકૃતિ 12.8માં જોઈ શકાય છે કે, Properties: Label Field ડાયલોગબોક્સમાં આ નિયંત્રક કંટ્રોલ સંબંધી ઘણી લાક્ષણિકતાઓ આપવામાં આવે છે. આ નિયંત્રકની અન્ય લાક્ષણિકતાઓ જેવી કે ઊંચાઈ (Height), પડીણાઈ (Width), લખાણને કઈ બાજુ ગોઠવવું (Alignment) અને Visibility of a control વગેરેને પણ આ ડાયલોગબોક્સ મારફતે ગોઠવી શકાય છે.

નિયંત્રકોને ખસેડવા

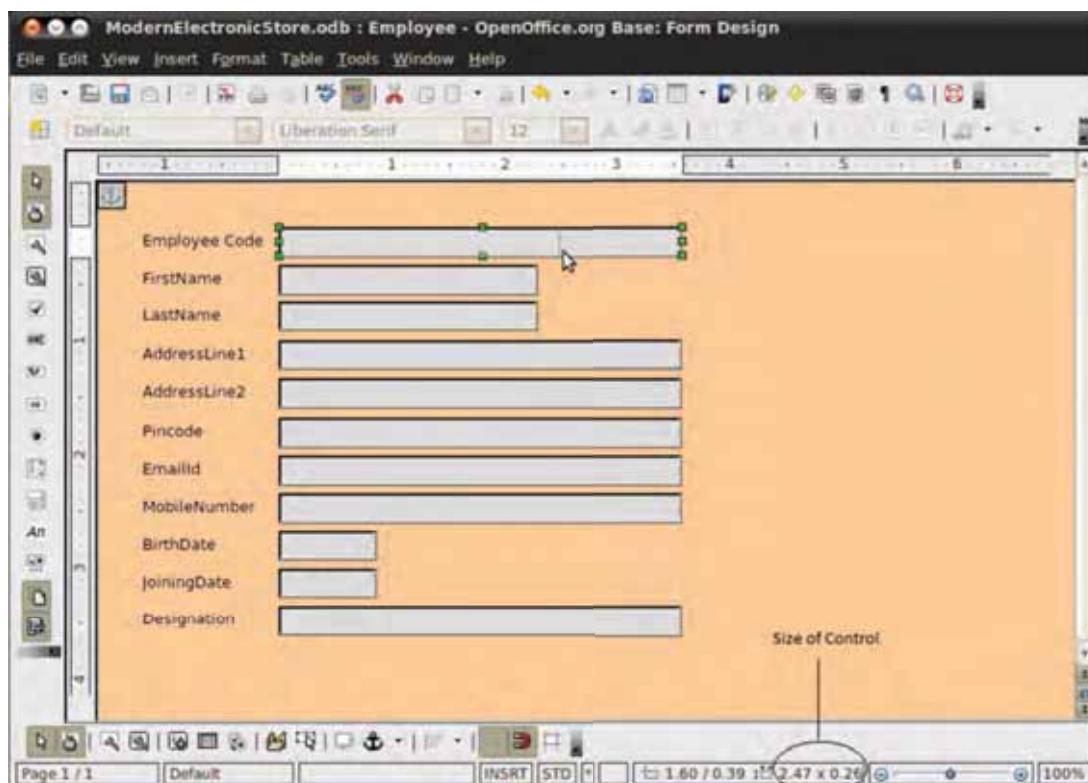
મુખ્ય ફોર્મમાં નિયંત્રકોને એક લેબલ અને તેનું ફિલ્ડ હોય છે. આ લેબલ કે ફિલ્ડ બેમાંથી ગમે તે એક નિયંત્રક પર ક્લિક કરવાથી; બસે એક્સાથે પસંદ થાય છે. આકૃતિ 12.9માં દર્શાવ્યા મુજબ આ નિયંત્રકની ફરતે આઠ લીલા રંગનાં (ગ્રીન) હેન્ડલ સાથેની લીટી દોરાઈ જાય છે. આમ થથા પછી તમે આ નિયંત્રકને ફોર્મમાં માઉસ દ્વારા ઘસડીને ગમે ત્યાં મૂકી શકો છો.

ધારીવાર એટી જરૂર પડે કે જેમાં આપણો માત્ર નિયંત્રકના લેબલને જ બદલવું હોય. એ માટે અહીં માત્ર એક જ ભાગ એટલે કે લેબલને જ પસંદ કરવું પડે. માત્ર લેબલ કે પછી ટેક્સ્ટફિલ્ડ બેમાંથી કોઈ એકને જ પસંદ કરવા માટે CTRL કી દબાવી રાખી લેબલ અથવા ટેક્સ્ટફિલ્ડ પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 12.10 આવી રીતે માત્ર ટેક્સ્ટફિલ્ડ પસંદ થયેલી દર્શાવે છે.

નિયંત્રકના કદમાં ફેરફાર કરવો

ચાલો, હવે EmployeeCode ફિલ્ડની પહોળાઈ વધારીએ.

- EmployeeCode ફિલ્ડ ટેક્સ્ટ બોક્સને પસંદ કરવા CTRL કી દબાવી રાખી ફિલ્ડ ટેક્સ્ટ બોક્સ પર ક્લિક કરો.
- ફિલ્ડ ટેક્સ્ટ બોક્સની જમણી બાજુના ગ્રીન હેન્ડલમાંથી વચ્ચેનું ગ્રીન હેન્ડલ ઉપર કર્સરને લઈ જાવ. આમ કર્યા પછી કર્સર આકૃતિ 12.11માં દર્શાવ્યા મુજબ બે બાજુ તીરના નિશાનવાળું બની જવું જોઈએ.
- જ્યાં સુધી ફિલ્ડ ટેક્સ્ટ બોક્સનું કદ તમારી ઈચ્છાનુસાર મોટું ન થાય ત્યાં સુધી માઉસનું ડાબું બટન દબાવી રાખીને માઉસને જમણી બાજુ ઘસડો. આમ કરવાથી તમે આકૃતિ 12.12માં દર્શાવ્યા મુજબ સ્કીનના નીચેના ભાગે ફિલ્ડ ટેક્સ્ટ બોક્સનું બદલાયેલું કદ જોઈ શકશો.

આકૃતિ 12.12 : નિયંત્રકનું કદ બદલવા અંગે

આકૃતિ 12.9 : A Selected control

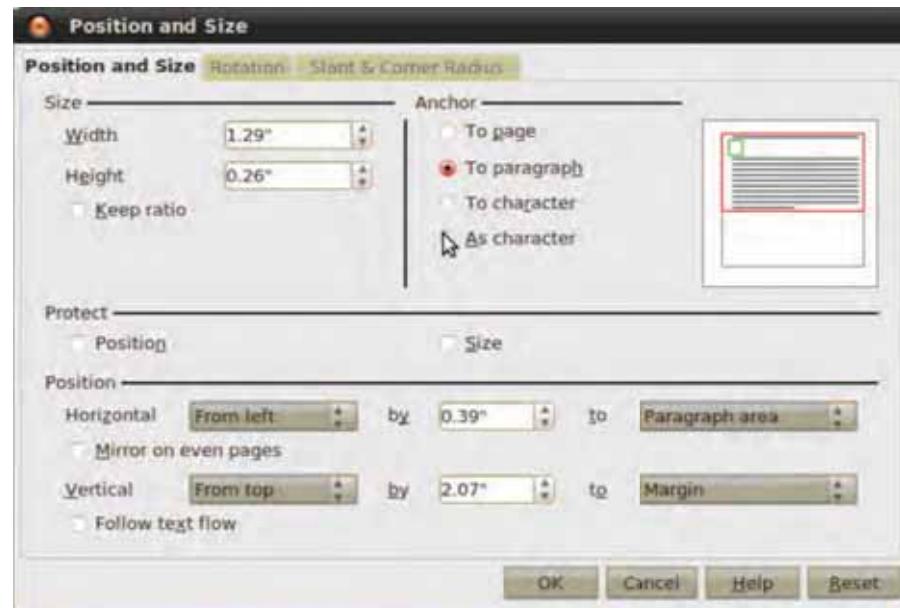

આકૃતિ 12.10 :
નિયંત્રકનું માત્ર ફિલ્ડ પસંદ કરવું

આકૃતિ 12.11 :
નિયંત્રકનું કદ બદલવું

- આકૃતિ 12.13માં દર્શાવ્યા મુજબ Position અને Size નામનું ડાયલોગબોક્સ ખોલવા તમે *Position* અને *Size* વિસ્તાર પર ડબલ ક્લિક કરી શકો.

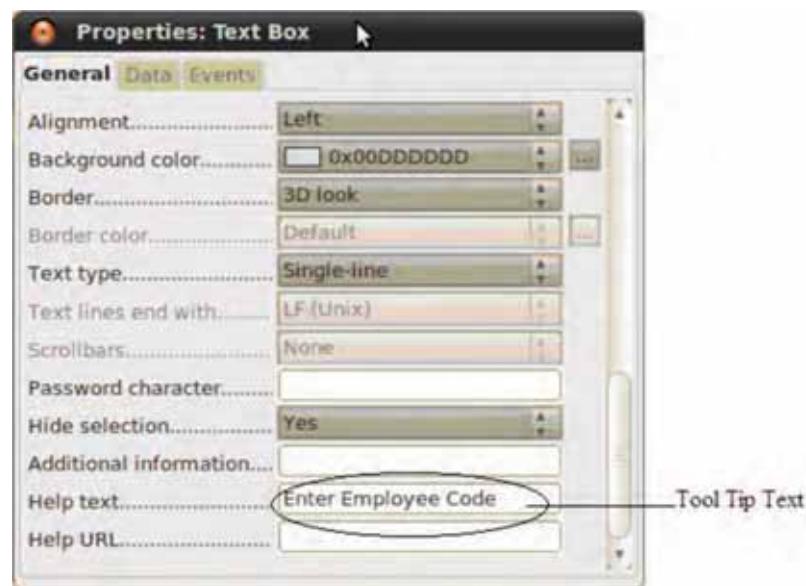
આકૃતિ 12.13 : Position અને size ડાયલોગબોક્સ

સહાયરૂપ શબ્દો બનાવવા :

શું તમે ક્યારેય માઉસપોઇન્ટરને ટૂલબારના કોઈ ટુલ પર લઈ જઈને થોડીક વાર રાખી મૂકવાની કોણિશ કરી છે ખરી ? જરા કરી જુઓ! આમ કરવાથી એ ટૂલની નીચે એક પીળા ખાનામાં આ ટૂલના ઉદ્દેશ્ય અંગે એક-બે શબ્દ દર્શાવાશે. આ પીળા રંગના ખાનામાં દર્શાવતા શબ્દને 'ટૂલટીપ' (ToolTip) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ જ રીતે, આકૃતિ 12.14માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે Baseમાં ફોર્મની અંદર ટેટાઓન્ટ્રી માટે મૂકેલ નિયંત્રકોની સાથે આવા સહાયરૂપ શબ્દો સાથેની ટૂલટીપ જોડી શકાય છે.

આકૃતિ 12.14 : સહાયરૂપ શબ્દો સાથે ટૂલટીપ

તો ચાલો, *EmployeeCode* લેબલની સાથે સંકળપેલ ટેક્સ્ટ બોક્સ પર સહાયરૂપ શર્ધો (ટુલટીપ) તરીકે Enter EmployeeCode જોડીએ. નિયંત્રકને પસંદ કરવા CTRL કી દબાવી રાખીને ટેક્સ્ટ બોક્સ પર ક્લિક કરો. નિયંત્રક પર માઉસનું જમણું બટન દબાવી Control વિકલ્ય પસંદ કરો. આકૃતિ 12.15માં દર્શાવ્યા મુજબ Properties: TextBox દર્શાવશે. HelpText..... નામનું લેબલ ન દેખાય ત્યાં સુધી સ્કોલ ડાઉન કરો. હવે HelpText નામના ખાનામાં આકૃતિ 12.15માં દર્શાવ્યા મુજબ “Enter Employee Code” ટાઈપ કરો.

આકૃતિ 12.15 : Help text ગોઠવવી

આકૃતિ 12.16માં દર્શાવ્યા મુજબ Date ફિલ્ડને બદલીને કેલેન્ડર ફારા નિયંત્રણ માટેનું ફિલ્ડ બનાવી દેવા માટે નીચેનાં પગલાં અનુસરો.

આકૃતિ 12.16 : DateFieldને બદલવું

- CTRL કી દબાવી રાખીને BirthDate ફિલ્ડના ટેક્સ્ટ બોક્સ પર ક્લિક કરીને ફિલ્ડ પસંદ કરો.
- કર્સરને ખસેડીને ફિલ્ડ ટેક્ટ બોક્સની જમણી બાજુ દર્શાવાયેલ ગ્રીન હેન્ડલની વચ્ચેના ગ્રીન હેન્ડલ પર કર્સરને લઈ જાવ. આમ કર્યા પછી બે બાજુ તીરના નિશાન જેવું કર્સર થઈ જાય તે જુઓ.
- માઉસનું ડાબું બટન દબાવી રાખીને માઉસને જમણી બાજુ ધસડો અને જ્યાં સુધી જરૂરિયાત મુજબની લંબાઈ ન થાય ત્યાં સુધી માઉસને ધસડતા રહો.
- માઉસના બટનને છોડી દો.
- ટેક્સ્ટ બોક્સ પર માઉસનું જમણું બટન દબાવીને *Control* વિકલ્પ પસંદ કરો. એના વિકલ્પ રૂપે આકૃતિ 12.17માં દર્શાવ્યા મુજબ *FormControl* ટૂલબાર પર *Control* આઈકોન પર ક્લિક કરી શકાય. આ ટૂલબાર ફોર્મની ડાબી બાજુ દેખાશે. (જુઓ આકૃતિ 12.2) *Properties: DateField* ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે.

આકૃતિ 12.17 : ફોર્મકંટ્રોલ ટૂલબાર

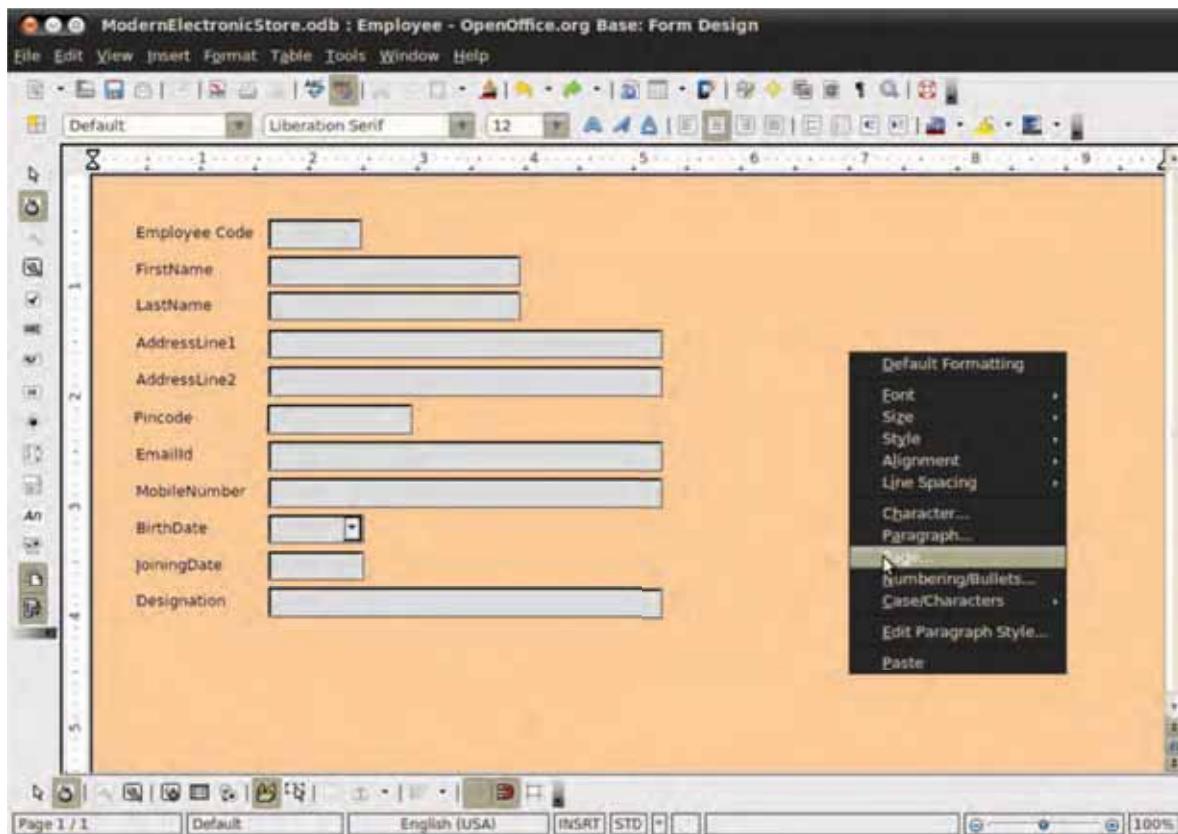
- નીચે તરફ સ્કોલ કરી *DateFormat* લાક્ષણિકતા પર જાવ. આ એક ડ્રોપડાઉન લિસ્ટ બોક્સ છે (એરો બટન પર ક્લિક કરતાં જ તેમાં ઉપલબ્ધ વિકલ્પોની યાદી નીચે ઉત્તરી પડે છે-તેથી તેને ડ્રોપ-ડાઉન લિસ્ટ બોક્સ કહે છે.) જેમાં સામાન્ય રીતે Standard (short) ગોઠવણી હોય જ છે.
- યાદી દર્શાવાય તે માટે આ Standard (short) પર ક્લિક કરો. આમ કર્યા પછી દર્શાવાતી યાદીમાંથી Standard (long) વિકલ્પ પસંદ કરો.
- નીચે તરફ સ્કોલ કરીને *Dropdown* લાક્ષણિકતા પર કર્સર લઈ જાવ. સામાન્ય રીતે તેની ગોઠવણા No હોય છે, તેને બદલીને Yes કરી દો.
- ડાયલોગબોક્સને બંધ કરી દો. તમે એ જોઈ શકશો કે, ‘ટેક્ટબોક્સ’ હવે બદલાઈને ‘ડ્રોપડાઉન’ બની ગયું હશે.

નોંધ : આપણે *DesignMode On/Off* આઈકોન પર પણ ક્લિક કરી શકીએ. (આકૃતિ 12.17માં ડાબી બાજુથી બીજો આઈકોન)

બેકગ્રાઉન્ડ બદલવું

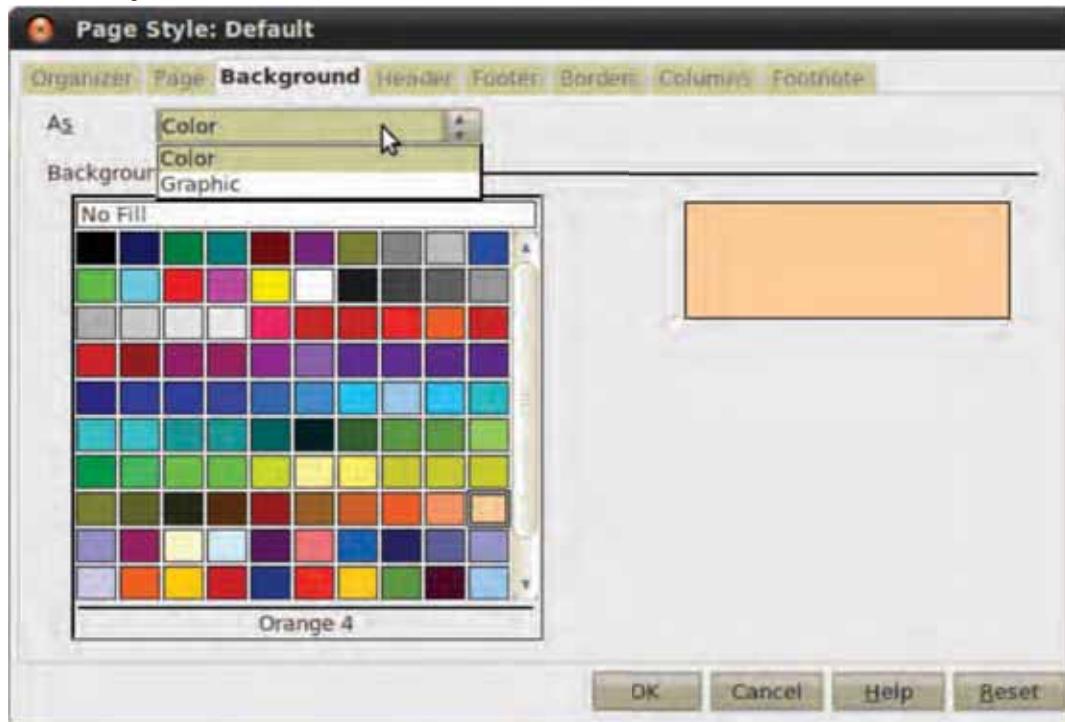
ફોર્મની પાછળના ભાગો (બેકગ્રાઉન્ડ) રંગ અથવા આકૃતિ કે ચિત્ર હોઈ શકે છે. તમે Tools-Options-OpenOffice.org-Colorsમાં ઉપલબ્ધ રંગોના કોઈકમાંથી કોઈ પણ રંગનો ઉપયોગ કરી શકો. તમે બેકગ્રાઉન્ડ તરીકે કોઈ ગ્રાફિક્સ ફાઈલનો પણ ઉપયોગ કરી શકો. ફોર્મના બેકગ્રાઉન્ડને બદલવા માટે નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો.

- ફોર્મમાં કોઈ ખાલી ભાગ પર માઉસનું જમણું બટન દબાવો. આમ કરવાથી આકૃતિ 12.18માં દર્શાવ્યા મુજબનું એક મેનુ દર્શાવાશે.

આકૃતિ 12.18 : Form નું સબ મેનુ

- Page વિકલ્પ પસંદ કરો. આમ કર્યા પછી આકૃતિ 12.19માં દર્શાવ્યા મુજબ Page Style : Default નામનું ડાયલોગબોક્સ દર્શાવાશે.

આકૃતિ 12.19 : PageStyle ડાયલોગબોક્સ

- આ ડાયલોગબોક્સમાંથી પસંદગી મુજબનો રંગ પસંદ કરીને OK બટન પર ક્લિક કરો. આમ કર્યા પછી ફોર્મનું બેકગ્રાઉન્ડ પસંદ કરેલ રંગ મુજબ બદલાઈ જશે.

ફોર્મના ઉપયોગ વડે રેકૉર્ડ શોધવા :

Forms ટેબ હેઠળ દર્શાવતા Employee આઈકોન પર ડબલ ક્લિક કરીને, તૈયાર કરેલું Employee ફોર્મ ખોલો. આમ કરવાથી આકૃતિ 12.20માં દર્શાવ્યા મુજબનો સ્કીન દેખાશે.

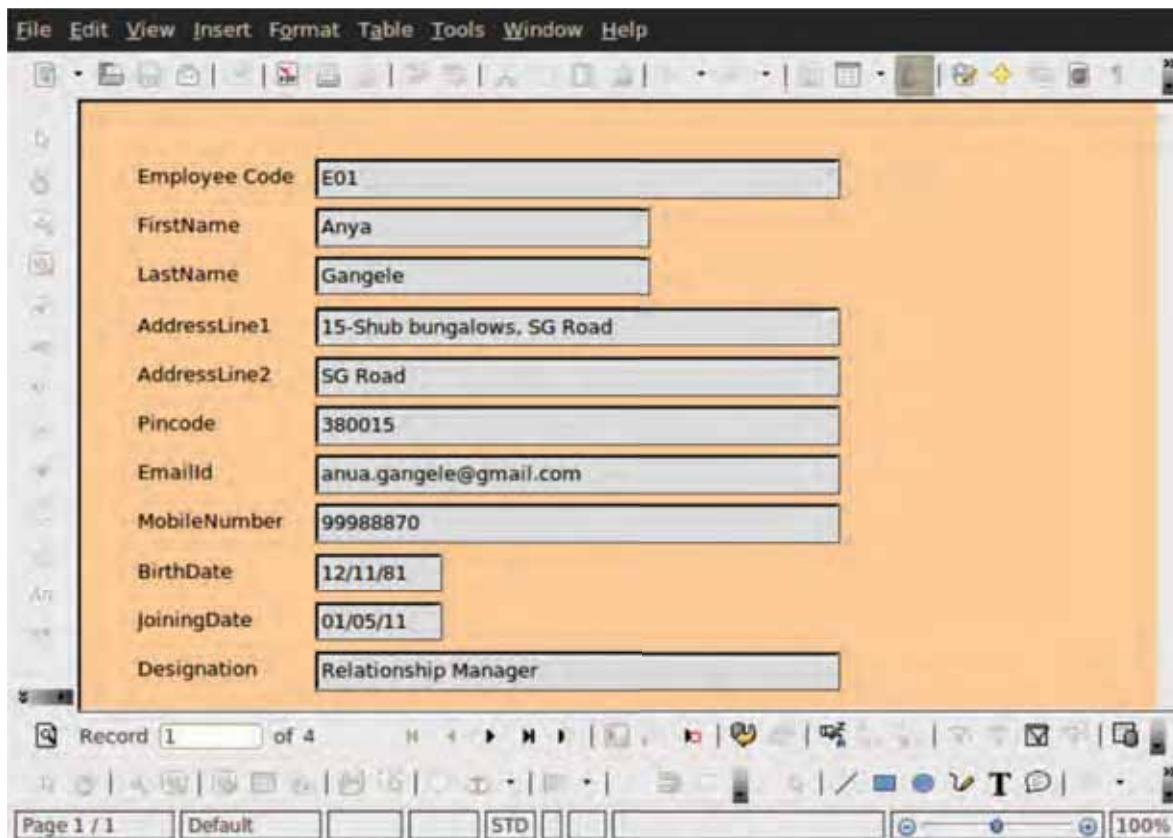
Employee Code	E01
FirstName	Anya
LastName	Gangele
AddressLine1	15-Shub bungalows, SG Road
AddressLine2	SG Road
Pincode	380015
EmailId	anua.gangele@gmail.com
MobileNumber	99988870
BirthDate	12/11/81
JoiningDate	01/05/11
Designation	Relationship Manager

આકૃતિ 12.20 : ટેટાએન્ટ્રી મોડમાં Employee ફોર્મ

અહીં એ નોંધો કે, આકૃતિ 12.20માં જ્યારે ફોર્મ ખૂલે છે, ત્યારે સ્કીન પર આપમેળે પ્રથમ રેકૉર્ડ દર્શાવાય છે. ફોર્મ દર્શયમાં એક સમયે માત્ર એક જ રેકૉર્ડ જોવા મળે છે. એક પછી એક બાકીના રેકૉર્ડ જોવા માટે ફોર્મના નીચેના ભાગે દેખાતાં આગળ-પાછળ જવામાં મદદરૂપ એવા (નોવિગેશન) બટનનો ઉપયોગ કરો. (જુઓ આકૃતિ 12.20)

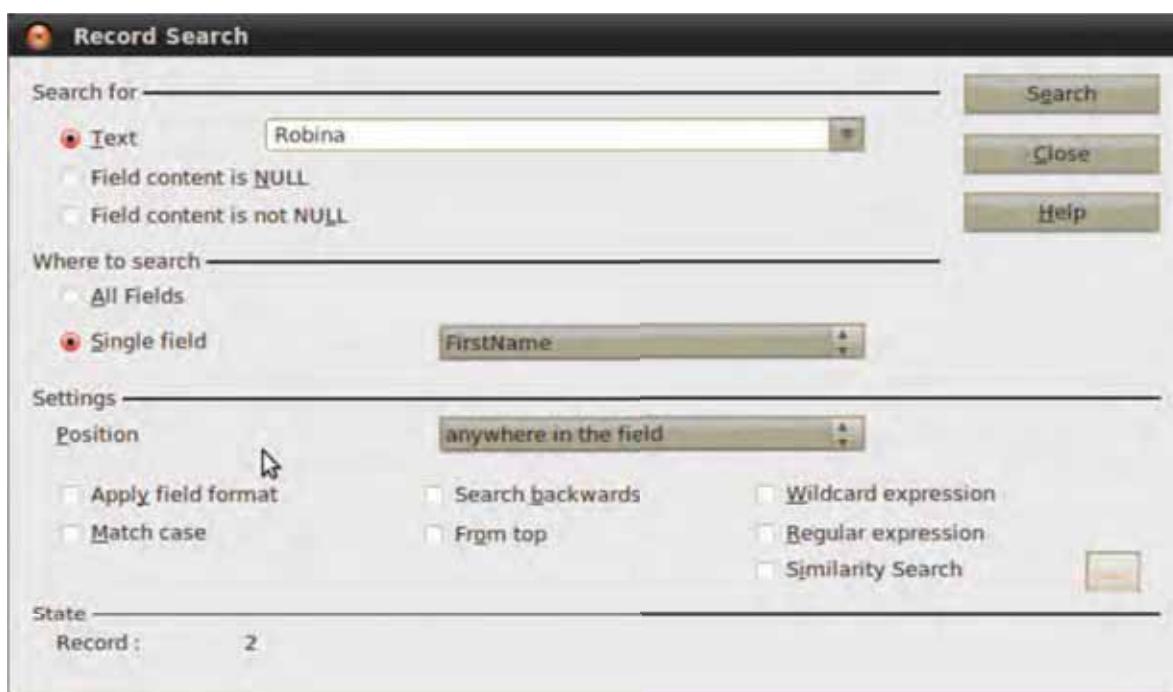
અમુક વખતે આપણે કોઈ ચોક્કસ રેકૉર્ડ જોવો હોય એવું બને. આ માટે ઈચ્છિત રેકૉર્ડને શોધવા માટે નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો.

આકૃતિ 12.21માં દર્શાવ્યા મુજબ ‘ફોર્મ નોવિગેશન બાર’ પર આવેલ Find Record વિકલ્પ પસંદ કરો.

આકૃતિ 12.21 : Find Record વિકલ્પ

તમારા સ્ક્રીન પર આકૃતિ 12.22માં દર્શાવ્યા મુજબ Record Search નામનું એક ડાયલોગબોક્સ દર્શાવાશે.

આકૃતિ 12.22 : Record Search ડાયલોગબોક્સ

- *Where to search* શીર્ષક હેઠળ *Single field* વિકલ્પ પસંદ કરો.
- *Single field* વિકલ્પની સામેના ડ્રોપડાઉન બૉક્સમાંથી FirstName નામનું ફિલ્ડ પસંદ કરો. (જુઓ આકૃતિ 12.22)
- હવે Text વિકલ્પની સામેના ડ્રોપડાઉન બૉક્સમાંથી Robina પસંદ કરો. તમે જુઓ કે Text વિકલ્પની આગળ રહેલ રેઝિયો બટન પસંદ થયેલું છે.
- Search બટન પર ક્લિક કરો.
- Close બટન પર ક્લિક કરો. હવે ફોર્મની તમામ જુદી-જુદી વિગત Robinaના રેકૉર્ડમાં પડેલી વિગતો દ્વારા ભરાઈ ગઈ હશે.

ફોર્મ દશ્યના ઉપયોગ દ્વારા રેકૉર્ડને ઉમેરવા કે કાઢવા :

ફોર્મ દશ્યના ઉપયોગ વડે ટેબલમાં નવો રેકૉર્ડ ઉમેરવા નીચે મુજબનાં પગલાં અનુસરો :

- ફોર્મ દશ્ય મારફત જે ટેબલમાં તમારે નવા રેકૉર્ડ ઉમેરવા હોય તે ટેબલને સંબંધિત ફોર્મ ખોલો.
- નોવિગેશન બાર પર New Record Button [+] પર ક્લિક કરો.
- હવે પછી ફોર્મમાં દેખાતાં ખાલી ખાનાંઓમાં સંબંધિત વિગતો યાઈપ કરો.
- ફોર્મને બંધ કરો.
- ડેટાબેઝ વિન્ડોમાં રહેલાં Tables આઈકોન પર ક્લિક કરો.
- હવે ટેબલને ખોલો અને તમે જોઈ શકશો કે, તમારા દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલ વિગત ટેબલમાં રેકૉર્ડ રૂપે સચવાઈ ગઈ હશે.
- ‘ફોર્મ વ્યૂ’ ટૂલબાર પર ઉપલબ્ધ Delete Record (☒) નામના બટનનો ઉપયોગ કરીને તમે ફોર્મ મારફત અનિયાચ્છિત રેકૉર્ડ કાઢી નાંખો છો. આ બટન પર ક્લિક કરવામાં આવશે, તો ફોર્મમાં હાલ દેખાતો રેકૉર્ડ જતો રહેશે અને આપમેળે એની પછીના રેકૉર્ડની વિગત ફોર્મમાં દર્શાવાશે. આ વિકલ્પ દ્વારા ફોર્મની સાથે-સાથે સંબંધિત ટેબલમાંથી પણ રેકૉર્ડ કાઢી નાંખશો.

અહેવાલ (Reports)

ફોર્મ કેવી રીતે તૈયાર કરવું તે શીખ્યા બાદ, તમને હવે એ વાતની તો ખાતરી થઈ જ ગઈ હશે કે DataSheet View કરતાં ફોર્મ મારફત ડેટાએન્ટ્રી કરવાનું કામ વધુ સરળ છે. આપણે એ જોયું કે, ‘ક્વેરી’ (query)નો ઉપયોગ કરીને base માં કોઈ પણ માહિતી શોધી કાઢવી શક્ય છે. ક્વેરી દ્વારા મેળવાનું પરિણામ ભલે કોષ્ટક રૂપે મળતું હોવા છતાં તે વધુ સુધુ તેમજ વ્યવસ્થિત ગોઠવાયેલ હોતું નથી. અહેવાલ (Report) ટેબલમાંથી મેળવાયેલ વિગતને આકર્ષક, સુધુ અને નિર્ણાયક સ્વરૂપે રજૂ કરવાનો વિકલ્પ આપે છે. અહેવાલ તૈયાર કરવાનો એક ઉદ્દેશ પરિણામની છાપેલી નકલ (હાર્ડ કોપી) મેળવવાનો છે. જો કે, અહેવાલની રચના કરતી વખતે છાપેલી નકલ કેવી જોઈએ છે, તેના દેખાવને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. આપણે કોઈ ટેબલ, ક્વેરી કે પછી બંનેનો ઉપયોગ કરીને અહેવાલ તૈયાર કરી શકીએ.

આ પ્રકરણમાં તૈયાર કરાયેલ અહેવાલ માત્ર કાં તો ટેબલ અથવા ક્વેરી પર આધારિત છે. જો તમે કોઈ એક કરતાં વધુ ટેબલના ફિલ્ડનો ઉપયોગ કરીને અહેવાલ બનાવવા ઈચ્છતા હોવ તો એ સલાહભર્યું છે કે તમે આ જુદાં-જુદાં ટેબલોનાં ફિલ્ડોનો સમાવેશ કરતી ક્વેરી તૈયાર કરો અને એ પછી આ ક્વેરીનો ઉપયોગ કરીને ઈચ્છાનુસારનો અહેવાલ તૈયાર કરો.

ઉદાહરણ તરીકે, અગાઉનાં પ્રકરણોમાં, આપણે ગ્રાહકનાં નામ અને સરનામાં સહિતની યાદી દર્શાવવા Customer, City, State and Country નામનાં ચાર ટેબલને સાંકળતી એક ક્વેરી તैયાર કરી હતી. આ ક્વેરીનું નામ આપણે CustomerList આઘ્યું હતું. તો ચાલો, આ જ ક્વેરીના આધારે આપણે અહેવાલ તૈયાર કરીએ. નીચે દર્શાવેલ બે રીતે Report-Wizard શરૂ કરી શકાય.

- જે ટેબલ કે ક્વેરી માટે અહેવાલ તૈયાર કરવો હોય તેના પર માઉસનું જમણું બટન દબાવ્યા બાદ દર્શાવતા પોપ-અપ મેનુમાંથી Report Wizard વિકલ્પ પસંદ કરીને.
- અન્ય વિકલ્પ તરીકે ડેટાબેઝ વિન્ડોમાં Reports આઈકોન પર ક્લિક કરીને Use Wizard to Create Report વિકલ્પ પસંદ કરો.
- ઉપર દર્શાવેલ પૈકી કોઈ પણ વિકલ્પનો ઉપયોગ કરીશું તો આકૃતિ 12.23માં દર્શાવ્યા મુજબ બે ડાયલોગબોક્સ ખૂલશે. અત્યારે હાલ પૂર્તું આપણે Report Wizard ડાયલોગબોક્સ પર ધ્યાન કેન્દ્રીત કરીશું.
- સોપ્રથમ Report Wizard ડાયલોગબોક્સમાં Table or Queries નામના ડ્રોપડાઉન લિસ્ટમાં CustomerList નામની આપડી ક્વેરી પસંદ કરવી પડે. એ પછી Available fields તરીકે દર્શાવતાં બધાં ફિલ્ડને Fields in report ખાનામાં લઈ આવવા >> બટનનો ઉપયોગ કરો.
- Next બટન પર ક્લિક કરો.

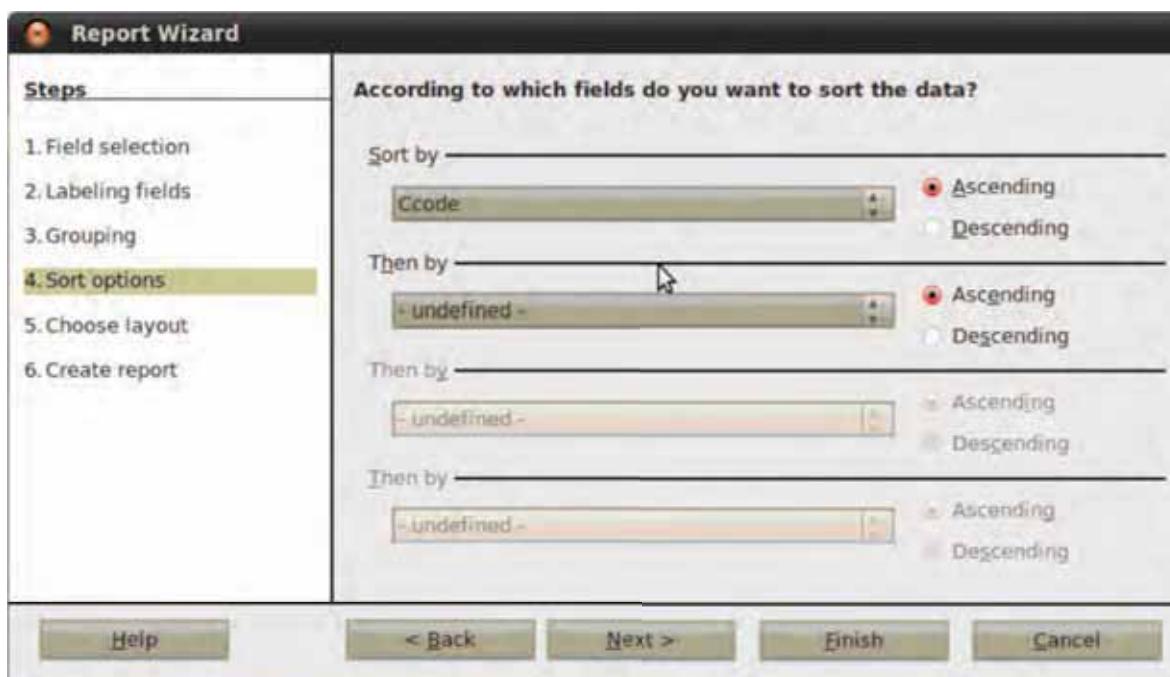
આકૃતિ 12.23 : Report wizard નું પ્રથમ પગલું

- બીજા પગલામાં, તમારી જરૂરિયાત મુજબ દરેક ફિલ્ડને યોગ્ય નામ (લેબલ) આપો. નમૂનારૂપ લેબલ આકૃતિ 12.24માં દર્શાવેલ છે.

આકૃતિ 12.24 : Report Wizard નું બીજું પગલું : ફિલ્ડને લેબલ આપવાં

- Next બટન પર ક્લિક કરો.
- વિઝાઈનું ત્રીજું પગથિયું જુદાં-જુદાં ફિલ્ડનું જૂથ (Grouping) બનાવવાનું છે. જોકે, આપણે આ અહેવાલમાં કોઈ પડ્યા ફિલ્ડનાં જૂથ બનાવવાનાં હોવાથી Next બટન પર ક્લિક કરો. આકૃતિ 12.25માં દર્શાવ્યા મુજબ ઈની પર Report Wizardનું ચોથું પગલું દર્શાવાશે.

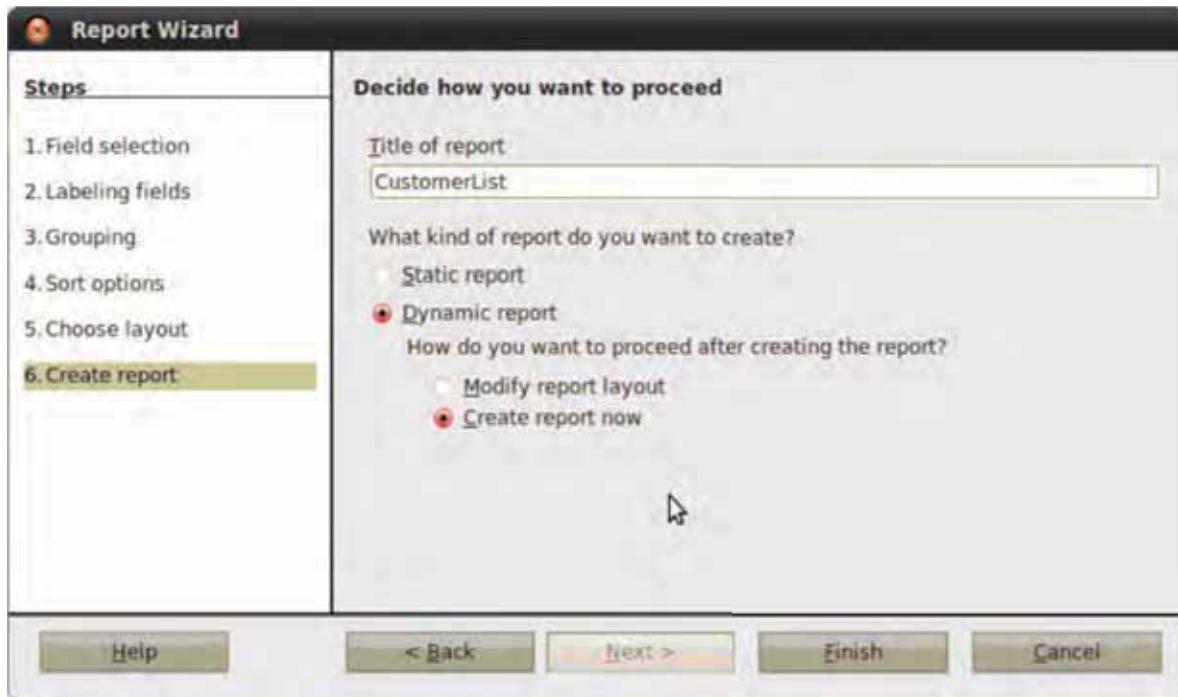
આકૃતિ 12.25 : Report Wizard ચોથું પગલું : Sort વિકલ્પ દર્શાવવા

- ચોથા પગલામાં આપણે માહિતી ગોઠવવા (sort કરવા) માટેના વિકલ્પો દર્શાવી શકીએ. ચાલો, આપણે માહિતીને Ccode ફિલ્ડના ચઢતા કમમાં ગોઠવીએ. આકૃતિ 12.26માં દર્શાવ્યા મુજબ પછીનું પગલું દર્શાવાય તે માટે Next બટન દબાવો.
- Report Wizardનું પાંચમું પગલું આપણને વિવિધ રચનાઓમાંથી ઇચ્છિત રચનાની પસંદગી કરવાની તક આપે છે. રચના (Layout)માં રંગસંયોજન, ઉપરાંત ફિલ્ડના સ્થાનની ગોઠવણી અને લખાણની ગોઠવણીનો સમાવેશ થાય છે. તમે એક પછી એક આ દરેકનો ઉપયોગ કરી શકો. આપણે રચનાની સામાન્ય ગોઠવણી (Default Layout)નો ઉપયોગ કરીશું (જુઓ આકૃતિ 12.26).
- Next બટન પર ક્લિક કરો.

આકૃતિ 12.26 : Report Wizardનું પાંચમું પગલું : Choose Layout

- છઢા પગલામાં તમને અહેવાલ માટે એક શીર્ષક આપવાનું કહેવામાં આવશે. આકૃતિ 12.27માં દર્શાવ્યા મુજબ Title of reportની નીચેના ખાના (ટેક્સ્ટ બોક્સ)માં CustomerList ટાઈપ કરો. તમે એ અવલોકન કરો, કે What kind of report do you want to create?ની નીચે બે વિકલ્પ આપવામાં આવ્યા છે. આપણા માટે તૈયાર થનાર અહેવાલ પર અહીં પસંદ કરવામાં આવતા વિકલ્પની અસર થશે. જો આપણે Static report વિકલ્પ પસંદ કરીશું, તો દર વખતે જ્યારે આપણે અહેવાલને ખોલવાનો પ્રયત્ન કરીશું, ત્યારે અહેવાલના પરિણામમાં તેટા એનો એ જ રહેશે. એના બદલે Dynamic report વિકલ્પ પસંદ કરવાથી, દર વખતે જ્યારે-જ્યારે આપણે અહેવાલને ખોલવાનો પ્રયત્ન કરીશું ત્યારે, ટેબલમાં કરેલા કોઈ પણ ફેરફારની અસર જોવા મળશે.

આકૃતિ 12.27 : ReportWizardનું છદ્રું પગલું : અહેવાલનું શીર્ષક આપવું.

નોંધ :

Baseમાં તૈયાર કરવામાં આવતા ઓફિસ પર આધારિત હોય છે. એનો અર્થ એ થાય કે, જો T નામના ટેબલ પર આધારિત Q નામની કવેરી તૈયાર કરી હોય, તો T નામના ટેબલ પર કરવામાં આવતો કોઈ પણ ફેરફાર કવેરી Qમાં પ્રતિબિંબિત થશે અને એ જ ઉલયા ડિસ્સામાં પણ. એ જ રીતે જો આપણે Q નામની કવેરીને આધારે R નામનો અહેવાલ બનાવીએ, તો Qમાં કરાતો કોઈ પણ ફેરફાર R માં પણ દેખાવો જોઈએ. અલબંજ, અહેવાલમાં ફેરફાર શક્ય નથી. *Static report* વિકલ્પ પસંદ કરવાથી ફેરફારની અસર અહેવાલ પર પ્રતિબિંબિત થશે.

- તમારી જરૂરિયાત શું છે તેના આધારે છઢા પગલામાં દર્શાવેલ વિકલ્પોમાંથી કોઈ એક વિકલ્પ પસંદ કરો. આપણા ડિસ્સામાં આપણે *Dynamic report* પસંદ કર્યો છે. *Create report now* વિકલ્પ પસંદ કરો.
- Finish બટન પર ક્લિક કરો અને તમને આકૃતિ 12.28માં દર્શાવ્યા મુજબનો અહેવાલ જોવા મળશે.

The screenshot shows a report design window for 'CustomerList' from 'ModernElectronicStore.odb'. The report includes a header section with 'Author: Amit Jain' and 'Date: 8/17/12'. Below this is a table with 12 columns: CustomerCode, CustomerName, SurName, AddressLine1, AddressLine2, Pincode, EmailId, CardHolder, City, StateName, and CountryName. The table contains five rows of data. The last row (C05) has a cursor icon pointing to the AddressLine2 field.

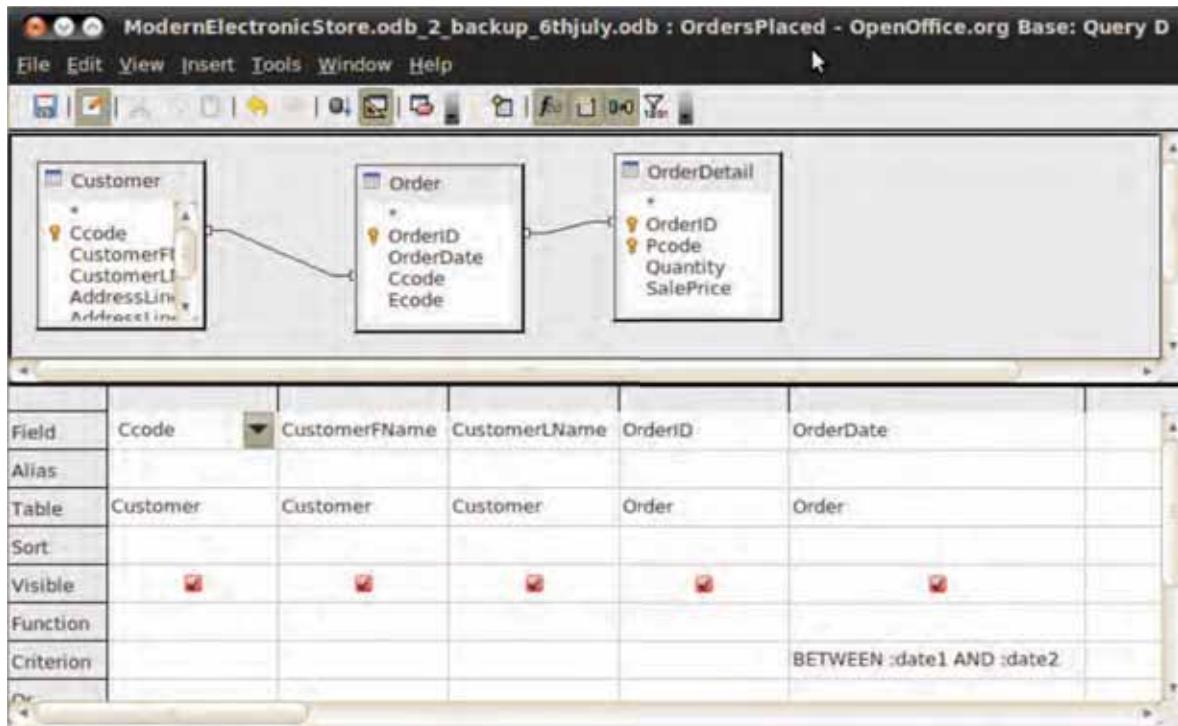
CustomerCode	CustomerName	SurName	Address-Line1	Address-Line2	Pincode	EmailId	CardHolder	City	StateName	CountryName
C01	Puja	Sethia	17, Akash Rasta	Jodhpur	380056	puja.sethia@yahoo.com	☐	Ahmedabad	Gujarat	India
C02	Sakina	Nagingar	T-37, Abhimaanyu	Curry Road	384001	sakina82@gmail.com	☒	Mehsana	Gujarat	India
C03	Joseph	Thomas	BG-1, Sunstar	Sola Road	362268	joseph@yahoo.com	☐	Patan	Gujarat	India
C04	Prema	Agrawal	Smita Bunglow	PNT Road	380089	prema@gmail.com	☐	Ahmedabad	Gujarat	India
C05	Harshit	Shah	17, Jaldeep -1	Bopal	380058	harshit@yahoo.com	☒	Ahmedabad	Gujarat	India

આકૃતિ 12.28 : CustomerAddresses ધરાવતો અહેવાલ

નોંધ : અહેવાલ-લેખકનું નામ (Author Name) અને તારીખ એ બસે મશીનનું નામ અને કઈ તારીખે તેમે અહેવાલ ખોલ્યો / બનાવ્યો છે, તેના પર આધારિત છે. અહેવાલમાં સમાવિષ્ટ વિગતો તેમે ટેબલમાં કરેલી ડેટાઓન્ટ્રીને અનુરૂપ હશે.

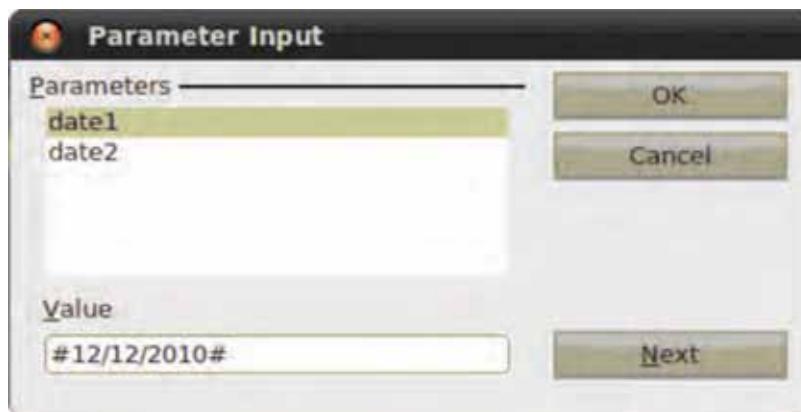
ચાલો, હવે કોઈ બે તારીખોની વચ્ચે દરેક ગ્રાહક દ્વારા મૂકવામાં આવેલ ખરીદ-ઓર્ડરોની વિગત દર્શાવતો અહેવાલ તૈયાર કરીએ. સૌપ્રથમ આપણે પેરામીટર આધારિત ક્વેરી બનાવીએ કે જેથી આપણે આપેલી કોઈ પણ બે તારીખો વચ્ચેના રેકૉર્ડ ધરાવતો અહેવાલ બનાવી શકીએ. પેરામીટર આધારિત ક્વેરી આપણા અહેવાને ગતિશીલ અહેવાલ (ડાયનેમિક રિપોર્ટ) બનાવવામાં મદદરૂપ નીવડશે. જ્યારે-જ્યારે આપણે અહેવાલ તૈયાર કરવા પ્રયત્ન કરીશું, ત્યારે આપણને બે તારીખ પૂછવામાં આવશે અને પછી દર્શાવેલી આ બે તારીખોની વચ્ચેના ડેટાને આધારે અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવશે.

- DesignViewમાં ક્વેરી ખોલો. Customer, Order અને OrderDetail ટેબલ ઉમેરો.
- સંબંધિત ટેબલમાંથી Ccode, CustomerFname, CustomerLname, OrderID અને OrderDate ફિલ્ડ પર ડબલ ક્લિક કરો.
- OrderDate ફિલ્ડના Criterion ખાનામાં આકૃતિ 12.29માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે *BETWEEN :date1 AND :date2* ટાઈપ કરો.

આકૃતિ 12.29 : પેરામીટર આધારિત ક્વેરી

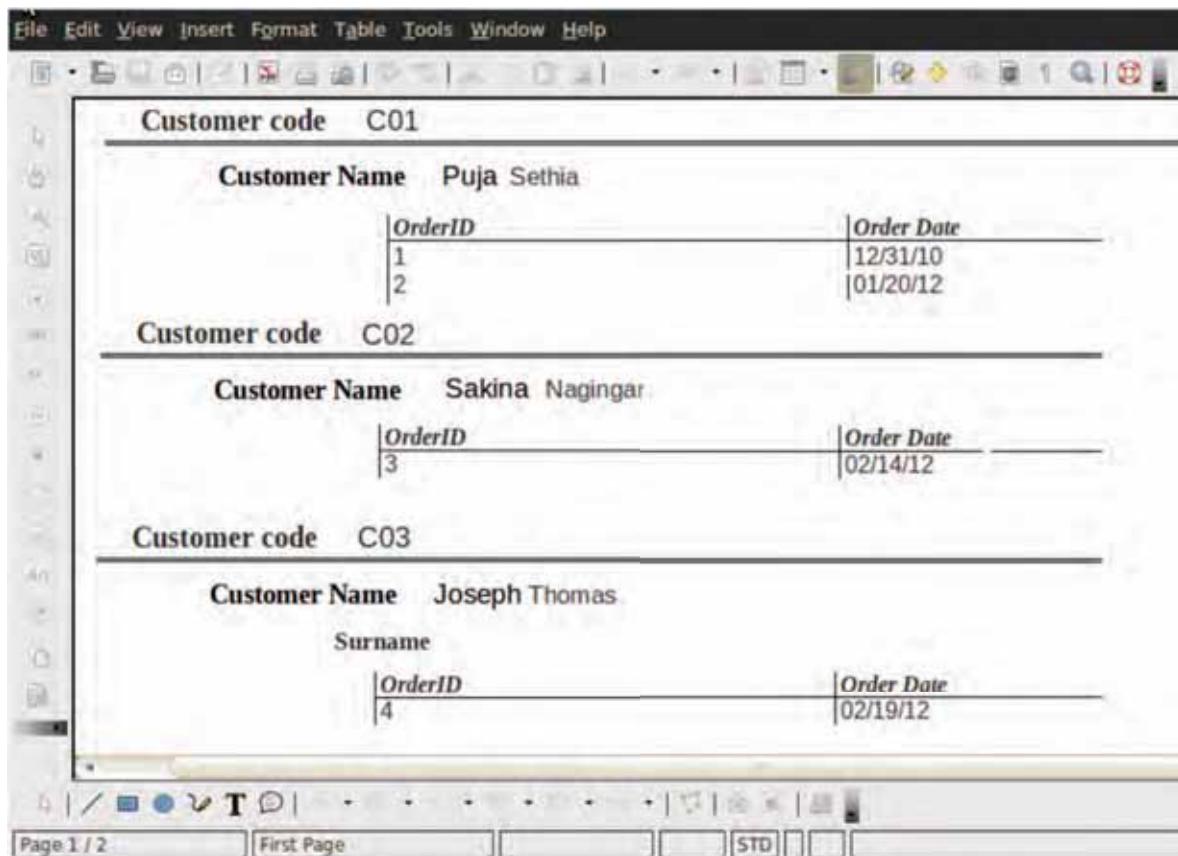
- ક્વેરીને *OrdersPlaced* નામ આપી સાચવી લો.
- એ ચાલે છે કે નહીં તે ચકાસવા પરિણામ જોવા ક્વેરી ચલાવો. ઈન્ફુટ તરીકે બે પેરામીટર અપેક્ષિત છે (જુઓ આકૃતિ 12.30).

આકૃતિ 12.30 : ક્વેરી માટે પેરામીટર દાખલ કરવા

- ક્વેરીને બંધ કરો.
- ક્વેરી પર માઉસનું જમણું બટન દભાવો. આમ કર્યા પછી દર્શાવતા પોપ-ಅપ મેનુમાંથી *Report Wizard* વિકલ્પ પસંદ કરો.
- *Available Fields* તરીકે દર્શાવતા બસે ફિલ્ડને *Fields in report* ખાનામાં લઈ આવવા >> બટનનો ઉપયોગ કરો. એ પછી *Next* પર ક્લિક કરો.
- ફિલ્ડના નામને યોગ્ય ઉપનામ aliases આપો. એ પછી *Next* પર ક્લિક કરો.

- ReportWizardના grouping દર્શાવવાના પગલામાં Ccode ફિલ્ડ પર ક્લિક કરો, જેથી તે હાઈલાઇટ થાય. તે પછી > બટન દબાવી ફિલ્ડને Groupings listમાં સામેલ કરો. એ જ રીતે CustomerFname અને CustomerLname ફિલ્ડને આધારે રેકૉર્ડ ગોઠવાઈ જશે. Next બટન ક્લિક કરો.
- તમે એ જોઈ શકશો કે Ccode, CustomerFName અને CustomerLName ફિલ્ડને આધારે રેકૉર્ડ આપમેળે ગોઠવાઈ જશે. Next બટન પર ક્લિક કરો.
- Layout પસંદ કરી Next બટન પર ક્લિક કરો.
- અહેવાલની ફાઈલ માટે સૂચવવામાં આવેલ ફાઈલનું નામ ઉપયોગમાં લો. અહીં કવેરીના નામ મુજબનું જ નામ હશે.
- Dynamic report* વિકલ્પ પસંદ કરો.
- Finish બટન ક્લિક કરો અને તમે જોશો કે Input Parameter ડાયલોગબોક્સ ખૂલ્લી ગયું હશે.
- date1 and date2 માટે બે પેરામીટર આપો. આમ કર્યા પછી આકૃતિ 12.31માં દર્શાવ્યા મુજબ આપેલી બે તારીખો વચ્ચે મૂકવામાં આવેલ ઓર્ડરનો અહેવાલ દેખાશે.

આકૃતિ 12.31 : પેરામીટર આધારિત અહેવાલ

એક વાર અહેવાલ તैયાર થઈ જાય એ પછી, એની જરૂર મુજબ છાપેલી નકલ (હાઈ કોપી) અથવા કમ્પ્યુટર વાંચી શકે તેવી (સોફ્ટ કોપી) બનાવી શકીએ. હાઈ કોપી બનાવવા માટે સ્ટાન્ડર્ડ ટૂલબાર પર આપવામાં આવેલ print (પ્રિન્ટ) બટનનો ઉપયોગ કરીને મેળવી શકીએ. એના બદલે જો સોફ્ટકોપી બનાવવી હોય તો સ્ટાન્ડર્ડ ટૂલબાર પરથી PDF (પ્રિન્ટ) બટન પર ક્લિક કરો. આમ કરવાથી અહેવાલ PDF ફાઈલ સ્વરૂપે સાચવવામાં આવે છે.

સારાંશ

કોઈ પણ વિનિયોગ (ઓફીસેન) માટે Forms અને Reports એ ઓફ્જેક્ટ છે, જેની સાથે ઉપયોગકર્તા કામ કરે છે. આ પ્રકરણમાં આપણે વ્યાવસાયિક ફોર્મ મારફત ટેબલમાં ટેટાએન્ટ્રી કરવા અંગે ચર્ચા કરી. આપણે ટેબલ તેમજ ક્વેરીનો ઉપયોગ કરી અહેવાલ તૈયાર કરવાની કામગીરીની પણ ચર્ચા કરી.

સ્વાધ્યાય

1. ફોર્મ એટલે શું ? ફોર્મ શા માટે બનાવવાં પડે ?
2. ફોર્મ પરના નોવિગેશન બટન શેના માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે ?
3. ફોર્મ બનાવતી વખતે Base દ્વારા આપવામાં આવતી સામાન્ય (Default) રચના (લે-આઉટ) અને ફેબ (સ્ટાઇલ)ની યાદી આપો.
4. અહેવાલ એટલે શું ? અહેવાલની ઉપયોગિતા લખો.
5. ફોર્મ અને અહેવાલ વચ્ચેનો તફાવત શું છે ?
6. અહેવાલ તૈયાર કરતી વખતે Base દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી ડિફોલ્ટ રચનાઓ (લે-આઉટ) અને ફેબ (સ્ટાઇલ)ની યાદી આપો.
7. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો
 - (1) કયા મુખ્ય ઉદ્દેશ સાથે ફોર્મ તૈયાર કરવામાં આવે છે ?
 - (a) વિગતો દર્શાવવા માટે
 - (b) વિગતો દાખલ કરવા માટે
 - (c) ટેબલ તૈયાર કરવા માટે
 - (d) ક્વેરીનું પરિણામ નિષ્ઠાળવા માટે
 - (2) કયા મુખ્ય ઉદ્દેશ સાથે અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવે છે ?
 - (a) વ્યાવસાયિક ફેબ માહિતી રજૂ કરવા.
 - (b) વિગતો દાખલ કરવા માટે.
 - (c) ટેબલ તૈયાર કરવા માટે.
 - (d) રેકોર્ડના ઉપયોગની આંકડાકીય માહિતી માટે.
 - (3) નીચેના પૈકી શેના માટે FormWizard ટેટાએન્ટ્રી માટેનું ફોર્મ તૈયાર કરવા દે છે ?
 - (a) અહેવાલ
 - (b) ટેબલ
 - (c) ક્વેરી
 - (d) b અને c બજે
 - (4) ફિલ્ડને પસંદ કરવા માટે ક્યો વિકલ્પ ઉપયોગમાં લેવાય છે ?
 - (a) CTRL + Click
 - (b) ક્લિક
 - (c) ડાખલ ક્લિક
 - (d) રાઈટ ક્લિક
 - (5) ઉપયોગકર્તા દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવતી સહાયરૂપ શર્દ્દો ધરાવતી ‘ટૂલટીપ’ સામાન્ય રીતે નીચે પૈકી કયા ઓફ્જેક્ટ સાથે સંકળાયેલી છે ?
 - (a) ટેબલ
 - (b) ફોર્મ
 - (c) ફોર્મ પરનું નિયંત્રક ફિલ્ડ
 - (d) અહેવાલ

(6) એકસાથે કેટલા ટેબલમાંથી અહેવાલ તૈયાર કરવા Report Wizard ઉપયોગમાં લેવાય છે ?

(a) એક	(b) બે
(c) ગ્રાફ	(d) ગ્રાફથી વધુ

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

1. પ્રકરણ 9 અને 10માં School Management System માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ બધાં ટેબલ માટે ફોર્મ તૈયાર કરો.

2. નીચે મુજબના અહેવાલો તૈયાર કરો. :

- કોઈ ચોક્કસ સત્ર અને વર્ષ માટે વિદ્યાર્થીનું ગુણપત્રક
- દર માસે શાળા દ્વારા ઉઘરાવાયેલ ફી
- દરેક ધોરણમાં અભ્યાસ કરતાં કુલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા
- દરેક ધોરણમાં ભણાવવામાં આવતા વિષયો અને તેને ભણાવતા શિક્ષકોની યાદી
- દર માસે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીની કુલ હાજરીનો અહેવાલ

પ્રસ્તાવના

ટેક્નોલોજી આજે માનવજીવનનો એક અંતર્ગત ભાગ બની ગઈ છે. માનવજીવનનું કોઈ પણ પાસું તેની અસરથી પ્રભાવિત થયા વિનાનું નથી. જે ગતિએ ટેક્નોલોજી બદલાઈ રહી છે, તે અભૂતપૂર્વ છે. દર થોડાક માસમાં બજારમાં કોઈ નવી ટેક્નોલોજી આવી ગઈ હોવાનું આપણે સાંભળીએ છીએ. આ પ્રકરણમાં આપણે કમ્પ્યુટિંગ, વસ્તુની ઓળખ, ડિજિટલ ફોટોગ્રાફી અને ડેટા-સંગ્રહના ક્ષેત્રે કેટલીક ઉભરતી ટેક્નોલોજી વિશે જોઈશું.

કમ્પ્યુટિંગ ક્ષેત્રે ઉભરતો પ્રવાહ

કમ્પ્યુટરના ઉપયોગ દ્વારા આપણે જે કિયાઓ કરીએ છીએ, તેને સામાન્ય રીતે ‘કમ્પ્યુટિંગ’ (computing) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જુદા જુદા ઉપયોગકર્તાએ ભલે કાર્યો અને કિયાઓ જુદી-જુદી હોય તેમ છતાં પ્રક્રિયા કરી શકતા, માહિતી સંગ્રહી શકતા અને અન્ય સાધનો સાથે માહિતીસંચાર કરી શકતાં ઈલેક્ટ્રોનિક સાધનોનો ઉપયોગ એ કિયા કે કાર્ય પાર પાડવા માટે અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

આપણે બધા કોઈક ને કોઈક સમયે કમ્પ્યુટરના પ્રકારોના પરિચયમાં આવ્યા હોઈશું. આ પ્રકારોમાં સુપર કમ્પ્યુટર, મેઈનફેઝ કમ્પ્યુટર, મીની કમ્પ્યુટર, માઈક્રો કમ્પ્યુટર અને મોબાઇલ કમ્પ્યુટરનો સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ ચાર પ્રકારનાં કમ્પ્યુટરને કાર્યરત રાખવા માટે ખાસી એવી જગ્યાની જરૂર પડે છે. આજકાલ મોબાઇલ કમ્પ્યુટરોએ કમ્પ્યુટરના ઉપયોગો બાબતે કાંતિ આણી છે અને તેને ખૂબ જ ઓછી જગ્યાની જરૂર પડે છે.

લોપટોપ કમ્પ્યુટર અને ઈલેક્ટ્રોનિક વાયરના ઉપયોગ વગરની સંચાર વ્યવસ્થા (વાયરલેસ કમ્પ્યુનિકેશન સિસ્ટમ)ને લીધે ચલાયમાનતા (મોબિલિટી) પર મોટી અસર પડી છે. પર્સનલ ડિજિટલ આસિસ્ટન્ટ (ટૂંકમાં PDA તરીકે ઓળખાતા) નાના મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ ડિવાઈસ અસ્તિત્વમાં આવ્યાં હતાં, છતાં તેની ઊંચી કિમત અને મર્યાદિત સવલતને લીધે તેની ભારે અસર વર્તાઈ ન હતી. બલ્યુ-ટૂથ, વાઈ-ફાઈ (Wi-Fi), GPS વગેરેની ઉપલબ્ધતા અને GSMના ટૂંકા નામે ઓળખાતી જ્વોબલ સિસ્ટમ ફોર મોબાઇલ કમ્પ્યુનિકેશન, કોડ ડિવિઝન માલ્ટિપલ એક્સેસ (CDMA), જનરલ પોકેટ રેડિયો સર્વિસ (GPRS) અને હવે થર્ડ જનરેશન (3G) જેવી સેલ્ફ્યુલર ડેટાની સેવાઓને કારણે હવે ચિત્ર સંપૂર્ણપણે બદલાઈ ગયું છે.

આ ટેક્નોલોજીએ નેનો-ટેક્નોલોજીની સાથે સૂક્ષ્મ સાધનોનો વિકાસ કર્યો છે. સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ્સ (tablets) એ આ યુગની મહાન શોધ છે. આ વિભાગમાં આપણે અલગ ચીલો પાડનાર આવાં બે કમ્પ્યુટિંગ સાધનો, ‘મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ’ અને ‘ક્લુડ કમ્પ્યુટિંગ’ (Cloud computing) વિશે ચર્ચા કરીશું. આ બંસે કમ્પ્યુટિંગ પ્રવાહોએ કમ્પ્યુટરના ઉપયોગોનું આખું દશ્ય બદલી નાખું છે.

મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ (Mobile Computing)

સ્માર્ટ મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ સાધનો એ ખરેખર સમાજના સમયમાં બાળ પલટી નાંખનારાં સાધનોમાંનાં એક છે. કોઈ એક લાક્ષણિક મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ સાધનમાં ગ્રાન્ય પ્રાથમિક ભાગ હોય છે : હાર્ડવેર, સોફ્ટવેર અને પ્રત્યાયન (કમ્પ્યુનિકેશન) આજના મોબાઇલ સાધનો આંતરપ્રસ્થાપિત (ઇનબિલ્ટ) ઑપરેટિંગ સિસ્ટમ અને કેટલાક ઉપયોગી સોફ્ટવેર (ઓફિલેકેશન) સાથે જ મળે છે. મોબાઇલ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમનાં કેટલાંક ઉદાહરણ તરીકે એન્ડ્રોઇડ (Android), iOS સિમ્બિયન (Symbian) વગેરે ગજાવી શકાય છે. મોબાઇલમાં ઉપલબ્ધ ઓફિલેકેશન આપણાને રમતો, સંવાદી (ઇન્ટરેક્ટિવ) પ્રોગ્રામ, અખબારોનાં

લખાણ, પુસ્તકો, સામયિકો વગેરેને ડાઉનલોડ (વેબ પરથી આપણા કમ્પ્યૂટર કે મોબાઇલ ઉતારવાની કિયા) કરવામાં મદદરૂપ નીવેઠે છે. આગળની વાતમાં ચર્ચાલ શબ્દ પ્રત્યાયન (કમ્પ્યૂનિકેશન) એ મોબાઇલ સાધન દ્વારા ઈન્ટરનેટ સાથે જોડાણ અને ફોન દ્વારા સંદેશાની આપ-લે જેવી સક્ષમતાના સંદર્ભ છે.

મોબાઇલ સાધનો હવે સર્વવ્યાપી બન્યાં છે અને વિશ્વાના છેવાડાના વિસ્તાર સુધી પહોંચી રહ્યાં છે. આ મોબાઇલ સાધનો વસતિના વિશ્વાણ સમૃદ્ધાયને અમર્યાદિત સક્ષમતાઓ પ્રદાન કરવા સાથે હવે તે આપણા સમયનું અનિવાર્ય સાધન બની ગયાં છે. કોઈ એક ચોક્કસ જગ્યાએ બંધાઈ જવાને બદલે ગમે ત્યાંથી આપણે આપણા કામને આગળ ધ્યાવી શકીએ છીએ, તે મોબાઇલ સાધનોએ આપેલો મોટો ફાયદો છે. આ ટેક્નોલોજી ઉપલબ્ધ થઈ તે પહેલાં, વ્યક્તિએ કોઈ ચોક્કસ સ્થાન પર ઉપસ્થિત રહેવું પડતું હતું. જોકે, આજે વિવિધ પ્રકારનાં મોબાઇલ કમ્પ્યૂટિંગ સાધનોની ઉપલબ્ધતાને લીધે કોઈ પણ વ્યક્તિ વિશ્વાના કોઈ પણ ખૂણે રહીને પોતાને સોંપેલું કામ પાર પાડી શકે છે.

વાઈ-ફાઈ અને 3G જેવી વિસ્તૃત દૂરસંચાર નેટવર્ક (Wide-area Telecommunications network) ટેક્નોલોજીના ટેકાને કારણે મોબાઇલ કમ્પ્યૂટિંગ પ્રવાહને અદ્ભુત સર્જનતા મળી છે. આ ટેક્નોલોજી આપણને વિશ્વાના કોઈ પણ ખૂણેથી બાકીના સમગ્ર વિશ્વ સાથે જોડાવાની તક આપે છે. તે આપણને WWWના ટૂંકા નામે ઓળખાતા વર્લ્ડ-વાઈડ વેબ (World Wide Web) સાથે અસ્થળિત સંપર્ક બનાવી આપી અઢળક માહિતીનો ઉપયોગ શક્ય બનાવી સક્ષમ બનાવે છે. આજના મોટા ભાગના મોબાઇલ નેટવર્કમાં જે કેટલીક ચોક્કસ સવલતો મળે છે. તેમાં શોર્ટ મેસેજ સર્વિસ (SMS), જનરલ પેકેટ રેટિયો-સર્વિસ (GPRS), મલ્ટિમીડિયા મેસેજિંગ સર્વિસ (MMS), બ્લ્યુ-ટૂથ (Bluetooth) અને તારલેસ ઓલિકેશન પ્રોટોકોલ (WAP)-નો સમાવેશ કરી શકાય. ચાલો, આપણે આમાંની કેટલીક ટેક્નોલોજી વિશે થોડી માહિતી મેળવીએ.

વાઈ-ફાઈ (Wi-Fi)

વાઈ-ફાઈ એ તાર વિનાનો (વાયરલેસ) નેટવર્કિંગ પ્રોટોકોલ છે, જે વાઈ-ફાઈથી સજ્જ સાધનોને ભૌતિક રીતે કેબલથી જોડ્યા વગર પર માહિતીનું આદાન-પ્રદાન (પ્રત્યાયન) કરવા દે છે. જે 802.11 IEEE નેટવર્ક સ્ટાન્ડર્ડ પર આધારિત ખાનિક (લોકલ એરિયા) તારલેસ નેટવર્ક પ્રોટોકોલ માટે વપરાતો આ એક ઉદ્યોગનો શબ્દ (ઇન્ડસ્ટ્રી ટર્મ) છે. આજે, મર્યાદિત વિસ્તારમાં તાર વિના સાધનો વચ્ચે માહિતીની આપ-લે કરવા ઉપયોગમાં લેવાતું સૌથી વધુ પ્રચાલિત પ્રત્યાયનનું માધ્યમ છે. આ ટેક્નોલોજીએ વ્યક્તિગત તેમજ કામયલાઉ નેટવર્ક સ્થાપવા માટેનો પાયો રચવાનું કામ કર્યું છે. સમયાંતરે, વાઈ-ફાઈનાં જુદા-જુદાં ધોરણો જેવાં કે 802.11a, 802.11b, 802.11g અને 802.11n અસ્થિત્વમાં આવ્યાં. આ ચારેય વિભિન્ન ધોરણો માન્ય ડેટા-રેટ (Data Rate) અને સંકેતો કેટલા અંતર સુધી પહોંચી શકે તે બાબતોની બિનાનાને બાદ કરતાં લગભગ એકસરખાં જ છે. 802.11a સૌથી ઓછો ડેટા-રેટ આપે છે. (6 Mbits/sથી 54 Mbits/s) અને તેના સંકેતો પહોંચવાની મર્યાદા 120 મીટર જ છે, જ્યારે બીજી બાજુ 802.11n સૌથી ઊંચો ડેટા-રેટ આપે છે. (15 Mbits/sથી 150 Mbits/s) અને તેના સંકેતો પહોંચવાની મર્યાદા 250 મીટર છે. આજે તમે જો મોબાઇલ ખરીદો, તો તેમાંથી મોટા ભાગના મોબાઇલ વાઈ-ફાઈ સવલતવાળા જ હોય છે.

જનરલ પેકેટ રેટિયો સેવાઓ (GPRS)

મોબાઇલ સાધનોના ઉપયોગમાં વધારો થયો છે, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ ઉપયોગ કરનારાઓની અપેક્ષા પણ વધી છે. આ અપેક્ષાની ભૂખમાં GPRS એ જમાનાને અનુરૂપ કાંતિકારી ટેક્નોલોજી પુરવાર થઈ છે. ‘પેકેટ સ્વિચ ટેક્નોલોજી’ (Packet Switched Technology)ને કારણે ડેટા-પ્રત્યાયન (ડેટા-કમ્પ્યૂનિકેશન) શક્ય બનવાને લીધે મોબાઇલની ઉપયોગિતા એક સ્તર ઊંચી થઈ. મોબાઇલ ફોન દ્વારા ઈન્ટરનેટ જોડાણ સ્થાપવા માટે આ ટેક્નોલોજી ઉપયોગી છે. મૂળભૂત રીતે, કોઈ પણ નેટવર્ક જોડાણ જે અવાજ અથવા શાબ્દિક સંદેશા નથી તે GPRS જેવા ડેટા જોડાણનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. તે સરકીટ-સ્વિચ ટેક્નોલોજી કરતાં દસ ગણી વધુ ઝડપ (ડિટસ્પીડ) આપે છે. સૈદ્ધાંતિક રીતે નિર્ધારિત ઝડપ 115 kbit/s છે, જો કે ખરેખર વ્યવહારું ઝડપ 30-40 Kbpsની આસપાસ મળે છે.

આ ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરીને ઉપયોગકર્તા હંમેશા માટે ઈન્ટરનેટ સાથે જોડાયેલ હોઈ શકે.

3G અને 4G

3G અને 4G પદ મોબાઈલનાં પ્રત્યાયન-ધોરણો (મોબાઈલ કમ્પ્યુનિકેશન સ્ટાન્ડર્ડ)ની ગ્રીજ અને ચોથી ફેફીના સંબંધે પ્રયોગ્ય છે. 1G સેવા એનાલોગ સંકેતો (Analog signals) પર આધારિત હતી અને માંડ 19.2 Kbpsની ટેટાજડપ સુધી પહોંચી શકી હતી. મોબાઈલ સાધનોની લોકપ્રિયતા વધવાને પરિણામે મોબાઈલ ધારકોની સંખ્યા પણ વધી. આ વિકાસ 'ડિજિટલ નેટવર્કિંગ' (Digital Networking)ને જન્મ આપ્યો અને એના ઉપયોગ દ્વારા આવેલી સેવાઓ 2G તરીકે ઓળખાઈ. તેની નેટવર્કશ્રમતા વિસ્તૃત હતી. અને અંદાજે 1.2 Mbps જેટલી ટેટાજડપ હતી.

હાલમાં, આપણે 3G અને 4G નેટવર્કિંગનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. 3G સેવાઓ જડપી ટેટા-તબદીલી (ડિટા-ટ્રાન્સફર) પ્રદાન કરે છે, લગભગ 3 Mbps સુધીની જડપ. તે શક્તિશાળી મલ્ટિમીડિયા સેવાઓ પ્રદાન કરે છે, જે કોઈ પણ સંસ્થાને 'ઓનલાઈન બિલિંગ સિસ્ટમ' અને વીડિયો-કોન્ફરન્સિંગ જેવા ઉપયોગી પ્રોગ્રામ તૈયાર કરવા સમર્થ બનાવે છે. ભરપૂર ગ્રાફિક્સ અને એનિમેશન ધરાવતી ઘણી બધી લોકપ્રિય મોબાઈલ રમતો માટે પણ મંચ પૂરા પાડે છે. આ ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરીને મોબાઈલ ટીવી, તત્કાલ સંદેશા (Instant Messaging) અને વીડિયોચર્ચા (Video Chatting) માટેના પ્રોગ્રામ (ઓફિલેશન) તૈયાર કરવાનું પણ શક્ય બને છે. એની ઉપયોગિતાને અસર કરતું એક માત્ર પરિબળ એ તેનો નોંધણી બર્ય છે.

4G નેટવર્ક, વીડિયો અને ચલાયિત્રને 3Gની સરખામણીએ ઘણી વધુ જડપે દર્શાવવા જેવી આધુનિક મોબાઈલ સેવાઓ પ્રદાન કરે છે. સૈદ્ધાંતિક રીતે, 4G સેવાઓ 100Mbps સુધીના ટેટા ડાઉનલોડ કરવાની અને 50Mbps જેટલો ટેટા અપલોડ કરવાની (મોબાઈલ કે કમ્પ્યુટર પરથી માહિતીને વેબ પર મુકવાની કિયા) જડપ આપી શકે છે. તેનો સમાવેશ-વિસ્તાર વિસ્તૃત છે અને તેથી તે વત્તાઓછા પ્રમાણમાં સતત જોડાણ (Constant Connectivity) પ્રદાન કરે છે. 4G નેટવર્ક હજુ બાધ્યાવસ્થામાં છે, પરંતુ તેનો વિસ્તાર કદાચ જડપથી વિસ્તરે પણ ખરો. 3G અને 4G બંસે નેટવર્કિંગ, જડપ અને માહિતીની આપ-લેની ગુણવત્તાના સંદર્ભમાં ઘણું આપી શકે તેમ છે.

બ્લ્યુ-ટુથ (Bluetooth)

મોબાઈલ ફોનના વધતા જતા ઉપયોગે, એક મોબાઈલથી અન્ય મોબાઈલ વચ્ચે તેટાની આપ-લેની જરૂરિયાતને જન્મ આપ્યો. તેટાની આપ-લે માટે કોઈ વ્યક્તિ SMSનો ઉપયોગ પણ કરી શકે, જોકે તેનો બર્ય થતો હોય છે. આ મર્યાદાનો અંત લાવવા બે મોબાઈલ વચ્ચે ટૂંકા અંતરેથી તેટાની

આકૃતિ 13.1 બ્લ્યુ-ટુથ લોગો

આપ-લે કરવા માટેની તારના જોડાણ વિનાની (વાયરલેસ) એવી બ્લ્યુ-ટુથ નામની આશીર્વાદરૂપ ટેક્નોલોજી ઉપલબ્ધ બની. તે પ્રત્યાયન માટેના ISM (Industrial, Scientific and Medical) બેન્ડમાં શૉર્ટ વેવ્લેન્થ રેડિଓ ટ્રાન્સમિશનનો ઉપયોગ કરે છે. આ ટેક્નોલોજી આપણને ઉચ્ચ સ્તરની સુરક્ષાવાળી પર્સનલ એરિયા નેટવર્ક (Personal Area Networks PANS) રચવામાં મદદરૂપ થાય છે.

બ્લ્યુ-ટુથનો વિચાર શરૂઆતમાં એરિક્સન (Ericsson) દ્વારા કરવામાં આવ્યો અને એ પછી મોટે ભાગે બાકીની બધી કુંપનીઓએ સ્વીકાર્યો. આજે, તે એક નાની સસ્તી રેડિયોચીપ બની ગઈ છે, જે કમ્પ્યુટર, પ્રિન્ટર, મોબાઈલ ફોન અને અન્ય ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનોમાં ખોસીને લગાવી શકાય છે. બ્લ્યુ-ટુથ ચીપ, એક ખાસ ફ્રીક્વન્સી (frequency) પર તેટાને મેળવનાર બ્લ્યુ-ટુથ તરફ પ્રસારિત કરે છે. એ પછી, મેળવનાર ચીપ, કમ્પ્યુટરને, મોબાઈલ ફોનને અથવા અન્ય કોઈ પણ સંલગ્ન સાધનને આ માહિતી આપે છે. તમે બધાએ બ્લ્યુ-ટુથ સાથેનો મોબાઈલ જોયો હશે, જેને મોબાઈલ ફોનના હેડસેટ સાથે જોડ બનાવી શકાય. આકૃતિ 13.1 બ્લ્યુ-ટુથનો લોગો દર્શાવે છે. આવો લોગો ધરાવતું કોઈ પણ સાધન એમ દર્શાવે છે કે તે બ્લ્યુ-ટુથ સક્ષમ છે.

સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ્સ (Smartphones and Tablets)

સેલ્યુલર મોબાઇલ ફોને તો જોડાણક્ષમતાની પરિભાષા જ બદલી નાંખી છે. સાદા ફોન આપણાને વાતચીત કરવાની અને શાબ્દિક સંદેશાઓ મોકલવાની સવલત પૂરી પાડે છે. બીજો એક શબ્દ કે જે આજે બહુ જ સામાન્ય બની ગયો છે, એ છે ‘સ્માર્ટફોન’. પરંતુ આ સ્માર્ટફોન એ ખરેખર છે શું? તમને ક્યારેય એવું આશ્રય થયું છે કે, આ સ્માર્ટફોન સાદા મોબાઇલ સેલફોન કરતાં કઈ રીતે અલગ છે? તે અચાનક કઈ રીતે ‘સ્માર્ટફોન’ બની ગયો છે? સરસ, તો આ ‘સ્માર્ટફોન’ એ એક સાધન છે કે જે તમને ફોન કોલ કરવાની સુવિધા આપે છે અને તદ્વારાંત કેટલીક વધારાની સુવિધાઓ જેવી કે, પર્સનલ રિજિટલ આસિસ્ટન્ટ (PDA), ઈ-મેઈલ મોકલવા અને મેળવવા, Officeના દસ્તાવેજને સુધારવા, મોબાઇલ ઓપ્સ (ઓફિલેક્શન)નો ઉપયોગ કરવો, રમતો રમતી, રેઝિયો ચાલુ કરી સાંભળવા, ચલાયિત્રો જોવાં, ફોટો સુધારવા, GPS દ્વારા વાહન ચલાવવાની દિશા મેળવવી, તત્કાલ સંદેશા મોકલવા, Wi-Fi ઉપરાંત બ્લ્યુ-ટુથની સવલત આપે છે અને પસંદગીના રિજિટલ ગીતોને વગાડવા માટેની કમ્પયાદી (play-list) બનાવવા વગેરે સવલત પણ પૂરી પાડે છે. મહેરબાની કરીને એ વાત ખાસ નોંધી લેજો કે અહીં રજૂ કરેલી સવલતોની યાદી અનંત છે અને તે બધી જ અહીં દર્શાવી શકાય તેમ નથી. વધુમાં, ‘સ્માર્ટફોન’માં ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ ઉપલબ્ધ બની છે તેમજ મોબાઇલના પડા (સ્કીન) પર આંગળીથી સ્પર્શ (Touch) કરીને જરૂરી કાર્ય કરી શકાય તેવી સવલત (ટ્યુસ્કીન મિકેનિઝમ) પણ મળે છે. જો તમે તેની વિવિધ સવલતો અને લાક્ષણિકતાઓ જોશો, તો તેમાં તમને લગભગ કમ્પ્યુટર જેવી જ લાક્ષણિકતાઓ અને સવલતો જોવા મળશે. એટલે જ એમ કંઈ શકાય કે, જ્યારે તમારી પાસે આ ‘સ્માર્ટફોન’ હોય, એટલે એમ સમજો કે તમારી પાસે એક પોકેટ કમ્પ્યુટર જ છે. તેમાં માત્ર એક જ ખામી જણાય છે, અને તે છે પ્રમાણમાં નાનો સ્કીન. આકૃતિ 13.2 માં આજકાલ બજારમાં ઉપલબ્ધ બનેલા સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ દર્શાવાયા છે.

આકૃતિ 13.2 : સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ

ટેબ્લેટ (લખવા-વાંચવાની પાઠી) એ સુવાય (Portable) અને મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ સાધન છે. તેમાં મોબાઇલના પ્રમાણમાં મોટો સ્કીન હોય છે અને લગભગ તેમાં આંતરપ્રસ્થાપિત ફોન સુવિધા પણ હોય છે. તેમાં ટાઇપિંગ કરવા માટે સામાન્ય રીતે સ્કીન પર દશ્યમાન થતાં આભાસી કી-બોર્ડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઘણીવાર કી-બોર્ડને બદલે સ્ટાઇલસ પેન (stylus pen) અથવા ડિજિટલ પેન (digital pen) પણ ઉપયોગમાં લેવાતી હોય છે. તેમાં એ બધાં જ કાર્યો કરી શકાય છે, જે મોબાઇલ ફોન તેમ જ કમ્પ્યુટર દ્વારા કરી શકતાં હોય.

સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ સંબંધી ટેક્નોલોજી સતત બદલાતી રહે છે. સ્કીનનું કદ ઉપરાંત સંગ્રહક્ષમતા ખૂબ જ જરૂરથી બદલાય છે. આમ, આજે જેને આપણે સ્માર્ટફોન કહીએ છીએ, તે આવતા મહિને અથવા આવતા વર્ષે કે એ પણી કદાચ બદલાઈ પણ જાય અથવા પણી કદાચ સુપર સ્માર્ટફોન પણ બની જાય!

સેટેલાઈટ ફોન (Satellite Phones)

આપણે અગાઉ પણ એ વાતનો ઉલ્લેખ કરેલ છે કે, સેલ્યુલર મોબાઈલ ટેક્નોલોજીએ સંપર્કની બાબતમાં કાંતિ લાવી દીધી છે. પરંતુ બધી જ ટેક્નોલોજી આવી જવા છતાં, હજુ પણ કોઈ વાર આપણાને એક સમસ્યા નહે છે, એ છે, નેટવર્ક ઉપલબ્ધ ન હોવાની (Network not available) સમસ્યા. સેલ્યુલર મોબાઈલ ફોનની એક મર્યાદા એ પણ છે કે, તે સેલ્યુલર ટાવરની હદમાં હોવા જરૂરી છે. ઘણી જગ્યાએ આવાં ટાવર ઊભાં કરવાં ખૂબ જ મુશ્કેલ હોય છે. ઉડે દરિયામાં તેલ શોધીને બહાર કાઢવાનું કામ કરતી સંસ્થાઓ (Oil Exploration Companies)ની કલ્યાના કરો. આપણી પાસે દરિયાની વચ્ચે મોબાઈલનાં ટાવર ઊભાં કરવા માટેની કોઈ વ્યવસ્થા નથી. આવા ડિસાઓમાં શું થાય? આવા ડિસામાં કેવી રીતે આપણે સંપર્ક કરી શકીએ કે તેઠા મોકલી શકીએ? ઉપગ્રહ પ્રત્યાયન ટેક્નોલોજી (સેટેલાઈટ કમ્પ્યુનિકેશન ટેક્નોલોજી) અને સેટેલાઈટ ફોન એ આવી સમસ્યાનું સમાધાન છે.

મોટે ભાગે સેટફોન (Satphone)ના નામે ઓળખાતો સેટેલાઈટ ફોન એ આમ તો એક જાતનો મોબાઈલ ફોન જ છે. તે ધરતી પર આવેલા સેલ્યુલર ટાવર સાથે સંપર્ક કરવાને બદલે પૃથ્વીની બ્રમણકષામાં ફરતા પ્રત્યાયન ઉપગ્રહ (કમ્પ્યુનિકેશન સેટેલાઈટ) સાથે સંપર્ક કરે છે. ધરતી પરના સેલ્યુલર નેટવર્કની જેમ જ સેટફોન ધ્વનિસંદેશા, શાબ્દિક સંદેશા મોકલવાની સેવા અને નીચા બેન્ડવિડ્થ (Bandwidth) સાથેની ઈન્ટરનેટ ઉપયોગની સુવિધા પ્રદાન કરે છે.

સેટફોનની ર્યાના અનુસાર તેના દ્વારા આવરી લેવાતો વિસ્તાર કદાચ આખી પૃથ્વી અથવા માત્ર અમુક ચોક્કસ વિસ્તાર પણ હોઈ શકે. સામાન્ય રીતે સેટફોનનો ઉપયોગ સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત છે. ભારતમાં જો આપણે સેટેલાઈટ ફોનનો ઉપયોગ કરવો હોય, તો તે માટે ભારત સરકાર પાસેથી ખાસ પરવાનગી મેળવવી પડે. Inmarsat એ જૂનામાં જૂનો સેટેલાઈટ ફોન ઓપરેટર છે. તેણે તેની સેવાઓ વહાણો માટે પ્રદાન કરી હતી. Thuraya એ બીજો સેટેલાઈટ ફોન સેવા પ્રદાનકર્તા છે. તેના શક્તિશાળી ઉપગ્રહ દુનિયાની કુલ વસ્તીના બે વૃત્તીયાંશ લોકોને સેટેલાઈટ ફોનના ઉપયોગ દ્વારા પ્રત્યાયન કરવા સક્ષમ બનાવે છે. તે યુરોપ, આફ્રિકા, એશિયાના મધ્યપૂર્વ પ્રદેશો અને ઓસ્ટ્રેલિયામાં ઉપગ્રહ પ્રત્યાયનના ઉકેલ પૂરા પાડે છે. આકૃતિ 13.3 સેટેલાઈટ ફોન ફોનની એક જલક રજૂ કરે છે.

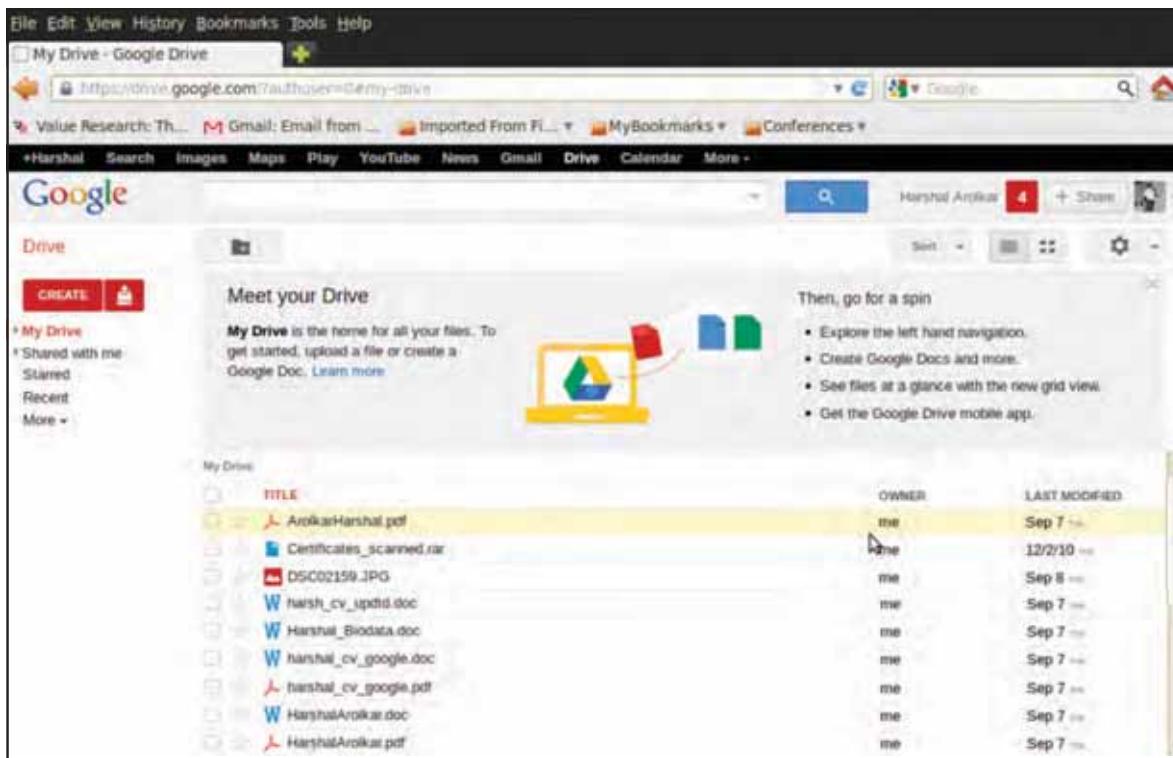

આકૃતિ 13.3 : સેટેલાઈટ ફોન

આકૃતિ 13.3માં જોઈ શકાય છે તે મુજબ, બજારમાં ઉપલબ્ધ સેટેલાઈટ ફોન એ મોટે ભાગે મોબાઈલ ફોન જેવા જ છે. જ્યાં ધરતી પરના સેલ્યુલર નેટવર્કની સેવાઓ ઉપલબ્ધ ન હોય તેવાં સ્થળો પર જ્યારે પ્રત્યાયનની જરૂર પડે, ત્યારે સેટફોન વધુ લોકપ્રિય છે. સેટફોનના ઉપયોગની કિમત ઊંચી છે, પરંતુ તેમાં આપણે અવરોધરહિત જોડાણ મેળવી શકીએ છીએ.

ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ (Cloud Computing)

ઉપયોગકર્તાઓને આજકાલ ટેક્નોલોજીની બીજી એક મોટી સવલત ઉપલબ્ધ બની છે તે છે, ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ (Cloud computing) ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ ઉપયોગકર્તાઓને તેમના તેઠા અને સંસાધનોને દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણેથી ઉપયોગ કરી શકવાનું સામર્થ્ય બધે છે. ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ સવલત અંગત તેમજ કચેરી એમ બધે ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ છે. પ્રથમ પ્રકારના ઉપયોગ અંગત ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ (Personal Cloud Computing) તરીકે ઓળખાય છે. અંગત ક્લાઉડ કમ્પ્યૂટિંગનું એક લાક્ષણિક ઉદાહરણ છે, ગૂગલદ્રાઇવ (Google Drive). આપણાને Google Drive અને Google + Photos વચ્ચે વહેંચાતી 5 GBની જગ્યા (drive space) બિલકુલ મફત આપે છે, જેથી કરીને તમે આ જગ્યામાં તમારી ફાઈલો, ઈમેઇલ અને ફોટો રાખીને ગમે તે સાધન વડે, ગમે ત્યાંથી તેનો ઉપયોગ કરી શકો. આ વિકલ્પ પેન્ડ્રાઈવ લઈ જવા કરતાં વધુ સારો છે. આકૃતિ 13.4 (Google Drive)નું એક લાક્ષણિક ગ્રાફિકલ યુઝર ઈન્ટરફેસ (GUI) દર્શાવે છે.

આકૃતિ 13.4 : Google Driveનું GUI

પર્સનલ કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગના અનેક ફાયદાઓ પૈકીનો એક મહત્વનો ફાયદો એ આપમેળે સુમેળ (Automatic Synchronization) છે. આ સુવિધા ત્યારે હાથવગી બને છે, જ્યારે ઉપયોગકર્તા અનેક જગ્યા પર નકલો રાખી મૂકવા હશે હોય. ઉદાહરણ તરીકે, ધારો કે ઉપયોગકર્તા વેબ ઉપર કોઈ વીડિયો શોધીને આ વીડિયોને મોબાઇલ સાધન દ્વારા ખરીદી લે, તો આ વીડિયો ફાઈલ માત્ર તેમના મોબાઇલ સાધન પર જ ડાઉનલોડ કરવાને બદલે આપમેળે કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગ સાથે જોડાયેલાં બધાં જ સાધનો પર ડાઉનલોડ કરવામાં આવશે. કલાઉડ ખાતાને અનેક સાધનો જેવાં કે, ઉપયોગકર્તાનું ઘરનું ટેસ્કટોપ કમ્પ્યુટર, ઓફિસનું લોપટોપ કમ્પ્યુટર, મોબાઇલ ફોન વગેરે સાથે સુમેળમાં રાખવું (sync રાખવું) શક્ય છે.

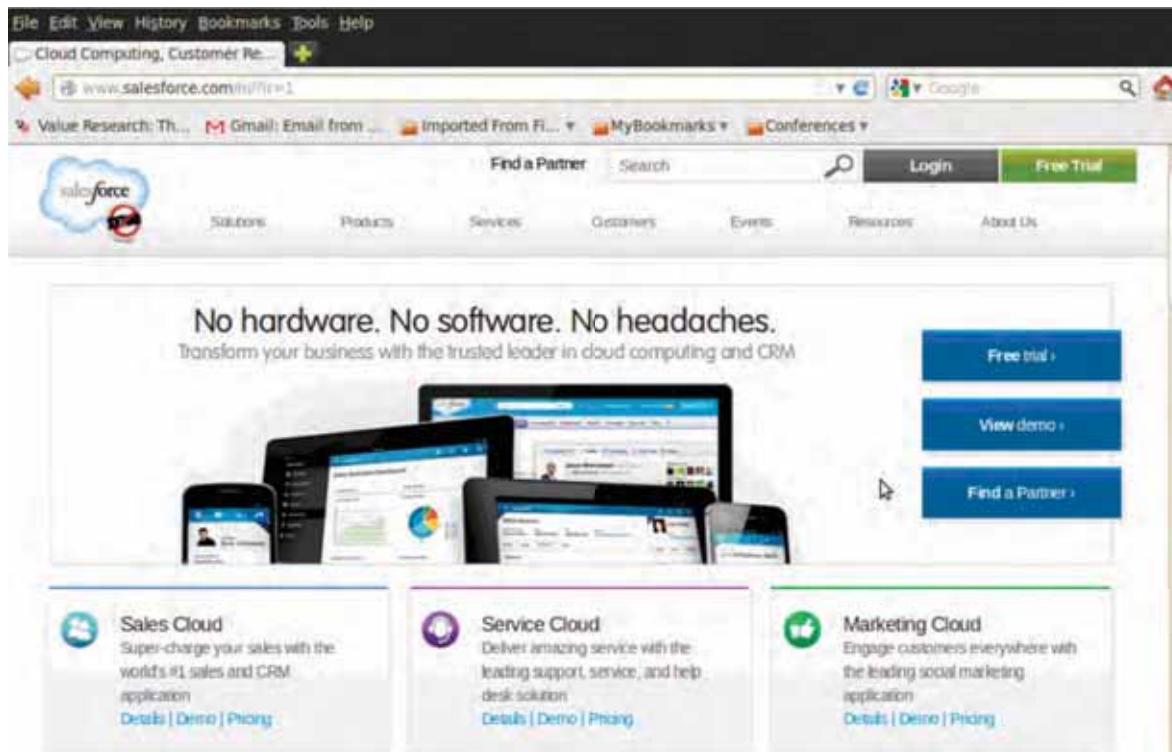
Ubuntu One એ એક અંગત કલાઉડમંચ (Personal Cloud Platform) છે, જે આપણા તમામ ડિજિટલ તેઠાને ભેગા રાખવાની સવલત પૂરી પાડે છે. આપણા આ સમાવિષ્ટ સાહિત્યને આપણે જ્યાં પણ હોઈએ, ત્યાંથી આપણી રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકીએ છીએ. સંગ્રહ સુમેળ (Sync), તેઠા-વહેંચણી (Sharing) અને તેઠાને સ્ટ્રીમિંગ (Streaming) કરવાની સવલત ધરાવતી કલાઉડ સેવાઓ માટેના Ubuntu One સ્યુટ દ્વારા આપણે આપણા સંગ્રહેલ સંગીત, ગમતા ફોટો, વીડિયો, અગત્યના દસ્તાવેજો અને બીજી ધારી બધી માહિતીનો ગમે તે સાધન મારફત અને ગમે તે સમયે તરત જ ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ, Ubuntu માટે સ્થિર આવક (Sustainable Revenue) પૂરી પાડવાનું મે-2009માં આ સુવિધા શરૂ કરવામાં આવી હતી, જેને કેનોનિકલ (Canonical) દ્વારા આર્થિક પીઠબળ પૂરું પાડવામાં આવ્યું હતું. Ubuntu One પર તમારું ખાતું ખોલવા માટે, <https://one.ubuntu.com/> ની મુલાકાત લો. આકૃતિ 13.5 Ubuntu Oneનું હોમપેજ દર્શાવે છે.

આકૃતિ 13.5 : Ubuntu Oneનું હોમપેજ

કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગની રચનાને લીધે ધંધા-ઉદ્યોગોને પણ ઘણો મોટો લાભ થયો છે. ધંધા-ઉદ્યોગો માટે કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગની રૂપરેખા (scenario), ‘સોફ્ટવેર એજ એ સર્વિસ’ (Software as a Service-SaaS), ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર એજ એ સર્વિસ’ (Infrastructure as a Service-IaaS) અને ‘પ્લેટફોર્મ એજ એ સર્વિસ’ (PaaS) નામનાં જુદાં-જુદાં મોડેલમાં ઉપલબ્ધ છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાના ધંધાકીય એકમની જરૂરિયાતને આધારે આમાંના કોઈ પણ મોડેલ પસંદ કરી શકે છે. તો ચાલો, આ દરેક મોડેલના મૂળભૂત ઝ્યાલ વિશે ટૂંકમાં જોઈએ.

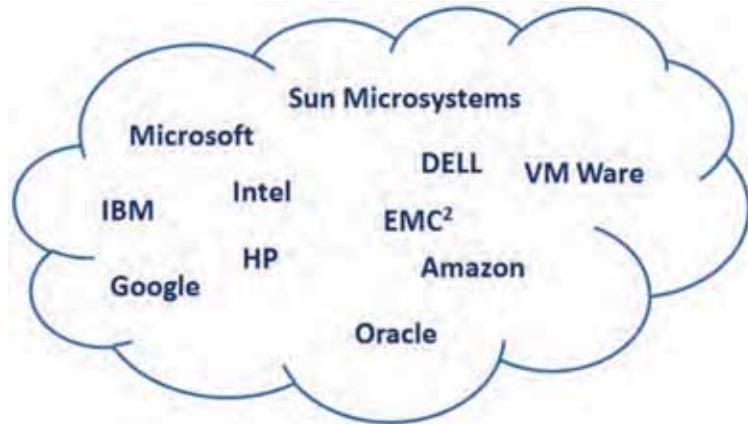
સોફ્ટવેર એજ એ સર્વિસ (Software as a Service - SaaS) : ધંધાકીય એકમો પોતાના ઉપયોગ માટેનાં સોફ્ટવેર તૈયાર કરવાને બદલે સામાન્ય રીતે કલાઉડ સેવાઓ પ્રદાનકર્તાને કિમત ચૂકવીને આવાં સોફ્ટવેર વાપરતાં હોય છે. સેવા-પ્રદાનકર્તા, આવા સોફ્ટવેરને પોતાના વેબ-સર્વર પર મૂકે છે, જેથી કરીને સેવા લેનાર કંપનીએ તેને પોતાના કમ્પ્યુટર પર પ્રસ્થાપિત (Install) કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સેવા પ્રદાનકર્તા, સેવા લેનાર કંપની વતી સોફ્ટવેરનું વ્યવસ્થાપન પણ કરશે. આ મોડેલ ધંધાકીય એકમોને સોફ્ટવેર ખરીદવાની, પ્રસ્થાપિત કરવાની અને સોફ્ટવેર કે હાર્ડવેરની જળવણી કરવાની જંગથી મુક્ત કરે છે. આ બધા માટે તેમની પાસે માત્ર આ સોફ્ટવેર સાથે જોડાણ સાધી તેનો ઉપયોગ કરી શકે તે માટે ઈન્ટરનેટ જોડાણની જ જરૂર પડે છે. SaaS (સાસ)ના ઉદાહરણ તરીકે ‘કસ્ટમર રિલેશનશિપ મેનેજમેન્ટ’ (CRM) સોફ્ટવેર માટે Salesforce.com એ સૌથી વધુ ઉપયોગમાં લેવાતી કલાઉડ (Cloud) સેવા છે. આકૃતિ 13.6 <http://www.salesforce.com/in/>નું હોમપેજ દર્શાવે છે.

આકૃતિ 13.6 : <http://www.salesforce.com/in/> હોમપેજ

ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર એઝ એ સર્વિસ (Infrastructure as a Service IaaS) : પોતાનાં ભૌતિક સંસાધનો વસાવવાને બદલે કોઈ ધંધાકીય એકમ કલાઉડ સેવા પ્રદાનકર્તા પાસેથી હાર્ડવેર-ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરનો ભાડાની સેવા રૂપે ઉપયોગ કરી શકે છે. કલાઉડ સેવા રૂપે હાર્ડવેરને જુદી-જુદી કિયાઓ જેવી કે, ગણતરીઓ, સંગ્રહ, ધાપકામ, બેક-આપ અને નેટવર્કના ભાગ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. સેવા પ્રદાનકર્તા તમામ સાધનોની માલિકી ધરાવે છે અને તેને રાખવા, ચલાવવા અને જાળવણી માટે જવાબદાર છે. IaaS પ્રદાનકર્તાઓમાંનાં કેટલાંક નામો તરીકે Windows Azure Virtual Machines, Google Compute Engine અને HP Cloud ગણાવી શકાય.

પ્લેટફોર્મ એઝ એ સર્વિસ (Platform as a Service - PaaS) : અહીં ધંધાકીય એકમ તરીકે સામાન્ય રીતે, કોઈ સોફ્ટવેર કંપની હોય છે, જે કલાઉડ સેવા પ્રદાનકર્તા પાસેથી સોફ્ટવેર ટૂલ્સ અને/અથવા લાઈબ્રેરીનો ઉપયોગ કરી સોફ્ટવેર તૈયાર કરે છે. તે સોફ્ટવેરની સ્થાપના/વિસ્થાપના (deployment) અને કન્ફિગ્યુરેશન સેટિંગને પણ નિયંત્રિત કરે છે. સેવા પ્રદાનકર્તા સોફ્ટવેર તૈયાર કરવા માટે જરૂરી એવી નેટવર્ક, સર્વર, સંગ્રહ (સ્ટોરેજ) અને અન્ય તમામ સેવાઓ પૂરી પાડે છે. આ મોડેલ, સોફ્ટવેર તૈયાર કરવા ઉપયોગી એવા હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેરને ખરીદવાના અને જાળવણીના ખર્ચ અને ઝંકાત વગર સોફ્ટવેરની સ્થાપના/વિસ્થાપના કરવાની (deployment of software) સવલત પૂરી પાડે છે. ઘણી બધી કંપનીઓએ હવે કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગના ક્ષેત્રે ઝંપલાયું છે. આકૃતિ 13.7 આવી કેટલીક કંપનીઓની એક જલક પૂરી પાડે છે.

આકૃતિ 13.7 : કલાઉડ સેવાઓ પ્રદાન કરતી કંપનીઓ

સામાન્ય કમ્પ્યુટરોંગ સુવિધા કરતાં કલાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ (scenario)ને તેની કેટલીક ચાવીરૂપ લાક્ષણિકતાઓને આધારે જુદી પાડી શકાય. જેવી કે, તે મોટે ભાગે ઓફ-સાઇટ (off site) હોય છે, ઇન્ટરનેટ દ્વારા તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, સેવાઓનો ઉપયોગ કરવા ખૂબ જ મર્યાદિત IT જ્ઞાનની જરૂર પડે છે, તેસ્કટોપથી મોબાઇલ સુધીના તમામ ઉપકરણ મારફત તે ઉપલબ્ધ બની શકે છે, વગેરે. સ્થાપના અંગેના ખર્ચની બચત થતી હોવાને લીધે આજે વપરાશકર્તા માટે તેમજ ધ્યાદીય એકમો માટે કલાઉડ કમ્પ્યૂટિંગની સવલત અત્યંત ઉપયોગી છે.

માનવ/વસ્તુની પરખ માટે ઉભરતા પ્રવાહો (Emerging trends in Object/Human Recognition)

આજે આપણે, સર્વવ્યાપી (Ubiquitous) કમ્પ્યૂટિંગની દુનિયામાં જીવી રહ્યા છીએ, જેમાં સમગ્ર જૌતિક વાતાવરણમાં આપણે કમ્પ્યુટર અને પરખ કરતાં (sensing) સાધનોથી ધેરાયેલા છીએ. અસ્થિત્વમાં હોવા છતાં આ કમ્પ્યુટરો સર્વવ્યાપી ઉપયોગકર્તા માટે અદર્શ છે. કલાઉડ કમ્પ્યૂટિંગ બ્લેટફોર્મની ઉપલબ્ધતાને કારણે આવી સર્વવ્યાપકતા (ubiquity), શક્ય બનાવી શકાઈ છે. (ubiquitous) કમ્પ્યૂટિંગ ક્ષેત્રની સમસ્યાઓ પૈકીની એક મોટી સમસ્યા, કોઈ ચોક્કસ કમ્પ્યૂટિંગ અથવા સેન્સર (sensor) જેવી વસ્તુઓની પરખ અંગેની છે. આ વિભાગમાં આપણે કોઈ પણ વસ્તુ (object)ને ઓળખવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી કેટલીક ટેક્નિક જેવી કે, રેડિયો-ફિક્વન્સી પરખ (Radiofrequency Identification - RFID) બાયોમેટ્રિક્સ (Biometrics), વૈશ્વિક સ્થાનનિર્ધારણ પદ્ધતિ (Global Positioning System - GPS) અને અવાજ-પરખ (Speech Recognition) વિશે શીખીશું.

રેડિયો ફિક્વન્સી પરખ (Radio Frequency Identification - RFID)

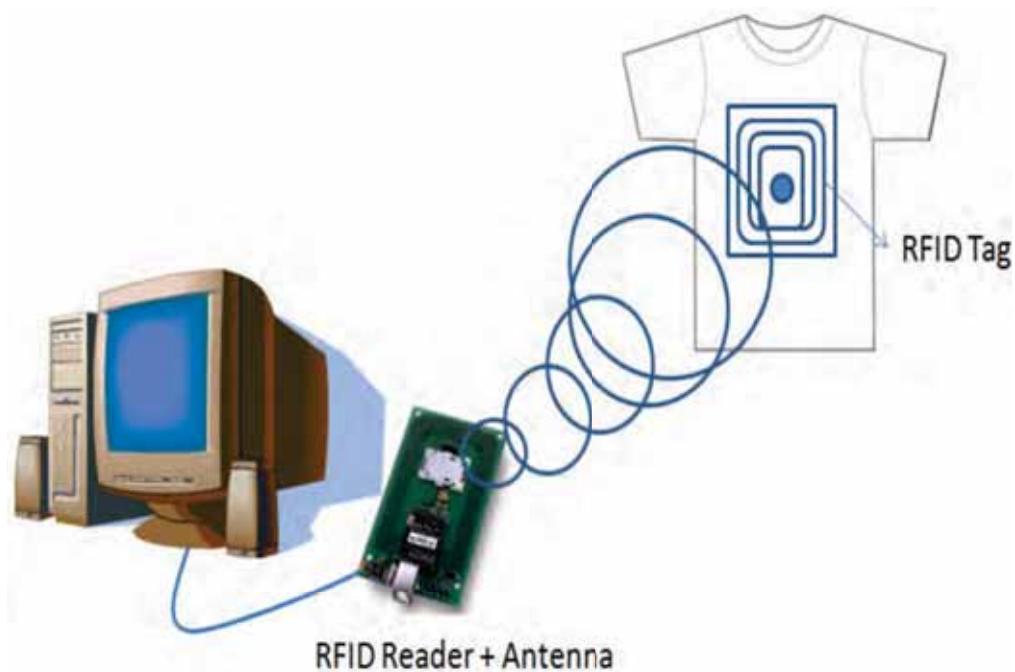
કોઈક વસ્તુની ભાગ મેળવવા (tracking) અને પરખ કરવા બજારમાં સૌથી વધુ ઉપયોગમાં લેવાતી ટેક્નોલોજી છે. રેડિયો ફિક્વન્સી આર્ટિન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ તે એન્ટેના (antenna), ટ્રાન્સિવર (transceiver) અને ટ્રાન્સપોન્ડર (transponder) એમ ત્રણ ભાગોની બનેલી છે.

એન્ટેના પ્રમાણમાં ટુંક અંતર (range)માં અંદર રેડિયો-ફિક્વન્સી સંકેતો ઉત્પત્ત કરવાના ઉપયોગમાં આવે છે. આ અંતર 10 સેન્ટિમીટરથી 200 મીટરની વચ્ચે બદલાઈ શકે છે. એન્ટેના, હાથમાં રાખવાનું અથવા લગાડવા માટેનું હોઈ શકે છે, અને કમ્પ્યુટરથી ઢીવાલ સુધી કોઈ પણ પણ સપાટી પર તે લગાવી શકાય છે.

ટ્રાન્સપોન્ડર રેડિયો-ફિક્વન્સી સંકેતો વાંચે છે અને પ્રક્રિયા કરતા સાધન, સામાન્ય રીતે 'રેડિયો-ફિક્વન્સી રીડર' સુધી તેની માહિતી પહોંચાડે છે. તે ટ્રાન્સપોન્ડરમાં સંગ્રહાયેલ ડેટાનું અર્થઘટન કરવા 'ડીકોડર' (Decoder) તરીકે કાર્ય કરે છે.

ટ્રાન્સપોન્ડર એ RFID ટેગ (Tag) છે, જે ઓફિચિયલ સાથે જોડાયેલ હોય છે. ટેગ (Tag) એક તૈયાર પ્રોગ્રામ સંગ્રહેલી માઈક્રોચીપ (Programmed microchip) છે, અને તે આશરે 2000 બાઈટ્સ કે તેથી ઓછા બાઈટ્સ જેટલી માહિતી સંગ્રહી શકવા સક્ષમ છે. વધુમાં, આ ટેગ સક્રિય (Active) કે નિષ્ક્રિય (Passive) હોઈ શકે છે. અક્ષિયાશીલ ટેગને કાર્ય કરવા માટે બોટરીની જરૂર પડતી નથી, જ્યારે કિયાશીલ ટેગ તેમની પોતાની બોટરી સાથે જ આવે છે.

RFID ટેગમાંથી તેથાનું પ્રસારણ ત્યારે જ થાય છે, જ્યારે ટેગ એન્ટેનાના ક્ષેત્રમાંથી પસાર થાય છે. ટેગ એ પછી એન્ટેના-માંથી સક્રિય થયાના સંકેત (ઓક્લિવેશન સિજનલ) ચકાસે છે, આમ થવાથી RFID ટેગ સક્રિય થાય છે, અને સ્કેનિંગ એન્ટેના દ્વારા જીલવા માટે તેની માઈક્રોચિપ પર રહેલી માહિતી પ્રસારિત કરે છે, RFID સિસ્ટમ ઘણા વિનિયોગમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે, જેવાં કે just-in-time ઉત્પાદનના ટ્રેકિંગ ભાગોમાં, શોપિંગમોલમાં ગ્રાહકો દ્વારા ખરીદી પર ધાન રાખવા માટે વગેરે. આકૃતિ 13.8 RFID પદ્ધતિનો અમલ કરવાના ઘ્યાલને દર્શાવે છે.

આકૃતિ 13.8 : RFID પદ્ધતિની કાર્યશૈલી

ઘણા બધા ઉદ્યોગો દ્વારા જુદા-જુદા હેતુઓ માટે RFID ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. 2008ની 'બેઇજિંગ' સમર ઓલિમ્પિક ગેમ્સ'માં ટિકિટની વ્યવસ્થા (Hightech Ticketing) અને ખાણી-પીણીની ચીજવસ્તુઓ શોધી કાઢવા (Foodtracking) માટે RFID ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બેઇજિંગ ગેમ્સ દરમિયાન RFID સંલગ્ન ટિકિટો રાખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ટિકિટોના ધસારાને પહોંચી વળવા માટેનો હતો, જેથી મુલાકાતીઓને કાર્યક્રમના સ્થળે દરવાજામાંથી જડપથી પ્રવેશ આપી શકાય અને ઓલિમ્પિકના મેદાનમાં ચોક્કસ વિસ્તારોમાં બિનઅધિકૃત પ્રવેશ સામે સુરક્ષા આપી શકાય.

તેણે સુરક્ષા કર્મચારીઓને હોટેલો, સ્થળો, ઉત્પાદકો, વિતરણ-કેન્દ્રો અને હોસ્પિટ્લો પર નજર રાખવા માટે અને ઓલિમ્પિકમાં 'ફૂડ સેફ્ટી ટ્રેકિંગ સિસ્ટમ' (Food safety tracking system)ને પીઠબળ પુરું પાડ્યું હતું. 'ફૂડ-સેફ્ટી ટ્રેકિંગ સિસ્ટમ'માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ RFID સિસ્ટમ દ્વારા ખાણી-પીણીની ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન, પ્રક્રિયા અને વિવિધ સ્થળે ખોરાકનાં પડીકાં (ફૂડપોકેટ)ના પરિવહનનું નિયમન કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રાણીઓની ગતિવિધિ પર દેખરેખ (Animal-Tracking) એ RFIDના અનેક વિનિયોગો પૈકીનો શરૂઆતનો વિનિયોગ છે. પશુધન એ તેના માલિકો માટે મિલકત સમાન છે. ચરવા માટે તે સતત ફરતાં રહેતાં હોવાથી મોટા સમૂહ (large herds)ને સંભાળવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. આવા સતત રખડતાં રહેતાં પશુઓનાં ટોળાંની ભાળ મેળવવા અને ધ્યાન રાખવા RFID ટેક્નોલોજી ઉપયોગમાં લેવાય છે. પહેલાનાં વખતમાં જેમ પશુની અલગ ઓળખ માટે ગળામાં ધંટી લટકાવવામાં આવતી હતી, તેવી જ રીતે RFID ટેગ ટોરના ગળામાં લટકાવવામાં આવે, કાનમાં પહેરાવવામાં આવે અથવા કેટલીક વાર તો આવા પશુના શરીરમાં મૂકવામાં આવે છે, કારણકે રેડિયો-સંકેતો શરીરને અસર પહોંચાડતા નથી. એક વાર લગાવ્યા પછી, RFID ટેગ દરેકેદરેક પ્રાણીની ભાળ રાખવાનું અને નોંધવાનું કાર્ય કરે છે.

આ વિશિષ્ટ ટેગનો ઉપયોગ કરીને આપડો પશુઓનો તેટાબેજ પણ તૈયાર કરી શકીએ છીએ, જે દરેક પશુનો જન્મ, ઉછેર અને પ્રજાતિની નોંધ રાખે. RFID નો ઉપયોગ આપણને પ્રાણીઓની તંદુરસ્તીનું ધ્યાન રાખવામાં પણ મદદરૂપ નીવડે છે, વળી, દરેક પશુની દાકતરી સારવાર અને રસી મૂક્યાની નોંધ રાખવાની પણ સુવિધા આપે છે અને દરેક પશુનું ધ્યાન ચાખીને ચેપી ઢોરને રોગની શરૂઆતમાં જ અલગ તારવિને પશુઓમાં રોગચાળાનો ફેલાવો થતો અટકાવી શકીએ છીએ. RFID ટેક્નોલોજીના ઉપયોગથી મળતા અનેક લાભને કારણે હવે આધુનિક કૃષિવ્યવસ્થાપનનો તે એક નિયમિત હિસ્સો બની ગયેલ છે.

RFID ટેક્નોલોજી આજકાલ હવે ગ્રંથાલયોમાં પણ ઉપયોગમાં લેવાઈ રહી છે. પુસ્તકોની હેરફેરની ભાગ મેળવવા તેમજ પુસ્તકોની ચોરીને પકડી પાડવા તેનો વિશેષ ઉપયોગ થાય છે. RFID આધારિત ગ્રંથાલય-વ્યવસ્થાપન પદ્ધતિમાં ચીલાચાલું બારકોડને બદલે ‘સ્માર્ટ RFID લેબલ’, લેબલની માહિતી વાંચવા માટેનું RFID રીડર’ (નિયત સ્થાને ગોઠવેલું કે છૂંદું હાથમાં રાખી શકાય તેવું (Handheld) અને ગ્રંથાલય-વ્યવસ્થાપન સોફ્ટવેરનો સમાવેશ થાય છે. આવી પદ્ધતિનો ઉપયોગ ગ્રંથાલયની રોજબરોજની કામગીરીનું સંચાલન વધુ અસરકારક રીતે કરવામાં મદદરૂપ નીવડે છે.

આ ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરવા માટે કાગળ જેવા પાતળા ‘સ્માર્ટ લેબલ’ (Smart label)ની જરૂર પડે, તેનું કદ જુદી-જુદી લાઈફ્ટાઇની જરૂરિયાત અનુસાર જુદું-જુદું હોઈ શકે. પરંતુ મોટા ભાગના ડિસ્સામાં 2” X 2” નું લેબલ પુરતું ગણાય. આ લેબલ દરેક પુસ્તકના મુખ્ય પાના (પુંચા)ની અંદરની બાજુ એ રીતે લગાડવામાં આવે છે કે જેથી પુસ્તક ઉધાડતી કે બંધ કરતી વખતે તે અવરોધરૂપ ન બને. લેબલને એક નાનું એન્ટેના અને એક નાનકડી ચીપ હોય છે. જેમાં પુસ્તક અંગેની માહિતી સંગ્રહવામાં આવે છે, દરેક પુસ્તકને ઓળખવા માટે આ માહિતીમાં એક અજોડ સ્થિતિ સ્થાનપ્રાપ્તિ કમ પણ હોય છે. લેબલમાં માઈકોચીપ ઉપર સમાવિષ્ટ માહિતી, RFID સ્કેનર/રીડરની મદદથી લાઈફ્ટાઇમાં કોઈ પણ જગ્યાએથી વાંચી શકાય છે. જો આપડો આ લેબલમાં પડેલી માહિતીને ગ્રંથાલય માહિતી પદ્ધતિમાં તબદીલ કરવી હોય તો, વધારામાં એક તાર વિનાની સંચાર પદ્ધતિ (Wireless communication system)ની જરૂર પડે.

ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરવાથી વાંચકોને પુસ્તકો આપવાં અને પાછાં જમા લેવાની કામગીરી જરૂરી અને સરળ બને છે. બારકોડ કરતાં RFID ટેગમાંથી જરૂરથી માહિતી વાંચી શકાતી હોવાથી, આ ટેક્નોલોજીના ઉપયોગ દ્વારા ‘સર્ક્યુલેશન ઓપરેશન’ (Circulation Operations) પાર પાડવા માટે લાગતો સમય ઘટાડી શકાય છે. એક પણ પુસ્તકને કાઢ્યા વિના એકસાથે એક જ રેકમાં પડેલાં અનેક પુસ્તકોની વિગતો પણ વાંચી શકાય છે. આમ, તમામ અજોડ ઓળખને વાંચવા માટે હાથમાં પકડવાના (હેન્ડલ ડેલ્ટ) સ્કેનરને પુસ્તકોના કબાટ પરથી જરૂરથી ફેરવી શકાય. આ વળી, યોગ્ય રીતે જરૂરી જથ્થાની જાળવણી કરવાની અને કોઈ વસ્તુ પૂરી નથી થઈ, તે ચકાસવાની સવલત આપે છે.

આપણામાંથી મોટા ભાગના કોઈક સમયે કોઈ સુપરમાર્કટ (ખરીદી માટેનાં મોટા ભવનો)માં તો ગયા જ હોઈશું! ઘણા લોકો આવા સ્થળની મુલાકાત લેતા હોય છે અથવા ચીજવસ્તુઓની ખરીદી કરવા માટે જતા હોય છે. કદાચ તમે એ અવલોકન કર્યું હોશ કે, આવા સુપરમાર્કટના બહાર નીકળવાના દરવાજે. તમે જોરદાર ‘બીપ...’ એવો અવાજ સાંભળ્યો હોશે. ચીજવસ્તુની ચોરી અટકાવવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી આ એક સલામતી વ્યવસ્થા છે. દરેક ચીજવસ્તુ પર RFID ટેગ લગાવાયેલી હોય છે, જે બિલ બનાવનાર વ્યક્તિ દ્વારા કાઢી નાંખવામાં આવે છે. કદાચ કોઈ વ્યક્તિ જાણીઓઈને બિલ બનાવ્યા વગર જ ચીજવસ્તુ ઉકાવી જવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય, તો તેવા સંજોગોમાં આ એલાર્મ વાગે છે.

બણીવાર સુપરમાર્કટમાં ચીજવસ્તુ ખરીદવાની પ્રક્રિયા બહુ સમય બગાડનારી હોય છે, જેમકે, સુપરમાર્કટમાં પ્રવેશતાં જ આવતી પરસાળમાં લાગતો સમય, જોઈતી વસ્તુ ક્યાં ઉપલબ્ધ છે, તે શોધવા માટે લાગતો સમય અને છેલ્લે ચુકવણી કરી તેમજ બહાર નીકળવા તપાસ માટે લાગતો સમય. ગ્રાહકને વસ્તુ ખરીદવામાં લાગતો સમય ઘટાડવા માટે પણ હવે RFID ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે. મોટા સુપરમાર્કટમાં ફરીને ખરીદી માટે ચીજવસ્તુ ભેગી કરવા એવી હાથલારી (શોપિંગકાર્ટ કે ટ્રોલી) હોય છે, જેની સાથે એક અંગળીના સ્પર્શ દ્વારા કાર્યરત થતું ‘ટ્યુસ્કીન’ મોનિટર, ગ્રાહકનું કાઈ વાંચવા માટેનું ‘કાર્ડરીડર’, સ્થાન-નિર્દેશ માટે ‘ટ્રાન્સમીટર’ અને ‘પ્રોડક્ટ રીડર’ હોય છે.

ગ્રાહક જ્યારે આવા સુપરમાર્કેટમાં આવે છે ત્યારે, તે પહેલાં આવું એક શોપિંગકાર્ટ લઈને તેના ‘ક્લાયન્ટકાર્ડ’ દ્વારા સુપરમાર્કેટની સિસ્ટમમાં લોગ-ઇન થઈ જાય છે. ગ્રાહક માટે સ્વાગત કર્યા બાદ સ્કીન પર ગ્રાહકે છેલ્લે ખરીદી કરેલ ચીજવસ્તુઓની યાદી દર્શાવાય છે. ગ્રાહક આ જૂની યાદીમાં જરૂરી નવી ચીજવસ્તુઓ ઉમેરી શકે તેમજ ન જોઈતી હોય તે ચીજવસ્તુ યાદીમાંથી કાઢી નાંબી શકે. એ પછી ખરીદી માટે દિશાનિર્દ્દશ કરતી શોપિંગકાર્ટની નોવિગેશન સિસ્ટમની મદદથી યાદીમાં સામેલ વસ્તુઓ કઈ બાજુ, કઈ જગ્યાએ, કઈ છાજલી પર મળી શકશે, તે અંગે ગ્રાહકને માર્ગદર્શન મળશે. ગ્રાહક શોપિંગકાર્ટમાં જેવી કોઈ ચીજવસ્તુ મૂકશે કે તરત જ સિસ્ટમ ગ્રાહકે કેટલા રૂપિયા ચુકવવા પડશે, તે ગણીને સ્કીન પર દર્શાવી દેશે. બધી જ ખરીદી થઈ ગયા પછી ગ્રાહક બહાર નીકળવા માટે દરવાજા તરફ જશે. બિલની ગણતરી કરવાની બધી વિધિ પૂરી થઈ ગઈ હોવાથી હવે તેણે માત્ર ચુકવણી જ કરવાની રહે અને ચુકવણી કરીને સુપરમાર્કેટમાંથી બહાર નીકળી જશે. આજકાલ RFIDના ઘણા બધા ઉપયોગ શરૂ થઈ ગયા છે, પરંતુ તે બધાની ચર્ચા આ પુસ્તકની મર્યાદા બહાર હોવાથી તેની ચર્ચા અહીં કરેલ નથી.

બાયોમેટ્રિક્સ (Biometrics)

ટેકનોલોજીના વધતા જતા ઉપયોગને કારણો માહિતીના ઉપયોગ પર નિયંત્રણો મૂકવાં જરૂરી બન્યાં છે. આ માટે ઘણી બધી પદ્ધતિઓ જેવી કે, પાસવર્ડ દ્વારા સુરક્ષા (Password Protection) માહિતીના ઉપયોગ માટેના અધિકાર (Access rights) સંકેતીકરણ (એનક્રિપ્શન) વગેરે, ઉપયોગમાં લેવાઈ રહી છે. જોકે તેમ છતાં, માહિતીના ઉપયોગ પર વધુ સારી રીતે નિયંત્રણ મૂકવા માટે હવે ઘણા વિનિયોગમાં બાયોમેટ્રિક તરીકે ઓળખાતી એક નવી ટેકનિકનો સંઘન રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. બાયોમેટ્રિક (અથવા બાયોમેટ્રિક પ્રમાણિતતા) સામાન્ય રીતે માનવીઓની તેમની લાક્ષણિકતાઓ અને વર્તન પર આધારિત ઓળખ (identification of humans) છે. માનવીની આવી શારીરિક લાક્ષણિકતાઓમાં આંગળીઓની રેખાની છાપ, આંખની કીકી અને નેત્રપટલ, અવાજનો પ્રકાર, ચહેરાની રૂચિ, હસ્તાક્ષર અને હાથનું માપ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. બાયોમેટ્રિક પદ્ધતિ સામાન્ય રીતે પાંચ ભાગની બનેલી હોય છે.

1. એક સેન્સર, જેનો ઉપયોગ માહિતી એકઠી કરવા માટે થાય છે.
2. સંકેતો પર પ્રક્રિયા કરવા માટે અલ્ગોરિધમ (Signal Processing Algorithms), જે ગુણવત્તા નિયંત્રણનું કાર્ય કરે છે અને ‘બાયોમેટ્રિક પેટર્ન’ (Biometrics Pattern) તૈયાર કરે છે.
3. ડેટા-સંગ્રહક (Data storage) જે નવી ‘બાયોમેટ્રિક પેટર્ન’ સાથે સરખાવવા જરૂરી માહિતી સંગ્રહે છે.
4. સરખામણી કરવા માટેનું અલ્ગોરિધમ (Matching Algorithm) કે જે ખરેખર સરખામણી કરે છે,
5. નિર્જય-પ્રક્રિયા (સ્વયંચાલિત હોય અથવા માનવીય મદદથી થતી હોય) કે જે નિર્જય કરવા માટે ‘મેચિંગ અલ્ગોરિધમ’ (Matching Algorithm) પાસેથી પરિણામ મેળવે છે.

આજકાલ, આપણાં રોજિંદા જીવનનાં ઘણા બધાં પાસાંઓમાં બાયોમેટ્રિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ જોવા મળે છે. ફોનના બિલની ચુકવણી માટે અંગત કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ કરવા અંગેના વિનિયોગમાં આપણને તે જોવા મળશે. આ વિભાગમાં આપણે ઉપયોગ પર નિયંત્રણ અને ઉપયોગકર્તાની ઓળખ તેમજ અધિકૃતતા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી બાયોમેટ્રિક્સની આંગળાંઓની છાપ (ફિંગરપ્રિન્ટ), આંખની કીકી અને અવાજ ઓળખ ટેકનિક વિષે ચર્ચા કરીશું.

આંગળાંઓની છાપની ઓળખ

સદીઓથી સહીને બદલે આંગળાંઓની કે અંગૂઠાની છાપનો ઉપયોગ થતો આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે એવી કોઈ વ્યક્તિ કે જેને લખતાં-વાંચતાં આવડતું ન હોય તેને જો કોઈ કાનૂની દસ્તાવેજ પર સહી કરવાની જરૂર પડે, તો તેવા સંજોગોમાં તે શાહીવાળો અંગૂઠો કરી દસ્તાવેજ પર નિયત જગ્યા પર અંગૂઠો દબાવી અંગૂઠાની છાપ પાડે છે. વ્યક્તિને ઓળખવા માટેની આ એક અધિકૃત રીત છે.

આધુનિક ફિંગરપ્રિન્ટ રેકૉર્ડિન્ગ વ્યવસ્થા આંગળાંનાં ટેરવા પર આવેલી અજોડ, બારીક રેખાઓની રૂચના કે ભાત દ્વારા બનતી છાપનો ઉપયોગ કરે છે. સંશોધકોએ અવલોકન દ્વારા એ સાબિત કર્યું છે કે, કોઈ બે આંગળાંઓની છાપ ભલે સરખી દેખાતી હોય પરંતુ, તેની રેખાઓની સંખ્યા અને રૂચનાની ભાત એકસરખી હોતી નથી. વળી, આંગળાંઓ પરની રેખાઓની આ જન્મજાત કુદરતી રૂચના કાર્યાલય બદલાતી કે બગડતી પણ નથી, સિવાય કે અક્સમાત જેવા અસામાન્ય સંજોગો.

આકૃતિ 13.9માં આંગળીની છાપ (ફિંગરપ્રિન્ટ)ની લાક્ષણિકતાનું ઉદાહરણ અને હાજરી નોંધવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતું 'ફિંગરપ્રિન્ટ રીડર' દર્શાવાયું છે. આજકાલ બજારમાં મળતા મોટા ભાગનાં લોપટોપ અધિકૃતતા તપાસવા માટે આંગળાંઓની છાપ દ્વારા ઓળખ માટેની (Fingerprint Recognition) પદ્ધતિ ધરાવે છે.

આકૃતિ 13.9 : ફિંગરપ્રિન્ટ રીડર

કોષ્ટક 13.1 આંગળાંઓની છાપની ઓળખ કેટલીક સરકારી, ફોરેન્સિક અને વાણિજ્યિક વિનિયોગની યાદી રજૂ કરે છે :

સરકારી	ફોરેન્સિક	વાણિજ્યિક
<ul style="list-style-type: none"> AADHAR કાર્ડ, રેશનકાર્ડ, BPL કાર્ડ વગેરે જેવાં ઓળખપત્રો વાહન ચલાવવાના પરવાના (ડ્રાઇવિંગ લાયસન્સ) કલ્યાણ યોજનાઓના નાણાંની ભરપાઈ પાસપોર્ટ-નિયંત્રણ વગેરે 	<ul style="list-style-type: none"> ગુનાઈટ વ્યક્તિની તપાસ માટે સેના કે રક્ષકદળની ઓળખ માટે ગુના અંગેની માહિતી રાખવા ત્રાસવાદીઓની ઓળખ માટે 	<ul style="list-style-type: none"> કમ્પ્યુટરને નેટવર્ક લોગ ઓન ઇલેક્ટ્રોનિક ડેટાની સલામતી માટે ATM કાર્ડ, ડેબિટ કાર્ડ જેવાં 'સ્માર્ટકાર્ડ' માટે સવલતના ઉપયોગના નિયમન માટે (Facility Access Control) પર્સનલ રિજિટ્રલ આસિસ્ટન્ટ (P. D. A.) દૂરવર્તી શિક્ષણ (Distance Learning)

કોષ્ટક 13.1 : આંગળાંઓની છાપની ઓળખ માટેના કેટલાક ઉપયોગો

આંખની ક્રીકીના સ્નાયુની ઓળખ (Iris Recognition)

આ પુસ્તક વાંચી રહેલા મોટા ભાગના વાચકો AADHAR (આધાર)કાર્ડ કઠાવવાની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થયા જ હશે. જો તમને યાદ હોય તો આ પ્રક્રિયામાં કોઈ એક સમયે તમને કોઈ એક સાધનની સામે એકીટસે જોઈ રહેવાનું કહેવામાં આવ્યું હશે, જેમાં તમારી આંખની ક્રીકીની આસપાસના સ્નાયુઓની રૂચનાની તસ્વીર જેચેવામાં આવે છે. આંખની અંદર રહેલા

સ્નાયુઓને ‘આઈરિસ’ (Iris) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે કીકીના કદનું નિયમન કરે છે અને આંખમાં કેટલો પ્રકાશ પ્રવેશો તેનું નિયંત્રણ કરે છે. આ આંખનો રંગીન ભાગ છે, જે સ્નાયુઓમાં રહેલ ‘મેલાટોનીન’ (Melatonin) દ્વયના પ્રમાણ અનુસાર રંગાયેલો હોય છે.

કોઈ પણ વ્યક્તિની કીકીની આસપાસના સ્નાયુની રચના જીવનભર બદલાતી નથી. આંખો પર શક્ષક્રિયા કરવામાં આવે તો પણ તેની લાક્ષણિકતાઓ બદલાતી નથી, વધુમાં તેની 266 અજોડ લાક્ષણિકતાઓ છે. (આ દરેકની વધુ ચર્ચા કરવી આ પુસ્તકના વિષયની મર્યાદા બહાર છે.) બજારમાં આજકાલ ઉપલબ્ધ મોટા ભાગની આઈરિસ ‘રેક્બિન્શન સિસ્ટમ’માં માત્ર 173 લાક્ષણિકતાઓનો જ ઉપયોગ કરે છે. આઈરિસની દશ્યમાન પ્રાથમિક લાક્ષણિકતાઓમાં ટ્રાબેક્યુલર મેશવર્ક (Trabecular Meshwork) સૂક્ષ્મ માંસપેશીઓ (tissue)જે આઈરિસને જુદી પાડતી હોવાનો દેખાવ આપે છે.

‘આઈરિસ રેક્બિન્શન સિસ્ટમ’માં આઈરિસની તસવીર ખેંચવા માટે એક નાના ‘હાઇ-રિઝોલ્યુશન’ (High Resolution) કેમેરાની જરૂર પડે છે. તે સામાન્ય રીતે શેત-શ્યામ (બ્લક ઓન્ડ વ્હાઈટ) તસવીર ખેંચે છે. આવું ચિત્ર લેવા માટે તે ‘ઇન્ફ્રારેડ ઇમેજિંગ’ (Infrared Imaging) પર વધુ મદાર રાખે છે. ઉપયોગકર્તાના ખરેખર ઉપયોગ માટેના વિનિયોગમાં કેમેરાથી 3થી 10 હંચ સુધીમાં કોઈ વ્યક્તિ ઊભી હોય તે જરૂરી છે. તે પછી સીધા કેમેરાની સામે 1 ચોરસ હંચ વિસ્તારમાં અરીસામાં આઈરિસને કેન્દ્રિત કરે છે. આજકાલ આપણા લોપટોપમાં પણ કમ્પ્યુટરના ટાર્કિક ઉપયોગને રોકવા આ પદ્ધતિ મળે છે. તે તેસ્કટોપ કેમેરાનો ઉપયોગ કરે છે અને આઈરિસની છબી ખેંચવા આશરે 18 હંચના અંતર સુધી સારી રીતે કામ કરે છે. આજકાલ જોવા મળતાં આઈરિસ રેક્બિન્શનના કેટલાક મુખ્ય વિનિયોગ નીચે દર્શાવ્યા મુજબ છે:

- રોકડ લેણ-દેણાનાં મશીનો પર બેન્કખાતાનો ઉપયોગ કરવા.
- ચોરી રોકવા માટેનાં સાધનો
- મકાનો અને ઘરોમાં અધિકૃત પ્રવેશ માટે
- સ્વયંસંચાલિત અંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ ઓળંગવા (બિનઅધિકૃત વ્યક્તિ દ્વારા ગેરકાયદેસર પ્રવેશ અટકાવવા પાસપોર્ટની અવેજમાં)
- વાહનોને ખોલવાં માટે અને ચાલુ કરવાં
- વિમાન ઉડ્યન સલામતી
- બાયોમેટ્રિક-કી કિએટોગ્રાફી
- સેલફોન અને અન્ય ‘તારલેસ’ આધારિત અધિકૃતતા
- પ્રતિબંધિત વિસ્તારોના ઉપયોગ પર નિયંત્રણ માટે
- ત્રાસવાદીઓ પર નજર રાખવા સરકાર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા ‘Watch list’ ડેટાબેઝનું સર્જન કરવા.
- ડેટાબેઝનો ઉપયોગ અને કમ્પ્યુટર લોગ-ઇન

અવાજ/બોલીની ઓળખ (Voice/Speech Recognition)

અવાજ અથવા બોલીની ઓળખ (વોઈસ/સ્પીચ રેક્બિન્શન) એ એક બાયોમેટ્રિક ટેક્નિક છે, જે કોઈ વ્યક્તિના અવાજનો ઠનપુટ તરીકે ઉપયોગ કરી તેના દ્વારા કરી શકતી કિયાઓ પર અંકુશ મૂકે છે. તે કોઈ પણ વ્યક્તિના અવાજના તરંગોનું ફૈવિક માળપું અને વ્યક્તિના વર્તનની લાક્ષણિકતાઓ એ બને પર અસર કરતાં લક્ષણો પર મદાર રાખે છે. જોકે આમ તો આપણે તેને ‘વોઈસ/સ્પીચ રેક્બિન્શન’ તરીકે ઓળખીએ છીએ, તેમ છતાં સાચો શબ્દ ‘વોઈસ/સ્પીચ વેરિફિકેશન’ છે.

બેન્કો દ્વારા ટેલીફોન માર્કેટ વ્યવહારો કરતી વખતે અને ખાતાની જાળવણી માટે ફોન કરનારની ઓળખની ચકાસણી કરવા માટે આ ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે. મોબાઇલ દ્વારા જે વ્યક્તિ સાથે વાત કરવી હોય તે વ્યક્તિનું માત્ર નામ બોલીને ફોન જોડવા, મોબાઇલ વાપરનારાઓ દ્વારા આ ટેક્નિકનો સંબન્ધ ઉપયોગ થાય છે. ફોરેન્સિક વિજ્ઞાનમાં તપાસના ભાગ રૂપે સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવતી પ્રતિક્રિયાઓની સત્યપૂર્ણતા નક્કી કરવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

અન્ય બાધોમેટ્રિક પદ્ધતિઓની જેમજ ‘વોઈસ રેકન્ઝિશન સિસ્ટમ’ સાથે કામ કરવા માટે, સૌપ્રથમ તમારે સિસ્ટમને તાલીમ આપવી પડે. તાલીમ દરમ્યાન અવાજના નમૂનાનું સૌ પ્રથમ એનાલોગ (analog) સ્વરૂપમાંથી સાંચ્ચિક (ડિજિટલ) સ્વરૂપમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે છે. દરેક વ્યક્તિના વ્યક્તિગત અવાજની લાક્ષણિકતાઓ અલગ તારવીને ભવિષ્યના ઉપયોગ માટે સંગ્રહવામાં આવે છે. આ ટેક્નિકના અસરકારક ઉપયોગની આડે પર્યાવરણીય પરિબળો જેવાં કે, આજુબાજુનો અવાજ, રૈકોર્ડિંગ સાધનની ખામી વગેરે પણ ભાગ બજવે છે. વોઈસ/સ્પીચ રેકન્ઝિશનના કેટલાક ઉપયોગ નીચે મુજબ છે :

સાદી માહિતીને ફરી વગાડવી : વ્યક્તિના અવાજને ઓળખવા માટે ફોરેન્સિક તપાસ અર્થે

કોલ-સ્ટીથરિંગ : બહારથી આવતા નિયમિત ફોન કરનાર વ્યક્તિના અવાજને ઓળખની તેને આધારે યોગ્ય વિભાગ કે વ્યક્તિ તરફ તબદીલ કરવામાં આવે છે. તેનો ઉપયોગ ગ્રાહક સેવાકાર્યો માટે થાય છે.

ફોન કરનારની આપમેળે ઓળખ : ગ્રાહકની ઓળખ માટે ગ્રાહક સેવાકાર્યો માટે તેનો ઉપયોગ થાય છે.

ઇન્ટરેક્ટિવ વોઈસ-રિસ્પોન્સ (Interactive Voice Response - IVR) મેનુને કાઢી નાંખવું : IVR પૂર્વતૈયારી વિનાની હોય છે અને આપમેળે કોલ સંભાળવાની પદ્ધતિ હવે ગ્રાહકોમાં બિનલોકપ્રિય થતી જાય છે. આ ટેક્નિક પુશબટન મેનુને કાઢી નાંખે છે અને તેના બદલે સીધા કોલ સંભાળવાનું અમલમાં મૂકે છે.

અવાજથી કાર્યરત ક્રિયાઓ (Voice Enabled Operations) : ઉપયોગકર્તાને નંબર જોડવા સક્ષમ બનાવે છે અથવા અવાજ દ્વારા આદેશ આપીને મોબાઇલ ફોન પર કિયા પાર પાડવા સક્ષમ બનાવે છે. આવા વિનિયોગો અંધ અથવા અંશતઃ અંધ ઉપયોગકર્તા માટે ખૂબ જ ઉપયોગી રહે છે. અવાજ વડે આદેશ આપીને આપણે એલિક્ટેશન વિન્ડો ખોલી શકીએ, પત્ર ટાઈપ કરી શકીએ અથવા કમ્પ્યુટર બંધ કરી શકીએ. આજની મોટા ભાગની ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ આવી શવલતને સમર્થન આપે છે.

ગ્લોબલ પોઝિશનિંગ સિસ્ટમ (GPS)

વૈશ્વિક સ્થિતિ સ્થાનદર્શક પદ્ધતિ (ગ્લોબલ પોઝિશનિંગ સિસ્ટમ - GPS) એ સ્થિતિ-સ્થાન શોધતા વિનિયોગ (નોવિગેશન એલિક્ટેશન) માટે સૌથી વધુ વપરાતી પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિ સંયુક્ત રાખ્રના સંરક્ષણ વિભાગ (U.S. Department of Defense) દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આ પદ્ધતિમાં પૃથ્વીથી ઉપર ભ્રમણકષાણમાં મૂકવામાં આવેલા 24 ઉપગ્રહેના નેટવર્કનો સમાવેશ થાય છે. GPS શરૂઆતમાં લશકરી ઉપયોગ માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ 1980માં સરકાર દ્વારા આ પદ્ધતિ નાગરિકો માટે પણ ઉપલબ્ધ બનાવાઈ. આ એક એવી સક્ષમ પદ્ધતિ છે, જે ગમે તેવા હવામાનમાં, દુનિયામાં ગમે ત્યાં, દિવસના ચોવિસેય કલાક કામ કર્યા જ કરે છે. GPSનો ઉપયોગ કરવા માટે અત્યારે કોઈ નોંધણી- ખર્ચ કે ગોઠવણીનો ખર્ચ નથી. GPSના સંદેશા જીવી શકે તેવું GPS રિસીવર ધરાવતું કોઈ પણ સાધન આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી શકે છે. આજકાલ મળતા મોટા ભાગના બધા સ્માર્ટફોન આંતરપ્રસ્થાપિત GPS રિસીવર વાળા જ હોય છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ GPSનો ઉપયોગ કરતું એપ્સ (apps) ‘ડાઉનલોડ’ કરીને સ્થિતિ-સ્થાનનિર્દેશ માટે મદદ મેળવી શકે.

GPS ટેક્નોલોજી ઘણા વિનિયોગો માટે ઉપયોગી સાબિત થઈ છે. જેવા કે, વહાણો/વિમાનોની ભાળ મેળવવી, સેલ્ફુલર ટેલીફોનવ્યવસ્થા, આપત્તિ-રાહત અને આપાતકાવીન સેવાઓ, રોબોટિક્સ. કોઈ પણ વસ્તુના સ્થાનને એકદમ બરાબર શોધી કાઢવા GPS ઉપગ્રહ તેની નિશ્ચિત બ્રમજાકક્ષામાં હિવસમાં બે વાર પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરે છે અને પૃથ્વી પર તેના સંકેતો મોકલી આપે છે. GPS રિસીવર (GPSના સંકેતો જીવનારૂં સાધન) આ માહિતી મેળવે છે અને ‘ત્રિયન્યુલેશન’ (Triangulation) નામની પ્રક્રિયા દ્વારા વસ્તુના એકદમ સચોટ સ્થાનની ગણતરી કરે છે. GPS રિસીવર ઉપગ્રહ દ્વારા સંકેત મોકલાવાના સમય સાથે, સંકેત મેળવાવાના સમયની સરખામણી કરે છે. સમયનો તફાવત GPS રિસીવરને જણાવે છે કે, ઉપગ્રહ કેટલો દૂર છે. આ પ્રક્રિયાને વધુ બે કે ત્રણ ઉપગ્રહ માટે ફરીથી કરવામાં આવે છે અને એ પછી રિસીવર ઉપયોગકર્તાનું એકદમ સચોટ સ્થાન નક્કી કરે છે અને એ પછી ઉપયોગકર્તા પાસે ઉપલબ્ધ કોઈ પણ ઈલેક્ટ્રોનિક નકશા પર તે દર્શાવે છે. માત્ર અક્ષાંશ અને રેખાંશની ગણતરી માટે GPS રિસીવર ઓછામાં ઓછા ત્રણ ઉપગ્રહનો ઉપયોગ કરે છે. વધારાની માહિતી જેવી કે, જડપ, વર્તણૂક, ધરી, પ્રવાસકેરાનું અંતર, સ્થળનું અંતર, સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તનો સમય અને એવી વધુ માહિતીના કિસ્સામાં GPS રિસીવર ચાર કે વધુ ઉપગ્રહ સાથે જોડાય તે જરૂરી છે. GPS ટેક્નોલોજીના કેટલાક રસપ્રદ વિનિયોગ નીચે દર્શાવેલ છે :

ખેતી : તે વિસ્તારની માપણી, ડિજિટલ (સાંચિક) ખેતીવિધયક નકશાઓ અને ડિજિટલ (સાંચિક) જમીનમાલિકી અંગેના નકશાઓ તૈયાર કરવા ઉપયોગમાં લેવાય છે.

આપત્તિ-વ્યવસ્થાપન : શોધ અને બચાવ-કામગીરી માટે તેનો ઉપયોગ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે ભૂલા પદેલા પગપાળા યાત્રીઓ અને ખોવાયેલા સાહસિક પ્રવાસીઓ, કાટમાળમાં દટાયેલા લોકો અથવા પાણીમાં ગરકાવ થયેલા લોકો પાસે જો સેલફોન હોય અથવા GPS પદ્ધતિ ચાલુ હોય, તો તેમને શોધી શકાય છે.

લશ્કરને લગતું : તે લક્ષ્યસ્થાન તેમજ વિમાનની સચોટ ઓળખ માટે વિશિષ્ટ વિમાનો જેવાં કે, લડાયક વિમાન (ફાઈટર લેન), હવાઈ ટેન્કરો, બોમ્બ ફેનાર વિમાન (bombers) વગેરેમાં ઉપયોગમાં લેવાય છે. નૌકાદળનાં વહાણો પણ આવા જ કાર્ય માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. ઉપગ્રહ પર બ્રમજાકક્ષાના સચોટ તેટા મેળવવા અને અવકાશયાનની દિશા નક્કી કરવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ કરાય છે.

વહાણ દ્વારા કે અન્ય રીતે મોકલાવાયેલ માલની ભાળ મેળવવી : ગ્રાહકને મોકલાવાયેલ માલ કે ટ્પાલ પહોંચેલ છે કે નહીં તેની દેખરેખ માટે મોટા ભાગની કુરિયર સેવાઓ આપતી સંસ્થાઓ ‘GPS ટ્રેકિંગ સિસ્ટમ’નો ઉપયોગ કરે છે. એ જ રીતે પરિવહન કાર્યમાં રોકાયેલ કંપનીઓ તેમની પરિવહનસેવા પર દેખરેખ રાખવા તેનો ઉપયોગ કરે છે. આ ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરતી કંપની, જો તેનું કોઈ વાહન મોંઢું પડ્યું હોય, તો તે ચકાસી શકે છે અને જડપથી પહોંચવા માટેનો કોઈ રસ્તો બતાવી શકે છે. એ જ રીતે આ પદ્ધતિથી તે વાહન હાલ કર્યાં છે, તે સ્થાન જાણી શકે છે.

ખોવાયેલ મિલકતો શોધી કાઢવા : સલામતી સેવાઓ આપતી કંપનીઓ GPS સુવિધા ધરાવતા ખોવાયેલ કે ચોરાયેલ લેપટોપ કે મોબાઇલ ફોન જેવા સાધનો અથવા વાહનોનું સચોટ સ્થાન જાણી શકે છે અને એવાં સાધનો કે વાહનોને ખૂબ જ સરળતાથી શોધી શકે છે.

સંગ્રહ-સાધનો અંગે નવતર પ્રવાહ

તમે કલાયન્ટ-સર્વર વિનિયોગના પરિચયમાં આવ્યા જ હશો, જેમાં એક કમ્પ્યુટર મશીન સાધન/સુવિધા પ્રદાન કરનાર તરીકે કાર્ય કરે છે. જ્યારે અન્ય કમ્પ્યુટર મશીન સુવિધાનો ઉપયોગ કરનારા હોય છે. ફાઈલસર્વર એક આવો જ વિનિયોગ છે, તે તેની સાથે જોડાયેલાં તમામ કલાયન્ટ મશીનને ફાઈલ સંબંધી સુવિધાઓ પ્રદાન કરે છે. સામાન્ય રીતે ફાઈલસર્વર એ એક મશીન હોય છે, જે ઉપયોગકર્તાને લોગ-ઈન થવા માટે તેની અધિકૃતતા ચકાસે છે, અને સિસ્ટમ વહીવટકર્તા (ઓડમિનિસ્ટ્રેટર) એ નિયત કરેલ ફાઈલના ઉપયોગ અંગેના નિયંત્રણાની નીતિના આધારે ફાઈલોનો નિયંત્રિત ઉપયોગ કરવા દે છે. અનેકવિધ

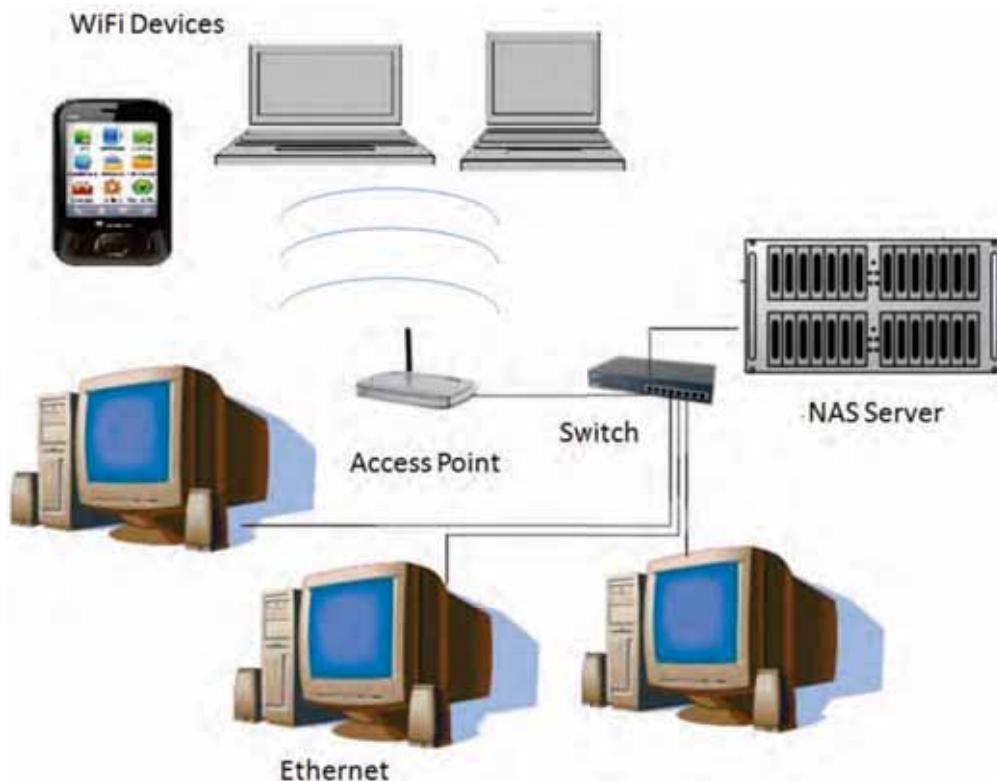
કાર્યોથી વસ્ત રહેવાને કારણે આવા સંશોધનનો ઉપયોગ ધીમો પડે છે. જરૂરી પ્રક્રિયા ક્ષમતા ધરાવતાં અધ્યતન મશીનોની ઉપલબ્ધતાને કારણે માહિતી-સંગ્રહ અંગેનું ચિત્ર પણ બદલાઈ ગયું છે. આજકાલ આપણે તેઠાને સંગ્રહવા કે પણી માત્ર તેઠાનો બેક-અપ લઈ રાખવા માટે વધારાના સાધન તરીકે USB સમર્થિત બાબ્ય હાર્ડડ્રાઇવનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. સર્વર પણ હવે ટેરાબાઈટના માપની ક્ષમતા ધરાવતા મળવાં લાગ્યાં છે. પરંતુ આવાં બાબ્ય સાધનોનું સંચાલન કરવું હંમેશાં અડચણદ્રૂપ હોય છે. આ વિભાગમાં આપણે તેઠા-સંગ્રહ સાધનો અંગેના કેટલાક તાજેતરના પ્રવાહો વિશે ચર્ચા કરીશું.

નેટવર્ક એટેચ સ્ટોરેજ (Network Attached Storage - NAS)

કોઈ પણ સંસ્થામાં કમ્પ્યુટર કામગીરીની ક્ષમતા વિસ્તારવા દાયકાઓથી નેટવર્કનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આપણે એ જાણીએ છીએ કે, નેટવર્ક-પ્રિન્ટર (કોઈ કમ્પ્યુટર સાથે સીધું જોડવાને બદલે નેટવર્કના સાધન તરીકે જોડાયેલ પ્રિન્ટર) મારફત આપણે છાપવાનું કાર્ય કરી શકીએ છીએ. આવા નેટવર્ક પ્રિન્ટરને પોતાની એક અલાયદી ઓળખ (અજોડ IP એન્સ્રેસ) હોય છે, જે તેને કમ્પ્યુટર વચ્ચે વહેંચેલ (shared) પ્રિન્ટર કરતાં વધુ જરૂરી કાર્ય કરી આપવાનું શક્ય બનાવે છે. નેટવર્ક એટેચ સ્ટોરેજ (NAS) એટલે કે નેટવર્ક સાથે જોડાયેલ સંગ્રહ-વ્યવસ્થા પણ કંઈક આવી જ ટેક્નિક છે. તે હાર્ડડિસ્કની સંગ્રહ અંગેની તંત્રવ્યવસ્થા (હાર્ડડિસ્ક સ્ટોરેજ મિકેનિઝમ) છે, એટલે કે કોઈ વ્યક્તિના કમ્પ્યુટર સાથે સીધું લગાડવાને બદલે તેને તેનું પોતાનું એક નેટવર્ક એન્સ્રેસ આપવામાં આવે છે.

NAS ડિવાઈસમાં ટેરાબાઈટ ક્ષમતાવાળી એક અથવા આવી એક કરતાં વધુ હાર્ડડિસ્ક હોઈ શકે. તે ‘લોકલ એરિયા નેટવર્ક’ સાથે જોડેલી હોય છે અને તેને એક અજોડ IP એન્સ્રેસ આપવામાં આવે છે. ઉપયોગકર્તા જ્યારે મુખ્ય સર્વર પાસે કોઈ એક ચોક્કસ ફાઈલ માંગશે ત્યારે મુખ્ય સર્વર દ્વારા ફાઈલ માટેની ઉપયોગકર્તાની વિનંતી ચકાસવામાં આવશે, જેથી ઉપયોગકર્તા તે ફાઈલનો ઉપયોગ કરવા અધિકૃત છે કે કેમ તે જાણી શકાય.

ફાઈલસંગ્રહનો ઉપયોગ તેમજ ‘ઓફેન્ડેન્ડેશન સર્વર’માંથી તેનું સંચાલન દૂર કરવાને લીધે, હવે આ માટે એક જ પ્રોસેસર સંસાધન પર ભારડા ઘટી જવાને કારણે એલિક્રેશન પ્રોગ્રામ્સિંગ અને ફાઈલોને મોકલવાની અને મેળવવાની બસે પ્રક્રિયા જરૂરી બનશે.

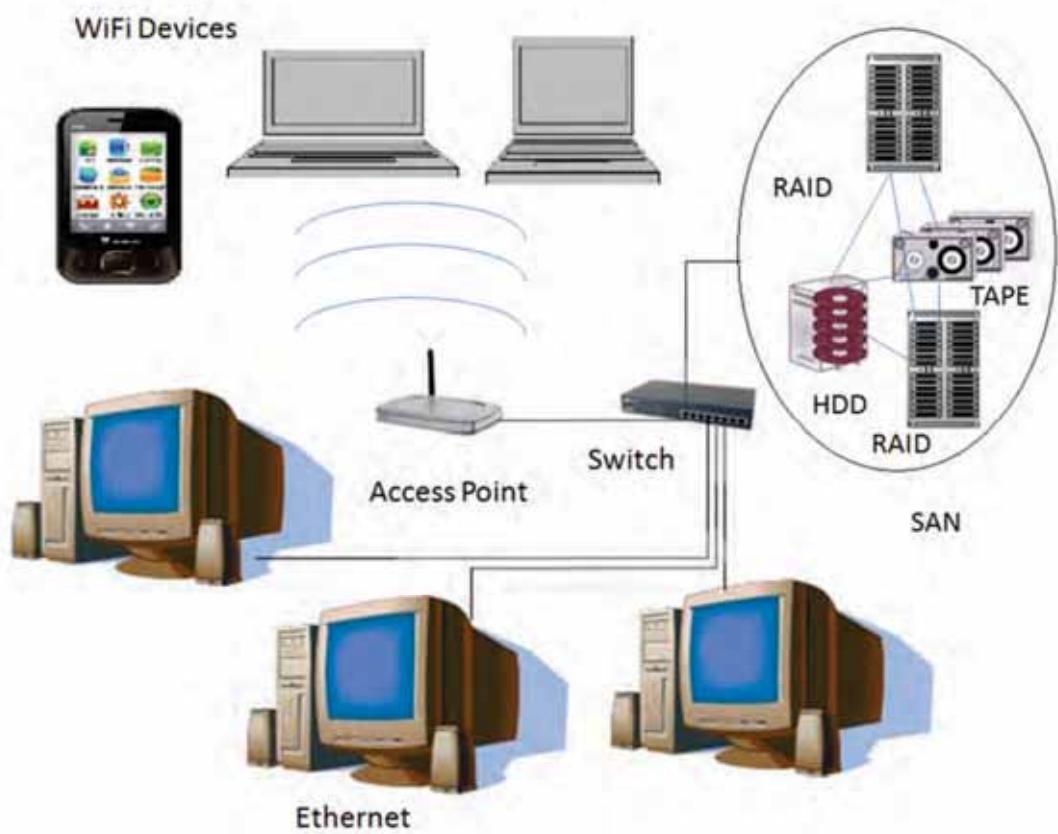

આકૃતિ 13.10 : NAS આર્કિટેક્ચર

NAS પદ્ધતિમાં સંગીત, ચલચિત્રો, છબીઓ અને અન્ય ફાઈલોને લગતો આપણો તેટા આપણો કોઈ એક અનુકૂળ સ્થળોથી જરૂરી અને સરળતાથી સંગ્રહી શકીએ છીએ અને અન્ય લોકોને વહેંચી શકીએ છીએ. આ સંસાધનોનો ઉપયોગ લોપટોપ, ડિજિટલ કેમેરા અથવા સ્માર્ટફોન જેવા વિવિધ કલાયન્ટ દ્વારા પણ કરી શકાય છે. આફુતિ 13.10 કોઈ એક સંસ્થામાં NAS ના અમલનું લાક્ષણિક દર્શય રજૂ કરે છે.

સ્ટોરેજ એરિયા નેટવર્ક (Storage Area Network - SAN) :

સ્ટોરેજ એરિયા નેટવર્ક, એનું નામ જ સૂચવે છે તે પ્રમાણે તે સંગ્રહ માટેનું સમર્પિત નેટવર્ક છે. તે એકત્રિત કરેલ બ્લોક સ્તરના તેટાસંગ્રહનો ઉપયોગ પ્રદાન કરે છે. SANનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય, ઑફલિને સર્વરને જુદાં-જુદાં સંગ્રહ-સાધનો જેવાં કે હાર્ડડિસ્કનો સમૂહ, ટેપનો સમૂહ અને ઓપ્ટિકલ સંગ્રહ-સાધનો વગેરે જેવાં વિવિધ સંગ્રહ-સાધનોનો એકસરખો ઉપયોગ પૂરો પાડવાનો છે. આવા એકરૂપ ઉપયોગની લાક્ષણિકતાને કારણે આવા વિવિધ જાતનાં સાધનો જાણો કે ઓપરેટિંગ સિસ્ટમની સાથે જ જોડાયેલ હોય તેવો આભાસ ઊભો થાય છે. આફુતિ 13.11 કોઈ સંસ્થામાં અમલમાં મૂકેલ SANનું લાક્ષણિક દર્શય રજૂ કરે છે.

આફુતિ 13.11 : SAN આર્કિટેક્ચર

એ નોંધો કે SAN એ લોકલ એરિયા નેટવર્કનો જ એક પ્રકાર છે, કે જે મોટા પાયે તેટાની હેરફેરનું સંચાલન કરવા તૈયાર કરવામાં આવી છે. તે તેટાસંગ્રહ, તેટાની પુનઃપ્રાપ્તિ અને પ્રતિકૂતિઓ તૈયાર કરવા જેવાં કાર્યો કરવા હે છે. આ ટેકનોલોજીનો લાભ લેવા માટે આપણે ઉચ્ચ કાર્યક્ષમતાવાળાં સર્વર, એકથી વધુ ડિસ્કનો સમૂહ અને આ બધા વચ્ચે પ્રત્યાયન માટે ફાઈબર ચેનલના આંતરજોડાણ વ્યવસ્થાની જરૂર પડે.

ઓનલાઈન સ્ટોરેજ વિકલ્પો (Online Storage options)

કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગના વિભાગમાં આપણે Google ફ્રાઇચ વિશે શીખ્યા. કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગ સવલતની શોધની સાથે જ આપણને ઓનલાઈન સંગ્રહ માટેની સુવિધા પડ્યા મળી. ઓનલાઈન સંગ્રહની સુવિધાનો ઉપયોગ અંગત તેમજ ધંધાના હેતુ માટે પડ્યા કરી શકીએ. ઓનલાઈન સંગ્રહ-સુવિધા એ ખાસ કરીને આપણે જ્યારે બેંક-અપ રાખવાનું અને આપણા તેઠાનો ગમે ત્યાંથી સાર્વનિક ઉપયોગ કરવાની જરૂરિયાત હોય, ત્યારે મદદરૂપ બને છે. આ સુવિધાની મહત્તમતા એ છે કે આપણે દુનિયાના કોઈ પણ ભાગે રહી, કોઈ પણ સાધન વડે આપણા આ તેઠાનો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. બસ ફક્ત ઈન્ટરનેટની સારી જોડાશવ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. કેટલાક ઉપલબ્ધ નિઃશુલ્ક ઓનલાઈન સંગ્રહ-વિકલ્પોમાં A Drive, Microsoft Live Sky-Drive, 4Shared, Mozy, Dropbox, Box, MediaFire, DivShare વગેરે ગણાવી શકાય. તેઓ ઓનલાઈન સંગ્રહ માટે જુદી-જુદી સેવાઓ પૂરી પાડે છે અને આપણને સંગ્રહની જુદી-જુદી ક્ષમતા પ્રદાન કરે છે. નિઃશુલ્ક વિકલ્પોની જેમ સંગ્રહ માટેના વિકલ્પો ભાડેથી પડ્યા ઉપલબ્ધ છે. આવી સેવા પ્રદાન કરનારા, નિઃશુલ્ક સેવા આપનારા કરતાં વધુ સારી સેવા અને સલામતીની ખાતરી આપે છે. IBackup અને Amazon S3 એ આવા ભાડેથી સંગ્રહ-સુવિધા પ્રદાન કરનારાના ઉદાહરણ છે. એક રીતે જોઈએ તો આ ઓનલાઈન સ્ટોરેજ વિકલ્પોને કલાઉડ સેવા ગણી શકાય.

કમ્પ્યૂટર નિયંત્રિત સાધનો (Computer Controlled Devices) :

દિવસે ને દિવસે કમ્પ્યૂટર વધુ ચ્યાપળ અને વધુ બુદ્ધિમત્તાવાળાં બનતાં જાય છે. કમ્પ્યૂટરની આ નવી ક્ષમતા દ્વારા આપણે સૌ પ્રભાવિત થયા છીએ. એ કહેવામાં જરાય નવાઈ નથી કે ઘણીવાર આપણા માટે એ જાગ્રત્વનું ખરેખર મુશ્કેલ બની જાય છે કે, ફોન પર સામેના છેડે આપણી સાથે વાત કરનાર એ ખરેખર માણસ છે કે પછી મશીનમાં સંગૃહીત અવાજ.

આપણે સંસ્થાઓના સ્વયંસંચાલન વિશે સાંભળીએ છીએ, જેમાં પહેલાં જે કાર્યો માણસોના સમૂહ દ્વારા થતાં હતાં તેને બદલે તેમનું સ્થાન મશીનોએ લીધું. ઉદાહરણ તરીકે, ઠંડા પીણાની બોટલો માણસો દ્વારા ભરવાને બદલે હવે બોટલિંગ પ્લાન્ટ દ્વારા ભરાય છે. જુદા જુદા આકાર અને કદની બાટલીઓ ભરવા માટે પ્રોગ્રામ દ્વારા નિયંત્રિત મશીનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. કમ્પ્યૂટર હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેર ટેક્નોલોજીના વિકાસની સાથે રોબોટિક્સ (Robotics)નું ક્ષેત્ર પણ વિકાસ પામ્યું છે. રોબોટિક્સનો અભ્યાસ મુખ્યત્વે ગતિશીલ પરિસ્થિતિમાં સેન્સર (Sensors) અને એક્શ્યુઅટર (Actuators)ના ઉપયોગ દ્વારા રોબોટ કેવો અસરકારક રીતે કામ કરી શકે છે તે જાગ્રવાનો છે. આજકાલના રોબોટ કમ્પ્યૂટર દ્વારા નિયંત્રિત સંપૂર્ણ સ્વયંસંચાલિત મિકેનિકલ મેનિપ્યુલેટર (Manipulators) હોય છે.

રોબોટિક્સના વિનિયોગોનાં કેટલાંક ક્ષેત્રોમાં બુદ્ધિશાળી ઘર (Intelligent Home), લશ્કરી વિનિયોગ, ખેતી અને પશુપાલન, વાહનય્યવહાર; ઉદ્યોગો, ઇસ્પિતાલો, આપત્તિ-ય્યવસ્થાપન અને મનોરંજનને ગણાવી શકાય. તો ચાલો, આ બધા વિનિયોગોમાં રોબોટનો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય છે તે ટૂંકમાં જોઈએ.

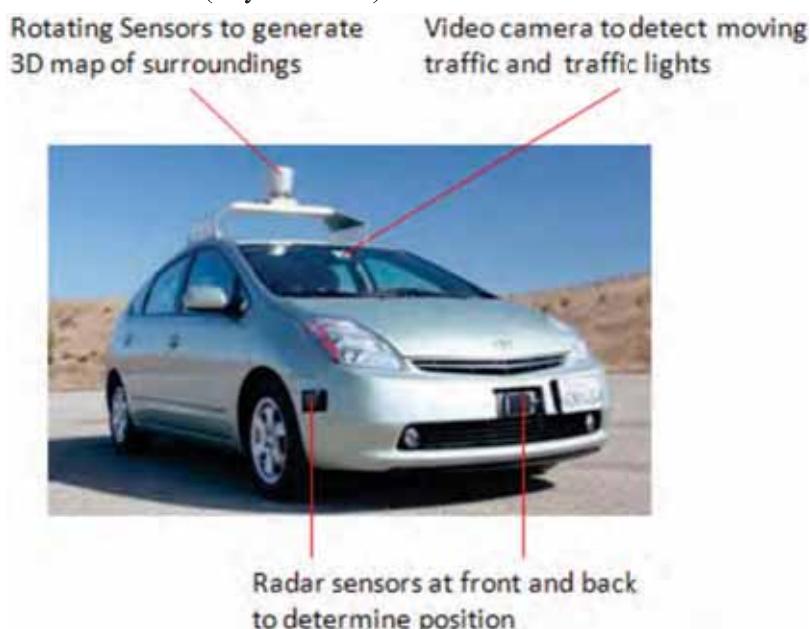
બુદ્ધિશાળી ઘર (Intelligent Home) : આજકાલ ઘરની સલામતી અને અન્ય આંતરિક કામગીરી સ્વયંસંચાલિત પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. ઘરનાં બારી-બારણાં કોઈ ચોક્કસ કિયા કે આદેશના આધારે આપમેળે ખોલી શકાય છે. ઈલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણો જેવાં કે, લાઈટ, પંખા, હિટર, એરકંડિશનર વગેરે ચાલુ કરવાં, બંધ કરવાં અથવા આ કિયાની વચ્ચે તેની ગોઠવણી બદલવા પહેલેથી તેનો પ્રોગ્રામ ગોઠવી શકાય છે. આ ટેક્નોલોજી તેના રહેવાસીને, તે ક્યાં છે, તેની પરવા કર્યા વિના તેને મદદરૂપ થાય છે. ઘરમાં આરામથી હરી-ફરી શકતી વ્યક્તિ હોય કે પછી પથારીવશ હોય તેવી વ્યક્તિ દ્વારા પણ આ ટેક્નોલોજીનો એક્સરાખી સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકાય છે.

લશ્કરી વિનિયોગ (Military Applications) : તમારી આસપાસના વિસ્તારોની અંદર કે આજુબાજુ થતી કિયાઓથી સલામતી માટેની ચાવી છે, ચાંપતો બંદોબસ્ત. જો તમને 3 ઈલ્યુટ્રસ ફિલ્મનું એ દશ્ય યાદ હોય કે જેમાં આમિરખાન કે ઓઝેક્ટને સુધારા-વધારા કરી કાર્યરત કરે છે, તે ખરેખર ચાંપતા બંદોબસ્ત માટે બનાવાયું હોય છે. આજના આધુનિક લશ્કરમાં હવામાં ઉડતો રોબોટ (Airborne robot drones) ચાંપતા બંદોબસ્ત માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આ હવામાં ઉડતો રોબોટ (એર-બોર્ન ડ્રોન) એ પક્ષીના આકારનું અથવા અન્ય વસ્તુના આકારનું નાનું ઉડતું યંત્ર હોય છે, જેમાં વધુ ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા ડેમેરા, સેન્સર (sensors) અને માહિતીના આદાનપ્રદાન માટે તેમજ નેટવર્કિંગ માટેના સાધનો લગાડુલાં હોય છે. તે કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી દેશ માટે રસના વિષય બાબતે કોઈ પણ વસ્તુ (ઓઝેક્ટ)ના મોટા પ્રમાણમાં તેટા ભેગો કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે.

ખેતી અને પશુપાલન (Farming and Animal Husbandry) : ખેતી એ એક એવું ક્ષેત્ર છે, જેમાં રોબોટિક્સની ચકાસણી માટે અનેક પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. આવા કેટલાક ઉપયોગમાં જમીનની સ્થિતિ અનુસાર આપમેળે પાણી છોડવું, આપમેળે પાકની લણણી કરવી, ગાયોને દોહવી વગેરે છે.

વાહન-ઉદ્યોગ (Vehicle Industry) : વાહન-ઉદ્યોગ આજકાલ બજારમાં ઉપલબ્ધ સ્વયંસંચાલિત સાધનોનો બહોળા પ્રમાણમાં સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. તે કારઉત્પાદન પ્રક્રિયા દરમિયાન યાંત્રિક હાથ (રોબોટિક આર્સ)નો ઉપયોગ કરે છે. જે અનેકવિધ કામો કરી શકવા સક્ષમ છે. રોબોટ જે કામ કરી શકે તેમાં વેલિંગ, કર્ટિંગ, ઊંચકવાનો (lifting), જુદું તારવવાનો (sorting) અને વાળવા (bending)નો સમાવેશ થાય છે. આજનાં વાહનો હવે વધારાના પ્રોસેસર સાથે ઉપલબ્ધ બનવા લાગ્યાં છે, જે તેને અગાઉનાં વાહનોની સરબામણીએ વધુ ચેપળ (સ્માર્ટ) બનાવે છે. GPS આધારિત સ્થાન-સ્થિતિનિર્દેશ પદ્ધતિ (Navigation System) સાથેના વાહનો આજકાલ કંઈ નવાઈની વાત નથી. તેનો ઉપયોગ કારને કઈ તરફ લઈ જવી તે દિશા-નિર્દેશ માટે, જગ્યા શોધવા માટે, જે રસ્તે જઈ રહ્યા છીએ તે રસ્તો સાચો છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવા માટે અને બીજાં ઘણાં કામ માટે થાય છે.

ચાલક (ડ્રાઇવર) વિનાની કાર તૈયાર કરવામાં ગૂગલે (Google) સફળતા હાંસલ કરી છે. ચાલક વિનાની કાર બનાવવાની ટેક્નોલોજી બનાવવાની યોજનાને ગૂગલ દ્વારા પીઠબળ મળ્યું છે. નેવાડા (U.S. state of Nevada) દ્વારા 29મી જૂન, 2011ના રોજ નેવાડા અને કેલિફોર્નિયામાં ચાલક વિનાની કારની ગતિવિધિઓ કરવા મંજૂરી આપતો કાર્યદો સંયુક્ત ચાલ્ફ્રસંધ, પસાર કરી દેવામાં આવ્યો. નેવાડાનો કાર્યદો 1લી માર્ચ, 2012ના રોજ અસ્થિત્વમાં આવ્યો અને 2012ના મે મહિનામાં તો નેવાડાના મોટર વાહન વિભાગ પ્રથમ સ્વયંચાલિત કાર (self-driven car) માટે પહેલો પરવાનો (લાઈસન્સ) આપી પડા દીધો. ચાલક વિનાની આ પ્રથમ કાર કે જેને પ્રથમ પરવાનો અપાયો તે કાર ગૂગલની ચાલક રહિત ટેક્નોલોજીના પ્રયોગો સાથે સુધારેલી ‘ટોપોટા પ્રાયસ’ (Toyota Prius) છે.

આકૃતિ 13.12 : ગૂગલની ચાલકરહિત કાર

ચાલકરહિત કારની યોજના આગળ ધ્યાવવા; ટુકડી દસ વાહનોથી સજજ હતી, જેમાં જરૂરી ટેકનોલોજી સાથે છ ‘ટોયોટા પ્રાયસ’, એક ઓડી ટીટી (Audi TT) અને ત્રણ લેક્સસ RX450h (Lexus RX4504) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ આખી પદ્ધતિ, કારમાં સંગ્રહેલ સ્થાન-સ્થિતિનિર્દ્દશ કરતો નકશો (Navigation Map) અને સેન્સર પર આધારિત છે. કાર તેની અંદર સંગ્રહેલ નકશામાં દર્શાવેલી ગતિ મુજબ જ દોડે છે. તેમાં લગાવેલા સેન્સરના આધારે તે બીજાં વાહનોથી પોતાને દૂર રાખશે. વળી, તેમાં એવી પદ્ધતિ પણ છે કે જેમાં જરૂર પડ્યે તે કોઈ વ્યક્તિ (ચાલક)ને પણ કાર ચલાવવાનો કબજો લેવા હે. આ કારની ચકાસણી કરતી વખતે તેમાં બે વ્યક્તિઓને બેસાડવામાં આવી હતી, એક અનુભવી ચાલક અને બીજો એન્જિનિયર. જો કોઈ દુર્ઘટના ઘટે તેવું જણાય, તો કારમાં બેઠેલા અનુભવી ચાલકે કાર પર કાબૂ મેળવી લેવાનો. જ્યારે જો કારના સ્વયંચાલનમાં કાર્યરત સોફ્ટવેરમાં કોઈ ખામી જણાય તો તે કારમાં બેઠેલા એન્જિનિયરે સુધારી લેવાની હતી.

ઈસ્પિટાલો : સ્વાસ્થ્યસંભાળ પણ એક ક્ષેત્ર છે, જેમાં યંત્રમાનવિજ્ઞાન (રોબોટિક્સ) પગપેસારો કરીને લોકોનાં જીવન બચાવવામાં મદદરૂપ થવા સાથે લોકોને તેમના જીવનમાં સુધારો લાવવા માટે સહાયરૂપ બની રહ્યું છે. સંશોધકોએ એવું રોબોટિક સ્યુટ (robotic suit) તૈયાર કર્યું છે, જે દર્દની પાઠને નુકસાન પહોંચાડ્યા વગર દર્દની ઊચ્કવામાં પરિચારિકા (નર્સ)ને સક્ષમ બનાવે છે. મગજમાં નાનાં-નાનાં સેન્સરો સાથે જોડવામાં આવેલા રોબોટિક અવયવોને બ્રેઇનગેટ (BrainGate) તરીકે ઓળખાય છે. જે કોઈ ભૌતિક ફિલ્મને બદલે વ્યક્તિના વિચારો પર કાર્ય કરે છે. તદ્વારાંત રોબોટિક હાથ (Robotic Arm) ચોક્કસાઈપૂર્વક શરૂઆતી પણ કરી શકે છે.

આપત્તિ-વ્યવસ્થાપન અને બાધ અંતરિક્ષ અભિયાન (Outer space expedition and disaster management) : રોબોટ, જવાળામુખી, ઊંડા દરિયા અને ચંદ્ર જેવા માનવજીત માટે નુકસાનકારક વાતાવરણની મુલાકાત પણ લઈ શકે છે. ધરતીંકૃપ અને એવી અન્ય કુદરતી આપત્તિઓના સમયે બચાવકામગીરીના સંદર્ભે આમની પસંદગી એક સારી પસંદગી સાબિત થઈ શકે છે.

ભારતના ‘ચંદ્રયાન-1’ નામના ચંદ્ર અભિયાન વિશે તો તમે સાંભળ્યું જ હશે. ભારતીય અંતરિક્ષ સંશોધન સંસ્થા (ISRO) દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલ માનવ રહિત ચંદ્ર અભિયાનોમાંનું તે એક હતું, જે ઓફાર્કોબર-2008માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને છેક ઓંગસ્ટ-2009 સુધી ચલાવવામાં આવ્યું હતું. ચંદ્રયાન-1 પર રહેલ NASAના સાધનોએ અનુમાન કરતાં વધુ પાછીના આણું શોધી બતાવ્યા હતા. ચંદ્ર ઉપર પાણી એ આ અભિયાનનું એક સૌથી વધુ કટોકટીભર્યું તારણ હતું.

મનોરંજન : મનોરંજન ઉદ્યોગ પણ રોબોટિક્સ પ્રવાહોની અસરમાં આવ્યા વિના રવ્યો નથી. પરસ્પર સંવાદ સાધી શકતો, શીખવાની ક્ષમતા અને વર્તણૂક પ્રદર્શિત કરતા રોબોટ Sony અને Honda કંપની દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા હતા. Sony કંપની દ્વારા બનાવવામાં આવેલ રોબોટ QRIO (Quest for cuRIOsity) જેનું મૂળ નામ SONY Dream Robot એ એક હ્યુમનોઇડ (Humanoid) રોબોટ હતું, જે મુક્ત રીતે હરી-ફરી શકતો હતો, ગોદ્ધબોલ રમી શકતો હતો અને મૈયિક સૂચનાઓને પણ અનુસરી શકતો હતો. જ્યારે Honda કંપની દ્વારા બનાવવામાં આવેલો HEARBO નામનો રોબોટ એકસાથે આવતા અનેક અવાજોને મેળવી તેને કોઈ પણ જાતની તકલીફ વગર જુદા તારવીને તેનું પૃથક્કરણ પણ કરી શકે. તે એક બાજુ રમી રહેલાં બાળકોના અવાજને સરળતાથી બેદ પારખી અલગ તારવી શકે. આકૃતિ 13.13માં પ્રેક્ષકોને સલામ કરતો રોબોટ QRIO દર્શાવ્યો છે.

આકૃતિ 13.13 : પ્રેક્ટિકોને સહામ કરતો QRIO

એક ક્ષેત્ર કે જે કમ્પ્યુટર દ્વારા નિયંત્રિત સાધનોના ઉપયોગને નોંધપાત્ર રીતે વિકસાવવામાં મદદરૂપ નીવજ્યું છે તે છે, કૂન્ટિમ બુદ્ધિમત્તા. (આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ), જેને ટૂંકમાં AI તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. માનવીને બુદ્ધિમત્તાની ભેટ મળેલી છે. જે આપણાને જ્ઞાન અને આવડત પ્રાપ્ત કરવાની ક્ષમતા બદ્ધે છે. વળી, તે આપણો મેળવેલા જ્ઞાન અને આવડતનો ઉપયોગ કરી કોઈ સમસ્યાનો ઉકેલ મેળવવા હેઠળ છે, પછી ભલે તે સામાન્ય હોય કે જાટિલ. કૂન્ટિમ બુદ્ધિમત્તાનો હેતુ કમ્પ્યુટરમાં એવી ક્ષમતા ઊભી કરવાનો છે કે જેથી તે જ્ઞાન મેળવી શકે અને જરૂરિયાતના સમયે તેનો ઉપયોગ કરી શકે.

કમ્પ્યુટરમાં કૂન્ટિમ બુદ્ધિમત્તા ઉમેરવાનું એક સાંદું ઉદાહરણ ચેસની રમતનો પ્રોગ્રામ છે. જે બધા હરીફોની કોઈ ચોક્કસ ચાલની સામે એણો લાખેલાં પગલાં અને તેનાં પરિણામોને સંગ્રહી (યાદ) રાખે છે. એ પછી કોઈક વાર જ્યારે કોઈ હરીફ એવી જ ચાલ રમે તો તેવા સમયે કમ્પ્યુટર તેની અગાઉની બધી ચાલનું વિશ્વેષણ કરે છે અને તેને જિતાડી શકે તેવી ચાલ રમવા તે નિર્ધાર્ય લે છે.

કમ્પ્યુટરમાં કૂન્ટિમ બુદ્ધિમત્તા (AI)નો સમાવેશ કરવાથી તે માણસની જેમ સમજદારીપૂર્વક વિચારતું થઈ જાય છે. તે કમ્પ્યુટરને માણસની જેમ જ વિચારપૂર્વક વર્તવા માટે તૈયાર કરે છે. વૈજ્ઞાનિકો અને ઈજનેરો હજુ પણ, માણસની સાથે હરીફાઈ કરી શકે તેવાં પૂરતા બુદ્ધિશાળી કમ્પ્યુટર બનાવવા માટેના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.

ડિજિટલ ફોટોગ્રાફીમાં ઊભરતા પ્રવાહો (Emerging Trends in Digital Photography)

તસવીર બેંચવાની કળા અથવા ‘તસવીરકલા’ ઘણાં વર્ષોથી પ્રચલિત થઈ છે. તેની શરૂઆત 1840માં થઈ હતી. જ્યારે પ્રથમ ફોટોગ્રાફિક ધાપ મેળવવા વિલિયમ હેનરી ફોક્સ ટાલબોટે પ્રકાશ, કાગળ, થોડાં રસાયણો અને એક લાકડાના ખોખાને એકત્ર કર્યો. તસવીર બનાવવાની આ પ્રક્રિયા દર વખતે સુધ્ધારવામાં આવી. પરંતુ મુખ્ય બદલાવ, ટેકનોલોજીકલ વિકાસ અને નવી શોધખોળોને કારણે આવ્યો. જેવી કે, ‘ડિજિટલ કેમેરા’. તેણે તસવીરકલાને રસાયણિક પ્રક્રિયામાંથી બહાર કાઢી સાંચ્ચિક પ્રક્રિયા (digital)માં પ્રવેશ કરાવ્યો.

ડિજિટલ ફોટોગ્રાફી એ પહેલાંની પરંપરાગત ફિલ્મ ફોટોગ્રાફી જેવી જ છે. ડિજિટલ કેમેરા પણ છબી તૈયાર કરવા પ્રકાશનો ઉપયોગ કરે છે. આ બંને વચ્ચેનો એકમાત્ર ફરક એ છે કે, ડિજિટલ કેમેરામાં છબીને સંગ્રહવા માટે પ્લાસ્ટિકની પણી (ફિલ્મ)ને બદલે પિક્સેલની મેટ્રિક્સ (Matrix of Pixels) સ્વરૂપે સાચવવામાં આવે છે. પિક્સેલની વધુ સંખ્યા વડે છબી વધુ સ્પષ્ટ બને છે અને એટલા માટે જ, ડિજિટલ કેમેરાની વિશેષતાઓમાં આપણાને 10 મેગાપિક્સેલ, 12 મેગાપિક્સેલ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે.

તાજેતરમાં કેમેરા સાથેના મોબાઈલ ફોનની શોધ થતાં જ રિઝિટલ કેમેરાના ઉપયોગ દ્વારા રિઝિટલ ફોટોગ્રાફીનું ચિત્ર, બદલાઈ ગયું છે. મોબાઈલ ફોનના શરૂઆતના મોટેલમાં આપણાને 2 મેગાપિક્સેલના કેમેરા મળતા હતા. જ્યારે 2012માં Nokia કંપનીએ 41 મેગાપિક્સેલવાળો કેમેરા ધરાવતો મોબાઈલ બહાર પાડ્યો છે. તેના દ્વારા 7728×5354 રિઝોલ્યુશનની તસવીર મેળવી શકાય છે. કોઈ પણ યાદગાર અથવા આનંદની પળોની તસવીર બેંચી તેને થોડી જ કષોમાં સોશિયલ નેટવર્ક મારફતે લોકો વચ્ચે વહેતી કરવાનું કાર્ય ખરેખર કાબીલેદાદ છે. સ્માર્ટફોનની તસવીર બેંચવાની સુગમતા ઉપરાંત જરૂરી તેને લોકો વચ્ચે વહેતી કરવાની સુગમતાને કારણે શરૂઆતના રિઝિટલ કેમેરાઓને સ્માર્ટફોન સાથે તીવ્ર હરીકાઈનો સામનો કરવો પડ્યો. આ પ્રશ્નનો સામનો કરવા સેમસંગ કંપનીએ ગેલેક્સી (GALAXY) નામનો એન્ડ્રોઇડ (Android) આધ્યારિત કેમેરા બનાવ્યો. આકૃતિ 13.14માં સેમસંગ ગેલેક્સી કેમેરાના આગળનું અને પાછળનું દશ્ય બતાવાયું છે.

આકૃતિ 13.14 : સેમસંગ ગેલેક્સી કેમેરાનું આગળ અને પાછળનું દશ્ય

કેમેરામાં ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ હોય તેની કલ્યના તો કરી જુઓ. સેમસંગનો એવા દાવો છે કે, આ કેમેરા 3G અને Wi-Fiને સમર્થન આપતો હોવાને કારણે એ સાચા અર્થમાં દુનિયા સાથે જોડાયેલ કેમેરા છે. આપણો ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી સોશિયલ નેટવર્ક સાથે જોડાઈ શકીએ, તસવીર અપલોડ કરી શકીએ. વળી, તેમાં ‘ઓટોકલાઉડ બેકઅપ’ (Autocloud Backup) સવલત પણ ઉપલબ્ધ છે, જેના લીધે આપણે જેવી તસવીર બેંચીએ કે તરત જ તે આપણા કિમતી ફોટાને આપમેળે કલાઉડ (cloud)માં સાચવી દે છે. તેને ‘સ્માર્ટકેમેરો’ પણ કહી શકાય, કારણ કે તે આપણા અવાજને પણ સાંભળે છે. તે આપણા મૌખિક આદેશો સાંભળીને તેના આધારે કાર્ય કરવા સક્ષમ છે.

ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝન (Internet Enabled Television) :

ગાઈકાલના સાદા ફોન આજે ‘સ્માર્ટફોન’ બની ગયા, તેના માટે આપણે ઇન્ટરનેટના આભારી છીએ. ટેલીવિઝનમાં પણ CRTથી LED એમ ધરખમ ટેક્નોલોજિકલ બદલાવ આવ્યો છે. આજકાલ હવે આપણાને સપાટ સ્માર્ટ (Flat smart) ટેલીવિઝન મળવા માંડ્યાં છે, જે દીવાલ પર ખીટીએ લટકાવી શકાય છે અને Wi-Fi સમર્થિત હોય છે. આવા ટેલીવિઝન વર્ટ્યુવાઈડ વેબ સાથે સીધાં જોડાઈ શકે છે અને YouTubeના વીડિયો, હવામાનના અહેવાલ કે ટેલીવિઝન શો દર્શાવી શકે છે. આ માટે આપણાને કમ્પ્યુટર કે અન્ય કોઈ બહારનાં સાધનો કે ઉપકરણોની જરૂર પડતી નથી.

આ ટેક્નોલોજી હજુ તેની બાબ્યાવસ્થામાં છે, તેથી ઉપયોગકર્તા દ્વારા જોઈ શકતી ઇન્ટરનેટ પરની માહિતી જુદા-જુદા ઉત્પાદકોનાં ટીવીમાં જુદી-જુદી હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, Panasonicના ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝન YouTube, Amazon Video-On-Demand, Picasa Web Albums, Bloomberg News અને હવામાનની ચેનલનો ડેટા દર્શાવી શકે છે. સેમસંગના ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝનમાં eBay અને Twitterમાંથી માહિતી દર્શાવી શકે છે. LG કંપનીના ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝનમાં Netflix'નો ફિલ્મનો વિશાળ સંગ્રહ અને TV shows પણ દર્શાવી શકે છે. કેટલાક ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝનમાં ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ લગાવેલી જ હોય છે અને તમે તારલેસ માધ્યમ અથવા ઇથરનેટ જોડાડી મારફત ટેલીવિઝન સાથે ઇન્ટરનેટ જોડી શકો છો.

ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ (Green Computing) :

જ્યારે પણ આપણે કમ્પ્યુટર-સાધનોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે એવાં સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે, જે કદાચ પર્યાવરણની સમસ્યા માટે કારણભૂત બને છે. ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ હંમેશાં એક સિક્કાની બે બાજુ જેવો હોય છે. ટેક્નોલોજીના ઉપયોગથી એક તરફ માનવીના જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારો થાય છે, જ્યારે બીજી બાજુ પર્યાવરણને નુકસાન થાય છે. ગ્લોબલ વોર્મિંગ (વैશ્વિક તાપમાન) એ ટેક્નોલોજીના વધુ પડતા ઉપયોગની જ આડઅસર છે. કમ્પ્યુટર સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગને રજૂ કરતો એક શરૂ પ્રચલિત બન્યો છે તે છે, ‘ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ’.

ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગની પહેલનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય કમ્પ્યુટિંગ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાને લીધે ઉદ્ભવતી પર્યાવરણીય અસરોને શક્ય તેટલી ઓછી કરવી અને કમ્પ્યુટિંગ કામગીરીને આર્થિક રીતે વધુ પોષણક્ષમ બનાવવાનો છે. 1992માં શરૂ કરવામાં આવેલ ENERGY STAR કાર્યક્રમ એ ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગની દિશામાં પહેલું કદમ હતું. આ કાર્યક્રમ અંતર્ગત જે-તે કંપની દ્વારા તૈયાર કરાયેલા એવાં કમ્પ્યુટિંગ સાધનો કે જેણે ઊર્જાનો વપરાશ ન્યૂનતમ કર્યો અને કાર્યક્ષમતા ઉચ્ચતમ કરી હોય તેને લેબલ અન્યાંયત કર્યા. આવાં લેબલ કમ્પ્યુટરનાં મોનિટર, ટેલીવિઝન, સેટ અને વાતાવરણને નિયંત્રિત કરતાં સાધનો જેવાં કે, રેફિજરેટર, એરકંડિશનર તેમજ એના જેવી જ અન્ય વત્તુઓ માટે આ લેબલ મેળવી શકાય.

કમ્પ્યુટરના મોનિટરને અમુક ચોક્કસ પરિસ્થિતિ વખતે સુખુમ અવસ્થા (sleep mode)માં લઈ જવાનું કાર્ય, એ ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ પહેલનું પ્રથમ પરિણામ હતું. આવી અવસ્થા હવે ઘણાં બધાં સાધનોમાં ઉપલબ્ધ થવા લાગી છે. જ્યારે અમુક પૂર્વનિશ્ચિત સમયગાળા માટે ઉપયોગકર્તા તરફથી કોઈ કિયા થતી માલૂમ ન પડે, તો તેવા સંજોગોમાં આવી સવલત ધરાવતાં ઈલેક્ટ્રોનિક સાધન આપમેળે સુખુમ અવસ્થામાં મુકાઈ જાય છે. સર્વરનું આભાસીપણું એ પણ ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગનો વર્તમાન પ્રવાહ છે. સર્વર તરીકે અનેક કમ્પ્યુટર મશીનનો ઉપયોગ કરવાને બદલે કંપનીઓ આજકાલ વર્ચ્યુઅલાઈજેશનવાળા ઉચ્ચ ક્ષમતા ધરાવતા એક સર્વરનો ઉપયોગ કરે છે અને તેમાંથી અનેક સર્વર બનાવે છે.

શીએપડા ઉપકરણમાં ભલે આવી સવલત ના પણ આપી હોય તેમ છતાં આપણે ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ માટે કેટલાંક પગલાં લઈ શકીએ. જ્યારે થોડા સમય માટે ઉપયોગ ન કરવો હોય, ત્યારે આપણે જાતે જ મોનિટરને બંધ કરી દઈએ અથવા પરંપરાગત CRT પ્રકારના મોનિટરને બદલે LCD કે LED મોનિટરનો ઉપયોગ કરીએ.

સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે કમ્પ્યુટર ટેક્નોલોજીમાં ઊભરતા પ્રવાહો વિશે શીઝ્યા. મોબાઇલ કમ્પ્યુટિંગ અને કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગના નામે ઓળખાતાં બે કમ્પ્યુટિંગ ક્ષેત્રો વિશે પણ જાણ્યું. કલાઉડ કમ્પ્યુટિંગના ગ્રાન્થ આર્કિટેક્ચર SaaS, PaaS અને IaaS વિશે પણ જાણ્યું. આપણે માનવ કે ઓઝ્જેક્ટને ઓળખી કાઢવા ઉપયોગમાં લેવાતી RFID, GPS અને બાયોમેટ્રિક ટેક્નોલોજી પણ જોઈ. બાયોમેટ્રિકમાંચ વળી આપણે આંગળાંની ધાપની ઓળખ, આંખની કીકીની ઓળખ અને અવાજની ઓળખ વિશે જાણ્યું. એ પછી આપણે ટેટાસંગહમાં ઊભરતી ટેક્નોલોજી વિશે જાણ્યું. જેમાં વિવિધ ઓનલાઈન સંગ્રહ વિકલ્પોની સાથે-સાથે NAS અને SAN નામના બે સંગ્રહ આર્કિટેક્ચરની પણ ચર્ચા કરી. રોબોટિક્સ અને કમ્પ્યુટર અંકુશિત સાધનો આજકાલ સ્વીકૃત છે, આપણે આવી કેટલીક ટેક્નોલોજીની ચર્ચા કરી. છેલ્લે, આપણે ડિજિટલ કેમેરા અને ઇન્ટરનેટ સમર્થિત ટેલીવિઝન સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ કેટલીક ટેક્નોલોજી જોઈ. ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગના છેલ્લા મુદ્દા દ્વારા આપણે ગ્લોબલ વોર્મિંગની સમસ્યા અને નાનાં-નાનાં પગલાં લઈને તેને કેવી રીતે કાબૂમાં લઈ શકાય તે અંગે ચર્ચા કરી.

स्वाध्याय

1. મોબાઈલ કમ્પ્યુટિંગ માટે સૌથી સામાન્ય ગણત્તી ટેક્નોલોજીની યાદી આપો.
 2. અંગત કલાઉડ વિનિયોગ અને ધંધાકીય કલાઉડ વિનિયોગો વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટ કરો.
 3. RFIDના કાર્યને ટૂકમાં વર્ણવો.
 4. ઓફલાઇન ઓળખમાં બાયોમેટ્રિક ટેક્નિકનું મહત્વ શું છે ?
 5. આંગળાંની છાપની ઓળખ અને આંખની કીકીની ઓળખ વચ્ચે ઓછામાં ઓછા તફાવત ઓળખી બતાવો.
 6. SaaS પદને ટૂકમાં વર્ણવો.
 7. PaaS પદને ટૂકમાં વર્ણવો.
 8. NAS અને SAN વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટ કરો.
 9. વકિત માટે ઑનલાઇન ટેટાસંગ્રહ કેવી રીતે ફાયદાકારક છે ?
 10. કમ્પ્યુટર અંકુશિત સાધનોનો ઉપયોગ થતો હોય, તેવાં કેટલાંક વિનિયોગ ક્ષેત્રોની યાદી આપો.
 11. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

11. હેતુલક્ષી પ્રશ્નો

- (6) નીચેનાં પૈકી ક્યું RFIDમાં ઉપયોગમાં લેવાતી માઈકોચીપની મહત્તમ સંગ્રહક્ષમતા રજૂ કરે છે?

(a) 10 બાઇટ્સ (b) 2000 બાઇટ્સ
(c) 1000 બાઇટ્સ (d) 500 બાઇટ્સ

(7) માત્ર અક્ષાંશ અને રેખાંશની ગાંઠતરી કરવા GPS રિસીવરને કેટલા સેટેલાઈટની જરૂર પડે છે?

(a) એક (b) બે
(c) ત્રણ (d) ચાર

(8) નીચેનાં પૈકી ક્યો વિકલ્પ નેટવર્ક સાથે સીધા જોડામેલ સંગ્રહ-સાધનનો નિર્દેશ કરે છે?

(a) Network Attached Storage
(b) Storage Area Network
(c) Direct Attached Storage
(d) RAID

(9) નીચેનાં પૈકી ક્યું સંગ્રહ-સાધનના નેટવર્કનો નિર્દેશ કરે છે, જેનો નેટવર્ક દ્વારા ઉપયોગ કરી શકાય છે?

(a) Direct Attached Storage
(b) RAID
(c) Network Attached Storage
(d) Storage Area Network

(10) નીચેનાં પૈકી ક્યું પદ, ડાયનેમિક વાતાવરણમાં સેન્સર અને એક્સ્યુઓટરના ઉપયોગ દ્વારા મશીન કેટલી કાર્યક્ષમતાથી કાર્ય કરી શકે તે શોધી કાઢતા અભ્યાસને રજૂ કરે છે?

(a) કાયનેટિક્સ (Kinetics)
(b) જ્ઞાનેટિક્સ (Genetics)
(c) રોબોટિક્સ (Robotics)
(d) બાયોમેટ્રિક (Biometric)

(11) નીચેના પૈકી ગ્રીન કમ્પ્યુટિંગ માટેનાં પગલાં તરીકે 1992માં શરૂ કરવામાં આવેલ કાર્યક્રમ ક્યો છે?

(a) STAR ENERGY
(b) ENERGY STAR
(c) ENERGY SAVE
(d) SAVE ENERGY

પ્રાયોગિક સ્વાધ્યાય

1. કેટલીક ફાઈલો અપલોડ કરવા Google Driveનો ઉપયોગ કરો અને તમે કરી શકો તેવાં વિવિધ કાર્યો કરી જુઓ.
2. ADriveમાં એક ખાતું ખોલો અને Google Driveની સવલતો સાથે તેની સરખામણી કરો.
3. Ubuntu One પર ખાતું બનાવીને તેની સવલત તપાસો.
4. Salesforce.com ની નિઃશુદ્ધ મર્યાદિત આવૃત્તિને તપાસો.
5. તમારું એન્ટારોનમેન્ટ જોઈ જાવ અને કેવી રીતે વિવિધ સ્થળે RFIDનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે અંગે અહેવાલ લખો.
6. VEDICS (Voice Enabled Desktop Interaction and Control System) ને તમારા કમ્પ્યુટર પર પ્રસ્થાપિત કરીને જુઓ કે મૌખિક આદેશ સાંભળીને કમ્પ્યુટર કેવું કાર્ય કરે છે.

પરિશાષ

પાઠ્યપુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ લીનક્સના મૂળભૂત આદેશો

Command	Usage
type	To check whether a command is internal or external
cal	To display calendar as per users requirement
date	To display current date and system time
bc	To initiate command line calculator
echo	To display message on terminal
passwd	To change the password of the current user
clear	To clear the content on the screen
man	To display the manual of a specified command
whatis	To display small description of a specified command
apropos	To display list of all commands with a specified string
pwd	To display the path of current working directory
mkdir	To create a directory
cd	To change a directory
rmdir	To remove a directory
cat	To create a file or to display contents of file
rm	To delete/remove a file
ls	To see the list of contents in a given directory
cp	To copy a file
mv	To rename a file or directory or to change location of file

more	To show one page of output on screen at a time
cmp	To compare two files
diff	To compare two files and display the contents where the difference lies.
wc	To count characters, words or number of lines
chmod	To change the permissions of file or directory
head	To display lines from the beginning of the file
tail	To display lines from the end of the file
cut	To cut the file vertically
paste	To paste contents of two files together
sort	To arrange the files in ascending or descending order
tr	To translate (convert) strings or patterns from one set of characters to another
grep	To search for strings or patterns within a file
find	To search for file/directory
sudo	To run command as a super user
adduser	To add new user to system
who	To display information of all users currently logged in the system
addgroup	To add user group to the system
deluser	To delete a user from the system
delgroup	To delete a user group form the system
sh	To execute specified shell script
bash	To execute specified shell script
who am i	To display information of the user currently logged in the system
ps	To see the processes associated with the current shell
kill	To kill (remove from main memory) the process with specified id.
tar	To compress (pack) a file/directory

સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી

ઇતિહાસ સર્જનારા મહાપુરુષો ભાવિ પેટીના ઘડતર માટે પ્રેરણામૂર્તિ બનતા હોય છે.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ એટલે હિન્દુસ્તાનના રાજગોતિક અને સુશાસનના ઇતિહાસનું વિરાટ વ્યક્તિત્વ.

ભારતવાસીઓનાં હૃદયમાં સરદારસાહેબ 'લોહપુરુષ' તરીકે બિરાજમાન છે.

આગામીની લડતો અને સત્યાગ્રહોમાં મહાત્મા ગાંધીના અડીખમ સાથી એવા, વલ્લભભાઈ પટેલે આગામી પછી, અખંડ આધુનિક ભારતના નિર્માણ માટે અનેક દેશી રાજ-રજવાડાનું વિલીનીકરણ કરવાનું અણોડ ભગીરથ કાર્ય કર્યું હતું.

સ્વરાજ્યાસ્તિ પછી સુરાજ્યની દિશામાં સુશાસનના કુશળ વહીવટીએષા તરીકે સરદાર પટેલને પ્રત્યેક ભારતવાસી યાદ કરે છે.

સરદારસાહેબે સોમનાથ મંદિરનું નવનિર્માણ કર્યું.

નર્મદા નદી ઉપર જળસંપત્તિ યોજનાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો. તેમની સ્મૃતિમાં બંધાયેલા 'સરદાર સરોવર' ડેમના સાંનિધ્યમાં, નર્મદા તદે સરદાર પટેલનું વિશ્વમાં ૧૮૨ મીટર ઊંચાઈનું સૌથી વિરાટ સ્મારક - સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી સ્થાપવાનો ગુજરાત સરકારે નિર્ધાર્થ કર્યો છે.

આ સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી સરદારસાહેબના અણોડ પ્રતિભા-સંપર્ણ વિરાટ વ્યક્તિત્વ, દેશાભિમાનના બુલંદ મિજાજ અને આદર્શ જીવનની સદીઓ સુધી વિશ્વને પ્રેરણા આપશે.

ગુજરાત તો સરદારસાહેબનું વારસદાર છે.

ગુજરાત સરકારે સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી - સરદાર સ્મારક બનાવવામાં, ગુજરાતના આધુનિક વિકાસના વિરાટ સામર્થ્યની પ્રતિકૃતિનું નજરાણું રાખ્યને સમર્પિત કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે.

સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી - સરદાર પટેલને ભારતવાસીઓની ભવ્ય અંજલિનું પ્રેરણાતીર્થ બનવાનું છે. ભારતની એકતા અને અખંડિતતા, સંસ્કૃતિનું સંવર્ધન, શાંતિ, સદ્ભાવ અને એકતાથી વિકસણ ગુજરાતના વિરાટ સામર્થ્યની અનુભૂતિ કરાવશે - સ્ટેચ્યૂ ઓફ યૂનિટી.

નર્મદા
નર્મદા મોદી

ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ,
ગાંધીનગર